

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

W. Lawrence Neuman

TOPLUMSAL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

NİCEL VE NİTEL YAKLAŞIMLAR

SEKİZİNCİ EDİSYON

cilt-1

TOPLUMSAL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ
NİCEL VE NİTEL YAKLAŞIMLAR

W. Lawrence Neuman

cilt-1

siyasal
kitapevi

siyasal

TOPLUMSAL ARAşTIRMA YÖNTEMLERİ

Nicel ve Nitel Yaklaşımlar

Cilt-1

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

TOPLUMSAL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Nitel ve Nitel Yaklaşımlar (Cilt-1)

W. Lawrance Neuman

Orjinal Künye: *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches,*

W. Lawrance Neuman, Eighth Edition, Pearson 2019.

Çevirmen: Özlem Akkaya

Kitap Editörü: Ertan Akkaş

Kapak Tasarım ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2020 Kasım, Ankara

Cilt-1 ISBN: 978-605-7877-76-5

Takım ISBN: 978-605-7877-78-9

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Tarcan Matbaacılık Yayın. San.

Sertifika No: 47663

İvedik Köy Mah. İvedik Cad. No: 417/ A

Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0312) 384 34 35

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TOPLUMSAL ARAşTIRMA YÖNTEMLERİ

Nicel ve Nitel Yaklaşımlar

Cilt-1

W. Lawrence Neuman

Çeviren
Özlem Akkaya

Çeviri Önsözü

Araştırma deyince çoğu öğrencinin gözü korkar. Birtakım istatistiksel formüller kullanmak zorunda kalacaklarını düşünürler. Bu anlaşılabilir bir korkudur. Oysaki araştırmacı olmak için istatistik gurusu olmaya gerek yoktur. İhtiyacımız olan tek şey zihnimizi kurcalayan bir meraktır. Araştırmayı basitçe yeni bir şey keşfetme çabası olarak tanımlarsak, aslında her gün onlarca araştırma projesi gerçekleştirip, bunların kiminde başarıya ulaştığımızı kiminde çuvalladığımızı görürüz. Bir gündelik davranış örüntüsü olan araştırmayı, zaten yaptığımızı öğrenmek şu soruyu da sormanıza sebep olabilir: Madem araştırma yapmayı biliyoruz, o zaman neden araştırma yöntemlerini öğrenmeye ihtiyaç duyalım?

Herkes nasıl araştırma yapılacağını iyi kötü biliyor olabilir, ama araştırma yapmanın iyi ve o kadar da iyi olmayan yolları vardır. Daha da önemlisi her araştırma "bilimsel" sıfatını kazanmayı hak etmez. Bilimsel araştırma; evrensel kabul görmüş sistematik bir işlemler silsilesinin izlendiği, bilim camiasının normlarına riayet eden ve önyargılardan bağımsız olmaya çalışan bir keşif etkinliğidir.

Bilim, fiziksel/doğal dünyanın ve toplumsal dünyanın yapısının ve davranışlarının gözlem ve deney aracılığıyla sistematik olarak incelenmesini içeren zihinsel ve pratik bir faaliyettir. Fakat bugün, herkesin amaca ulaşan en kestirme yolu aradığı bir çağda, bilim fazlasıyla zahmetli bir uğraş gibi gelebiliyor çoğumuza. Bilimin olasılıklarla konuşan dilini çok hantal buluyoruz. Dahası, her şeyin hızla her an değiştiği dünyamızda mutlak bir hakikate ihtiyaç duyuyoruz. O hakikati de çoğu zaman bilim dışı kaynaklarda arıyoruz Diğer yandan, bilimin uygulamadaki bazı sonuçlarının dünyayı neredeyse yaşanmaz hale getirdiğini görüyoruz. Bu da bilimin "hayattaki en hakiki mürşit" olabileceğine güvenimizi sarsıyor.

Fakat bilimin insanlığın geçmişten bugüne karşılaştığı çoğu soruna çözüm bulduğunu çok kolay unutuyoruz. "Hayattaki en hakiki mürşit" olup olmadığı tartışılır, ama bilim elimizdeki "mürşit"lerin en "ehven-i şer" olanı... Hatta bilimsel araştırma yapmanın "kahramanca" bir çaba olduğunu söylememiz mümkün. Çünkü bilgiyi kişisel çıkarlardan, çoğu zaman yanlış olan inançlarla dolu olan sağduyudan, geleneklerden ve iktidardan özgürleştiriyor. Bugün bütün dünyayı kasıp kavuran Covid-19 salgınından sonra çoğu insan bunu daha iyi anlıyor.

Sosyal bilimler, insanın ve insan topluluklarının yapısını ve davranışlarını inceleyen sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, psikoloji, antropoloji ve iletişim gibi disiplinleri içerir. Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farkını anlamak için bir örnek verebiliriz: Dünyaya bir UFO'nun ve bir göktaşının yaklaştığını düşünün. Doğa bilimleri göktaşını

nun hızına, kütlesine, ivmesine, doğrultusuna vs. bakarak görece kesin kestirimlerde bulunur. Ama sosyal bilimlerin böyle kestirimler yapabilmeleri için UFO'yu kullanan canlıların zihirlerini okuyabilmeleri gerekir. Bu da mümkün olmadığı için sosyal bilimci, o canlıların davranışlarını gözlemleyerek belli örüntüler tespit etmeye ve tahminler yürütmeye çalışır.

Genel olarak sosyal bilimler şu iki soruyu yanıtlar: Çeşitli büyüklük ve türlerdeki insan toplulukları nasıl ortaya çıkar ve gelişir? Onları inceleyerek çıkardığımız dersleri, dünyayı daha yaşanacak bir yer haline getirmek ve toplumsal sorunları çözmek için nasıl kullanabiliriz?

Toplumsal araştırmaları, bu soruları yanıtlamak için yaparız. Araştırma yaparken belli adımları izleriz ve belli bir bilimsel paradigma içinde hareket ederiz, benimsediğimiz paradigmanın bize sunduğu çerçeveden dünyaya bakarak bir araştırma metodolojisi geliştiririz.

W. Lawrence Neuman'ın, ilk kez 2006'da yayınlanan ve dünyanın pek çok ülkesinde sosyal bilimlerle ilgilenen akademisyenlerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve araştırmacıların başucu kaynaklarından biri haline dönüşen *Social Research Methods* kitabının son baskısının elinizdeki çevirisi, Türkiye'de sosyal bilimlerin çatallı yollarında ilerleyen araştırmacılar ve araştırmaya yeni başlayan öğrenciler için mütevazı bir kılavuz olma amacını taşıyor. Kitapta nitel ve nicel toplumsal araştırma yöntemleri, farklı bilimsel paradigmaların ontolojik, epistemolojik ve metodolojik öngörülleri dikkate alınarak, bir araştırmacının ilk aşamasından son aşamasına bütün ayrıntılarıyla ve zengin örneklerle işleniyor.

Her ne kadar sosyal bilimciler dünyanın çoğu yerinde geçerli ortak bir terminoloji kullansalar da toplumsal araştırma yöntemleri ile ilgili çalışmalarını tercüme ederken bilimin evrensel dilinden uzak düşmek ya da insanların gündelik konuşma dilinden kopuk bir jargona saplanıp kalmak gibi sorunlarla karşılaşılıyorsunuz. Elinizdeki çeviride mümkün olduğunca bu iki uç arasında bir denge kurmaya çalıştık ve bazı noktalarda anahtar terimlerin diğer Türkçe kaynaklarda kullanılan farklı karşılıklarına ve/veya ayrıntılı açıklamalarına dipnotlarda yer verdik.

Nasıl ki bilimsel araştırma yapmak pek çok insanın alın teriyle beslenen ortak bir kahramanlık hikayesi ise, elinizdeki çeviri de tercümesinden yayına hazır hale getirilmesine, basımından son okura ulaştırılmasına kolektif bir emek sürecinin ürünü olarak ortaya çıktı. Bu nedenle burada emekleri ve katkıları için adlarını anmayı borç bildiğim insanlar var. Her şeyden önce titiz, özverili ve anlayışlı çalışma arkadaşlığı ve doğru noktalarda yaptığı uyarıları ve katkıları için editörümüz Ertan Akkaş'a teşekkür ediyorum. Onunla birlikte, bu eserin Türkçeye kazandırılmasına öncülük eden Siyasal Kitabevi'nin sahibi Ünal Sevindik'e, Tasarım Bölümü'nden Gamze Uçak'a, Dağıtım Bölümü'nden Eyüp Balaban, Mustafa Kılıç, Erol Çetinkaya ve Muharrem Güneyi'ye ve Muhasebe Bölümü'nden Handan Demirtaş'a bu sürece verdikleri emek ve katkılar için teşekkürlerimi sunuyorum.

Elinizdeki çevirinin toplumsal araştırmanın dehlizlerinde size yol gösterecek küçük bir ışık olması dileğiyle...

Özlem Akkaya
İstanbul 2020

Önsöz

Elinizdeki baskıyla birlikte otuzuncu yayın yılına girecek olan bu eseri, her baskıda çeşitli güncellemeler ve küçük değişiklikler yaparak, öğrencilerin kolay anlaşılabilir, ilgi çekici ve bilgilendirici bulacakları, kapsamlı ve yetkin bir toplumsal araştırmaya giriş kitabı haline getirmeye çabaladım.

Bu kitabın konusu hem araştırma metodolojisi hem araştırma yöntemleridir. Yöntemler; araştırma tasarımı, ölçüm, veri toplama ve veri analizi tekniklerini içermektedir. Bir öğrenci belli başlı araştırma tekniklerini öğrense bile toplumsal araştırma yapmayla ilişkili daha büyük meseleleri anlamakta zorluk çekebilir. Araştırma yöntemleriyle karşılaştırıldığında metodoloji, nitelikli bir araştırma pratiğinin dayandığı başlıca ilkeleri içerir ve araştırma tekniklerini uygularken sağlam yargılarda bulunmak için gerekli temel bilgileri kazanmanın önemini vurgular.

Metodoloji bağlamında ele alabileceğimiz dört mesele, öğrencilerin kapsamlı toplumsal araştırma süreçlerini daha iyi anlamalarını sağlayabilir. İlk olarak, toplumsal araştırma bilim camiasının peşinde olduğu daha kapsamlı bir teşebbüsün, bilimsel bilgi üretiminin bir parçasıdır. İkincisi, toplumsal araştırma etik ikilemlerle ve toplumsal-siyasi ihtilaflarla dolu "gerçek dünya"da gerçekleştirilir ve sunulur. Üçüncüsü, araştırma yaparken toplumsal gerçekliğin doğasıyla ve bilgi üretimiyle ilgili varsayımlarda bulunmanız gerekir. Bu varsayımların farkına varıldığında ve bunlar kabul edildiğinde, araştırma daha güçlü olur. Dördüncüsü, her öğrencinin elindeki kaynaklara (yani para, zaman ve becerilere) bağlı kalarak, araştırma ilkeleri, etik idealler ve mevcut teknik standartlar arasında bir denge tesis etmesi gerekir. Metodoloji hakkında bilgi edinmek öğrencileri öğrenmenin ötesine taşıyarak prosedürleri doğru uygulayabilen yetkin araştırmacılar haline getirir ve onların öngörü ve sağduyu sahibi, sorumluluğun bilincinde, düşünceli sosyal bilimciler olmalarına yardım eder.

Bu kitap pek çok açıdan benzerlerinden farklıdır. Birincisi, kitapta toplumsal araştırmada kullanılan nicel ve nitel yöntemlerinin hepsini birlikte ele

alıyorum. Bunların her ikisi de bilgiyi ve idrak gücünü geliştiren, değerli toplumsal araştırma yollarıdır. İkinci olarak, çeşitli sosyal bilim yaklaşımlarının altında yatan epistemolojik kaygıları ve varsayımları tartışıyorum. Bence varsayımların farkında olmak, her bir yaklaşımda anlamlı bilgilerin nasıl inşa edildiğini anlamamızda bize yardımcı olur, herhangi bir yaklaşımın ele aldığı meseleye neden belli bir şekilde yaklaştığını açığa çıkarır ve yaklaşımların birbirlerini nasıl tamamladıklarını gösterir. Üçüncü olarak, metodolojik kavramları ve teknikleri açıklarken son dönemdeki araştırma literatüründen çeşitli örnekler sunuyorum. Bunu yapmamın nedeni, araştırma ilkelerinin ve tekniklerinin ancak somut çalışmalarda "hayat kazanıyor" olmalarıdır ve öğrenmenin en iyi yolunun araştırma ilkelerinin ve tekniklerinin somut bir çalışmada nasıl uygulandığını görmekten geçmesidir. Dördüncü olarak, güvenilir bir araştırma pratiğinin hem etik bir bilinç hem de daha geniş toplumsal-politik bağlama karşı duyarlılık gerektirdiğinin altını çiziyorum. Son olarak, istatistik ve nicel veri analizi bölümü sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır ve sadece bir temel sunacak şekilde, matematikten ziyade kavramlara odaklanmaktadır. Bunun nedeni herkesin basit bir temele ihtiyacı olduğunu düşünmem, ancak nicel toplumsal araştırma yapmak isteyenler daha ileri seviye istatistik derslerini takip edebilirler.

Bu baskıda öğrencilere toplumsal araştırmanın yaratıcı ve heyecan verici bir süreç olduğunu gösterme taahhüdümün arkasında duruyorum. Gerçek insanlar araştırmalarını toplumsal dünya hakkındaki kolektif bilgilerimizi geliştirmek üzere "gerçek dünya"da yaparlar. Toplumsal araştırma, çoğu öğrencinin mütevazı bir çaba ve titiz bir mesaiyle altından kalkabileceği, aktif bir keşif ve bilgi üretme sürecidir. Profesyonel araştırmacıların çoğu kendilerini şevkle işlerine adanmış kimselerdir, fakat bunlar "gerçek" toplumsal, siyasi ve tarihsel dünyada yaşayan insanlar oldukları için hata yapabilirler. Toplumsal araştırmaların dünyası, araştırma süreci sonunda kılı kırk yararak üretilen öngörüler ve bilgileri bazen engelleyen, reddeden ya da görmezden gelen bir dünyadır.

Bu Baskıdaki Yenilikler

Bu baskıda örnekleri güncellemenin ve araştırma tekniklerindeki ve metodolojik tartışmalardaki gelişmeleri içeriğe dahil etmenin yarı sıra, konuların sunumunu daha anlaşılır hale getirmek ve öğrencilerin ilgisini daha fazla cezbetmek adına bazı küçük değişiklikler yaptım. Örneğin kuram ve araştırma konulu 3. Bölüm'de araştırmacıların tümevarımı ve tümdengelimini kuramları inşa etmekte ve sınamakta nasıl kullandıklarını açıklarken, Charles S. Peirce'in uzaklaşma yöntemini de ele aldım. Aynı zamanda "nedensel mekanizmalar"la ilgili bir tartışmayı ve süreç takibi fikrini konuya dahil ettim. 4. Bölüm'de

uzaklaştırma ve nedensel mekanizmalarla ilgili tartışma daha da detaylandırıldı ve toplumsal araştırmada alternatif yaklaşımlarla ilgili açıklamaların bir parçası oldu.

Çoğu bölümün başında yer bulabileceğiniz örnek çalışmalar bu baskıda güncellendi. Örneğin, deneysel araştırmayla ilgili 9. Bölüm bankacı zihniyetinin insanı diğerlerinden daha az dürüst olmaya teşvik edip etmediğini araştıran bir çalışmayla başlıyor. Bu hipotez, 2008'teki küresel finansal krizde payı olan davranışları anlamak üzere ortaya konulmuştu. Tarama Araştırması hakkındaki 10. Bölüm Amerikalıların bir kadının ABD başkanı olmasını destekleyip desteklemeyecekleri hakkındaki anket sorularını yanıtlarlarken çoğu zaman yalan söylediklerine dikkat çeken bir çalışmayla başlıyor. Çalışma, anket sorularını yanıtlayan katılımcılar arasında örtülü bir kadın karşıtlığının varlığını tespit ediyor. Tepkisiz Araştırma ile ilgili 11. Bölüm, cinsiyetçi internet şakaları hakkındaki bir çalışmayla başlıyor. Cinsiyetçi mizah yapan 200.000 internet şakasını tespit eden araştırmacılar, şakalardaki temaları belirlemek üzere 30 site seçip bunların içeriğini analiz ettiler. 13. Bölüm, Donald Trump'ın ABD başkan adayı olmasından kısa süre önce yayınlanan iki ciltlik bir saha araştırmasıyla açılıyor. Çoğu gözlemci bu çalışmaları onun ülke çapında elde ettiği beklenmedik desteği açıklamakta kullandılar. Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırma hakkındaki 14. Bölüm'ün ele aldığı ilk çalışma, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'nın eşcinsel evliliklerini nasıl ve ne zaman kabul ettiklerini açıklayan uluslararası ve ulusal faktörleri inceliyor.

Bölümlerin ilk sayfalarında yer alan örnekleri yenilemenin yanı sıra, soyut metodolojik fikirleri daha somut ve anlamlı hale getirmek için sunulan örnek çalışmaların çoğunu da güncelledim. Örneğin ölçümle ilgili 7. Bölüm'de yer verdiğim güncel bir çalışma, Guttman Ölçeği'ni ele alıyor. Çalışma, beyazların ırksal açıdan karma mahallelerde Afro-Amerikalılarla yaşama tercihlerini inceliyor. Beyazların tercihlerinin, belli bir mahallede yaşayan Afro-Amerikalılarla beyazlar arasındaki özgül karışıma dayandığını ve "Guttman Ölçeğiyle ölçeklendirilebilir" bir örüntü teşkil ettiğini gösteriyor. 9. Bölüm ise yeni yayınlanmış altı deneysel çalışmayla güncellendi. Bölümün sonunda verilen bir şemada, deney tasarımının her bir örnek çalışmada kullanılan püf noktaları tanımlanıyor. Saha araştırmasıyla ilgili 13. Bölüm'de, Alice Goffman'ın Philadelphia'da, şehir merkezinde yaşayan siyahi gençlerle ilgili tartışma yaratan çalışması, saha araştırmasındaki eşik beşikçiliği ve erişim meselelerini betimlemek için kullanılıyor. 13. Bölüm'deki güncellenmiş bir diğer örnek çalışmada, bir toplulukta olağandışı yükseklikteki ergen intiharı oranlarını araştıran bir odak grup araştırması kullanılıyor.

Bu baskıda yeni olan şeylerden biri de öğrencilere ara verip toplumsal araştırmadaki belli meseleleri, ikilemleri ve ihtilafları düşünmelerini söyleyen "düşünce" kutularıdır. Düşünce kutularına örnek olarak 2. Bölüm'deki iki

kutu sayılabilir. Bir tanesi, öğrencilerden bir program değerlendirme araştırmasının neyi değerlendirdiğini ve araştırma sonuçlarının yayınlanmasının ve uygulamaya geçirilmesinin bazen neden ve nasıl olup da kişisel, bürokratik ve siyasi baskılarca engellendiğini düşünmelerini istemektedir. Diğer kutu, öğrencileri bir ihtiyaç değerlendirme araştırmasında çatışan taleplerin yarattığı ikilemler üzerine kafa yormaya çağırmaktadır. 3. Bölüm’de yer alan bir düşünce kutusu, öğrencilere toplumsal kuramın farklı anlamlarını incelemelerini söylerken, bir diğeri onlara toplumsal kuramın ideolojiden farkını anlamalarında yardımcı olmaktadır. 5. Bölüm’deki düşünce kutularından biri, öğrencilerden “büyük veri” kullanılarak gerçekleştirilen toplumsal araştırmaların mahremiyete etkilerini değerlendirmelerini istemektedir. Bir diğeri, öğrencileri değerlendirme araştırmalarında gerçekleşen benzer suiistimal türleri üzerinde kafa yormaya davet etmektedir. 9. Bölüm’de öğrencilerden neredeyse bütün laboratuvar deneylerini üniversite lisans öğrencileriyle ya da Batılı, iyi eğitilmiş, sanayileşmiş, zengin ve demokratik toplumlarda yaşayan katılımcılarla yapılmalarına rağmen, sonuçlarının bütün insanlık için geçerli kabul edilmesini sorgulamalarını istemektedir. Bu katılımcıların dünya görüşleri ve yaşam deneyimleri, insanlığın Batı dışı yoksul ülkelerde yaşayan çoğunluğu arasında görülenlerden son derece farklıdır.

Son olarak söylemek gerekirse, kitap küresel bir okur kitlesine hitap etmektedir. Toplumsal araştırmacılar olarak bizler kültürel varsayımların, inançların ve değerlerin araştırma faaliyetini nasıl etkilediğinin bilincinde olmalı ve sosyo-siyasal sınırlar arasında bilgi köprüleri inşa etmeye çalışmalıyız. Toplumsal bir araştırma hiçbir zaman gerçek insani kaygılardan arındırılmış kusursuz ve pirüpak bir uzamda yapılmaz. Her zaman özgül tarihsel dönemlerde, kültürel ortamlarda, coğrafi mekanlarda ve sosyo-siyasal bağlamlarda gerçekleştirilir. Bütün bilim insanları bir toplumdaki etno-merkezci ve bilim karşıtı baskıların araştırma potansiyelini nasıl tehdit edebileceğinin ve insanlığın durumunu daha iyi anlamaya ve iyileştirmeye çalışmaktan alıkoynabileceğinin farkında olmalıdır.

Eğitciler İçin Kaynaklar

www.pearsonhighered.com/irc adresini ziyaret eden eğitciler bu kitapla birlikte kullanabilecekleri çeşitli dijital kaynaklara ve sunumlara erişip bunları indirebilirler. Siteye kaydolmak kolaydır ve eğitciler yeni kitaplara ve baskılara bu sayede anında erişebilirler. Herhangi bir yardıma ihtiyaç duyarsanız, Pearson’un çalışkan teknik destek ekibi, bu kitaba eşlik eden medya ekleriyle size yardımcı olmaya hazırdır. Sıkça sorulan soruların cevapları ve ücretsiz destek hattı numaraları için <http://support.pearson.com/getsupport> adresini ziyaret edebilirsiniz.

Aşağıdaki ilave materyal listesi, yoğun iş yüküyle boğuşan eğitimcilerin, derslerini daha etkili anlatmalarına yardımcı olmak ve pek çok işle aynı anda uğraşmak zorunda olan öğrencilerin, akademik performanslarının yükselmesine imkan tanımak için vardır.

- *Powerpoint*: Kitapta işlenen konuların özetini kolay anlaşılır bir formatta sunar. İçerdiği özelliklerden bazıları şunlardır:
 - Klavye ve ekran okuyucusu erişimi
 - Görüntüler için alternatif metinler
 - Arka plan ve ön plan renkleri arasında yüksek kontrast
- *Eğitçinin El Kitabı ve Soru Bankası*: İçinde bölümlerin içindekiler tabloları, ilave alıştırmalar, destekleyici kaynaklar, sözlük terimleri, çoktan seçmeli sorular ve kompozisyon soruları bulunmaktadır.
- *MyTest*: Soru Bankası'nın, sınıf içi sınavları ve yoklamaları ihtiyaca göre düzenlemek için kullanılabilecek elektronik formatıdır.

Teşekkürler

Dünyanın dört bir yanında, araştırma deneyimlerini benimle paylaşan onlarca çalışma arkadaşına, kitabı kullanan ve kitapla ilgili değerli geribildirimlerde bulunan pek çok öğretmene ve kitabın toplumsal araştırmanın değerini anlamakta ve takdir etmekte kendilerine yardımcı olduğunu düşünen öğrencilere teşekkürü bir borç biliyorum.

İçindekiler

Cilt - 1

1. Bölüm: Neden Araştırma Yaparız?	25
Toplumsal Araştırmanın Alternatifleri.....	27
1.1. Toplumsal araştırmanın alternatiflerinin karar almada nasıl kullanıldıklarını açıklamak.....	27
Kişisel Deneyim ve Sağduyuya Dayalı Bilgi	27
Uzmanlığa ve Yetkiye Dayalı Bilgi	33
Medyaya ve Çoğunluğun Kanaatine Dayalı Bilgi	34
İdeolojik Fikirlerle ve Değerlere Dayalı Bilgi	35
Araştırmanın Farkı: Bilimsel Yaklaşım	38
1.2. Toplumsal araştırmada bilimsel yaklaşımı betimlemek.....	38
Bilim	39
Sahte Bilim, Çöp Bilim ve “Gerçek” Bilim	41
Bilim Camiası	44
Bilim Camiasının Normları ve Değerleri.....	46
Bilimsel Yöntem ve Tutum	48
Bilimin İletişimi	49
Dönüştürücü Bir Süreç Olarak Bilim	51
Toplumsal Araştırma Çeşitleri.....	52
1.3. Nicel ve nitel araştırma arasındaki farkı anlamak.....	52
Araştırma Sürecinin Aşamaları.....	53
1.4. Nitel ve Nicel Araştırma Süreçlerinin Aşamaları	53
Nicel Araştırmada Aşamalar	53
Nitel Araştırmada Aşamalar	58
Toplumsal Araştırma Yapmayı Neden Öğrenelim?	63
1.5. Toplumsal araştırma uygulamalarını özetlemek.....	63
Sonuç	64
2. Bölüm: Başlıca Toplumsal Araştırma Türleri Nelerdir?	67
Araştırmanın Kullanım Alanı ve Alıcıları	69
2.1. Temel ve uygulamalı araştırmayı birbirinden ayırmak	69
Temel Bilimsel Araştırma.....	69

Uygulamalı Araştırma	70
Temel-Uygulamalı Ayrımının Ötesine Geçmek.....	86
Araştırmanın Amacı	88
2.2. Araştırma Amacı Çeşitlerini Tanımlamak	88
Keşfetmek.....	89
Betimlemek	91
Açıklamak	93
Tekil ya da Karşılaştırmalı Vakalar	95
2.3. Vaka Analizi Araştırmasının Özelliklerini Betimlemek	95
Vaka Analizi Araştırması	96
Karşılaştırmalı Vaka Analizi.....	99
Araştırmanın Zaman Boyutu.....	100
2.4. Kesitsel ve Boylamsal Araştırmayı Birbirinden Ayırmak	100
Kesitsel Araştırma	100
Boylamsal Araştırma.....	101
Veri Toplama Teknikleri.....	108
2.5. Nicel ve Nitel Araştırmadaki Farklı Veri Toplama Yöntemlerini Özetlemek.....	108
Nicel Veri	108
Nitel Veri.....	110
Sonuç	113
 3. Bölüm: Kuram ve Araştırma	 115
Kuram Nedir?	118
3.1. Kuramın toplumsal araştırmalardaki önemini açıklamak	118
İdeolojiye Karşı Toplumsal Kuram.....	119
3.2. Sosyal bilimlerde kuramı ideolojiden ayırt etmek	119
Toplumsal Kuramın Bileşenleri	125
3.3. Toplumsal kuramın bileşenlerini betimlemek	125
Varsayımlar.....	125
Kavramlar	126
İlişkiler	138
Analiz Birimi.....	139
Toplumsal Kuramın Boyutları	139
3.4. Toplumsal kuramın boyutlarını tanımlamak	139
Kuramlaştırmanın Doğrultusu	140
Analiz Düzeyi	143
Kuramsal Odak	143
Açıklama Türleri.....	145
Nedensellik Türleri	153
Süreç Takibi	155
Kuramlaştırmanın Kapsamı	166
Dinamik İkili	169
3.5. Kuram ve araştırma arasındaki ilişkiyi açıklamak	169
Sonuç.....	170

4. Bölüm: Metodolojinin Anlamları.....	173
Sosyal Bilim Yöntemlerinin Felsefi Temelleri.....	175
4.1. Toplumsal araştırmaya yön gösteren iki felsefi alanı betimlemek	175
Ontoloji.....	177
Epistemoloji.....	180
Üç Büyük Yaklaşım	181
4.2. Başlıca üç toplumsal araştırma yaklaşımını özetlemek	181
Pozitivist Sosyal Bilim.....	183
4.3. Pozitivist yaklaşımı betimlemek.....	183
Sorular	186
Özet	192
Yorumlayıcı Sosyal Bilim.....	193
4.4. Yorumlayıcı yaklaşımı betimlemek	193
Sorular	195
Özet.....	203
Eleştirel Sosyal Bilim	204
4.5. Eleştirel yaklaşımı betimlemek	204
Sorular	205
Özet	215
İki Alternatif Yaklaşım	216
4.6. Feminist araştırmanın ve postmodern araştırmanın özelliklerini özetlemek.....	216
Feminist Araştırma	216
Postmodern Araştırma	219
Sonuç	220
 5. Bölüm: Literatür Taraması ve Araştırma Etiği	 227
Literatür Taraması.....	227
5.1. Sistematik bir literatür taramasının nasıl yapıldığını açıklamak.....	227
Literatürü Neden Tazarız?	228
Literatürü Nerede Aramalıyız?	229
Sistematik Bir Literatür Taraması Nasıl Yapılır?.....	239
Araştırma Makalelerini Değerlendirmek	243
Not Tutmak.....	246
Notları Düzenlemek.....	248
Literatür Taraması Yazımı	249
İnternet ve Literatür Taraması	250
Literatür Meta-Analizi	253
Toplumsal Araştırmada Etik.....	257
5.2. Etik standartlara uymanın önemini açıklamak.....	257
Etik Sorumluluk	258
Neden Etik Davranmalıyız?.....	258
Etik Dışı Davranış	259
İktidar ve Etik.....	260

Araştırma Katılımcılarıyla İlgili Etik Meseleler	261
Özel Popülasyonlar	271
Mahremiyet, Anonimlik ve Gizlilik.....	273
Etik ve Bilim Camiası	278
Etik ve Araştırma Sponsorları	280
Feminist-Komüniter Araştırma Etiği	286

Sonuç.....	287

6. Bölüm: Araştırma Desenl Stratejileri	289

Üçgenleme.....	290

6.1. Üçgenlemenin dört türünü betimlemek	290

Ölçümleri Üçgenleme	290

Gözlemcileri Üçgenleme.....	291

Kuramları Üçgenleme	291

Yöntemi Üçgenleme	292

Nitel ve Nicel Araştırma Desenleri	294

6.2. Nicel ve nitel araştırma deseninin özelliklerini ayırt etmek	294

Yeniden İnşa Edilmiş Mantık ve Pratik Mantık	296

Doğrusal ve Doğrusal Olmayan İzlekler	296

Doğrusal İzlekler	297

Doğrusal Olmayan İzlekler	297

Nesnellik ve Bütünlük.....	298

Nesnellik	298

Bütünlük	299

Önceden Planlanmış ve Yeni Ortaya Çıkan Araştırma Soruları	302

Nitel Araştırma Deseninde Önemli Noktalar	307

6.3. Nitel desendeki önemli noktaları açıklamak	307

Vakaların ve Bağlamların Dili	307

Temellendirilmiş Kuram	308

Bağlam Çok Önemlidir	309

Brikolaj	309

Vaka ve Süreç	310

Yorumlama	311

Nicel Araştırma Deseninde Önemli Noktalar	312

6.4. Nicel araştırma deseniindeki önemli noktaları betimlemek	312

Değişkenlerin ve Hipotezlerin Dili	312

Nedensel Kuram ve Hipotezler	315

Nedensel Açıklamada Olası Hatalar	321

Araştırma Sorusundan Hipotezlere	331

Sonuç.....	334

7. Bölüm: Nitel ve Nicel Ölçüm	337
Ölçüm İhtiyacı	338
7.1. Ölçümün önemini açıklamak	338
Nitel ve Nicel Ölçüm	341
7.2. Nitel ve nicel ölçüm yaklaşımlarını birbirinden ayırt etmek	341
Ölçüm Süreci	342
7.3. İki temel ölçüm sürecini anlatma	342
Nitel Ölçüm	346
Nitel Ölçüm	348
Güvenilirlik ve Geçerlilik	351
7.4. Güvenilirlik ilkesini ve nasıl sağlamlaştırılabileceğini anlatmak	351
Nitel Araştırmada Güvenilirlik ve Geçerlilik	351
Güvenilirliğin Üç Türü	353
Ölçüm Geçerliliğin Dört Türü	358
Nitel Araştırmada Güvenilirlik ve Geçerlilik	360
Güvenilirlik ve Geçerlik Arasındaki İlişki	363
Güvenilir ve Geçerli Kelimelerinin Diğer Kullanımları	364
Bir Nicel Ölçüm Kılavuzu	365
7.5. Dört ölçüm düzeyini birbirinden ayırt etmek	365
Ölçüm Düzeyleri	365
Ölçekler ve İndeksler	371
7.6. Araştırmada ölçek ve indekslerin nasıl oluşturulacağını açıklamak	371
İndeks Oluşturma	372
Ölçekler	378
Sonuç	391
8. Bölüm: Nitel ve Nicel Örneklem	393
Örneklemeye Neden İhtiyaç Duyarız?	394
8.1. Örneklemenin nicel ve nitel araştırmalarda nasıl kullanıldığını açıklamak	394
Temsilî Bir Örneklem Oluşturmayı Hedeflediğimizde Kullandığımız Stratejiler	396
8.2. Temsili örneklemin olasılıklı ve olasısız türlerini açıklamak	396
Olasısız Örneklem Teknikleri	397
Olasılıklı Örneklem Teknikleri	401
Rastlantısal Örneklemenin Altı Yolu	406
Özel Durumlar	424
Örneklem Büyüklüğüne Karar Vermek	426
Hedefimiz Temsilî Olmayan Bir Örneklem Olduğunda Kullandığımız Stratejiler	431
8.3. Temsili olmayan örneklemlerdeki örnekleme türlerini açıklamak	431
Temsili Olmayan Beş Örneklem Tekniği	431
Aykırı Durum Örnekleme	436
Ardışık Örneklem	437
Kuramsal Örneklem	437
Sonuç	437

9. Bölüm: Deneysel Araştırma	457
Uygun Teknik	459
9.1. Uygun deneyleri seçmenin önemini açıklamak	459
Deneyin Kısa Tarihçesi.....	464
9.2. Ampirik temelli ve kuram güdümlü sosyal bilim deneylerini birbirinden ayırmak.....	464
Deneyler ve Kuram	466
Rastlantısal Atama	468
9.3. Karşılaştırmalar yaparak rastlantısal atama kullanmanın avantajlarını açıklamak.....	468
Neden Rastlantısal Atama Yaparız?.....	468
Nasıl Rastlantısal Atama Yaparız?.....	469
Rastlantısal Atama mı Eşleştirme mi?	470
Deney Deseninin Mantığı	471
9.4. Farklı deney deseni türlerinin özelliklerini açıklamak	471
Deneylerin Dili	471
Desen Türleri	474
Desen Notasyonu	481
İçsel ve Dışsal Geçerlilik.....	482
9.5. Deneysel desenlerde içsel ve dışsal geçerliğe yönelik tehditleri açıklamak.....	482
İçsel Geçerliliğin Mantığı	482
İçsel Geçerliliğe Yönelik Tehditler.....	483
Dışsal Geçerlilik	490
Saha Deneyleri ve Doğal Deneyler	494
Saha Deneyleri ve Uygulamalı Araştırma	495
Pratik Meseleler	497
9.6. Başarılı bir deneyde kullanılan üç stratejiyi özetlemek.....	497
Planlama ve Pilot Testler	497
Katılımcılara Verilen Talimatlar	497
Deney Sonrası Görüşme	497
Deneysel Araştırmanın Sonuçları: Karşılaştırmalar Yapmak	498
9.7. Sonuçları karşılaştırmaların olası araştırma deseni sorunlarına nasıl işaret edebileceğini açıklamak.....	498
Etik Üzerine Bir Çift Söz	502
9.8. Deneysel desenle ilişkilendirilen etik meseleleri özetlemek.....	502
Sonuç.....	502
 10. Bölüm: Tarama Araştırması	 505
Tarama Araştırmasının Tarihçesi.....	507
10.1. Taramaların gelişimindeki kilometre taşlarını özetlemek.....	507
Tarama Araştırmasının Mantığı	511

10.2. Tarama araştırması sürecinin aşamalarını betimlemek	511
Taramanın Aşamaları.....	512
Anketin Oluşturulması.....	515
10.3. İyi soru yazım kurallarından faydalanarak tarama anketleri oluşturmak	515
Katılımcının Hafızası	523
Soru Formatına Karar Vermek.....	531
İfade Tarzı ile İlgili Meseleler.....	541
Tasarım ile İlgili Diğer Meseleler	542
Tasarım.....	546
Tarama Türleri: Avantajlar ve Dezavantajlar	553
10.4. Farklı tarama türlerinin özelliklerini, avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırmak.....	553
Posta Yoluyla Gönderilen ve Kendi Kendine Yapılan Anketler	553
Telefon Görüşmeleri.....	554
Yüz Yüze Görüşmeler.....	556
İnternet Taramaları	557
Özel Durumlar	558
Maliyetler	560
Tarama Görüşmesi	561
10.5. Başarılı tarama görüşmeleri gerçekleştirmek için kullanılan farklı yaklaşımları anlatmak	561
Görüşmecinin Rolü	562
Görüşmenin Aşamaları	565
Görüşmecilerin Eğitilmesi.....	568
Görüşmeci Yanıtlığı	569
Kültürel Anlamlar ve Tarama Görüşmeleri.....	572
Pilot Testler ve Bilişsel Görüşmeler	574
Etik Tarama.....	575
10.6. Tarama araştırması yürütürken etik kaygıları özetlemek	575
Sonuç.....	578
11. Bölüm: Tepkisiz Araştırma ve İkinci Analiz.....	581
Tepkisiz Araştırma.....	583
11.1. Tepkisiz ölçüm türlerini ve nasıl belgelendiklerini açıklamak	583
Tepkisiz ya da Örtülü Gözlem Çeşitleri	583
Kaydetme ve Belgeleme	586
İçerik Analizi.....	586
11.2. İçerik analizi yöntemini anlatmak	586
İçerik Analizi Nedir?	586
İçerik Analizine Uygun Konular.....	589
Ölçüm ve Kodlama	592
Kodlama, Geçerlilik ve Güvenilirlik	594
İçerik Analizi Araştırması Nasıl Yürütülür?	597
Çıkarımlar	599
Mevcut İstatistikler/Belgeler	601

11.3. Mevcut istatistikleri kullanan uygun verileri tespit etmek	601
Uygun Konular	601
Toplumsal Göstergeler	602
Verilerin Yerini Belirlemek	606
Tarama Verilerinin İkincil Analizi ve Büyük Veri	609
11.4. İkincil veri analizinin avantajlarını ve dezavantajlarını açıklamak	609
Kısıtlılıklar	612
Etik Kaygılar	617
11.5. Tepkisi araştırma ile ilişkilendirilen etik meseleleri özetlemek	617
Sonuç	618
 12. Bölüm: Nicel Veri Analizi	 621
Verileri İşlemek	622
12.1. Ham verileri istatistiksel analizlere uygun formatlarda düzenlemek	622
Verileri Kodlamak	622
Verileri Girmek	623
Verileri Temizlemek	624
Betimleyici İstatistikler	627
Tek Değişkenli Sonuçlar	627
12.2. Betimleyici istatistiksel yöntemleri kullanarak verileri analiz etmek	627
Frekans Dağılımları	627
Merkezi Eğilim Ölçümleri	629
Varyasyon Ölçümleri	630
Çift Değişkenli Sonuçlar	635
12.3. Çift değişkenli istatistiksel yöntemleri kullanarak verileri analiz etmek ..	635
Çift Değişkenli İlişki	635
Dağılım Grafiği	637
Çift Değişkenli Tablolar	639
Birliklilik Ölçümleri	646
İkiden Fazla Değişken	647
12.4. Çok değişkenli istatistiksel yöntemleri kullanarak verileri analiz etmek ..	647
İstatistiksel Kontrol	647
Yüzde Tablolarını Ayrındılandırma Modeli	651
Çoklu Regresyon Analizi	654
Çıkarımsal İstatistikler	657
12.5. Çıkarımsal istatistiksel yöntemleri kullanarak verileri analiz etmek	657
Çıkarımsal İstatistikğin Amacı	657
İstatistiksel Anlamlılık	658
Anlamlılık Düzeyleri	659
Tip 1 ve Tip 2 Hataları	661
Sonuç	663

13. Bölüm: Saha Araştırması ve Odak Grup Araştırması.....	667
Saha Araştırmasını Anlamak.....	669
13.1. Saha araştırması yapma sürecini betimlemek	669
Saha Araştırmasının Kısa Tarihi	670
Saha Araştırmasının Mantığı	676
Saha Araştırması Yapmanın Adımları	678
Saha Araştırması Görüşmesi	716
13.2. Tarama görüşmeleri ve saha araştırması görüşmelerini birbirinden ayırt etmek.....	716
Yaşam Öyküsü	719
Saha Görüşmelerinde Sorulan Soru Türleri	721
Saha Araştırmasında Kaynak Kişiler.....	722
Görüşmenin Bağlamı	723
Verilerin Niteliği	724
13.3. Saha araştırmasında verilerin güvenilirliğinin ve geçerliliğin nasıl belirlendiğini açıklamak	724
Niteliğin Anlamı	724
Saha Araştırmasında Güvenilirlik.....	724
Saha Araştırmasında Geçerlik.....	726
Saha Araştırmasında Etik Açmazlar	728
13.4. Saha araştırmasıyla ilişkilendirilen etik meseleleri betimlemek	728
Odak Grup Araştırması	731
13.5. Odak grup araştırması tekniğinin özelliklerini betimlemek	731
Sonuç.....	734
 14. Bölüm: Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırma	737
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırmanın Kısa Tarihi	739
14.1. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmanın gelişimini ana hatlarıyla özetlemek	739
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırmaya Uygun Araştırma Soruları.....	741
14.2. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmaya uygun araştırma sorularını tespit etmek.....	741
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırmanın Mantığı	743
14.3. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmayı saha araştırmasıyla kıyaslamak	743
Saha Araştırması ile Benzerlikler	750
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırmanın Özgün Yönleri.....	752
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırma Projesinin Basamakları	757
14.4. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma projesi yürütmenin basamaklarını betimlemek.....	757
Araştırma Nesnesini Kavramlaştırmak	758
Kanıtları Saptamak	758
Kanıtların Niteliğini Değerlendirmek.....	759
Kanıtları Düzenlemek	760
Sentezlemek	760

Rapor Yazmak	761
Tarihsel Veriler ve Kanıtlar	761
14.5. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmada kullanılan tarihsel kanıt kaynaklarını, kullanım alanlarını ve sınırlılıklarını betimlemek	761
Tarihsel Kanıt Türleri	761
İkincil Kaynaklarla Araştırma Yapmak	767
Birincil Kaynaklarla Araştırma Yapmak.....	771
Karşılaştırmalı Araştırma	773
14.6. Dört karşılaştırma araştırma türünün özelliklerini betimlemek	773
Karşılaştırmalı Araştırma Türleri	773
Karşılaştırılan Birimler	777
Kültürlerarası Araştırma Verileri.....	780
Kültürlerarası Tarama Araştırması.....	781
Batı Kültürü Yanlılığı	792
Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırmada Eşdeğerlilik.....	794
14.7. Eşdeğerlik türlerinin tarihsel-karşılaştırmalı araştırma açısından içerimlerini açıklamak	794
Eşdeğerliliğin Önemi.....	794
Eşdeğerlilik Türleri	795
Etik	799
14.8. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmayla ilişkilendirilen etik meseleleri özetlemek	799
Sonuç.....	801
15. Bölüm: Nitel Verilerin Analizi	803
Veri Analizi Yöntemlerinin Karşılaştırılması.....	805
15.1. Nitel ve nicel veri analizi yöntemlerini karşılaştırmak	805
Benzerlikler.....	805
Farklılıklar	806
Açıklamalar	807
Kodlama ve Kavram Oluşturma	810
15.2. Analiz edilecek nitel verileri düzenlemekte kullanılan kodlama tekniklerini betimlemek.....	810
Kavramlaştırma	810
Nitel Verilerin Kodlanması	811
Analitik Hatırlatma Notu Yazımı	816
Çıktılar	819
Nitel Veri Analizi Stratejileri	820
15.3. Nitel verileri analiz etmek için kullanılan stratejileri açıklamak.....	820
İdeal Tipler.....	821
Ardışık Yaklaşma	823
Örnekleyici Yöntem	824
Alan Analizi	824
Analitik Karşılaştırma.....	828

Anlatı Analizi.....	830
Negatif Vaka Yöntemi.....	836

Diğer Veri Analiz Teknikleri.....	842

15.4. Nitel veri analizinde kullanılan diğer analitik stratejileri betimlemek	842

Ağ Analizi	842

Zaman Tahsisi Analizi	843

Akış Çizelgesi ve Zaman Sıralaması Analizi	843

Çoklu Sınıflandırma Prosedürleri ve Analizi.....	843

Grafiklendirme	845

Haritalama	845

Nitel Veriler İçin Yazılımlar	847

15.5. Yazılımın nitel veri analizine ne şekillerde yardımcı olduğunu	

betimlemek.....	847

Olay Yapısı Analizi	851

Sonuç.....	853

16. Bölüm: Araştırma Raporu Yazımı ve Toplumsal Araştırmanın Siyaseti.....	855

Araştırma Raporu.....	856

16.1. Etkili araştırma raporları yazmak için stratejiler kullanmak.....	856

Neden Rapor Yazarız?.....	856

Nasıl İlerlemeliyiz?.....	857

Yazma Süreci	861

Nitel Araştırma Raporu	866

Nitel Araştırma Raporu.....	868

Araştırma Önerisi	875

16.2. Etkili araştırma önerileri yazmak için stratejiler kullanmak.....	875

Öneri Nedir?	875

Araştırmalara Fon Bulmak İçin Öneriler	876

Toplumsal Araştırmanın Siyaseti.....	879

16.3. Toplumsal araştırmayı sınırlandıran çeşitli etik ve siyasi meseleleri	

betimlemek.....	879

Araştırma Konusuna Yönelik Kısıtlamalar.....	879

Bulguların Yayınlanması	896

Nesnellik ve Değerden Bağımsızlık.....	902

16.4. Nesnel ve değerlerden bağımsız bir araştırma yürütme ile ilgili farklı bakış	

açımlarını özetlemek.....	902

Sonuç.....	904

Terimler Dizini	907

Toplumsal Araştırma Örnekleri Listesi.....	933

Kaynakça	935

Kavramlar Dizini	1013

1. Bölüm

Neden Araştırma Yaparız?

O halde sosyolog, toplumu bir disiplin çerçevesinde anlamaya çalışan kişidir. Bu disiplinin doğası bilimseldir. Bu, sosyoloğun incelediği toplumsal olgularla ilgili bulduklarının ve söylediklerinin oldukça kesin tanınmış özgül bir referans çerçevesi içinde hayat kazandığı anlamına gelir.

Peter Berger, *An Invitation to Sociology* [Sosyolojiye Çağn], s. 16

Öğrenim Amaçları

- 1.1. Toplumsal araştırmanın alternatiflerinin karar almada nasıl kullanıldıklarını açıklamak
- 1.2. Toplumsal araştırmada bilimsel yaklaşımı betimlemek
- 1.3. Nicel ve nitel toplumsal araştırma arasındaki farkı anlamak
- 1.4. Nicel ve nitel araştırma süreçlerinin aşamalarını betimlemek
- 1.5. Toplumsal araştırma uygulamalarını özetlemek

Bu kitabı sosyal bilimcilerin nasıl toplumsal araştırma yaptıklarını öğrenmeniz ve kendi araştırmalarınızı gerçekleştirmeye hazır hale gelmeniz için yazdım. Bu bölümde, toplumsal araştırmanın ne olduğunu ve araştırma yapmayı bilmenin neden gerekli olduğunu öğreneceksiniz. İlerleyen bölümlerde, toplumsal araştırmadaki alternatif yaklaşımları ve araştırma yaparken uygulanan ilkeleri ve teknikleri göreceksiniz.

Toplumsal araştırma hayatın her alanına yayılmıştır. Sadece sizin değil ailenizin, arkadaşlarınızın, komşularınızın ve meslektaşlarınızın gündelik hayatını da etkiler. Araştırma bulguları haber programlarında, dergilerde, gazetelerde, internet sitelerinde ve bloglarda karşınıza çıkar. Bu bulgular, dükzinelerce konuya ve sahaya temas eder: hukuk ve kamu güvenliği, okullaşma, sağlık hizmetleri, kişisel ve ailevi ilişkiler, siyasi meseleler, ticari faaliyetler ve tabii ki uluslararası ve toplumsal eğilimler.

Toplumsal araştırma derslikler, profesörler ve politika uzmanlarıyla sınırlı değildir. Dolaylı ya da dolaysız bir şekilde, ailemizle, arkadaşlarımızla, meslektaşlarımızla olan münasebetlerimizi, toplumsal hayattaki varlığımızı, iş insanlarının, hukukçuların, sosyal hizmet uzmanlarının ve sağlık çalışanlarının kararlarını etkiler. Lise öğretmenleri, yerel yöneticiler, güvenlik kuvvetleri, danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları, doktorlar ve kanun yapıcılar gibi pek çok insan onun bulgularına ve ilkelerine güvenirlir.

Çocukların yetiştirilmesinde, suçların azaltılmasında, sağlık hizmetlerinin yönetiminde, ürün ve hizmet satışında, yeni olayların kavranmasında sosyal bilimlerin bulgularından faydalanılır. Aksi yöndeki yaygın eleştirilere rağmen, araştırma toplumsal yaşamı anlamakta ve günlük kararları vermekte son derece önemlidir.

Toplumsal araştırmanın devasa hacmi göz korkutucudur. Her yıl farklı konularda binlerce çalışma yayınlanır. Nasıl ki ilerideki çalışma yaşamınız için diploma sahibi olmak önemliyse ya da ruh eşinizi bulmak için çevrimiçi bir flört sitesini denemeniz gerekiyorsa, bazı çalışmaların da gündelik yaşamınızda verdiğiniz kararlar için anlamı büyüktür. Bazılarına bizi şehirlerin yükselişi ve düşüşü, farklı kültürlerden insanların birbirleriyle iyi geçinmelerinin koşulları ya da toplumun izlediği yol gibi “büyük meseleler” hakkında bilgilendirir. Tek başına herhangi bir çalışmadan daha önemlisi, araştırma sürecinin kendisi ve araştırmanın bizi meseleleri farklı bir gözle görmeye ve anlamaya teşvik etmesidir.

Toplumsal araştırma değerli bilgiler sunuyor ve düşünce ufkumuzu geliştiriyor olsa da yüzde yüz hatasız değildir. Her zaman mükemmel sonuçlara ya da “mutlak hakikat”e ulaşmayı vaat edemez. Bazı insanların araştırmalarda elde edilen bilgilere güvenmemelerinin, hatta araştırmacılarla ve onların bulgularıyla dalga geçmelerinin nedeni budur. Bu gibi küçümsemelere karşın, dünyayı öğrenmek ve karar vermek için kullanılan alternatif yollarla tek tek kıyaslandığında, toplumsal araştırma bu yarışı hiç zorlanmadan kazanacaktır. Meslek sahiplerinin, eğitilmiş insanların ve sağduyulu liderlerin daha fazla şey öğrenmeleri ve önemli kararlar vermeleri gerektiğinde mütemadiyen toplumsal araştırma yöntemlerine, ilkelerine ve bulgularına başvurmalarının nedeni budur.

Bu kitap toplumsal araştırmanın hem metodolojisini hem yöntemlerini ele almaktadır. Bu terimler eş anlamlı görünebilir, fakat metodolojinin kapsamı daha geniştir ve yöntemler onun sadece bir parçasıdır. *Metodoloji*, toplumsal-örgütsel bağlam, felsefi varsayımlar, etik ilkeler ve yeni araştırma bulgularının sosyo-siyasi etkisi de dahil olmak üzere, araştırma sürecinin bütünüdür. Yöntemler ise bir araştırmada vakaları seçmek ve ölçmek, toplumsal yaşamı gözlemlemek, verileri toplamak ve rötuşlamak, verileri analiz etmek

ve sonuçları rapor etmek için kullanılan özgül tekniklerdir. İkisi birbiriyle yakından ilişkili ve birbirine bağlıdır.

Toplumsal araştırmayı okumak ve yapmak heyecan verici bir keşif süreci olabilir. Araştırma yapmak, sebat etmeyi, kişisel bütünlüğü, muğlaklığa toleransı, başkalarıyla etkileşimi ve kaliteli iş üretmekten gurur duymayı gerekli kılar. Bizden rasyonel düşüncemizi, kurallara titizlikle uymamızı ve adımları tekrar tekrar yinelememizi bekler. Araştırma sürecinde kuramları ve fikirleri olgularla sistematik bir şekilde bir araya getirir ve yaratıcılığınızı kullanırsınız. Bir araştırma yaparken, belli bir soruya uygun araştırma tekniklerini seçmeli ve planlamalı ve araştırmanıza katılanlara etik davranmalısınız. Ayrıca araştırmanızı nasıl gerçekleştirdiğinizi ve araştırma sonucunda ne öğrendiğinizi başkalarıyla paylaşmalısınız.

Bir sonraki bölümde, toplumsal araştırmanın bazı alternatiflerini göstereceğim ve neden araştırmanın bunlara tercih edildiğini açıklayacağım. Ardından araştırma yapmanın aşamaları ve farklı araştırma çeşitleri de dâhil olmak üzere, bilimsel araştırma sürecinin nasıl ilerlediğine bakacağız.

Toplumsal Araştırmanın Alternatifleri

1.1. Toplumsal araştırmanın alternatiflerinin karar almada nasıl kullanıldıklarını açıklamak

Aşağıda toplumsal araştırmanın, çoğu insanın karar verirken faydalandığı dört yaygın alternatifi listelenmiştir:

- 1- Kişisel deneyim ve sağduyu
- 2- Uzmanlar ve yetkililer
- 3- Medyanın ve çoğunluğun kanaati
- 4- İdeolojik ve dini inançlar

Kişisel Deneyim ve Sağduyuya Dayalı Bilgi

Size bir şey olursa, onu kişisel olarak görür ya da yaşarsanız, muhtemelen o şeyi doğru kabul edersiniz. Kişisel deneyim, güçlü bir bilgi kaynağıdır, diğer bir deyişle "görmek, inanmaktır." Maalesef bu sizi hataya sürükleyebilir. Göz yaşılamasına veya serapa benzer bir şey gerçekleşmiş olabilir. Yakınlığın ve doğrudan kişisel temasın gücü o kadar kuvvetlidir ki farkına varmadan yanılsamalara kapılmak mümkündür. Çoğumuz içinde yaşadığımız dünyayı anlayabileceğimize inanırız, fakat dikkatli araştırmalar, genellikle onlarca hata yaptığımızı ve gereksiz bir özgüvene sahip olduğumuzu göstermektedir. Dahası, kişisel deneyimden kaynaklanan hatalar birbirini pekiştirir. Pek çoğumuzun dikkatli araştırmalardan öğrendiklerimiz yerine deneyimlerimize güvenmemizin nedeni

Düşünce Kutusu 1.1 Bilgisizlik, Yanlış Anlama ve Yalan Haberler

Her gün kuliandığımız sağduyuya dayalı akıl yürütme süreci, mantıksal yanlışlarla ve hatalarla doludur. Bilimsel araştırma, bizi yanlış yönlendiren ve yanlış bilgilendiren, sağduyu kaynaklı bu hatalardan kaçınmak için gerçekleştirilir. Cahil ya da bilgisiz olmak, yanlış bilgilendirilmiş olmaktan farklıdır. Bilgisiz olduğumuzda, bir sorunun (örn. son on yılda Amerika Birleşik Devletleri'nde suç oranı arttı mı azaldı mı?) doğru yanıtını bilmiyoruz demektir. Bunu düzeltmek kolaydır: doğru bilgi temini (örn. yayımlanmış istatistiksel çalışmaları ve Adalet Bakanlığı verilerine göz atabiliriz).

Yanlış bilgilendirilmiş olmak, bilgisizlikten daha ciddi bir sorundur. Bir şeyleri bildiğimizi düşündüğümüzde, fakat aslında bunda yanlış olduğumuzda (örn. Başkan Trump ısrarla ABD'de suç oranlarının düşmekte olduğunu iddia etmiştir, ancak gerçekte bu oranlar artmaktadır) yanlış bilgilendirilmişiz demektir. Dahası, yanlış olduğumuzun farkında olmayabiliriz. Yanlış bilgilendirilmiş olmaya çoğu zaman bize doğru bilgiler sunulduğunda dahi düşüncemizi değiştirmekten imtina etmek eşlik eder ve bu, yanlış anlamaya dönüşebilir.

Yanlış anlama, kamunun erişebildiği "mevcut en iyi bulgular"la çelişen hatalı bir düşünceye sahip olduğumuzda gerçekleşen şeydir (Flynn vd., 2017: 128). İnsanların yanlış düşüncelere inatla bağlanmaları ve iyi araştırılmış, doğru bulguları reddetmeleri yanlış bilgilendirilmenin dikkat çekici bir biçimidir. Özellikle de araştırmalar nüfusun büyük bölümünün pek çok konu ve politika hakkında yanlış anlamaları sürdürdüğünü belgelemiş olduğu için...

Adını sık duyduğumuz "yalan haber" teriminin, toplumdaki genel yanlış anlamalarda payı vardır. Yalan haberin pek çok kökeni bulunur.

- Kasıtlı olarak insanları kandırmak için üretilmiş, düpedüz bir yalan olabilir.
- Başkalarını ikna etmek üzere sunulan son derece seçici, aşırı önyargılı bir bilgi ya da kaynağın, tek bir bakış açısına şiddetli bir şekilde bağlı olduğu için aşırı önyargılı olduğunu fark etmeden sunduğu bir bilgi olabilir.
- Mühim bir kamusal kişilik ya da kurum tarafından duyurulan, herhangi bir yorum getirilmeden her tarafa yayılan yanlış ya da aldatıcı bir bilgi olabilir.

Bir yalan ya da yanlış bir bilgi itibarlı bir haber kaynağı (örn. basılı ya da çevrimiçi bir gazete veya dergi, televizyon ya da radyo haberi, resmi basın bülteni) onu doğru ve güvenilir olarak (yani bir fikir, şaka ya da hayal olmadığını ima ederek) sunduğunda ya da bu yanlış, farklı formatlarda (örn. metin, blog, tweet veya sosyal medyada) doğru ve güvenilir haber olarak dolaşıma girdiğinde "yalan haber" haline gelir. Bir araştırmada, yetişkin Amerikalıların %75'inin "yalan haberleri" gerçek sandığını, bu kabul oranının haberleri Facebook'tan alan insanlar arasında zirveye çıktığını bulmuştur (Silverman & Singer-Vine, 2016). Başka bir çalışma orta okul öğrencilerinin %82'sinin, paralı reklamları, gerçek haberlerden ayırt edemediğini ortaya çıkarmıştır (Wineburg vd., 2016).

Amerikan kamuoyunun geniş kesimleri pek çok konu hakkında yanlış anlamalardan muzdarıptır (örn. gıda ya da ilaç güvenliği, siyasetçilerin eylemleri, bir yasanın ne anlama geldiği ya da bir politikanın nasıl işlediği, bilim insanlarının neyi kabul ettikleri, tarihsel olayların gerçekte olup olmadığı vb.). Bu tür yanlış anlamalar çoğu zaman "güdülenmiş akıl yürütme" süreci tarafından pekiştirilir (Kundra & Sinclair, 1999). Güdülenmiş akıl yürütme, bir kişinin seçici bir şekilde, kendi cari düşüncelerini doğrulayan bilgileri aradığında veya hatırladığında ve eş zamanlı olarak karşıt bilgileri reddettiğinde gerçekleşir. Çoğu zaman bu tür bir seçici arama/hatırlamaya, kişinin konu hakkında yeterli bilgi edindiklerine ya da bilgili olduğuna dair inancı eşlik eder.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki artan yanlış anlamalardan, tırmanan siyasi kutuplaşma, belli başlı kurumlara (örn. medya, hükümet, eğitim) duyulan güvende azalma,

kendini tehdit altında hisseden toplumsal kimlikler, değişen habercilik standartları, haber kaynaklarının hızla çoğalması ve sosyal medya haberlerine olan bağlılıktaki artış sorumlu tutulmaktadır. Yanlış anlamaların nedeni bireysel kusurlar ya da eğitim eksikliğinden ziyade, belli başlı kurumların işleyiş biçimleri, daha geniş kültürel eğilimler ve insanların dünyayı anlama ve algılama alışkanlıkları (örn. sağduyuya dayalı akıl yürütme) sorumludur.

Yanlış anlamalar çoğunlukla, "varsayılan düşünme kipi"nden, yani sağduyuya dayalı akıl yürütmeden kaynaklanır (Sinatra vd., 2014: 125) ve üstesinden gelinmeleri zor olabilir. Yanlış anlamaların hakiki etkileri olabilir. Yanlış olsalar da insanların siyasi seçimlerdeki tercihlerini, satın aldıkları ürünleri, çocuklarına ilaç verip vermeyeceklerini, nereye seyahat edeceklerini ya da nerede yaşamaya karar vereceklerini, hangi yasaların çıkarılacağını ve kimlerin dost kimlerin düşman olarak görüleceğini etkilerler.

Toplumsal araştırma; bilgisizliği, yanlış anlamayı ya da yanlış haberleri hızla ve kolayca yok etmez. Ancak yanlış anlama, "mevcut en iyi bulgu" ile çelişen bir fikirdir ve çoğu zaman sunulan sağlam bulguların reddini içerir. Toplumsal araştırmanın hedefleri arasında "mevcut en iyi bulguları" üretmek ve özenle elde edilmiş bulgularca desteklenen fikirlerin önyargısız kabulünü teşvik eden "eleştirel düşüncüyü" kullanmak yer alır.¹

budur. Hatta bazı insanlar, kişisel deneyimlerinden kaynaklanan çarpıtmaları, başkalarını dalavere, aldatmaca, sihribazlık, siyasi manipülasyon ve reklam hileleri aracılığıyla kandırmak için bile isteye kullanırlar.

Toplumsal araştırmalar, çoğu zaman yanlış hükümlerde bulunduğumuzu, bazı şeyleri aşırı önemsemişimizi ya da ihmal ettiğimizi ve hata yaptığımızı ortaya çıkarmıştır. İşte size bir örnek: Bazı kadınlar aslında işe yaramayan cilt kremlerini kullanmaktan vazgeçmezler. Dahası, bir güzellik ürününün ya da tedavisinin etkisi ne kadar azsa, onu kullanmaya devam etme olasılıkları o kadar fazladır. Kremler, vitaminler ve diğer güzellik tedavilerini kullanarak daha genç bir görünüm kazanmaya çalışan 27-65 yaş arası 300 kadınla yapılan bir araştırmaya göre durum budur. Bulgular, beklentilerimizde yanıldığımızı göstermiştir: Kadınların en sadık olduğu ürünler ve tedaviler, en işe yaramayanlardır! Bu bakım ürünlerinin herhangi bir fayda sağlamadığını hisseden kadınlardan, %27'si onları kullanmayı bırakmıştır. Oysaki aksini düşünen kadınlar arasında bu ürünleri kullanmayı bırakanların oranı %55'tir. Araştırmacılara göre kadınlar faydası olmayan bir şeyi yapmayı sürdürmektedirler çünkü insanlar kendilerini iyi hissetmediklerinde, korku başarından daha güçlü bir motivasyon faktörüdür. Yaşlı görünme korkusu, kadınları işe yaramadıkları halde, bu ürünleri denemeye devam etmeye sürüklemiştir.²

İnsanların yanlış karar verme eğilimlerini gözler önüne seren araştırmaları okumak eğlenceliyse de bu araştırmaların dikkat çektiği genel bir prensip

¹ Amerikan kamuoyunda sağduyuya dayalı akıl yürütme ve yanlış anlamalarla ilgili bir tartışma için bkz. Fernbach vd. (2013), Flynn vd. (2017), GAuchat (2012), Gorman & Gorman (2016), Haidt (2012), Jacoby (2008), Mercier & Sperber (2017), Nichols (2017), Nyham & Reifler (2010), Reedy, Wells & Gastill (2014), ve Sloman ve Fernbach (2017).

² Parker Poe (2007), yüz kremi çalışmasını ve bununla ilgili araştırmaları ele alır.

vardır: Günlük akıl yürütme faaliyetlerimiz ve algılarımız mükemmel olmaktan uzaktır ve hataya açıktır. Daha da önemlisi, bu gibi hataları görmezden gelmek ya da fark etmemek bizim için kolaydır.

Kişisel deneyimden, sağduyuya dayalı “doğrular”dan ya da akıl yürütmeden kaynaklanan bilgiler doğru olabilirler, fakat bunlar bizi hataya da sürükleyebilirler (Bakınız Düşünce Kutusu 1.1 Bilgisizlik, Yanlış Anlama ve Yanlış Haberler). Örneğin sağduyu, liselerde ücretsiz kondom dağıtmanın ergenleri cinselliğe teşvik edeceğini ya da idam cezası gibi sert yaptırımların şiddet suçlarını azaltacağını söyler, ne var ki onlarca çalışma bu düşüncelerin yanlış olduğunu göstermiştir. Çoğu insan bir suça şahit olan birinin tanıklığının hatasız olduğunu düşünür, fakat araştırmalar bunun son derece kusurlu olabileceğini göstermiştir. Pek çok insan zenginlerin yoksullardan daha cömert ve dürüst olduklarına inanır, fakat aslında bunun tersi doğrudur: Zenginler gelirlerinin daha küçük bir kısmını hayır yapmak için kullanırlar ve gelir düzeyi düşük insanlar kadar dürüst değillerdir. Pek çoğumuz uçak kazaları ya da okul katliamları gibi trajik kazalardan ve dehşet verici olaylardan kaygı duyarız. Fakat bizi “yanlış” şeylerden kaygılanmaya yönlendiren tahminlerimiz, dikkatli araştırmacıların ortaya çıkardığı gerçek olasılıklardan uzaktır. Benzer şekilde, görünüş bizi aldatabilir. Örneğin çarpışma testlerinin ve kaza istatistiklerinin SUV’ların mütevazı görünümüne arabalara göre daha tehlikeli olduğunu ortaya koyduğu bir dönemde, pek çok insan güvenli olduğu düşüncesiyle büyük ve güçlü görünen bir SUV satın almıştır.³

Günlük kararlarımızı sıklıkla etkileyen, sağduyu kaynaklı altı hata türü aşağıda listelenmektedir. Bu hatalar, bilimsel araştırmalarla tamamen ortadan kaldırılmasalar bile büyük oranda azaltılabilirler:

- 1- Aşırı genelleme
- 2- Seçici gözlem ve doğrulama yanlılığı
- 3- Erken kapanma
- 4- Hale etkisi
- 5- Asılsız mutabakat
- 6- Açıklayıcı derinlik yanlılığı

1. Aşırı genelleme: Sınırlı sayıda bulguya sahip olduğumuzda gerçekleşir, fakat diğer pek çok durum için de geçerli olduğunu varsayabiliriz. “Aşırı” kelimesine dikkat edelim. Genelleme yapmak makul bir davranış olabilir. Az miktardaki bulguyu, temkinli ve dikkatli bir şekilde yapıldığı takdirde, başka

³ Kendini tanımanın sınırları hakkında; bkz. Wilson & Dunn (2004); hatalı tanık ifadeleri hakkında, Wells & Olson (2003); hatalı risk değerlendirmesi hakkında Gowda & Fox (2002) ve Paulos (2001); okullarda kondom kullanımı hakkında, Kirby vd. (1999); SUV’lar hakkında Bradsher (2002); zenginlerin yoksullardan daha az cömert ve dürüst olması hakkında Pifa vd. (2012), Stellar vd. (2012), ve Stern (2013).

durumlara genelledebiliriz. Maalesef çoğu zaman elimizdeki sınırlı sayıdaki bulgunun izin verdiğiinden çok daha büyük genellemeler yapıyoruz. Genellikle bildiklerimizden yaptığımız çıkarımlarımızı, bilmediğimiz alanlara genelliyoruz. Örneğin üç yıl boyunca görme engelli beş kişiyi şahsen tanıma fırsatım oldu. Hepsisi de dışa dönük ve arkadaş canlısı insanlar. Buradan hareketle bütün görme engellilerinin arkadaş canlısı olduğu sonucuna varabilir miyim? Kişisel olarak tanıdığım beş kişi gezegendeki görme engelli bütün insanları temsil eder mi?

2. Seçici gözlem: Aşırı genellemeden biraz farklıdır. Belli insanlara ya da olaylara özel bir dikkat gösterip onlardan hareketle genellemeler yaptığımızda, aynı zamanda vakalardaki çeşitliliği bütünüyle dikkate almadığımızda gerçekleşir. Zaten inandıklarımızı doğrulayan belli vaka ve durumlara odaklanma eğilimi gösteririz (doğrulama yanlılığı). Sık sık çelişkili bilgileri görmezden gelinebilecek bir istisna olarak kabul edip, değerlendirme dışı bırakırız. Örneğin kızıl saçlı insanların son derece duygusal olduklarını düşünüyorum. Bu düşüncem ebeveynlerimden ve medyadan edindiğim stereotiplerden geliyor. Kızıl saçlı pek çok insanı gözlemliyorum ve farkında olmaksızın onların heyecanlı davranışlarına, üzüntülerine, kızgınlıklarına, abartılı kahkahalarına vb. çok fazla ehemmiyet veriyorum. İstemsiz bir şekilde, önyargılı düşünme biçimi pekiştiren insanlara ve durumlara dikkat ediyorum. Araştırmalar anıları “arayıp bularak” hâlihazırda sahip olduğumuz kanaatlerle daha tutarlı hale getirme eğilimimizi belgeliyor. Seçici gözlem, doğrulama yanlılığını pekiştiriyor. Süreci bilhassa etkili kılan ise, bunun gerçekleştiğinin nadiren farkına varıyor olmamız.

3. Erken kapanma: İlk iki hatayla birlikte gerçekleşir ve onları pekiştirir. Artık birilerini dinlememize, doğruyu aramamıza ya da soru sormamıza neden olmadığını, çünkü yanıtı zaten bulduğumuzu düşündüğümüzde gerçekleşen durumdur. Pratik nedenlerden dolayı, belli bir noktada bilgi toplamayı bırakıp bir karar vermemiz gerekebilir. Maalesef çoğumuz, biraz tembel ya da dikkatsiz olmaya meyilliyiz. Az sayıda bulgu topladıktan ya da olayları kısa bir süre gözden geçirdikten sonra bütün soruların yanıtlarını bulduğumuzu sanıyoruz. Sınırlı sayıda bulguya eriştikten sonra soru sormayı bırakıp, kestirme sonuçlara varıyoruz.

4. Hale etkisi: İtibarlı bir kaynağa olan güvenimizi aşırı genellediğimizde gerçekleşir. Saygı duyduğumuz insanları ya da kaynakları itibar halesiyle kuşatırız. Bu hale, hakkında çok az şey bildiğimiz düşüncelere ya da insanlara da “bulaşır”. Dolayısıyla, Harvard ya da Cambridge gibi itibarlı üniversitelerden birinin yaptığı bir araştırmayı alıyorum. Üniversiteyi kuşatan haleden dolayı, istemsizce araştırmanın mükemmel olması gerektiğini düşünüyorum. Adı

sarı bilinmeyen bir üniversiteden birinin yaptığı bir araştırma hakkında ise aynı varsayımda bulunmuyorum. Peşin hükümlü olduğum için, iki araştırma- yı da liyakatleri temelinde değerlendirmiyorum. Olumlu duygularımı, doğru- yu bizzat arayıp bulma görevimin yerine koyuyor ya da verdiğim kararlarda kestirme bir yol olarak kullanıyorum.

5. Asılsız mutabakat: Sıkça belgelenmiş bir psikolojik etkidir.⁴ Kişisel olarak inandığımız şeyle, diğer insanların inandıklarını düşündüğümüz şey arasında ayırım yapmakta başarısız olduğumuz anlamına gelir. Kısacası başkalarının görüşlerinin kendi görüşlerimizle olan benzerliğini abartmaya meylederiz. Örneğin, insanlar çoğu zaman beğendikleri siyasi adayın kazanacağına ger- çekte olduğundan daha fazla inanırlar. Burada söz konusu olan, bile isteye sürü psikolojisine uymak değildir. Daha ziyade, kendi görüşlerimizin diğer görüşlere kıyasla “normal” ve “sıradan” olduğunu düşünme eğilimimizdir. Bu doğru olsa da başkalarının bizimle aynı fikirde olma ihtimalini abartarak hata yaparız. Toplumsal olaylar ve meseleler söz konusu olduğunda, çok azı- mız etrafımızdaki insanların ne düşündükleri hakkında doğru hükümlerde bulunuyoruz.

6. Açıklayıcı derinlik yanılması: Araştırmacılar (bkz. Alter vd., 2010; Slo- man ve Fernbach, 2017) sağduyuya dayalı akıl yürütmenin içerdiği bir kusuru daha tespit ettiler. Çoğumuz gerçekte olduğundan çok daha fazla bilgi sahibi olduğumuzu düşünüyoruz. Sözün özü, sandığımız kadar akıllı ya da bilgili değiliz. Bu güçlü (yanlış) algı, bilgileri tarafsız ve önyargısız bir şekilde değer- lendirme yetimizi tahrif edebilir. Aşırı güvenden kaynaklanan bu kusur, gün- delik hayatta kullandığımız (örn. sifon ya da hüzölçer gibi) aletlerin nasıl çalış- tığını veya (örn. akciğerlerimizin işleyişi ya da gök gürültülü fırtınalar gibi) doğal olguların nasıl gerçekleştiğini açıklamak gibi pek çok durumda gerçek- leşir, çünkü daha henüz öğrendiğimiz şeyleri açık ve eksiksiz bir şekilde anla- tabileceğimize inanırız.

Leonid Rozenblit ve Frank Keil (2002) bu kusura dikkat çeken onlarca ça- lışmadan birini gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar ilk olarak Yale Üniversite- si’nin çeşitli departmanlarından 16 öğrencinin 48 madde (örn. teneke açacağı nasıl kullanılır, araba aküsü nasıl elektrik depolar, çakmak nasıl çalışır, cep telefonu nasıl çalışır, böbrekler kandan toksinleri nasıl temizler, kalp vücuda nasıl kan pompalar vs.) hakkındaki bilgilerini 1 ile 7 arasında bir sayı vererek değerlendirmelerini istemişlerdir. Ardından her katılımcı dört madde hakkın- daki kişisel değerlendirmelerini ayrıntılarıyla açıklayan bir yazı kaleme almış- tır. Aynı zamanda nasıl çalıştığını anlamamanın, hassas bilgilere sahip olmayı gerektirdiği her bir maddeyle ilgili “tanısal” bir soruyu cevaplamışlardır. Ar-

⁴ Asılsız mutabakat hakkında, bkz. Delavande & Manski (2012), Locke vd. (2012), Marks & Mil- ler (1987), ve Watt & Larkin (2010).

dından her bir katılımcı, söz konusu olgu hakkında uzmanların yaptığı kısa bir açıklamayı okumuştur. Son olarak her biri, daha önce sahip olduğu bilgileri bu açıklamayla kıyaslayan bir ölçüm yapmıştır. Gerçek olduklarını düşündükleri bir açıklama yapıp, “tanısal” bir soruyu cevapladıktan ve kendi bilgilerini bir uzmanın açıklamasıyla karşılaştırdıktan sonra, katılımcıların çoğu aslında ne kadar az bilgiye sahip olduklarını görünce gerçekten şaşırdıklarını söylemişlerdir.

Bunlara ilaveten, duygularımızın ve değer-yönelimli düşüncelerimizin rolünü kolayca görmezden geliyoruz. Çoğu zaman düşüncelerimizin şekillenmesinde ya da bir argümanı/açklamayı anlayabilmemizde duygular “serinkanlı mantığımız”dan çok daha etkili olurlar. Duygularımızın güçlü etkisine karşı fazlasıyla körüz ve mantıklı akıl yürütme becerimizi gözümüzde büyütüyoruz (bkz. Haidt, 2012).

Uzmanlığa ve Yetkiye Dayalı Bilgi

Bildiklerimizin çoğu ebeveynlerimizden, öğretmenlerimizden, uzmanlardan ya da kitaplardan, filmlerden, televizyondan, internetten ve diğer medyalardan öğrendiklerimize dayanıyor. Sık sık uzman ya da yetkili biri öyle söylediği için veya resmi ve güvenilir bir kaynakta karşımıza çıktığı için bir şeyin doğru olduğunu düşünüyoruz. Otoriteyi bilginin temeli olarak kabul etmek ya da uzmanların ve yetkililerin mantığına güvenmek, bize hızlı, basit ve maliyetsiz bir öğrenme yöntemi sunuyor. Bir uzman, bir şeyi öğrenmek için çok fazla vakit harcamış olabilir, biz de bu kişinin deneyimlerinden ve çabasından faydalanabiliriz.

Uzmanlara güvenmenin sınırları vardır ve birinin uzmanlığını gözümüzde büyütme kolaydır. Yetkililer hakkında çok az şey bildikleri konularla ilgili konuşabilirler; söyledikleri düpedüz yanlış olabilir. Belli bir alanda uzman olan bir kişi hale etkisinden faydalanarak başka alanlarda da otoriteymiş gibi hareket edebilir. Film yıldızlarının ya da yıldız futbolcuların sizi bir ürünü satın almaya ikna etmeye çalıştıkları televizyon reklamlarında olan, budur.

Kimin gerçekten uzman ya da yetkili olup olmadığına kim karar verir? X Araştırma Merkezi gibi etkileyici bir ismi olan bir düşünce kuruluşu adına konuşan biri “kıdemli bir bilim insanı” da olabilir “misafir bir araştırmacı” da. Bazı düşünce kuruluşları güvenilir araştırma merkezleridir, fakat bunların çoğu pekala lobicilik faaliyetleri yürüten özel çıkar gruplarından mali destek alan sözcülerdir. Düşünce kuruluşlarında kullanılan unvanlarla ilgili hiçbir düzenleme mevcut değildir ve herhangi biri bir düşünce kuruluşunda “bilim insanı” olabilir. Düşünce kuruluşlarında çalışanlar, yetkili kimselermiş gibi medyada yaptıkları açıklamalarla, tarafsız ve alarındaki bilgi sahibi kimseler oldukları izlenimini verirler. Ancak, bunlar gerçekten alanlarında uzman kişiler olmayabilirler, güvenilir araştırmalara değil de kanaatlere ya da ideolojile-

re dayalı açıklamalar yapıyor olabilirler.⁵ Bu bölümün ilerleyen kısımlarında, bilim camiasının nasıl çalıştığını ve kimin gerçekten uzman olup olmadığına nasıl karar verdiğini öğreneceksiniz.

Belli bir alanda uzman olarak anılmayı hak edenler, birbirleriyle aynı fikirde olmayabilirler. Belki sağlık ve diyet hakkında birbiriyle çelişen ve kafa karıştırıcı düzinelerce araştırma ve tavsiye duymuş olabilirsiniz. Kendi kendinize bunca fikir ayrılığı söz konusuysa, araştırmayı bu kadar mükemmel kılınan ne olduğunu sorabilirsiniz. Bu durumun nedenlerinden biri, “araştırma” ya da “bilimsel” kelimelerini kullanan medya metinlerinde görüp duyduklarınızın çoğunun gerçek bilimsel araştırmalarla ilgisinin olmamasıdır. Örneğin dikkatli bir şekilde değerlendirdiğimizde, her yerde reklamı yapılan spor ekipmanlarının, enerji içeceklerinin ya da performans artırıcıların çok azının –genellikle araştırmalar tarafından desteklendiği iddia edilen- vaatleri yerine getirdiğini görürüz. Aynısı, “bilimsel” bir temele sahip olduğu iddia-sındaki çevrimiçi flört siteleri için de geçerlidir.⁶

Maalesef, medya “araştırma” terimini teknik olarak hiçbir gerçek araştırma tarafından desteklenmeyen açıklamalar için kullanabiliyor. Bilim insanlarının birbirleriyle %100 aynı fikirde olmamaları ise kafa karışıklığını artırıyor. En iyi diyet, sağlıklı yaşam, kamu politikası ve iklim değişikliği gibi pek çok konuda fikir ayrılıklarıyla karşılaşırız. Bölümün ilerleyen sayfalarında, bilim camiasının nasıl çalıştığını, fikir ayrılıklarının nasıl doğduğunu ve araştırma süreci içinde nasıl çözüme kavuşturulduğunu ele alacağız.

Nasıl bağımsız düşüneceğinizi ve farklı araştırmaları nasıl değerlendireceğinizi öğrenmek önemlidir. Yanıtlar için her zaman uzmanlardan ya da yetkililerden medet ummak özgür, demokratik bir toplumun ilkeleriyle çelişir. Bazı sözde uzmanlar sadece kendi iktidar ve konumlarını pekiştiren fikirleri desteklerler. Yetkililere gereğinden fazla güvenirsek kendi başımıza karar verme yetimizi kaybederiz. Bu yeti ise araştırma yapma, açık fikirli olma ve güçlü bulguyu zayıf bulgudan ayırma becerilerini kazanma nedenlerinden biridir.

Medyaya ve Çoğunluğun Kanaatine Dayalı Bilgi

Sağduyumuza, kişisel deneyimlerimize ve uzmanlara güvenmenin yanı sıra, bilgi birikimimizi başkalarıyla konuşarak ya da medyadan alabileceğimizi alarak da genişletebiliriz. Çoğu zaman bu iyi bir fikir gibi görünür, fakat ciddi sınırları vardır. Başkalarıyla konuşmak faydalı olabilir, fakat araştırmalar çoğu insanın bilimsel okuryazarlık, coğrafi bilgi birikimi ve açık, mantıklı akıl yü-

⁵ Rampton & Stauber'den (2001: 274-277, 305-306).

⁶ Reklam ürünleriyle ilgili son derece tartışmalı bilimsel araştırmalar hakkında, bkz. Finkel & Karney (2012), Haneghan vd. (2012) ve Meier (2013).

rütme bakımından zayıf olduğunu göstermiştir. Bu yirmi birinci yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri gibi müreffeh, gelişmiş ve eğitim seviyesi yüksek bir ülke için bile doğrudur (Bakınız Düşünce Kutusu 1.2 ve bu bölümün ilerleyen sayfalarında Bilimsel Okuryazarlık). iPhone, GPS araçları ya da gelişmiş ekipmanlara sahip bir araba gibi ileri teknolojileri kullanabiliyor olmamız, her zaman rasyonel ve bilimsel bir şekilde düşündüğümüz anlamına gelmez. 18-24 yaş arası genç erkek ve kadınlar arasında 2006'da yapılan bir araştırma, katılımcıların New York ya da Ohio eyaletlerinin ABD haritasında yerini gösteremediklerini ortaya koymuştur (Erkek ve kadın katılımcılar bu testte sırasıyla %50 ve %43 oranında başarı göstermişlerdir) ve yarısından fazlası (%63'ü), ABD'nin Mart 2003'teki işgalinden beri neredeyse kesintisiz bir şekilde haberlere konu olan Irak'ın Ortadoğu haritasındaki yerini bulamamıştır. Dahası, ABD nüfusunun önemli bir bölümü UFO'lar (%34), horoskoplar/astroloji (%31), hayaletler/cinler (%51), cadılar (%34) veya şeytan (%61) gibi bilimin reddettiği olgulara inanmaktadır.⁷

Resmi okullaşma oranları artıyor olabilir, ancak çoğu insan yalan yanlış bilgilerden medet ummakta ya da mantık dışı inançlara bel bağlamaktadır. Pek çok insan eğitim-öğretimde daha üst basamaklara tırmanmış olsa da okul yıllarında edindiği bilgi, beceri ve fikirleri hayatının ilerleyen yıllarında günlük yaşamında ya da işle ilgili kararlarında kullanmamaktadır. Ayrıca, insanların çoğu "sürü nereye giderse oraya gider" mantığıyla hareket eder ya da medyaya güvenir. Medya genellikle ciddi anlamda değerlendirmeden, çoğunluk ne düşünüyorsa onu yansıtır. Hepinizin bildiği gibi, çoğunluğun bir şeyin doğru olduğuna inanması onu doğru yapmaz. Ancak, pek çoğumuz yanlış olsa bile "çoğunluk ne düşünüyorsa" ona inanırız.

İdeolojik Fikirlerle ve Değerlere Dayalı Bilgi

Toplumsal araştırmaların gücüne ve erişilebilirliğine karşın, bazı liderler ve karar vericiler bilinçli bir şekilde onları reddederler. Aksine kendi siyasi, ideolojik ya da dini fikirlerine dayalı davranışları teşvik eder ve savunurlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde, hükümet kurumları için çalışan liyakatli bilim insanlarının yerini siyasi atamalarla göreve gelenler, belli ideolojilere bağlı olanlar almıştır. İdeolojik görüşlerle çelişen araştırma bulguları, kamuya açık resmi sağlık ya da çevre kayıtlarından silinmiştir.⁸ Gauchat (2012) Birleşik Devletler'de 1980'lerden bu yana, muhafazakar insanlar arasında bilime duyulan güvende azalmayla birlikte, halkın bilimle ilgili kanaatlerinde giderek artan bir siyasallaşmanın varlığını tespit etmiştir.

⁷ Coğrafi bilgilerle ilgili sonuçlar *National Geographic*'tendir (2006). UFO'lar, şeytanlar vb. ile ilgili sonuçlar Harris Poll'dandır (2003, 2005).

⁸ Hükümetin bilime yönelik kısıtlamaları hakkında, bkz. Money (2005) ve Union of Concerned Scientists [Endişeli Bilim İnsanları Birliği] (2004).

Düşünce Kutusu 1.2 Toplumsal Sorunlar ve Araştırma

Amerikalılar trafik canavarlığı sorununu sık sık duyarlar. *Newsweek* dergisi, *Time* dergisi ve büyük şehirlerdeki gazeteler bunu manşetlerine taşırlar. Başlıca ulusal siyasetçiler bu konuda halka seslenirler ve federal hükümet sorunu azaltmak için kolluk kuvvetlerine ve ulaşım departmanlarına milyonlarca dolar hibe eder. Kalifornyalı bir psikolog bugün bu meselede uzmanlaşmıştır ve konuyu ele almak üzere çeşitli televizyon programlarına katılmaktadır.

"Trafik canavarlığı" terimi ilk defa 1988'de görülmüş ve 1997'ye gelene kadar, basın konuyla ilgili yılda 4.000'den fazla makale yayımlamıştır. Medyanın "saldırgan sürücülük" ve "tekerleğin arkasındaki öfke"ye gösterdiği ilgiye rağmen, trafik canavarlığı hakkında hiçbir bilimsel bulgu yoktur. Terimin tam olarak ne anlama geldiği bile belli değildir. Arabadan sıkılan silahlardan, ellerle yapılan jestlere, bisikletçilerin üzerine araba sürmekten, öndeki arabanın dibinden gitmeye ve hatta araba tamir faturalarına aşırı öfke göstermeye kadar, her anlama gelebilir. Çarpışma ve kazalarla ilgili verilerin hepsinde trafik canavarlığının bir salgına dönüştüğü iddia edilen dönemlerde düşüşler görülmektedir.

Trafik canavarlığı yeni ve ciddi bir sorun mudur yoksa medyadaki haberler mi trafik canavarlığıyla ilgili algıları körüklemiştir? Trafik canavarlığı hakkında okuduklarımızdan ve duyduğumuzdan ve buna yeni bir isim bulduktan sonra, insanlar öfkeli sürücülük olgusunu fark etmeye başlamış ve seçici gözlem davranışı sergilemişlerdir. Gerektiği gibi araştırılana kadar tam olarak ne olduğundan emin olmayacağız, fakat bu tür bir davranışın boyutu değişmiş görünmüyor. Yakında ulusal trafik canavarlığı salgınının, medyanın kışkırttığı yaygın bir mit olduğu açığa çıkabilir.

Her tatilde trafikle ilgili başka bir sorun daha ortaya çıkar. Yılın çeşitli dönemlerinde gazeteler ve televizyon haberleri tatillerde gerçekleşen onlarca trafik kazası hakkında meşum uyarılarla dolar taşar. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 4 Temmuz hafta sonu tatilini, her yıl ortalama 161 kişinin öldüğü ölümcül bir hafta sonu olarak sunarlar. Bu resmi tatil dönemi gerçekten ciddi bir mesele midir? Aslında, bu tatil diğer herhangi bir zaman aralığından daha tehlikeli değildir, hatta biraz daha güvenli bile olabilir! Peki bu nasıl mümkün olabilir? Diğer hafta sonlarıyla dikkatli bir şekilde karşılaştırdığınız ve yola çıkan araba sayısındaki aşırı artışın açıklamasını yaptığınız takdirde, tatildeki kaza oranının farklı olmadığını görürsünüz. Yol güvenliği talep edenler, bunun için mücadele verenler, insanları daha güvenli araba sürmeye teşvik etmek için medyada istatistikler yayımlamakta ve çarpıtmaktadırlar.

Trafik canavarlığı ve tatil kargaşası özgün durumlar değildir; medya bunlar gibi pek çok meseleyi abartır. "Sorun büyütücüler," özellikle de radyo ve televizyonda, dikkat çekmek ve toplumu toplumsal bir sorun hakkında ajite etmek için istatistiksel bilgileri kullanırlar. Medyadaki haberler aldatıcı olmakla birlikte o kadar da yanlış değildir. Medya, halkı ikna etmekte, özenle belgelenmiş eksiksiz bir resim sunmaktan daha etkilidir. Toplumsal dünyayla, başlıca trendlerle ya da ciddi meselelerle ilgili bilgi edinmek için medya haberlerine güvenirse, aldatılabiliriz.⁹

Araştırmalar filmlerde, televizyonda ya da internet videolarında yoksulluk ve suç gibi pek çok meselenin ele alınış biçiminin, toplumsal gerçekliği doğru yansıtmadığını belgelenmiştir. Gerçek hayatı televizyon programlarına ya da film senaryoları uyarlayan yazarlar, çoğu zaman gerçekliği çarpıtırlar. Bu kasıtlı yapılabilir, fakat çoğu zaman, seçip aldıkları yanlış bilgileri tekrar ederler ve bunu yaparken birincil hedefleri eğlendirmektir. Örneğin, psikiyatrik tedaviyi işleyen 400 filmin sadece 5'i bunu gerçeğe uygun yapar. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Müslüman nüfusun büyüklüğü hakkındaki medya

⁹ Bkz. Best (2001), Fumento (1998), ve Wald (2004).

haberleri bunu, bilimsel ölçümlere dayalı tahminlerin öngördüğünden iki ya da üç kat fazla gösterirler. Haber dergilerindeki fotoğraflarda gösterilen yoksulların yüzde 62'si, televizyon haberlerinde gördüklerimizin yüzde 65'i Afro-Amerikan'dır, ancak yoksul insanlar arasında Afro-Amerikanların gerçekte oranı yüzde 29'dur. Televizyonda ya da fotoğraflarda gördüklerimiz toplumsal meselelerle ilgili fikirlerimiz üzerinde güçlü bir şekillendirici etkiye sahiptir. Medyadaki çarpıtmalar; toplumsal dünyayla ilgili bilgilerimizde medyaya güvenirsek, yanlış bilgilere sahip olacağımız anlamına gelir.¹⁰

Bizi bilgilendirmeye ve eğlendirmeye ilaveten, medya rakip çıkarların, toplumun desteğini kazanmak için birbiriyle yarıştığı bir forum sunar. Bir davanın destekleyicileri ve karşıtları halkla ilişkiler kampanyaları düzenleyebilir ve medyayı kamuoyunu şekillendirmek için kullanabilirler. Daha önce değinildiği gibi, savunuculuk odaklı düşünce kuruluşları bazen medyadaki konuları tartışırken yanlış "uzmanlar"dan yararlanırlar. Ayrıca, son yıllarda, video haber bültenlerinin (VNR) sayısı çarpıcı şekilde artmıştır. Bir VNR, aslında bağımsız bir haber videosu gibi gözükse sofistike bir videonun yapımı için para ödeyen büyük bir şirketin ya da sivil toplum kuruluşunun eseridir. Bir VNR'de, bir aktör ya da aktris bağımsız haberci rolü yapar. "Haberci" aktör, tarafsız bilgi ya da haber gibi görünen şeyi sunar. Gerçekte, bu halkla ilişkiler ya da reklam amaçlı bir demektir. Çoğu TV kanalı bu tür VNR'leri izleyicileri kaynakların kim olduğu konusunda bilgilendirmeden sunar. Dolayısıyla televizyon "haberi" aslında bir konu ya da ürünle ilgili fikirleri etkilemek üzere tasarlanmış sofistike bir propaganda biçimi olabilir. Medyayı bir "otorite" olarak kabul etmeden önce bir kez daha durup düşünmemiz gerekir.¹¹

Pek çok gerçek bilim insanı doğru ve araştırma kaynaklı bilgileri sunmaya çalışır. Ancak, diğer medya iletilerinin cesameti ve şöhreti, bilim insanlarını gölgede bırakabilir. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında göreceğiniz gibi, medya araştırmalar hakkında bilgi sahibi olmak için kullanılacak iyi bir kaynak değildir. Aksine, bilim camiasının, araştırma yapmanın ne olduğunu biraz bilen ve bunu anlamaya vakit ayıran herhangi birinin maliyetsiz bir şekilde erişebildiği iletişim sistemine güvenmek çok daha iyidir.

Siyasi ya da dini bir düşünceye sıkı sıkıya bağlı olan bazı insanlar aksi yönde ki onlarca bulguya rağmen düşüncelerinden vazgeçmezler. Örneğin Barack Obama 2012'de ikinci kez ABD Başkanlığı için yarışırken, sözde "birther" hareketi" onun ABD'de doğmadığını iddia etmeyi sürdürmüştür. Bu durum, dört yıl boyunca yapılan düzinelerce bağımsız araştırmaya, yüzlerce habere, onlarca belgeye ve uzman görüşüne ve meselenin ABD Anayasa Mahkemesi'nde gözden geçirilmiş olmasına rağmen değişmemiştir. Bu hareketin içinde yer alanlardan hiçbirisi böyle bir iddiayı destekleyecek bir bulgu ortaya koyma-

¹⁰ Medyanın psikiyatri tedavisiyle ilgili hataları hakkında, bkz. Goode (2002); Müslüman nüfus hakkında, bkz. Smith (2002); yoksul Afro-Amerikalılar hakkında, bkz. Gilens (1996).

¹¹ Video haberler Center for Media and Democracy [Medya ve Demokrasi Merkezi], <http://www.prwatch.org/fakenews3/summary> ve Tüketici Ürün Güvenliği Komisyonu, <http://www.cpsc.gov/businfo/vnrpod.html> tarafından tanımlanmıştır. Ayrıca bkz. Barstow & Stein (12 Mart, 2005), "Under Bush, a New AGE of Prepackaged TV News," *New York Times*: Aiello & Proffitt (2008).

* Barack Obama'nın ABD doğumlu olmadığını iddia edip ABD başkanı olamayacağına inanan kişi (ç.n.)

mamıştır. Dört yıl boyunca başkanlık yapmasına rağmen, kamuoyu anketleri halkın %25'inin (ve Cumhuriyetçi olduğunu söyleyenlerin %45'inin) Başkan Obama'nın ABD'de doğmamış olduğunu düşündüğünü göstermiştir. Hatta yarım düzine eyaletin senato üyeleri, su götürmez bulgulara rağmen "birther" meselesiyle ilgili önergeleri kabul yönünde oy kullanmıştır. Eylül 2016 gibi bir tarihte dahi ABD'de kayıtlı seçmenlerin tamamının %21'i yanlış olduğu bu kadar belli bir iddiaya inanmayı sürdürmekteydi.¹²

İdeoloji meselesine 3. Bölüm'de toplumsal kuramı ele alırken geri döneceğiz. Toplumsal yaşamdan bir örneğin alternatif yaklaşımlar tarafından nasıl açıklandığını görmek için bkz. Tablo 1.1.

Tablo 1.1 Sosyal Bilime Alternatif Açıklamalar

Örnek: "Kadınların çamaşır yıkamaları erkeklere göre daha muhtemeldir."

Kişisel deneyim ve sağduyu: Deneyimlerime göre, erkekler kıyafetlerine ya da görünüşlerine kadınlar kadar önem vermezler, dolayısıyla çamaşırları kadınların yıkaması daha mantıklıdır. Arkadaşlarım ve benim çocukluk yıllarımızda, çamaşırları annelerimiz yıkadı, kız arkadaşlarımız da erkek arkadaşlarının çamaşırlarını yıkadılar, fakat erkekler asla kız arkadaşları için bunu yapmadılar.

Uzmanlar ve yetkililer: Uzmanlar, fiziksel görünüme ve çocuklarına ve diğer aile bireylerinin bakımına gösterilen kadınsı ilginin bir sonucu olarak, kadınların çocukluklarından itibaren kıyafet üretmeyi, seçmeyi, tamir etmeyi ve temizlemeyi öğrendiklerini söylerler. Çocukluktaki yetiştirilme biçimlerine dayalı olarak, çamaşırları kadınlar yıkarlar.

Çoğunluğun kanaati ve medya iletileri: Filmler ve televizyon reklamları kadınları çoğu zaman yaptıklarından memnun bir şekilde çamaşır yıkarlarken gösterir, fakat erkekler bundan nefret ederler ve altından kalkamazlar. Dolayısıyla, çamaşırları yıkayanlar kadınlar olmalıdır, çünkü bu işten hoşlanırlar ve becerirler. Her yerde gördüğümüz ve herkesin söylediği şey budur.

İdeolojik fikirler: Emeğin bölüşümünde, kadınlar için münasip ve doğal olan; evin sorumluluğunu almak, çocuklara bakmak, yemek pişirmek, temizlik ve çamaşır yıkamak gibi ev işlerine nezaret etmektir.

Araştırmamanın Farkı: Bilimsel Yaklaşım

1.2. Toplumsal araştırmada bilimsel yaklaşımı betimlemek

Ünlü Afro-Amerikan folklor bilimci ve yazar Zora Neal Hurston'un söylediği gibi, "Araştırma formelleşmiş meraktır. Kasıtlı olarak sizi dürter ve işinize burnunu sokar" (Hurston, 1942:143). Toplumsal araştırma toplumsal dünyadaki deneyim, olay ve olguların dikkatli bir şekilde incelenmesine dayanır. Toplumsal dünyayla ilgili pek çok soruyu yanıtlamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda dünyayı anlama biçimimizi de değiştirebilecek yeni sorular doğurur. Bilimsel süreç ve bulgulara dayanır, bu nedenle gündelik gözlemle-

¹² Bkz. Johnson (2011) ve Dropp & N yhan (2016).

rimizden, sağduyudan, (matematikselsel ya da felsefi kanıtlara dayalı) saf mantıksal-rasyonel akıl yürütmeden veya adli-hukuki prosedürlerden farklılık gösterebilir. Aşağıdaki bölümde toplumsal araştırma yapmakla olan ilişkisi bağlamında *bilimi* ele alıyoruz.

Bilim

Çoğu insan "bilim" kelimesini duyduğunda, zihninde canlanan ilk resim muhtemelen test tüpleri, elektronik ekipmanlar, mikroskoplar ve beyaz önlüklü insanlarla dolu bir laboratuvar ya da egzotik uzay araçlarıdır. Dışarıdan bakınca gözümüze çarpan bu aksesuarlar, bilimin bir parçasıdır. Doğa bilimleri -biyoloji, kimya, fizik ve zooloji- (örn. kayalar, bitkiler, kimyasal bileşenler, yıldızlar, kaslarımız, kan ve elektrik gibi) fiziksel ve maddi dünyayla ilgilenirler. Çoğu insan "bilim" kelimesini duyduğunda bunları düşünür. Örneğin, Krull ve Silvera (2013) insanların herhangi bir şeyin bilimsel olup olmadığı konusunda yargıda bulunurken, doğa bilimlerinin (örn. ekipmanlar ve terminoloji gibi) dışa dönük, gözle görülebilen ve yüzeysel unsurlarına gerçek bilimsel süreçlerden daha fazla güvendiklerini ortaya çıkarmıştır. İnsanların bir konunun fazla karmaşık olmadığını düşündükleri zaman, sahip oldukları bilimsel bilgi ve düşünceleri gözlerinde büyüttükleri de görülmüştür.

Antropoloji, ekonomi, beşeri coğrafya, psikoloji, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi sosyal-kültürel bilimler beşeri sosyo-kültürel yaşamın, yani inançların, davranışların, ilişkilerin, etkileşimlerin, kurumların vb. incelenmesini içerir. Nasıl ki doğa bilimlerinden elde ettiğimiz bilgileri (örneğin tarım, havacılık, mühendislik, tıp, meteoroloji ve eczacılık gibi) bunlarla ilgili daha pragmatik alanlarda kullanıyorsak, sosyal bilimlerin sunduğu bilgileri de (danışmanlık, cezai adalet, eğitim, işletme, pazarlama, kamu yönetimi, kamu sağlığı, sosyal hizmetler ve kentsel planlama gibi) ilgili uygulama alanlarında kullanırız.

Bazı insanlar sosyal bilimleri "yumuşak bilimler" olarak adlandırırlar. Bunun nedeni alanın "sertlik"ten yoksun olması değil, inceleme konusunun, yani beşeri toplumsal yaşamın, son derece akışkan, gözlemlenmesi çetrefilli ve hatasız ölçümü zor bir alan olmasıdır. Bir bilimin inceleme konusu (örn. beşeri tutumlar, protoplazma ya da galaksiler), onun kullandığı teknikleri ve aletleri (örn. anketler, mikroskoplar ve teleskoplar) şekillendirir. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ilişkiyi 4. Bölüm'de değerlendireceğiz.

Bilimin yaklaşık 500 yıl önce düşünme biçiminde gerçekleşen devasa bir dönüşümden doğduğunun farkında olmamız gerekiyor. Bu devrim, Batı Avrupa tarihinde Akıl ve Aydınlanma Çağı'yla (1600'ler-1700'ler) başlamıştır. Aydınlanma Çağı; mantıksal akıl yürütmeye, maddi dünyanın dikkatlice gözlemlenmesine, beşeri ilerlemeye olan inanca ve geleneksel dini ve siyasi doktrinlerin sorgulanmasına çok daha fazla saygı gösteren yeni bir düşünme biçimi.

mine öncülük etmiştir. Bu yeni düşünme biçimi, geçmişin bilgi birikimine dayanmış ve doğal dünyayı inceleyerek yola koyulmuştur. Daha sonra toplumsal dünyanın incelenmesini de içermiştir. Radikal bir toplumsal dönüşüm olan Sanayi Devrimi, bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasına ivme katmıştır. Bilimin ve ilgili uygulama alanlarının ilerleyişi kendi başına gerçekleşmemiş, bireysel araştırmacıların zaferlerinin ve mücadelelerinin izini taşımıştır. Aynı zamanda savaşlar, ekonomik bunalımlar, hükümet politikaları ve kamuoyundaki değişimler gibi önemli toplumsal gelişmelerden de etkilenmiştir.

Bilimsel mantık yaygınlık kazanmadan önce, insanlar bilimsel olmayan yöntemlere güveniyorlardı. Bunlar yukarıdaki sayfalarda ele alınan alternatiflerin yanı sıra, bugün daha az kabul gören (kahinler, mistisizm, büyü, astroloji ve ruhlar gibi) yöntemleri de içeriyordu. Bu gibi yöntemler hala var olmaya devam ediyor, fakat artık bilim yaygın kabul görüyor. Bilimin kapsamı dışındaki kabul edilen konuları (örn. din, sanat, edebiyat ve felsefe) incelemek için hala bilimsel olmayan yöntemleri kullanıyoruz.

Toplum bugün bilime üç farklı anlam yüklüyor (Gauchat, 2011). Bazıları bilimin bilgileri bulmakta ya da üretmekte kullanılan son derece sistematik bir yöntem, yani özel bir yöntem olduğunu söylüyorlar. Bazıları ise mekana odaklanıyor. Bilimin üniversitede ya da bir araştırma laboratuvarında yapılan şey olduğunu söylüyorlar. Üçüncü tanım da bilimi özelleşmiş bir bilgi birikimi olarak tanımlıyor ve onu sağduyu ve gelenek gibi diğer bilgi sistemlerinden ayırıştırıyor.

Bilimi bir bilgi üretme sistemi ve böyle bir sistem sayesinde elde edilen bilgi birikimi olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım, yukarıdaki tanımların ikisiyle uyumludur. Bilim her yerde yapılabilir. Bilim yavaşça evrim geçirmeyi sürdürür ve dört özelliği vardır: dünyaya dair varsayımlarda bulunmak, birikerek ilerleyen idrak gücü, bilgi odaklılık ve özel prosedür, teknik ve aletlerin kullanımı. Bilimin toplumsal bir kurum olarak en somut ve gözle görülür olduğu yer ise bilim camiasıdır.

Bilimsel bilgi, kuramlar şeklinde düzenlenmiştir ve ampirik verilere dayanır. Şimdi şu üç anahtar terim üzerine düşünelim: *kurami*, *veri* ve *ampirik*. Çoğu insan kuramı fikirle, temelsiz inançla ya da kaba tahminle karıştırır. "Bilim insanı kuramın iyi temellendirilmiş bir fikir olduğunu düşünürken... halk kuramı, belli bir konu hakkında ortaya konulan başka herhangi bir fikirden daha geçerli olmayan, 'basit bir düşünce' olarak görür" (Yankelovich, 2003:8). O halde **toplumsal kuramı** bilgileri özetlemekte ve düzenlemekte kullanılan, mantıksal açıdan sağlam ve birbiriyle ilişkili fikirlerin oluşturduğu tutarlı bir sistem olarak tanımlayabiliriz. Toplumsal kuram türlerini 3. Bölüm'de göreceğiz. Şimdilik kuramı dünyadaki karmaşıklığı gözümüzde daha iyi canlandırmamıza, bağlantıları görmemize ve olup bitenlerin nedenlerini anlamamıza yardımcı olan bir tür harita gibi düşünebiliriz. **Veri** kuramın doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna, onu korumamız mı, düzeltmemiz mi, yoksa

tamamen bir kenara atmamız mı gerektiğine karar vermemize yardım eder. **Ampirik**, dokunma, görme, duyma, koklama ve tatma gibi duyuşal beşeri deneyimlerimizde temellenen bulgu ya da gözlemleri ifade eder. Bilim insanları dünyanın (örn. zeka, tutumlar, fikirler, duygular, iktidar, yetki, quarklar, uzaydaki kara delikler, güç alanları ve yer çekimi gibi) pek çok boyutunu doğrudan gözlemlemek için duyularını kullanamazlar. Ancak bu boyutları dolaylı bir şekilde gözlemlemek ve ölçmek üzere özelleşmiş aletler ve teknikler tasarlanmışlardır.

Veriler ya da ampirik gözlemler nicel (yani tamamen sayılarla ifade edilmiş) veya niteliksel (yani kelimeler, imgeler ve nesneler şeklinde ifade edilmiş) olabilirler. Kitabın ilerleyen bölümlerinde toplumsal dünyanın bu tür yönlerini ölçerek nasıl nicel ve nitel veriler üretebileceğimizi göreceksiniz.

Sahte Bilim, Çöp Bilim ve “Gerçek” Bilim

Yüzyıllar boyunca bilim, dünya çapında geniş bir saygı kazanmış ve kabul görmüştür. Ancak hala çoğu insan bilimsel okuryazarlıktan yoksundur (bakınız Düşünce Kutusu 1.3 Bilimsel Okuryazarlık) ya da gerçek bilimi **sahte bilimle** (psödo-bilimle) karıştırır. “Psödo” ön eki Yunancada yalancı ya da sahte anlamına gelir. Televizyonda, dergilerde, sinemada, gazetelerde, web sitelerinde, bolca reklamı yapılan özel seminer ve atölyelerde ve benzeri pek çok yerde sahte bilimin yayılım ateşi altındayız. Bazıları; bilimin (örn. teknik jargon, süslü makineler, karmaşık formül ve istatistikler ve beyaz laboratuvar önlükleri gibi) görünürdeki tuzaklarını birkaç bilimsel gerçek veya mitle, hayalle ya da umutla harmanlayarak, “mucizevî bir ilaç”, “yeni bir tedavi harikası”, “devrimci bir eğitim programı”, “uzaylı ziyaretçilere dair kanıtlar” ya da “yeniçağın ruhsal enerjisi”ni bulduklarını iddia ederler. Sahte bilim uzmanları iyi bir diplomaya da sahip olabilirler, fakat ya diplomalarını alakasız bir disiplinden almışlardır ya da çok zayıf, kıyıda köşede kalmış bir üniversiteden.

Uzmanların yanı sıra, dergiler, web siteleri veya kitaplar da popüler ya da “pop” bilimi önümüze koyarlar. Bunların bazıları; gerçek sosyal bilimcilerin geniş halk kitlelerine dertlerini anlatabilmek için gerçekleştirdikleri, aslına uygun popülerleştirme çabalarıdır. Diğerleriyse uzman olmayan birine gerçek sosyal bilim gibi görünebilir, ama aslında sosyal bilimin çarpık bir resmi ya da suiistimalidir. Bu yazarlar sosyal bilim kisvesi altında belli bir siyasi ya da toplumsal konumun reklamını yaparlar. Örneğin 1994’te çok satanlar listesine giren *The Bell Curve* [Çan Eğrisi, ç.n] adlı kitap, pek çok sosyal bilimci bu iddiayı son derece hatalı bulmuş olsa da, Afro-Amerikalıların zihinsel kapasitelerinin beyaz ırka göre daha zayıf olduğunu iddia etmişti.¹³

¹³ Bakınız Hernstein & Murray (1994) ve Fischer’deki (1996) bir eleştiri.

Düşünce Kutusu 1.3 Bilimsel Okuryazarlık

50 yıldan uzun bir süredir, öncü eğitimciler, iş dünyası liderleri ve siyasetçiler mesleki çalışmalarda ve karmaşık bir dünyada günlük kararlar almakta nicel ve bilimsel okuryazarlığın gerekli olduğunu vurguladılar. *Nicel okuryazarlık* ya da *matematiksel beceri* rakamlar ve diğer matematiksel kavramlarla akıl yürütme yetisidir. Nicel okuryazarlığa sahip biri, nicel-uzamsal terimlerle düşünebilir ve bu mantığı sorunların çözümüne uygulayabilir. Verilerin sayılarak ve ölçülerek nasıl toplandığını ve grafik, diyagram, şema ve tablolarla nasıl sunulduğunu anlarlar. Nicel okuryazarlık noksanlığı **hesap yapamama** olarak adlandırılır (Paulson, 1990).

Bilimsel okuryazarlık bilimsel bilgileri anlama, bilimsel kavramları, ilkeleri ve kuramları kullanma, sorun çözme ve karar almada bilimsel süreçlerden faydalanma ve temel bilimsel değerleri yansıtan şekilde etkileşimde bulunma becerisidir (Laugksch, 2000: 76). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD'nin PISA Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı, öğrencilerin bilimi ne kadar bildiği hakkında uluslararası araştırmalar yürütmekte ve bilimsel okuryazarlığı şöyle tanımlamaktadır (PISA, 2006: 23):

- Bilimsel bilgi ve bu bilginin sorulan tespit etmek, yeni bilgiler öğrenmek, bilimsel olguları açıklamak ve bilimle ilgili meselelerde bulgulara dayalı sonuçlar elde etmek için kullanımı
- Bilimin beşeri bir bilgi ve araştırma biçimi olarak karakteristik özelliklerini anlamak
- Bilimin ve teknolojinin maddi, entelektüel ve kültürel ortamlarımızı nasıl şekillendirdiğinin farkında olmak
- Düşünceli bir vatandaş olarak bilimle ilgili meselelerle ve bilimsel fikirlerle meşgul olma isteği

Nicel ve bilimsel okuryazarlıktan yoksun insanlar, sahte bilimi kolayca kabul ederler ve yanlış hükümlerde bulunurlar. Hesap yapamama, aynı zamanda gazetecilerin doğru olmayan haberler yapmalarına ve okurların/izleyicilerin, bu haberleri yeterince şüpheyle yaklaşımadan değerlendirmelerine yol açar. Sonuçta, çoğunlukla kötü finansal yatırım kararları verirler ve çoğu zaman zayıf nicel akıl yürütme becerileri nedeniyle kumarda ya da ilişkili faaliyetlerde para kaybederler. Bu gibi insanların, emek pazarının hızla büyüyen, yüksek gelir getiren sektörlerinde teknik-idari bir meslekte kariyer yapma fırsatları yok denecek kadar azdır.

İnsanlar modern teknolojiyi (örn. bilgisayarlar, cep telefonları, iPad'ler vb.) kullanabilirler ancak, olayları açıklarken ya da karar verirken bilim-öncesi mantıklarını sürdürürler ya da sihre ve doğaüstü fikirlere bel bağlarlar. Gelişmiş teknolojinin çoğunu kullanabilmek, bilimsel okuryazarlığa sahip olmadan da mümkündür.

Bilim insanları hakkındaki olumsuz stereotipler azalmış olsa da (Losh, 2010), Amerikalı yetişkinlerin sadece yüzde 25-28 kadarı bilimsel okuryazar olarak adlandırılmayı hak eder. Bu, diğer gelişmiş ülkelerdeki yetişkinler arasında görülen genel bilimsel okuryazarlık derecesine yakındır. Ancak, lise öğrencilerine yapılan uluslararası matematik ve bilim testleri Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün ülkeler arasında yirminci sırada olduğunu gösterir. Belli bilimsel fikirlerde, Amerikalılar diğer gelişmiş ülkelerdeki insanlara kıyasla

çok daha kötü bir performans sergilerler. Örneğin, Amerikalı yetişkinler evrim kuramını kabul etmekte listenin en sonuna yakındırlar. 2012 tarihli bir Gallup anketi Amerikalıların yaklaşık yarısının bilimsel evrim kuramını, din ya da inanç temelli bir açıklama pahasına reddettiğini göstermiştir. Evrimin benimsenme oranı eğitim düzeyiyle yükseldikçe artsa da, toplamda gördüğü genel kabul, 30 yıldır değişmemiştir. Bilim insanlarının yüzde

90'ından hayli fazlası yer kürenin fosil yakıtların kullanılması gibi beşeri faaliyetler nedeniyle ısınmakta olduğunda hemfikirler ve bu mesele medyada belirgin bir şekilde tartışılmıştır, fakat kamuoyunun sadece %49'u bunu kabul eder. X-raylerden geçmelerine rağmen, Amerikan kamuoyunun sadece yaklaşık %10'u radyasyonun ne olduğunu bilir, yaklaşık %20'si ise güneşin dünya etrafında döndüğüne inanır, oysa bu fikri bilim dünyası on yedinci yüzyılda terk etmiştir. Yakın zamandaki anketler Amerikalıların yarısından fazlasının devlet okullarının bilimsel sorunlarla ilgili dini fikirleri öğretmelerini istediklerini ve K-12 okullarını anti-bilimsel düşünceleri öğretmeye zorlayacak ulusal bir kararnamenin çıkarılmasını desteklediklerini göstermiştir.¹⁴

Üniversite öğrencilerinin daha bilgili olduklarını düşünebilirsiniz. Araştırmalar çoğu üniversite öğrencisinin bilimsel düşüncelerden değil mantık dışı "sihir"den faydalandığını göstermiştir. Voodoo büyüünü birinin hasta olmasının nedeni olarak kabul etmektedirler ve üniversiteli taraftarlar düşünceleriyle televizyonda izledikleri bir basketbol maçının sonunu etkileyebileceklerine inanmaktadırlar (Pronin, Wegner, McCarthy & Rodrigues, 2006). Çoğu çalışma Amerika Birleşik Devletleri'ndeki düşük bilimsel okuryazarlık oranlarını birtakım dini inançlara bağlılıklarını sürdüren insanlara ve onların laik eğitime gösterdikleri siyasi tepkiye bağlamaktadır. Konuyla ilgili bir çalışmada, Sherkart (2011: 1146), "dini faktörler bilimsel okuryazarlık üzerinde müzmin olumsuz etkilere sahiptir" [ve] "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki düşük bilimsel okuryazarlık oranları mantığa dayalı söylemin ve bilinçli kamusal eylemin önünde güçlü bir engeldir" sonucuna varmıştır.

Ne yazık ki televizyonda ya da web sitelerinde reklamları yapılan kitaplar; inançlarla, kişisel görüşlerle ya da son derece kusurlu araştırma bulgularıyla dolu olabilirler. Uyanık olmayan bir tüketici bu şekilde kandırılabilir ya da doğruları söylemeyen veya aşırı sabit fikirler içeren kitapları gerçek sosyal bilimle karıştırabilir. Schmidt (2012) akademik yayıncılıkta iki taraf olduğuna dikkat çekmiştir: "Bir tarafta sadece araştırmalardan elde edilen sonuçları hassasiyetle sunan yazarlar ve yayıncılar vardır ki bunlar geniş okur kitlelerine çok ezoterik gelebilirler. Diğer tarafta ise araştırmaların önceden belirlenmiş sonuçlarına payanda olsun diye kullandıkları, çok satan polemler üreterek servet kazanan yazarlar ve yayıncılar vardır."¹⁵

Belki de **çöp bilim** terimini duymuşsunuzdur. Halkla ilişkiler firmaları bu terimi 1980'lerde gerçek bilimsel bulguları karalamak için ortaya attılar. Terimi bilim insanlarının güçlü, büyük şirketlerin neden olduğu hasar ya da suiistimalleri belgelemek üzere mahkemelere sundukları araştırma bulgularına saldırmak için kullandılar. Basın bültenlerinde, bu gibi firmalar manipülatif bir dille **çöp bilimi güvenilir bilimle** (yani kendi konumlarını destekleyen çalışmalarla) kıyasladılar. **Güvenilir** ve **çöp** retorik kavramlardır ve anlamları net

¹⁴ <http://www.gallup.com/poll/155003/hold-creationist-view-human-origins.aspx> adresindeki Gallup sonuçlarına bakın. Ayrıca bkz., Pew Research Center for the People and Press [PEW Kamuoyu ve Medya Araştırma Merkezi] (2009) ve Dean (2005). ("Scientific Savy? In U.S., Not Much," Dean, *New York Times*, 30 Ağustos 2005).

¹⁵ Bkz. Schmidt (2012).

değildir. Daha önemlisi, araştırmanın kalitesi, metodolojisi ya da hatasız olup olmadığı da bu tanımları yaparken dikkate alınmamış olabilir. Halkla ilişkiler uzmanları “çöp bilim” terimini ne kadar doğru ya da sağlam olursa olsun, karşı çıktıkları her araştırma için kullandılar. “Güvenilir bilimi” ise, ne kadar kusurlu olursa olsun, kendi konumlarını destekleyen her araştırma için... Örneğin sigara içmenin sağlığa zararlı etkilerini inkar etmek için milyonlarca dolar harcayan tütün endüstrisi, “çöp bilim” etiketini pasif içicilikle ilgili araştırmaları eleştirmek için kullandı.¹⁶ Hedefleri, mahkemeleri ve halkı kandırmaktı. Bilim insanlarının tutarlı araştırma bulgularına dayanmadıkları izlemi-ni yaratmaya çalıştılar. Sahte ya da çöp bilimin aksine, hakiki bilim, bilim camiasının bakış açısından, işlemlerinden ve ürünlerinden doğar.

Bilim Camiası

Bilim camiası; hep birlikte hareket eden insanlardan, örgütlerden ve rollerden olduğu kadar bir dizi normdan, davranıştan ve tutumdan oluşmuş toplumsal bir kurumdur. Tek bir fiziksel lokasyonda konumlanmış coğrafi bir topluluk olmadığı gibi, her ne kadar camianın üyeleri birbirleriyle sık sık iletişime ve etkileşime geçse bile camianın içindeki herkes, herkesi tanımaz. Bilim camiası, daha ziyade aldıkları eğitimde, etik ilkelerde, değerlerde, tekniklerde ve kariyer çizgilerinde ortaklaşan profesyonellerden oluşan esnek bir topluluktur.¹⁷

Bunu ortak bir merkeze sahip, bir dizi daireden oluşan bir topluluk olarak düşünebilirsiniz. Dairenin halkaları ya da katmanları araştırmacıların verimliliğine ve angajmanına dayanır. Dairenin çekirdeğinde, sayıları az ama son derece üretken, yaratıcı ve etkileyici öncüler yer alır. Kademlerine göre, araştırmalardaki katkılarına bağlı olarak yavaşça çekirdeğin merkezine doğru ilerler ya da çekirdekten uzaklaşırlar. Dairenin dışında ya da en dış halkada ise milyonlarca pratisyen, klinisyen ya da teknisyen bulunur. İlk olarak merkezdekiler tarafından geliştirilip rafine edilen bilgileri, ilkeleri ve teknikleri kullanır ve uygularlar. Dış halkalarda mesai harcayan profesyoneller, bilimsel araştırmanın ilkeleri ve teknikleri hakkında belli bir uzmanlığa sahip olurlar ve bunları düzenli bir şekilde kullanırlar; ancak, bilimsel birikimleri orta halkalardakiler ya da merkezdekiler kadar derin değildir. Ayrıca, dış halkalardakilerin çoğu bilim yapma çabasıyla ya da bilimin kapsamını geliştirmekle (yani önemli yeni bilgiler üretmekle) o kadar ilgili değildirler. Yine de bilimsel yöntemleri kullanan herkes, ister merkezde ister orta katmanda ister dış çeperlerde olsun, bilim camiasının çalışma şeklini ve ilkelerini öğrenmekten faydalanabilir.

¹⁶ Rampton & Stauber (2001: 223) “çöp bilim”i ele alır.

¹⁷ Bilim camiası hakkında daha fazlası için, bkz. Cole (1983), Cole, Cole & Simon (1981), Collins (1983), Collins & Restivo (1983), Hagstrom (1965), Merton (1973), Stoner (1966) ve Ziman (1968).

Bilim camiasının sınırları bulanıktır ve esnek bir şekilde tanımlanmıştır. Üyelik kartı ya da asli üyelerin kayıtlı olduğu bir listesi yoktur. Bazı açılardan bilimsel bir disiplinden alınmış doktora derecesi gayri resmi bir “üyelik kartı” olarak görülebilir. Doktora, yüksek lisans diplomasının ötesinde, kişiyi bağımsız araştırma yapmaya hazırlayan ileri bir derecedir. Liseden sonra ortalama 10-12 yıllık bir okul hayatını gerektirir. Bilim camiasının birkaç üyesinin doktora yoktur ve doktoralarını alanların çoğu araştırma projeleri gerçekleştirmedikleri mesleklerde çalışır. Yalnızca öğretime, idareye, rehberliğe, klinik uygulamalara, danışmanlığa ya da bilgilerini kamuyla paylaşmaya odaklanırlar. Nitekim bilim doktora derecesine sahip olanların yaklaşık yarısı kariyerlerine araştırmacı olarak devam etmez.

Bilim camiasının merkezinde, çoğu yüksek lisans öğrencisi olan asistanlarının yardımıyla, tam zamanlı ya da çok düzenli bir şekilde çalışmalar yürüten araştırmacılar yer alır. Araştırma görevlisi olarak çalışmak, yani bir nevi çıralık yapmak bilimsel araştırmacının nasıl yapıldığını öğrenmek için mükemmel bir yoldur. Bilim camiasının çekirdeğini oluşturanların çoğu üniversite ve araştırma enstitülerinde çalışır. Bazıları Çalışma İstatistikleri Ofisi, Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi ya da Rand Vakfı gibi hükümet kurumları, sivil toplum kuruluşları ya da özel işletmelerde çalışır. Çoğunluk, dünyanın gelişmiş ülkelerindeki yaklaşık 250 araştırma üniversitesi ve enstitüsünde çalışmaktadır. Bilim camiası coğrafi olarak geniş bir alana yayılmıştır, fakat bu camianın üyeleri küçük topluluklarda birlikte çalışmaya ve birbirleriyle düzenli iletişime eğilimlidirler. Camia dışı açıktır ve dışarıdan gelebilecek her tür katkıyı kabul etmeye hazırdır. Herhangi bir yerde herhangi bir kişi ona katkı sunabilir. Camianın temel ilkelerinden biri araştırma bulgularını ve tekniklerini camianın diğer üyeleriyle paylaşma zorunluluğudur. Camia gelen yeni bilgileri tarafsız bir şekilde değerlendirerek, zamanla bu bilgilerin önemi veya değeri hakkında mutabakata varacaktır. Yeni bilgiler üretme ve değerlendirme süreci son derece dinamik bir süreçtir ve neredeyse her gün yeni bir bilgi üretilmektedir.

Bilim camiasının gerçek boyutlarını aslında tam olarak bilmiyoruz. 2013'te, ABD'de yaklaşık 2,1 milyon kişinin bilim/mühendislik disiplinlerinden birinde lisans ya da yüksek lisans veya doktora derecesi vardı. En yaygın alanlarından biri (6,4 milyon kişiyle) sosyal bilimlerdi (National Science Board, 2016:15). Doğrudan bilimsel alanlarda istihdam edilmeyen pek çok kişi de bilimsel-teknik bir eğitimden ve uzmanlıktan beslenmektedir.

Bilim camiasının temel birimi (örn. sosyoloji, biyoloji, psikoloji gibi) akademik bir alan ya da disiplindir. Akademik alanlar bir parça birbirleriyle iç içe geçmişlerdir, ancak bize camianın büyüklüğü hakkında fikir verebilirler. Örneğin ABD'de yaklaşık 11.000 antropolog, 17.000 sosyolog ve 15.000 siyaset bilimci bulunmaktadır ve bunların çoğunun doktora derecesi vardır. Bu sayı-

lar ilgili mesleki-teknik alanlarda çalışan ve lisansüstü derecesine sahip uzmanlarla karşılaştırıldığında küçüktür: yaklaşık 180.000 mimar, 95.000 avukat ve 820.000 tıp doktoru. Her yıl yaklaşık 600 kişi sosyolojiden doktora derecesi almakta, 15.000'i tıp, 38.000'i de hukuk derecesi almaktadır.¹⁸

Bilimsel bir alanda lisansüstü derecesi elde edenlerin yalnızca yarısına yakını hayat boyu araştırmacı olarak çalışır. Aktif bir araştırmacı kariyeri boyunca 2 ila 200 arasında araştırma gerçekleştirebilir. Bazı araştırmacılar son derece üretkendir. Özellikle bilgi birikiminin gidişatını önemli ölçüde belirleyen, etki gücü yüksek ve çok kişi tarafından okunan araştırmalar olmak üzere, onlarca araştırma yaparlar. Herhangi bir anda, bütün dünyada yüz kadar araştırmacının bir disiplindeki (boşanma veya idam cezası gibi) belli bir konuda aktif bir şekilde araştırma yürütüyor olduğunu söyleyebiliriz. Sayıları azdır, ancak çalışmalarından elde edilen yeni bilgiler nesiller boyunca dünyanın pek çok yerinde milyonların hayatını etkileyebilir. Bilgi üretme süreci bilim camiasının aktif bir katılımcısı olmayı ya da yeni araştırma bulguları akışından beslenmeyi değerli ve heyecanlı kullmaktadır.

Bilim Camiasının Normları ve Değerleri

Toplumsal normlar her tür beşeri toplulukta davranışa yön verir. Yıllar süren okul hayatları ve birbirleriyle sürdürdükleri düzenli etkileşimler sayesinde, araştırmacılar mesleki norm ve değerleri içselleştirmeyi öğrenirler. Normlar ve değerler karşılıklı olarak birbirini besler ve bir sosyal bilimcinin özgün rolüne katkıda bulunur. Mesleki normlar ideal davranış biçimlerini belirler, fakat idealler pratikte her zaman mükemmel işlemez. Araştırmacılar da önyargıları, egoları, hırsları ve kişisel yaşamları olan gerçek insanlardır ve bunlar bazı araştırmacıları camianın normlarını ihlal etmeye sevk eden faktörler olabilirler.¹⁹

Bilim camiası “gerçek dünyadan” izole, cam bir fanusta iş görmez. Toplumsal, siyasi ve ekonomik güçler, camiyayı etkiler (Bu meselelerle ilgili tartışmalar için bakınız 3. ve 16. Bölüm). Yine de, normlar ve değerler bize bilim camiasının nasıl çalıştığını gösterir ve araştırma yapmanın doğru yolu hakkında kılavuzluk yapar.

Bilim camiasının **beş temel normu** (bkz. Özet Kutusu 1.1 Bilim Camiasının Normları) (örn. iş dünyası, hükümet, hukuk gibi) diğer toplumsal kurumlarınkinden farklıdır ve profesyonel araştırmacıları diğerlerinden ayırır. Örne-

¹⁸ Sosyolojik uzmanlık dallarıyla ilgili çalışmalar için bkz. Cappell & Gutetbock (1992) ve Ennis (1992).

¹⁹ Bilim insanının toplumsal rolüyle ilgili daha fazlası için, Bkz. Ben-David (1971), Camic (1980), ve Tuma & Grimes (1981). Hagstorm (1965), Merton (1973) ve Stoner (1996) bilimin normlarını ele alır, Blume (1974) ve Mitroff (1974) de norm ihlallerini tartışır.

ğın, bilim insanları, *evrensellik normuna* uygun şekilde, parlak ve yaratıcı bir araştırmacıya, tuhaf kişisel alışkanlıklara ve pespaye bir dış görünüşe sahip olsa da hayranlık duyabilirler. Bilim insanları birbirleriyle şiddetli tartışmalara girebilir ve *örgütlü şüphencilik* normunun gereği olarak özenle hazırlanmış bir araştırma raporunu yerle bir edebilirler. Bilim insanları yeni fikirlere başlangıçta ne kadar saçma gelirse gelsin son derece açıktırlar ve bu fikirleri dinlemeye hazırdırlar. *Tarafsızlık*, bilim insanlarının bir şekilde bağımsız hareket etme eğilimlerini pekiştirir. Kendi araştırmalarında elde ettikleri de dahil, araştırma sonuçlarını kesinlikten uzak, dış değerlendirme ve eleştirilere açık olarak kabul ederler. Diğer bilim insanlarının, yaptıkları araştırmaları okuyup onlara yanıt vermelerini isterler. Açıklığa olan bu şaşmaz bağlılık, çoğu bilim insanını her tür sansüre karşı çıkar hale getirir. Bu ise *komünalizm*, yani şahsi mülkiyet olmaksızın yeni bilgileri paylaşma normuyla uyumludur. Durum, hep birlikte kaşıkladığımız bir çorbaya yeni bir malzeme eklemeye benzer. Ancak bu her zaman işe yaramaz, özellikle komünalizm kar güdüsüyle çeliştiğinde. Örneğin tütün, ilaç ve bilgisayar çipi sektörlerindeki araştırma bulgularının yayımlanması kar güdüsünü, bilimin komünalizm normunun önüne koyan şirket yetkililerince çoğu zaman engellenmiş ya da çok uzun bir süre ertelenmiştir.²⁰ Bilim insanları araştırmaların gerçekleştirilmesi ve raporlanması aşamalarında mutlak bir *dürüstlük* beklentisi içindedirler. Araştırmada yapılan herhangi bir hile ahlaki açıdan sarsılmalarına neden olur.

Şimdi normların gerçek hayatta nasıl işlediğine bakalım. Nesiller boyunca bilim insanları ve tıp doktorları stres ve endişenin aşırı asit ürettiğine, bunun da ülserlere neden olduğuna inanmışlardı. Doktorlar, mide asidinin kronikleşmiş ve hastayı güçsüz düşüren bir hastalık olan ülseri neden olduğu düşüncesinden hareketle, gastrit asidin üretimini bloke eden ilaçlar kullandılar. Daha sonra 1982'de iki Avustralyalı, Barry Marshall ve J. Robin Warren, midede yaşayabilen bir bakteri keşfetti. Antibiyotikler bakterileri öldürebilirler. Başlangıçta, örgütlü şüphencilik nedeniyle, çok az kişi adları pek duyulmamış bu iki bilim insanının nesiller boyu kabul görmüş bir bilimsel bilgide değişiklik yapmayı ön gören bulgularına inandı. Bilim camiası, evrensellik normu gereği, uzak bir coğrafyadaki, isimleri duyulmamış araştırmacıların bulgularını yavaş yavaş dikkate aldı. 10 yıl boyunca yeni bulguyu tekrar tekrar doğrulayan çalışmaların ardından, tarafsız bilim camiası bir anda yönünü değiştirdi ve büyük bir devrime ikna oldu. 2005'te Marshall ve Warren, keşifleriyle Nobel Ödülü'nü aldılar.

²⁰ Bkz. Altman, "Drug Firm, Relenting, Allows Unflattering Study to Appear," New York Times (16 Nisan 1997); Markoff, "Dispute over Unauthorized Reviews Leaves Intel Embarrassed," New York Times (12 Mart 1997); ve Barry Meier, "Philip Morris Censored Data about Addiction," New York Times (7 Mayıs 1998).

Özet Kutusu 1.1 Bilim Camiasının Normları

1. **Evrensellik:** Araştırmayı kim yaparsa yapsın (örn. yaşlı ya da genç, erkek ya da kadın) ve araştırma nerede yapılıyor olursa olsun (örn. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Harvard ya da adı duyulmamış bir üniversite), araştırma sadece bilimsel liyakate göre değerlendirilir.
2. **Örgütlü şüphecilik:** Bilim insanları yeni fikirler ya da bulguları özensiz ve eleştirel olmayan bir biçimde kabul etmelidir. Her bulguya meydan okumalı ve onu sorgulamalı ve her çalışmayı yoğun bir tetkike tabii tutmalıdır. Eleştirilerinin amacı, kişiye saldırmak değil araştırmada kullanılan yöntemlerin hassas ve ayrıntılı bir değerlendirilmeden başarıyla çıkacağına emin olmaktır.
3. **Tarafsızlık:** Bilim insanları tarafsız, önyargısız, yenilikçi ve beklenmedik gözlemlere ve yeni fikirlere karşı açık görüşlü olmalıdırlar. Belli bir fikir ya da bakış açısına katı bir şekilde bağlı olmalıdırlar. Kendi konumlarıyla çelişen bulguları kabul etmeli, hatta aramalı ve liyakatli bir araştırmayla elde edilen bütün bulguları dürüstçe kabul etmelidir.
4. **Komünalizm:** Bilimsel bilgi başkalarıyla paylaşılmalıdır; herkese aittir. Bilimsel bilgi üretimi kamusal bir edimdir ve bulgular kamunun mülküdür, herkesin kullanımına açıktır. Araştırmanın yapılma biçimi ayrıntılı bir şekilde betimlenmelidir. Yeni bilgiler diğer araştırmacılar tarafından gözden geçirilmeden ve belli bir form ve tarzda herkesçe erişilebilir hale getirilmeden resmi olarak kabul edilmez.
5. **Dürüstlük:** Bu genel bir kültürel normdur, fakat bilimsel araştırmada bilhassa önemlidir. Bilim insanları bütün araştırmalarda dürüstlük talep ederler; bilimsel araştırmada dürüst olmamak ya da hile yapmak çok büyük bir tabudur.

Bilimsel Yöntem ve Tutum

Bilimsel yöntemi daha önce duymuş ve bu tartışmada yerinin ne olduğunu merak ediyor olabilirsiniz. Bilimsel yöntem tek bir şey değil; bilim camiasınca kullanılan bir fikirler, teknikler ve yaklaşımlar toplamıdır. Camia içinde gelişen bir mutabakattan doğar. Firestein (2016) "bilimsel yöntem" teriminin yarıltıcı olduğunu düşünen bilim insanlarından biridir. Bu yüzden "Açıklama aramak, bilimin yaptığı işi bilimsel yöntemden daha iyi tanımlıyor olabilir" demiştir (2016: 128-129). Bilim, kişinin kendini "keşfetmeye" tutkuyla adanmasını gerektirir. Beklenmedik geri adımlara ya da hatalara rağmen bıkmadan usanmadan doğru yanıtları arama iradesiyle, şiddetli bir merak duygusunun bileşimini zorunlu kılar.

"Bilimsel yöntem"den ziyade bilimin yöneliminin ya da tutumunun ne olduğunu anlamak daha önemlidir. Bilim camiası ustalığa, yaratıcılıktan duyulan gurura, yüksek kalite standartlarına ve şatafatsız ama sıkı bir mesaiye değer verir. Grinnell'in (1987: 125) de söylediği gibi:

Çoğu insan bilimsel tutumdan ziyade "bilimsel yöntem" in ne olduğunu öğrenir. "Bilimsel yöntem" düşünsel bir inşayken, bilimsel tutum insanların dünyaya bakma biçimidir.

Bilim yapmak pek çok yöntemi içerir; bunları bilimsel kulan ise bilim camiası tarafından kabul edilmeleridir.

Bilimsel tutum, aynı anda hem hatasız hem mantıklı olmayı, uzun erimli düşünmeyi, esnek ve açık fikirli olmayı ve bilgileri geniş çevrelerle paylaşmaya hazır olmayı gerektirir (bkz. Yankelovich, 2003). Buna karşın, bilimsel olmayan düşünce kusursuz doğruluğun ya da dikkatin peşinde koşamayacak kadar sabırsızdır, halihazırda geçerli olan özgül sorunlara anlık yanıtlar bulmak ister, paylaşmayı ise sevmez ve her şeyi özgürce paylaşmaktan korkar.

Bilimin İletişimi

Belki akademik ya da bilimsel bir dergide yayımlanmış bir makaleye rastlamış olabilirsiniz. Bilim camiası yeni bir bilgi ürettiğinde, yeni bilgi bilimsel dergilerde ya da (*monografik araştırma* adı verilen) akademik kitaplarda karşınıza çıkar. 5. Bölüm’de bilimsel dergiler hakkında daha fazla bilgi edinebilirsiniz. Çoğu yeni araştırma bulgusunun ilk ortaya çıktığı yer, **bilimsel dergi makaleleridir**. Bu makaleler, bilim insanlarının birbirleriyle resmi iletişim ve araştırma sonuçlarını paylaşma kanallarıdır. Onlar, adını sık duyduğunuz o “bilgi patlaması”nın parçalarıdır. Akademik bir disiplin ya da alanda bu türden 50-300 arası dergi bulunabilir. Her biri her ay ya da iki ayda bir yayımlanabilir ve her bir sayıda 5 ile 25 arasında makale yer alabilir. Örneğin, çok itibarlı bir sosyoloji dergisi olan *American Sociological Review* her yıl 65 makale yayımlamaktadır. Bilimsel dergi makalesi, araştırma süreci ve bilim camiası için kritik önemdedir, ama her zaman hak ettiği değeri görmez.²¹

Bir sosyal bilimci araştırmasını tamamladığında ne olacağını düşünelim. İlk olarak, bilim insanı çalışmayı ve sonuçlarını belli bir formata sahip bir araştırma makalesi şeklinde yazıya döker. Çoğu zaman *American Sociological Association* [Amerikan Sosyoloji Derneği] ya da *Society for the Study of Social Problems* [Toplumsal Meseleleri Araştırma Derneği] gibi bilimsel bir kuruluşun toplantısında araştırmasıyla ilgili 20-25 dakikalık bir sunum yapar. Sunumunda araştırmasını onlarca bilim insanı ve öğrenci karşısında özetler ve izleyicilerden gelen soruları yanıtlar. Makalenin bir kopyasını yorumlarını ve değerlendirmelerini almak için birkaç araştırmacıya daha gönderebilir. Son olarak, *Social Forces* ya da *Social Science Quarterly* gibi bir bilimsel derginin editörüne de makalesinin kopyalarını gönderir. Her biri diğer bilim insanları tarafından, dergiyi yönetmek üzere seçilmiş saygın araştırmacılar olan editörler, kapak sayfasını çıkarırlar, çünkü burası yazarın adının görüldüğü tek yerdir ve makaleyi **kör okuma** için birkaç hakeme gönderirler. Hakemler ayrı

²¹ Bilimin iletişim ve yayın sistemi şu kaynaklarda anlaşılmaktadır: Bakanic vd. (1987), Blau (1978), Cole (1983), Crane (1967), Gusfield (1976), Hargens (1988), Mullins (1973), Singer (1989), ve Ziman (1968).

konuda araştırmalar gerçekleştirmiş sosyal bilimcilerdir. Yaptıkları değerlendirme "kör"dür çünkü hakemler araştırmayı kimin yaptığını bilmezler, yazar da hakemlerin kim olduğunu bilmez. Bu, evrensellik normunu pekiştirir, çünkü hakemler çalışmayı sadece liyakate bağlı olarak değerlendirirler. Araştırmanın anlaşılabilirliğine, araştırma metodolojisinin yetkinliğine ve bilim alanına yaptıkları katkıya bakarlar. Hakemler değerlendirmelerini editöre sunarlar. Bu sürecin sonunda editör de makaleyi geri çevirmeye, yazardan düzeltmeler istemeye veya yayımlamaya karar verebilir.

Neredeyse bütün akademik alanlarda yayın sürecinde hakemlere başvurulur, ama hepsi kör okuma prosedürünü uygulamazlar. Sosyoloji, psikoloji ve siyaset bilimi gibi alanlarda neredeyse bütün bilimsel dergilerde, makaleler üç ya da daha fazla hakemin kör okumasından geçer. Buna karşın, biyoloji, tarih ve ekonomi gibi alanlar değerlendirme süreçlerinde karma bir yöntem izlerler; bazı hakemler yazarın kimliğini bilir ve makaleyi sadece bir ya da iki hakem değerlendirir. Çok hakemli kör okuma süreci yavaşlatır ve düşük kabul oranlarına neden olur.²² Kör okuma bilim camiasının örgütlü şüphencilik ve evrensellik normlarına destek olan çok hassas bir kalite kontrol sürecidir.

Bazı bilimsel dergiler onlarca akademisyen tarafından okunur ve büyük bir itibar görür. Bunlara yayımlayabileceklerinden çok fazla sayıda araştırma makalesi gönderilir. *American Economic Review*, *American Sociological Review*, *American Political Science Review* ve *Journal of Personality and Social Psychology* gibi alanında lider sosyal bilim dergileri, gönderilen makalelerin yüzde 10'uyla 15'i kadarını kabul edebilir. Daha az itibarlı dergiler bile gönderilenlerin yansını reddederler. Yayın, bilim camiası tarafından geçici kabul görmek anlamına gelir. Dahası, dergilerin bir "etki" faktörü vardır ve en saygın dergilerin reddetme oranlarının yanında etki faktörleri de yüksektir. Etki faktörü, bilim camiasının diğer üyelerinin belli bir dergideki makalelere kendi çalışmalarında ne sıklıkla atıfta bulunduklarını ölçer. Kitap yayımlamak maliyet ve satış etmenlerini de içeren biraz daha farklı bir değerlendirme süreci içerir, fakat burada kabul oranı çoğu zaman dergilerden düşüktür.²³

Gazete bayilerinde görebileceğiniz ve yazarlara makaleleri için ödeme yapan popüler dergilerin aksine, bilimsel dergiler makalelerin yazarlarına ödeme yapmazlar. Kaldı ki, bir makaleyi değerlendirmeye almadan önce, dergi yazardan idari maliyetleri karşılamaya yardımcı olması için küçük bir ücret talep edebilir. Sosyal bilimciler (diğer bilim insanları ve araştırmacılar gibi) gerekli bilgi birikimine sahip kimselerin, araştırmalarına bilimsel dergiler aracılığıyla erişebiliyor olmalarını isterler. Benzer şekilde kimse hakemlere makaleleri değerlendirmeleri için ödeme yapmaz. Bu mesaiyi bilim camiasına üyeliğin getirdiği bir sorumluluk olarak görürler. Bilim camiası saygın bilim-

²² Bkz. Clemens & Powell (1995: 446)

²³ Bkz. Clemens & Powell (1995: 444).

sel dergilerde çok sayıda makale yayımlatabilen araştırmacılara büyük saygı gösterir. Bu makaleler onların, bilim camiasına, ana hedefine ulaşmasında yardımcı olacak liyakatli ve öncü araştırmacılar olduklarının teyididir. Bu hedef ise bilimsel bilgi birikimine katkı sunmaktır.

Araştırmasının yayımlanması, bir sosyal bilimcinin meslektaşlarından saygı görmesinin, bilim camiasında ün kazanmasının ve başarılı bir araştırmacı olarak tanınmasının başlıca yoludur. Meslektaşlarının (yani alanında yetkin sosyal bilimcilerin) itibarını kazanmanın yanı sıra yayınlar, bilim insanını bilim camiasının çekirdeğine doğru taşır, gelecek araştırmaları için fon bulmasının, parlak öğrencileri etrafına çekmesinin ve daha iyi çalışma koşulları, daha karlı iş imkanları ve daha yüksek maaşlar elde etmesinin önünü açar.²⁴

Hiçbir zaman bilimsel bir dergi makalesi yayımlatmayacak olsanız bile, bu makaleleri okumaktan keyif alabilirsiniz. Bunlar, bilim camiasının iletişim sisteminin kalbidir. Çoğu yeni çalışma ilk olarak bilimsel dergilerde karşımıza çıkar. Araştırmacılar, üniversite öğretim görevlileri ve diğer pek çok kimse üretilen yeni bilgileri öğrenmek için bu dergileri okurlar.

Dönüştürücü Bir Süreç Olarak Bilim

Araştırma sürecinde, sosyal bilimciler fikirleri, önsezileri ve çoğu zaman *hipotez* (hipotezleri 5. Bölüm’de işleyeceğiz) olarak da adlandırılan soruları yeni bilgilere dönüştürmek için çeşitli teknikler ve yöntemler kullanırlar. Dolayısıyla araştırma süreci esasında fikirleri, kuramları, tahminleri ya da soruları gerçek bir değeri olan “bitmiş bir ürün”e dönüştürürler, yani yeni bilgiye. Yeni bilgi, toplumsal dünyayı idrakimizi ve bu dünyanın işleyiş biçimini geliştirebilir, cari sorunları çözmemize yardımcı olabilir ve gelecek bilgilerin önünü açabilir.

Araştırma yapmak analitik bir zeka, karmaşık teknik beceriler, yoğun konsantrasyon ve vaktinizin ciddi bir bölümünü buna adamayı gerektirir. Bu size bunalıcı gelebilir. Ancak zaman, pratik ve doğru yönlendirmeyeyle, çoğu üniversite öğrencisi temel bilimsel araştırma becerilerinde uzmanlaşabileceğini keşfedecektir. Sosyal bilimlerde araştırma yapmayı öğrenmek diğer pek çok faaliyeti öğrenmekten pek farklı değildir. Küçük ve basit adımlarla başlar, tekrar tekrar pratik yapar ve deneyimlerinizden ve hatalarınızdan ders alarak ilerlersiniz. Aşama aşama geliştiğinizi görürsünüz ve daha büyük ve daha karmaşık girişimlere atılabilir hale gelirsiniz. Bilimsel tutumu özümsemenin yanı sıra, belli araştırma tekniklerini ne zaman ve nasıl uygulamanız gerektiğini öğrenirsiniz. Bu kitabı bitirdikten sonra, toplumsal araştırmanın hem yöntemini hem metodolojisini kavrayacaksınız ve araştırma yapmaya hazır hale geleceksiniz.

²⁴ Bilimdeki ödül ve tabakalandırma sistemiyle hakkında daha fazlası için, bkz. Cole & Cole (1973), Cole (1978), Fuchs & Turner (1986), Gaston (1978), Gustin (1973), Long (1978), Meadows (1974), ve Reskin (1977).

Toplumsal Araştırma Çeşitleri

1.3. Nicel ve nitel araştırma arasındaki farkı anlamak

Toplumsal araştırmanın anket ya da deney yapmaktan ve belki de şemaların, tabloların ve grafiklerin kullanıldığı karmaşık istatistiksel ölçümler gerçekleştirilmekten geçtiğini düşünüyor olabilirsiniz. Veya insanları kafeler, aile toplantıları ya da derslik gibi doğal ortamlarda, gündelik işleri içinde dikkatli bir şekilde gözlemlemek aklınıza geliyor olabilir. Bunların her ikisi de kısmen doğru. Bazı toplumsal araştırmalar nicel (yani sayılar şeklinde ifade edilen) veriler içerebilirken, bazıları da istatistiklerden uzak nitel verileri (yani sayısal olmayanları) kullanır.

Kitabın ilk birkaç bölümünden sonra, hem nicel hem nitel verileri hem de bunlarla ilişkilendirilen toplumsal araştırma yöntemlerini ele alacağız. Her iki yaklaşımda da ampirik verilerin toplanmasında ve analizinde (anket, görüşme, etnografi gibi) birden çok yöntem kullanılabilir. Aralarındaki bazı önemli farklara rağmen, nitel ve nicel araştırmanın birbirleriyle ortak noktaları çok fazladır. Bazı sosyal bilimciler aralarındaki farklara bakarak bu iki yaklaşımın birbirine taban tabana zıt olduğunu düşünürler. Levine (1993: xiii) "hakiki sosyal bilim" adını verdiği nicel yaklaşımın nitel çalışmalara karşı "savaşı kazandığını" iddia etmiştir. Diğer yandan Denzin ve Lincoln (2005: ix) "sosyal bilimlerde ve ilgili mesleki alanlarda gerçekleşen nitel devrimin kapsamının tam anlamıyla hayranlık uyandırıcı" olduğunu öne sürmüştür.

Her iki yaklaşım bazı temel bilimsel ilkelerde ortaklaşır, fakat önemli ölçüde birbirlerinden farklılık da gösterir (bkz. Tablo 1.2) Her birinin güçlü ve zayıf yanları, başarılı ya da başarısız olduğu konular vardır. Nicel ya da nitel araştırma yapan bütün sosyal bilimciler önceki sayfalarda ele alınan hatalı kararlardan ve yanlışlardan kaçınmaya çalışırlar. Hepsi verilerini sistematik bir şekilde toplar, karşılaştırmalar yapar ve eleştirel düşünceye başvurur. Her iki yaklaşımı da anlayarak, toplumsal araştırmanın gerçek kapsamını daha iyi kavrayabilir ve bu yaklaşımları birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanabilirsiniz.

Ragin (1994a: 92) bu yaklaşımların "veri özetleyiciler" ve "çoğaltıcılar" olarak birbirlerini nasıl tamamladıklarını şöyle açıklamıştır:

Bütün nitel yöntemlerde ortak olan kilit özellikler, nicel yöntemlerle karşılaştırıldığında görülebilir. Çoğu nicel veri tekniği veri özetleyicidir. Büyük resmi görmek için verileri özetlerler... Buna karşın nitel yöntemleri veri çoğaltıcılar olarak düşünmek en doğrusudur. Veriler çoğaltıldığında, örnek olayların bazı kilit yönlerini daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 1.2 Nicel ve Nitel Yaklaşımlar

Nicel Yaklaşım	Nitel Yaklaşım
Nesnel ölçüler ölçer	Toplumsal gerçekliği, kültürel anlamı inşa eder
Değişkenlere odaklanır	Etkileşim süreçlerine, olaylara odaklanır
Güvenirlik, kilit faktör	Aslına uygunluk, kilit faktör
Değer bağımsız	Değerler vardır ve açıktır
Birbirinden bağımsız kuram ve veri	Kuram ve veri iç içe geçer
Bağlamdan bağımsız	Bağlamla sınırlandırılır
Pek çok örnek olay, konu	Çok az örnek olay, konu
İstatistiksel analiz	Tematik analiz
Mesafeli araştırmacı	Müdahil araştırmacı

Kaynak: Crewsell (1994), Denzin & Lincoln (2005), Guva & Lincoln (1994), Marvasti (2004), ve Tashakkori & Teddie (1998).

İdeal olan, hem nicel hem nitel yaklaşımların güçlü yanlarından beslenen çok yöntemli bir çalışma gerçekleştirmektir fakat bu, çeşitli nedenlerden nadi-ren mümkün olur. İki yaklaşımı birlikte kullanmak zaman alıcıdır. Çok az sayıda araştırmacı, birden fazla yaklaşımda uzmanlık sahibidir. Ayrıca, her yaklaşımda araştırma sürecinin dayandığı mantık farklıdır ve tek bir çalışmada bu farklı mantıkları birbiriyle harmanlamak süreci daha da çetrefilli hale getirebilir.

Araştırma Sürecinin Aşamaları

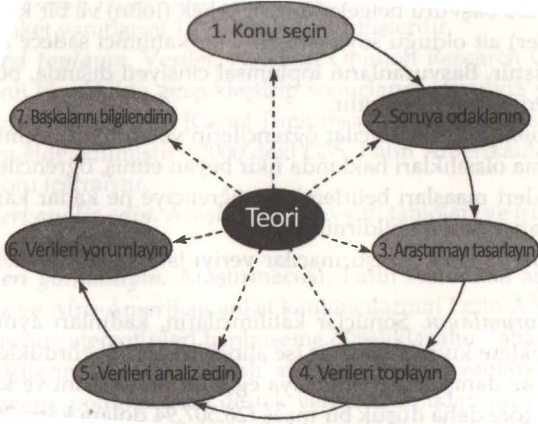
1.4. Nitel ve Nicel Araştırma Süreçlerinin Aşamaları

Bir araştırma yaparken belli adımları takip ederiz, ancak bu adımların sırası ve tam olarak ne oldukları nicel yaklaşımının mı yoksa nitel yaklaşımının mı kullanılıyor olduğuna ve toplumsal araştırmanın türüne göre değişir (farklı araştırma türleri 2. ve 4. Bölüm’de işlenmektedir.) İlerleyen sayfalarda burada ana hatlarıyla betimlenen aşamaların, gerçekte olduklarından daha basite indirgenmiş ve idealize edilmiş olduklarını anlayacaksınız, fakat yine de bir başlangıç noktası olarak bu bölüm, size yardımcı olacaklardır.

Nicel Araştırmada Aşamalar

1. **Bir konu seçin.** Bu genel bir araştırma alanı ya da mesleki veya kişisel olarak ilgi duyduğunuz bir sorun olabilir. Konular, boşanmanın sonuçları, suçluluğun nedenleri, evsizliğin etkisi veya seçkinlerin medya kullanımı gibi geniş kapsamlıdır.

2. **Konuyu soruyla sınırlandırın.** Konular, araştırma yapılamayacak kadar genel olabilir. Bu da bir sonraki aşamanın önemini artırır: Konuyu daraltıp, tek bir çalışmada ele alınabilecek, belli bir araştırma sorusuna odaklanmamız lazımdır. Bu çoğu zaman araştırma literatürünü taramayı (5. Bölüm'de ele alınmaktadır) ve (3. Bölüm'de işlendiği üzere) toplumsal kuramdan beslenen hipotezler geliştirmeyi (6. Bölüm'de ele alınmaktadır) gerekli kılar. Örneğin -suçluluğun nedenleri gibi- kapsamı geniş bir konu odaklanmış bir araştırma sorusu haline şöyle getirilebilir: Geldikleri kültürle aralarında sıkı bağlar bulunan ve yeni toplumda asimile olmayan, ergenlik çağındaki Doğu Asya kökenli erkek göçmenler, geldikleri kültürle daha gevşek bağlara sahip ve asimile olmuş olan göçmenlere göre daha fazla suça eğilimli midirler? Başlangıçtaki geniş kapsamlı konunun, yani suçluluğun nedenlerinin, nasıl daraltıldığına dikkat edin. Suçun belli bir nedenine (yani asimilasyon derecesine) odaklanıyor ve belli bir insan grubuna (yani ergenlik çağındaki Doğu Asya kökenli erkek göçmenlere) bakıyoruz.
3. **Araştırmamızı tasarlayın.** Araştırma sorumuzu belirledikten sonra, araştırmamızı tasarlamamız gerekir (6. ve 11. Bölümler arasında ele alınmaktadır). Araştırma tasarlamak, hangi tür olayın inceleneceği ya da örneklemin nasıl oluşturulacağı, ilgili faktörlerin nasıl ölçüleceği ve hangi araştırma tekniğinin (anket, deney vb.) kullanılacağı gibi pek çok karar vermeyi gerektirir. Bu aşamada da karar verme süreci kuramdan beslenir.
4. **Verileri toplayın.** Araştırmamızı ayrıntılı bir şekilde tasarladıktan sonra, bilgileri genellikle sayılar biçiminde, dikkatli bir şekilde kaydetmeli ve doğrulamalıyız. Daha sonra, sayısal verileri, halihazırda böyle bir formata sahip değilse bilgisayar tarafından okunabilir bir formata çevirmeliyiz.
5. **Verileri analiz edin.** Bu aşama genellikle sayısal verilerin şema, tablo ve grafikler oluşturmak ve istatistiksel ölçümler yapmak üzere işlenmesini gerektirir (bkz 12. Bölüm). Bilgisayar aracılığıyla üretilen bu araçlar, verinin özetlenmiş bir resmini sunar.
6. **Verileri yorumlayın.** Şemalar, tablolar ve istatistikler oluşturduktan sonra, bunların ne anlama geldiğine karar vermemiz gerekir. Analiz edilmiş verileri değerlendirir, araştırma konusuyla ilgili bilgilerimizi kullanır ve araştırma sorumuzu yanıtlamak için kuramdan besleniriz. Verilerin alternatif yorumlarını değerlendirir, sonuçlarımızı geçmiş çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırır ve öğrendiklerimizden daha geniş çıkarımlar yaparız.

Şekil 1.1 Nicel Araştırma Sürecinin Aşamaları

7. Başkalarını bilgilendirin. Bu aşamada, araştırma hakkında belli formatlara uygun bir rapor yazar (16. Bölüm’de anlatılmaktadır) ve hem çalışmayı hem de sonuçları sunarız (bkz. Şekil 1.1).

Şimdi üç nicel toplumsal araştırma örneğini ele alacağız. Bunların her biri, kitabın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınacak bir nicel araştırma türünün örneğidir: yani deney (9. Bölüm), anket (10. Bölüm) ve verili istatistiklerin analizi.

Çalışmanın başlığı ve yazarları: Corinne Moss-Racusin ve meslektaşları (2012), “Fen Fakültesi Öğretim Üyelerinin Erkek Öğrencileri Kayıran Zımni Toplumsal Cinsiyet Önyargıları”

- 1. Bir konu seçin:** Biyoloji ve doğa bilimlerindeki cinsiyet ayrımcılığı
- 2. Konuyu soruyla sınırlandırın:** Belli başlı araştırma üniversitelerindeki bilim insanları, erkeklerin daha ehil oldukları düşüncesiyle hareket ederek, erkeklere daha yüksek ücretler ödeme eğilimi gösteriyor ve bilim insanları olmaları için danışmanlık yapacakları öğrencileri kadınlar yerine erkekler arasından seçerek cinsiyet ayrımcılığı yapıyorlar mı?
- 3. Araştırmanızı tasarlayın.** Araştırmacılar, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki büyük ve coğrafi açıdan birbirlerinden uzak, araştırma odaklı üç kamu ve üç vakıf üniversitesinin biyoloji, kimya ve fizik bölümlerinden 127 öğretim üyesini örnekleme dahil etmiştir. Öğretim üyelerinden, yüksek lisans eğitime devam etmek isteyen ve bilim laboratuvarı yöneticisi pozisyonuna başvuran bir lisans öğrencisinin başvuru belgeleri hakkında geribildirimde bulunmaları istenmiştir. Katılımcıları rastlantısal olarak iki farklı toplumsal cinsiyetten öğrencilerle eşleştirmişlerdir:

Katılımcılara başvuru belgelerinin bir erkek (John) ve bir kadın öğrenciye (Jennifer) ait olduğu söylenmiştir. Her katılımcı sadece bir başvuruyu görmüştür. Başvuranların toplumsal cinsiyeti dışında, bütün başvuru belgeleri birbiriyle aynıdır.

4. **Verileri toplayın.** Katılımcılar öğrencilerin yetkinliğini ölçmüş, öğrencileri işe alma olasılıkları hakkında fikir beyan etmiş, öğrencilere işe girişte verecekleri maaşları belirlemiş ve öğrenciye ne kadar kariyer danışmanlığı yapacaklarını bildirmişlerdir.
5. **Verileri analiz edin.** Araştırmacılar veriyi istatistiksel testlere tabii tutmuşlardır.
6. **Verileri yorumlayın.** Sonuçlar katılımcıların, kadınları aynı niteliklere sahip erkeklere kıyasla daha az işe alınabilir olarak gördüklerini, kadınlara daha az danışmanlık sunmaya eğilimli olduklarını ve kadınlar için erkeklere göre daha düşük bir maaş (26.507,94 dolara karşı 30.238 dolar) öngördüklerini göstermiştir. Üstelik öğretim üyesinin cinsiyeti sonuçlarda bir fark yaratmamıştır. Kadın öğretim üyeleri de erkek meslektaşları gibi erkek öğrenciden yana bir tutum benimsemişlerdir.
7. **Başkalarını bilgilendirin.** Çalışma ve sonuçları, *Proceedings of the National Academy of Sciences* dergisinde makale olarak yayımlanmıştır.

Bu araştırmada kuramın yeri nedir? Araştırmacılar toplumsal cinsiyet ayrımcılığı hakkındaki bir kuramı test etmişlerdir. Spesifik olarak bu kuram, fen fakültesindeki öğretim üyelerinin toplumsal cinsiyet önyargılarının bilim insanı olma yolunda ilerleyen öğrenciler üzerinde bağımsız bir etkisi olduğunu söylemektedir.

Çalışmanın yazarları ve başlığı: Christopher Ellison ve meslektaşları (2011) "Temas Hipotezi ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Latin Amerikalılara Yönelik Tutumlar"

1. **Bir konu seçin.** Beyaz Amerikalıların ve Afro-Amerikalıların, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Latin Amerikalılara karşı tutumları.
2. **Konuyu soruyla sınırlandırın.** Latin Amerikalılarla (arkadaşlık, meslektaşlık vb.) akrabalık dışı toplumsal ilişkiler geliştiren beyaz Amerikalılar ve Afro-Amerikalılar, Latin Amerikalılara karşı, böyle bir ilişki içinde olmayanlara kıyasla daha olumlu tutumlar beslerler mi ve göçmenlik hakkında liberal görüşlere sahip midirler?
3. **Araştırmanızı tasarlayın.** Araştırmacılar 2002'de Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlantısal olarak seçilen yetişkinlerle yapılan geniş çaplı ulusal bir anketin verilerini kullanmışlardır. Araştırma evreni, ABD'deki bütün yetişkinleri içermiştir ve araştırmada onlarca soru sorulmuştur. Araştırmacılar bu soruların sadece bazılarını kullanmış ve

kendini Asya ya da Latin Amerika kökenli olarak tanımlayanları çıkarak, anket yanıtlarını 1.100 kişiye indirmişlerdir.

4. **Verileri toplayın.** Veriler, National Opinion Research Center'ın her yıl düzenli bir şekilde gerçekleştirip sonuçlarını kamuya paylaştığı General Social Survey'deki [Genel Toplumsal Anket/GSS] yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir. 2000'deki GSS, Latin Amerikalılar hakkında pek çok soru içermiştir.
5. **Verileri analiz edin.** Araştırmacılar çeşitli tabloları ve istatistiksel testleri incelemişlerdir.
6. **Verileri yorumlayın.** Araştırmacılar, Latin Amerikalı arkadaşlara sahip beyaz ve Afro-Amerikalı anket katılımcılarının Latin Amerikalılarla ilgili olumsuz stereotipleri benimseme olasılıklarının daha az olduğunu ve bu kişilerin Latin Amerikalı arkadaşları olmayanlara göre kısıtlayıcı göçmenlik politikalarına destek verme olasılıklarının da daha az olduğunu bulmuşlardır. Kişinin okulda ya da işyerinde Latin Amerikalılarla bir araya gelmesi ya da İspanyolca konuşması da Latin Amerikalı yanlısı bir tutum geliştirmesinde az da olsa olumlu bir etki yaratmıştır.
7. **Başkalarını bilgilendirin.** Araştırmacılar çalışmalarını ve sonuçlarını *Social Sciences Quarterly* adlı akademik dergide yayımlamışlardır.

Bu araştırmada kuramın yeri nedir? Araştırmacılar ünlü "temas kuramı" hipotezini test etmişlerdir. Bu kurama göre başka bir kültürel grubun üyeleriyle doğrudan kişisel temas içinde bulunan insanlar, böyle bir temastan yoksun olanlara göre, zaman geçtikçe söz konusu grupla stereotipleri ve yanlış bilgilerini daha olumlu bir görüşle ve daha doğru bilgilerle ikame etme eğilimi gösterirler.

Çalışmanın yazarları ve başlığı: Brad Smith ve Malcolm Holmes (2014), "Polisin Azınlık Topluluklarına Karşı Aşırı Şiddet Kullanımı"

1. **Bir konu seçin.** ABD şehirlerindeki kolluk kuvvetleri faaliyetleri.
2. **Sınırlandırın.** Birbirine rakip şu üç kuramdan hangisi yerel polisin ırksal azınlıklara karşı neden sık sık aşırı şiddet kullandığını açıklar? (1) Tehdit – büyük bir ırksal azınlık nüfusuna sahip bölgelerde, hâkim ırk kendini tehdit altında hisseder ve polisin toplumsal denetim faaliyetlerini sıkılaştırmasını talep eder; (2) Mekân – yüksek suç ve yoksulluk oranlarının görüldüğü ve siyahların yoğun yaşadığı mahallelerde devriye görevi yapan polisler, mahalle sakinlerinden korkarlar ve onlara karşı çok saldırgan davranırlar; (3) Topluluk Yükümlülüğü – ırksal gerilimleri azaltacak yerleşik topluluk mekanizmalarının bulunmadığı ve kolluk kuvvetlerinin faaliyetleri üzerindeki bürokratik denetimlerin çok az olduğu alanlarda, aşırı şiddet kullanımını benimseyen, yarı-militer bir polis alt kültürü filizlenip serpilebilir.

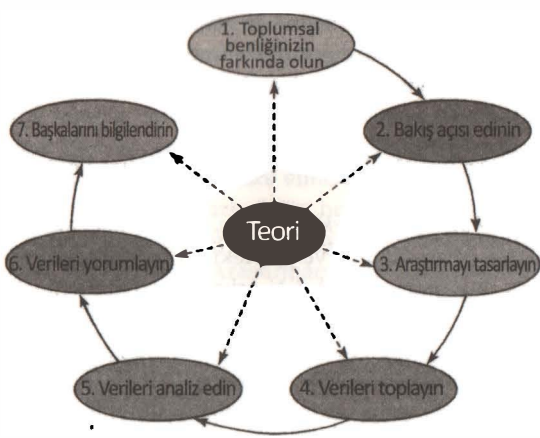
3. **Araştırmamızı tasarlayın.** Araştırmacılar bağımsız bir polis departmanı olan ve 100.000'den fazla insanın yaşadığı ABD şehirlerini tespit etmişler ve buralarda polisin aşırı güç kullandığına dair, güçlü kanıtlarla desteklenmiş şikâyetlerde bulunan vatandaşların sayısını hesaplamışlardır. Aynı zamanda azınlık nüfuslarının büyüklüğünü, mekânsal yerleşimdeki ırksal ayrışma derecesini, gelir eşitsizliği oranını, ırksal azınlık gruplarından olan polislerin yüzdesini ölçmüş ve kolluk kuvvetlerinin toplum destekli polisliği* kullanıp kullanmadıklarını belirlemişlerdir.
4. **Verileri toplayın.** Araştırmacılar ABD Adalet Bakanlığı'nun (Polis İşletme ve İdare İstatistikleri Anketi, Üniformalı Suç Raporları) ve ABD Nüfus Sayım Dairesi'nin elindeki çeşitli istatistiksel verileri toplayıp kullanmışlardır.
5. **Verileri analiz edin.** Araştırmacılar çeşitli tablo ve istatistiksel modellere bakmışlardır.
6. **Verileri yorumlayın.** Araştırmacılar yukarıdaki kuramlardan ikisini destekleyecek bulgulara erişmişlerdir: Tehdit ve Mekan. Bütün diğer faktörler sabit tutulduğunda, bir şehirde yaşayan siyahların ve Hispaniklerin yüzdesi arttıkça, polisin aşırı güç kullanım oranı da artmıştır. Dahası, ırksal azınlıkların yoğun yaşadığı şehirler polisin aşırı güç kullandığına dair şikâyetlerin en fazla görüldüğü yerlerdir. Hispaniklerin değil de siyahların emniyet kuvvetleri içindeki oranının yüksek olması aşırı güç kullanımına dair şikâyetlerin sıklığını azaltmıştır. Erken müdahale sisteminin ya da yerel inceleme komisyonlarının varlığı, kayıtlara geçen aşırı güç kullanım şikâyetlerinin sayısında neredeyse hiç etki yaratmamıştır.
7. **Diğerlerini bilgilendirin.** Araştırmacılar çalışmalarını *Social Problem* adlı akademik dergide yayımlamışlardır.

Bu araştırmada kuramın yeri nedir? Bu çalışmanın dayandığı teori son derece açıktır. Araştırmacılar birbirine rakip üç kuramın eksiksiz bir özetini sunmuş ve her birinin öngörülerini birbirleriyle karşılaştırmışlardır. Daha sonra bu tahminleri çalışmada elde edilen istatistiksel bulgularla ilişkilendirmişlerdir.

Nitel Araştırmada Aşamalar

Nitel bir yaklaşım benimseyen sosyal bilimcilerin çoğu, nicel çalışmalarda izlenenlerden nispeten farklı adımları takip ederler (bkz. Şekil 1.2). Bu adımlar da kullanılan özgül nitel araştırma yöntemlerine göre değişir. Ayrıca, bu yaklaşım daha akışkan ve daha az doğrusaldır (bkz. 5. Bölüm).

* Toplum destekli polislik polislerin sadece belli bir bölgede çalıştıkları, dolayısıyla o bölgede yaşayan topluluğun bütün üyelerince tanındığı bir sistemdir (ç.n.)

Şekil 1.2 Nitel Araştırma Sürecinin Aşamaları

1. **Kendinizin ve bağlamanın farkında olun.** Sosyal Bilimler nicel araştırmada olduğu gibi burada da bir konu bularak yola çıkarlar, fakat başlangıçta aynı zamanda hem kendilerini değerlendirir hem de konuyu sosyotarihsel bir bağlama oturturlar. Çoğu nitel araştırmacı, ilgi çekici ya da önemli bir konu bulurken kişisel düşüncelerine, özgeçmişine ve özgül cari sorunlara dayanır.
2. **Bir bakış açısı benimseyin.** Nitel araştırmacılar benimsenecek kuramsal-felsefi paradigma (4. Bölüm'de işlenmektedir) üzerine kafa yorar ya da çalışmalarının diğer araştırmacılarla sürdürülen tartışmalar içinde nereye oturduğunu düşünürler. Bu, konuyu daraltmaktan ziyade, pek çok potansiyel soru içerebilen bir yön seçmek anlamına gelir.
- 3.-6. **Araştırmamızı tasarlayın, verileri toplayın, analiz edin ve yorumlayın.** Nicel araştırmada olduğu gibi, nitel bir araştırmacı da bir araştırma tasarlayacak (6. Bölüm), verileri toplayacak (13. ve 14. Bölüm), verileri analiz edecek (Bakınız 15. Bölüm) ve verileri yorumlayacaktır. Nicel araştırmacıya kıyasla, verileri aynı anda toplama, analiz etme ve yorumlama olasılığı kat kat daha fazladır. Bu, aşamalar arasında birçok kez bir ileri bir geri gideceğiniz akışkan bir süreçtir. Çoğu zaman araştırmacı sadece geçmiş bir kuramı kullanmaz ya da sınamaz, aynı zamanda yeni bir kuram inşa eder. Verileri yorumlama aşamasında, nitel araştırmacı yeni kavramlar ve kuramsal yorumlar ortaya koyar.
7. **Başkalarını bilgilendirin.** Bu aşama her iki yaklaşım için de benzerdir, fakat bu aşamada bir kez daha makalenin tarzı kullanılan yaklaşıma göre değişir (bkz. 16. Bölüm).

Şimdi, iki nitel araştırma örneğini ele alacağız. Her biri, kitabın bir bölümünün odaklanacağı bir araştırma türünü örneklemektedir. Bunlar alan araştırması-etnografi (14. Bölüm) ve tarihsel-karşılaştırmalı araştırmadır (15. Bölüm).

Çalışmanın yazarı ve başlığı. Forrest Stuart (2016), “Beş Parasız ve Tutuklu”

1. **Kendinizin ve bağlamın farkında olun.** Araştırmacı ailesini ve ırksal kökeni, fiziksel görünümünü ve mesleki geçmişini ve Los Angeles şehir merkezinde büyümenin getirdiği arka planı betimlemiştir. Polisi incelemek için yola çıkmadığını, aksine başlangıçta Skid Row’daki gündelik hayatta kalma stratejileri hakkında bir alan araştırması planladığını söylemiştir. Odak noktası, sokak yaşamına dair ilk gözlemleri ve polisle olan karşılaşmaları sonucunda (çalışmanın ilk yılında, sırf Skid Row’da sokakta ayakta durup dikildiği için polis tarafından 14 kez durdurulmuştur) polise kaymıştır.
2. **Sosyo-kültürel bağlam.** Araştırmacı, Los Angeles’taki Skid Row bölgesinin tarihini ve gündelik yaşamını, ayrıca geçen yirmi yıl boyunca bölgede hayata geçirilen çeşitli yerel yönetim ve emniyet teşkilatı uygulamalarını anlatmıştır. Belediye 50 bloklu Skid Row bölgesini, 1976’da aşırı yoksul olanları yalıtmak ve belli bir alanda toplamak için sınır hattı çizerek kentin geri alanından ayırmıştır. Bugün nüfusunun %70’i siyah olan bölgede onlarca evsiz barınağı, aş evi, acil yardım görevlisi ve yoksullara hizmet eden sosyal tesis vardır. Birkaç tane küçük “cep parkı” vardır ve çoğu zaman etraftan gelip geçenlere, yol kenarlarında irili ufaklı şeyler satan bölge sakinleri görülmektedir. Bölgede yaşayanların çoğu hayatının bir döneminde hapse girmiş veya uyuşturucu bağımlılığı tedavisi görmüştür ya da (hala aktif) uyuşturucu bağımlısıdır.
- 3.-6. **Araştırmamızı tasarlayın, verileri toplayın, analiz edin ve yorumlayın.** Araştırmacı beş yıl boyunca Skid Row’u düzenli olarak ziyaret etmiş, yüzlerce bölge sakiniyle görüşmüş, yerel emniyet güçleriyle gerçekleşen binlerce etkileşimi gözlemlemiş ya da bunlara bizzat dahil olmuştur. Sadece bölgede yaşayanlarla değil, sokaklarda sigara satanlarla ve parkta spor yapanlarla konuşmuştur. Her gün gözlemlerine ve etkileşimlerine dair son derece ayrıntılı notlar almıştır. Verileri içinde haritalar, gazete hikayeleri, resmi raporlar ve fotoğraflar da vardır. Polislerle de konuşmuş ve onlarla “devriyeye çıkmıştır.” Olanı biteni gözlemleyip notlarını gözden geçirdikten sonra, çeşitli fikirler ve yorumlar ortaya koymuştur. Araştırmacının geliştirdiği başlıca temalardan biri “terapötik polislik”tir. Bu, bölgede yaşayanları taciz etme ya da tutuklama gibi davranışlarını “onların kendi iyiliği için” olarak gören, kolluk görevini bölge sakinlerine sunulan toplumsal hizmetlerin bir uzantısı olarak dü-

şünen polisleri ifade etmektedir. Araştırmacı aynı zamanda bölgede yaşayanların “polis gibi görmek” ve “polis gibi düşünmek” becerileri geliştirdiklerini söylemiştir. Skid Row’da yaşayanlar polisin onları nasıl gördüğünü tahmin etmeyi öğrenmiş ve taciz ya da tutuklamalardan kaçınmak için davranışlarını buna göre değiştirmişlerdir. Polis de Skid Row’daki gündelik yaşamı idare etmek üzere, bölgeyi gayri resmi olarak çeşitli alt bölgelere ayırmak ve her bir alt bölgede farklı yerleşik davranış türlerine tolerans göstermek gibi, çeşitli taktikler uygulamıştır.

7. **Başkalarını bilgilendirin.** Araştırmacı belli başlı insanlara ve karşılaşmalara dair detaylı betimlemeleriyle birlikte çeşitli yol gösterici kavramlara dair yaptığı açıklamaları yayımlamıştır. Çalışmanın sonuçları alan çalışmasının tamamlanmasından 5 yıl sonra, 2016’da kitap haline getirilmiştir. Kitabın bazı bölümleri 2011 ve 2014’te üç akademik dergide makale olarak da yer almıştır. Kitabın sonundaki 20 sayfalık ekte, kullanılan yöntemin detaylı bir açıklaması yer almaktadır.

Bu araştırmada kuramın yeri nedir? Gecekondu/düşük gelir grubu bölgelerindeki polislik faaliyetleri ve yaşam dinamikleri hakkındaki belli başlı kuramları özetlemiştir ve bunları alanda kendisine kılavuzluk eden sorular olarak genel hatlarıyla kullanmıştır. Terapötik polislik kuramını ve “polis aklı” gibi özgül yeni kavramları geliştirip detaylandırmıştır.

Çalışmanın yazarı ve başlığı. Malcolm Fairbrother (2014) “İktisatçılar, Kapitalistler ve Küreselleşmeyi Üretmek”

1. **Bir konu seçin.** Küreselleşmenin kökenleri.
2. **Sosyo-kültürel bağlam.** 13 yıl süren tartışmalardan, geri adımlardan ve çıkmazlardan sonra, Birleşik Devletler, Kanada ve Meksika hükümetleri Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’nı 1994’te kabul etmiştir. O tarihten itibaren küreselleşme (yani ülkeler arası artan ekonomik entegrasyon) ve neoliberal politikalar (yani pazar odaklı devlet politikaları) yaygınlaşmıştır. Sosyal bilimcilerin çarpıcı çalışmalarına karşın, küreselleşmenin doğuşuyla ilgili araştırmalar “sonuçsuz ve tutarsız” olmayı (p.1325) sürdürmektedir.
3. **Tasarla, topla, analiz et ve yorumla.** Araştırmacı bu üç ülkede gerçekleşen olayları ve her birinde farklı zamanlarda nelerin olup bittiğini incelemiştir. Literatürde, küreselleşmenin gelişmesinde hangi aktörlerin en kritik rolü oynadığına dair birbirine rakip dört açıklama olduğunu göstermiştir: (1) Büyük şirketler bir araya gelmiş ve saldırgan lobicilik faaliyetleriyle hükümetlere baskı yapmışlardır; (2) akademide ve özel sektörde, ekonomi politikası alanında itibar kazanmış iktisatçılar temel fikir, argüman ve tavsiyeleri sunmuşlardır; (3) hükümette görev alan ik-

tisatçıların yarı sıra yüksek mevkideki teknokratlar hükümet politikasına yön vermişlerdir; (4) uluslararası kuruluşlar, özellikle de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, hükümetlere yoğun baskı yapmış ve teknokratik-ekonomik tavsiyelerde bulunmuşlardır. Araştırmacı 115 ticari müzakereci, kamu görevlisi ve özel sektör temsilcisiyle üç ülkede gerçekleştirdiği görüşmeler aracılığıyla veri toplamışlardır. 13 yıllık süre boyunca, her üç ülkede de çeşitli arşivlerdeki kamu ve özel sektör belgelerini, haberleri, müzakere kayıtlarını, yasal görüşmeleri, kamuoyu anketlerini ve ekonomik verileri incelemiştir. Araştırmacı her bir ülkede NAFTA'nın kabulüne kadar geçen sürede gerçekleşen belli başlı olayları, kilit önemdeki bireyleri ve müzakereleri detaylı bir şekilde betimlemiştir. İktisatçıların üç ülkede de belli bir rol oynadığını bulmuştur; ancak Meksika'da hükümet içinde teknokratlar olarak çok güçlü olmalarına karşın, Birleşik Devletler'de tali ve destekleyici bir rol oynamışlardır, Kanada'da ise etkileri çok az olmuştur. İş dünyası Meksika'da çok küçük bir rol oynamıştır, fakat NAFTA'nın Kanada'daki gelişmesinde başlangıçta baskın bir rolleri olmuştur. Birleşik Devletler'de, iş dünyasının bazı üyeleri sürecin özgül aşamalarında farklı roller oynamış, ancak nihayetinde büyük özel şirketler Birleşik Devletler'de NAFTA'nın kabulünde merkezi bir rol üstlenmiştir.

4. **Başkalarını bilgilendirin.** Araştırmacı çalışmayı ve sonuçlarını *American Journal of Sociology* adlı akademik dergide 55 sayfalık bir makale şeklinde yayımlamıştır

Bu araştırmada kuramın yeri nedir? Araştırmacı hem mevcut kuramları gözden geçirmiş hem de farklı başat aktör bileşimlerinin ve izlenen iki farklı yolun, üç ülkede nasıl NAFTA'yı doğurduğunu açıklayarak konunun derinine inmiştir. İki gelişmiş ülkede özel sektörün çok önemli, merkezi bir rolü olmuştur. Buna karşın, gelişmekte olan ülkede (Meksika) teknokratlar NAFTA'ya giden yolu açmışlardır ve büyük uluslararası ekonomik kuruluşların desteğini almışlardır.

Şekil 1.1 ve 1.2'de gösterilen yedi aşamalı süreç gerçeğin aşırı basitleştirilmiş halidir. Pratikte, nadiren aşama 1'i bitirip, tamamen arkamızda bırakır ve aşama 2'ye geçer ve bu şekilde ilerleriz. Araştırma daha etkileşimli bir süreçtir ve aşamalar birbirinin içine geçerler. Son aşamalardan biri daha önceki bir aşamanın yeniden gözden geçirilmesini tetikleyebilir. Süreç harfi harfine doğrusal değildir; son noktaya varmadan önce farklı yönlerde ilerleyebilir. Araştırma aşama 7'de bir anda sona ermez. Bu, devam eden bir süreçtir ve bir çalışmanın sonu çoğunlukla yeni düşünceleri ve yepyeni araştırma sorularını tetikler.

Yedi aşamalı döngü, tek bir araştırma için geçerlidir. Her bir çalışma daha önceki araştırmalara dayanır ve daha geniş bir bilgi havuzuna katkı sunar.

Çok daha kapsamlı olan bilimsel araştırma yapma ve yeni bilgiler biriktirme süreci onlarca araştırmacının düzinelerce araştırma yapmasını gerektirir. Tek bir araştırmacı bir seferde birden fazla konu üzerinde çalışabilir ya da birden fazla araştırmacı tek bir araştırmada işbirliği yapabilir. Benzer şekilde, tek bir çalışma bir ya da daha fazla akademik makaleyle sonuçlanabilir ve bazen tek bir makalede, birden fazla küçük araştırmanın sonuçları birlikte ele alınır.

Toplumsal Araştırma Yapmayı Neden Öğrenelim?

1.5. Toplumsal araştırma uygulamalarını özetlemek

Bu bölüm toplumsal araştırma yapmayı öğrenmenin üç nedenini özetlemektedir. Bir neden, toplumsal dünyaya dair bilgilerimi, insanların bilgi edinmek için kullandıkları alternatif, bilim dışı yolların neden olduğu onlarca hatadan kaçınacak şekilde geliştirmektir. Üniversitelerde, araştırma merkezlerinde ve hükümet kuruluşlarında, çoğu zaman asistanlarla ve teknisyenlerle birlikte çalışan sosyal bilimciler araştırma yaparlar. Araştırma sonuçları akademik dergilerde ya da üniversite ders kitaplarında yayımlanır. Onların çalışmaları toplumsal dünyayı daha iyi anlamamızı sağlar ve halkın bilgi birikimine dolaylı bir etki yapar.

Bilgi ufkumuzu genişletmenin ötesinde, toplumsal araştırma yapmayı öğrenmenin ikinci nedeni pratik bir nedendir: karar verme sürecini iyileştirmek. Gazeteler, televizyon kanalları, pazar araştırma şirketleri, okullar, hastaneler, sosyal hizmet kurumları, siyasi partiler, danışmanlık şirketleri, hükümet kuruluşları, insan kaynakları departmanları, kamu yararı için çalışan kuruluşlar, sigorta şirketleri ve hukuk firmalarında çalışan insanlar işlerinin bir parçası olarak ayrı toplumsal araştırma tekniklerini kullanırlar. Araştırma sonuçlarını kendi içlerinde kullanırlar ve bunları nadiren yayımlarlar, fakat araştırmaya dayalı bulgular; tahminlere, önseziilere, sezgilere ve kişisel deneyimlere (bkz. Düşünce Kutusu 1.4 Araştırmacı ve Sosyal Bilimler) göre daha bilinçli, daha az önyargılı kararların önünü açar.

Araştırma yapmayı öğrenmenin üçüncü nedeni meşru ve değerli araştırmaları düzmece ya da özensiz çalışmalardan, sahte bilimden ve suiistimal edilmiş araştırmalardan ayırt etmektir. Ne yazık ki, bazı insanlar ve kurumlar baştan savma araştırma teknikleri kullanıyorlar, sonuçları yanlış yorumluyorlar ve daha önceden kararlaştırılmış sonuçlara ulaşmak için araştırmaları manipüle ediyorlar vb (bunu 3. Bölüm'de daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız). İlaveten, bazıları gereğinden fazla araştırma yapıldığını, araştırmayla dolup taşığımızı düşünüyorlar. Örneğin, insanlar seçimlerde sandıktan çıkarken anketleri yanıtlamayı reddetmekte ve bu anketleri yanıtlama oranları düşüşte. Toplumsal araştırmanın suiistimali karşısında gösterilen olumsuz tep-

kiler, bir bütün olarak araştırma yapmanın kendisine karşı olumsuz görüşler doğurabiliyor.

Sonuç

Bu bölümde toplumsal araştırmanın ne olduğunu, araştırma sürecinin nasıl işlediğini ve araştırma yapanların kimler olduğunu sizlere anlattık. Aynı zamanda toplumsal araştırmanın alternatiflerinin, yani bilgiye ulaşmanın çoğu zaman yanlışlık, kandırmaca ya da mantık hatası içeren hızlı, kolay ve pratik yollarının neler olduğunu açıkladık. Size bilim camiasının nasıl çalıştığını, toplumsal araştırmanın bilimsel mesaideki yerini, bilimin ve akademik dergilerin normlarının bilim camiası için önemini gösterdik. Bu bölümde araştırmanın aşamalarını da özetledik.

Toplumsal araştırma insanlar içindir, insanlar hakkındadır ve insanlar tarafından yapılır. İkelere, kurallara ya da prosedürlere gösterilen özene rağmen, toplumsal araştırma beşeri bir faaliyettir. Sosyal bilimciler sizden farklı olmayan insanlardadır. Bilgi üretmek ve keşfetmek arzusuyla dolmuşlardır ve eğlenmek ve heyecanlanmak için toplumsal araştırma yapmak istemektedirler. Yeni bilgileri keşfetmek ve toplumsal dünyayı anlamak için araştırma yaparlar. Bir sosyal bilimci olun ya da olmayın, mesleğinin parçası gereği bir araştırma tekniğini kullanan ya da bir araştırmanın sonuçlarından faydalanan herkes gibi siz de araştırma sürecinin nasıl olduğunu öğrenmenin faydasını göreceksiniz. Kendinizle araştırma süreci arasında kişisel bir bağ kurmaya başlayabilerseniz, kendinizi zenginleştireceksiniz.

Mills (1959: 196) *Sociological Imagination*'da şu değerli tavsiyeyi vermektedir:

Yaşam deneyimlerinizi entelektüel mesainizde kullanmayı öğrenmeli, bunu sürekli olarak gözden geçirmeli ve yorumlamalısınız. Bu anlamda, zanaat, kimliğinizin merkezidir ve üzerinde çalışabileceğiniz her entelektüel ürünle aranızda kişisel bir bağ vardır.

Düşünce Kutusu 1.4 Uzmanlar ve Sosyal Bilimler

Bilim; insanlara sabit, mutlak "hakikat" vermez. Bunun nedeni bilimin, hakikate ulaşmanın yavaş ve nihayete ermemiş bir biçimi olmasıdır. Dikkatli, sistematik ve açık-fikirli bir şekilde gayret gösteren, emek harcayan, kendini adanmış bir insan topluluğunun mevcut en iyi cevapları bulmak için sürdürdüğü bir girişimdir. Çoğu insan bilimin ihtimamlı hızından, tereddütlü ilerleyişinden ve kararsızlığından rahatsızlık duyar. Hemen mutlak yanıtlar almak ister ve nihai yargıları oluk gibi akıtan dini fanatiklere ya da siyasi demagoglara yüzünü döner. Bu, gündelik mesailerinde hızlı kararlar vermesi gereken özenli uzmanlar (Örn. sosyal hizmet çalışanları, sağlık profesyonelleri, yargı görevlileri, gazeteciler ya da siyasi uzmanlar) için ne anlama gelir? Bilimsel düşünceyi terk edip sağduyuya, kişisel inanca ya siyasi doktrine mi bel bağlamalıdır? Hayır, onlar da bilimsel düşünceden faydalanabilirler. Bunu yapmaları zor olsa da mümkündür. Halihazırda erişilebilir olan en iyi bilgileri tespit etmek için itinayla çaba göstermeli, dikkatli ve bağımsız bir mantıkla hareket etmeli, bilindik hata ya da yanlışlardan kaçınmalı, eksiksiz, nihai yanıtlar sunan herhangi bir doktrine karşı tetkikte olmalılardır. Uzmanlar her zaman yeni fikirlerle açık olmalı, farklı bilgi kaynakları kullanılmalı, belli bir kararı desteklemek için sunulan bilgileri sürekli olarak sorgulamalıdır.

Anahtar Terimler

Açıklayıcı derinlik yanılsaması
Akademik dergi makalesi
Ampirik
Asılsız mutabakat
Aşırı genelleme
Bilim camiası
Bilim camiasının normları
Bilimsel okuryazarlık
Çöp bilim
Erken kapanma
Hale etkisi
Hesap yapamama
Kör okuma
Sahte bilim
Seçici gözlem
Toplumsal kuram
Veri

Değerlendirme Soruları

1. Toplumsal araştırmaya alternatif bilgi kaynakları nelerdir?
2. Toplumsal araştırma neden genellikle alternatiflerinden iyidir?
3. Toplumsal araştırma her zaman doğru mudur? Her soruyu yanıtlayabilir mi? Açıklayın.
4. Bilim ve kahinler farklı dönemlerde nasıl benzer amaçlara hizmet etmişlerdir?

5. **Bilim camiası nedir? Rolü nedir?**
6. **Bilim camiasının normları nelerdir? Bunların etkileri nelerdir?**
7. **Bir çalışmanın akademik bir sosyal bilim dergisinde yayımlanması süreci nasıl gerçekleşir?**
8. **Bir araştırma projesi gerçekleştirmenin aşamaları nelerdir?**
9. **Araştırma aşamalarının katı ve sabit olmadığını söylemek ne anlama gelir?**
10. **İnsanlar ne tür toplumsal araştırmalar yaparlar? Hangi amaçlarla?**

2. Bölüm

Başlıca Toplumsal Araştırma Türleri Nelerdir?

Akademik araştırmanın amacı, ister sosyolog, ister siyaset bilimci, ister antropolog olsun, araştırmacıların kendi alanlarındaki kuramsal sorulara yanıtlar bulmaya çalışmalarıdır. Buna karşın, uygulamalı toplumsal araştırmanın amacı kararlar verebilmek için verilerin kullanılmasıdır.

Herbert J. Rubin, *Applied Social Research*, s. 6–7.

Öğrenim Amaçları

- 2.1. Temel ve uygulamalı araştırmayı birbirinden ayırmak
- 2.2. Araştırma amacı çeşitlerini tanımlamak
- 2.3. Vaka analizi araştırmasının özelliklerini betimlemek
- 2.4. Kesitsel ve boylamsal araştırmayı birbirinden ayırmak
- 2.5. Nicel ve nitel araştırmadaki farklı veri toplama yöntemlerini özetlemek

Üniversiteden mezun olmalarından üç yıl sonra, Tim ve Sharon öğle yemeği için buluştular. Tim Sharon’a “Peki, Social Data Şirketi’nde araştırmacı olarak yeni görevin ne? Ne yapıyorsun?” diye sordu. Sharon şöyle yanıtladı: “Şu an, kar amacı gütmeyen bir kuruluş için hazırlanmakta olan bir değerlendirme çalışmasında kullanılacak, betimleyici verileri temin etmek üzere, günlük bakım merkezlerinde gerçekleştirilen uygulamalı bir araştırma kapsamında, eğitmenler üzerine yapılan kesitsel bir tarama üzerinde çalışıyorum.” Sharon’un günlük bakım merkezi eğitmenleri hakkındaki araştırma projesine dair söyledikleri, toplumsal araştırmanın farklı boyutlarının altını çizmektedir. İşte bu bölüm size toplumsal araştırma türlerinin farklı boyutlarını öğretecek bir “yol haritası” sunuyor.

Bölüm 1’de toplumsal araştırmanın sadeleştirilmiş bir resmini çizdik. Bu bölümde toplumsal araştırmanın çeşitli türlerini öğreneceksiniz: deneysel ve deneysel olmayan araştırma, vaka analizi ve karşılaştırmalı vaka analizi, nitel ve nicel araştırma.¹ Bu farklı araştırma türleri beş özellikte ortaklaşmaktadır (bkz: Şema 2.1). Bu özellikler ise bir araştırmanın sonuçlarını nasıl kullandığımızla ve birincil hedef kitlenin kimlerden oluştuğuyla; araştırmayı neden yaptığımızla; araştırmadaki vakaların kaç tane olduğu ve bunları nasıl incelediğimizle; zamanı nasıl sürece daahil ettiğimizle ve veri toplamak için hangi teknikleri kullandığımızla ilgilidir. Tek bir araştırmayı toplumsal araştırmanın bu özelliklerinin her birine göre sınıflandırabilirsiniz.

Toplumsal araştırmanın farklı boyutlarını öğrenmek önemlidir. Çünkü ilk olarak araştırma raporlarını anlamayı kolaylaştırır. Bir çalışmanın boyutlarını tespit etmeyi öğrendikten sonra, çalışmanın ne söylediğini ve nasıl gerçekleştirildiğini hızla kavrayabilirsiniz. İkincisi, araştırmanızı yaparken, pek çok karar vermeniz gerekir. Bu boyutları belli bir araştırma projesi geliştirirken karşılaştığınız karar aşamaları olarak düşünebilirsiniz. İyi kararlar vermek için, her bir karar aşamasında güçlü yanlar ve zayıf yanlar arasındaki dengeyi nasıl kurulacağını bilmeniz gerekir. Bazı boyutlar birbirini pekiştirir ve birlikte iyi iş görür (örn. araştırma hedefi ve veri toplama tekniği). Boyutları öğrendikçe, özgül araştırma sorularını ele alırken onları nasıl daha etkili bir şekilde bir araya getirebileceğinizi görmeye başlayacaksınız.

Şema 2.1 Toplumsal Araştırmanın Boyutları ve Başlıca Türleri

Araştırmanın Kullanım Alanı ve Alıcıları • Temel • Uygulamalı - Değerlendirme - Eylem - Toplumsal Etki Araştırmanın Amacı • Keşif • Betimleme • Açıklama Vaka İçi – Vakalar Arası • Vaka Analizi Araştırması • Karşılaştırmalı Vaka Analizi Araştırması	Tekli – Çoklu Zamansal Uğraklar • Kesitsel • Boylamsal - Zaman dizisi - Panel - Kohort - Vaka Analizi Veri Toplama Teknikleri • Nicel Veri - Deney - Tarama - Tepkisiz (içerik analizi, ikincil analiz, mevcut istatistikler) • Nitel Veri - Alan (etnografi, katılımlı gözlem) • Tarihsel-Karşılaştırmalı

¹ Abbot (2004:40-79) yöntemler hakkında daha kapsamlı ve karmaşık bir sınıflandırma yapar.

Araştırmancının Kullanım Alanı ve Alıcıları

2.1. Temel ve uygulamalı araştırmayı birbirinden ayırmak

Toplumsal araştırmancının iki yönelimi ya da iki doğrultusu bulunur. Bunlardan biri, bir şekilde bağlantısız olan, “bilimsel” veya “akademik” doğrultu olarak tanımlanabilir, diğeri ise aktivist, pratik veya eylem-yönelimli doğrultudur. Fakat bu keskin bir ayrım değildir. Pek çok araştırmacı her ikisiyle de ilgilenir ya da kariyerinin farklı aşamalarında birinden diğeriye geçer. Araştırmancının yönelimi, araştırma bulgularını nasıl kullandığımızla ve birincil alıcılarımızın kimler olduğuyla ilgilidir.

Temel Bilimsel Araştırma

Aynı zamanda *akademik araştırma* ya da *saf araştırma* olarak da adlandırılan *temel bilimsel araştırma*, toplumsal dünyayla ilgili temel bilgilerimizi geliştirir. Çoğu bilimsel fikrin kaynağıdır ve toplumsal yaşam üzerine düşünmenin yaratıcı yollarını sunar. Temel bilimsel araştırmaların çoğunu gerçekleştirenler, bilim camiasının çekirdeğindeki araştırmacılar, camianın diğeri üyeleri ise onların birincil alıcılarıdır. Temel bilimsel araştırma, toplumsal dünyanın nasıl işlediğine, bir şeylerin neden gerçekleştiğine ve toplumsal ilişkilerin ya da olayların neden belli bir şekilde vuku bulduğuna dair kuramları destekler ya da çürütür.

Bazı insanlar temel bilimsel araştırmancının yönelimini eleştirirler ve “Bunun ne faydası var?” diye sorarlar. Temel bilimsel araştırmayı zaman ve para kaybı olarak görürler; çünkü onun kısa vadede nasıl kullanılabileceğini ya da acil bir sorunun bu tür bir araştırmayla nasıl çözülebileceğini anlamazlar. Pek çok uzman ellerindeki sorunlara gelecek hafta, gelecek ay ya da gelecek yıl içinde uygulayabilecekleri yanıtları ararlarken, temel bilimsel araştırma düşüncelerimizi gelecek on yıllar boyunca tamamen yeniden şekillendirebilecek soruları yanıtlamak uğruna, yıllarca önem vererek çalışmayı gerektirebilir. Temel bilimsel araştırma kısa vadede pratik faydalar sağlamayabilir, fakat pek çok mesele, siyaset sahası ya da araştırma alanı üzerine etki edebilecek bir bilgi birikimi ve geniş bir idrak kapasitesi inşa eder. Temel bilimsel araştırma aynı zamanda bütün araştırmacıların kullandığı aletlerin –yöntemlerin, kuramların ve fikirlerin- ana kaynağıdır. Bilimdeki devrimlerin ve önemli gelişmelerin neredeyse tümü kaynağını temel bilimsel araştırmadan almıştır. Merkezi önemdeki bilgilerin temelini oluşturur ve araştırma gerçekleştirilirken mevcut olmayan meseleleri dahi etkileyebilir.

Temel bilimsel araştırmada incelenen meseleler işe yaramaz görünebilir çünkü elde edilen bilgilerin nasıl kullanılabilecekleri yıllarca, hatta on yıllarca ortaya çıkmayabilir. Bu pratik faydaları, temel bilimsel araştırmalar aracılığıyla uzun süreli bir bilgi birikimi elde ettikten sonra görebiliriz.

1984'te İngiltere'de, Leicester Üniversitesi'nde genetik bilimci olan Alec Jeffreys genlerin evrimini incelediği bir temel bilimsel araştırmayla meşguldü. Geliştirdiği yeni tekniğin dolaylı ve tesadüfi yan etkisi, insan DNA'sının "parmak izleri"ni, başka bir deyişle bireysel DNA'ların özgün işaretlerini üretmek oldu. Amacı bu değildi. Hatta Jeffreys, hedefi DNA parmak izlerini üretmek olmuş olsa bile bu tekniği hiç aklına getirmeyeceğini söyledi. 1990'ların ortalarına geldiğimizde, tekniğin farklı uygulamaları geliştirilmişti. Bugün DNA analizi adli tıpta ve diğer pek çok alanda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Uygulamada gerçekleşen düzinelerce önemli devrimin ve yeniliğin kökeni de benzer şekilde alakasız gibi görünen temel bilimsel araştırmalardır.

Temel bilimsel araştırma pratik uygulamaların başarısını artırır. Çok az sayıda uzman (örn. polisler, genç suçlularla çalışan danışmanlar) "Sapkın davranış neden gerçekleşir?" gibi bir temel bilimsel araştırma sorusunun önemini anlayabilir. Ancak bu temel soruları yanıtlamak yeni düşünceleri tetikler. Yanıtlar uzmanların çalışmalarında devrim yapabilir ve bu çalışmaları etkileyici bir şekilde geliştirebilir. Kamu politikaları ve sosyal hizmetler, olayların veya davranışların ana nedenlerini anlamaktan yoksunsa başarısız ve hatalı olabilir. Uygulamalı araştırma da yeni bilgiler inşa eder. Yine de, bilgi üfkünün genişletilmesinde temel bilimsel araştırma elzemdir.

Uygulamalı Araştırma

Uygulamalı araştırma bir işverenin, yerel bir topluluğun ya da toplumsal bir davanın savunucularının ortaya koyduğu cari bir soru, sorun ya da ikileme yanıt ya da çözüm sunar.² Uygulamalı araştırma ancak çok nadir durumlarda kuram üretir, kuramı test eder ya da kuramla bağlantılar kurar. Uygulamalı araştırma çalışmalarının çoğu kısa erimlidir ve dar kapsamlıdır. Bir yıl ya da daha kısa bir süre içinde kullanılacak pratik sonuçlar temin ederler. Örneğin X üniversitesinin öğrenci konseyi, alkol bağımlılığını azaltmayı arzulamaktadır. Bu nedenle öğrenci konseyi, gelecek yıl haftalık alkolsüz partiler düzenlediği takdirde, alkollü araba kullanırken tutuklanan X üniversitesi öğrencisi sayısının azalıp azalmayacağını öğrenmek ister. Bu durumda en uygunu, uygulamalı bir araştırma yapmak olacaktır.

İşletmeler, hükümet kuruluşları, sağlık tesisleri, sosyal hizmet departmanları, siyasi örgütler ve eğitim kurumları uygulamalı araştırmalar yapar ve bu araştırmaların bulgularına dayanarak kararlar verirler. Uygulamalı araştırma bulguları, bir müşterinin istediğini elde etmeden önce beklemesi gereken süreyi azaltacak bir programı hayata geçirme kararını tetikleyebilir. Bul-

² Uygulamalı araştırma hakkında bakınız Bickman & Rog (2008); Finsterbusch & Motz (1980); Freeman (1983); Lazarsfeld & Reitz (1975), Olsen & Micklin (1981); ve Rubin (1983). Whyte (1986) uygulamalı olmayan toplumsal araştırmayı eleştirir. McGrath vd. (1982) uygulamalı araştırmada görülen kanaat temelli kararları ele alır.

gular, aile içi şiddetin azaltılması için yeni bir müdahale prosedürünü benimseyip benimsememe kararında emniyet teşkilatına yardımcı olabilir. Uygulamalı araştırma bulguları, bir firmanın A ürününü geç yetişkinler yerine, ergenlik çağındaki gençlere pazarlamaya karar vermesinde yardım edebilir.

Uzmanlar (örn. öğretmenler, doktorlar, hemşireler, satış görevlileri, danışmanlar, sosyal görevliler, hakimler, müdürler, müfettişler ve belediye yetkilileri) uygulamalı araştırmaların bulgularının alıcılarıdır. Ancak çeşitlilik gösteren bu alıcı kitlesi içinde yer alanların çoğu toplumsal araştırma temelinden yoksundur ve bu durum, karmaşıklıklara neden olabilir. Örneğin bir mahkeme, anket yöntemini kullanan bir araştırmacının bulgularını alır. Ancak bilim insanı olmayanlar (hakimler, jüri üyeleri, avukatlar) anketin metodolojisini yanlış yorumlayabilirler ya da bilim dışı bir çerçevede değerlendirebilirler.³ Temel bilimsel kriterleri karşılamayan bir çalışmanın bulgularını doğru kabul edip, en önemli bilimsel standartlara uyan başka bir araştırmacının bulgularını reddedilirler. Uygulamalı araştırmacılar, bir araştırmacının deseninin ya da bulgularının sahip olduğu güçlü ve zayıf yanların altını çizerek, bilimsel-teknik bulguları alaylı karar-alıcıların diline tercüme etmelidirler.

Dönüşümsel araştırma tıp alanından doğmuştur. Temel biyolojik araştırmaları pratik klinik uygulamalarla ilişkilendiren uygulamalı araştırma türüdür (Rubio vd., 2010). Amerika Birleşik Devletleri'nde, Hastalık Denetim Merkezleri [Centers for Disease Control], Ulusal Sağlık Enstitüleri [National Institutes of Health] ve Ulusal Yaşlanma Enstitüsü [National Institute on Aging] temel bilimsel araştırmaların en yeni bulgularını uzman doktorlara, yani "laboratuvardan tedaviye" hızla ulaştırmak için dönüşümsel araştırma merkezleri kurmuşlardır.

Uygulamalı bir araştırmacı, çoğu zaman araştırmacının nasıl yapıldığının ayrıntılarıyla ilgilenmeyen ya da sadece temel bulguların kısa bir özetini isteyen bir karar alıcı için araştırma yapar. Bu duruma rağmen, araştırmacı eksiksiz ve ayrıntılı bir araştırma raporu yazmalıdır. Araştırmacının kalitesini değerlendirmek için gereken zaman ve beceriye sahip olan başka insanlar, bunlarla ilgilenebilirler ya da ilerde tartışmalar doğabilir. Uygulamalı araştırma hiç değilse de nadiren hakemli bir dergide yayımlanır (bkz: Bölüm 5). Bulguların paylaşımı, çoğu zaman birkaç karar alıcıyla ya da bir kurumdaki uzmanlarla sınırlı tutulur. Ancak bir araştırmacının bilim camiasının sıkı denetiminden geçmiyor olması, hiçbir zaman onun niteliksiz, özensiz bir araştırma olduğu anlamına gelmez. Bunun herhangi bir etkisi varsa o da uygulamalı araştırmacıların üzerindeki öz-denetim ve yüksek standartları tutturma baskısını yoğunlaştırmasıdır.

Uygulamalı araştırma pratiğe döküldüğünde tartışma yaratabilir. Bu yeni bir şey değildir. Örneğin, 1903'te Ellwood hapishaneler ve imarethaneler hak-

³ Tarama araştırmasının kanuni kovuşturmalarda kullanımı için bakınız Crespi (1987) ve Dutka (1982).

kında uygulamalı bir araştırma yapmış ve buralardaki ciddi kusurları belgelemiştir. Araştırma raporu, halkın buralardaki koşullardan öfke duymasına neden olmuştur. Ancak, Ellwood kendisine ekmek veren devlete iftira atmakla suçlanmıştır.⁴ William Whyte (1984) da Oklahoma'daki bir fabrikayla ve Chicago'daki restoranlarla ilgili uygulamalı araştırması nedeniyle sıkıntı yaşamıştır. İlk örnekte, fabrika yönetimi, istihdam ilişkileri hakkında bilgi edinmekten çok bir sendikayı alt etmek amacındadır. Diğer örnekte, restoran sahipleri yaptıklarının gerçek ayrıntılarını herhangi birinin öğrenmesinden sektörlük göze hoş görünmesini istemişlerdir. Bazı işletmelerin araştırma-odaklı mesai-den farklı bir zihniyeti vardır. Fikir pazarlığını ve iletişimini öğrenmek, geliştirilecek önemli bir beceridir (Reingod, 1999). Konuyla alakalı bir mesele de devlet görevlilerin bazen siyasi bir karar hakkındaki fikir ayrılıkları üzerine araştırma yapılmasını istemeleridir. Hedefleri, eleştirilerin yönünü değiştirmek ya da siyasi gerginlik ortadan kalkana kadar kararı tehir etmektir. Çoğu zaman, asıl derterli araştırma sonuçları değildir.

Uygulamalı ve temel bilimsel araştırmada, araştırma metodolojisine verilen ağırlık birbirinden farklıdır (bkz: Tablo 1.2). Uygulamalı araştırmada araştırmacılar kar-zarar hesapları yapmalı ya da hızlı ve kullanılır sonuçlar elde etmek için bilimsel özenden ödün vermelilerdir. Ancak, bu yarım yamalak bir araştırmanın bahanesi olamaz. Uygulamalı araştırmacılar, araştırmayı uygulamalı ortamın zorunluluklarına göre nasıl sınırlandıracaklarını ve pratik ihtiyaçlarla bilimsel standartlar arasındaki dengeyi nasıl kuracaklarını öğrenirler. Böyle bir denge, derin bir araştırma bilgisini ve standartlardan verilecek ödünlerin sonuçlarının farkında olmayı gerekli kılar.

Tablo 2.1 Temel ve Uygulamalı Araştırma Karşılaştırması

Özellik	Temel	Uygulamalı
Birincil alıcılar	Bilim camiası (diğer araştırmacılar)	Uzmanlar, katılımcılar ya da denetçiler (araştırmacı olmayanlar)
Değerlendiriciler	Diğer araştırmacılar	Uzmanlar, denetçiler
Araştırmacının özerkliği	Yüksek	Düşük-orta
Araştırmaya gösterilen özen	Çok yüksek	Duruma göre değişir, orta düzeyde
Birincil öncelik	Doğrulanmış hakikat	İşe yararlılık
Amaç	Yeni bilgiler üretmek	Pratik bir sorunu çözmek
Başarı göstergesi	Yayın ve bilgi/bilim insanları üzerindeki etki	Doğrudan, belli bir konuya/meseleye faydalı olacak şekilde kullanılma

⁴ Bakınız Turner & Turner (1991:181).

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN ÜÇ TÜRÜ: Uygulamalı toplumsal araştırma farklı şekillerde karşınıza çıkabilir. Bu bölümde uygulamalı araştırmanın başlıca üç tünü göreceksiniz: değerlendirme araştırması, eylem araştırması ve sosyal etki araştırması.

1.Değerlendirme araştırması uygulamalı araştırmanın en yaygın kullanılan türüdür.⁵ Büyük bürokratik kurumlar (örn. ticari işletmeler, okullar, hastaneler, hükümetler, kar amacı gütmeyen büyük kuruluşlar) belli bir programın, yeni bir çalışma biçiminin, bir pazarlama kampanyasının, bir politikanın vb. başarılı olup olmayacağını görmek, başka bir deyişle "İşe yarayacak mı?" sorusunun yanıtını bulmak için sık sık bunu kullanır (bkz: Örnek Kutusu 2.1 Değerlendirme Araştırması).

Değerlendirme araştırması Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'larda, federal hükümet bu dönemde pek çok yeni sosyal yardım paketini hayata geçirdiği için yaygınlaşmıştır. Çoğu araştırmacı pozitivist bir yaklaşım (bkz: Bölüm 4) benimsemiş ve maliyet-fayda analizi yapmıştır (Bunu bu bölümün ilerleyen sayfalarında ele alacağız). Çoğu kurum (örn. okullar, hükümet kuruluşları, ticari işletmeler) değerlendirme araştırmasını devam etmekte olan faaliyetlerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Değerlendirme araştırmasının kazandığı yaygınlık üç kaynaktan beslenmiştir: (1) uygulama çıktılarını belgelemek için nitelikli toplumsal araştırmaların kullanılması, (2) ilk olarak eğitim-öğretim ortamlarında geliştirilen ölçüm ve değerlendirme yöntemlerini kullanmak, (3) çeşitli ticari işletme modellerini verimliliği arttırmak için hükümet faaliyetlerine uygulamak. Planlama, Programlama ve Bütçelendirme Sistemi (PPBS)⁶ ABD Savunma Bakanlığı'nca ilk defa 1960'larda kullanılan bir işletme modelidir. PPBS'te araştırmacılar bir programı, programın başlangıç saptanan hedeflerini elde ettiği başarılarıyla kıyaslayarak değerlendirirler. Değerlendirmeci, programı bileşenlerine ayırdıktan sonra her bir bileşenin (örn. çalışma süresi, malzemeler, bütçe), maliyetini ve başarıya olan ölçülebilir katkısını programın önceden saptanan hedefleriyle kıyaslayarak, kıyasla analiz eder. 1970'lere gelindiğinde, ABD hükümetinin çoğu sosyal yardım programında başarının belirlenmesinde değerlendirme araştırmalarının kullanımı zorunlu olmuştur.

⁵ Değerlendirme araştırmasına kısa bir giriş için, bakınız Adams & Schvaneveldt (1985: 315-328), Finsterbusch & Motz (1980:119-158) ve Smith & Glass (1987). Daha eksiksiz bir tartışma şuralarda bulunabilir: Burnstein vd. (1985), Freeman (1992); Rossi (1982); Rossia & Freeman (1985); Saxe & Fine (1981) ve Weiss (1972).

⁶ Smith & Glass (1987: 41-49) PPBS ve ilgili değerlendirme araştırmalarını ele alır. Değerlendirme araştırmalarının tarihi hakkında bakınız Aklın & King (2016). Değerlendirme araştırmayı yapma eğitimi hakkında, bakınız Merola (2015; Nichols, Eckberg & Thomas (2015) ve Deer & Combs (2016).

Bugün değerlendirme araştırmacılarını yetiştirmek üzere tasarlanmış özel programlar vardır. Değerlendirme araştırması kendi akademik yayırına sahiptir: *Education Research Review*. Dahası, değerlendirme araştırmacıları kullandıkları çeşitli yöntemleri ve ortak sorunlarını görüşmek için kendi meslek örgütleri olan American Evaluation Association çatısı altında bir araya gelmektedirler.

Bir değerlendirme araştırması şu soruları içerebilir: Tutuklama şeklindeki hukuki yaptırım, aile içi şiddeti azaltıyor mu? Tecavüz farkındalık programı, üniversiteli erkeklerin kadınlar üzerindeki cinsel zorbalığını azaltıyor mu? Esnek bir çalışma programı, çalışanların verimliliğini arttıracak mı? Bir değerlendirme araştırmasında, bir programın, politikanın ya da belli bir çalışma biçiminin başarısını ölçeriz. Değerlendirme araştırmasında çeşitli yöntemler (örn. anket ve etnografik alan araştırması) kullanabiliriz, ancak deney kullanabiliyorsa, sonuç çoğu zaman daha etkili olur.

Bazı uzmanlar kendi değerlendirme araştırmalarını yaparlar. Ancak çoğu zaman, araştırma talebi dışarıdaki yöneticilerden ya da karar alıcılardan gelir. Dışarıdakiler, bazen bir araştırmanın kapsamını sınırlandırabilirler. İlgilendikleri tek bir özgül çıktı olabilir. Örneğin, eğitim kuruluşları, ikinci sınıftan beşinci sınıfa kadar öğrencilerin matematik becerilerinin iyileştirilmesi hakkında bir araştırma yapılmasını isteyebilir, ancak araştırmacıdan diğer konuları, öğrenmenin diğer boyutlarını ve çocukların bilişsel-toplumsal gelişmesindeki değişimleri görmezden gelmesini isteyebilir.

Değerlendirme araştırmasında çoğu zaman etik ve siyasi gerilimler doğar. Bunun nedeni insanların belli bulgularla aşırı ilgili olmalarıdır. Bulgular kimlerin işe alınacağını, kimin siyasi popülerlik elde edeceğini ve hangi programın geliştirileceğini etkileyebilir. Biri araştırma bulgularından memnuniyetsizlik duyarsa, araştırmacıyı eleştirebilir ya da çalışmayı yarım yamalak, taraflı ya da eksik olarak adlandırabilir. Bazı değerlendirme araştırmacıları, özellikle de ihtilafli konu ya da programlar hakkındaki araştırmalarda hile yapmaları yönünde baskılarla karşılaşmışlardır. İhtilaf olasılığı, uygulamalı araştırmacı için dürüst ve açık olmayı ve uygun araştırma prosedürlerini dikkatle takip etmeyi bilhassa önemli kılar.

Değerlendirme araştırmasının faydalarına karşın dezavantajları da vardır. Çok azı sıkı bir hakem değerlendirmesinden geçer ve ham veriler, nadiren incelenmeleri ve yinelenmeleri için kamunun erişimine açılır. İlâveten, siyasetçiler değerlendirme araştırmalarının bulgularını seçici bir şekilde kullanabilir ya da görmezden gelebilirler (bkz: Düşünce Kutusu 2.1). Pek çok çalışmanın odağı çok dardır, bir programın bütününe ya da sonuçlarının tamamına bakmaktansa belli girdilerine ve çıktıklarına bakarlar. Örneğin, 1996'da ABD'de refah devleti uygulamaları çarpıcı bir şekilde değiştirilmiş ya da "reform edilmiştir." Yeni sosyal yardım programları hakkındaki değerlendirme araştırmaları bunların dosya

yükünü ve uygulama maliyetlerini azaltıp azaltmadığına odaklanmıştır. Çok az çalışma, yeni programların ailevi yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ya da çocuklarda stres artışı gibi etkileri dikkate almıştır. Kamu görevlileri ve siyasetçiler yeni programları haklı göstermek için bulguları seçici bir şekilde kullanmış ve bunların olumlu faydalarını abartmışlardır.⁷

Düşünce Kutusu 2.1 Program Etkinliğini Değerlendirmek

2012 tarihli bir gazete makalesi (Alvarez, 2012) şöyle demektedir: “Vergi verenlerin parasını koruyacağı ve uyuşturucu kullanımı caydıracağı vaatlerine karşın, Florida’da sosyal yardımlardan yararlanmak isteyenlere uyuşturucu testini zorunlu tutan bir yasa, tasarruflarda doğrudan hiçbir fayda sağlamamış, uyuşturucu kullanımı neredeyse hiç engellemiş ve başvuruların sayısında hiçbir etki yaratmamıştır...” 2012 sayılı yasanın Florida’da kabulünden bu yana, 14 eyalet daha benzer yasalar çıkarmış, diğer ülkeler de benzer programları yürürlüğe koymayı düşünmüşlerdir. Yeni yasanın resmi amacı, yoksul insanların büyük bir çoğunluğunun yasadışı uyuşturucu kullandığı ve teste tabi tutuldukları takdirde aldıkları sosyal yardımların kesileceği varsayımlarından hareketle, bütçede tasarruf sağlamaktı. Florida yasasının işe yarayıp yaramadığı, yani planlandığı gibi uyuşturucu kullanımı caydırma ve eyalet bütçesinde tasarruf sağlama hedefine ulaşip ulaşmadığı hakkında yapılan bir değerlendirme araştırması, yasayla bütçede herhangi bir tasarruf gerçekleşmediğini ortaya koydu. Bunun nedeni sosyal yardım alanlar arasındaki uyuşturucu kullanım oranının nüfusun genelinden daha düşük olmasıydı (yaklaşık %10). Peş peşe yapılan araştırmalar yasanın işe yaramadığını göstermiş olsa da uygulama diğer eyaletlere yayıldı. Neden? Siyasi süreçler çoğu zaman ne kadar etkili olduğu bilinmeyen yasalar, politikalar ve programlar doğurur ve değerlendirme araştırmaları gerçekleştirilene kadar bunların etkisi bilinmezliğini sürdürür. Ancak, başarısız olduğunu göstermek, bir programın kaçınılmaz bir şekilde sonlandırılmasına neden olmaz ya da başkalarını aynı başarısız programı kopyalamaktan alıkoymaz: Bu uyuşturucu testlerine ve sosyal yardımlara özgü bir durum değildir. Örneğin, uyuşturucu karşıtı mesajlar vermek üzere okullarda polisleri görevlendiren DARE programının ergenler arasında uyuşturucu kullanımı azaltmakta başarısız olduğu tekrar tekrar gösterilmiş, ancak uygulama devam etmiştir (bkz: Wysong, Aniskiewicz & Wright, 1994; Weiss vd., 2008). Bir hükümet programı, programın başarısız olduğunu gösteren değerlendirme araştırmalarına rağmen iki nedenden dolayı devam eder ya da yaygınlaşır: Öncelikle, siyaset ve araştırma dünyası genellikle birbirinden kopuktur. Değerlendirme araştırmalarının bulguları, siyasi açıdan güçlü grupların sahip çıktığı ya da halktan geniş destek gören başarısız programlara son veriecektir. Dahası, insanlar kuvvetle inandıkları fikirlerle çelişen değerlendirme araştırması sonuçlarını reddetmeye meyillidirler (Jacobson & Azam, 2016). İkinci, programların çoğu zaman birden çok hedefi vardır. Bir program en bilindik, somut hedeflerinde (örn. hükümete maliyetinin azaltılması, tespit edilen uyuşturucu kullanıcısı sayısının arttırılması) başarısız olsa da, bu kadar gözle görülür olmayan, sembolik hedefleri (yoksul insanları aşağılamak ve damgalamak, siyasetçilere popülerlik sağlamak açısından) başarı sağlayabilir. Değerlendirme araştırmaları, uygulamanın bütün çıktılarına dair bir değerlendirme sunmayabilir, fakat çoğu zaman bir program bazı hedeflerde başarısızlığa uğrarken diğerlerinde başarı elde edebilir.⁸

⁷ Bakırız Olikar (19972).

⁸ Jacobson ve Azam (2016) ve Weiss vd. (2008) değerlendirme araştırması bulgularının kabul veya reddini ele alırlar. Sosyal yardım alanlara yapılan uyuşturucu testleri hakkında, ayrıca

2. **Eylem araştırması** bilgiyi bir iktidar biçimi olarak ele alır. Yeni bilgilerin elde edilmesini, bilginin özgül bir amaca ulaşmak üzere kullanımıyla harmanlar. Eylem araştırmasında, araştırmacı bağlantısız değildir. Eylem araştırmacıları olarak bizler, meseleyi incelemekle onu etkileyecek toplumsal-siyasi eylem arasındaki uçurumu kapatırız. Eylem araştırmasının çeşitli türlerine ilham veren:

"farklı felsefi tutumlardır... [Eylem araştırmaları] ekseriyetle uygulayıcılarını amaçlar ve gereklilikler konusunda normatif olarak etkileyen, epistemoloji ve ontolojiyle ilgili çeşitli merkezi varsayımların etkisindedirler. Ancak genellikle bu tür bir felsefi çeşitliliğin etkisi yayımlanmış raporlarda fark edilmemeyi sürdürür, dolayısıyla muğlaklığı ve ihtilafı kökükler..." (Cassell & Johnson 2006: 785-786).

Bölüm 4'te bu gibi felsefi farklılıkları ele alacağız. Eylem araştırmaları genellikle çoğu şu beş özelliği paylaşır:

- İncelenen insanlar, araştırma sürecinin aktif katılımcılandırılır.
- Araştırma, popüler bilgileri ve sıradan insanların kaygılarını dikkate alır.
- Araştırma, iktidar ilişkilerini inceler ve toplumsal eşitsizliği ya da adaletsizliği belgeler.
- Araştırma bulguları bilinç yükseltmek ve sıradan insanları güçlendirmek amacıyla paylaşımına açılır.
- Araştırma doğrudan sosyo-siyasal eylemle ve toplumsal hedeflere ulaşmakla ilişkilidir.

Eylem araştırması araştırmacının katılımcıları ve araştırmacıları arasındaki iktidar ilişkilerini eşitlemeye çalışır. İncelediğimiz insanlar üzerinde denetim ve statü elde etmekten ya da otorite kurmaktan kaçınılır. Aksine, eşitliği ve araştırma katılımcılarının doğrudan katılımı teşvik ederiz. Katılımcıların ve halkın bilincini yükseltmeyi isteriz, bu nedenle makale yayımlamak tali bir hedeftir. Aksine önem verilen şey, bulguları araştırma katılımcılarıyla ve halkla paylaşmaktır. Bu paylaşım, genel bir rapor ve kitapçık, medyaya gönderilen basın bültenleri ya da kamuya açık toplantılar şeklinde olabilir.

Eylem araştırması çoğu zaman (çevresel, eşitlikçi, feminist vb.) belli bir konuda tutkulu görüşlere sahip araştırmacıları cezı eder. İnanıldığı değırlere içtenlikle bağlı feminist bir eylem araştırmacısı, bir çalışmanın hem bilgileri geliştirdiğini hem de toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürecek toplumsal bir değışim yarattığını düşünebilir.⁹ Araştırmacı cinsel taciz üzerine çalışıyorsa,

bakınız Amundson, Zajicek & Hunt (2014); Cunha (2014); Hall (2016); Felton (2016) ve Pope, Deer & Combs (2016).

⁹ Bakınız Reinhartz (1992: 252).

Örnek Kutusu 2.1 Değerlendirme Araştırması

Okullar programlarının başarılı olup olmadığını görmek için değerlendirme aşamasını sık sık kullanırlar. Örneğin Weinstein vd. (2014) New York şehrindeki okullarda uygulanan bir program olan Kentsel Avantaj ile ilgili bir değerlendirme araştırması yürütmüştür. Programın hedefleri arasında ortaokulda bilim eğitiminin yeniden canlandırmak, bilim öğrenimini iyileştirmek ve bilim derslerine kaydolacak öğrenci sayılarını arttırmak vardı. Program 10 yıl boyunca aktif kalmış ve 177 okulda 500'ün üzerinde öğretmenle 33.000 öğrenciyi etkilemiştir. Kentsel Avantaj programında, şehirdeki hayvanat bahçesi, akvaryum, botanik bahçeleri ve müzeler bölgedeki okullarla işbirliği yaparak öğretmenlerin, öğrenciler için yeni dersler ve deneysel öğrenim faaliyetleri geliştirmelerine yardımcı olmuşlardır. Öğretmenlere bilim kitleri ve eğitim materyalleri, öğrencilere de sınıfça yapılacak saha gezileri için ücretsiz bilet ve ulaşım imkanları temin edilmiştir. Araştırmacılar programı değerlendirmek için 2004 ve 2010 arasında büyük ölçekli bir öğrenci örneklemini irdelemişlerdir. Veriler öğrencilerin geçmişleri ile ilgili bilgileri (örn. ırk, toplumsal cinsiyet, dil becerisi, yoksulluk durumu) ve akademik bilgilerini (örn. Okula devam, kaydolunan dersler, standart test puanları) içermiştir. Araştırmacılar programa katılan okullardaki öğrencileri katılmayan okullardaki öğrencilerle kıyaslamışlardır. Araştırmacılar 8. sınıftaki dönemlik test puanlarının yanı sıra, daha sonraki test puanlarını ve ders tercihlerini de izleyerek öğrencileri takip etmişlerdir. Sonuçlar, programa katılan okullardaki öğrencilerin standart bilim testlerinde programa katılmayan okullardaki öğrencilere kıyasla oldukça yüksek puanlar aldıklarını ve en çok ilerleme kaydedenlerin genellikle bilim testlerinde daha düşük puanlar alan öğrenciler (örn. düşük gelirli, ırksal azınlık) olduklarını göstermiştir. Araştırmacılar, öğrenimi sınıf dışına taşıyan Kentsel Avantaj gibi programların bilim öğrenimi iyileştirmek amacıyla tasarlanmış diğer çoğu programa göre daha az maliyetli olmasına rağmen nadiren kullanıldığına dikkat çekmişlerdir.¹⁰

hedef bu tür vakaları azaltmak için yasa değişiklikleri yapmak ve haklarını daha iyi savunabilmeleri için potansiyel mağdurlarla birlikte çalışmak olabilir. Eylem araştırmacıları bir baraj projesi nedeniyle yıkılmak üzere olan bir kasabayı korumak için çalışmışlardır. İşten çıkarmaları önlemek için, sendika yetkilileri ve idare ile çalışmanın yeniden düzenlenmesi için işbirliği yapmışlardır. Gelişmekte olan uluslarda eylem araştırmacıları çoğu zaman okuma yazma bilmeyen yoksul köylülere yazma öğretmek, çeşitli sorunlar hakkında farkındalık kazandırmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmek için çalışırlar.¹¹

Katılımcı eylem araştırması, eylem araştırmasının bir alt türü olarak bilgi üretim sürecini demokratikleştirmeyi, adaletsizlikleri açığa çıkarmayı, top-

¹⁰ Smith & Glass (1987:4-49) PPBS ve onunla ilişkili değerlendirme araştırmalarını ele almaktadır. Değerlendirme araştırmasının tarihi için bkz. Alin & King (2016). Değerlendirme araştırmaları yürütme eğitimi üzerine bkz. Merola (2015), Nichols, Eckberg & Thomas (2015) ve Pinkston (2015).

¹¹ Bakınız Cancian & Armstead (1992); Reason (1994) ve Whyte (1989).

lumsal eşitsizliklere ve çatışmalara dikkat çekmeyi ve koşulları iyileştirmek üzere kolektif eyleme geçmeyi içerir. Katılımcı eylem araştırmasının merkezi kabullerinden biri, bilginin doğrudan sosyo-siyasal aktivizmden doğduğudur. Araştırma katılımcıları eyleme geçtikçe, daha fazla bilgilenirler ve güçlenirler. Öğrenirler ve başarı şansları artar.

Katılımcı bir eylem araştırmasında, araştırma katılımcıları araştırmanın formüle edilmesinde, tasarlanmasında ve yürütülmesinde aktif rol alırlar. Bulguları profesyonel araştırmacılarla iş birliği yaparak birlikte üretirler. Araştırma katılımcıları sorunun tanımlanmasına ve çalışmanın yürütülmesine dahil olurlar. Çoğu katılımcı profesyonel toplumsal araştırmaya aşina olmadığı için, araştırmacı araştırma tasarımında, veri toplamada ve verilerin analizinde/yorumlanmasında onlara yardımcı olan ve uzmanlık sunan bir danışman ya da "suç ortağı" gibi hareket eder.

Bir eylem araştırmacısı mesleki standartlarla yerel koşullara adaptasyonun pratik gereklilikleri ve katılımcıların özgül kaygıları arasında bir denge kurar. Yerel katılımcıların sürece dahil olmaları ve süreç üzerindeki denetimleri bulguların mülkiyetinin ortak olduğu anlamına gelir. Araştırma sonuçlarını mesleki bir mecrada yayımlamak isteyen araştırmacı, katılımcıların araştırmacının tek amacının, kendi kariyerinde ilerlemek olduğunu düşündüklerini görebilir. Bu durum, bulguları mesleki bir ortamda ya da mecrada dolaşıma sokmadan önce katılımcılardan izin almayı ve onların işbirliğini elzem kılar.¹²

Araştırma katılımcılarının çıkarlarına aykırı değerlere sahip ya da savundukları görüşler araştırma katılımcılarının çıkarlarıyla çelişen kurumlar ya da kişiler olabilir ve bunlar başarılı eylem araştırmalarını zora sokabilirler. Bu nedenle, bir eylem araştırmacısı uygun araştırma prosedürleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalı ve araştırma yöntemlerini çok dikkatli belgelemelidir (bakınız Örnek Kutusu 2.2 Eylem Araştırması).

3. Sosyal etki değerlendirmesi bir programın ya da yasanın sonuçlarını ya uygulamadan önce ya da uygulamanın erken aşamalarında ölçer.¹³ Değerlendirme araştırmasından, belli bir hedefin "işe yarayıp yaramadığına" odaklanmaktan ziyade, eylem araştırmasında olduğu gibi, bir dizi etkiyi değerlendirmesiyle ayrılır. Çoğu zaman sosyal etki değerlendirmesi (SED), pek çok hükümet kuruluşunun zorunlu kıldığı daha geniş bir Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) parçasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1969 tarihli Ulusal Çevresel Politika Belgesi (NEPA) bir federal hükümet kuruluşunun "beşeri çevrenin niteliğini önemli derecede etkileyen faaliyetlere" girmeden önce ÇED

¹² Katılımcı eylem araştırması hakkında bakınız Cassell & Johnson (2006); Kemmis & McTaggart (2003) ve Stoecker (1999).

¹³ Sosyal etki araştırması şuralarda ele alınmaktadır: Chadwick vd. (1984: 313–342); Finsterbusch & Motz (1980: 75–118); Finsterbusch & Wolf (1981) ve Vanclay vd (2015). Ayrıca "doğal riskler" ve sosyal bilimler hakkında bakınız Wright & Rossi (1981).

Örnek Kutusu 2.2 Eylem Araştırması

Ahrens, Isas ve Viveros (2011), Los Angeles'teki Latin Amerikalılar arasında görülen cinsel taciz vakaları hakkında katılımcı bir eylem araştırması gerçekleştirdiler. Çalışmayı, araştırmacılarla katılımcılar arasındaki sınırı belirsizleştirecek şekilde tasarladılar, araştırmayı bilinçli bir şekilde yerel kültürel değerlere entegre ettiler. Biri hariç, araştırma ekibinin bütün üyeleri, iki dil konuşmaktaydı ve öğretim üyesi, yüksek lisans öğrencisi ya da lisans öğrencisi olarak şehirdeki üniversiteyle bağlantılıydılar. Aynı zamanda hepsinin yerel dernek, kilise ve kulüp çalışanları, gönüllüleri ve üyeleri olarak Los Angeles Latin Amerikalılar Topluluğuyla uzun süreli ilişkileri vardı. Araştırma ekibi çok farklı milliyetlerden geliyordu ve göç hikayeleri birbirinden farklıydı. Araştırmacıların geçmişindeki çeşitlilik, araştırma katılımcıları arasındaki çeşitliliği yansıtıyordu. Araştırma ekibinin bütün üyeleri kadına karşı şiddet, odak grup kolaylaştırma ve kültürel yetkinlik üzerine rol yapma odaklı, dört günlük kapsamlı bir eğitim aldı. Ekip üyeleri, üyelerin katkılarını eşitleme ve araştırma katılımcılarının perspektiflerine öncelik verme meselesini tekrar tekrar konuştular. Katılımcıların belirlenmesi esnasında, ekip üyeleri milliyetlerini, göç hikayelerini, güncel ikamet adreslerini ve toplulukla olan ilişkilerini katılımcılarla ortak bir kimlik inşa etmek için açıkça paylaştılar.

Araştırmacılar çalışmayı yerel toplulukla birlikte geliştirdiler ve çalışmayı katılımcılara dayatmak yerine onları sürece işbirliği içinde dahil ettiler. Araştırma ekibi, topluluğu temsil eden derneklerle tanıştılar ve papazlarla, sosyal yardım uzmanlarıyla, topluluk liderleriyle görüşerek araştırma desenini, katılımcıların tespitini ve veri toplamayı tartıştılar. Yerel dernek, araştırma katılımcılarının belirlenmesinde yardımcı oldu ve araştırmacılar yerel kiliselerde, derneklerde, sağlık fuarlarında, bitpazarlarında ve topluluğun bir araya geldiği diğer ortamlarda onlarca kişisel sunum yaptılar. Araştırma ekibi, çalışmanın topluluğa faydalarını, Latin kültürünün bir parçası olan mütakabiliyeti, yani "confianza"yı vurguladılar.

Araştırmacılar nitel bir toplumsal araştırma tekniği olan odak grupları kullandılar ki bu katılımcıların perspektifleriyle ve toplumsal etkileşim örüntüleriyle uyumluydu (odak gruplar hakkında bkz: Bölüm 14). Odak grup araştırmasında, ortak geçmişe sahip küçük bir insan grubu bir meseleyi gayri resmi bir ortamda güdümsüz bir moderatör aracılığıyla tartışmak üzere bir araya gelirler. Araştırmacılar kiliselerdeki, yerel derneklerdeki toplantı odalarını, hatta topluluktan araştırmaya destek olan birinin oturma odası gibi, katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri, bilindik lokasyonları kullanarak odak grupların, güvenli ve huzurlu bir ortamda geçmesini temin ettiler. Odak grup toplantılarının zamanlarını katılımcıların programlarına göre ayarladılar. Odak grup toplantıları sağlık fuarlarında ve bitpazarlarında, kilise toplantılarından hemen sonra, hafta sonları, akşamları vb. zaman aralıklarında gerçekleşti.

Odak grup tekniği araştırma katılımcılarına, gelecekte yapılacakları tartışmak için bilgi, destek ve fırsat sunar. Araştırma ekibinin üyeleri, Latin kültürünün ortak çıkarı ifade eden *collectivismo* değeriyle uyumlu bir şekilde, Latin Amerika topluluğuna yardımcı olmayı ve katılımcıların, kız çocuklarının ve torunlarının yaşamlarını iyileştirmeyi istediklerini vurguladılar. Katılımcı eylem araştırmasında, araştırma sonuçları yayımlanmayabilir fakat kişisel ya da kolektif faaliyetlerinde kullanmaları için katılımcılarla ve topluluk üyeleriyle paylaşırlar. Ahrens, Isas ve Viveros'un (2011) araştırma bulgularını hem akademik bir dergide yayımladılar hem de kişisel gelişim ve kolektif kullanım amacıyla yerel toplulukla paylaştılar.

* Bkz: Güven (i), İspanyolca

yapmasını zorunlu kılmıştır. (NEPA, bölüm 102). ÇED kapsamında SED hazırlamak, toplumsal araştırma yapmayı ve hem olumlu hem olumsuz etkileri değerlendirmeyi gerektirir. SED okulların, hastanelerin, hapishanelerin, toplu konutların, alışveriş merkezlerinin, fabrikaların, madenlerin, barajların, katı atık sahalarının, otoyolların, hava limanlarının, su depolarının, parkların, mesire yerlerinin ve enerji santrallerinin nereye inşa edileceklerini tespit etmeden önce yapılabilir (bkz: Örnek Kutusu 2.3 Sosyal Etki Araştırması). SED eğer ÇED'in bir parçasıysa, konutun erişilebilirliği ve niteliği bir meselenin, nüfusa (yaş dağılımı, ırksal-etnik çeşitlilik, gelir ve eğitim seviyeleri gibi) etkilerini, sağlıkla ilgili çıktılarını (örn. hastalık, ortalama yaşam süresi) ve iktidarın ve yetkinin dağılımı gibi sonuçlarını değerlendirebilir. Psikolojik stresi, tutumları ya da algıları, aile bağlarını ve arkadaşlık ağlarını irdeleyebilir. ÇED kapsamında gerçekleştirilen SED, sağlık, emniyet, itfaiye, temizlik hizmetleri, istihdam, eğitim, dinleme alanları ve kar amacı gütmeyen kuruluşların varlığı gibi yerel kaynakları dikkate alabilir. SED aynı zamanda yerel tarihsel ve kültürel köklere sahip belli insan topluluklarının devamlılığını ya da bekasını göz önünde bulundurabilir. Bazı büyük kuruluşlar ve Birleşmiş Milletler geniş çaplı projeleri değerlendirmekte SED'i kullanır.¹⁴

SED'leri gerçekleştiren araştırmacılar çoğu zaman disiplinler arası bir araştırma ekibinin parçası olarak çalışırlar. Sosyal etki araştırmacılarının International Association for Impact Assessment [Uluslararası Etki Değerlendirme Derneği] adlı bir meslek örgütü ve *Impact Assessment and Project Appraisal* adlı akademik bir dergileri vardır. Derneğin 120 ülkeden 1.700 üyesi vardır ve dernek (toplumsal, çevresel, sağlıkla ilgili vb.) her tür etki değerlendirmesi araştırmasıyla meşgul olan profesyonelleri çatısı altında toplar.

On yıllar süren gelişmelerden sonra, SED'in kullandığı araçlar ve elde ettiği başarılar artık iyi bilinmektedir; ancak, bu tür bir uygulamalı araştırma, hak ettiği değeri neredeyse hiç görememiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, çoğu ÇED, SED yapılmasını gerektirmez. Yasa yapıcılar, politikacılar ya da karar alıcılar büyük bir projeye onay vermek için SED yapılmasını şart koşmazlar. Birkaç büyük ölçekli proje dışında, çoğu karar alıcı imar düzenlemelerini değiştirmeye, yeni bir iş merkezi kurmaya, bir toplu konut alanı inşa etmeye, ulaşım güzergaahlarını değiştirmeye vb. sistematik bir sosyal etki değerlendirmesi yapmadan karar verir. SED'in yokluğunda çoğu zaman güçlü siyasi ve ekonomik gruplar bu meseleleri belirler. İkincisi, bir SED çalışması zaman ve para gerektirir. Yetkililer buna fon ayırmaya direnirler ve karar al-

¹⁴ Bakınız Becker & Vanclay (2003); Florman vd. (2016), *Guidelines and Principles for Social Impact Assessment* [Sosyal Etki Tespiti Kılavuzu ve İlkeleri]; Vanclay (2003) ve Birleşmiş Milletler, *A Comprehensive Guide for Social Impact Assessment* [Sosyal Etki Tespiti İçin Kapsamlı Bir Kılavuz] (2006); <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/cgg/unpan026197.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2017).

ma sürecini yavaşlatmaya karşı çıkarlar. Kısa bir zaman aralığında çalıştıkları için, uzun vadede tasarruf sağlayacak ve sıkıntıları azaltacak, bilinçli bir karar doğurabilecek olsa da SED'i zorunlu tutmazlar. Üçüncüsü, çoğu yerel topluluğun siyasi-kültürel iklimi, "uzman" tavsiyelerine karşı temkinlidir. Bu güvensizlik, toplumsal araştırmaya dair bilgilerinin yetersiz olmasıyla birleşir. Sonuçta insanlar geleneksel karar alma yöntemlerine bağlı kalırlar ve araştırma temelli bilgilerden tahminlerine güvenirler. Dördüncüsü, yeni projeler geliştirenler ya da bunlara yatırım yapanlar çoğu zaman araştırma bulgularının ertelemelere neden olacağı, maliyeti yüksek değişiklikleri zorunlu kılacağı ya da planlarını raydan çıkaracağı endişesiyle SED yapmaya itiraz ederler. Son olarak, yetkililer genellikle siyasi kaygıların ağır basması ve yerleşik siyasi-ekonomik çıkarların etkisi nedeniyle SED sonuçlarını görmezden gelirler.

Örnek Kutusu 2.3 Sosyal Etki Araştırması

Daniell Every ve meslektaşları (2013) Güney Avustralya'da sığınma hakkı talebinde bulunan göçmenler için yeni bir gözetim merkezi inşaatının sosyal etkisini incelemişlerdir. Düşük güvenli bir gözetim merkezinin yerel ekonomi, sağlık hizmetleri ve toplumsal dayanışma üzerine etkisini ölçmek istemişlerdir. Çoğu çalışma bölge sakinlerinin bu gibi tesislere karşı çıktıklarını ve etkilerinin olumsuz olacağını düşündüklerini göstermiştir. 2010'da, Güney Avustralya, Adelaide Hills'de düşük güvenli bir gözetim merkezi tesisi açılmıştır. Tesis 2.270 sakinle küçük, yarı-kırsal, orta gelir düzeyinde bir kasaba olan Woodside'den 1,5 kilometre uzaklıktaki Woodside Kışlası'nda bulunan 74 evi kullanmıştır.

Araştırmacılar, tesisin ilk duyurulduğu tarihten açılışından sonraki yaklaşık bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde, 18 ay boyunca etkileri belgelemişlerdir. SED; istatistiksel ekonomik verileri analiz etmek, anket görüşmeleri gerçekleştirmek, yerel forumlara ev sahipliği yapmak ve etnografik gözlemlerde bulunmak içi pek çok bilgi türünü içermiştir. Araştırmacılar ayrıca demografik verileri irdelemiş, medyadaki haberlerin ve kasaba toplantılarının kayıtlarını okumuş ve konuyla ilgili sosyal medya paylaşımlarına ve web sayfalarına bakmışlardır.

Görüşmeler, mahalli toplantılar ve medyadaki haberler bölge sakinlerinin başlangıçta tesisin yerel alt yapı üzerinde yük olacağı, ev fiyatlarını düşüreceği ve sağlık hizmetlerinin maliyetlerini arttıracığı yönünde beklentilerinin olduğunu açığa çıkarmıştır. Bunun bölge sakinlerini istihdam edeceğini ya da yerel işletmelere yardımcı olacağını öngörmemişlerdir. Dahası, bölgede yaşayanlar sığınmacıların olası şiddetli protestolarından, artacak suçlardan ve firarlardan korkmuşlardır. Çoğu, tesisin destekleyicileriyle ve çalışanlarıyla kasaba sakinlerinin geri kalanı arasında derin bir bölünme yaratacağı öngörüsünde bulunmuştur. SED kasaba sakinlerinin korkularının çoğunun temelsiz olduğunu ve gözetim merkezinin bölge için pek çok faydasının (örn. yerel istihdam olanakları, yeni iş fırsatları vb.) olacağını bulmuştur.

UYGULAMALI ARAŞTIRMADA KULLANILAN İKİ ARAÇ. Çoğu uygulamalı araştırmacı iki aracı araştırmalarının bir parçası olarak kullanırlar: ihtiyaç tespiti ve maliyet-fayda analizi.

İhtiyaç tespiti başlıca toplumsal ihtiyaçları ve bunların ciddiyetinin boyutunu belirlemek amacıyla veri toplanmasını içerir. Çoğunlukla bir hükümet

Düşünce Kutusu 2.2 İhtiyaç Tespitindeki İkilemler

1. **Öncelikler.** Tespit edilecek en elzem ihtiyaçları kim belirledi? Belki de bir toplumun düzinelerce meselesi ya da endişesi vardır (örn. hane içi şiddete maruz kalan kadınlar, uyuşturucu bağımlısı çocuklar, parkta uyuyan evsizler, yakınlardaki bir yarış pistinde bahis oynayarak maaşlarını kaybeden işçiler ya da golf kulübünde içip araba kullanan yöneticiler). İhtiyaç tespitinde önceliği hangisi alır? En elzem ihtiyaç kamuda en fazla ses getiren ihtiyaç olmayabilir.
2. **Kaynaklar.** Bir ihtiyaç tespiti yapmak için gereken bilgi kaynaklarını belirlemek kritik önemdedir. Örneğin, evsiz insanların ihtiyaçlarını tespit etmeye karar verildiğinde, en iyi bilgiyi kimler temin edebilir? Bilgiyi caddelerinde yaşayan evsiz insanlardan şikâyet eden yerel işletme sahiplerinden mi, evsiz nüfus için çalışan görevlilerden mi (örn. sosyal hizmetler, sağlık merkezleri, okullar, evsiz bakım merkezleri, imarethaneler ve aşevler), emniyet arkavizlerinden mi (polis, gardiyanlar, hukuk insanları), sokaklarda yaşayan insanların arkadaşlarından, aile üyelerinden ve gönüllü destekçilerinden mi yoksa evsiz insanların kendilerinden mi almalıyız? İdeal olan, bütün kaynakları kullanmamızdır, fakat kaynakların hepsini tespit etmek kolay olmayabilir ya da çok fazla zaman alabilir. Ayrıca, bazı kaynaklara daha fazla ağırlık vermeli mi yoksa bütün bilgi kaynaklarına eşit mi yaklaşmalıyız?
3. **Görünürlük.** En iyi bilinen, en görünür ihtiyaçlara odaklanırsak, daha az fark edilen meselelerin bir kısmını gözden kaçırabilir ya da ihtiyaçları daha derin, uzun vadeli sorunlarla ilişkilendirmekte başarısız olabiliriz. Örneğin evsiz insanların uyuyacak bir yere ihtiyaçları olduğunu öğrendik. Ne var ki durumu irdeledikten sonra, düşük maliyetli barınma olanaklarının yeterince mevcut olduğunu öğrendik, ancak evsizleri bunlara erişimden alı koyan aşırı yoksulluk ve işsizliktir. Bu nedenle, barınma ihtiyacına iş ve gelir ihtiyacı neden olmuştur. Aslında bir iş gücü talebiyle karşılaşabiliriz, fakat bunlar evsizlerin sahip olmadıkları becerileri gerektiren ve “asgari ücretin” altında gelir getiren işlerdir. Dolayısıyla, barınma ihtiyacı aslında bir mesleki eğitim ihtiyacıdır ve yeni bir asgari gelir düzenlemesi ihtiyacıdır. Görünür ihtiyaçların kökleri insanların farkında olmadıkları daha derin nedenlerde olabilir. Örneğin, bir mahalledeki insanlar tekrar tekrar hastalanmakta ve bu durum, sağlık bakım hizmetlerine aşırı yük oluşturmaktadır. Fakat araştırma sonucunda, mahallenin içme suyunun kirlenmiş olduğunu ve sağlık hizmeti talebindeki artışa kirli içme suyundan kaynaklanan bir hastalığın neden olduğunu öğrenebiliriz. Sağlık hizmetlerini çoğaltmaya mı yoksa daha temiz suya mı ihtiyacımız var? Halk sağlığı alanında su meselesi, sağlık sorunlarının “akış yukanı” nedenlerinden biridir.
4. **Realizm.** Bir ihtiyaç tespiti, yerel yetkililerin kontrolünün ötesinde ya da gerçekçi bir uygulama şansı bulunmayan çözümler öngörebilir. İhtiyaç tespiti, kendisini ihtiyaçları belgelemek ve “gerçekçi” çözümler önermekle sınırlamalı mıdır, yoksa en elzem ihtiyaçları ve gerçekçi olup olmadığını baktıktan sonra en ideal çözümü mü dikkate almalıdır? Finansal ya da örgütsel kaynak sıkıntısı ya da şiddetli muhalefet en kritik ihtiyaçların tespitini ve bunlar için çözümler geliştirmeyi “gerçekdışı” kılıyorsa, bunun yerine “alt dallardaki meyve”ye mi, yani daha kolay çözülebilecek, en meşakkatsiz ihtiyaçlara mı odaklanmalıyız?
5. **Muhalefet.** Güçlü gruplar, ihtiyaçların bazılarının belgelenmesini ya da halka açıklanmasını istemeyebilirler. Örneğin, bir şehirde kayıtlara geçmemiş çok fazla suç ve küçük çaplı yolsuzluk olduğunu öğrenebiliriz, fakat durumu halka açıklamak şehrin toplumdaki güvenli ve iyi yönetilen şehir imajına leke düşürebilir. Çoğu zaman, iflas eden ya da yerel kumarhanede çok fazla kumar oynadıkları için ailelerinin giderlerini karşılayamayan kumar bağımlısı bir grubun ihtiyaçları, bu ihtiyacın yaratılmasından çıkar sağlayan başkalarının, örneğin bundan kar elde eden kumarhane patronlarının, maaşlı kumarhane çalışanlarının ve kumarhane faaliyetlerinden vergi alan hükümetin eylemlerine bağlıdır. İhtiyaçları belgeleyip çözüm önersek de, muhalif grupların çıkarları elimizi kolumuzu bağlayabilir.

ya da yardım kuruluşunun insanlara yardım edecek bir uygulamaya karar vermeden ya da daha fazla araştırma yapmadan gerçekleştirdiği bir ön çalışmadır. İhtiyaç tespiti genellikle girift yerel ilişkilerle iç içe geçer (bkz: Düşünce Kutusu 2.2 İhtiyaç Tespitindeki İkilemler)

İktisatçılar ikinci bir araç geliştirmişlerdir: **maliyet-fayda analizi (MFA)**. Bu analiz, önerilen bir eylemin maliyetlerini ve faydalarını ölçmeyi ve bunların parasal değerini belirlemeyi içerir. Sağlık hizmetlerinde, çevreyle ilgili kararlarda (kirlilik kontrolü, yol genişletme, baraj inşaatı) ve diğer pek çok alanda yaygın bir şekilde kullanılır. SED ve değerlendirme araştırmalarıyla iç içe geçmiştir. MFA, bütün sonuçları tespit etmekle başlar. Bunlar yeni bir köprü inşaatı gibi basit bir projede, trafik güvenliği, işletme kurma ya da trafikte bekleme süresinin azalması gibi somut şeyleri ya da temiz hava, güzel manzara veya stres düzeyinde azalma gibi somut olmayan şeyleri içerebilir. Bir sonraki aşamada, her bir sonuca finansal bir değer atfedilir: bunların bazıları (örneğin maliyetler) olumsuz, bazıları (örneğin faydalar) olumlu, bazıları da nötr olabilir. Ardından her bir sonucun gerçekleşme olasılığını ya da potansiyelini hesaplanır. Son olarak, bütün maliyetleri bütün faydalarla kıyaslar ve dengede olup olmadıklarına karar veririz.

İhtiyaç tespiti söz konusu olduğunda, insanlar en alakalı ya da en önemli faaliyetlerin hangileri olduğu konusunda ihtilafa düşebilirler. Bu yüzden, bazı insanlar en öncelikli meselelerin ticari işletmelerin istikrarı ve karlılığı ve yeni iş imkânlarının yaratılması olduğunu söyleyeceklerdir. Bazıları ise birincil önceliğin sağlıklı ve temiz bir çevre, açık yeşil alanlar ve sanatsal ifade olanaklarının geliştirilmesi olduğunu söylerler. İnsanlar belli bir sonucun olumlu mu olumsuz mu olduğu konusunda fikir ayrılığı yaşayabilirler. Örneğin bir yolu genişletmeyi fayda olarak görebilirim. Benim işe daha hızla gitmeme imkan tanıyacak ve trafik yoğunluğunu azaltacaktır. Ancak, evi yolun kenarında olan biri yolu bir maliyet olarak görür. Yolun inşası, ön bahçesinin bir kısmından vazgeçmesine neden olacak, gürültüyü ve kirliliği arttıracak ve evin rayiç değerini azaltacaktır (bkz: Düşünce Kutusu 2.3 Maliyet-Fayda Analizli Meseleleri)

MFA maliyetlere ve faydalara parasal değer biçmeyi iki şekilde gerçekleştirir: *Olasılık değerlendirmesinde* insanlara bir şeyin onlar için ne kadar değerli olduğu sorulur: örneğin, bir kasabaya çevreyi kirletecek bir fabrikanın inşaatı söz konusu olduğunda. Hava kirliliğinin ortalama insan sağlığı üzerindeki maliyetini ölçmek isteriz. İnsanlara "Sık öksürük ve astım nedeniyle 10 günlük bir iş kaybı yaşamamak sizin için ne kadar önemlidir?" diye sorarız. 20.000'lik bir kasabada insanların verdiği ortalama değer 150\$ ise, olasılık değerlendirmesini ya da sağlığın öznel faydasını yıllık $150\$ \times 20.000$, yani 3.000\$ olarak hesaplarız. Bu maliyeti bir şirketin sağlayacağı yüksek kazançlarla ya da kirliliğe izin vermekle yaratılacak yeni iş olanaklarıyla kıyaslarız. Bu gibi ölçümlerin sorunlarından biri çok az insanın net yanıtlar vermesidir. İlaveten, farklı

Düşünce Kutusu 2.3 Maliyet-Fayda Analizi Meseleleri

İlk bakışta, MFA karar verme sürecinde maliyet-fayda dengesini hesaplamak için matematiksel formüller ve yazılımlar kullanan, basit teknik bir yöntem gibi görünür. Bazı insanlar MFA'nın tartışmaları, eşitsizlikleri ve ahlaki değer yargılarını ortadan kaldıran basit teknik bir süreç olduğu gibi yanlış bir düşünceye sahiptir. Aksine, MFA sıkıntılarının şiddetini arttırabilir ve kararların etkilerini daha görünür hale getirebilir. MFA yönteminde, altı mesele fikir ayrılığına ya da çekişmeye neden olur.

1. **Değerleme meseleleri:** MFA'da insanların öznel ya da duygusal-kişisel bir değer atfettikleri de daahil olmak üzere bütün koşullar ya da çıktılar paraya çevrilir. Çoğu insan bir çocuğun vefatı, güzel bir manzara görüntüsünün kaybı ya da tekrar yürüyememek gibi esasında parasal olmayan maliyetlere ya da bir yıl daha fazla yaşamak, ilk kez net görebilmek, ciddi motor kazalarını yüzde 75 azaltmak gibi aslında parasal olmayan faydalara, parasal bir değer biçilmesine şüpheyle yaklaşır. İlaveten, farklı insanlar aynı maliyet ya da faydaya çok farklı değerler atfedeler (örn. biri iki günlük şiddetli sancı ve bulanık görmeye 250\$ değer biçerken, diğeri bunu 25.000\$'a denk görebilir).
2. **Risk meseleleri:** Mutlak başarıyı hiçbir zaman yüzde 100 garantileyemeyiz ve her zaman öngörülen maliyetler ve faydalar konusunda bir belirsizlik olur. Maliyet (örn. tamamlama ya da iyileşme için gereken zaman, finansal yükün büyüklüğü, bozulan miktar, ağrının şiddeti, ölüm riski vb.) ve fayda tahminleri (örn. tam iyileşme derecesi, maliyet tasarrufu) kusursuz değildir. Alınan riskin derecesi ve tahminlerin kesinliği konusunda görüş ayrılığı doğabilir.
3. **Süre meseleleri:** Maliyetler ve faydalar belli süreleri kapsar. Örneğin, ciddi bir yıkımın maliyeti 6 ay, daha küçük çaplı bir yıkımın maliyeti ise bir 6 yıl daha sürebilir ya da 6 ayda gerçekleşerek yüzde 30-50 oranındaki bir iyileşmenin faydasına karşılık, tam iyileşme 6 yıl boyunca gerçekleşmeyebilir. Ayrıca, kısa ve uzun vadeli maliyetler ve faydalar gerektiği gibi tam dengede olmayabilir. Bir kararın kısa erimli (2 yıla kadar olan) maliyetleri yüksek olabilir ancak maliyetlerin faydalarla eşitlendiği denge noktası daha uzun bir süre gerektirebilir (20 yıl). MFA maliyet ve faydaların gerçekleşmesi arasındaki zaman boşluğunun dikkate alınmasını gerektirir.
4. **Dağıtım meseleleri:** Maliyetleri üstlenenler ile faydalardan yararlananlar aynı kişiler olmayabilirler. En büyük faydalar en büyük maliyeti üstlenmeyen insanlara ya da hiçbir maliyet üstlenmeyen bir insana gidebilir. Sağlık bakım hizmetlerinde bir hasta genellikle maliyetleri üstlenir ve faydaları elde eder; ancak diğerlerinin payına da dolaysız ve dolaylı maliyet ve faydalar düşebilir. Yeni bir aşı milyonlarca insana çarpıcı faydalar sağlayabilir fakat yüzlerce başka insan da beklenen başarıyı sağlayamayan ilk aşı denemelerinin büyük fiziksel-duygusal maliyetlerini ödemiş olabilirler. Başka faaliyetlerde, örneğin yol yapımında veya yeni bir barajın inşa edilmesinde, trafik güvenliği ve hızlı ve engelsiz seyahatler ya da taşkınların kontrolü ve hidroelektrik üretim gibi önemli faydalar, maliyetlerin çoğunu üstlenmeleri gerekenler yerine başkalarına yarayabilir.
5. **İçerme meseleleri:** MFA yaparken bütün dolaysız ve dolaylı maliyetleri ve bütün dolaysız ve dolaylı faydaları tespit etmek zordur. Eksiksiz bir değerlendirme herhangi bir maliyet üstlenecek bütün taraflarla birlikte bütün maliyet türlerini (doğrudan parasal maliyet, fiziksel zorluk ve acı çekme, itibar ve etki kaybı, toplumsal dayanışmanın erozyonu, duygusal stres, yaşam kalitesinde azalma, kültürel mirasın kaybı, estetik bozulma vb.) tespit etmeyi gerektirir. Aynısı faydalar için de geçerlidir.

İktidar meseleleri: Toplumdaki insanlar ve sektörler üstlendikleri maliyetlerin ve elde ettikleri faydaların fark edilmesini sağlama becerileri ve maliyetlerin ve faydaların nihai olarak dengeli olup olmadığına karar vermedeki söz hakları açısından

birbirlerinden farklılaşırlar. Karar alma süreçleri, maliyetleri hesaplarken dışlanmış, dezavantajlı kişileri ya da toplumsal grupları, ihmal etme eğilimindedir. Sürece dahil edildiklerinde bile, sıkıntıları genellikle iyi örgütlü, yerleşik ve güçlü kişi ya da gruplarıne kıyasla küçük görülür. Güçlü gruplara sağlanan faydalar karar verme sürecinde genellikle daha fazla ağırlığa sahip olurlar çünkü bunların dezavantajlılara kıyasla taleplerini duyuracak ve konumlarını aktif bir şekilde halka iletecek toplumsal, siyasi ve ekonomik kaynakları vardır.

İnsanlar çoğu zaman maliyetlerin değerini farklı hesaplarlar. Yoksul bir insan için öksürmek ve işe gidememek 150\$'a denk olabilir. Zengin bir insan için bu değer 150.000\$ olabilir. Daha geniş kapsamlı sonuçlar da söz konusudur. Bu örnekte, çevreyi kirleten şirketler, işe gidemiyor olmaya düşük değerler biçen, az gelirli insanların yoğunlukta olduğu kasabalara geleceklerdir. Bu durum, düşük gelirli yerleşim bölgelerindeki yaşam koşullarını kötüleştirecek ve zengin ile yoksul arasındaki yaşam kalitesi uçurumunu arttıracaktır.

Aynı örneği kullanarak, gerçek tıbbi kayıp ya da iş kaybı maliyetlerini hesaplayabiliriz. Bunun sağlığa etkisini ölçer ve işverenlerin hasta ya da engelli çalışanları ikame etmek için karşılamaları gereken olası sağlık faturalarını ve maliyetleri toplarız. Diyelim ki tıbbi tedavi kişi başına ortalama 150\$ tutuyor ve yerine başkası istihdam edilen bir çalışana, kaybedilen her iş günü için ekstra 300\$'a mal oluyor. Yılda 10.000 insanı tedavi etmenin maliyeti $150\$ \times 10.000 \text{ kişi} = 1.500.000\$$ olur. 1.000 çalışanı 2 gün ikame etmenin maliyeti $600\$ \times 1.000 \text{ çalışan} = 600.000\$$, toplam maliyet ise 2.100.000\$ olacaktır. Bu yöntem, sıkıntıları ve acıları, güçlükleri ve dolaylı maliyetleri (örn. bir ebeveyn hasta bir çocukla evde kalabilir ya da çocuk astım nedeniyle spor yapamayabilir) ihmal eder. Bu yöntem ile maliyetleri faydalarla dengelemek için, çevreyi kirleten şirketin ekstra 2,1 milyon \$ kar elde etmesi gerekecektir.

Zaman zaman MFA, kararların ahlaki-siyasi boyutlarını gizler. Örneğin, ölümcül bir hastalığı olan yaşlı bir insanın yaşam destek ünitesinin "fişini çekmeli miyiz?" yoksa bu kişiyi bir 6 ay daha yaşatmalı mıyız? Belki de hayatını 6 ay uzatmak 200.000\$'lık bir faturaya neden olacaktır. Toplumun üretken olmayan bir üyesinin 6 aylık ömrünün maliyeti 200.000\$ eder mi? MFA'yla alınan kararların ahlaki boyutunun en görünür olduğu yer, doğrudan kişisel veya duygusal bir bağımızın olduğu tek ve belli bir bireyin (örneğin büyükkannenizin) söz konusu olduğu durumlardır. Ahlaki boyut, tanımadığımız (örn. 1.000 klinik hasta arasında herhangi biri) biri ya da karar vericilerin (örn. uzak bir şehirdeki sağlık sigortası yetkililerinin) doğrudan, kişisel temasının olmadığı biri söz konusu olduğunda daha az hissedilir. MFA tarafından belirsizleştirilse de, kararın ahlaki boyutu varlığını korur.

Temel-Uygulamalı Ayrımının Ötesine Geçmek

Temel-uygulamalı araştırma ikilemi aşın basitleştirilmiş bir ayrıma dayanır. Aşağıdaki üç konu, bu ayrımı ayrıntılandırarak, söz konusu ikilemin ötesine geçen yeni araştırma türlerine kapı açar:

1. Bir araştırmanın ürettiği bilgi türü
2. Araştırma bulgularını kullanan alıcıların çeşitliliği
3. Araştırmayı başlatan, tasarlayan ve denetleyen kim,? bağımsız bir araştırmacı mı değil mi?

BİLGİ TÜRLERİ. Toplumsal araştırmacılar iki tür bilgi üretirler: araçsal ve düşünümsel. Birbirleriyle örtüşseler de bilgi türleri nötr, tarafsız ve görev-odaklı davranışla, ilkelere ve değerlere dayalı, müdahil davranış arasındaki ayrımı yansıtırlar. Akademik dergilerde yayımlanan çoğu araştırma ve uzmanların gerçekleştirdiği uygulamalı çalışmalar **araçsal bilgileri** inşa eder ve genişletir. Araçsal bilgiler, araç-amaç ya da görev-odaklı bir bilgidir. Bu bilgileri, bir şeyi başarmak için kullanırız: pratik bir görevin ya da dünyanın işleyişi hakkında bildiklerimizin iyileştirilmesi. Bu tür bilgileri eski araştırma tekniklerini geliştirirken ya da yenilerini inşa ederken, yeni bilgileri toplayıp, doğrulayıp, birbiriyle ilişkilendirirken ve biriktirirken üretiriz. Araçsal bilgi aklın sınırlarını genişletir. Araçsal bilgi üretirken, ahlaki ya da değer-odaklı kaygılarla doğrudan meşgul olmaktan kaçınılır.

Buna karşın, **düşünümsel bilgi** kendinin bilincinde, değer-odaklı bilgidir. İlkelere dayalıdır ve nihai bir değere ya da kendi içinde bir amaca yönelmiştir. Düşünümsel bilgiyi belli ahlaki taahhütleri geliştirmek, bağlam ve bilgi üretim süreçleri hakkında bilinçli bir şekilde kafa yormak ve bilgilerin açılımlarını vurgulamak için kullanırız. Düşünümsel bilgiyi üretirken, şu tür sorular sorarız: Bu bilgiyi neden ve nasıl üretiyoruz? Bu bilginin ilgisi ve önemi nedir ve kimlerle ilişkilidir? Diğer bilgiler ve adalet, hakikat, tarafsızlık, özgürlük ya da eşitlik gibi ahlaki değerler açısından açılımları nelerdir?

ARAŞTIRMA BULGULARININ ALICILARI. Daha önce belirtildiği üzere, temel bilimsel araştırmanın birincil alıcıları, bilim camiasındaki diğer profesyonel araştırmacılardır. Araştırmacı olmayan uzmanlar ise uygulamalı araştırmanın birincil alıcılarıdır. Bu uzmanları dört kategoriye ayırabiliriz: halk, aktivistler, genel uzmanlar ve kısıtlı uzmanlar. Her birinin araştırmadan sağladığı fayda farklıdır. *Halkın* çoğunluğunun çıkarı ise geneldir. Araştırma sonuçlarını eğitim sürecinde ya da medya mecralarından öğrenirler. *Aktivistlerin*, sivil toplum gönüllülerinin ve eylem araştırmasının katılımcılarının kendi ivedi kaygılarıyla ilişkili sonuçlardan elde edecekleri dolaysız çıkarları vardır. *Genel uzman*, üst düzey bir karar alıcı ya da hükümette veya büyük kurumlar- da çalışan bir uzman (örn. ticari işletmeler, hastaneler, emniyet teşkilatı) ola-

rak geniş bir pratik bilgi yelpazesini, bugün ve gelecekte alınacak pek çok karar için kullanmak ister. Buna karşın, kısıtlı uzman özgül, acil bir sorunu ele alan, hedef odaklı bulgulara erişmek ister.

Araştırmacının özerkliği ve görevlendirilmeyle yapılan toplumsal araştırma. Araştırmaya dair idealleştirilmiş ve romantik görünüm, bilginin kısıtlama olmaksızın, sınırsız özgürlük içinde aranmasını öngörür. İdeal araştırmacı bağımsızdır, yeterli fona sahiptir ve araştırmacının nasıl gerçekleştirileceği üzerinde tam söz sahibidir. Bu imajın zıttı, pek çok kısıtlılığın bulunduğu bir araştırmadır. Bu, istihdam edilmiş araştırmacı-çalışanı ya da görevlendirilmeyle yapılan araştırmayı ifade eder. **Görevlendirilmeyle yapılan araştırmaların** çoğu araştırmacının özerkliğine sınırlar koyar. Fonları başka biri temin eder, araştırma sorusunun ve bilgilerin yayımlanmasının kapsamını belirler. Diğer "bağlar" bazı meseleler yerine başkalarını irdeleme zorunluluğunu içerebilir. Araştırmacılar çalışmayı tamamlamaları için gerekli süreyle ilgili ciddi kısıtlamalarla karşılaşabilir ya da hangi araştırma tekniklerini kullanacakları ve çalışmada hangi insanlarla temasa geçecekleri kendilerine dayatılabilir.

GENİŞLETİLMİŞ TEMEL VE UYGULAMALI ARAŞTIRMA TÜRLERİ. Şimdi bilgi türlerini, alıcıları ve görevlendirilmeye dayalı araştırmaya karşı özerk araştırmayı, genişletilmiş bir temel ve uygulamalı araştırma ve araştırma rolleri kümesi oluşturmak için kullanabiliriz (bkz: Tablo 2.2)

Tablo 2.2 Genişletilmiş Temel ve Uygulamalı Araştırma Türleri

ALICI	BİLGİ TÜRÜ		
	DÜŞÜNÜMSEL	ARAÇSAL	ARAÇSAL
	Özerk	Görevlendirilmeye dayalı	Özerk
Temel Bilimsel Araştırma Türü			
Bilimsel Camia	Temel eleştirel	Temel sözleşme	Temel mesleki
Uygulamalı Araştırma Türleri			
Genel kamu	Kamu entelektüeli	Hususi politika	Demokratik politika
Katılımcılar	Kamu eğitimcisi	Danışman	Katılımcı araştırmacı
Genel uzman	Demokratik tartışma	Genel sözleşme	Demokratik uygulamalı araştırma
Kısıtlı uzman	Hususi tartışma	Hususi sözleşme	Hususi uygulamalı araştırma

Bilimsel camia için temel bilimsel araştırma düşünömsel ya da araçsal bilgi üretebilir, bunlar sırasıyla eleştirel ve mesleki araştırmaya dayanır.¹⁵ Büyük bir özel kuruluş ya da hükümet kuruluşu bir araştırmacıyı temel bilimsel araştırma yapması için görevlendirebilir. Bu araştırma, sözleşmeye dayalı temel bilimsel araştırmadır. Bazen, araştırmacılar kamu entelektüeli rolü üstlenir ve genel görüşleri ve kamusal tartışmayı zenginleştirmek için düşünömsel bilgi üretirler. Başka zamanlarda, bazen görevlendirmeye dayalı bazen de özerk bir çalışmadan hareketle araçsal bilgi üretirler. Bilgi belli bir politikaya odaklı olabilir ya da bir yasayla ilgili tartışmaya katkı sunabilir. Katılımcılar için düşünömsel bir araştırma tasarlayan araştırmacı kamusal eğitimci rolündedir. Bilgi araçsal olduğunda, araştırmacı katılımcılar için bir danışman olabilir ya da katılımcılara eşit bir katılımcı-araştırmacı rolü üstlenebilir. Bazı durumlarda, genel ve hedef odaklı uzmanlar, düşünömsel bilgiyi meseleler ya da alternatif kararlar üzerine yürütölen tartışmalarda ve müzakerelerde üretirler ve kullanırlar. Daha çok uzmanlar araçsal bilgiye odaklanırlar. Bazen genel bir uzman bilgiyi açık, demokratik kararlara katkı sağlayan biri olarak üretir ve kullanır. Bazen de uygulama alanı kısıtlı olan ya da bulguları sınırlı bir çevreyle paylaşılan bir araştırmayla, belli bir hedefe odaklanan bir konunun üzerine eğilir.¹⁶ Dışarıdaki bir grup ya da işveren bir araştırma yapılmasını isteyebilir ya da bir araştırmacı bunu özerk bir şekilde gerçekleştirebilir.

Araştırmanın Amacı

2.2. Araştırma Amacı Çeşitlerini Tanımlamak

Araştırmaları pek çok sebepten ötürü gerçekleştiririz: patronum bana öyle söylemiş olabilir; sınıfta verilen bir ödev olabilir; merak etmiş olabilirim; oda arkadaşım bunun iyi bir fikir olduğunu düşünmüş olabilir. Araştırmacı sayısı ne kadar fazlaysa araştırma yapmanın o kadar fazla nedeni vardır. Araştırma amaçlarını üç gruba ayırabiliriz: yeni bir konuyu keşfetmek, bir toplumsal olguyu betimlemek ya da bir şeyin neden gerçekleştiğini açıklamak.¹⁷ Araştırmaların birden çok amacı (örn. hem keşfetmek hem betimlemek) olabilir, fakat genellikle bir amaç baskındır (bkz: Tablo 2.3 Araştırma Amacı Çeşitleri)

¹⁵ Bakınız Buroway vd. (2004)

¹⁶ Hammersley (2000) bu genel-kısıtlı uzman ayrımını yapar.

¹⁷ Babbie (1998); Bailey (1987: 54–55) ve Churchill (1983: 56–77) de açıklayıcı, keşifsel ve betimleyici araştırmayı ele alır.

Tablo 2.3 Araştırma Amacı Çeşitleri

KEŞİFSEL

Temel gerçeklere, ortama ve sorunlara aşinalık kazanmak

Koşulların genel bir resmini çizmek

Gelecek araştırmalar için sorular formüle etmek ve bir araya getirmek

Yeni fikirler, konjonktürler ve hipotezler üretmek

Araştırma yapmanın fizibilitesini belirlemek

Gelecekteki verileri ölçmek ve tespit etmek için teknikler geliştirmek

BETİMLEYİCİ

Detaylı, yüksek netlikte bir resim sunmak

Geçmiş verilerle çelişen yeni verileri tespit etmek

Bir kategori kümesi oluşturmak ya da çeşitleri sınıflandırmak

Bir dizi adım ya da aşamaya açıklık kazandırmak

Nedensel bir süreci ya da mekanizmayı belgelemek

Bir durumun arka planı ya da bağlamı hakkında bilgi vermek

AÇIKLAYICI

Bir kuramın öngörülerini ya da ilkelerini test etmek

Bir kuramı detaylandırmak ve zenginleştirmek

Bir kuramı yeni mesele ve konuları kapsayacak şekilde genişletmek

Bir açıklamayı ya da tahmini desteklemek ya da çürütmek

Meseleleri ya da konuları genel bir ilkeyle ilişkilendirmek

Farklı açıklamalardan hangisinin iyi olduğuna karar vermek

Keşfetmek

Yeni bir meselede keşifsel araştırmayı, mesele hakkında çok az şey bildiğimizde ya da hiçbir şey bilmediğimizde ve hiç kimse henüz daha onu keşfetmediğinde kullanırsınız (bkz: Örnek Kutusu 2.4 Keşifsel Araştırma).

Örnek Kutusu 2.4 Keşifsel Araştırma

Keşifsel araştırmaları, araştırmacının bilindik bir konu üzerine çalışırken beklenmedik bir şekilde keşfettiği yeni bir konu, ilişki ya da fikir ya da kamusal alanda aniden zuhur eden, tamamen yeni bir olay ya da olgu hakkında gerçekleştiririz. Örneğin 2009'un başında, Barak Obama'nın başkan seçilmesinden kısa bir süre sonra, "Çay Partisi" hareketi aniden ve beklenmedik bir şekilde ilk defa siyasi sahnede zuhur etti. Kısa sürede Amerikan siyasetinde Donald Trump'ın 2016'daki seçim zaferiyle ve diğer ülkelerdeki sağ-kanat popülizmle ilişkilendirilen güçlü ve görünür bir kuvvet haline geldi.

İlk ortaya çıktığında, gözlemciler sormuşlardı: Bu tam olarak nedir? Nerden çıktı? Üyeleri kimler? Coğrafi dağılımı nasıl? Bunlar keşifsel bir araştırmacının ortak sorularıdır. Çay Partisi'nin ortaya çıkışından sonraki ilk aylarda, gazeteciler sistematik bulgulara dayanmayan spekülasyonlar ürettirler (örn. Halkla açık bir toplantıda, bir elin parmaklarını geçmeyen sayıda insana sorular sordular ya da bir mitinge insanların taşıdıkları pankartları okudular); ancak, 2-3 yıl içinde araştırmacılar hareketle ilgili çeşitli keşifsel çalışmalar yayımladılar.

Keşifsel araştırmalar tarama verilerine (Ashbee, 2011; Barreto vd., 2011; Maxwell & Parent, 2012), medyadaki haberlerin analizine (Boykoff & Laschever, 2011; Skinner, 2012) ve etnografik gözlemlere (Skocpol & Williamson, 2012; Westermeyer, 2016) dayanıyordu. Çay Partisi'nin spontane ve yerel bir sivil toplum hareketi olarak başlamış olabileceğini, fakat kısa süre sonra milyarlar siyasi aktivistlerin hareketin örgütlenmesine büyük miktarlarda para akıttığını (Mayer, 2010; Monbiot, 2010; Rich, 2011) ve bazı medya kuruluşlarının harekete ciddi miktarda sempati duyup ilgi gösterdiğini ortaya çıkardılar. Skocpol ve Williamson (2012: 13) Çay Partisi'nin üç kuvvetin eseri olduğunu belirttiler: sivil toplum gönüllüleri, milyarlar destekçiler ve sağ-kanat medya. Hareket hızla büyüdü ve 2011'e gelindiğinde Amerikalıların yaklaşık yüzde 20'si Çay Partisi'ni destekliyordu ve hareketin 50 ABD eyaletinde 1.000 şubesi vardı. Bütün ABD nüfusuyla kıyaslandığında, Çay Partisi'nin destekçileri ağırlıklı olarak 45 yaşın üstünde, üst orta gelir grubundan beyaz erkek Cumhuriyetçilerdi.

Tarama verilerini ya da web sitelerini inceleyen keşifsel araştırmacılar, kendilerini Çay Partisi üyesi olarak tanımlayanların Cumhuriyetçi Parti üyelerinden, muhafazakarlardan ya da Hristiyan siyasi sağdan nasıl farklılaştıklarını belgelediler. Çay Partisi üyelerinin üç görüşü birbiriyle harmanlayarak, duygusal bir boyutu (yani şiddetli öfkeyi ve düşmanlığı) uzlaşmaya direnişle birleştirdiklerini gördüler (bakınız Wolf, Strachan & Shea, 2012): şiddetli bir siyah ve göçmen karşıtlığı (ırkçılık, zenofobi); seçkinlere, özellikle de üniversitelerde ve köklü anaakım medya kuruluşlarındaki seçkinlere karşı yoğun bir güvensizlik (yani popülizm) (bakınız Courser, 2012) ve hükümet karşıtı duygular (libertaryanizm). 2007-2008 resesyonunda ekonomik açıdan diğer insanlardan daha fazla sıkıntı yaşamamış olsalar da Çay Partisi üyelerinin ekonomiyle ilgili daha olumsuz görüşleri vardı ve diğer muhafazakarlara ya da Cumhuriyetçilere kıyasla vergi ödemeye daha karşıydılar. Skocpol ve Williamson hükümetin sosyal yardımları gibi çeşitli sorunlarda Çay Partisi üyelerinin ciddi anlamda manipüle edilmiş olduklarını ya da mantıksal açıdan tutarsız görüşlere sahip olduklarını bildirdiler.

Westermeyer (2016) 2010-2011'de Kuzey Carolina'daki Çay Partisi örgütlerinde 18 aylık bir katılımlı gözlem araştırması yürüttü. Çay Partisi hareketinin, hareketin bazı üyelerinin kimliklerini değiştiren yerel "pratik cemaatler" ürettiğini keşfetti. Yerel Çay Partisi örgütü, halihazırda önemli kültürel endişeler yaşamakta olan insanların düşüncelerini berraklaştıran ve onları mobilize eden bir araç olmuştur. Çay Partisi aktivistleri bu tür insanlara yeni kültürel anlamlar sundular ve bu onlara daha büyük meseleleri anlama biçimlerini şekillendiren bir mercekti.

Çeşitli keşifsel araştırmalar, Çay Partisi üyelerinin ortak bir “ulusal imgelem”e, yani ulus hakkında kültürel bir temsile sahip olduklarını gösterdiler (Walker, 2011). Üyelerinin Amerika’nın “nasıl olması gerektiği”ne dair paylaştıkları bir hayalleri vardı. Bu hayal, Amerika’nın geçmişiyile ilgili özgül tahayyüllerle hareketin üyelerinin diğerlerinden geri kaldıklarına ya da geçmişte sahip oldukları imtiyazların ellerinden alındığına dair hislerinin birleşiminden kaynaklanıyordu. Bu hissiyat, Çay Partisi’nin “ülkemizi kaybediyoruz” iddiasında ifade buldu. Bu durum, “dışa dönük öfke”yle örtüşmektedir. Bu tür bir öfke geçmişte yoğun bir ayrımcılığa ve şiddetli bir dezavantaja maruz kalmış, ancak giderek kabul görmeye ve ana akım Amerikan toplumunun parçası olmaya başlamış dışlanmış toplumsal gruplara yönelir (bakınız Barreto vd., 2011).

Bunu yapmaktaki amacımız, gelecek araştırmalarda ele alabileceğimiz daha net sorular formüle etmektir. Araştırmanın ilk aşamasında, keşifsel araştırmayla yeteri kadar bilgiye ulaşabileceğimizi bilmek isteriz ki bu şekilde ikinci bir sistematik ve kapsamlı bir araştırma daha yapabilelim. Keşifsel araştırma nadiren betimleyici yanıtlar sunar. “Ne” sorusuna yanıt verir: Bu toplumsal faaliyet tam olarak nedir? Keşifsel araştırma yapmak zordur çünkü çok az kuralı vardır ve her şey potansiyel olarak önemlidir, adımlar net tanımlanmamıştır ve araştırmanın yönü sık sık değişir.

Keşifsel araştırma yapan araştırmacılar yaratıcı, açık fikirli ve esnek olmalıdırlar; eleştirel bir tutum takınmalı ve bütün bilgi kaynaklarını keşfetmelidir. Yaratıcı sorular sorar ve mutlu tesadüflerden (yani büyük aklımları olan beklenmedik ya da şans eseri ortaya çıkan faktörlerden) faydalanırlar. Örneğin göçün yeni bir etnik topluluğa etkisinin küçük çocuklarda büyüklerdeki kıyasla daha az olacağı beklenebilir. Buna karşın, şaşırtıcı bir şekilde, bu travmadan en çok belli bir yaş grubundaki (6 ve 11 yaş arası) göçmen çocukların etkilendikleri, hatta yetişkinlerden ya da daha küçük çocuklardan bile fazla etkilendikleri bulunmuştur.¹⁸

Betimlemek

Toplumsal bir olgu hakkında belli bir fikriniz olabilir ve onu betimlemek isteyebilirsiniz. Betimleyici araştırma bir durumun, bir toplumsal ortamın ya da ilişkinin özgün ayrıntılarının resmini sunar. Akademik dergilerde karşımıza çıkan ya da siyasette karar almak için kullanılan toplumsal araştırmaların çoğu betimleyicidir (bkz: Örnek Kutusu 2.5 Betimleyici Araştırma)

Betimleyici ve keşifsel araştırma pratikte iç içe geçer ve birbirinden ayrılmaları zorlaşır. Betimleyici bir araştırma iyi bilinen bir meseleyle ya da soruyla başlar ve bunu eksiksiz bir şekilde betimlemeye çalışır. Çalışmanın çıktısı, meselenin ayrıntılı bir resmi ya da araştırma sorusunun yanıtıdır. Örneğin

¹⁸ Tartışma için bakınız Guy vd. (1987: 54–55).

odaklanılan mesele, aşırı alkol içen ve çocuklarını suiistimal eden ebeveynler arası ilişkiler olabilir. Sonuçlar hiç alkol içmeyen ya da çok az içen ebeveynlerin yüzde 5'ine karşı, aşırı alkol tüketen ebeveynlerin yüzde 25'inin çocuklarını cinsel ya da fiziksel olarak istismar ettiklerini gösterebilir.

Örnek Kutusu 2.5 Betimleyici Araştırma

Bölüm 1'de Moss-Racusina ve meslektaşlarının (2012) gerçekleştirdiği, insanların laboratuvar görevlerinde toplumsal cinsiyetlerine göre farklı muamele görüp görmediklerini irdeleyen deneysel bir araştırmayı gördünüz. Bu çalışma esasen bir kişinin toplumsal cinsiyetine bağlı ortaya çıkan farklı sonuçları betimlemişti. Bölüm 1'de ele alınan, Fairbrother'in (2014) NAFTA hakkındaki tarihsel-karşılaştırmalı araştırması ve Skid Row'daki polisler hakkında Stuart'ın (2016) yaptığı etnografik çalışma da betimleyici araştırmalardı. Her birinin birincil odak noktası, mevcut bir kuramı test etmekten ziyade var olan örüntüleri betimlemektir.

Timberlake ve meslektaşları (2015) Ohio eyaletinde seçmenlerin göçmenlere karşı tutumları üzerine betimleyici bir araştırma yürüttüler. Araştırmacılar Ohio'nun ABD doğumlu olmayan çok küçük bir nüfusa (%4) sahip olduğunu bildirdiler. Önceki çalışmalar ise Amerikalıların göçmenlik konusunda çelişkili görüşlere sahip olduklarını göstermişti. Geçmişteki çelişkili bulguların dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen göçmenlerin hepsini aynı kefeye koymaktan kaynaklanmış olabileceğini düşündüler. Hedeflerinin "göçmen stereotipleriyle göçmenliğin etkisi hakkındaki değerlendirmeler arasındaki ilişkinin belli bir göçmen grubuna göre ne ölçüde değiştiğini sorgulamak" olduğunu söylediler (2015: 289).

Araştırmacılar verileri Ohio'da 2007 ve 2008'de kayıtlı seçmenlerle yapılan telefon anketlerinden topladılar. Anket katılımcılarını rastlantısal bir şekilde dört anketten biriyle eşleştirdiler. Anketlerin her biri farklı bir göçmen grubuna odaklanıyordu: Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Avrupa kökenli göçmenler. Çalışmanın yazarları stereotiplerin ve göçmenlikle ilgili görüşlerin bir göçmenin geldiği bölgeye bağlı olarak değiştiğini gördüler. Ohio'lular Latin Amerikalı göçmenlerle ilgili olumsuz stereotipleri, göçmenliğin artan işsizlik, düşen eğitim kalitesi ve yükselen suç oranına etkisine dair kaygılarıyla ilişkilendirdiler. Asyalı, Ortadoğulu ya da Avrupalı göçmenlerle ilgili stereotipleri göçmenlik konusundaki kaygılarıyla ilişkilendirmediler. Dolayısıyla, çalışma bir kişinin göçmenlik sorunlarıyla ilgili fikirlerinin dünyanın farklı bölgelerinden gelen göçmenler hakkındaki stereotiplere bağlı olarak nasıl değiştiğini betimledi.

Betimleyici bir çalışma insanların ya da toplumsal faaliyetlerin bir resmini sunar ve "nasıl" ve kim" sorularına odaklanır? (Ne sıklıkla gerçekleşir? Kimler için içindedir?) Yeni meseleleri keşfetmek ya da bir şeyin neden gerçekleştiğini açıklamak (örn. aşırı alkol kullanan ebeveynler neden çocuklarını istismar ederler), bir şeylerin nasıl olduğunu betimlemeye kıyasla daha az önemlidir. Toplumsal araştırmaların önemli bir bölümü betimleyicidir. Betimleyici araştırmacılar pek çok veri toplama tekniği kullanırlar: anket, alan araştırması, içerik analizi ve tarihsel-karşılaştırmalı araştırma.

Bilindik ve tanımlanmış bir meseleyle karşılaşıldığında, bir şeyin *neden* mevcut haliyle var olduğunu merak edebiliriz. “Neden”i ele almak, açıklayıcı araştırmanın amacıdır. Açıklayıcı araştırma, keşifsel ve betimleyici araştırmayı geliştirir ve bir şeyin gerçekleşme nedenini tespit ederek ilerler (bkz Örnek Kutusu 2.6 Açıklayıcı Araştırma). Meselenin resmini sunmanın ötesine geçerek, nedenleri ve gerekçeleri arar. Örneğin, betimleyici bir araştırma çocuklarını istismar eden, aşırı alkol kullanan ebeveynlerin sayısını belgelerken, açıklayıcı bir araştırma bu ebeveynlerin çocuklarını *neden* istismar ettiklerini öğrenmekle ilgilenecektir. Açıklayıcı araştırma tam olarak aşırı alkol tüketiminde çocuk istismarına neden olanın ne olduğuna odaklanır.

Açıklayıcı araştırmada birden çok strateji kullanırız. Yeni bir açıklama geliştirip, ardından bunu destekleyecek ya da çürütecek ampirik bulgular sunabiliriz ya da iki rakip açıklamayı ana hatlarıyla ortaya koyarak bir tür “baş baş” yarışmada hangisinin daha başarılı olacağını görmek için her biriyle ilgili bulguları gösterebiliriz. Başka bir strateji, toplumsal kuramdan ya da geçmiş araştırmalardan elde edilen mevcut bir açıklamayla başlayıp, ardından bu açıklamayı, hala geçerli mi değil mi, düzeltilmesi gerekiyor mu gerekmiyor mu ya da bazı koşullarda yetersiz kalıyor mu görmek için yeni bir meseleyi, ortamı ya da insan grubunu açıklayacak şekilde genişletmektir.

Örnek Kutusu 2.5 Betimleyici Araştırma

Bölüm 1’de Moss-Racusina ve meslektaşlarının (2012) gerçekleştirdiği, insanların laboratuvar görevlerinde toplumsal cinsiyetlerine göre farklı muamele görüp görmediklerini irdeleyen deneysel bir araştırmayı gördünüz. Bu çalışma esasen bir kişinin toplumsal cinsiyetine bağlı ortaya çıkan farklı sonuçları betimlemişti. Bölüm 1’de ele alınan, Fairbrother’in (2014) NAFTA hakkındaki tarihsel-karşılaştırmalı araştırması ve Skid Row’daki polisler hakkında Stuart’ın (2016) yaptığı etnografik çalışma da betimleyici araştırmalardı. Her birinin birincil odak noktası, mevcut bir kuramı test etmekten ziyade var olan örüntüleri betimlemektir.

Timberlake ve meslektaşları (2015) Ohio eyaletinde seçmenlerin göçmenlere karşı tutumları üzerine betimleyici bir araştırma yürüttüler. Araştırmacılar Ohio’nun ABD doğumlu olmayan çok küçük bir nüfusa (%4) sahip olduğunu bildirdiler. Önceki çalışmalar ise Amerikalıların göçmenlik konusunda çelişkili görüşlere sahip olduklarını göstermişti. Geçmişteki çelişkili bulguların dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen göçmenlerin hepsini aynı kefeye koymaktan kaynaklanmış olabileceğini düşündüler. Hedeflerinin “göçmen stereotipleriyle göçmenliğin etkisi hakkındaki değerlendirmeler arasındaki ilişkinin belli bir göçmen grubuna göre ne ölçüde değiştiğini sorgulamak” olduğunu söylediler (2015: 289).

Örnek Kutusu 2.6 Açıklayıcı Araştırma

Bölüm 1’de ele alınan çalışmalardan ikisi açıklayıcı araştırmalardır: Ellison ve meslektaşlarının (2011) temas hipotezini test ettikleri tarama çalışması ve Smith ve Holmes’in (2014) ABD şehirlerinde polisin aşırı güç kullanımını açıklayan üç modeli mevcut istatistikler üzerinden test ettikleri çalışmaları.

Açıklayıcı araştırma “neden” sorusuna bakar ve çoğu zaman bir kuramı ya da olası bir açıklamayı test eder. Göçmenlik ve suç arasındaki bağlantı oldukça fazla ilgi çekmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde ve diğer ülkelerde çoğu insan göçmenliğin suçun artışıyla bağlantılı olduğuna inanmaktadır. Ancak, Wadsworth’un (2010: 537) belirttiği gibi, “... ‘ne kadar göçmen o kadar suç’ tezi on yıllardır kuramsal ve kamusal tartışmalara hakim olmuştur. Aynıısı ampirik literatür için söylenemez. Nitekim daha fazla göçmenin daha fazla suçla neden olduğu iddiasını destekleyecek çok az bulgu var...”

Onlarca betimleyici araştırma daha fazla sayıda göçmenin yaşadığı şehirlerin, göçmenlerin olmadığı şehirlerden daha düşük suç oranlarına sahip olduğunu, göçmenlerin yaşadığı çoğu mahallenin göçmenlerin bulunmadığı mahallelere daha güvenli olduğunu ve yurtdışı doğumlu kişilerin yurtliçi doğumlulara göre şiddet içeren suçlara karışma ihtimalinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Yani araştırmalar göçmenlerin daha fazla suçla neden olduğuna dair yaygın inancın tam tersini ortaya koymuştur, ancak açıklama bekleyen sorular varlığını korumaktadır. Sampson’un (2008: 30) sorduğu gibi, “Hangi potansiyel mekanizmalar bu bağlantıları açıklayabilir ve bunlar nedensel midir?” Sampson daha düşük suç oranlarının nedenin göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri’ne kıyasla şiddet içermeyen, toplum yanlısı davranışların daha baskın olduğu kültürel ortamlardan gelmeleri olduğunu belirtir. Göçmenlerinin çoğun beraberlerinde getirdikleri toplumsal davranışlar ve kültürel değerler, ABD’dekilerden farklıdır, fakat taşıdıkları bu kültürel yönelim daha az şiddet içermektedir ve yasalara daha saygılıdır, sonuç olarak yurt içi doğumlu ABD nüfusuna göre daha düşük suç oranları sergilerler.

İki açıklayıcı araştırma, Sampson’un bu iddiasını test etmiştir. Vaughn ve meslektaşları (2014) göçmenlerin “... Beraberlerinde çeşitli kültürel pratikler (örn. ortak normatif yapılar, benzer yaşam biçimleri, diğer göçmenler etrafında bir araya gelme eğilimi) getirdiklerini, bu nedenle toplumsal ağ kurduklarını ve yeni bir ülkeye taşınmanın onca zorluğuna karşı ‘sürü bağıışıklığı’ kazandıklarını” öne süren “kültürel silahlanma” hipotezini sınamıştır (s.1130). Vaughn ve meslektaşları şiddet içeren ve anti-sosyal edimlerin her zaman tutuklanmayla sonuçlanmadığını not ederek, çoğu suçun nedeni olarak olan anti-sosyal davranışları (örn. kavga etmek, yalan söylemek, yasa dışı yoldan para kazanmak, okulu bırakmak) incelenmişlerdir. Asya, Afrika, Avrupa ve Latin Amerika kökenli 7.320 göçmenle ilgili ulusal tarama verilerini kullanarak bunları ABD doğumlu 34.662 kişi hakkındaki verilerle karşılaştırmışlardır. Araştırmacılar göçmenlerin Amerika doğumlulara kıyasla anti-sosyal davranışlar sergilemeye çok daha az eğilimli olduklarını bulmuşlardır ve insanların geldikleri coğrafi bölge bu durumda bir fark yaratmamıştır. Bütün göçmen grupları Amerika doğumlulara kıyasla çok daha düşük anti-sosyal davranış seviyeleri sergilemişlerdir.

Harris ve Feldmeyer’in (2015) gerçekleştirdiği başka bir açıklayıcı araştırma Amerika Birleşik Devletleri’ne Latin Amerika’dan göç edenlere odaklanmıştır. Katolik Kilisesi’ne bağlı olan, killsenin faaliyetlerine aktif bir şekilde katılan ve dini açıdan homojen mahallelerde yaşayan insanların düşük suç oranları sergileme eğiliminde olduklarını gözlemlemişlerdir. Araştırmacılar göçmenlerin Katolik diniyle bağlantılarının yoğun olduğu ABD mahallelerinde, Katolik Kilisesi’nin dini faaliyetlere katılan fazla sayıda göçmen nüfusun yaşamadığı mahallere kıyasla suç oranlarının daha düşük olup olmadığını test etmişlerdir. Araştırmacılar mevcut istatistikleri ve en az 1.000 Latin Amerikalı göçmenin yaşadığı

1.304 ABD kasabasına ait tarama verilerini incelemişlerdir. Sonuçlar, yeni Latin Amerika kökenli göçmenin sayısının yüksek olduğu mahallelerde Katolik kilisesi faaliyetlerini yakından takip edip dini bağlılık ve dini homojenlik sergileme olasılığının az sayıda göçmenin yaşadığı mahallelere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir. Hem Katolik Kilisesi'ne güçlü bir bağlılığın söz konusu olduğu hem de çok sayıda Latin Amerikalı göçmenin yaşadığı mahallelerin en düşük suç oranlarına sahip mahalleler oldukları görülmüştür. Dolayısıyla, Latin Amerikalıların beraberlerinde getirdikleri ve göçten sonra devam ettirdikleri belli dini inançlar ve pratikler göçmenliğin suç oranlarını azaltmasının bir nedeni olarak görülebilir. Yazarlar ana akım ya da Evanjelist Protestan dini mevcudiyetinin suç oranını düşürecek bir etki yaratmadığını bulgulamışlardır. Bu nedenle, suçu azaltan tek başına dindar olmak değil fakat Latin Amerika Katolik Kilisesi'nin, göçmenlerin beraberlerindeki getirdikleri belli yerel yükümlülükleri ve pratikleridir.

Göçmenlerin çeşitli kültürel inanç ve pratikleri beraberlerinde getirmeleri nedeniyle daha düşük suç oranları sergiledikleri açıklamasından hareketle, göçmenler Amerika Birleşik Devletleri'nde belli bir süre kaldıktan ve çocukları Amerika Birleşik Devletleri'ne aslmile olduktan sonra, ikinci kuşağın suç oranlarının yükseleceğini ve ABD ortalamalarına yaklaşacaklarını düşünebiliriz. Bu tam da Bersani'nin (2014) yaptığı araştırmada bulunduğu şeydir.

Tekil ya da Karşılaştırmalı Vakalar

2.3. Vaka Analizi Araştırmasının Özelliklerini Betimlemek

Araştırmalar incelediğimiz vakaların sayısına ve vakaların özellikleri hakkında analizin, incelemenin derinliğine ve yoğunluğuna bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Çok büyük bir vaka havuzunun ya da popülasyonun içinden az sayıdaki vakayı dikkatle seçebilir veya örnekleme dahil edebiliriz. Bu tür araştırmalar, yine de yüzlerce ya da binlerce vaka içerebilir. Bazı araştırmalarda da (özellikle deneylerde) birkaç düzine insanı inceler ve bu insanlar için koşulları manipüle ederiz. Başka bir araştırma türünde ise, bir ya da bir elin parmaklarını geçmeyen sayıda vakayı derinlemesine inceleriz. Bir araştırmadaki vakaların sayısı önemliyse de daha kritik olan mesele araştırmanın tekil bir vakanın özelliklerini mi incelediği yoksa birden çok vakayı birbiriyle mi karşılaştırdığıdır. Ragin'in (1994: 93) gözlemlediği gibi, "çoğu zaman vaka sayısı ve araştırmacıların tipik olarak araştırdıkları vaka özelliklerinin sayısı arasında bir al-ver ilişkisi vardır."

"Vaka" konsepti merkezi önemdedir fakat size karmaşık gelebilir. Ger- ring (1007: 17) vakayı "tanımsal bataklık" olarak adlandırır. Karmaşıklık pek çok muhtemel şeyin vaka olabilmesinden kaynaklanır. Formel açıdan vakanın belli bir zamanı ve mekanı vardır; çoğu zaman "birim" ya da "gözlem" olarak adlandırılır. Bir birey de vaka olabilir, bir aile, şirket ya da bütün bir ulus da. Bir araştırmada vaka görevi gören şey diğer çalışmada vaka olmayabilir. Örneğin bir ulusun özelliklerinin incelendiği bir çalışmada, ulusun tamamı vaka

olarak kabul edilebilir, fakat bir devletin vatandaşları olan bireylerin özelliklerinin incelendiği bir araştırmada her bir birey bir vaka olacaktır.

Vaka basitçe herhangi birey, aile, şirket ya da ulus değildir; onu bir "olaylar sınıfı"nın üyesi olduğu ya da belli bir vaka kategorisine (bkz George & Bennett, 2005: 17) ait olduğu için seçeriz. Bir vakayı, bir grubun -türün ya da biçimin- parçası olduğu ve bir vaka türü ya da biçimi içindeki farklılıkların ve benzerliklerin nedenlerini öğrenmek istediğimiz için inceleriz. Örneğin, komşum Alex'i yan dairede yaşadığı için vaka olarak incelemem; ancak Alex'i örnek bir vaka kategorisi içine dahil edebilirim: çalışmalarına mani olan fiziksel bir engeli olan ve meslek sahibi bir eş için çalışan tam zamanlı "ev erkekleri"ne dönüşen orta yaşlı erkekler. Benzer şekilde 1962 Küba Füze Krizi'ni bir vaka olarak inceleyebilirim, fakat bu bir vaka kategorisini temsil eden tek bir vaka olacaktır: uluslararası kriz yönetimi ve caydırıcı koşullar.

Herhangi bir araştırmada, araştırmacılar hem kaç tane vakanın araştırmaya dahil edileceği hem de birkaç vakaya mı odaklanılacağı yoksa pek çok vakayı kapsayan detaylı bir analiz mi yapılacağı sorusunu sormalıdır.

Vaka Analizi Araştırması

Vaka analizi araştırması birkaç vakanın pek çok özelliğini irdeler. Vakalar bireyler, gruplar, örgütler, hareketler, olaylar ya da coğrafi birimler olabilir. Vaka hakkındaki veriler detaylıdır, çeşitlilik gösterir ve kapsamlıdır. Tek bir ana ya da bir zaman aralığına odaklanılabilir. Çoğu vaka analizi araştırması niteldir, ancak böyle olmak zorunda değildir. Aksine, neredeyse bütün karşılaştırmalı vaka (ya da vaka analizi olmayan) araştırmalar niceldir. Nitel araştırma ve vaka analizi araştırması birbirleriyle aynı şey değildir, ancak "neredeyse bütün nitel araştırmalar vakalar hakkında derinlemesine, ayrıntılı bilgilere dayanarak temsiller inşa etmeye çalışır" (Ragin, 1994a:92).¹⁹ Tekil bir vaka hakkında derinlemesine bilgi sunan vaka analizine Stuart'ın (2016) Skid Row'daki polislerle ilgili Bölüm 1'de anlatılan etnografik çalışmasını örnek verebiliriz. Bu çalışma, belli olay ve ilişkilerin 5 yıllık bir süre boyunca ve Los Angeles'teki 50 blokluk bir alanın içinde ve etrafında nasıl geliştiğini anlatmıştır. Weinstein ve meslektaşlarının (2014) New York şehri okullarındaki Kentsel Ayrıcalık üzerine, bu bölümün önceki sayfalarında ele alınan değerlendirme araştırması da vaka analizidir, çünkü belli bir eğitim programı örneğine ayrıntılı bir şekilde bakmıştır.

Vaka analizi araştırması bir vakayı ya da küçük bir vaka kümesini, her bir vakadaki pek çok ayrıntıya ve bağlama odaklanarak derinlemesine sorgular.

¹⁹ Vaka analizi araştırması hakkında tartışmalar için bakınız George & Bennett (2005); Gerring (2007); Miller (1992); Mitchell (1984); Ragin (1992a, 1992b); Stake (1994); Vaughan (1992); Walton (1992b) ve Yin (1988).

Kısacası, hem her bir vakanın içsel özelliklerinin ayrıntılarını hem de onları kuşatan ortamı irdeler. Vaka analizleri bize mikro-düzeyi ya da bireylerin edimlerini, makro-düzeyle ya da geniş ölçekli yapı ve süreçlerle ilişkilendirme imkanı verir (Vaughan, 1993). Walton'un (1992b:122) dikkat çektiği gibi, "Vaka analizinin mantığı genel toplumsal güçlerin belli ortamlardaki sonuçları nasıl şekillendirdikleri ve ürettikleri hakkında nedensel bir argüman sunmaktır."

Vaka analizi araştırmasının pek çok güçlü yönü vardır. Düşüncelerimizi berraklaştırır ve bize soyut fikirleri, detaylı bir incelemeye tabi tuttuğumuz vakaların somut özgüllükleriyle belli şekillerde ilişkilendirme imkanı verir. Aynı zamanda soyut kavramlarımızı ve bunlara dair ölçümlemimizi gerçek yaşamış deneyimlerle ve geniş çapta kabul görmüş bulgu standartlarıyla hizalamamıza ve uyarlamamıza olanak sağlar. Vaka analizinin diğer güçlü yanları kuramla ilgilidir. Walton'un (1992b:129) not ettiği gibi, "Vaka analizinin en iyi kuramı üretmesi muhtemeldir." Bunun üç nedeni vardır. Birincisi, belli vakaların ince ayrıntılarıyla çok fazla haşır neşir oldukça, yeni kuramlar yaratıp/inşa edeceğimiz gibi mevcut kuramları da karmaşık vakalara ya da yeni durumlara göre tekrar şekillendirebiliriz. İkincisi, belli vakaları incelediğimizde toplumsal süreçlerin ve neden-sonuç ilişkilerinin girift ayrıntıları daha gözle görülür hale gelir. Artan görünürlük, bize toplumsal yaşamın karmaşıklığını yakalayacak daha zengin, daha kapsamlı açıklamalar geliştirme imkanı verir. İlâveten, vaka analizleri zamanda ve mekanda vuku bulan karmaşık ve çok değişkenli olayları/durumları ve süreçleri daha etkili bir şekilde resmeden bulgular temin eder. Vaka analizi araştırması aynı zamanda bütün bir bağlamı ya da birden çok perspektifi içine alabilir.

Vaka analizinin altı güçlü yönü şunlardır:²⁰

1. *Kavramsal geçerlilik*: Vaka analizleri büyük ilgi uyandıran kavramları/değişkenleri "saklandıkları yerden çıkarır" ve tespit eder ve onların soyut kuramdaki merkezi ya da esas anlamına doğru ilerler.
2. *Sezgisel (höristik) etki*: Vaka analizi ziyadesiyle sezgiseldir (yani daha fazla bilgi, keşif ya da çözüm sağlar). Yeni kuramların inşasına, kavramların geliştirilmesine ya da genişletilmesine ve ilgili kavramlar arası sınırların keşfedilmesine yardımcı olur.
3. *Nedensel mekanizmaların tespiti*: Vaka analizinin toplumsal süreçlerin ve mekanizmaların, bir faktörün diğerlerini nasıl etkilediğine dair ayrıntılarını görünür kılmaya becerisi vardır.

²⁰ Bakınız George & Bennett (2005: 19–22); Gerring (2007); McKeown (2004); Ragin (2008: 71–84) ve Snow & Trom (2002).

Örnek Kutusu 2.7 Vaka Analizi Araştırması

Yıllarca araştırmacılar işverenlerin iş arayanların eğitim geçmişlerini ve arka planlarını nasıl değerlendirdiklerini incelemişler, fakat sürecin nasıl işlediğini açıklamak üzere rakip kuramlar geliştirilmiş ve araştırma bulguları birbiriyle çelişmiştir (Cai, 2013; Suleman, 2016). Bir vaka analizi türü, kritik vaka analizi, (bakınız Gerring, 2007) iki ya da birkaç vakayı karşılaştırarak bir toplumsal süreç hakkındaki alternatif açıklamaları test eder.

İşverenlerin görüşlerinin ve eğitimsel-kurumsal düzenlemelerinin ülkeden ülkeye değişmesi muhtemeldir, dolayısıyla işle alma süreçleri ve iş arayanların geçmişleri hakkında işveren değerlendirmeleri de ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterecektir. Di Stasio ve van de Werfhorst (2016) iki vakayı birbiriyle karşılaştıran bir analiz yapmış ve İngiltere ve Hollanda'daki işe alım süreçlerini kıyaslamışlardır. Her bir ülkeden 172 tane küçük, orta büyüklükte ve büyük şirketle temasa geçmiş ve şirketlerin insan kaynakları (İK) departmanlarının bir üyesini araştırmaya katılmaya davet etmişlerdir. Örneklemeleri, Hollanda'dan 38, İngiltere'den 34 tane, 8–10 yıl arası deneyime sahip İK uzmanını içermiştir. Bilgi teknolojisi (BT) alanındaki işlere odaklanmışlardır çünkü bu, o tarihte çok talep gören bir sektördür ve ülkeler arası fazla çeşitlilik göstermemektedir. İK uzmanları iş başvurusu yapanlarla ilgili 18 örnek olguyu 0–100 arası bir ölçekle değerlendirmişlerdir; yüksek bir skor adayı işe alma olasılığının da yüksek olduğunu belirtmektedir. Örnek olgular adayın eğitim geçmişini (yani eğitim düzeyini, okuduğu bölümü ve notlarını) ve diğer ilgili bilgileri (örn. müfredat dışı faaliyetleri, eğitim sürecinde yaşadığı ertelemeler ve yaptığı stajlar) içermiştir.

Araştırmacılar, iki ülkedeki işverenlerin iş başvurusu yapanlarda farklı nitelikleri değerli bulduklarını ve bu değerli buldukları şeyin işe alım sürecinin işleyişi hakkında yapılan farklı açıklamalarla örtüştüğünü görmüşlerdir. İngiliz işverenler iş başvurusu yapanları, üniversite notları gibi genel liyakat göstergeleri üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu durum, "Kuyruklama Kuramı"na uygundur. Bu kurama göre işverenler, eğitimi kendilerine gelecekte değerli beceriler geliştirme potansiyeli diğerlerine göre yüksek olan bireyleri tespit etmelerinde yardım edecek bir ayıklama makinesi olarak görürler. İşverenler yüksek notları ve hızla ilerlenen bir eğitim hayatını sebat ve eğitilebilirliğin, yani üretkenlikle dolaylı bir şekilde ilişkili olan faktörlerin bir göstergesi olarak kabul ederler. Genellikle istihdam odaklı eğitim sistemlerinin bulunmadığı ülkelerde, bu faktörler çalışanı eğitime maliyetlerinden tasarruf sağlar çünkü bir işveren için), belli mesleki becerileri kolayca öğrenebilecek adayları tespit ederler (yani başvuru kuyruğunda ön sıraya alırlar).

Buna karşın, Hollandalı işverenler adayları eğitim gördükleri bölümlere ve mesleğe uygun bir bölümden diploma alıp almadıklarına göre değerlendirmişlerdir. Bu durum da Beşeri Sermaye Kuramı'na uyar. Bu kuram eğitimi adaylara, onları anında çok verimli çalışanlara dönüştürecek çok özgül becerileri temin bir şey olarak kabul eder. Yoğunlukla işveren-tanımlı mesleki becerilere göre düzenlenmiş ve kimin bu becerilere sahip olduğunu tespit eden standart sertifikasyonlara sahip eğitim sistemlerin bulunduğu ülkeler, bu kuramın en başarılı olduğu yerlerdir.

Karşılaştırmalı vaka analizi çalışması, hem çelişkili bulguları bir çözüme bağlamış hem de nedensel mekanizmaları, yani eğitimin işverenler için anlamının ne olduğunu ve işverenlerin farklı sosyo-kültürel bağlamlarda eğitimi nasıl değerlendirdiklerini açığa çıkarmıştır.

Keşifsel araştırma gibi durumlarda, vaka analizi sezgisel (hüristik) olabilir, yani keşfetmeye ve daha fazla bilgi üretimine imkan sağlar. Van Hout'un (2001) İrlanda'daki "Seyyahlar" (bazen Çingene olarak da adlandırılan yarı göçebe topluluklar) hakkındaki araştırması bu tür bir vaka analizi örneğidir. Haklarında bilgi edinmek için, tek bir ülkede, bu tür topluluklardan biri hakkında nitel, keşifsel bir araştırma yürütmüştür. Bilhassa alkol ve uyuşturucu kullanımında artışa ki daha önce bu tür topluluklarda bilinmeyen bir şeydir, odaklanmış- tır. S7 Seyyah'la 12 adet odak grup çalışması yapmış, katılımcılar toplumsal cinsiyetlerine

göre belirlemiştir. Araştırma geleneksel olarak uyuşturucu karşıtı olan Seyyah alt-kültürünün zayıfladığını açığa çıkarmıştır. Seyyahlar daha fazla yerleşik yaşama geçtikçe, özgün yaşam tarzları sönümlenmekte, aileler parçalanmakta ve alt-kültürlerinin etkisi zayıflamaktadır. Okuryazarlığı artırma projesi kapsamında, yetkililer Seyyah gençleri okula gitmeye ve anaakim İrlanda kültürüne asimile olmaya teşvik etmişlerdir. Gençlerin önemli bir kısmı, kendi yakın göçmen topluluklarınınkinden farklı normları ve değerleri deneyimledikçe, anaakim İrlanda gençlik kültüründe görülen pratikleri, yani alkol bağımlılığını ve uyuşturucu kullanımını benimsemeye başlamışlardır. Çalışma İrlanda'daki kültürel bir azınlık gibi belli bir vaka hakkındadır, ancak çalışmanın bulguları ayrı bir alt-kültürden gelen insanların anaakim kültüre asimile olduklarında nelerin gerçekleşebileceği konusunda önemli açılımlar getirmektedir.

4. *Karmaşıklık kavrama ve süreçlerin izini sürme becerisi:* Vaka analizleri ziyadesiyle karmaşık, çok değişkenli olayları/durumları etkili bir şekilde resmedebilir ve süreçlerin zaman ve mekanda izini sürebilir.
5. *Ayarlama:* Vaka analizleri araştırmacıların soyut kavramlara dair ölçümleri güvenilir, yaşanmış deneyimlerle ve somut standartlarla uyarlamalarına imkan verir.
6. *Bütüncül (holistik) detaylandırma:* Vaka analizleri bir durumun ya da sürecinin tamamının, bütüncül bir şekilde ayrıntılarına girebilir ve birden çok perspektif ya da bakış açısının içerilmesine izin verir.

Vaka analizlerinin ayrıntılı bir odak noktası vardır fakat bize daha büyük bir hikaye anlatırlar (bkz: Örnek Kutusu 2.7 Vaka Analizi Araştırması). Walton (1992a) Owens Valley, Kaliforniya'daki bir mahalleyle ilgili vaka analizinde buna dikkat çekmiştir: "Küçük bir vakarın merceğinden... büyük bir hikaye anlatmaya çalıştım" (s.xviii). Mahalle temel kaynağını (su) ve kaderini korumaya çalışırken protestolara dahil olmuştur. Protestolar 100 yıl boyunca farklı biçimler almıştır. Çalışmada Walton doğrudan gözlem, formel ve enformel görüşmeler, nüfus sayım istatistikleri, haritalar, eski fotoğraflar, gazeteler, çeşitli tarihi belgeler ve resmi kayıtlar dahil çok çeşitli veri türlerini irdelemiştir.

Karşılaştırmalı Vaka Analizi

Çoğu nicel araştırma çok fazla sayıda (30 ile 3.000 arası) vaka hakkında bilgi toplar ve vakaların birkaç özelliğine odaklanır. Karşılaştırmalı vaka araştırması, her bir vakanın detaylı bir incelemesini gerçekleştirmektense onlarca vakanın belli özelliklerini karşılaştırır. Her bir vakayı ilgili bir özelliğin taşıyıcısı olarak ele alır.

Belli meseleler tekil ya da karşılaştırmalı vaka analizinden sadece birine uygun görünür, ancak bazen aynı meseleleri tek bir vaka analiziyle de karşılaştırmalı vaka araştırması deseni kullanarak da incelemek mümkündür. Diyelim ki bir ailenin başka bir kasabaya taşınıp taşınmayacağına nasıl karar

verceğiyle ilgileniyoruz. Stratejilerden biri beş ailelik bir vaka analizi yapmaktır. Her bir ailenin karar verme süreci hakkında detaylı gözlemler ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştiririz. Bir diğer strateji ise eşlerden erkek olanın mesleği ve ailenin geliriyle başka bir kasabaya taşınma kararı arasındaki ilişki üzerine karşılaştırmalı bir vaka analizi yapmak olabilir. 1.000 aileye bakıp, erkeğin mesleğini ve son beş yılda taşınmış 250, taşınmamış 750 ailenin gelirini tespit ederiz. Karşılaştırmalı vaka analizinde, aile birimi ilgili özelliklerin bir taşıyıcısı gibi kabul edilir: eşlerden erkek olanın işi, gelir düzeyi ve taşınmaya ya da taşınmama kararı. Karşılaştırmalı vaka araştırması bu özellikler (iş, gelir ve karar) arasındaki ilişkiye odaklanır, belli ailelerin içinde nelerin olduğuna değil.

Araştırmanın Zaman Boyutu

2.4. Kesitsel ve Boylamsal Araştırmayı Birbirinden Ayırmak

Zaman her araştırmanın boyutlarından biridir (bkz: Şekil 2.3). Zamanı iki şekilde araştırmaya dahil ederiz: kesitsel ya da boylamsal olarak. **Kesitsel araştırma** tek bir zamansal uğraktaki verileri toplar ve toplumsal hayatın bir tür “şipşak fotoğrafını” çeker. **Boylamsal araştırma**, birden çok zamansal uğraktaki verileri toplar ve daha çok olayların, kişilerin ya da toplumsal ilişkilerin zaman içindeki “hareketli resmini” sunar. Genelde, boylamsal çalışmaların gerçekleştirmek daha zordur ve daha fazla kaynak gerektirir. Araştırmacılar pek çok zamansal uğrakta birden çok birim hakkında veri toplayıp, birimler ya da vakalar arasındaki örüntüleri arayabilirler.²¹

Kesitsel Araştırma

Kesitsel araştırma keşifsel, betimleyici ya da açıklayıcı olabilir fakat en çok betimleyici yaklaşıma uygundur. Bu genellikle en basit ve en maliyetsiz alternatiftir, fakat toplumsal süreçleri ya da değişimi nadiren yakalar. Bölüm 1’de anlatılan çalışmalar arasında, sadece biri (NAFTA hakkındaki tarihsel-karşılaştırmalı araştırma) dışında hepsi kesitsel araştırmadır.

Bir araştırmanın kesitsel mi yoksa boylamsal mı olacağına karar vermek her zaman kolay değildir. Sorun, bir zaman meselesinden ötesini içerir. Smith ve Holmes’in (2014) ABD’nin çeşitli eyaletlerinde polisin aşırı güç kullanımı üzerine yaptıkları araştırma, 2000–2008 yılları arasında çeşitli kaynaklardan elde edilmiş, mevcut istatistiksel verileri kullanmış olsa da araştırmacılar verileri birleştirmişlerdir ve zamanı analize bir faktör olarak dahil etmemişlerdir. Benzer şekilde Stuart (2016) Skid Row’un tarihsel geçmişini özetlemiş, emniyet teşkilatındaki değişimleri ele almış ve aları 5 yıl boyunca gözlemlemiştir; an-

²¹ Bakınız Mitchell (1984) ve Stake (1994).

cak birincil odak noktası alandaki gündelik dinamiklerdir, gözlem yaptığı 5 yıl boyunca gerçekleşen değişimler değil. Taramalarda ve mevcut istatistiklere dayalı araştırmalarda, çoğu zaman verideki küçük zaman farklılıklarını önemsiz kabul eder ve araştırma desenindeki zaman farklılıklarını ihmal ederiz.

Boylamsal Araştırma

Boylamsal çalışmaları keşifsel, betimleyici ve açıklayıcı amaçlarla kullanırız. Çoğu zaman kesitsel araştırmadan daha karmaşık ve daha maliyetli olan boylamsal araştırmalar, dinamik süreçleri irdelemek açısından daha başarılıdır.

Burada boylamsal araştırmanın üç türünü ele alacağız: zaman dizileri, panel araştırmaları ve kuşak araştırmaları

1. Zaman dizileri araştırması, araştırmacıların, incelenen birimlerin özelliklerinde belli bir süre içinde gerçekleşen istikrarı ya da değişimi gözlemlemek ya da koşulların izini sürmek amacıyla, birden çok zamansal uğrakta bir insan kategorisi ya da başka birimler hakkında veri topladıkları, boylamsal araştırma türüdür (bkz: Örnek Kutusu 2.8 Zaman Dizileri Araştırmaları)

Zaman dizileri verilerinin tek bir parçası hakkındaki basit, betimleyici bir bilgi bile açıklayıcı olabilir. Örneğin ABD’de 1910’dan bu yana görülen doğum oranlarına dair zaman dizileri verileri, kadın başına doğum sayısının 1920’lerde hızla azaldığını, 1930’larda ve 1940’ların başında düşmeye devam ettiğini, fakat İkinci Dünya Savaşı bittikten (1945) sonra keskin bir şekilde yön değiştirdiğini göstermektedir. Bu artış, 1970’lerde düşüp istikrar kazanmadan önce, 1950-1960’larda “bebek patlaması” olarak adlandırılan çarpıcı ve ani yükselişi tetiklemiştir. Zaman dizileri başka türlü görülmeyen değişiklikleri açığa çıkarırlar. Örneğin 1967’den beri Yüksek Eğitim Araştırma Enstitüsü [Higher Education Research Institute] Amerikan üniversitelerine giren öğrencilerden oluşan büyük örneklemeler hakkındaki yıllık tarama verilerini üniversitelerin uygulamalı araştırmalarında kullanmak üzere toplamaktadır. Kendileri için hangi değer daha önemli olduğunu yanıtlayan (Şekil 2.2) öğrencilerin yüzdeleri hakkındaki zaman dizileri bulguları, 1960’lar ve 1970’ler arasında değer önceliklerinde bariz bir U dönüşünün yaşandığını göstermektedir. Öğrenciler anlamlı bir hayat felsefesi geliştirmeye değer vermeyi bırakmış ve bunun yerine maddi-finansal başarının peşine düşmüşlerdir. Eskiden çoğunluğun yanıtı olan anlamlı bir yaşam felsefesi geliştirmek, 2003’te yüzde 33’e düşmüştür. Mali açıdan hali vakti yerinde olmak eskiden küçük bir meseleyen büyümüş ve 2008’de yüzde 77’yle en popüler yanıt haline gelmiş; aile, topluluk ve başkalarına yardımı geride bırakmıştır. Mali açıdan hali vakti yerinde olmak 2015’e kadar yükselmeye devam etmiştir. Bunu kendileri için asli ya da çok önemli gören üniversite birinci sınıf öğrencileri arasında yüzde 82’yle tarihsel zirvesine varmıştır. Bu tür çarpıcı değişiklikleri ancak zaman boyutunu sürece dahil ederek görebiliriz.

Örnek Kutusu 2.8 Zaman Dizli Arastirmalari

Zamanin arastirmaya dahil edilmesi bize gecmis olaylari sonraki kosullari etkileyip etkilemediğini görme imkani verir. Arastirmacilar geç on dokuzuncu yüzyilda ve erken yirminci yüzyilda ABD'nin güney eyaletlerinde gerçekleşen linç eylemleri hakkındaki verileri bugünkü kosullari irdelemek için kullanmişlardır. Örneğin King, Messner ve Baller (2009) geçmişteki linç eylemlerimin, polislerin nefret suçlarına karşı aldığı önlemlerde görülen örüntülerle ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Jacobs, Malone ve Illes (2012) linç eylemleri verilerini yaklaşık bir yüzyıl sonra tutukluluk oranlarında görülen artışları irdelemek için kullanmışlardır. Arastirmacilar ABD'de 1975 ve 2000 yıllarında tutukluluk oranlarında görülen hızlı yükselişi açıklamak istemiş ve bunun için iki kurami test etmişlerdir: kalıcı ihkak-ı hak (yasa tanımadan hakkını zor kullanarak alma, kendi adaletini sağlama, ç.n.) ve azınlık grubu tehdidi. Kalıcı ihkak-ı hak kuramı, şiddetli ihkak-ı hak eylemleri, özellikle linç eylemleri bir kez kabul edilemez hale geldikten sonra, yasal mahkûmiyet onun yerini alır, der. Buna göre tutukluluk oranları, linçlerin en sık görüldüğü eyaletlerde zirveye çıkacaktır. Azınlık grubu tehdidi kuramı ise baskın ırksal nüfusun (beyazların), ırksal azınlığı kendi hakimiyetine sosyo-siyasal bir tehdit olarak gördüğünü ve buna azınlık grubu üyelerinin tutuklamayı sıklaştırmak tepki verdiğini söyler. Bu durum, seçme hakkına sahip ırksal azınlık yeteri demografik büyüklüğe ulaşmış, kendi insanların tutuklanma sıklığını azaltmak için gerekli siyasi gücü elde edene kadar sürer.

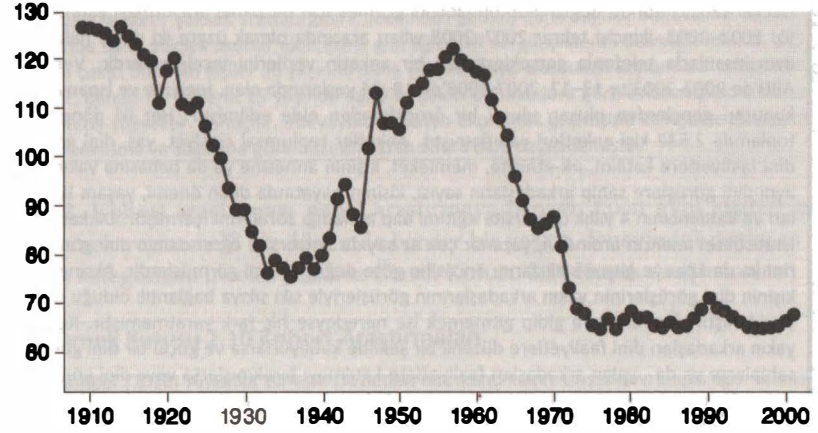
Arastirmacilar iki kurami eyaletlerdeki (1889–1918) linç eylemlerine ilişkin verileri, her bir eyalette farklı zamanlarda yaşayan Afro-Amerikalı nüfus oranına ve tutuklu sayısındaki artış oranlarına bakarak test etmişlerdir. Hesaplamalarında ilgili eyaletteki genel suç oranı, iktidardaki siyasi parti ve vergi tabanı gibi etkenlere göre düzeltilmeler yapmışlardır.

Jacobs, Malone ve Illes, azınlık grup tehdidi kuramının öngördüğü gibi, bir eyaletteki siyahların oranı arttıkça, eyaletin tutuklu nüfusundaki büyüme hızının da arttığını görmüşlerdir. Bu durum, siyah seçmenler nüfusun yüzde 22'sine ulaşana kadar devam etmiştir. Kalıcı ihkak-ı hak kuramıyla ilgili olarak ise yazarlar şunu söylemişlerdir (s. 181): "En önemli bulgumuz, linç eylemlerinin sıklığıyla, [bu eylemlerle] yakın zamanlarda gerçekleşen tutukluluklar arasındaki dirençli ilişkiyle ilgilidir... Şiddet ve tutukluluk arasındaki gecikmeye rağmen... sonuçlarımız yüksek linç oranlarının görüldüğü eyaletlerin, linçlerin olağandışı olduğu eyaletlere göre, her zaman daha büyük bir nüfusu linç eylemleriyle yakın dönemlerde hapse attığını göstermektedir."

Arastırma, zamanı üç şekilde analize dahil etmiştir: Birincisi, bir eyaletteki geçmiş linç eylemlerini bu şiddet edimlerinin bugün de devam edip etmediğini görmek için günümüzle ilişkilendirmiştir. İkincisi, Afro-Amerikalı nüfusun her bir eyaletteki artış oranını azınlık grup tehdidini ölçmek için kullanmıştır. Son olarak, 1975 ve 2000 arasında eyaletlerdeki tutukluluk oranlarında görülen artışı, sert yaptırımların yaygınlaşmasını ölçmek için kullanmıştır.

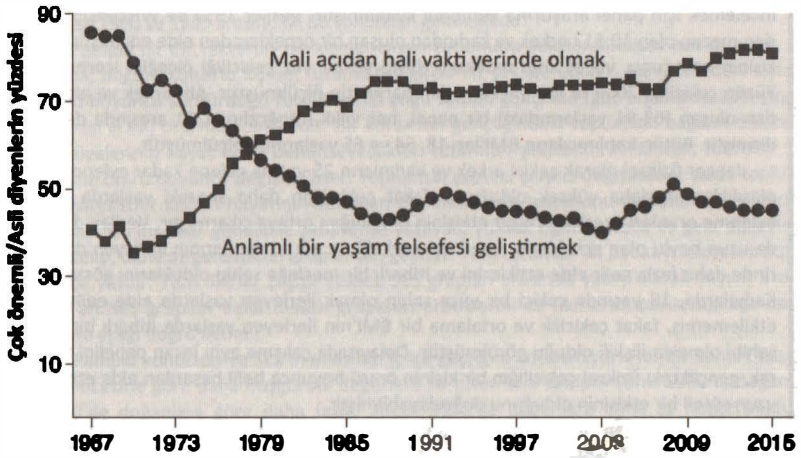
2. Panel arastirmalari, boylamsal arastirmanun güçlü bir türü olarak (bkz: Örnek Kutusu 2.9 Panel Arastirmalari) gerçekleştirilmeleri zaman dizileri arastirmalarına göre daha zordur. Panel arastırması yürüten arastirmacilar tamamen aynı kişi, grup, ya da örgüt hakkında farklı zamansal uğraklarda gözlem yapar ya da veri toplarlar. Panel arastırması yapmak zordur ve çok maliyetlidir. İnsanları zaman içinde izlemek kolay değildir çünkü bazı insanlar ölür ya da yerleri tespit edilemeyebilir. Yine de iyi tasarlanmış bir panel

araştırmasının sonuçları çok değerlidir. Kısa erimli panel araştırmaları bile belli bir olayın etkisini açıkça gösterebilir. Ancak, panel araştırmalarından araştırmalardan farklı şeyler öğreniriz, çünkü aynı kişileri incelemekteyizdir.

Şekil 2.1 ABD Doğum Oranları (15-44 Yaş Arası 1.000 Kadın Başına Gerçekleşen Doğumlar), 1910-2000

Kaynak: Yazar tarafından ABD nüfus sayım istatistiklerine dayanarak hesaplanmıştır.

Şekil 2.2 ABD'de Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Değer Öncelikleri, (1967-2015)

Kaynaklar: Eagan vd., 2016, Yüksek Eğitim Araştırma Enstitüsü [Higher Education Research Institute] (2004). Yakın zamanlı bulgular, Şekil 4. 24 Mayıs 2017'de <https://heri.ucla/publications-tfs/> den alınmıştır.

Örnek Kutusu 2.9 Panel Araştırmaları

Uzun yıllar, çoğu gözlemci 4 yıllık bir üniversiteye giden gençlerde dindarlıkta azalma görüldüğünü ve bu öğrencilerin daha liberal dini görüşlere eğilim gösterdiklerini, üniversite eğitiminin içeriğinin böyle bir değişikliğe neden olduğunu düşünmüştür. Mayrl ve Uecker (2011) bunun doğru olup olmadığını görmek için bir panel araştırması yapmıştır. İlki 2002–2003, ikincisi tekrar 2007–2008 yılları arasında olmak üzere iki dalga halinde, aynı insanlarla telefonla gerçekleştirilen bir anketin verilerini incelemişlerdir. Veriler, ABD’de 2002-2003’te 13–17, 2007-2008’de 18–24 yaşlarında olan, İngilizce ve İspanyolca konuşan gençlerden oluşan ulusal bir örneklemden elde edilmiştir. Her iki dönemde toplamda 2.532 kişi anketleri yanıtlamıştır. Anketler toplumsal cinsiyet, yaş, dini görüş, dini faaliyetlere katılım, ırk-etnisite, memleket, kişinin annesine ya da babasına yakınlığı, aynı dini görüşlere sahip arkadaşların sayısı, kişinin hayatında dinin önemi, yaşam koşulları ve katılımcının 4 yıllık üniversite eğitimi alıp almadığı sorularını içermiştir. Dikkatli bir istatistiksel analizin ardından, yazarlar çok az sayıda üniversite öğrencisinin dini görüşlerini ya da kiliseye gitme sıklıklarını öncesine göre değiştirdiğini görmüşlerdir. Aksine, bir kişinin dini görüşlerinin yakın arkadaşlarının görüşleriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Üniversiteye gidip gitmemek ise neredeyse hiç fark yaratmamıştır. Kişinin yakın arkadaşları dini faaliyetlere düzenli bir şekilde katılıyorlarsa ve güçlü bir dini görüşe sahiplerse ya da - yakın arkadaşları faaliyetlere katılmayı bırakmışlarsa veya dini görüşlerini değiştirmişlerse, kişi -4 yıllık üniversite eğitimi alsın ya da almasın- onların izinden gitmiştir. Araştırmacılar aynı insanları zaman içinde takip ederek, üniversiteye gitmenin bir kişinin dini görüş ya da davranışlarını nasıl etkilediğini ya da etkilemediğini öğrenmişlerdir.

İnsanların görüşlerinin zaman içinde nasıl değişebileceğini göstermenin yanı sıra, panel araştırmaları bir insanın gençlikteki bir özelliğinin uzun erimli etkilerinin olup olmayacağına belirlemeye yardımcı olur. Janger (2011) bir kişinin ergenlikteki fiziksel görünümünün hayatının ilerleyen yıllarındaki sosyo-ekonomik statüsünü etkileyip etkilemediğini incelemek için panel araştırma verilerini kullanmıştır. Veriler 1957’de Wisconsin’de liseden mezun olan 10.317 erkek ve kadından oluşan bir örneklemden elde edilmiştir. Veriler kişinin boyutunu, vücut kitle indeksini (BMI) ve bir yüz çekiciliği ölçeğini içermektedir. Yüzün çekiciliği 2004’te lise yıllıklarından hareketle ölçülmüştür. Altı erkek ve altı kadından oluşan (63-91 yaşlarındaki) bir panel, her yıllık fotoğrafını 1-11 arasında değerlendirmiştir. Bütün katılımcıların BMI’ları 18, 54 ve 65 yaşlarında ölçülmüştür.

Jaeger fiziksel olarak çekici erkek ve kadınların 25 yaşına gelene kadar evlenmiş olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu, fakat çekiciliğin daha sonraki yaşlarda görülen evlenme oranları üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ortaya çıkarmıştır. Veriler, 18 yaşında uzun boylu olan erkeklerin, kısa boylu erkeklere göre hayatlarının ilerleyen dönemlerinde daha fazla gelir elde ettiklerini ve itibarlı bir mesleğe sahip olduklarını göstermiştir. Kadınlarda, 18 yaşında çekici bir yüze sahip olmak ilerleyen yaşlarda elde edilen geliri etkilememiş, fakat çekicilik ve ortalama bir BMI’nin ilerleyen yaşlarda itibarlı bir meslek sahibi olmakla ilişkili olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışma aynı insan panelini kullanarak, gençlikteki fiziksel çekiciliğin bir kişinin ömrü boyunca belli başarıları elde etmesinde uzun süreli bir etkisinin olduğunu doğrulayabilmiştir.

Çekici bir ergen olmanın uzun erimli etkileri 1950’lerin Wisconsin gençliğiyle sınırlı değildir. Bezzeval, Green ve Macintyre (2013) İskoç gençlerle ilgili bir araştırma yürütmüşlerdir. Verileri 1972’de doğmuş ve görüşmelerin yapıldığı 1987-1988’de 15–16 yaşlarında olan 1.515 insandan elde etmişlerdir. Araştırmacılar son kez 2007-2008’de, katılımcılar 36 yaşına geldiğinde, tekrar aynı insanlarla görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar 15 yaş çekiciliğini ölçmek için, üç görüşmeciden katılımcıların çekiciliğine 1–7

Örnek Kutusu 2.9 Devamı

arasında bir değer vermelerini istemişlerdir. Aynı zamanda her birinin 36 yaşındaki sosyo-ekonomik konumunu (meslek, gelir, eğitim düzeyi ve istihdam durumu açısından) ölçmüşlerdir. Yazarlar 15 yaşında çekici olarak değerlendirilen kişilerin daha az çekici bulunanlara göre, yüksek statülü/gelirli ailelerden gelme, daha sağlıklı olmakla ve IQ testlerinde daha yüksek skorlar elde etme gibi eğilimler sergilediklerini bulmuşlardır. 15 yaşında çekici bulunan kişiler 36 yaşında daha yüksek sosyo-ekonomik konumlara sahip olmuşlar, dahası bu kişilerin 15 yaşında daha az çekici bulunanlara göre evlenmiş olma olasılıkları da yüksektir. Sonuçlar, ebeveynlerin sosyo-ekonomik geçmişine ve kişinin 15 yaşındaki zekasına ve sağlığına göre düzeltildikten sonra dahi değişmemiştir.

3. Kohort araştırması panel araştırmaya benzer, fakat aynı kişileri gözlemlemek yerine belli bir dönemde benzer bir yaşam deneyimini paylaşan bir insan kategorisini inceler (bakınız Örnek Kutusu 2.10 Kuşak Araştırmaları)

Örnek Kutusu 2.10 Kohort Araştırmaları

Pampel (2016) Amerika Birleşik Devletleri'nde kohortların cinsel davranışla ilgili tutumlar üzerine etkisini irdelemiştir. Çoğu çalışmanın, evlilik dışı cinsel davranışlara karşı (örn. evlilik öncesi seks, evlilik dışı seks, eşcinsel seks ve ergenlikte seks) zamanla artan bir hoşgörü tespit ettiğini, fakat hoşgörülü tutumların nüfusun genelinde nasıl değiştiği hakkındaki bilgilerimizin eksik olduğunu söylemiştir. Bu araştırmasında ise "yeniliklerin yayılımı"yla ilgili bir modeli test etmiştir. Model, kohortların tutumlarının değiştiğini ve bir kohorttaki yüksek sosyo-ekonomik (SES) gruplarının daha hoşgörülü tutumları benimseyenler arasında ilk sırayı aldıklarını öngörmektedir. Yeni tutumlar yüksek SES'lerden diğer SES gruplarına doğru yayılır, dolayısıyla hoşgörü ve SES arasındaki başlangıçta mevcut bağlantı zayıflar. Pampel'in verileri 1900 ve 1985 arasındaki 86 kohorttan gelmektedir.

Pampel iki tür faktörün bir kişinin cinsel tutumunu şekillendirdiğini not etmiştir. İlk olarak, doğum kohortu kişinin tutumlarını güçlü bir şekilde etkiler. Bunun nedeni kişinin ömrü boyunca sürdürdüğü tutumlarının çoğu zaman gençlikte (geç ergenlikle 20'li yaşların başı arası) oturmuş olmasıdır. Bir kohortun gençliğindeki toplumsal bağlam o kohortun üyelerinin hayat boyu benimseyecekleri tutumları şekillendirir. İkincisi, tutumlar bir insanın ömrü boyunca değişebilirler. Toplumsal çaptaki çarpıcı değişiklikler ya da toplumsal hareketler kişinin hayatının ilerleyen dönemlerinde tutumunu değiştirmesine neden olabilir. Bu insanlar genellikle şehirlerde yaşayan, yüksek eğitim, statü ve gelir düzeylerine sahip, daha az geleneksel gruplardan gelirler. Yeni tutumlar iki patikayı izleyerek nüfus içinde yayılır. Yeni fikirler çeşitli yüksek SES grupları arasında yatay olarak yayılır, ardından alt SES grupları daha itibarlı grupların pratiklerini ve fikirlerini benimsedikçe dikey yönde aşağı doğru ilerler.

Pampel kohortun ve SES'in etkisinin iç içe geçtiğini not etmiştir. Her bir kohort kuşağı bir öncekine göre daha hoşgörülü değerlere ve tutumlara sahiptir (örn. 1960'ta doğanlar 1950'de doğanlara göre daha fazla, ancak 1970'de doğanlara daha az hoşgörülüdür). Sosyo-ekonomik özelliklerle tutumlar arasındaki ilişki de değişir. Eski kohortların yenilikçi grupları (yani yüksek SES'ler ve kentliler) kendi kohortları içinde yeni tutumları ilk benimseyenler olabilirler; ancak aynı "yeni" tutumlar daha genç kohortların bütün SES gruplarında yaygın bir şekilde görülebilir. Dolayısıyla, 1950 doğum kohortunun yenilikçi benimsenler, 1980 doğumlu kohortun neredeyse her üyesinde görülenlerden pek de farklı olmayan tutumlara sahip olabilirler.

Pamel açıklamasını 1972–2014 yılları arasındaki Genel Sosyal Tarama (GSS) verilerini kullanarak test etmiştir. Bu veriler, ABD’de 1880’ler ve 1980’ler arasında doğan kohortlarla 1972 ve 2014 arasında yapılan 2S anketteki cinsel tutumla ilgili sorulara verilen yanıtları içermektedir. Doğum yılına ve cinsel davranış karşısındaki karşı tutuma ek olarak, Pamel kişinin medeni halini, yaşadığı şehrin büyüklüğünü, eğitimi ve gelir düzeyini, dindarlığını, siyasi görüşlerini ve memleketini dikkate almıştır.

Sonuçlar evlilik öncesi seksin yüzde 61’le yüksek düzeyde kabul gördüğünü ortaya koymuştur (Yani bazen yanlış olabilir ya da hiçbir zaman yanlış değildir). Kabul oranları eşcinsel seks (%29), ergenlikte seks (%12) ve evlilik dışı seks için (%9) için daha düşük çıkmıştır. Genelde hoşgörü seviyesi, eski kohortlardan (yani 1900’de doğanlardan) yakın zamanlı kohortlara (yani 1980’lerde doğanlara) doğru gidildikçe, soru bazlı küçük farklılıklar göstermekle birlikte, artmıştır. Pamel SES’in etkileri kuşaktan kuşağa değişse de tutarlı bir şekilde cinsel davranışa karşı hoşgörüyü arttırdığını bulmuştur. Yirminci yüzyılın cinsellikle ilgili toplumsal tabuların katı olduğu ilk yıllarında doğan kohortlarda SES’in etkisi zayıf olmuştur ve neredeyse hepsi evlilik dışı her tür sekse karşı çıkmıştır. SES etkileri 1930’lar ve 1940’lar arası doğan kohortlarda zirveye çıkmıştır. Bu insanlar genç yetişkinliklerine 1950’lerde ulaşmışlardır. 1940’lardan sonra doğanlarda daha hoşgörülü cinsel tutumlar yaygındır ve SES etkileri zayıflamıştır. Daha fazla hoşgörüyü doğru yaşıyan değişim, genç yetişkinliklerine doğum kontrol hapının geniş çapta ulaşılabilir olduğu dönemde erişen kohortlarla başlamıştır.

Pamel cinsel davranışla ilgili tutumların, diğer yeniliklerde olduğu gibi SES farklılıkları temelinde gelişip yaygınlaştığını saptamıştır. Boşanma ve toplumsal cinsiyet eşitliği meseleleriyle ilgili olarak da benzer yayılım örüntülerinin görüldüğünü belirtmiştir. Kohort perspektifi tutumların kuşaktan kuşağa (doğum kohortundan kuşağından doğum kohortuna) değiştiğini ve SES-yayılım etkisinin kohorta bağlı olduğunu göstermektedir. Cinsel davranışla ilgili tutumlarda kohortlara ve SES’lere bağlı görülen çeşitlilik, yeni fikirlerin ve tutumların nüfus içinde ve SES grupları arasında zaman içinde yayılma biçimini etkileyen daha genel süreçleri açıklar.

Kohort analizi “bariz bir şekilde makroanalitiktir” (yani araştırmacılar tek bir kategorinin tamamını önemli özellikleri açısından irdelerler) [Ryder, 1992:230]). “Kohorta” ya da tanımlanmış bir kategoriye odaklanınız. Yaygın olarak kullanılan kohortlar, aynı yıl doğan herkesi (doğum kohortları), aynı dönemde işe alınan herkesi, 1 ya da 2 yıllık bir sürede emekli olan herkesi ve belli bir yılda mezun olan herkesi içerebilir. Panel araştırmalarının aksine, kohort araştırmasında her yıl tam olarak aynı insanların yerini tespit etmemiz gerekmez, sadece ortak bir deneyimi paylaşanları belirleriz. Örneğin bir kohort araştırması üç evlilik kohortunu -3 yılın (1970, 1990 ve 2010) her birinde evlenen herkesi- kapsayabilir ve bu insanların düğün törenlerinin çeşitli açılardan farklılık gösterip göstermediklerini, gelinin evlilik esnasında hamile olup olmadığını ve başka özellikleri görmek için yapılabilir.

KESİTSEL: Bir grup insanı tek bir anda gözlemlemek

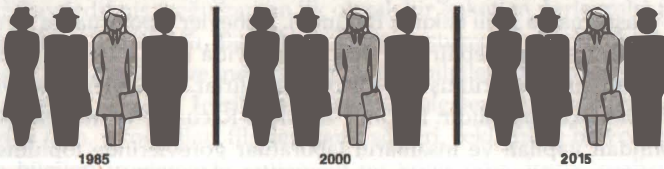

Şubat 2019

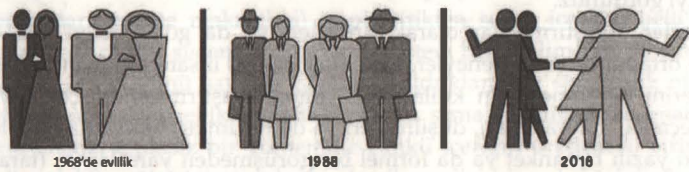
ZAMAN SERİLERİ:: Farklı insanları farklı zamanlarda gözlemlemek

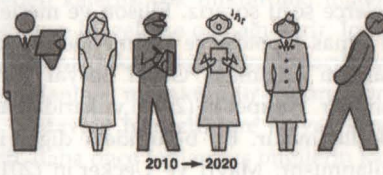
PANEL: Tam olarak aynı insanları iki ya da daha fazla zamanda gözlemlemek

KOHORT: Bir deneyimi paylaşan insanları iki ya da daha fazla zamanda gözlemlemek

VAKA ANALİZİ: Küçük bir kümeyi zaman içinde yoğun bir şekilde gözlemlemek

Şekil 2.3 Toplumsal Araştırmanın Zaman Boyutu

Veri Toplama Teknikleri

2.5. Nicel ve Nitel Araştırmadaki Farklı Veri Toplama Yöntemlerini Özetlemek

Bu bölümde temel veri toplama tekniklerini kısaca özetleyeceğiz. İlerleyen bölümlerde, bu teknikleri detaylı bir şekilde ele alacak ve nasıl kullanıldıklarını öğreneceksiniz. Teknikleri topladığınız verilerin tütüne göre iki kategoriye ayırabiliriz: *nicel* (sayısal veriler) ve *nitel* (kelimeler ya da resimler şeklindeki veriler). Belli teknikler belli tür araştırma sorularını ya da konularını ele almakta daha başarılıdır. Bir araştırma sorusunu uygun bir veri toplama tekniğiyle eşleştirmek beceri, pratik ve yaratıcılık gerektirir.

Nicel Veri

Deneyler. Deneyssel araştırma doğa bilimlerinin mantığına ve ilkelerine dayanır (deneyssel araştırmayla ilgili bakınız Bölüm 9). Deneyler laboratuarda ya da gerçek yaşamda gerçekleştirilebilir. Genellikle az sayıda (30 ila 100 arasında) insanı içerir ve iyi sınırlandırılmış bir soruyu ele alırlar. Deneyler açıklayıcı araştırmalarda oldukça başarılıdır. Bölüm 1’de Moss-Racusine ve meslektaşları (2012) tarafından yapılan ve insanların laboratuvar görevlerinde toplumsal cinsiyetlerine göre ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarını inceleyen deneyssel bir araştırmayı gördünüz.

Anketler. Araştırmacılar olarak, anketleri ya da görüşmeleri pek çok araştırma ortamında (örn. deneyler, alan araştırması) insanların inançlarını ve düşüncelerini öğrenmek için kullanırız. Tarama araştırmasında, çok sayıda insanın geçmişi, davranışları, düşünceleri ya da tutumları hakkında bilgi toplamak için yazılı bir anket ya da formel bir görüşmeden yararlanılır (tarama araştırması hakkında bakınız Bölüm 10). Genellikle çok sayıda (100 ila 5.000 arası) insana kısa bir süre içinde düzinelerce soru sorarız. Ellison ve meslektaşlarının (2011), Bölüm 1’de ele alınan temas hipotezi ve Latin Amerika kökenlilere karşı tutumlar hakkındaki tarama çalışması, Genel Sosyal Tarama’dan (GSS) elde edilen verileri kullanmıştır. Pampel’in (2016) yukarıda bahsedilen kohort araştırması da GSS’yi kullanmıştır. Bu bölümdeki diğer iki örnek araştırma da anket verilerini kullanmıştır: Mayrı ve Uecker’in (2011) üniversitelilik ve dini görüşler hakkındaki panel araştırması ve Timberlake ve meslektaşlarının (2015) Ohio’da göçmenlikle ilgili tutumlar üzerine betimleyici araştırma. Deneyden farklı olarak, ankette bir durumu ya da koşulu insanların nasıl tepki vereceklerini görmek için manipüle etmeyiz; sadece aynı soruların sorulduğu çok sayıda insanın verdiği yanıtları kaydederek. Ankette insanları genellikle rastlantısal örneklem yöntemiyle seçeriz (Rastlantısal örneklem Bölüm 8’de ele alınacaktır). Bu bize, birkaç insandan (örn. 1000 kişiden) elde

edilen bilgileri meşru bir şekilde çok daha fazla sayıda insana (örn. birkaç milyon kişiye) genelleme imkanı verir. Çoğu zaman şema, grafik ya da tablolar kullanarak anket verilerini sunar ve istatistiksel analiz yaparız. Anketleri en çok betimleyici araştırmalarda, bazen açıklayıcı araştırmalarda, nadiren de keşifsel araştırmalarda kullanırız.

Tepkisiz Araştırma. Deneylerde ve anketleri, deneysel koşulları bizzat yaratarak ya da doğrudan soru sorarak incelediğimiz insanlarla aktif etkileşime geçeriz. Bunlar tepkisel yöntemlerdir çünkü araştırmanın katılımcıları, araştırmada olduklarının farkında oldukları için belli bir şekilde tepki verebilirler. Diğer nicel araştırmalar ise **tepkisiz araştırma** olarak adlandırılır, çünkü katılımcılar, haklarındaki bilgilerin araştırmanın bir parçası olduğunun farkında değildirler. Dört tepkisiz araştırma türü örtülü araştırma, mevcut istatistiksel bilgilere dayalı araştırma, içerik analizi ve ikincil veri analizidir (Örtülü araştırmayı Bölüm 11’de öğreneceksiniz). İkincil veri analizi daha önce toplanıp kaydedilmiş (çoğu zaman ilk olarak bir anketten derlenmiş) nicel verilerin istatistiksel analizidir. Burada tepkisiz araştırmanın iki türünü kısaca ele alacağız: içerik analizi ve mevcut istatistiksel bilgilere dayalı araştırma.

İçerik Analizi. İçerik analizi yazılı belgelerde ya da diğer iletişim araçlarında (örn. fotoğraflar, filmler, şarkı sözleri, reklamlar) mevcut olan içerik ya da bilgileri irdelemekte kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi gerçekleştirmek için, analiz edilecek bir miktar içeriği (örn. ders kitapları, televizyon programları, gazete makaleleri) tespit ettikten sonra içeriğin belli yönlerini kaydetmek için bir sistem oluştururuz. Sistem belli kelime ya da temaların ne sıklıkla görüldüğünü saymak olabilir. Bulduklarımızı sistematik olarak kaydettikten sonra, genellikle grafikler ya da şemalar kullanarak analiz ederiz. İçerik analizi tepkisiz bir yöntemdir çünkü içeriğin üreticileri, birinin onları analiz edebileceğini bilmiyorlardır. İçerik analizi bize aksi takdirde fark edilmeden kalacak çok miktardaki materyalin içeriğindeki özgül nitelikleri keşfetme ve belgeleme olanağı verir. İçerik analizini en çok betimleyici amaçlarla kullanırız, fakat keşifsel ya da açıklayıcı araştırmalarda da içerik analizinden faydalanmak mümkündür (bakınız Örnek Kutusu 2.11 İçerik Analizi).

Mevcut İstatistiklere Dayalı Araştırma. Mevcut istatistikleri kullanmak için, daha önce toplanmış bilgilerin kaynaklarını tespit ederiz ve bu kaynaklar çoğu zaman resmi devlet kayıtlarıdır (Mevcut istatistiklere dayalı araştırmalar Bölüm 11’de ele alınmaktadır). Ardından bu verilerini bir araştırma sorusunu yanıtlamak üzere yeniden düzenleriz. Kaynakları tespit etmek ve niteliklerini doğrulamak zaman alabilir. Çoğu zaman bir araştırmaya başladığımızda ihtiyaç duyduğumuz bilgilerin erişilebilir olup olmadığını bilmeyiz. Mevcut istatistiklere dayalı araştırmaları keşifsel, betimleyici ya da açıklayıcı amaçlarla kullanabiliriz, ancak en çok betimleyici araştırmalarda kullanırız.

Örnek Kutusu 2.11 İçerik Analizi

Rasmussen ve Densely (2017) Amerikan folk müziğindeki şarkı sözleri üzerine bir içerik analizi gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar folk müziğin Amerika Birleşik Devletleri'nde en popüler müzik türü ve radyo formatı olduğunu not etmişlerdir. 18–19 yaş grubunun en çok dinlediği müzik türü, ergenlerin de en beğendiği üç müzik türünden biri folk müziktir. Radyoda folk müzik dinleyenlerin sayısı yıllar boyunca artmıştır ve bu gün Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bütün radyo dinleyicilerinin yüzde 15'ini teşkil etmektedir. Bu dinleyicilerin çoğunluğu kadındır, fakat günümüz folk müziği şarkıcılarının çoğu erkektir.

Araştırmacıların hedefi şarkı sözlerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların nesneleştirilmesi bakımından kadınları nasıl resmettiğini irdelemektir. *Billboard* dergisinin yıllık Top Folk Müzik Hitleri listelerindeki en popüler 50 şarkıyı örneklemelerine dahil etmişler; bunlar 1990–1999, 2000–2009 ve 2010–2019 arası olmak üzere her on yılın ilk beş yılında listelerde yer alan popüler şarkılardan oluşmuştur. Şarkı sözlerinin dökümünü çevrimiçi bir servis sağlayıcıdan almışlardır. İki araştırmacı her şarkıyı, şarkıcının cinsiyetine, şarkı sözlerinin bir kadına atıfta bulunup bulunmadığına ve yerleşik toplumsal rollerinin ve kadınların nesneleştirilmesinin kadın örneklerini içerip içermediğine göre sınıflandırmıştır. Şarkıların yüzde 91'inin bir kadına atıfta bulunduğunu bulmuşlar ve herhangi bir kadından söz etmeyen şarkıları analizden çıkarmışlardır. Bir kadına atıfta bulunan şarkılardan yüzde 78'ini erkek ve kadın şarkıcılar tarafından birlikte seslendirilmiştir. Araştırmacıların nihai örneklem büyüklükleri 671 olmuştur ve bu şarkıların hepsi bir kadına atıfta bulunmaktadır. Araştırmacılar şarkı sözlerini kadın rolünün temsiliyle ilişkilendirilen altı kategoriye ve kadınların nesneleştirilmesiyle ilişkilendirilen altı kategoriye göre sınıflandıracakları bir sistem geliştirmişlerdir. Altı toplumsal cinsiyet rol kategorisi şöyledir: geleneksel kadın, geleneksel olmayan kadın, ailevi rol, güçlü kadın, bir erkeğe bağımlı kadın, güvenilmez/hilekar kadın. Altı nesneleştirilmiş temsil kategorisi ise kadının fiziksel görünümü, vücudu saran kıyafetler giyen kadın, nesne olarak kadın, kadın hakkında argo kelimelerin kullanımı, "askıntı olunan" kadın ve kadına olumlu özelliklerin atfedilmesidir.

Araştırmacılar şarkı sözlerini bu kategorileri kullanarak ve verilerin istatistiksel olarak analiz ederek sınıflandırdıktan sonra, çalışmanın sonuçlarını "... Bulgular önceki on yıllara göre 2010'larda folk müziğin kadınları nesneleştirme eğiliminin daha fazla ve kadınları güçlü gösterme eğiliminin daha az olduğunu ve folk müzikte erkek şarkıcıların söylediği şarkıların sözlerinin nesneleştirme eğiliminde başı çektiğini göstermektedir" diyerek özetlemişlerdir (Rasmussen & Densley, 2017:199). Folk müziğin diğer türlere göre kadınlar hakkında daha saygılı mesajlar içerdiği inancına karşı çıkmışlardır. Mevcut folk müziğin toplumsal cinsiyet içeriğinin zamanla diğer müzik türlerinde gerçekleşenleri yansıtacak şekillerde değiştiğini bulmuşlardır. Kısacası, folk müzik fanları artık diğer müzik türlerinde ve medyalarda görülen aynı toplumsal cinsiyet mesajlarını dinlemektedirler. Bu mesajlar, bir kadının değerinin becerileri ya da kabiliyet-temelli özelliklerinden ziyade fiziksel görünümünden ve cinsel çekiciliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Nitel Veri

Nitel veri çok çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar: fotoğraflar, haritalar, açık-uçlu görüşmeler, gözlemler, belgeler vb. Bu tür verileri basitçe iki büyük kategoriye ayırabiliriz: (etnografi, katılımlı gözlemi ve derinlemesine görüşmeyi içeren) alan araştırması ve tarihsel-karşılaştırmalı araştırma.

Alan Araştırması. Alan araştırması küçük bir insan grubu üzerinde belli bir süre boyunca etnografik vaka analizi gerçekleştirmeyi içerir (Alan araştırması Bölüm 13'te ele alınmaktadır). Alan araştırması genel hatlarıyla formüle edilmiş bir soruyla başlar, ardından araştırılacak bir grup ya da alan seçilir, erişim sağlanır ve söz konusu ortamda toplumsal bir rol benimsenmesiyle gözleme başlanır. Alan araştırmacıları alanda birkaç aydan birkaç yıla kadar değişen sürelerde dikkatli gözlem ve etkileşimlerde bulunurlar. İnceledikleri insanları kişisel olarak tanımaya başlar ve enformel görüşmeler yaparlar. Veriler gün gün alınan ayrıntılı notlar şeklindedir. Araştırmacılar gözlem yaparlarken, gözlemlediklerini sürekli değerlendirir ve çoğu zaman yeni sorular ya da meseleler keşfederken gözlemlerinin önemiyle ilgili fikirlerini rafine ederler. Son olarak, araştırmacılar alanı terk eder, notlarını gözden geçirir ve yazılı raporlar hazırlarlar. Alan araştırması genellikle keşifsel ve betimleyici çalışmalarda kullanılır; bazen de açıklayıcı araştırmalarda kullanılır (Bölüm 1'de Skid Row'daki polisler hakkındaki bir alan araştırmasını gördünüz [Stuart, 2016]; ayrıca bakınız Örnek Kutusu 2.12 Alan Araştırması).

Örnek Kutusu 2.12 Alan Araştırması

Sumerau (Sumerau, Padavic & Schrock, 2014) LGBT'leri kabul eden bir Hristiyan cemaati üzerine alan araştırması gerçekleştirmişlerdir. Cemaat 1990'ların başından beri aktiftir ve çalışmanın başlamasından 15 yıl sonra yaklaşık 100 üyeye ulaşmıştır. Sumerau cemaati üç yıl boyunca gözlemlemiş ve dua törenlerine düzenli olarak katılmıştır. Ayrıca kilise yönetim kurulu toplantılarına, İncil okumalarına, koro faaliyetlerine, sosyal yardım programlarına ve toplumsal etkinliklere katılmıştır. İlaveten, cemaat üyeleriyle görüşmüş ve kilisede yetki sahibi cemaat mensuplarıyla (2-3 saatlik) yaklaşık 20 derinlemesine görüşme yapmıştır. Çalışmanın verileri detaylı gözlem notlarını, toplantıların ve derinlemesine görüşmelerin ses kayıtlarını ve kilisenin haber bültenlerini, gazete makalelerini ve reklamları, el ilanlarını, elektronik postaları ve diğer kilise yayınlarını içermektedir.

Sumerau araştırmaya kiliseye yeni bir papaz gelmeden önce başlamış ve yeni papaz önemli değişiklikleri başlatana kadar çalışmasına devam etmiştir. Kilisenin ilk 15 yılı "lider-siz"dir (sadece part-time papazlar olmuştur) ve eşitlikçilik, kapsayıcılık ve demokratik bir karar alma süreci kiliseyi karakterize etmiştir. Cemaat, kilise istikrar kazandığında bir papaz bulup istihdam etmeye karar vermiş, fakat cemaatin örgütsel dinamikleri yeni papazla birlikte beklenmedik doğrultularda değişmiştir.

Her iki cinsiyetin üyeliğinde ve bütün üye türlerinde (lezbiyen, heteroseksüel, biseksüel ve transseksüel) düşüş olmuştur. Cemaatin kompozisyonu bütün kadın üyelerin %75'inin kiliseyi terk etmesiyle değişmiş, erkek gay nüfus ise %20 artmıştır. Eskiden, kadınlar bütün üyelerin üçte ikisini oluşturmaktayken, yeni papazın göreve gelmesiyle kilise gay erkek ağırlıklı bir örgüte dönmüştür. İlaveten, çoğu beyaz, Hispanik ve orta sınıf cemaat üyeleri kiliseden ayrılmış, ancak cemaatin işçi sınıfı Afro-Amerikan üyeleri yerlerinde kalmışlardır.

Zamanla cemaat üyeleri arasındaki eşitlikçi görev paylaşımı azalmış ve görevler temelde kişinin toplumsal cinsiyetine göre dağıtılmaya başlamıştır. Yeni papazın gelmesinden önce, kadınlar ve erkekler dua törenlerinde ve örgütün sosyal yardım programlarında önemli roller oynamışlar ve kilise binasının temizlenmesi ve ortak etkinliklerde tüketilecek yemeklerin hazırlanmasında işbirliği yapmışlardır. Yeni papazın göreve başlamasından

birkaç ay sonra, erkekler dualardaki bütün başrolleri kapmışlar ve bütün karar alma görevlerini üstlenmişlerdir. Kadınlar sekreterlik işleri yapmakla, yemek pişirmekle, temizlikle ve duygusal destek görevleriyle sınırlandırılmışlardır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine sahip çıkılması, kadınların karar alıcı rollerden ve liderlik rolünden uzaklaştırılmasına tekabül etmiştir.

Sumerau, yeni papazın gelişinin toplumsal cinsiyet temelli katı bir işbölümü yaratan patriarkal toplumsal örüntüleri süratle nasıl kurumsallaştırdığını belgelemiştir. Papaz ve destekçileri, cemaatin dönüşümünü ruhani otoriteye, eril liderliğe ve kadınların itaatine dayalı geleneksel Hristiyan öğretisini savunarak meşrulaştırmışlardır.

Bu tek bir cemaatle ilgili bir alan araştırmasıdır, fakat toplumsal cinsiyet ve din hakkındaki kültürel inançlara sahip çıkılmasının, eskiden toplumsal cinsiyet açısından oldukça eşitlikçi olan yerel bir örgütlenmede, erkekleri kayıran yoğun bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratabileceğinin açıklayıcı örneği olmuştur. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ve patriarkal eşitsizliğinin, eskiden toplumsal cinsiyetle ilgili geleneksel inanç ve pratiklere meydan okumuş LGBT dostu dini bir cemaatte nasıl savunulur hale gelebileceğini göstermiştir. Araştırmanın yürütücüleri, geleneksel patriarkal imtiyazları reddeden bir cemaatlerin, erkeklere kadınlar pahasına fayda sağlayacak şekilde süratle ve çarpıcı bir biçimde yeniden yapılandırılmaları hakkında daha fazla araştırma yapılmasının gerektiğini not etmişlerdir.

Tarihsel-Karşılaştırmalı Araştırma. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma ilgili araştırma türlerinin bir araya gelmesinden oluşur. Bazı araştırmalar bir ya da birkaç farklı toplumun geçmiş bir dönemindeki toplumsal yaşamının farklı boyutlarını araştırırlar. Diğer çalışmalar ise farklı bir kültürü irdeler ya da iki veya daha fazla kültürü karşılaştırmalı (Tarihsel-karşılaştırmalı araştırmayı Bölüm 14'te ele alacağız). Bir ya da daha fazla tarihsel döneme odaklanabilir, bir ya da daha fazla kültürü karşılaştırmalı, tarihsel dönem ve kültürleri birbiriyle harmanlayabiliriz.

Alan araştırmasında olduğu gibi, genel hatlarıyla formüle edilmiş bir soruyla başlayıp ardından araştırma süreci boyunca bu soruyu rafine edip detaylandırırız. Çoğu zaman, mevcut istatistikler, belgeler (örn. kitaplar, gazeteler, günlükler, fotoğraflar ve haritalar), gözlemler ve görüşmeler gibi bulguları bir arada kullanırız. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma keşifsel, betimleyici ya da açıklayıcı olabilir, ancak genellikle betimleyicidir. Bütün tarihsel-karşılaştırmalı araştırmalar nitel bir yaklaşım benimsemez; bazıları farklı bir dönemdeki ya da farklı bir kültürdeki nicel verileri (örn. tarama verileri) irdeler.

Örnek Kutusu 2.13 Tarihsel Karşılaştırmalı Araştırma

Bölüm 1’de de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’nın (NAFTA) Kanada, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri’nde kabulünü etkileyen güçlere bakan Fairbrother’in (2014) yaptığı tarihsel-karşılaştırmalı araştırmayı gördünüz. Sutton’un (2013) tutukluluk oranları hakkındaki çalışması karşılaştırmalı araştırmanın başka bir örneğidir. Çok az değişimin yaşandığı yaklaşık yüzyıllık bir dönemden sonra, ABD’de tutukluluk oranları 1970’lerde çarpıcı bir şekilde artmış ve sonunda Amerika Birleşik Devletleri insanlarını nezarethanelere ve hapishanelere kilitlemeye dünya lideri olmuştur. Dünya nüfusunun yüzde 5’inden azına sahip Amerika Birleşik Devletleri, dünyadaki bütün tutukluların yüzde 20’sini barındırmaktadır. Sutton (2013), Amerika Birleşik Devletleri’nde ve diğer gelişmiş ülkelerde geçtiğimiz 40 yılı boyunca yüksek tutukluluk oranlarına doğru görülen çarpıcı değişimi açıklamak istemiştir. Olası açıklamalardan birinin ekonomik güçlerin (yani sanayisizleşme ve küreselleşmenin), serbest pazar politikalarını (yani işletmelerin deregülasyonunu, sıkı bütçe politikalarını ve sosyal yardımlarda kesintileri) teşvik eden “neoliberal” siyasi ideolojinin yaygınlaşmasıyla eş zamanlı olarak görülen etkisi olduğunu düşünmüştür. Sutton’un kuramına göre sanayisizleşme ve serbest pazar politikaları eğitimsiz genç erkeklerin erişebildikleri istihdam olanaklarını önemli ölçüde daraltmıştır. Bir işsizler alt sınıfı büyüdükçe hükümetler bunu sınırlandırmak ve idare etmek için daha sert cezai yaptırımlar benimsemişlerdir. Bu açıklamayı test etmek isteyen Sutton nitel verilere bakmış ve çoğu gelişmiş kapitalist ülkenin 1970’lerden sonra neoliberal politikalara doğru yön değiştirdiğini görmüştür. Ayrıca yüksek gelirli 15 kapitalist demokrasiden elde edilen nicel verileri istatistiksel olarak analiz etmiştir. Tutukluluk oranlarını, 100.000 kişilik nüfus başına düşen tutuklu sayılarını, ekonomik duruma ilişkin çeşitli verileri ve her bir ülkedeki hükümet politikalarına dair göstergeleri irdelemiştir. Tutukluluk oranlarında görülen genel bir yükselişe karşın, 15 ülkenin önemli ölçüde birbirinden farklılaştığını bulmuştur. Bu çeşitlilik nedeniyle, küreselleşme-yöndeşme kuramını kabul etmemiştir. Bu kuram, bütün gelişmiş ülkelerin 1970’lerden beri pek çok açıdan birbirine benzediğini söylemektedir. Sutton ise tutukluluk oranının sendikaların çok zayıf olduğu ve yoksullara yapılan sosyal yardımların ancak en minimal düzeyde olduğu ülkelerde tutukluluk oranlarının hızla yükseldiğini görmüştür. “Daha basit söylersek, ortalama tutukluluk oranlarındaki artışlar en düzensiz emek pazarlarına sahip ülkelerde yoğunlaşmaktadır” (s.740) sonucuna varmıştır. “Serbest pazar” ekonomisinin en kuvvetli olduğu ve merkezsizleşmiş bir hükümet yapısına sahip ülkeler, kalifiye olamayan genç erkeklerin istihdam olanaklarının en istikrarsız olduğu yerlerdir. Bu gibi ülkelerde sosyal yardımlar da minimal düzeyde olduğundan, tutukluluk oranları en hızla buralarda yükselmiştir. Tutuklanma ihtimali en yüksek nüfus grupları kalifiye olmayan genç erkekler olmuşlardır. Buna karşın, güçlü sendikalara ve kapsamlı sosyal yardımlara sahip ülkeler, emek pazarındaki istikrarsızlığın en düşük olduğu yerlerdir. Bu ülkelerin tutukluluk oranları hiç yükselmemiş değilse bile bu yükseliş çok kısıtlı olmuştur.

Sonuç

Bu bölümde size toplumsal araştırmanın boyutlarını genel hatlarıyla anlattık. Bir araştırmanın çeşitli şekillerde sınıflandırılabilceğini (örn. amacına, araştırma tekniğine göre) ve araştırmanın boyutlarının genelde birbiriyle örtüştüğünü (bakınız Şema 2.1) gördünüz. Araştırmanın boyutları, toplumsal araştırma coğrafyasında kullanılacak bir “yol haritası” gibi düşünülebilir.

Gelecek bölümde, toplumsal kurama dönüyoruz. Kuramla Bölüm 1’de karşılaştınız; ardından bu bölümde de kuramı duydunuz. Bölüm 3’te ise kuramın ve araştırma yöntemlerinin birlikte nasıl işlediğini ve çeşitli kuram türlerini göreceksiniz.

Anahtar Kelimeler

Eylem araştırması	Alan araştırması
Uygulamalı araştırma	Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma
Vaka analizi araştırması	Araçsal bilgi
Kohort araştırması	Boylamsal araştırma
Görevlendirilmeye dayalı araştırma	İhtiyaç tespiti
İçerik analizi	Tepkisiz araştırma
Maliyet-fayda analizi	Temel bilimsel araştırma
Kesitsel araştırma	Panel araştırması
Betimleyici araştırma	Katılımcı eylem araştırması
Değerlendirme araştırması	Düşünsel bilgi
Mevcut istatistiklere dayalı araştırma	Sosyal etki değerlendirmesi
Deneyisel araştırma	Tarama araştırması
Açıklayıcı araştırma	Zaman-dizileri araştırması
Keşifsel araştırma	Dönüşümsel araştırma

Değerlendirme Soruları

1. Keşifsel araştırma ne zaman kullanılır ve ne işe yarar?
2. Betimleyici bir araştırma ne tür sonuçlar üretir?
3. Açıklayıcı araştırma nedir? Birincil amacı nedir?
4. Temel ve uygulamalı arasındaki başlıca farklar nelerdir?
5. Temel bilimsel araştırmayı daha çok kimler yapar ve bu tür araştırmaların sonuçları daha çok nerelerde yayımlanır?
6. Üç uygulamalı araştırma türü arasındaki farkları açıklayın.
7. Zaman-dizileri, panel ve kohort araştırmalarının birbirinden farkları nelerdir?
8. Maliyet-fayda analizinde görülen bazı potansiyel sorunlar nelerdir?
9. İhtiyaç tespiti nedir? Bunu yaparken ne tür zorluklarla karşılaşabiliriz?
10. Nitel ve nitel araştırma arasındaki farkları açıklayın.

3. Bölüm

Kuram ve Araştırma

Kuramın başlıca işlevlerinden biri, deneyimi kavramların yardımıyla düzenlemektir. Ayrıca [kuram], toplumsal olguları araştırmanın karşısına çıkan devasa "vaka" çeşitliliği içinden ilgili unsurları ve verileri ayıklar.

Lewis Coser, "The Uses of Classical Sociological Theory" [Klasik Sosyoloji Kuramının Kullanımları], s. 170.

Öğrenim Amaçları

- 3.1. Kuramın toplumsal araştırmalardaki önemini açıklamak
- 3.2. Sosyal bilimlerde kuramı ideolojiden ayırt etmek
- 3.3. Toplumsal kuramın bileşenlerini betimlemek
- 3.4. Toplumsal kuramın boyutlarını betimlemek
- 3.5. Kuram ve araştırma arasındaki ilişkiyi açıklamak

Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenli sigara kullananların sayısı 1965'te yüzde 42 iken 2016'da yüzde 15'e düşmüştür. Bu düşüşün sigara içmenin sağlığa zararları konusunda uyarılar yapan kamuoyu kampanyalarından kaynaklandığını tahmin ediyoruz. Eğitim ve gelir seviyesi yüksek insanlar, daha az eğitilmiş ve düşük gelirli insanlara göre daha az sigara içme eğilimindedir. Toplumsal kaynakları konu alan bir kuram, eğitilmiş ve yüksek gelirli insanların eğitimsiz ve düşük gelirli olan insanlara göre daha fazla kitap okuduklarını ve daha bilinçli olduklarını, daha uzun vadeli düşünebildiklerini ve sigara içilmeyen, sağlıklı bir yaşam tarzına kendilerini adapte edecek daha fazla kaynağa sahip olduklarını öne sürmektedir.

Sigara içmek bir sağlık sorunu olmasına ek olarak, ayrıca sembolik bir moda ve kültürel beğeni meselesi olabilir. Benzer şekilde, eğitim ve gelir düzeyi bilgi ve kaynaklardan fazlasını ifade eder. Ayrıca farklı sınıfsal kültürlere (yani farklı toplumsal sınıflardan insanların kendilerini diğerlerinden kültürel olarak ayırıştırma biçimlerine) ait olduğu izlenimini verirler. Bir kültürel beğeni kuramı, üst-orta sınıfların yaşam tarzını benimseyenlerin, bu toplumsal

sınıflar tarafından kültürel olarak demode kabul edildiğini sigara içmediklerini öne sürmektedir. Buna karşın, işçi sınıfı yaşam tarzına sahip insanlar sınıf kültürlerinin bir parçası olarak sigara içerler. Sınıfsal kültürün unsurları arasında müziksel beğeni de vardır. Yüksek eğitilmiş, yüksek gelirli insanlar klasik müziği; eğitimsiz, düşük gelirli insanlar ise country müziğini, bluegrassı (geleneksel bir country müzik türü) ve heavy metal müziği tercih etmeye eğilimlidirler. Bu kültürel beğeni kuramı, müzikal beğenin farklı sınıfsal yaşam tarzları nedeniyle sigara içme davranışıyla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir.

Pampel (2006) kültürel beğeni kuramını incelemiş ve sigara içmenin kuramın öngördüğü gibi müziksel beğeniyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Fakat sonuçlar daha da ilginçtir. Hem iyi eğitilmiş ve yüksek gelirli insanlar hem de eğitimsiz ve düşük gelirli insanlar cızı beğenme eğilimi göstermişlerdir. Sigara içmek uzun süredir caz alt kültürünün bir parçasıdır. Söz konusu kültürel beğeni kuramına uygun olarak, Pampel caz severlerin aynı toplumsal sınıfın cazdan hoşlanmayan üyelerine göre sigara içmelerinin daha olası olduğunu görmüştür.

Kişinin müzikal beğenisiyle sigara içme davranışı arasındaki ilişki, kuramın gücünün ve araştırma üzerindeki etkisinin açıklayıcı bir örneğidir. Kuram toplumsal dünyada gördüğümüz varlıkların açıklamalarını sunar. 1. Bölüm'deki örnek araştırmalardan biri, ABD şehirlerinde polisin aşırı güç kullanımındaki farklılaşmayı açıklayan üç kuramı kıyaslamıştı. 1. Bölüm'deki bir başka örnek çalışma ise, Anglo-Amerikanların Latinlere karşı tutumlarındaki farklılıkları açıklamak için "temas hipotezi"ne bakmıştı. 2. Bölüm'deki örnek çalışmalardan biri, Amerika Birleşik Devleti eyaletlerinde tutukluluk oranlarının neden farklılık gösterdiğini açıklamak için "azınlık grubu tehdidi" kuramını kullanmıştı.

Kuram bize toplumsal yaşamın karmaşıklıklarını anlamamızda yardımcı olur. Sadece insanların yaptıkları şeyleri neden yaptıklarını açıklamaz, ayrıca araştırma için öngörüler sunar ve yollar önerir. Pampel'i yeni sorular sormaya ve sigara içme davranışını tekrar incelemeye yönelten kültürel beğeni kuramı gibi, kuramlar toplumsal dünyayı yeniden keşfetmemize ve yeni şekillerde düşünmemize yardımcı olacak kavramları temin ederler. Ayrıca kuramların, olayları açıklamanın alternatif yollarını nasıl ortaya koyduklarını açıklarlar.

Başlangıçta çoğu öğrenci kuramdan korkar. Kuramı, muğlak bir jargonla ve günlük yaşamları için anlamsız bir dizi soyutlamadan ibaret bir karmaşa olarak görürler. Umarız bu bölümü okuduktan sonra kuramın, toplumsal dünyayı idrak etmede sadece faydalı değil hayati önemde olduğunu anlayacaksınız. Kuram, pek çok işi halleder: düşüncelerimizi berraklaştırır, kavrayışımızı geliştirir, tartışmaları derinleştirir ve analizi zenginleştirir. Bilgilerimizin geliştirilmesinde, araştırma yapma biçimimizin şekillendirilmesinde kritik bir rol oynar. Bu bölüm, toplumsal kurama temel bir giriş niteliğindedir. İlerleyen bölümlerde de kuram hakkında konuşmaya devam edeceğiz.

Düşünce Kutusu 3.1 Toplumsal Kuramı Tanımlamak

1. *Kuram*, iki ya da daha fazla değişken arasındaki (değişkenler 6. Bölüm’de daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır) bir bağlantı tesis eden, mantıksal olarak birbiriyle ilişkili genel bir önerme kümesidir.
2. *Kuram*, bir toplumsal olgunun, nedensel olarak anlamlı bir dizi faktörü ya da koşulun tespit edilerek açıklanmasıdır.
3. *Kuram*, aydınlatıcı bir açıklama sunarak ve bize bir şeyin “tam olarak ne olduğunu” anlatarak, toplumsal bir olgunun gerçek anlamına ilişkin öngörüler sunar.
4. *Kuram*, ünlü bir sosyal düşünürün söylemek istediği şeydir.
5. *Kuram*, bir dünya görüşünün tamamı ya da dünyadaki olayları görmenin, yorumlamanın ya da anlamının belli bir biçimidir.
6. *Kuram*, siyasi-ahlaki bir bakış açısına dayalı eleştiridir; muhaliflerin konumunu ve iddialarını eleştiren bir dizi görüşü/inancı sunar ve savunur.
7. *Kuram*, toplumsal dünya ile ilgili bilgilerimizi nasıl geliştireceğimiz (örn. toplumsal gerçekliği aslında nasıl anlamlandıracağımız) hakkındaki kilit sorular ya da temel meseleler üzerine yapılmış felsefi bir açıklamadır.

Kaynak: Gabriel Abend, “The Meaning of ‘Theory,” *Sociological Theory*, Cilt 26, Sayı 2, Mayıs 2008, ss. 173-199.

Öğrencilerim toplumsal kuram hakkındaki kaygılarını ve kafa karışıklıklarını benimle paylaştılar ve bu kaygıların ve kafa karışıklıklarının dört nedeni olduğu açığa çıktı: Birincisi, kuram birden çok anlama gelebilir ve çeşitli biçimler alabilir. Günlük konuşmalarda, insanlar “kuram” kelimesini bilimsel kuramlar içermeyen geniş bir düşünce, tahmin ve önsezi yelpazesine gönderme yapmak için kullanırlar. Profesyoneller bile kuramın anlamı konusunda görüş birliğine sahip değildirler ve kurama farklı anlamlar yüklerler (bkz. Düşünce Kutusu 3.1).

İkincisi, çoğumuz gündelik hayatta nispeten kurama benzeyen açıklamalarla karşılaşır ve bunları kullanırız. Kuramlar açıklamalardan oluşurlar fakat tek açıklama türü değildirler. Açıklamalar, olanı biteni anlamlandırırken kullandığımız fikirlerin kaynaklarından biridir. Açıklamalar bize neyin önemli olduğunu, insanların yaptıkları şeyleri neden yaptıklarını ve dünyadaki olayların birbiriyle nasıl ilişkili olduklarını söylerler. Açıklamaları, arkadaşlarla yapılan konuşmalarda, televizyon programlarında, siyasetçilerin ve iş dünyası liderlerinin konuşmalarında, gazete haberlerinde, hatta bloglar ya da filmlerde duyabiliriz. Kurama kıyasla günlük açıklamalar kısımıdır, eksiktir ve sistematik değildir. Dikkatli bir şekilde irdelendiklerinde, çoğunun mantıksal çelişkiler barındırdığı görülür.

Üçüncüsü, kuram genellikle soyuttur. Hepimiz, dünyada somut olayların ve dokunup görebileceğimiz fiziksel nesnelerin (örn. tuttuğunuz bu kitap) yanı sıra zihinlerimizde yer edinmiş soyut fikirlerin (örn. özgürlük ve adaletin anlamı) mevcut olduğunun farkındayız. Aşına olmadığımız pek çok soyut

fikirle karşılaştığımızda ve bu fikirler gerektiği gibi tanımlanmadığında, bile- rek ya da bilmeyerek, hızla endişe ve hayal kırıklığı duyarız. Toplumsal ku- ram birbiriyle ilişkili soyut fikirler içerir. Bu fikirlerin bazıları gözlemlenebilir dünyayla ya da bilindik fikirlerle sadece gevşek bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Bir kuramın öngörülerini öğrenip aralarındaki bağlantıları görene kadar, ku- ramın içerdiği soyut fikirleri tartışmanın bize huzursuzluk vermesi şaşırtıcı değildir.

Kafa karışıklığının son sebebi doğrudan araştırma yapmayla ilişkilidir. Bazı araştırmacılar kuramlarını somutlaştırmakta ve kolayca anlaşılabilir kıl- makta başarısız olabilir. Biraz daha zaman ve çaba gerektirse de bir araştırma- cı araştırmasının dayandığı kuramı açık ve anlaşılabilir hale getirdiğinde araş- tırmanın güçlü ve zayıf yanlarını hızla değerlendirebilir ve kuramdan hareket- le daha etkili bir şekilde yeni bilgiler elde edebiliriz.

Kuram Nedir?

3.1. Kuramın toplumsal araştırmalardaki önemini açıklamak

1. Bölüm toplumsal kuramı, toplumsal dünyayla ilgili bilgileri yoğunlaştıran ve düzenleyen, birbiriyle bağlantılı fikirlerden oluşan bir sistem olarak tanımlamıştı. Kuramı, toplumsal dünyanın bazı unsurlarının nasıl ve neden işledi- ğini açıklayan bir tür “hikaye anlatımı” olarak da düşünebiliriz.

Çoğu toplumsal kuram dersi, toplumsal kuramın tarihine odaklanır ya da bize büyük düşünürlerin ne söylemiş olduklarını öğretir. Klasik toplumsal kuramcılar (örn. Durkheim, Marx, Mills, Tonnies ve Weber) pek çok yenilikçi fikir üretmiştir. Daha sonraki nesiller için gerekli zemini inşa eden, son derece orijinal, kapsamlı kuramlar geliştirerek etrafımızdaki toplumsal dünyayı gör- me ve anlama biçimimizi çarpıcı bir şekilde değiştirmişlerdir. Onların yazdık- larını okumaya devam ediyoruz çünkü yaratıcı ve birbiriyle ilişkili pek çok fikir sunmuşlardır. Düzinelerce aydınlatıcı fikir üretebilen ve dünyayı görme biçimimizi temelden değiştiren bu tür hakiki dehaler nadir bulunurlar. Kat- kılarının değerine karşın, kuram klasik toplumsal kuramcılarının yazdıkların- dan fazlasıdır. Günümüzün önemli kuramcılarından (örn. Jeffrey Alexander, Pierre Bourdieu, James Coleman, Michel Foucault, Anthony Giddens, Erving Goffman ve Theda Skocpol) öğrendiklerimizden de fazlasıdır. Kuramcılar pek çok yeni fikir ve kuram üretseler de kuramı hepimiz kullanabiliriz.

Kuramlar durağan değildir. Eski kuramları sürekli değiştirir ve yenilerini elde ederiz. Kuramlar pek çok şekil ve büyüklükte ortaya çıkarlar. Bazıları geniş düşünce sistemleriyken bazıları belli bir meseleyle ilgili dar ve özgül açıklamalardan oluşur. Temel olarak, toplumsal kuramları düşüncelerimizi düzenlemek, sistematikleştirmek, kavrayışımızı derinleştirmek ve genişletmek

için kullanılır. Kuramlar, bilgiye bir düzen getirdikleri için aynı zamanda birbirimizle iletişim kurmanın etkili bir yoludur.

Çeşitli sorunlarla ilgili gazete makaleleri ya da televizyon haberleri, çoğu zaman örtülü ya da kısmi kuramlara dayandıkları için, bazen gündelik yaşamda kuramlarla karşılaşırız. Bu gibi kuramlar sığ ve eksik olabilirler; fakat varsayımlar, birbiriyle ilişkili kavramlar ve açıklamalar barındırırlar. Medya gündelik yaşamda kullandığımız kuramların tek kaynağı değildir. Siyasi liderler kamusal sorunları ele alırken sık sık toplumsal kuramlara başvururlar. Örneğin, yetersiz okullaşmanın yoksulluğa neden olduğunu söyleyen bir siyasetçi bir kuram ortaya koymaktadır. Toplumsal araştırmalarda kullandığımız kuramlara kıyasla, bu tarz örtülü, kısmi kuramlar yeterince sistematik değildir, onlar kadar net bir şekilde formüle edilmemişlerdir ve ampirik bulgularla sınanmaları daha zordur. Diğer kuramlarla herhangi bir bağlantıları olmayabilir ve geniş bir idrak kapasitesi inşa etmemize nadiren yardımcı olurlar.

Sosyal bilimler kuramları, çoğu zaman sıradan birinin ortaya koyduğu kuramdan daha karmaşık ve soyuttur; ancak iyi kuramın kriteri olan **tutumluluk** yine de faydalıdır. Bu kriter, basit olan iyidir ve daha iyi kuramlar daha az karmaşık olanlardır, anlamına gelir. İyi kuramlarda ihtiyaç fazlası ya da ilave parçalar bulunmaz. Eşit oranda ikna edici iki kuram arasında bir seçim yaparsak, basit olan daha iyidir.

Çoğu araştırmada kuram bir şekilde mevcuttur. Sorun, kuramı bir araştırmada kullanıp kullanmayacağımızdan ziyade *nasıl* kullanacağımız ya da *ne tür* bir kuram kullanacağımızdır. Kuramın konumu, uygulamalı ya da betimleyici araştırmada temel ya da açıklayıcı araştırmada olduğu kadar önemli değildir. Yapacağımız çalışmalar, kuram ve araştırmanın ilişkisini bir kez anladıktan sonra daha iyi tasarlanacak ve daha güçlü olacaklardır. Kuram, araştırma esnasında yaptıklarımızla ilgili düşüncelerimizi de keskinleştirir. Çalışmamızın dayandığı kuram hakkında kafamız net ve açıksa, başkaları araştırmamızı daha kolay okuyup anlayacaklardır. Zayıf araştırmanın göstergelerinden biri, kuramın belirsiz, eksik ya da zayıf formüle edilmiş olarak kalmasıdır.

İdeolojiye Karşı Toplumsal Kuram

3.2. Sosyal bilimlerde kuramı ideolojiden ayırt etmek

Çoğu insan sosyal bilim kuramlarını sosyo-politik bir ideolojiyle ya da ahlaki-dini bir öğretiyle karıştırır. Bu anlaşılır bir şeydir. Gündelik hayatta toplumsal kuramla ortak yönleri sahip pek çok öğretiyle ve ideolojiyle karşılaşırız. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki evrim ve "yaratılış" tartışmaları, çoğu sıradan insanın bilimsel kuramı nasıl yanlış anladığının açıklayıcı bir örneğidir. Kamuyu anketleri ABD halkının yarısından fazlasının okulların hem evrimi

hem yaradılışı öğretmesini istediğini gösterir, çünkü insanlar ikisinin de "kuram" olduğunu düşünmektedirler (Pew Forum, 2005). Ancak, evrim mantıksal tutarlılığı, diğer bilimsel bilgilerle ve ampirik testlerle uyumluluğu nedeniyle kuram niteliğine sahiptir. Yaradılış (ya da onun "akıllı tasarım" gibi bir isim altında yeniden icat edilmiş farklı bir türü) ise bu niteliğe sahip değildir; aksine, ahlaki-dini bir öğretiden kaynaklanan bir ideolojinin parçasıdır.

Ahlaki-dini doktrinler inanç-temelli düşünce sistemleridir. İnananların mutlak hakikat olarak kabul ettikleri ve nadiren sorguladıkları kutsal öğretilere ve metinlere dayanırlar. Bu doktrinler bir tür ideolojidir ya da bilimsel olmayan bir düşünce sistemidir. Kamusal sorunlarla ilgili çoğu tartışmada ideoloji vardır, ister ahlaki-dini bir ideoloji ister sosyo-politik bir ideoloji ister her ikisi olsun. Doktrinler, çeşitli siyasi-ahlaki perspektiflerin destekçileri aracılığıyla medyada, şirketlerin ya da çıkar gruplarının halkla ilişkiler kampanyalarında veya siyasetçilerin kamu politikaları ya da yeni yasalar için sundukları bahanelerde ortaya çıkarlar.

Paylaştıkları ortak özellikler, ideolojinin toplumsal kuramla karıştırılmasını kolaylaştırır. Her ikisi de bize şeylerin neden oldukları gibi olduğunu söyler: suç neden olur, bazı insanlar yoksulken diğerleri neden değildir, boşanma oranları bazı bölgelerde yüksekken diğerlerinde neden düşüktür vb. Her ikisi de insanların ve toplumsal dünyanın gerçek doğası hakkında varsayımlar barındırır. Her ikisi de bize neyin önemli olduğunu ya da olmadığını söyler. Her ikisi de bir fikir ya da kavram kümesi sunar ve her ikisi de bu fikirleri birbiriyle ilişkilendirir.

Bilim camiası, kuramı, bilimsel mesainin asli unsuru olarak kabul eder. İyi kuram, düşüncenin berraklaştırılmasında, idrak kapasitemizin geliştirilip derinleştirilmesinde ve zaman içinde yeni bilgilerin tesis edilmesinde elzemdir. Bilim camiası ideolojiyi ise sistematik-ampirik sorgulamaya direnen, bilimsel olmayan bir dünya görüşünün parçası olarak görür.

İdeoloji, bilimsel olmayan soruları ele almaya uygun olabilir, fakat ideolojinin gerçekliğe dair iddiaları değerlendirmekte ya da sosyal bilimlerdeki meselelerle ilgili bilgi üretmekte kullanılması meşru değildir. Bilim camiasının çoğu üyesi için, ideoloji bilimin asli ilkelerine aykırı bir perdeleme kaynağıdır. Belli bir ideolojinin destekçileri zaman zaman sosyal bilime düşman kesilirler, özellikle sosyal bilim onların ideolojik düşünce sisteminin çeşitli parçalarını çürüttüğünde.

Bir "kuramımsı" olan ideoloji gerçek bir bilimsel kuramın sahip olması gereken özelliklerden yoksundur. İdeolojileri kuramdan yedi şekilde ayırt edebiliriz (ayrıca bkz. Düşünce Kutusu 3.2):

1. *Yanıtların kesinliği.* Çoğu insan ideolojide huzur bulur çünkü ideolojiler mutlak hakikati ve kesin yanıtları gösterirler. İnsanlarda kendine güven ve emniyet hissi yaratırlar. Buna karşın, toplumsal kuram an-

cak geçici yanıtlar sunar ve belirsizliğe açıktır. Çoğu insan bilimsel kuramların müzmin belirsizliğinden, tereddütlü tavrından ve geçiciliğinden rahatsızlık duyar. Toplumsal kuram muğlaklığa son derece açık olmamızı, sürekli sorular sormamızı ve inatçı bir şüpheyile birlikte yaşamamızı gerektirir.

2. *Bilgi sistemi türü farklıdır.* İdeolojiler neredeyse hiç değişmeyen kapalı bir bilgi sistemi sunarlar. İdeolojiler bütün yanıtlara sahip olduklarını ve iyileştirilmeye ihtiyaçları bulunmadığını iddia ederler. Buna karşın bilim her zaman büyüyen ve değişen açık uçlu bir bilgi sistemidir. Yanıtları tamamlanmış değildir ve yeni bulgu ve bilgiler elde edildikçe revize edilir. Kuramları sürekli değiştirir ve yeniden değerlendiririz. Kuramlar sürekli evrim geçirirler, -bazen yavaş bazen hızlı, bazen doğrudan bazen ancak geçici bir yön değişikliği ya da sapmanın ardından- daha büyük ya da daha yüksek seviyelere doğru değişim gösterirler.
3. *Varsayımların türü farklıdır.* Hem ideolojiler hem toplumsal kuramlar varsayımlar barındırırlar. İdeolojilerdeki varsayımlar sabitliğe, esnek olmamaya ve sorgulanmadan kabul edilmeye eğilimlidir. Çoğu ideolojik varsayım, şu üç kaynaktan birinden doğar: dini düşünce ya da inanç (örn. Hristiyanlığın ya da İslam'ın belli bir mezhebi), değer temelli bir konum (örn. libertaryen, sosyalist ya da faşist) ya da belli bir toplumsal grubun bakış açısı (zengin/güçlü bir seçkinler grubunun, evsiz ve yoksul insanların vb.). İdeolojiler, belli bir toplumsal gruptan kaynaklandıklarında, toplumun söz konusu kesimini (örn. zengin yatırımcılar, yoksullar) korur ve savunurlar. Buna karşın, toplumsal kuramın varsayımları, kaynağını bilim camiasındaki açık tartışma ve görüş alışverişlerinden alırlar ve zamanla evrim geçirirler. Değer yansızlığı ve nesnellik meselelerini ilerleyen bölümlerde (4. ve 16. Bölüm'de) ele alacağız. Şimdilik, toplumsal kuramın ideolojiden varsayımlarında tarafsız olmasıyla, tamamen tarafsız olmasa da kesin ve açık olmaya çalışmasıyla ayrıştığını bilelim. Burada belirtildiği gibi, ideolojiler çoğu zaman toplumun bir kesiminin dünya görüşünü yansıtır. Araştırmacıların/bilim insanlarının toplumsal konumu, ürettikleri toplumsal kuramı etkileyebilir mi? Bazıları, araştırmacıların kuramlarında bütün özgül toplumsal çıkarlardan ayrı ve uzak kalmaları gerektiğini söylerler; bazılarıysa açıkça belirttikleri sürece araştırma sürecinin bazı noktalarında sosyo-politik görüşlerin varlığına izin verirler; bazılarıysa araştırmaların toplumla özgün bir "ilişkisel" konum içinde olduğunu söylerler (Mannheim, 1936). *İlişkisel konum* araştırmacıların toplumun farklı alanlarından geldikleri, bu toplumsal alanların bütü-

nü hakkında son derece bilgili oldukları ve kendi özgün toplumsal konumları üzerine bilinçli bir şekilde akıl yürüttükleri anlamına gelir.

4. **Normatif ifadelerin kullanımı farklıdır.** İdeolojiler pek çok normatif varsayım, ifade ve fikir barındırır. Bir normatif tutumu ya da konumu desteklerler. Normatif ifade, “ne yapılmasını gerektiğini” içeren bir ifadedir. Bize neyin makul, uygun, ahlaki ve doğru, buna karşın neyin namakul, uygunsuz, ahlakdışı ya da yanlış olduğunu söyler. İdeoloji, toplumsal kuram gibi, bize neyin ne olduğunu ve neden olduğunu söyler, fakat bunun ötesine geçerek “ne olması gerektiğini” de içerir (bkz. Örnek Kutusu 3.1 Boşanmaya Dair Farklı Açıklamalar). İdeolojiler; betimleyici, olgu-temelli bir iddiayla *–olan budur ya da insanlar böyle yaşarlar–* ya da *insanlar bu yüzden böyle yaşarlar–* açıklama *–bu, bu yüzden olmuştur ya da insanlar bu yüzden böyle yaşarlar–* ve normatif bir konum *–olması gereken budur ve insanlar böyle yaşamalıdır–* arasındaki ayrımı muğlaklaştırır.

Düşünce Kutusu 3.2 İdeolojiye Karşı Toplumsal Kuram

Farkın Temeli	İdeoloji	Kuram
Yanıtların kesinliği	Mutlak, kesin yanıtlara karşı çok az soru	Tamamlanmış ve açık uçlu, geçici ve olumsal yanıtlar
Bilgi türü	Kapalı, sabit düşünce sistemi	Açık, genişleyen bir düşünce sistemi
Varsayım türü	İnanca, ahlaki düşünceye ya da toplumsal çıkara dayalı örtülü varsayımlar	Açık, bilinçli tartışmalara ve rasyonel görüş alışverişlerine dayalı net, değişime açık varsayımlar
Normatif ifadelerin kullanımı	Betimleyici iddiaların, açıklamaların ve normatif ifadelerin iç içe geçmesi	Betimleyici iddiaların, açıklamaların ve normatif ifadelerin birbirinden ayrılması
Ampirik bulgu	Bulguların seçici kullanımı, iddiaları doğrudan test etmekten kaçınma, karşıt bulgulara karşı direnç, inkar ya da ihmal	Bütün bulguların değerlendirilmesi, iddiaların sürekli test edilmesi ve bulgulara dayalı olarak değiştirilmesi
Mantıksal tutarlılık	Çelişkiler ve mantıksal hatalar	Yüksek düzeyde tutarlılık ve uyum, mantıksal hatalardan kaçınma
Şeffaflık	Şeffaflıktan kaçınma	Şeffaflığın teşvik edilmesi

Örnek Kutusu 3.1 Boşanmaya Dair Farklı Açıklamalar

İdeoloji Boşanmayı Nasıl Açıklayabilir?

Amerikan toplumu son 30 yılda ahlaki-toplumsal bir çöküntü yaşamıştır. Eskiden aileler güçlüydü, anneler evlerini bırakıp işe gitmezlerdi ve zamanlarının çoğunu çocukları ve kocalarıyla ilgilenerek geçirirlerdi. Dini ve ahlaki öğretiler sayesinde, aileler güçlüydü ve boşanmalar nadirdi. Ancak geçtiğimiz yıllar boyunca, ahlaki çürüme yaygınlaştı. Olumsuz davranışlar, aşırı hoşgörülü tutumlar, hükümet politikaları, gevşek okul disiplini ve medya aileyi zayıflatmış ve boşanmaları artırdı.

Bir Değerlendirme: Bu açıklama ahlaki-toplumsal çöküntü, ailenin gücü, boşanma, annelerin çocukları ve kocalarıyla geçirdiği zaman, ahlaki çürüme, saygı kaybı, hükümet politikaları, gevşek okul disiplini ve medya kavramlarını kullanmaktadır. Bu kavramların net bir anlamı ve ölçüsü yoktur ve ne ifade ettikleri tam olarak belli değildir. Kavramlar muğlak ve ziyadesiyle değer yüklüdür (örn. çürüme, çöküş, kötü). Bu açıklamayı test etmek kolay olmayacaktır ve açıklamanın son derece uzun zaman çerçevesi, aynı dönemde etkisi olmuş olabilecek başka faktörlerin de mevcut olduğu anlamına gelir.

Örnek Bir Toplumsal Kuram

Ailenin zarar görmeden (yani evli yetişkinler boşanmıyorlar) ve sağlam (yani aile üyeleri birbiriyle ilgileniyor, birlikte zaman geçiriyor, çocuk bakımına zaman ayırıyor ve olumlu toplumsal etkileşim örüntüleri sergiliyorlar) kalıp kalmayacağı, kaynakların ve toplumsal-duygusal stresin yoğunluğuna bağlıdır. Kaynaklar maddi (örn. gelir, eğitim, barınma, sağlık), toplumsal (arkadaşlar ve geniş aile, yakın komşular, yerel cemaatlara mensubiyet), bilişsel (eğitim, bilgi, güncel gelişmeleri takip etme) ve psikolojiktir (olumlu öz imgeler, olgunluk ve başkalarına saygı). Stres, geleceğe dair belirsizliği ve yaşam koşullarının istikrarsızlığını (örn. geçici işlerde çalışan aile üyeleri, zayıflayan ya da kötüleşen sağlık, suç mağdurları, madde kullanımı ya da bağımlılığı veya duygusal dengesizlik) içerir. Hem yeterli kaynaklara sahip hem de düşük stres seviyeleri gösteren aileler, düşük kaynaklara ve yüksek stres seviyesine sahip olanlara göre daha güçlü olmaya eğilimlidirler ve güçlü ailelerin zayıf ailelere göre zarar görmeden varlıklarını sürdürmeleri daha olasıdır.

Bir Değerlendirme: Bu açıklamada dört kavram kullanılmaktadır: *kaynaklar* (üç tür), *stres*, *ailenin gücü* ve *zarar görmeden kalma*. Her bir kavramın tanımı ya da bizim onları nasıl kullanabileceğimiz belirtilmiştir. Kavramlar arası ilişkiler açıktır ve ampirik olarak test edilebilir.

Buna karşın, çok az toplumsal kuram belli bir normatif iddiayı destekler. Betimleyici ifadeler (“dünyada işler böyle yürür”) ve açıklamalar sunarlar. Toplumsal kuramda, normatif konumlar ayrılmıştır. Bir kuramın betimlemelelerini (örn. bazı insanlar açlık çekmektedirler) ya da açıklamalarını (bazı insanlar daha yüksek fiyatlarla satmak için gıda kaynaklarını saklamakta ve bu diğerlerinin açlık çekmesine neden olmaktadır) bir ya da daha fazla normatif konumla (kimse açlık yaşamamalıdır; zayıf olanların aç bırakılması insanlığı daha güçlü kılar) ilişkilendirebiliriz. Betimlemeler, açıklamalar ve normatif konumlar bir kuramda birlikte var olmak zorunda olmasalar bile, bunlardan herhangi birinin kuramdaki olası varlığı da katı ya da sabit değildir.

Özetle toplumsal kuramda normatif-ahlaki konumlar betimleyici ifadelerden ve açıklamalardan soyutlanmış ya da ayrılmıştır, ancak ideolojilerde normatif konumlar betimleyici ifadelerin ve açıklamaların ayrılmaz bir parça-

sıdır ve onların içine gömülmüşlerdir. Bu normatif konumları ideolojilerden kaldırmayı imkansız kılar.

5. *Ampirik bulguların kullanımı farklıdır.* Bilimsel kuram ve ideoloji arasındaki kritik farklardan biri ampirik bulgularla ilgilidir. Bir ideolojinin destekçileri, bulguları seçici bir şekilde sunup yorumlayarak belli bir ideolojik görüşü destekleyeceklerdir. Bir ideolojinin destekçileri, çoğu zaman kişisel deneyimi, merkezi bir değere/kanaate bağlılığı ya da dini inancı, dikkatli ampirik gözlemi geçersiz kılan nihai bir bulgu türü olarak öne çıkarırlar. “Yanıtlara” halihazırda sahip, kapalı bir düşünce sistemi olarak ideolojiler karşıt bulgulara direnç gösterirler ya da onları inkar ederler. Bir ideoloji son derece olumsuz ya da karşıt bir bulguyla karşılaştığında, bükülmez ya da değişmez. İdeolojik bir bakış açısına inananlar, olumsuz bulguları seçici bir şekilde yorumlarlar, istisna olarak kabul ederler ya da onun ideolojinin iddialarıyla alakasız olduğunu söylerler. Bir ideolojinin inananları her zaman karşıt bulguları reddedebilecek yollar bulabilirler. Bu bir “Kafamı gerçeklerle bulandırma; haklı olduğumu biliyorum” tutumudur. Nitekim bir ideolojinin inananları, kendilerine olumsuzluklar gösterildiğinde, mevcut tutumlarına her zamankinden daha bağlı hale gelebilir ya da karşıt fikirdeki insanlara korku ve düşmanlıkla tepki gösterebilirler. Toplumsal kuramlar ise açık düşünce ve açıklama sistemleridir. Her tür bulguyu memnuniyetle karşılarlar. Çoğu toplumsal kuram sürekli tartışmaya, yenilenmeye ya da değişime açık olduğu için, sürekli evrim geçirmektedir. Araştırma bulguları bir kuramı destekleyebilir, genişletebilir, çürütebilir ya da değiştirebilir. Kuramı hem onu destekleyen hem de ona karşıt olan ampirik bulgularla ilgili bulguların *tümüyle* düzenli bir şekilde sınarsınız. Bulguları bir kuramı değerlendirmek için kullanırsınız, savunmak için değil. Bulguların kuramı destekleyip destekleyemeyeceğini asla önceden bilemeyiz. Herhangi bir araştırma, dayandığı kuramın zayıf yanları bulunduğu ve yenilenmeye ihtiyacı olduğuna işaret eden bulgular keşfedebilir.
6. *Mantıksal tutarlılık talebi farklıdır.* İdeolojiler çoğu zaman mantıksal ilişkiler barındırırlar ve pek çok ideoloji döngüsel akıl yürütmeye dayanır. Döngüsel akıl yürütmenin pek çok çeşidi vardır: Basitçe bir ifadeyi nispeten farklı terimlerle tekrarlarlar ya da onu anlamak için yeni bir mantık önerirler. Bir ideolojide mantıksal bir çelişki ya da yanlışlık bulunmasına gösterilen tipik tepki, bunu inkar etmek ya da örtmektir. Sürekli bütün mantıksal yanlışlıkların kökünü kazımaya ve bunları ortadan kaldırmaya çalışıyoruz. Bir yanlışlık ya da çelişki keşfedersek, kuramı revize ediyor ya da yanlışlık ya da çelişki içermeyen başka bir kuramla değiştiriyoruz.

7. *Şeffaflık farklıdır.* İdeoloji ve kuram arasındaki farklılığın araştırmalarımızı gerçekleştirme biçimimiz açısından önemi vardır. Toplumsal araştırmada, bir kuramın varsayımlarının, kavramlarının ve bağlantılarının farkındayızdır ve bunları açık hale getiririz. Kuram ve onun araştırmadaki konumu, hiçbir şey saklanmaksızın, herkese açıktır. Bu görünürlüğe, meydan okumalar ve açık tartışma için yapılan bir davet eşlik eder. Buna karşın, ideolojiler çoğu zaman muğlak ya da tam olarak saptaması zor özellikler barındırırlar. İdeolojiler çoğu kez gizem ya da gizlilik bulutlarıyla örtülü alanlar içerirler; ciddi bir meydan okumadan ya da açık tartışmadan kaçınarak itaat ve bağlılık beklerler.

Toplumsal Kuramın Bileşenleri

3.3. Toplumsal kuramın bileşenlerini betimlemek

Varsayımlar

Bütün kuramlar gözlemleyemediğimiz veya ampirik olarak değerlendirmedimiz şeylerin doğası hakkındaki ifadelerden oluşan **gömülü varsayımlar** barındırırlar. Bunlar, ihtiyaç duyduğumuz başlangıç noktalarıdır. Sosyal bilimlerde, insanların doğası hakkında (örn. insanlar doğaları gereği rekabetçidirler veya doğaları gereği yardımsever ve işbirlikçidirler), toplumsal gerçeklik hakkında (örn. toplumsal gerçekliği görmek kolaydır veya gizli parçalar içerir) ya da belli bir olgu veya mesele hakkında varsayımlarda bulunuruz.

Varsayımın bir türü *ardalan varsayımı*dır: Araştırmamıza devam edebilmemiz için gereklidir. Irk ayrımcılığı gibi karmaşık toplumsal meselelerle ilgili kuramlar, çeşitli örtülü ardalan varsayımlarına dayanırlar. Irk ayrımcılığıyla ilişkili varsayımların bazıları şöyledir: Bir toplumdaki insanlar ırksal kategorileri ya da ırksal ayrımları fark ederler; bireyler arasında, kişinin bir ırka mensubiyetine dayalı ayrımlar görürler; karakterlerin, güdülerin ve niteliklerin olumlu veya olumsuz anlamda bir ırka mensup olmaktan kaynaklandığını düşünürler. Bunlar ardalan varsayımlarıdır, çünkü insanlar “ırklar” arasındaki farkları (yani genetik mirasla ilişkili belli fiziksel görünüm özelliklerini) ayırt edemiyor olsalardı, bu nitelikleri bir ırkın mensuplarıyla hiç ilişkilendirmeselerdi vb., o zaman “ırk ayrımcılığı” kavramı anlamını yitirecekti. Dolayısıyla, kavram ve kuram ardalan varsayımlarına dayanır.

Ardalan varsayımlarına ilaveten, “izlenebilir” varsayımlarımız olabilir (yani bunlar bizi bir yere taşırlar ve bir argümanı ilerletmemize imkan tanırırlar [bakınız Abbot, 2004: 152]). İzlenebilir bir varsayım doğru olabilir de olmayabilir de. Irk ayrımcılığını incelemek isteseydik, insanların bu önyargıya değişen seviyelerde sahip olduğunu ancak bazı insanlarda bunun aslında hiç bulunmadığını varsayabilirdik. Kişinin ırk temelli önyargılarının kendi ait oldu-

bu ırka değil, diğer ırklardaki insanlara yöneldiğini varsayabilirdik. Böyle bir önyargının bir insandaki varlığının uzun süreli olduğunu ve bir anda görünmeyeceğini ya da kaybolmayacağını varsayabilirdik.

Kavramlar

Kavramlar kuramın temel taşlarıdır.¹ **Kuramsal bir kavram**, sembolle ya da kelimelerle ifade ettiğimiz bir fikirdir. Doğa bilimleri ve matematikteki çoğu kavram Yunan harfleri (örn. π veya Σ) gibi semboller veya formüller (örn. $E = mc^2$, E: Enerji, m: kütle, c: ışığın boşluktaki hızı veya $h = m/z$, h=hız, m=mesafe, t= zaman) kullanılarak ifade edilir. Buna karşın, çoğu sosyal bilimci kavramları kelimelerle ifade eder. Matematiğin ve doğa bilimlerinin egzotik sembolleri çoğu insanın canını sıkabilirken, sosyal bilimlerdeki kavramlar için kelimeleri özelleşmiş biçimlerde kullanmak da kafa karışıklığı yaratabilir. Bunun nedeni, hızla değişen ve çok dikkatli olmayan gündelik dilin içinde insanların net bir şekilde tanımlanmış sosyal bilim kavramlarına çoğu kez farklı anlamlar yüklemeleridir. Kavramları, kelimeler ya da semboller olarak ifade etmek arasındaki fark abartılmamalıdır. Kelimeler de her şeyden önce semboldürler: dille öğrendiğimiz semboller.

Kavramlar gerçekliğin doğası (yani ontoloji) ve gerçekliği nasıl bilebileceğimiz (yani epistemoloji) hakkında bir varsayım barındırırlar. Goertz'in (2006:27) belirttiği gibi, "*Kavramlar ontolojiyle ilgilidir*. Bir kavram geliştirmek tanım yapmaktan fazlasıdır: Bir varlıkla ilgili neyin önemli olduğuna karar vermektir" (vurgu Goertz'e aittir). Yüzyıllar boyunca, filozoflar ve bilim insanları kavramlarla ilgili iki varsayım kümesinden birisini benimsediler: nominalizm (adcılık) ve realizm (gerçekçilik). Şimdi bunların her birini ve toplumsal araştırma için önemini kısaca ele alalım.²

Realizm gerçekliğin "orada bir yerde" var olduğu ve bizim onun hakkındaki düşüncelerimizden ya da adlandırmalarımızdan bağımsız, "inkar edilemez unsurlara" sahip olduğu inancıdır. Gerçeklik aynı zamanda ampirik dünyada gözlemlendiğimiz pek çok özgül ayrıntıdan bağımsız "evrenseller" barındırır. Örneğin, realistler "aile," "toplumsal sınıf" ya da "demokrasi" gibi bir kavramın, insanlık tarihi boyunca ya da farklı kültürlerde görülen pek çok özgül biçiminden bağımsız bir varlığa sahip olduğuna inanırlar. Bir betimlemeyi, "aile," "toplumsal sınıf" ya da "demokrasi" gibi bir kavramla ilişkilendirdiğimizde, gerçekliğin evrensel, yani bütün ailelerde, toplumsal sınıflarda veya demokrasilerde ortak olan, bir boyutunu tanımlıyoruzdur. Toplumsal

¹ Kavramlarla ilgili daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Chafetz (1978:45-61), Hage (1972:9-85), Kaplan (1964:34-80), Mullins (1971:7-18), Reynolds (1971) ve Stinchcombe (1973).

² Nominalizm-realizm karşıtlığı hakkında daha fazlası için, bkz. Armstrong (1980) ve Brante (2001).

gerçeklik, bizim onun hakkındaki algılarımızdan bağımsız bir varoluşa sahip olduğu için, görebildiğimiz özgül durumlar evrensel bir kavramın gerçekte görülebilir tezahürleridir.

Nominalizm gerçeğin evrenseller yerine özgül unsurlar ya da şeyler içerdiği inancıdır. Dünyanın birbirine benzeyen belli unsurlarını etiketlendiririz; yani, deneyimimizin ayrıntılarını sınıflandırır ve kategorize ederiz. Kavramlara attığımız etiketler gözlemlediğimiz şeylere verdiğimiz adlardan başka bir şey değildir; bizim gözlemlerimiz ve etiketlendirmelerimiz dışında bir "gerçeklikleri" yoktur. Bir nominaliste göre, "aile," "toplumsal sınıf" ya da "demokrasi" dünyadaki ayrıntıları görme, kategorize etme ve düşünme biçimimiz dışında var olmazlar. Nominalistlere göre, sadece ayrıntılar gerçektir. Gerçekte "orada bir yerde" hiçbir temel evrensel kavram (yani aile, toplumsal sınıf ve demokrasi) bulunmadığı gibi, gözlemlediğimiz belli ayrıntıları da bu kavramlar üretmezler. Dolayısıyla nominalizm, kavramlarımızın (fikirler) ve etiketlerimizin (isimler) bizim yaratımlarımız olduğunu varsayar. Gözlemlediğimiz ayrıntılara bir yapı ya da düzen kazandırmak için bunları kullanırız. Etiketlerimiz dünyadaki deneyimlerimizi daha iyi anlamak ve düşünmek için kullandığımız keyfi yaratımlardır.

Felsefedeki realizm/nominalizm ayrımı kuram ve araştırmada kavram geliştirme ve kullanma biçimimizi nasıl etkiler? Nominalist bakışı benimsersek, o zaman toplumsal dünyayla ilgili açıklama ve ölçümlerimizdeki kavramlar/terimler esnektir. Duruma, tarihsel döneme ya da kültüre göre değişiklik gösterebilirler. Kavramlar gerçeğin pek çok ayrıntısı arasındaki benzerlikleri fark etmemizde ve dünyayı açıklamamızda yardımcı olabilirler, fakat bizim dışımızda "orada bir yerde" sahip oldukları bir "gerçeklik" yoktur. Bunların beşeri yaratımlar olduğunu kabul etsek de kavramları, dünyayı düşünme, anlama ve değiştirme biçimimizi şekillendirmede önemli olarak görmeye devam ederiz.

Realist bakışı benimsersek, o zaman kavramlar gerçeği anlamlandırmak için ürettiğimiz isimler ve tanımlardan fazlası olurlar. Gerçeğin asli unsurlarıdır, bilgimizin ve düşüncelerimizin dışında bir gerçeklikleri vardır; bizden bağımsız olarak dünyada var olurlar/hareket ederler. Onları yaratmak yerine keşfederiz. Gerçekte "orada bir yerde" ne olduğunu, gerçeklik hakkındaki düşüncelerimizden bağımsız olarak tanımlamaya çabalarken, keşfettiğimiz kavramı duruma uyarlar ya da detaylandırırız.

Nominalist-realist ayrımı nicel ve nitel ölçümü etkiler. Çoğu nicel araştırmacı realist bir yaklaşım benimser, bu nedenle kavramları tartışmaya ve ayrıntılandırmaya özen gösterme eğilimindedirler. "Orada bir yerde" var olan gerçeğe iyice yaklaşmak için dikkatli bir ölçüm yapmaya çok önem verirler. Çoğu nitel araştırmacı ise nominalist bir yaklaşım benimser. Kavramları kavramaya yardımcı beşeri yaratımlar olarak görürler, bu nedenle ölçümü keskin-

leştirmektense kavramların geliştirilmesine ve ayrıntılandırılmasına öncelik verirler. Kısacası, kuram-odaklı nicel araştırmacılar ve pek çok nitel araştırmacı kavram geliştirmeye önem verir. Bazı nitel araştırmacılar ise (yarı 4. Bölüm'de anlatılan katı bir yorumlayıcı paradigmayı kullananlar) nadiren de olsa betimlemeden kurama geçerler.

Şimdi zaten aşına olduğumuz basit bir kavram örneğine bakalım: *uzunluk*. *Uzunluk* kelime ya da sembol şeklinde (*u*) yazabilirsiniz. Kelimedeki harflerin bir araya gelmesi ya da çıkardığı ses, zihninizde yer alan bir fikri sembolize eder ya da gösterir. Çince 高度, harfleri ya da Fransızca *hauteur* kelimesi, Almanca *höhe* kelimesi ve İspanyolca *altura* kelimesi, hepsi aynı fikri ifade eder. Bir bakıma, dil, fikirleri insanların hayatlarının bir noktasında öğrendikleri seslerle ya da yazılı simgelerle temsil etmek için yaptıkları bir anlaşmadır. Kavramları ve kuramı öğrenmek, bir dili öğrenmeye benzer.³

Kavramlar toplumsal kuramın dışında da vardır. Her yerdedirler ve onları her zaman kullanırız. *Uzunluk* gündelik yaşamdan alınmış basit bir kavramdır, fakat ne anlama gelir? *Uzunluk* kavramını kullanmak kolaydır, fakat tanımlamak ya da kavramın kendisini betimlemek zor gelebilir. Çoğu zaman olan budur. Kavramları kullanabiliriz fakat tam olarak ne anlama geldiklerini düşünmek ve onlara hak ettikleri tanımları vermek zor gelecektir. *Uzunluk* kavramı fiziksel bir ilişkiyle ilgili soyut bir kavramdır. Fiziksel bir nesnenin niteliği olarak, tepeden zemine olan mesafeyi ifade eder. Tipik olarak kavramları hem diğer kavramları kullanarak hem de örneklerle tanımlarız. *Uzunluğu* tepe, zemin ve mesafe kavramlarını kullanarak tanımlayabilir ve fiziksel dünyadan pek çok örnekle açıklayabiliriz.

Uzunluk, bilindik bir kavramdır. Bütün insanların, binaların, tepelerin, kitapların vb. bir uzunluğu vardır. Herhangi bir nesnenin ya da canlı bir şeyin uzunluğunu ölçebilir ve birbiriyle karşılaştırabiliriz. Sıfır yükseklik nadirdir fakat mümkündür ve yükseklik zamanla artabilir ya da azalabilir. Çoğu kelimede olduğu gibi *uzunluğu* pek çok ifadede kullanırız: savaşın uzunluğu, yazın uzunluğu ve modanın uzunluğu.

Uzunluk kavramı soyut bir fikre gönderme yapar. Bir sesi ve yazılı bir kelimeyi bu fikirle özdeşleştiririz. Kelimenin çıkardığı sese içkin hiçbir şey kavramla bağlantılı değildir. Bağlantı keyfidir fakat yine de son derece işe yarar. Semboller soyut bir fikri bir başkasına sadece ilgili sembollerini kullanarak ifade etmemize imkan verirler. Bu, önemli bir noktadır: zihinlerimizdeki soyut, görünmez kavramları birbirimize görülebilir semboller kullanarak iletiriz.

Kavramlar iki kısımdan oluşur: *sembol* (kelime, terim ya da yazılı simge) ve *tanım*. Tanımları pek çok biçimde öğreniriz. Belki de uzunluk kelimesini ve

³ Turner (1980) sosyolojik açıklama ve kuramlaştırmının nasıl tercüme gibi kavramsallaştırılabileceğini tartışmıştır.

temsil ettiği fikri ya da kavramın tanımını ebeveynlerimizden öğrenmişizdir. Pek çok kavramı konuşmayı öğrenirken ve bir kültürde toplumsallaşırken ediniriz. Ebeveynlerimiz belki de bize kavramın sözlük anlamını öğretmediler. Bunun yerine bizi dağınık, sözlü olmayan, gayri resmi bir süreç içinde eğittiler. Bize pek çok örnek gösterdiler: diğerlerini ise kelimeyi kullanırken gözlemledik ve dinledik. Kelimeyi hatalı kullandık ve şaşkın bakışlarla karşılaştık ya da biri bizi düzeltti. Doğru kullandık ve diğerleri bizi anladılar. Sonunda, kavramda ustalaştık. Ebeveynlerimiz bizi televizyondan ve diğer insanlardan izole etmiş ve bize tepeden zemine olan mesafe fikrini ifade etmek için *zodige* kavramını kullanmayı öğretmiş olsalardı, diğerleriyle iletişim kurmakta zorluk yaşayacaktık. Kavramların değerlerinin olması için insanların kavramların sembollerini/terimlerini ve tanımlarını başkalarıyla paylaşmaları gerekir.

Deneyimlerimizi kavramları ve onlara atfettiğimiz kelimeleri kullanarak düzenleriz. Çoğu kez bir dilin ve kültürün başka bir dil ve kültürde mevcut olmayan kavramlara karşılık gelen kelimeleri vardır. Bu hem fiziksel hem toplumsal dünya için geçerlidir. Renk net bir şekilde belli bir ışık dalgasının uzunluğuyla tanımlanabilirse de farklı kültürler, ışık tayfını nispeten farklı şekillerde, yani başka renk kavramlarını kullanarak parçalara ayırırlar. Örneğin, Papua Yeni Gine'deki Bernmo halkı çoğu Batlının kırmızı olarak gördüğünü kahverenginin bir tonu olarak deneyimler. Bunun nedeni kırmızı rengini yaratan ışık dalgalarını fiziksel olarak göremiyor olmaları değil, ışık tayfına dair dil/kavram sınıflandırmalarının farklı olmasıdır. Işıkla ilgili deneyimlerini farklı bir renk kavramı kümesiyle kategorize ederler.

Kültürün deneyimlerimizi kavramlar şeklinde düzenlemedeki etkisi toplumsal dünyayı düşündüğümüzde daha derindir. Doğrudan İngilizce karşılıkları bulunmayan kavramlara sahip dillerde bunu görmek kolaydır. Almanlar başka birinin talihsizliğinden keyif almak kavramı için *schadenfreude* terimini kullanırlar. Hollandaca *gezellig* kavramı/kelimesi (Almanca *gemütlichkeit* ya da İsveççe *gemytlig* kelimesine yakındır) yakın arkadaşlarımızla ve sevdiklerimizle keyifli zaman geçirdiğimizde ortaya çıkan ortak bir rahatlama, samimiyet ve duygusal sıcaklık hissini ifade eder. Rusların İngilizce öfke kelimesini/kavramını karşılayan iki kavramı/kelimesi vardır. *Serdit'sia* (birine öfkelenmek) ile *zlit'sia'yı* (bir duruma öfkelenmek) birbirinden ayırırlar. İki Fransızca fiil, İngilizce "bilmek" kelimesine karşılık gelir: *connaître* ve *savoir*. *Connaître* bir kişi, mekan ya da şarkı gibi bir şeyle tanışmak, bir şeye aşinalık kazanmak anlamında "bilmek" demektir. *Savoir* ise bir olguyu, nedeni ya da bir şeyin nasıl yapılacağını bilmek anlamına "bilmek" demektir. Zihinsel yetiyi kullanmayı ya da bir öğrenme sürecinden geçmeyi ifade eder. Bunlar dünyanın ya da beşeri deneyimin bir boyutunu ifade etmek için kullanılan, ancak başka bir kültür ya da dilde mevcut olmayan düzinelerce kavramdan sadece birkaç

tanesisidir. Belli bir terimin yokluğu farklı bir kültürdeki insanları aynı deneyimi yaşamaktan alıkoymaz; ancak bunu yeterince net bir şekilde fark edemeyecek, fark etmekte zorluk yaşayacak ya da fark etmeleri daha uzun zaman alacaktır. Birinin dilindeki/kültüründeki hazır bir kavram ve terim deneyimleri düzenlemek için hızlı ve kolay bir yol sunar ve deneyimi diğerlerine başarıyla iletir.⁴ Benzer şekilde, bir kuramdaki kavram, deneyimleri düzenlemek ve başarıyla iletmek için bir yol temin eder.

Sadece gündelik yaşamdan alınanlar yerine sosyal bilimlere özgü kavramlar geliştirip tanımlamamızın çeşitli nedenleri vardır. Çoğu gündelik kavramın tanımı muğlaktır ve açık değildir. Benzer şekilde belli bir kültürdeki insanların deneyimleri, kullandıkları günlük kavramları sınırlandırabilir. Elektriğin bulunmadığı uzak bir coğrafyada yaşayan ve asla telefon kullanmamış sanayi öncesi topluluklar, bilgisayar ya da İnternet kavramını anlamakta sıkıntı çekeceklerdir. Ayrıca, bazı günlük kavramlar (örn. şeytani ruhlar, iblisler) yanlış fikirlerden, antik mitlerden ya da folklordan kaynaklanır.

Günlük kavramlar ve sosyal bilimsel kavramlar farklıdır, fakat farklılık katı ya da keskin değildir. Sosyal bilimler günlük kavramı ödünç alıp işleyebilir. Araştırmalarda geliştirilen ve net teknik tanımlara sahip bazı sosyal bilimsel kavramlar da daha sonra kültür ve dilde yaygın hale gelmişlerdir. Zamanla, netliklerini kaybetmiş ya da anlamları değişmiştir. Cinsiyetçilik, yaşam tarzı, akran grupları, çarpık kentleşme ve toplumsal sınıf gibi kavramlar bir toplumsal kuramın teknik kavramları olarak doğmuşlardır.

Sosyal bilimsel kavramlar nereden doğarlar? Çoğu gündelik yaşamdan, kişisel deneyimlerden, yaratıcı düşünceden ya da günlük gözlemlerden gelen fikirler olarak doğmuşlardır. Bazıları fikri detaylandırmış, bir tanım önermiştir, diğerleri de fikri tartışarak daha açık ve net bir hale getirmeye çalışmıştır. Bazı sosyal bilimsel kavramlar klasik kuramdan doğmuşlardır. İnsanlar bazı yeni kavramları derinlemesine düşünme sonucunda, bazen araştırmaların sonuçlarını irdeledikten sonra ya da pek çok farklı durumdan kaynaklanan bulguları ve fikirleri sentezleyerek geliştirmişlerdir. Onlarca sosyal bilimsel kavram hep birlikte özelleşmiş bir dil oluştururlar. Bu dili etrafımızdaki toplumsal dünyayı tartışmak, çözümlemek ve irdelemek için kullanırız. Çoğu insan bu dile *jargon* adını verir ki bu kelime kötü bir itibara sahiptir.

Pek çok alanda uzmanlar jargonlar kullanırlar. Bu, birbirimizle iletişim kurmanın kestirme yollarından biridir. Doktorlar, avukatlar, sanatçılar, muhasebeciler, su tesisatçıları, anime fanları, orkide yetiştiricileri ve araba tamircileri gibi grupların hepsinin özelleşmiş dilleri ya da jargonu vardır. Bunu düzenli bir şekilde ilgilendikleri, kimi yaygın bir bilinirliğe ya da kullanıma sahip ol-

⁴ Daha fazla tartışma için bkz. Barrett (2017), Cibelli vd. (2016) ve Kay & Kempton (1984).

mayan, fikirlere ve nesnelere gönderme yapmak için kullanırlar. Örneğin yarıncılar ve matbaacıların bir jargonu vardır: *idyotip, fontlar, kırpm, yarı ton, ilk dizgi, hafif temas baskı, çapaklar, tek satırlar ve karakter aralıkları*. İşin içindeki insanlar için jargon hızlı, etkili ve başarılı bir iletişim yoludur. Ancak, insanlar özelleşmiş bir dili diğerlerinin kafasını karıştırmak, onları dışlamak ya da aşağılamak amacıyla suiistimal ettiklerinde, özelleşmiş dil olumsuz bir itibar kazanır ve ona jargon deriz. Jargonun özelleşmiş dili bilmeyen insanlara karşı kullanımı iletişimde başarı sağlamaz ve çoğu zaman dargınlıklara neden olur.

Sosyal bilimsel kavramları bir kez öğrenip, anlamlarını bilenlerin arasında kullanmaya başladıktan sonra, fikirleri ve meseleleri tartışmak için ne kadar başarılı, kestirme ve net bir yol sunduklarını anlayacağız. Kavramları henüz öğrenmemiş olan bir çaylak ya da yabancı için, sosyal bilimsel kavramların terimsel karşılıklarıyla dolu bir tartışma anlaşılması imkansız bir jargon gibi görünecektir.

Soyutlama Düzeyi. Kavramlar **soyutlama düzeylerine** göre çeşitlilik gösterir. Bazı kavramlar çok somuttur ve görebildiğimiz ve dokunabildiğimiz nesnelere gönderme yaparlar: pizza, ağaçlar, kediler, cep telefonları ya da üniversite sınavı. Diğerleriye dolaysız, gündelik ampirik yaşamdan ayrılmış soyut zihinsel yaratımlardır. Soyut kavramlar, dünyanın kolayca deneyimlemediğimiz ya da kolaylıkla ifade edemeyeceğimiz unsurlarına gönderme yaparlar. Vatanseverlik, toplumsal sermaye, özsaygı, duygusal sıkıntı, panik, korku, bilişsel uyumsuzluk, siyasi iktidar ya da örgütsel otorite gibi kavramları doğrudan göremeyiz fakat bunları "hissedebilir" ya da gündelik yaşamdaki işleyişlerini fark edebiliriz.

Basit, somut kavramları çoğu örnekte görülebilir fiziksel özelliklerine işaret ederek tanımlarız. Buna karşın, karmaşık, soyut kavramlar çoğu kez daha düşük bir soyutlama düzeyine sahip başka kavramları bir araya getiren formal, sözlük benzeri tanımlar gerektirirler. *Uzunluk* kavramı çok soyut değildir, fakat yine de onu tanımlamak için nispeten daha az soyut olan *tepe, zemin ve mesafe* kavramlarını kullanırız. Benzer şekilde, saldırganlık kavramı, onu tanımlamakta kullanabileceğimiz *çarpma, tokatlama, bağırma, itme, haykırma, yumruk atma, fiziksel olarak zarar verme* ya da *ağır bedensel hasarla tehdit etme* gibi kavramlardan daha soyuttur. Irk ayrımcılığını *tutum* ya da *stereotip* gibi diğer soyut kavramları kullanarak tanımlayabiliriz.

Toplumsal araştırmacılar, kavramları gündelik yaşamda kullandıklarımızdan daha net bir şekilde tanımlama eğilimi gösterirler. Araştırmalarda bir kuramdaki kavramları ampirik datayla ilişkilendirebiliriz. Açık, net ve kesin bir şekilde tanımlanmış kavramlar kavrayışımızı geliştirmek ve araştırma yürütmek için elzemdir. Bazı araştırma ya da kuramsal çalışmalar tamamen yeni kavramlar geliştirir, fakat çoğu mevcut kavramlara dayanır. Ancak, pek

çok kavramın birden çok tanımı vardır, bu nedenle hangisini kullanacağımıza karar vermemiz gerekir. Bir tanesini seçtikten sonra bile, mevcut tanımı değiştirmek ya da daha açık hale getirmek isteyebiliriz.

İşte size bir örnek: Wimmer (2008:973) *etnik sınır* (yani etnik grupları bölen sınırlar) kavramını araştırdı ve detaylandırdı. Etnisite kavramını “ortak kültür ve soy inancına dayalı, öznel olarak hissedilen bir aidiyet hissi” olarak tanımladı. Bu, pek çok tanımdan sadece biridir ve diğer insanlar da bu tanımı kullanmışlardır. Toplumsal araştırmacılar *etnisite* ve *ırk* kavramlarının nasıl tanımlanacağını tartışmışlardır. Wimmer etnisitenin çok geniş bir kavram olduğunu söylemiştir. *İrk* ve *milliyeti* etnisitenin alttürleri olarak tanımlamıştır. *İrk* fenotip özelliklerine dayalı etnisitedir; milliyet ise bir topluluğun milliyetçi özelemlerine dayalı etnisitedir. Diğer alttürler arasında ortak dini, bölgesel ya da dilsel miras inancına dayalı etnisite yer alır.

Wimmer (2008) etnisite ya da ırkın yaygın gündelik tanımlarını kullanmayı açıkça reddetmiştir. Amerikalıların kavramlardan çıkardıkları anlamlar birbiriyle örtüşür, muğlaktır ve çelişkilidir (bkz. Hitlin, Brown & Elder, 2007; Morning, 2009). Wimmer kavramları tek bir kültürde kullanıldıkları şekliyle tanımlamaktan kaçınmıştır çünkü böyle yapmak kültürler arası karşılaştırmaları ve kuram inşasını sınırlandıracaktır. Wimmer (2008: 975):

Nüfus içinde fenotipik çeşitliliğin görüldüğü fakat ırksal grupların bulunmadığı toplulukların, fenotipik çeşitliliğin görülmediği fakat birbirinden kati suretle ayrılmış ırksal grupların bulunduğu toplulukların ve ırka dayalı olmayan [ama] Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ırk [olgusu] kadar dışlayıcı etnik ayrıştırma sistemlerinin...

var olduğunu belirtmiştir. Bu örnek, halkın kavramların gündelik yaşamda biçimiyle toplumsal kuram ve araştırmadaki kavramlar arasındaki gerilime dikkat çeker. Halk, pek çok kavramı birbiriyle örtüşen, muğlak ya da çelişkili biçimlerde kullanır. Toplumsal dünyaya dair bilgilerimizi derinleştirmek ve açıkça anlaşılır kuramlar üretmek için net, üst üste binmeyen ve çelişkili olmayan kuramsal tanımlara ihtiyacımız var, fakat yine de halkın dünyayı nasıl görüp düşündüğünü inceliyoruz. Halkın tanımlarını ödünç alırsak, bizim tanımlarımız, halkın kavramı kullanma biçimine yaklaşabilirler; fakat bu tanımlar, muğlak ve çelişkili olacak ve üst üste bineceklerdir. Akademik tanımları kullanırsak, tanımlarımız net olabilir, üst üste binmeyebilir ve çelişkiler içermeyebilir, bu da açık bir akıl yürütmeye izin verir, fakat halkın kavramdan anladıklarıyla örtüşmeyebilir. İlave bir kafa karışıklığı kaynağı, halkın kullandığı terimlerin (örn. ırk) toplumsal kuramlarda kullanılanlarla aynı olmasıdır. Sonuçta, bu tür meseleler kavramlarla ilgili düşüncelerimizde çok net olmayı ve onları dikkatli bir şekilde tanımlamayı istediğimiz anlamına gelir. Özetle,

araştırmacının önemli görevlerinden biri fikirler ve kavramlar üzerine dikkatli ve eksiksiz bir şekilde düşünmek ve onlara açık, net tanımlar atfetmektir (Bunu 7. Bölüm’de daha detaylı ele alacağız). Bu tür bir kuramlaştırma, araştırmalar yapmak ve dünyaya dair bildiklerimizi geliştirmek için çok önemli bir temel sunar.

Tek Bir Kavrama Karşı Kavram Kümeleri. Kavramları nadiren birbirinden ayrı kullanırız. Kavramlar birbiriyle ilişkili gruplar, diğer bir deyişle kavram kümeleri oluştururlar. Bu gündelik yaşamdaki kavramlar kadar toplumsal kuramdakiler için de geçerlidir. Kuramlar, tutarlı ve birbirini destekleyen, ilişkili kavramları bir araya getirirler. Bu kavram kümeleri, hep birlikte daha geniş bir anlam ağı teşkil edebilirler. Örneğin, *kentsel bozulma* ile ilgili bir tartışmada, *kentsel genişleme*, *ekonomik gelişme*, *kentleşme*, *banliyöler*, *kent merkezi*, *yeniden canlandırma*, *getto*, *toplu ulaşım*, *suç oranı*, *işsizlik*, *beyaz göç* ve *azınlık ırkları* gibi ilişkili kavramlarla karşılaşabiliriz. Birlikte kullanıldıklarında bu kavramlar kuramlaştırmada ve araştırmalarda yararlandığımız, birbirini destekleyen bir fikir kümesi oluştururlar.

Gündelik yaşamdaki ve toplumsal kuramdaki kavramları basitçe iki türe ayırabiliriz: Türlerden biri bir değer, miktar ya da düzey çeşitliliği içerir. Örnekler arasında *gelir düzeyi*, *ısı*, *nüfus yoğunluğu*, *eğitim süresi* ve *şiddet düzeyi* vardır. Bunlar 6. Bölüm’de göreceğiniz *değişkenler*, başka bir deyişle *değişken kavramlardır*. Diğer tür ise kategorileri ya da değişken olmayan olguları (örn. *bürokrasi*, *aile*, *üniversite diploması*, *evsizlik* ve *soğuk*) ifade eder.

Basit Kavramlara Karşı Karmaşık Kavramlar. Somuttan soyuta ve değişken olup olmamalarına göre farklılık göstermelerine ek olarak, kavramlar basit ve karmaşık olarak kategorize edilebilirler. *Basit kavramların* sadece bir boyutu vardır ve tek bir eksenle değişkenlik gösterirler. *Karmaşık kavramların* birden çok boyutu ve pek çok alt bölümü vardır. Karmaşık kavramları birden çok basit, tek-boyutlu kavrama bölebiliriz. Genellikle, daha karmaşık kavramlar daha soyut, basit olanlarsa daha somut olma eğilimindedir, fakat bu her zaman doğru değildir.

İşte size karmaşık bir kavram örneği: Rueschemeyer ve meslektaşları (1992:4 3–44) demokrasinin üç boyutu olduğunu ifade ettiler: (1) Evrensel oy hakkının bulunduğu düzenli serbest seçimler; (2) hükümeti denetleyen seçilmiş bir yasama organı; (3) ifade ve toplanma özgürlüğü. Her bir boyutun seviyesinin farklılık gösterdiğini gözlemlediler (çok düzenli ve geniş katılımı veya herkesin oy verdiği serbest seçimlere karşı ancak bir azınlığın oy hakkına sahip olduğu düzensiz sınırlandırılmış seçimler). Rueschemeyer ve meslektaşları, daha basit üç kavramı ya da boyutu bir araya getirerek, farklı siyasi rejim türleri fikrini yarattılar. Her üç boyutu da sağlama oranı düşük olan rejimler totaliter, yüksek olanlar demokrasi, değişken olanlarsa otoriter ya da liberal

oligarşi olarak tanımlandı. Bu rejim türleri, söz konusu boyutlara karşılık gelen üç kavramdan daha karmaşık kavramları ifade etmektedir.

Karmaşık kavramın bir diğer türü ideal tiptir. İdeal tip, bir dizi daha somut kavramı düzenleyen, daha geniş, daha soyut bir kavramdır. İdeal tipler, ilgili olgunun özünü tanımlamaya çalışan saf, soyut modellerdir. İlgilenilen şeyin kilit unsurlarını ana hatlarıyla ortaya koyan zihinsel resimlerdir. Bir kuramdan daha küçüktürler, fakat tam bir kuram inşa edilmesine yardımcı olurlar. İdeal türler açıklama değillerdir, çünkü bir şeyin neden ya da nasıl olduğunu söylemezler. Nitel araştırmacılar çoğu zaman gözlemlenen olguların ideal modelle ne kadar örtüştüğünü görmek için ideal tipler kullanırlar. Meşhur bir örnek, bürokrasi kavramının ideal tipini geliştiren Max Weber'in ideal tipidir (bkz. Örnek Kutusu 3.2 Max Weber'in Bürokrasi İdeal Tipi). Bürokrasiyi diğer örgütlenmelerden ayırır. Gerçek hayatta hiçbir örgütlenme ideal tipe birebir uymaz, fakat bu model bize bürokrasi üzerine düşünmekte ve onu incelemede yardımcı olur.

Bir kavram sınıflandırması basit bir kavramla tam teşekküllü bir kuram arasında bir yerde durur.⁵ Kavram sınıflandırması, soyut ve karmaşık kavramları düzenlemekte yardımcı olur. Daha basit kavramları, mantığa uygun şekilde bir araya getirerek sınıflandırma şeklinde karmaşık bir kavram türü üretebiliriz. Kavram sınıflandırması fikrini kavramanın en iyi yolu bazı örnekleri değerlendirmektir. Sınıflandırmanın başlıca türlerinden biri, araştırmacının iki ya da daha fazla tek boyutlu ve basit kavramı mantıksal olarak bir araya getirmesiyle, iki basit kavramın kesiştiği yeni bir kavram oluşturulduğu tipoloji, diğer bir adıyla **taksonomidir**.⁶ Yeni kavram basit kavramların karşılıklı ilişkisini ya da örtüşmesini ifade eder. Merton'un (1938) sapkınlıkla ilgili anomi kuramı, yaygın kullanılan basit ve incelikli bir tipolojidir. Bize hem sapkın olmayarı hem sapkınlığı daha basit iki kavramı kullanarak anlama imkanı verir: (a) Bir toplumun peşinden gitmeye değer bulduğu hedefler ve (b) insanların bu hedeflere ulaşmak için kullandıkları araçlar. Tipoloji iki bağıntıya dayanır: (1) İnsanların toplumun hedeflerini kabul mü yoksa ret mi ettikleri ve (2) insanların toplumsal kabul görmüş (yani meşru) araçları hedeflere ulaşmakta kullanıp kullanmadıkları. Merton'un tipolojisi, uyumu ve çeşitli sapkınlık türlerini bu kavramlardan hareketle tanımlar (bkz. Tablo 3.1). Uyum ya da sapkın olmama, insanlar toplumun hedeflerini (örn. yüksek gelir elde etmek) kabul ettiklerinde ve bunlara ulaşmak için toplumsal olarak meşru bir araç kullandıklarında (örn. iyi bir iş sahibi olmak ve çok çalışmak) gerçekleşir.

⁵ Sınıflandırmalar Chafetz (1978:63-73) ve Hage'de (1972) ele alınmaktadır.

⁶ Tipolojiler ve taksonomiler hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Blalock (1969: 30-35), Chafetz (1978: 63-73), Reynolds (1971: 4-5) ve Stinchcombe (1968: 41-47).

Örnek Kutusu 3.2 Max Weber'in Bürokrasi İdeal Tipi

- Bürokrasi bir kural sisteminin yön verdiği sürekli bir örgütlenmedir.
- İşler tarafsız, kişisel olmayan kuralların yönetimindedir.
- Farklı makamların farklı yetkinlik alanlarıyla görevlendirildiği bir iş bölümü mevcuttur.
- Hiyerarşik otorite ilişkileri hakimdir; yani, alt makamlar üst makamların kontrolündedir.
- İdari eylemler, kuramlar vb. yazılıdır ve dosyalarda saklanır.
- Bireyler makamlarına şahsen sahip olamazlar, onları satın alamazlar ve satamazlar.
- Yetkililer, kuruma bağlılığı temin etmek üzere, müşterilerden ödeme değil maaş alırlar.
- Kurumun mülkiyeti, makam sahiplerinin kişisel mülkiyetinden ayrıdır.

Tablo 3.1 Robert Merton'un Bireysel Uyum Tarzları

Uyum Tarzı	Toplumsal Hedefler	Kurumsal Araçlar
Uyum	Kabul	Kabul
Yenilikçilik	Kabul	Ret
Ritualizm	Ret	Kabul
Ricatçılık	Ret	Ret
Devrimcilik	Yenisıyla değiştir	Yenisıyla değiştir

Bu durum gerçekleşmediğinde, çeşitli sapkınlık türleri ortaya çıkar. Merton'un insanların hedeflere ve onlara ulaşmak için kullanılan araçlara nasıl uyum sağladıklarıyla ilgili sınıflandırması, onun karmaşık kavramını özetler ve her bir alt bölümü adlandırır. Örneğin, ricatçılık hem toplumun hedeflerini hem de onlara ulaşmak için toplumsal olarak meşru görülen araçları reddeden, kronik bir alkol bağımlısı ya da dini inzivaya çekilmiş bir keşiş gibi insanları betimler. Bu tür bir sapkın, saygın görünmek ve maddi servet (örn. ev, araba) edinmek gibi toplumsal hedefleri ve bu hedeflere ulaşmanın meşru yollarını (örn. dürüst olmak, bir işte çalışmak) reddeder.

Farklı bir kavram sınıflandırması klasik toplumsal kurama dayanır. Wright (1978), Marx'ın kapitalizmdeki toplumsal sınıflarla ilgili kuramını güncelleştirmiş ve modern ABD toplumundan elde edilen ampirik verilerle test etmiştir. Wright, Marx'a göre eşitsizlik ve sömürünün üç kaynak türü üzerindeki denetime bağlı olduğuna dikkat çekmiştir: (1) Yatırımlar (yani kar getiren mülkler, sermaye), (2) üretimin organizasyonu ve (3) emek gücü (yani diğer insanların emeği). Wright sınıflı bir toplum düzeninin (diğer insanların emeğini yöneterek), iktidar bahşeden konumlar ya da mekanlar yarattığını söylemiştir. Ayrıca sınıflı bir toplum düzeninin üç kaynak türü üzerinde denetim sağlayan konumlar yarattığını söylemiştir (bkz. Tablo 3.2). Her üç kaynağı da kontrol eden konumlardaki insanlar, en güçlü grubu oluşturur ya da top-

lumun hakim toplumsal sınıfı haline gelirler. Pazar ekonomilerinde, bu, kapitalist sınıftır. Mensupları büyük yatırımcıları, bankaların ya da şirketlerin sahiplerini, başkanlarını içerir. Kapitalistler yatırım kararları verirler (örn. bir fabrika inşa edilip edilmeyeceği, nereye inşa edileceği), üretimin nasıl düzenleneceğini belirlerler (örn. robotları ya da düşük ücretli işçileri kullanırlar) ve diğerlerine emirler verirler. En alt sınıfta işçiler vardır. Yatırımlar ya da üretimin nasıl düzenleneceği hakkında hiçbir söz haklarının bulunmadığı konuları işgal ederler. Diğerleri üzerinde yetkileri yoktur ve işlerini ellerinde tutmak için başkalarından aldıkları emirlere uyarlar. Yöneticiler ve denetçiler, ki kapitalistlere yardımcı olurlar, iki büyük sınıf arasında yer alırlar. Marx'ın kuramını geliştirdiği 1800'lerin ortalarında henüz tam olarak oluşmamış olan bir sınıfsıdırlar. Bu sınıf, toplumun başlıca kaynaklarının hepsini değilse de bazılarını kontrol eder. Sınıflandırma, Marx'ın tartıştığı başka bir sınıfa da gönderme yapar. Küçük burjuvazi. Kendi hesabına çalışan küçük ölçekli sermaye sahiplerini ya da çiftçileri içerir. Bu sınıfın mensupları kendi işlerine sahiptirler ve onları işletirler, fakat aile üyeleri dışında kimseyi istihdam etmezler. Marx'ın zayıflayacağını ve ortadan kalkacağını düşündüğü bu sınıf bugün hala bizimdir. Merton gibi Wright da basit kavramları (yani sahip olunan ya da olunmayan kaynak türleri), kuramsal olarak güçlü, karmaşık bir sınıflandırma (yani kapitalist toplumdaki toplumsal sınıfların yapısı) geliştirmek için bir araya getirmiştir.

Kavram sınıflandırmasının son örneği, devletçi ekonomiye sahip komünist bir rejimden pazar ekonomisinin hakim olduğu post-komünist bir rejime geçişi anlamak isteyen Walder'dan gelmektedir (2003). Dört post-komünist rejim türünü içeren bir sınıflandırma geliştirmek için iki faktörü kullanmıştır: (1) Özel mal varlıklarına el koyulması üzerindeki kısıtlamalar ve (2) gerçekleşen siyasi değişimin boyutu. Bu iki faktörü kavramsal bir tipoloji oluşturmak için çapraz sınıflandırmıştır. Komünizmden ayrılışın ne kadar sorunsuz gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak ve çeşitli post-komünist toplumlarda iktidarı ele geçiren sosyo-politik grupları tespit etmek için diğer fikirlerle birlikte bu tipolojiyi kullanmıştır (bkz. Tablo 3.3). Kavram sınıflandırmalarının kendi başlarına eksiksiz kuramsal açıklamalar olmadıklarını unutmayın. Elde edilen çıktıların nedenlerini bize anlatabilmeleri için onlara diğer kuramsal fikirleri ilave etmemiz gerekir.

Kapsam. Kavramlar kapsamaları bakımından da değişiklik gösterirler. Bazıları çok dar kapsamlıdır ve sadece özgül toplumsal ortamlara ve faaliyetlere uyarlanabilirler ya da zamansal ve mekansal açıdan sınırlandırılmışlardır. Bunları belli bir ortamın dışında kolaylıkla kullanamayız. Bazı kavramlar ise çok geniştir. Çok farklı zamanlardaki ve mekanlardaki onlarca değişik ortama uyarlanabilirler. Geniş kapsamlı kavramlar, dar kapsamlı olanlara göre genellikle daha soyutturlar.

Tablo 3.2 Erik Wright'ın Toplumsal Sınıf Sistemi

TOPLUMSAL SINIF	TOPLUMSAL KAYNAKLAR ÜZERİNDE DENETİM		
	Yatırımlar	Üretim	Emek
Kapitalistler	+	+	+
Yöneticiler	-	+	+
Denetçiler	-	-	+
İşçiler	-	-	-
Küçük burjuvazi	+	+	-

Tablo 3.3 Komünist Bir Ekonomiden Post-Komünist Bir Ekonomiye Geçişin Dört Türü

SİYASİ DEĞİŞİM NE KADAR KAPSAMLIYDI?			
		Yüksek	Düşük
Varlıklara el koy- manın önündeki kısıtlamalar	Yüksek	1	2
	Düşük	3	4

Dar kapsamlı kavramlara bir örnek "futbol holiganlığı"dır. İngilizlerin ve nispeten diğer Avrupalı futbol severlerin 1960'ların sonlarından itibaren artan şiddet eylemlerine gönderme yapar. Kavram belli bir zaman ve mekanla sınırlıdır. Diğer kitlesel gösterilerin fanatikleri de ayaklanmalara ya da şiddet eylemlerine karışmış ve mülke zarar vermişlerdir, fakat bu kavram daha ziyade isyankar İngiliz futbolseverlere özgüdür. Diğer bir örnek Japon *karoshi*, yani aşırı çalışma nedeniyle ölüm olgusudur. İnsanlar tarih boyunca ve çeşitli kültürlerde aşırı çalışmaktan dolayı ölmüşlerdir, fakat bu kavram dar bir şekilde şirketleri için bir ya da birkaç yıl boyunca dinlenmeden uzun saatler (örn. günde 16-18 saat) çalışmalarını için yoğun toplumsal baskı altında olan beyaz yakalı erkeklere gönderme yapmaktadır. Bu kavram, 1970'lerden 1990'lara dek Japonya'da mevcut olan kurumsal çalışma kültürüyle ilişkilendirilmektedir. Buna karşın, daha geniş kapsamlı benzer kavramlar, örneğin fiziksel emek ya da masa başı iş, farklı tarihsel zamanlara ve değişik kültürel ortamlara uyarlanabilirler (Ayrıca bkz. Goertz, 2006: 71).

Dar kapsamlı kavramlar, somut gündelik hayata en yakından temas eden kavramlardır. Bu onları kolaylıkla fark edilir hale getirir. Özgül bağlamsal nitelikleri ve bir toplumsal ortamın dokusunu onların içine kolayca dahil edebiliriz. Bunu yapmak, bu kavramları genelleştirmeyi ve toplumsal yaşam hakkında genel bir kuramsal yaklaşım inşa etmek üzere kullanmayı da zorlaştırır. Geniş kapsamlı kavramlar (örn. toplumsal katılım, duygusal yakınlık) tam

tersi avantajlara ve dezavantajlara sahiptirler. Bu kavramlar değişik ortam ve zamanları birbirine bağlarlar ve genel bilgilerimizi geliştirirler. Ancak, belli toplumsal ortamlardaki ve tarihsel koşullardaki önemli bağlamsal ayrıntıları ihmal ederler.

İlişkiler

Toplumsal kuramlar, varsayımların ve kavramların toplamından fazlasıdır; aynı zamanda kavramlar arasındaki ilişkileri içerirler. Bize kavramların neden birbirleriyle ilişkili olduklarını ve eğer ilişkililerse bunun nasıl olduğunu söylerler. Bir kuram, bütün bir varsayım, kavram ve ilişki karmaşasının ana hatlarını çizerek, özgül ilişkilerin neden var olduğu ya da var olmadığı hakkında eksiksiz bir resim sunar.

İLİŞKİ TÜRLERİ. Kuramlar, bize kavramların ilişkili olup olmadıklarını söylemelerinin ötesinde, ilişkileri nitelendirirler. Örneğin bir kuram bize bir ilişkinin güçlü mü zayıf mı olduğunu, dolaylı mı dolaysız mı olduğunu, olumlu mu olumsuz mu olduğunu söyleyebilir. Bize bir kavramın diğerine ivme kazandırdığını ya da onu zayıflatmış/azaltmış ve bu etkinin anında ya da gecikmeli gerçekleştiğini söyleyebilir. İyi kuramlar bir kavramın başka bir kavram için gerekli mi (yani asli ve elzem) yoksa sadece yeterli mi (yani ilişkilidir ancak mutlaka mevcut olması gerekmez) olduğunu belirtirler. Bazen bir kuram bir kavramın başka bir kavramla sadece belli koşullar altında ilişkili olduğunu (bunlara olumsal ilişkiler denilmektedir ve kitabın ilerleyen sayfa-larında ele alınmaktadır) ifade eder. Bir kuram ayrıca bir ilişki hakkında yapılan açıklamaların türünü (örn. nedensel, yapısal vb.) belirtir (bakınız bu bölümün ilerleyen sayfaları).

ÖNERMELER VE HİPOTEZLER. Toplumsal kuramlar, kavramlar arası ilişkilere dair önermeler içerirler. **Önerme** iki ya da daha fazla faktörün ilişkili olduğuna ve bu ilişkinin türüne dair kuramsal bir ifadedir. Test edilmiş ya da edilmemiş bir düşünce olabilir. Araştırma yapmanın başlıca amaçlarından biri bir kuramın önermesinin ampirik bulgu ya da verilerle tutarlı olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bazı kuramsal önermeler varsayımlar şeklindedir; diğerleriyle ampirik verilerle test edilebilir. **Hipotez**, önermenin ampirik olarak test edilebilir bir türüdür. Bir ilişki hakkındaki geçici bir ifadedir çünkü bir araştırmaya başladığımızda hipotezin ampirik dünyada geçerli olup olmadığını bilemeyiz. Bir hipotezin farklı koşullarda tekrar tekrar ampirik olarak değerlendirilmesinden sonra, gerçekliğine olan inançımız büyür. Bir hipotezi ampirik olarak değerlendirerek, kuramsal bir önermenin desteklenip desteklenmediğini öğrenebilir veya onu revize etmeye ya da kuramdan tamamen çıkarmaya karar verebiliriz. Çoğu araştırma hipotezleri test etmek için tasarlanmış olsalar da bazı araştırma türleri hipotezler olmadan ilerler.

Analiz Birimi

Toplumsal dünya tek tek bireyler, gruplar, örgütler, hareketler, kurumlar, ülkeler vb. gibi pek çok birim içerir. Araştırmacılar kuramsal kavramları bu analiz birimlerinden birine ya da bir kaçına uyarlanabilir hale getirirler. Örneğin, *saldırganlık* kavramı birey, grup, örgüt ya da ülke gibi çeşitli birimlere uyarlanabilir. Buna şu ifadelerle açıklık kazandırabiliriz: Jamie *saldırgan* bir çocuktur; basketbol takımı geçen akşam çok *saldırgan*dı; XYZ şirketi yeni pazara *saldırgan* bir şekilde girdi; Birleşmiş Milletler, X ülkesini komşusuna karşı *saldırgan* hareketleri nedeniyle kınadı. Bir çocuğun *saldırganlığı* (dört yaşındaki başka bir çocuğa tokat atması ya da öğretmene tekme atması) bir spor takımının *saldırganlığından* (fiziksel temas ve bloke etme), bir şirketin (fiyatları düşürmek ve rakibin ürününü hedefe koyan devasa bir reklam kampanyası başlatmak) veya bir devletinkinden (birlikleri ve tankları sınır ötesine göndermek) farklı görünecektir.

Bir araştırma gerçekleştirirken, bir kavramı, ele tam oturan bir eldiven gibi, analiz etmek istediğimiz özgül birim türüne uygun hale getirmeliyiz. Bu, bir araştırmayı tasarlarırken ve kavramları ölçerken (6. ve 7. Bölüm'de ele alınacaktır.) kavramları birimlerle örtüştürmek demektir. Saldırganlık gibi çeşitli analiz birimlerine uyarlanabilecek soyut bir kavramı düşünürsek, ilerlemeden önce odaklanacağımız birime karar vermeli ve kavramının tanımını bu birimle uyumlu hale getirmeliyiz.

Toplumsal Kuramın Boyutları

3.4. Toplumsal kuramın boyutlarını tanımlamak.

Toplumsal kuramın bileşenlerini gözden geçirdikten sonra, artık onun biçimlerine ya da boyutlarına bakabiliriz. Meseleyi basitleştirmek için, bunları beş temel kategoriye ayırabiliriz:

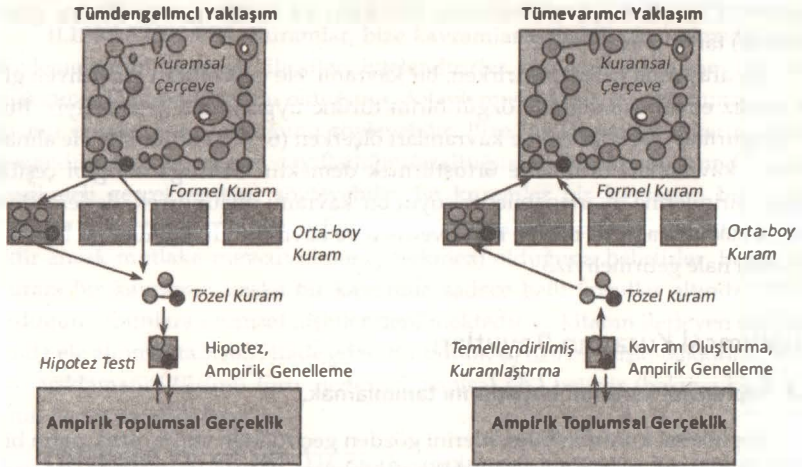
1. Kuramlaştırmamızın doğrultusu: Tümdengelimci, tümevarımcı ya da heptengidimsel ve temellendirilmiş kuram
2. Analiz düzeyi: Mikro, makro ya da mezo
3. Kuramsal odak: Tözel ya da formel kuram
4. Açıklama biçimi: Nedensel, yapısal ya da kültürel-yorumlayıcı
5. Kuramın kapsamı: Ampirik bir genelleme, orta-boy kuram ya da çerçeve

Tek bir kuram bu beş boyutun hepsine sahiptir. Boyutlar başlangıçta göz korkutucu gelebilir. Neyse ki sıklıkla kullanılanlar, sadece bunların başlıca birkaç birleşimidir. Boyutlara aşinalık kazandıkça, bu boyutların, araştırma yaparken kuramı nasıl kullanacağınıza açıklık kazandırmakta ve bunu basitleştirmede yardımcı olduklarını göreceksiniz.

Kuramlaştırmının Doğrultusu

Bir kuramı inşa ve test ederken izleyebileceğimiz üç ana doğrultu vardır: Tümdengelimci – soyut kuramla başlar, daha sonra kuramdaki fikirleri ampirik bulgularla ilişkilendiririz; Tümevarımcı – ampirik bulgular ile ilgili özgül gözlemlerle başlar, daha sonra soyut kurama doğru genelleriz; Heptengidimsel – kafa karıştırıcı ya da açıklanmamış bulguları anlamlandırmakta kullanabilecek kuramın ya da soyut kuralın ne olabileceğine dair bir tahmin yürütür, olası kuramları araştırır, sonra bir kuram geliştirir/değiştirir ve buradan hareketle ilave gözlemler yaparız.

Pratikte çoğu araştırmacı esnektir ve muhtemelen araştırmanın farklı noktalarında birden fazla doğrultu kullanır (bkz. Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Tümevarımcı ve Tümdengelimci Kuramlaştırma

TÜMDENGELİMCİ. Tümdengelimci doğrultuda kuramlaştırma yaparken, soyut kavramlarla ya da kavramlar arası mantıksal bağlantıları ana hatlarıyla ortaya koyan kuramsal bir önermeyle yola çıkarız. Ardından kavramları ve önermeleri ampirik bulgularla sınarız. Açıklayıcı araştırma çoğu zaman tümdengelimcidir. Tümdengelimci kuramlaştırmamızın bir örneği, Ellison ve meslektaşlarının 1. Bölüm'de ele alınan temas hipotezi çalışmalarıdır. Araştırmacılar kuramsal bir önermeyle başlamışlardır: İnsanların, toplumsal bir "dış gruptaki" diğer insanlarla kişilerarası temasının olmaması, bilgisizlik ve olumsuz stereotipler, o dış grupla ilgili olumsuz görüşlerin doğmasına neden olur. Önermeyi ampirik olarak test edilebilir bir hipoteze dönüştürmüşlerdir: "Dış grup"taki bireylerle artan toplumsal temas, haklarında daha fazla bilgi

edinmek ve onlara aşinalık kazanmak "iç grup"taki insanların olumsuz inanç, tutum ve ifadelerini azaltacaktır. Kuramlaştırma soyut düzeyden, özgül dış grupları, toplumsal temas biçimlerini ve inanç ya da düşünceleri içeren somut, ampirik bir düzeye doğru ilerlemiştir. Vaughn ve meslektaşlarının (2014), 2. Bölüm'de ele alınan, göçmenlerle ilgili araştırmaları tümdengelimci araştırmanın ikinci örneğidir. Bir kuramla, "kültürel donanım hipotezi"yle yola çıkmışlardır. Bu hipotez, göçmenlerin kültürel pratiklerini, onlara normları, davranış örüntülerini ve kendilerini yeni bir ülkedeki zorluklardan koruyacak toplumsal ağı temin eden memleketlerinden beraberlerinde getirdiklerini ifade etmektedir. Araştırmacılar, tümdengelimci bir mantıkla ABD'ye yeni göç edenlerin doğma büyüme Amerikalılara kıyasla daha az anti-sosyal davranış örneği sergileyecekleri ve ABD'de yaşadıkça ya da ikinci kuşakla birlikte doğma büyüme Amerikalılara benzeyecekleri çıkarımında bulundular. Araştırmacılar daha sonra bulguları (anket verilerini) kuramı test etmek üzere irdelediler.

TÜMEVARIMCI. Tümevarımcı bir doğrultuda kuramlaştırma yaparken, ampirik dünyayı gözlemleyerek başlar, ardından olanlar hakkında kafa yorar ve daha soyut biçimlerde düşünürüz. Gözlemlerden kuramsal kavramlara doğru ilerleriz. Daha sonra işleyeceğimiz ve ayrıntılandırarak daha kesin kavramlar haline getireceğimiz genel bir konu ve birkaç muğlak fikirle yola çıkarız. Hem Fairbrother'ın (2014) 1. Bölüm'deki NAFTA'yla ilgili tarihsel karşılaştırmalı araştırması hem Van Hout'un (2011) 2. Bölüm'de anlatılan, İrlandalı "Seyyahlar" ile ilgili keşifsel alan araştırması tümevarımcı kuramlaştırmayı kullanmıştır. Her iki araştırmacı da önce verileri toplamaya başlamış, ardından verileri toplama ve analiz etme süreçlerinde ve sonrasında kuramsal bir bilgi üretmişlerdir.

HEPTENGİDİMSEL. Amerikalı filozof Charles Pierce (1839-1914) daha az kullanılan üçüncü bir yaklaşım geliştirmiştir: heptengidimsel. Pragmatizmin kurucularından ve semiyolojinin öncülerinden olan Pierce'in çalışmaları ölümünden sonra uzun yıllar boyunca sadece dar bir çevrenin ilgisini çekmiştir. Heptengidimsel yaklaşım, tümevarımla ilişkilendirilen "keşif" çabasıyla tümdengelimlin "gerekçelendirme" mantığı arasında köprü kurar. Kendimizi tümdengelimde olduğu kadar güvende hissetmeyiz, çünkü bilinen ya da gelişmiş bir kuramla başlayıp onu test etmeyiz. Tümevarımda olduğu kadar kesinlik de sunmaz, çünkü ciddi anlamda kuramlaştırmaya başlamadan önce, elimizde büyük miktarda ampirik veri yoktur.

Tavory ve Timmermans'ın (2014:5) gözlemlediği gibi, "Heptengidim mevcut kuramlara uymayan gözlemlerle karşılaştığımızda ve kendimizi spekülasyon yapar halde bulduğumuzda gerçekleşir." Heptengidim olası pek çok akademik ve "geleneksel" ya da akademik olmayan kurama aşına olmayı ge-

rektilir. Her bir kuram, bize herhangi bir kurama uymayan ya da bir "karman çorman bir keşmekeş" gibi gözükken şaşırtıcı gözlemleri çözmemizde yardımcı olmaya adaydır. Olası kuramları gözden geçirirken, aynı zamanda benzerliklere ve farklılıklara bakar, gözlemleri karşılaştırırız. Bir araştırmacının öngörüler ve kuram ile veri üzerine yaratıcı bir şekilde kafa yorması heptengidim için kilit önemdedir. Öngörü, farklı toplumsal bağlamların farkında olmaktan gelir ve birden çok bakış açısını yakalama becerisini besler. Hazır ya da mevcut toplumsal kategorilerin ötesine geçme ve yeni kuramlaştırmalar geliştirme becerisini içerir.

Stuart (2016) heptengidimsel kuramlaştırmayı, 1. Bölüm'de sunulan, Los Angeles, Skid Row ile ilgili araştırmasında uygulamıştır. Alandaki ilk gözlemleriyle birlikte topladığı veriler belirsizlikler ve beklenmedik gözlemler üretmiştir. Stuart bu sorunu araştırmasının odağını değiştirmekte kullanmıştır. Bir dizi kuram arasında araştırma yaptıkça ve yeni gözlemler gerçekleştirdikçe, yeni öngörüler tetiklenmiştir. Zamanla farklı kuramlardan aldığı fikirleri, araştırmasına dahil etmiş ve topladığı ampirik verileri açıklama imkanı veren yentilerini şekillendirmiştir.

TEMELLENDİRİLMİŞ KURAM. Çoğu araştırmacı temellendirilmiş kuram olarak adlandırılan ve heptengidimin özelliklerini paylaşan özgöl bir tümevarımcı kuramlaştırmadan yararlanır. Bu, mevcut kuramsal fikirleri test etmektense sıfırdan yeni kuramsal fikirler formüle etmeyi içerir. Bu kuram hakkında 6. ve 14. Bölüm'de daha fazla şey öğreneceksiniz.

Temellendirilmiş kuram nitel araştırmada yaygın bir şekilde kullanılır. Bütün nitel araştırmacılarca kullanılmaz. Temellendirilmiş kuram, "bir olgu ile ilgili tümevarımcı yoldan türetilmiş bir kuram geliştirmek için sistematik bir işlem dizisi kullanan, nitel bir araştırma yöntemidir" (Strauss & Corbin, 1990:24). Temellendirilmiş kuramın amacı, bulgulara sadık bir kuram inşa etmektir. Yeni kuram keşfetmenin bir yoludur. Temellendirmiş kuram ile araştırmacı, benzer olmayan olguları, benzerliklerini öğrenmek üzere karşılaştırır. Mikro-düzey olayları daha makro-düzey bir açıklamanın temeli olarak görür. Temellendirilmiş kuram daha pozitivist kuramlarla çeşitli hedefleri paylaşır (Pozitivist kuram 4. Bölüm'de ele alınmaktadır). Kesin ve kuvvetli, yinelenebilir ve genellenebilir bulgularla sınanabilir bir kuram arayışındadır. Temellendirilmiş bir kuram toplumsal durumlar arasında karşılaştırmalar yaparak genellemeler gerçekleştirmeye çalışır.

Nitel araştırmacılar temellendirilmiş kuramın alternatiflerinden yararlanırlar. Bazı nitel araştırmacılar, görüşmecinin dünya görüşüne sadık kalan, derinlemesine bir betimleme sunarlar. İstikrarlı toplumsal etkileşimi sürdüren mikro-süreçleri aydınlatmak için tekil bir toplumsal durumu kazırlar. Diğer araştırmacıların hedefi olayların ya da bir ortamın çok detaylı bir betimlemesini sunmaktır. Özgöl olayları ya da durumları toplumun daha geniş dinamikleri hakkında

öngörü kazanmak için analiz ederler. Başka araştırmacılar ise mevcut bir kuramı makro-düzyey tarihsel bir bağlamda konumlandırdıkları özgül ortamları analiz etmek için kullanırlar. Kuramı yeniden inşa etmek ve toplumsal eyleme etki etmek amacıyla,⁷ mikro-düzyey olaylar arasındaki ve mikro-düzyey durumlarla daha geniş toplumsal güçler arasındaki bağlantıları gösterirler.

Analiz Düzeyi

Toplumsal gerçeklik, mikrodan makroya pek çok farklı düzeyde var olur. Toplumsal yaşamın mikro düzeyi birkaç bireyin, genellikle küçük ölçekli ortamlarda gerçekleşen kısa erimli yüz yüze etkileşimlerini (örn. fast-food restoranındaki bir çalışan ve kuyrukta arkasında duran erkek müşteri ile kısa bir sohbet yapan kadın bir müşteriye) içerir. Toplumsal gerçekliğin mikro düzeyinde, insanlar genellikle yakın bir fiziksel ortamda, doğrudan kişisel temas içinde bulunurlar. Sosyal bilimciler **mikro-düzyey kuramı** ve kavramı toplumsal gerçekliğin bu düzeyini analiz etmek için geliştirirler (bkz. Örnek Kutusu 3.3). Örneğin, McFarland (2004) lise sınıflarındaki yıkıcı davranış ile ilgili mikro-düzyey bir kuram geliştirmiştir. Sınıflarda öğrenciler ve öğretmenler arası etkileşimler hakkında yapılan ayrıntılı gözlemlerine dayanarak, ana karakterlerin ve rakiplerinin belli örüntülerde hareket ettiklerini ve bunun farklı çıktıları olduğunu not etmiştir.

Mikro-düzeyin karşıt ucunda yer alan makro-düzyey geniş çaplı toplumsal olayları (örn. Batı Avrupalı emperyalist güçler ile Çin uygarlığı arasında on sekizinci yüzyıl boyunca gerçekleşen karşılaşmaların örüntüleri) ve toplumsal kurumların bütünü (örn. bir devletin cezai adalet sisteminin bütünü) içerir. **Makro-düzyey** kuramlaştırma geniş çaplı toplumsal birimler arasında, genellikle on yıllar ya da daha uzun süren ve sık sık geniş coğrafi uzamlara yayılan olayları, süreçleri, örüntüleri ve yapıları açıklar. Fairbrother'ın (2014) 1. Bölüm'deki NAFTA ile ilgili ve Sutton'un (2013) 2. Bölüm'deki tutukluluk oranlarıyla ilgili karşılaştırmalı çalışmaları makro-düzyey kuramsallaştırma örnekleridir.

Mikro ve makro düzey arasında, bir ara düzey olan mezo düzey yer alır. **Mezo düzey kuram** örgütlerin, toplumsal hareketlerin ya da toplulukların düzeyine odaklanır. Toplumsal dünyanın farklı düzeylerini irdeledikçe, buna denk bir analiz düzeyinde işleyen kuramlar ve kavramlar geliştiririz.

Kuramsal Odak

İki farklı kuram çeşidini inşa eder, detaylandırır ve test eder ya da doğrularız: tözel ve formel.

Tözel kuram aile ilişkileri, çocuk suçluluğu ya da ırksal-etnik ilişkiler gibi, toplumsal gerçeklikteki belli bir içeriğe ya da konu alanına odaklanır. Sut-

⁷ Alternatiflerin özeti için, bkz. Burawoy (1991: 271-287), Charmaz (2003) ve Hammersley (1992).

ton'un (2013) tutukluluk oranlarıyla ilgili çalışmasında olduğu gibi siyasi-ekonomik gelişmelere odaklanan ya da Williams'ın (2016) oyuncak mağazalarıyla ilgili çalışmasında olduğu gibi toplumsal eşitsizliklerin gündelik işe alım pratiklerindeki yüz yüze etkileşimlerde nasıl yeniden üretildiklerine odaklanan bir kuram buna örnek olabilir.

Formel kuram bir toplumsal kimliği şekillendirmek, çatışmaya dahil olmak ya da iktidar uygulamak üzere birden çok alanda etki eden genel süreçlere ya da yapılara odaklanır. Kaynaklara erişim ve iktidar ve otoriteye tutunmakla ilgili formel bir kuram pek çok alana uygulanabilir. Zengin işletmelerin, gelişmiş kapitalist toplumlarda ekonomik ve toplumsal iktidarı sürdürmek için değerli kaynaklara erişimlerini nasıl kullandıklarını (bkz. Tablo 3.2) ya da devlet seçkinlerinin komünizmden postkomünist bir dünyaya geçiş sürecinde iktidara tutunmaya çalışırken kaynaklar üzerindeki kontrollerini nasıl kullandıklarını (bkz. Tablo 3.3) açıklayabilir. Her iki durumda, benzer bir sosyo-ekonomik dinamik etkindir: Güçlü seçkin gruplar, değerli kaynaklar üzerindeki mülkiyetlerini ve kontrollerini, bir iktidar konumunu sürdürmek ve otoritelerine yapılan meydan okumalara karşı direnmek için kullanmışlardır.

İki kuram türü birbiriyle kesişir. Bir konu ile ilgili tözel kuram sık sık formel kuramlara dayanır ve onları bir araya getirir; formel bir kuram da çeşitli tözel alanlarda geçerliliğe sahip olabilir. Layder'in (1993:44) dikkat çektiği gibi, "Kuramın kümülatif süreci, birden çok tözel ve formel kuramın teşvikiyle geliştirilir."

Her kuramsal odağın güçlü yanları ve kısıtlılıkları vardır. Tözel kuram özgül bir konu alanı için sağlam açıklamalar sunar. Özgül bağlamlardan, süreçlerden ya da olaylardan gelen ayrıntıları bünyesine dahil eder. Tözel bir kuramın önemini devam etmekte olan olaylarda daha kolay görebiliriz. Yine de onu farklı alanlara genellemek zor olabilir. Formel kurama kıyasla, tözel bir kuramdaki kavramlar genellikle düşük soyutlama düzeylerine ve dar bir kapsama sahiptirler. Formel kuramın gücü birden çok alan arasında köprü kurma ve genel bilgi düzeyini ilerletme becerisidir. Zayıf yönü, özgül meselelere ve toplumsal ortamlara daha zayıf köklerle bağlı olduğu için, kuramı belli bir mesele ya da konuyla nasıl ilişkili olduğunu görmek için uyarlamamız gerektirir. Formel kuramlar bize birden çok konu arasındaki benzer özellikleri fark etmekte ve açıklamakta yardımcı olurlar. Daha soyutturlar, bu da onları daha karmaşık fakat tamamen mantıksal-analitik bir biçimde ifade etmeyi kolay hale getirir.

Örnek Kutusu 3.3 Tümevarımcı, Mikro-Düzey Kuram

Çok farklı iki oyuncak dükkanı ile ilgili çalışmasında Williams (2008), her bir mağazada 6 hafta boyunca çalışırken yaptığı gözlemlerinden tümevarımcı olarak mikro-düzey bir kuram geliştirmiştir. Hedefi, günlük etkileşimleri gözlemleyerek “devasa oyuncak mağazalarını yöneten kuralları betimlemek ve analiz etmek” (ss.19-20) olmuştur. Williams erkeklerin, beyazların, yüksek gelirli insanların günlük işyeri rutinlerinde, enformel mağaza kurallarında ve müşteri-çalışan etkileşimlerinde daha iyi bir muamele gördüklerine yüzlerce kez şahit olmuş ve bunları belgelemiştir. Bu eylemler hakim toplumsal hiyerarşiyi pekiştirmiştir: Erkekler kadınlara kıyasla, beyazlar beyaz olmayanlara kıyasla ve yüksek gelirli bireylerin düşük gelirli insanlara kıyasla hakim ve imtiyaz sahibidirler. Her iki mağazada da bütün yöneticiler beyaz erkeklerden oluşmaktadır; “erkeksi” bir işte (örn. güvenlik görevlileri, yükleme bölümü çalışanları ve arka plandaki montajcılar) istihdam edilen herkes erkektir (yarısı beyaz değildir) ve “kadınsı” bir işte (örneğin kasiyer, müşteri ilişkileri sorumlusu) istihdam edilenlerin hepsi kadındır. Bir istisna, mağazalardan birinin elektronik bölümü olmuştur. Bu ayrı bir alandır ve bu bölümde istihdam edilen her çalışan Asyalı bir erkektir. Bir mağaza “sosyettir” ve pahalı oyuncaklar satmaktadır. Diğer işçi sınıfından müşterileriyle bir depo gibidir. Her ikisinde, kasiyerler ve yöneticiler aynı “müşteri profillemeye”yi gerçekleştirmişlerdir: Beyaz kadın müşterilere potansiyel “savurganlar,” siyah erkek müşterilere potansiyel “hırsızlar” olarak yaklaşmışlardır. Williams’ın mikro-düzey kuramı çok farklı ortamlardaki enformel günlük kuralların sınıf, ırk ve cinsiyet eşitsizliklerini sürdürdüğünü göstermiştir. Sıradan alışveriş/satış etkileşimleri, her tür hiyerarşik toplumsal ilişkiyi sürekli olarak yeniden üretmiş ve neredeyse hiçbir zaman tersine çevirmemiştir.

Açıklama Türleri

TAHMİN VE AÇIKLAMA. Kuramın birincil amacı açıklamaktır, ancak açıklamanın iki türü vardır: kuramsal ve sıradan. Araştırmacılar, bir şeyin neden özgül bir biçim aldığını ya da neden gerçekleştiğini anlatan mantıksal bir argüman olarak *kuramsal açıklamaya* odaklanırlar. Genellikle bunu yaptığımızda, genel bir kural ya da ilkeye göndermede bulunur ve onu kavramlarla pek çok bağlantısı olan kuramsal bir argümanla ilişkilendiririz. *Sıradan açıklama* bir şeyi açık hale getirir ya da aydınlatıcı bir şekilde betimler ve diğer insanlar için anlaşılabilir kılar. Örneğin iyi bir öğretmen sıradan anlamda “açıklama” yapar. İki açıklama türü iç içe geçebilir, bir açıklamayı (yani kuram içeren mantıksal bir argümanı) açıkladığımızda (yani anlaşılabilir hale getirdiğimizde) olduğu gibi. Kuramsal açıklama türlerini irdelemeden önce, küçük bir parantez açacağız çünkü çoğu insan tahmini açıklamayla karıştırmaktadır.

Tahmin bir şeyin gerçekleşeceğine dair bir ifadedir. *Açıklama* ise özgül bir durumda gerçekleşen şeyi, neden sorusunu yanıtlamak üzere “işlerin nasıl yürüdüğüyle” ilgili daha soyut ya da asli bir ilkeyle ilişkilendirir. Bu özgül durum, daha genel bir ilkeye dair bir örnek ya da belli bir vakadır. Tahmin etmek açıklama yapmaktan kolaydır ve açıklamanın mantıksal gücü tahminden yüksektir, çünkü iyi açıklamalar aynı zamanda tahminde bulunurlar. Belli bir açıklama nadiren birden fazla çıktıyı tahmin eder, fakat rakip açıklamalar

ayrı çıktıyı tahmin edebilirler. Açıklamaya göre daha zayıf olsa da çoğu insan tahminin sunduğu öngörü mesafesinin heyecanına kapılır.

Kumar örneği açıklama ve tahmin arasındaki farkı aydınlatılabilir. Bir kumarhaneye girer ve açılacak kartı veya rulet masasında bir sonraki numarayı sürekli doğru bir şekilde tahmin edersem, bu sezgisel bir durumdur. Çok para kazanabilirim, en azından kumarhane yetkilileri sürekli kazanıyor olduğumu fark edip beni oradan kovana kadar. Ancak benim tahmin yapma yöntemim bir şeyleri yapabiliyor olduğum gerçeğinden daha ilgi çekicidir. Size bir sonraki kartı tahmin etmek için ne yaptığımı anlatmak, tahmin edebilmekten daha etkileyicidir. İşte size başka bir örnek: Güneşin her sabah "doğduğunu" bilirsiniz. Her zaman, belli bir zamanda, bulutlar tarafından kapanmış olsun ya da olmasın, güneşin doğacağını tahmin edebilirsiniz. Fakat bu neden olmaktadır? Bir açıklama, Büyük Kaplumbağa'nın güneşi gökyüzünde sırtında taşıdığı olabilir. Başka bir açıklama ise bir tannın, bize güneş gibi görünen alevli okunu gökyüzüne doğru fırlatmasıdır. Bugün çok az sayıda insan eski çağlardan kalan bu açıklamalara inanmaktadırlar. Kabul etmeniz muhtemel olan açıklama, dünyanın dönüşü ve güneş sistemimizde bir gezegen olan güneşin konumu ile ilgili bir kuramı içerecektir. Güneşin görünürdeki hareketi dünyanın dönüşüne bağlıdır. Hem kendi etrafında dönen hem de uzayda milyonlarca mil uzaklıktaki bir yıldızın etrafında yörünge çizen bir gezegende bulunuyoruz. Her üç açıklama da aynı tahmini yapar: Güneş her sabah doğar. Görebileceğiniz gibi, zayıf bir açıklama doğru bir tahmin üretebilir. İyi bir açıklama ise sağlam bir kurama bağlıdır ve ampirik gözlemler tarafından doğrulanır.

Kuramsal açıklamalar üç farklı biçim alırlar: nedensel, yapısal ve kültürel-yorumlayıcı. Her biri, olayların neden oldukları gibi gerçekleştikleri sorusunu açıklar yani yanıtlar. Her biri özgül bir olayı ya da vakayı daha genel bir ilkeyle ilişkilendirir.

NEDENSEL AÇIKLAMA. Nedensel açıklama kavramlar/değişkenler arasında bir neden-sonuç ilişkisine işaret ederler. Bu tür bir açıklamayı gündelik dilde kullanırsınız, gündelik dil daha baştan savma ve muğlak olma eğiliminde olsa bile. İşte size nedensel bir açıklama: Yoksulluğun suça *neden olduğunu* ya da zayıflayan toplumsal ahlakın boşanmaların artışına *neden olduğunu* söylersiniz. Bunlar basit nedensel açıklamalardır. Sosyal bilimler, nedensel ilişkileri ele alırken daha titiz ve net olmaya çalışır. Nedensel sürecin nasıl ya da neden işlediğini de (örn. yoksulluğun neden ve nasıl suça neden olduğunu) belirlemeye çalışır.

En azından on sekizinci yüzyıldan beri, felsefeciler neden fikrini tartışmışlardır. İskoç filozof David Hume (1711-1776) nedenin üç unsur içeren karmaşık bir kavram olduğunu gözlemlemiştir: zamansal öncelik, mekansal ya-

kurulmuş ya da birliktelik ve gerekli ilişki. Neden zamanda önce gelir, mekanda yakındır ve bir çıktı için gereklidir. Bazı insanlar nedenselliğin ampirik dünyada var olduğunu öne sürerler. Bunun nesnel gerçeklikte "orada bir yerde" var olduğunu doğrudan gözlemleyememek bile dolaylı bulgularını elde edebiliriz. Diğerleri nedenselliğin nesnel gerçeklikte var olmadığını öne sürerler. Söz konusu olan, "kafalarımızın içindeki" zihinsel bir yapıdır. Nedensellik fikrini, nesnel gerçeklikteki olaylar hakkında düşünmemize yardımcı olması için üretmişizdir. Çoğu sosyal bilimci felsefi bir tartışmaya girmeksizin, nedensel ilişkileri kuramlaştırmış ve bunlar üzerine araştırma yürütürler.

NEDENSELLİĞİN GEREKLİLİKLERİ. Hume'a göre nedensellik inşa etmek için üç şeye ihtiyacımız vardır: zamansal sıralama, ampirik birliktelik ve olası alternatiflerin elenmesi (bkz. Düşünce Kutusu 3.3 Nedenselliğin Üç Bileşeni). Örtülü dördüncü bir koşul, nedensel ilişkinin daha geniş varsayımlara ya da kuramsal bir çerçeveye göre anlamlı olması ya da bunlara uymasıdır. Şimdi bu üç koşulu irdeleyelim. Bunlara ek olarak, tam bir açıklama, aynı zamanda nedensel mekanizmayı tespit etmeyi ve nedensel bir zinciri ana hatlarıyla ortaya koymayı gerektirir.

1. *Zamansal sıralama*, nedenin zamansal olarak sonuçtan önce gelmesi gerektiğini ifade eder. Bu sağduyuya dayalı varsayım, nedenselliğin doğrultusunu inşa eder: Nedenden sonuca doğru. *Nedenin* etkileyeceği *bir şeyden* sonra nasıl geleceğini sorabilirsiniz. Gelemeyecektir, ancak zamansal düzen nedensellik için gerekli koşullardan sadece bir tanesidir. Zamansal sıralama nedensellik çıkarımında bulunmak için gereklidir fakat yeterli değildir. Bazen insanlar sadece zamansal sıralamaya dayanarak "nedeni" açıklamak hatasına düşerler. Örneğin, 1968'de tek bir günde düzinelerce ABD şehrinde yaşanan ırkçılık karşıtı ayaklanmalar yoğun bir güneş lekesi dalgasından sonra gerçekleşmiştir. Zamansal sıralama güneş lekeleriyle ırkçılık karşıtı ayaklanmalar arasında nedensel bir ilişki inşa etmez. Nihayetinde, geçmişteki insanlık tarihinin tamamı belli bir olaydan sonra gerçekleşmiştir. Zamansal sıralama koşulu sadece zamanda daha sonra gerçekleşen olası nedenleri değerlendirme dışı bırakır.

Zamansal düzen inşa etmek kesitsel bir araştırmada yanıltıcı olabilir. Örneğin, bir araştırmacı, dikkate değer oranda formel eğitim alan insanların, diğerlerine kıyasla önyargılı tutumlar benimseme eğilimlerinin daha düşük olduğunu bulur. Daha fazla eğitim önyargıda bir azalmaya mı neden olmaktadır yoksa aşırı önyargılı insanlar okuldan kaçıyorlar mı? İşte başka bir örnek: Sınıfımda yüksek notlar alan öğrenciler, benim kusursuz bir öğretmen olduğumu söyleyebilirler. Harika bir iş yapıyorum, öğrenciler çok şey öğreniyorlar. Bu mu yüksek notlara neden oluyor yoksa yüksek notlar onları mutlu kıldığı için benim kusursuz bir öğretmen olduğumu söyleyerek minnet

mi gösteriyorlar (yani yüksek notlar mı olumlu bir değerlendirmeye neden oluyor)? Bu bir 'tavuk mu yumurtadan çıkar yumurta mı tavuktan?' meselesidir. Bunu çözmek için, araştırmacı başka bilgiler toplamalı ya da zamansal sıralamayı test edecek bir araştırma tasarlamalıdır. Basit nedensel ilişkiler tek yönlüdürler, nedenden sonuca doğru giden tek bir doğrultuda hareket ederler. Daha karmaşık kuramlar karşılıklı etkiye dayalı nedensel ilişkiler, yani karşılıklı bir nedensel ilişki ya da eş zamanlı nedensellik tespit ederler. Örneğin, çok çalışmak bir öğrencinin iyi notlar almasına neden olabilir, fakat iyi notlar almak aynı zamanda öğrenciyi çalışmaya devam etmeye teşvik eder. Kuramlar çoğu kez karşılıklı ya da geri bildirim dayalı ilişkiler barındırırlar, fakat bunları test etmek zordur. İstatistikte, geri bildirim ya da karşılıklı etki barındıran bir model ya da kuram öz-yinesiz⁸ olarak adlandırılır.

2. *Birliktelik*, iki olgunun belli bir örüntüyü izleyerek birlikte gerçekleştikleri ya da etkilerini birlikte gösterdikleri anlamına gelir. İnsanlar çoğu kez korelasyon kelimesini birliktelikle karıştırırlar. Korelasyonun özgül bir teknik anlamı vardır ve belli istatistiksel gerekliliklere sahiptir. Birliktelik daha genel bir fikirdir. Korelasyon katsayısı birlikteliğin gücünü gösteren istatistiksel bir ölçümdür, fakat bir birlikteliği ölçmenin başka yolları mevcuttur. Bazen araştırmacılar birlikteliği birbirine bağlı değişkenlik olarak adlandırır çünkü iki değişken birlikte değişiklik gösterir. Şekil 3.2., düşük gelirli insanların yaşadığı bir mahalleden 38 kişiyi ve yüksek gelirli insanların yaşadığı bir mahalleden 35 kişiyi betimlemektedir. Irk ile (daha açık ya da koyu gölgelendirilmiş şekillerle temsil edilmektedir) gelir düzeyi arasında bir birliktelik görebiliyor musunuz? Bazı insanlar birlikteliği gerçek nedensellikte karıştırırlar. Örneğin, üniversitedeyken cuma günleri girdiğim sınavlarda yüksek notlar, pazartesi günleri girdiklerimde ise düşük notlar alırdım. Dolayısıyla haftanın günüyle sınav notu arasında bir birliktelik mevcuttu. Bu birliktelik haftanın belli bir gününün sınav sonucuna neden olduğu anlamına gelmiyordu. Aksine, birlikteliğin nedeni her hafta sonu 20 saat çalışmam ve pazartesi yorgun olmamdı. Bir birliktelik bulamıyorsanız, nedensel bir ilişki olasılığı çok düşüktür. Korelasyonların ve diğer birliktelik ölçümlerinin peşine düşmenizden nedeni budur. Ancak sadece bir birliktelik bulmuş olmanız nedenselliğe sahip olduğunuz anlamına gelmez. Bu gerekli bir koşuldur, fakat yeterli değildir. Başka bir deyişle, nedensellik için buna ihtiyacınız var, fakat tek başına yeterli değildir.

⁸ *Özyinesiz*, kendisini sınırsız kere tekrar edebilen bir prosedür ya da bir geri bildirim döngüsüyle yeniden gerçekleşen tekrarlayıcı bir süreçtir. Nedensel bir ilişkiye uygulandığında, *özyinesiz* bir nedenin (X) bir sonuç (Y) üretmek üzere iş gördüğünü, fakat bu sürecin ilerleyen bir aşamasında, sonucun (Y) kendisinin ilk sebebi (X) etkileyen bir neden olarak hareket ettiğini ifade eder.

Düşünce Kutusu 3.3 Nedenselliğin Üç Bileşeni

Birkaç siyasetçinin Chicago'da çocukları eğitmekte kamu okullarından daha fazla başarı kaydetmiş Katolik bir okulu ziyaret ettiklerini okudum. Ertesi gün, siyasetçiler bir basın toplantısı düzenlemiş ve yeni yasaları ve vergi gelirlerinin Katolik okullara aktarılmasını savunmuşlardır. Çocukların iyi eğitim almasını isteyen biri olarak, olaya ilgi duydum, fakat bir sosyal bilimci olarak bunu eleştirel bir gözle değerlendirdim. Siyasetçilerin kuramı, Katolik okulların kamu okullarından daha iyi eğitim verdiğini söylüyordu. İki nedensellik bileşenine sahiptiler: Zamansal düzen (önce çocuklar Katolik okuluna gitmişler, sonra öğrenme düzeyleri yükselmisti) ve birliktelik (Katolik okullarına gidenler kamu okullarına göre daha başarılı olmuşlardı). Sosyal bilimciler bunun yeterli bir bilgi olmadığını bilirler. Önce alternatif açıklamaları elemeye, ardından nedensel mekanizmayı (yani Katolik okullarında çocukların daha fazla öğrenmesine neden olanın ne olduğunu) anlama çalışırlar. Örneğin, siyasetçiler iki farklı okul türündeki çocukların değişen aile ortamlarının, öğrenme süreçlerini etkilediğine ve bunun öğrenimde farklılıklara neden olduğuna dair alternatif açıklamayı eleyememişlerdir. Ailevi durumlar (örn. ebeveynlerin eğitim düzeyi ve geliri, ailenin dini görüşü ve dindarlık düzeyi, iki ebeveynli mi tek ebeveynli bir ailede mi yaşadıkları, ebeveynlerin çocukların eğitimine ilgi düzeyi) her iki tür okula giden çocuklarda aynıysa, o zaman siyasetçiler haklıdır. Odaklanılması gereken, o zaman, Katolik okulların eğitimi iyileştirmek için ne yaptıkları olacaktır. Ailevi koşullar çok farklı ise, o zaman siyasetçiler büyük bir hata yapmaktadırlar. Ne yazık ki siyasetçiler nadiren toplumsal araştırmanın nasıl yapıldığını bilirler ve çoğu dikkatli bir şekilde akıl yürütmeksizin ya da titiz bir ampirik araştırmayı beklemeden hızlı, medyatik kararlar verirler. Neyse ki, sosyolog James S. Coleman ve meslektaşları bu meseleyi incelemişlerdir (bkz. Coleman & Hoffer, 1987).

Nedenselliği göstermek için, bir birlikteliğin kusursuz olması (yani her zaman bir değişken varken diğerinin de mevcut olması) gerekmez. Sınav sonuçları ve haftanın günleri ile ilgili örnekte, şöyle bir birliktelik vardır: 10 Cuma 7 A, 2 B, 1 C alıyorsam, 10 Pazartesi girdiğim sınavlarda 6 D, 2 C, 2 de B almıştım. Bir birliktelik mevcuttur, fakat haftanın günleri ve sınav sonuçları kusursuz bir şekilde birbiriyle bağlantılı değildir. Şekil 3.2'de gösterilen ırk ve gelir düzeyi birlikteliği de kusursuz olmayan bir birlikteliktir.

3. *Alternatifleri elemek* etkinin başka bir şeyden değil, nedensel değişken-den kaynaklandığını göstermemiz gerektiği anlamına gelir. Buna yanıltıcılığın olmaması da denir, çünkü aslında alternatif fakat fark edilmemiş bir nedenden kaynaklanan, belirgin bir nedensel ilişki, 6. Bölüm'de ele alınacağı üzere, yanıltıcı bir ilişki olarak adlandırılır. Zamansal düzen ve birliktelikler gözlemleyebiliyor olsak da ampirik olarak bütün mantıksal alternatifleri eleyemeyiz. Olası bütün alternatifleri elemek bir idealdir. Yani bunu sadece dolaylı bir şekilde gösterebilir ya da daha bariz alternatif açıklamaları çıkarabiliriz. Deneyde, araştırma deseninin içine alternatif nedenleri elemek ve deney ortamını ana nedensel değişken dışındaki bütün değişkenlerin etkisinden yalıtmak için bir takım denetimler yerleştiririz. Deneysel olmayan araştırma türleri olası

alternatif nedenleri tespit edip ölçerek eler. Bu, tarama araştırmalarında yaygındır. Potansiyel alternatifleri bir kez ölçtükten sonra, nedensel ilişkinin mi yoksa başka bir şeyin mi sonuç değişkeni üzerinde etkili olduğunu öğrenmek için istatistiksel teknikler kullanırız.

4. *Nedensel bir ilişkideki mekanizmayı tespit etmek*, nedensel bir açıklama ürettiğimizde, aralarında korelasyon olan iki değişkenden fazlasına ihtiyacımız olduğu, "tatminkar bir açıklamanın toplumsal 'dişlileri ve tekerleri' de tespit etmemizi gerektirdiği" (Hedström & Wsedberg, 1998: 7) anlamına gelir. Nedensel bir mekanizma başlangıçtaki nedenle nihai çıktı arasında zaman içinde gerçekleşen bir süreçtir; "nedensel güçlerin" nedenden çıktıya ilerleme biçimidir.⁹ Nedensel mekanizma sürecin asli ayrıntılarını yakalar ve bize iki değişkenin, aralarındaki ilişki bilinmeyen süreçlerden oluşan "karanlık bir kutu"da gerçekleşiyormuş gibi, ilişkili olduklarını söylemenin ötesine geçme ve nedenin nasıl işlediğini, yani **nedensel mekanizmayı** belirleme imkanı verir. Diyelim ki bir kişinin toplumsal sınıfı ve sağlığı arasında kuvvetli bir birliktelik bulduk. "Kuramımızı" üst sınıflardan insanların alt sınıftakilere göre daha uzun yaşadıkları ve daha az hastalandıkları şeklinde geliştirebiliriz. Ancak bu, bir insanın toplumsal sınıfının sağlıkla ilgili çıktılara "neden olduğunu" söylemek için yeterli değildir. Toplumsal sınıfın bunu neden ve nasıl yaptığını açıklamamız gerekir. Kısacası, toplumsal sınıfta sağlıksal çıktıya neden olanın ne olduğunu eksiksiz bir şekilde betimlemeliyiz. Üst sınıfa mensubiyetin insanlara, sağlıklı besinler tüketmelerine, daha az stres yaşamalarına ve fiziksel egzersiz yapmalarına vb. imkan veren daha fazla toplumsal kaynak (bilgi, toplumsal bağlantılar, boş zaman, esnek takvim) sağladığına ve bu kaynakların daha iyi bir sağlığın nedeni olduğuna *inanabiliriz*. Toplumsal kaynaklara erişim ve bunların kullanımı, sınıfı, sağlıksal çıktılarla ilişkilendiren mekanizmadır. Mekanizmanın sınıf ve sağlığı birbiriyle ilişkilendirilip ilişkilendirmediğinin yanı sıra özgül kaynakların görece önemini ampirik olarak test edebiliriz. Sınıf-sağlık ilişkisi ile ilgili olarak, toplumsal kaynaklar mekanizmasına alternatif açıklamalar; üst sınıftan insanların, alt sınıftakilere kıyasla iyi bir sağlıkla ilişkilendirilen genetik özelliklere daha fazla sahip oldukları ya da daha çok gıdayla ve daha besleyici gıdalarla beslendikleri, daha az fiziksel şiddet gördükleri ve psikolojik stres yaşadıkları bir çocukluk geçirdikleri olabilir. Bu tür alternatifleri olasılıklar arasından elediğimiz takdirde, asıl nedensel mekanizmanın toplumsal kaynaklar olduğunu daha etkili bir şekilde gösterebiliriz.

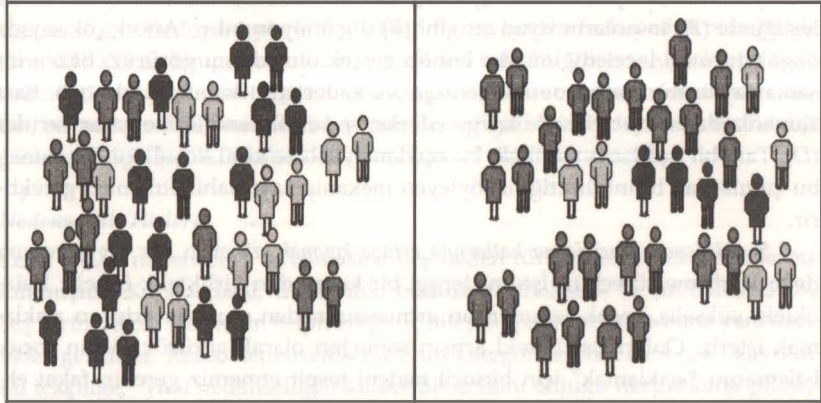
⁹ Araya giren değişkenler bir nedensel sürecin başı ve sonu arasında da gerçekleşir. Hedström & Ylikoski (2010) ve Beach & Pedersen (2013) nedensel bir mekanizmanın araya giren bir değişkenden fazlası olduğunu belirtmişlerdir. Araya giren değişkenler 6. Bölüm'de ele alınmaktadır. Nedensel mekanizmalar hakkında ayrıca bkz. Little (2016: 190-193).

Bütün bir nedensel açıklamanın, nedensel **mekanizmasını eksiksiz bir şekilde** açıklamak zor olabilir. Doğa bilimlerinde gözlemlediklerimizi açıklamak için atom altı parçacıkları arasındaki ya da uzak galaksilerdeki görülmeyen mekanizmaların var olduğunu farz edebiliriz. Araştırma ilerledikçe, varlığını başlangıçta sadece kuramsal olarak tahmin ettiğimiz bir mekanizmanın ana hatlarını gözlemleyebiliriz. Mekanizmayı şu **an** doğrudan gözlemleyemiyor olsak bile, yine de nasıl etki ettiğine dair düşüncelerimizi betimleyebiliriz.

Ekonomide pazar, arz-talep ilişkisinin nasıl çalıştığını açıklamak için yaygın kullanılan nedensel bir mekanizmadır. Her biri kendi arzularına ve kaynaklarına sahip, bağımsız satıcılar ve alıcılar arasında değiş tokuş yapma sürecidir. Örneğin, bir manavdaki çileklerin fiyatı yıl içinde değişir. Çok fazla sayıda çileğin toplandığı aylarda düşük, diğer aylarda yüksektir. Pazar mekanizması (hepsi birbiriyle etkileşim içinde olan tedarikçiler, dağıtımıcılar **ve** satıcılarla birlikte), toplanan çilek miktarını tüketicilerin manavda gördükleri fiyatla ilişkilendirir

Düşük Gelir

Yüksek Gelir

Şekil 3.2 Gelir ve Irk Birlikteliği

Sosyolojide, Merton'un kendi kendini doğrulayan kehaneti, çok bilindik bir nedensel mekanizmadır. Kendi kendini doğrulayan bir kehanet, insanların bir duruma ilişkin **tarımları**, yanlış bir tanımın gerçeklik kazanmasına neden olacak bir davranışı tetiklediğinde gerçekleşir. Bir kehanetin "olumsuz geri bildirim" mekanizması insanların zamanın bir noktasındaki düşüncelerini ve davranışlarını gelecekteki çıktılarla ilişkilendirir. Kendi kendini doğrulayan kehanetin klasik bir örneği, bir bankadaki bütün mevduatın çekilmesidir. Banka finansal açıdan son derece istikrarlı olabilir, ama düşüncelerdeki bir değişiklik (iflas edeceğine dair gerçek olmayan bir söylenti) ya da durumun

yeni bir tarımı, doğru olmasa bile, bir çıktıya neden olur (yani çok sayıda insan paralarını hızla çekerler). İnsanlar büyük meblağlarda para çektikleri için, banka zayıflar. Zayıflayan banka, bankanın iflas edeceği söylentilerini daha da yaygınlaştırır. Nihayetinde, artan korku (durumun yanlış tanımı) ve para çekmeler (bu tarıma dayalı davranış) bankanın iflasına neden olur (yanlış tanım gerçeklik kazanır).

Bazen kuramları yasa benzeri genellemeler şeklinde ifade ederiz: X gerçekleştiğinde, Y gerçekleşecektir. Ancak bu "kuramlar" tam bir açıklama değillerdir (Elster 1998). Nedensel mekanizmaya ihtiyaçları vardır. Mekanizma genel bir yasadan daha özgüldür, fakat özgül bir örnekten daha geneldir. Eksiksiz bir açıklamada, mekanizma, belli bir fırsattan ya da tek bir arzudan daha genel olan, fakat yasa benzeri bir ifade kadar genel olmayan fırsatlardan ya da bireysel arzulardan oluşan bir düzenleme olabilir. Mekanizmalar karmaşıklık getirir. Basit bir yasanın (B varsa R olacaktır) aksine, belli durumlarda bazen B olduğunda R 'nin olduğunu, ama başka zamanlarda P 'nin ya da D 'nin olduğunu görürüz. Mekanizma B 'nin neden her zaman R 'yle sonuçlanmak yerine farklı çıktılar ürettiğini açıklar. Belki de ekonomik koşullar kötüleştiğinde (B), insanların isyan ettiğini (R) düşünüyoruzdur. Ancak çok sayıda özgül durumu incelediğimizde, bunun gerçek olmadığını görürüz. Bazen insanlar ayaklanır bazen de edilgenleşir ve kaderlerini kabul ederler (P). Bazı zamanlarda ise birbirleriyle kavga ederler ve kendi kendilerine zarar verirler (D). Tam bir açıklama yapmak, bu açıklamaya, bize kötü koşulların ne zaman bu çıktılardan birini ürettiğini söyleyen mekanizmayı dahil etmemizi gerektirir.

5. *Nedensel zinciri ana hatlarıyla ortaya koymak*, zincirin her bir parçasını değerlendirme sürecidir. İşte nedensel bir kuramdan birliktelik örneği: İşsizlikteki yükseliş, çocuk istismarının artmasına neden olur. Bu artışları açıklamak isteriz. Onları işsizlikteki artışın sonuçları olarak görürüz. Artan çocuk istismarını "açıklamak" için birincil nedeni tespit etmemiz gerekir, fakat eksiksiz bir açıklama aynı zamanda bunun nasıl gerçekleştiğini göstermeyi (yani nedensel bir mekanizmayı tespit edip onu nedensel bir zincire yerleştirmeyi) gerektirir. Bu kuramdaki mekanizma işlerini kaybeden insanların durumlarıdır. Bir kez işlerini kaybettikten sonra, özsaygılarını yitirmiş ve stres düzeyleri artmıştır. Özsaygılarını yitirdikçe ve yüksek stres yaşadıkça, daha kolay öfkelenmiş ve daha kolay kızmaya başlamışlardır. İç toplumsal denetim zayıflamış ve yaşama örüntüsü zarar görmüştür. İçsel toplumsal denetimleri zayıf, aşırı öfkeli insanlar kızgınlıklarını şiddet içeren davranışlarını, yakın kişisel temasta oldukları (örn. arkadaşlar, eşler, çocuklar) kişilere yönelterek ifade edebilirler. Bu durum bilhassa kızgınlıklarını, bu kızgınlığın kaynağına yöneltecekleri (örn. bir işveren, hükümet politikası ya da "ekonomik güçler") davranışlarda bulunamadıklarında doğrudur. Mekanizma daha büyük bir sürecin ya da

nedensel zincirin parçasıdır ve başlangıçtaki nedenden (işsizlikten) sonra ve etkiden önce (çocuk istismarı) gerçekleşir.

Nedensel bir zincirin her bir parçasını test edebiliriz. İşsizlik ve çocuk istismarı oranlarının ilişkili olup olmadığını belirlemeye ek olarak, işsizliğin öfkeyi artırıp artırmadığını ve öfkeli insanların aile üyelerine karşı şiddet uygulayıp uygulamadıklarını değerlendirebiliriz. Tipik bir araştırma stratejisi, nedensel mekanizmayı parçalarına ayırmak, sonra zincirin her bir parçasını verilere göre değerlendirmektir.

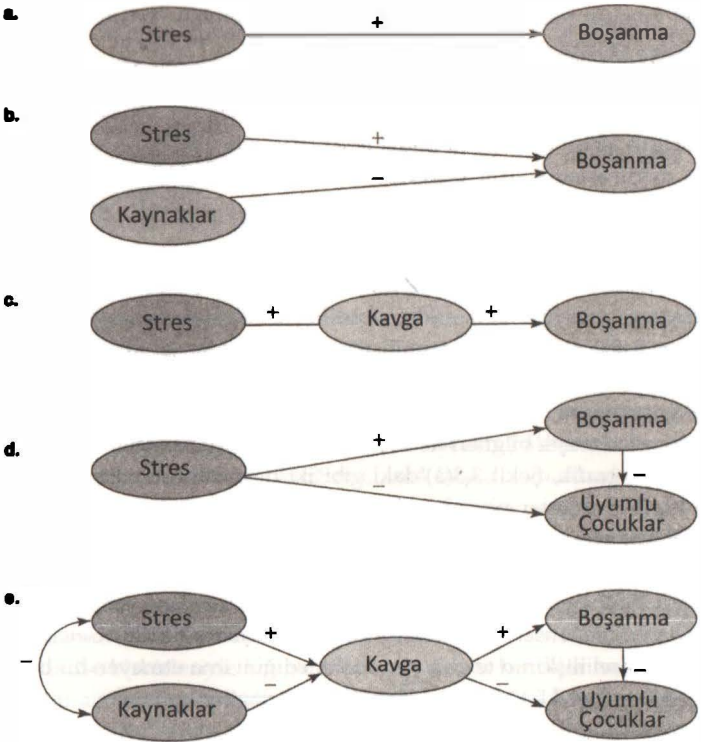
NEDENSEL İLİŞKİ GRAFİKLERİ. Nedensel ilişkileri ve kuramları, kelimeleri ve resimleri ya da her ikisini birlikte kullanarak ifade edebiliriz. Çoğu zaman bir ilişkinin basit bir resmini sunmak için nedensel ilişki grafikleri kullanırız. Nedensel ilişki grafikleri, başkalarının nedensel ilişkiyi hızla, tek bir bakışta görmelerini kolaylaştırır. Bu tür sembolik temsiller, sözel ifadeleri destekler ve karmaşık bilgileri iletmek için bir kısa yol sunarlar.

En basit grafik, Şekil 3.3(a)'daki gibi iki değişkenli bir modeldir. Değişkenleri harfler, daireler veya kutular kullanarak ifade ederiz. Geleneksel olarak nedeni *X*, sonucu da *Y* ile temsil ederiz. Ok nedenselliğin (örn. nedenden sonuca doğru ilerleyen) yönünü gösterir. Bazen birden fazla neden olduğunda (örn. *X1*, *X2*) alt simgeler kullanırız. İlişkileri belli bir yöne sahip oklarla sembolize ederiz. Nedensel ilişkiler düz çizgilerle ifade edilirler. Geleneksel olarak, bir nedensel ilişkinin tek bir yönde ilerlediğini ima etmeyen bir birlikteliği göstermek için her iki ucunda ok olan dairesel çizgiler kullanılır.

Nedensellik Türleri

Reiss (2008) nedensellik tartışmasına beş neden türü belirleyerek katkıda bulunmuştur: Karşıolgusal, düzenlilik, olasılıksal, mekanik ve müdahaleci. Bu beş türün hepsi Hume'un tespit ettiği üç bileşeni paylaşır fakat buna yeni özellikler getirirler. Reiss, nedensellik türlerini kategorize etmekten çok "kavramsal tekçiliğe," yani nedenselliğin sadece bir anlamı olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Watts (2014) gibi diğer araştırmacılar nedensel tekçiliği savunurlar. Reiss beş türün hepsinin tanımını yapmış ve eksikliklerini belirlemiştir ve hepsinin faydalı olduğunu ama hiçbir birinin kusursuz olmadığını not düşmüştür.

Reiss aynı zamanda bir nedensellik türünü belgelemek için bir araya getirilen ampirik bulguların, diğer türlere uygulanabilirliğinin gerekli olmadığını söylemiştir. Belirttiği gibi (2008: 34), "... nedensel iddianın bir türünü destekleyen bulgulara sahip olmak... bulguların sahibine başka bir nedensel iddia türüne inanma... hakkı vermez." Özetle, sosyal bilimciler "neden"i farklı şekillerde kullanmış ve ona birden çok anlam atfetmişlerdir. Birkaç kilit bileşenin dışında, hiçbir nedensellik türü evrensel kabul görmemekte, nedensellik türlerinin hiçbirisi de aynı sıklıkla kullanılmamaktadır.

Şekil 3.3 Nedensel Grafikler

Her bir grafikteki ilişkinin açıklaması: Stres

- Stres düzeyi (finansal, toplumsal, duygusal vb.) bir çiftin boşanma olasılığıyla pozitif olarak ilişkilidir.
- Stres düzeyi bir çiftin boşanma olasılığıyla pozitif olarak ilişkilidir, fakat sahip oldukları kaynakların (finansal, toplumsal, duygusal vb.) miktarı bu olasılıkla negatif olarak ilişkilidir.
- Stres düzeyi bir çiftin kavga etme sıklığıyla pozitif olarak ilişkilidir, bu sıklık da çiftin boşanma olasılığıyla ilişkilidir.
- Stres düzeyi çiftin boşanma olasılığıyla pozitif, çiftin duygusal açıdan dengeli çocuklara sahip olma olasılığıyla negatif olarak ilişkilidir. İlave olarak, boşanma sürecinin kendisinin çocukların duygusal dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.
- Stres düzeyi ve kaynakların miktarı birbiriyle negatif olarak ilişkilidir (daha fazla kaynak sahibi olma eğilimindeki insanların stres yaşama ihtimalleri azdır ya da stresle baş etme becerileri yüksektir). Stres düzeyi bir çiftin kavga etme sıklığıyla pozitif olarak ilişkilidir, fakat kaynakların miktarı bununla negatif olarak ilişkilidir. Kavga miktarı çiftin boşanma olasılığıyla pozitif olarak ilişkilidir. Hem kavga miktarının hem boşanmanın kendisi çiftin duygusal açıdan dengeli çocuklara sahip olma olasılığıyla negatif olarak ilişkilidir.

Belli nedensellik türleri, daha ziyade farklı amaçlar ve durumlar için uygundurlar. Karşıolgusal (ya X olmasaydı) nedenselliği, genellikle tarihsel-karşılaştırmalı araştırmada ve nispeten daha az olmakla birlikte alan araştırmalarında buluruz. Düzenlilik nedenselliği ve olasılıksal nedensellik “büyük N ” araştırmalarında, bilhassa geniş çaplı taramalara ve mevcut istatistiklere dayalı nicel verilerde kullanılır. Müdahaleci nedensellik sıklıkla deneysel araştırmada karşımıza çıkar. Mekanik nedenselliği, diğer bir deyişle bir nedensel mekanizmanın tespit edilmesini, çeşitli araştırma türlerinde görürüz ve süreç takibinde de kullanılırız (bkz. bir sonraki bölüm)

Süreç Takibi

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca sosyal bilimciler süreç takibini, bilhassa nitel tarihsel-karşılaştırmalı çalışmalarda,¹⁰ nedenselliği tartışmanın ve değerlendirmenin bir yolu olarak kullanmışlardır. Süreç takibinin birbiriyle örtüşen üç amacı vardır. Nedensel bir mekanizmayı tespit ederek yeni bir genelleştirilebilir kuramın inşasına yardımcı olur, birden fazla duruma uyarlanabilecek potansiyel bir nedensel mekanizmayı ampirik olarak test eder ve belli bir özgül vaka için (genellenemeyen) geçerli çıktıyı açıklayabilir (bkz. Beach & Pederson, 2013:21).

Süreç takibi; evrenselci (bütün vakaları açıklayan) olmaktan ziyade, çoğu kez tek bir nedeni (örn. Mısır’da hükümetin 2013’te devrilmesi) ya da özgül bir neden kategorisini (2010-2014’te beş Müslüman Kuzey Afrika ya da Orta Doğu ülkesinde başlayıp dünyanın aynı bölgesindeki diğer dokuz ülkeye yayılan demokrasi yanlısı ayaklanmalar ya da iç savaşlar) açıklamayla sınırlıdır. Süreç takibi mekanik nedenselliğe dayanır ve belirlenimcidir. Süreç takibinde, koşul A ’nın ve A ’yı B çıktısıyla ilişkilendiren gerekli nedensel mekanizma M ’nin mevcut ve etkili olduğunu görürsek, o zaman A , Z vakasında B çıktısını üretecektir.

Süreç takibinde açıklamanın mantığı şöyle ilerler: Z vakasında B ’ye hangi A ’lar neden olmuştur (bkz. Mahoney, 2013: 201). Bu soruyu yanıtlamak için, ilk önce Z vakasında B çıktısının nedeni olabilecek bütün olası A ’ları tespit ederiz. Ardından, Z vakasında belli bir A ’yı, B ’yle ilişkilendiren bir M mekanizması belirleriz. Süreç takibi, nedensel ilişkilere dair tartışmalarda yaygın kullanılan bir yöntem haline gelmişse de, ayrıntıları üzerinde fikir ayrılıkları devam etmektedir. Beach ve Pederson’un (2013:32) gözlemledikleri gibi, “süreç takibi yöntemlerinde, bu mekanizmasal sistemlerin gerçek doğası hakkında görüş ayrılıkları doğmuştur” ve Gerring’in (2010: 1500) not düştüğü gibi, “mekanizma-merkezli (mekanizmasal) bir açıklamanın nosyonu çoğu zaman

¹⁰ Süreç takibi Beach & Pederson (2013), Bennett & Checker (2015), George & Bennett (2005), Mahoney (2012, 2015) ve Unrison & Dadalauri’de (2016) ele alınmaktadır.

muğlaktır, farklı insanlar için farklı anlamlara sahiptir.” Bu gibi farklılıkları keşfetmek bu kitabın kapsamı aşmaktadır.

Araştırmacılar nedensel mekanizmaların doğasını tartışır çünkü bunlar çeşitli biçimler alabilirler ve makro ya da mikro düzeyde olabilirler. Crasnow (2017:8) nedensel mekanizmaların üç “asli özelliğini” tanımlamıştır: Faaliyetleri, olayları ya da varlıkları içerebilen çeşitli parçalara sahiptirler; parçalar birbiriyle ilişkili bir yapı şeklinde düzenlenmiştir ve parçalar arası karşılıklı ilişki, etki üretme becerisine sahip bir süreç içermektedir. Dört nedensel mekanizma türü şunlardır: (1) Yapısal – fırsatlar ve dışsal kısıtlamalar; (2) kurumsal – kurumlar enformel ve formel kurallara sahip, devam etmekte olan düzenli faaliyetlerdir; (3) düşünsel – insanların algıları ve yorumları; (4) psikolojik – insanların içsel yönelimleri ya da küçük grup süreçleri (Beach & Pederson, 2013: 52-54).

Süreç takibinde, nedensel bir açıklamayı zamansal ve mantıksal bir sıralamaya uyarlarız, bir mekanizmanın işleyişine uyan zamansal bir konum kuramlaştırırız ve mekanizmanın bir çıktıyı nasıl ürettiğini betimleriz. Bir çıktıyı üreten nedensel mekanizmaları analiz ederken gerekli ve yeterli koşullar mantığını kullanırız. *A* koşulunu *B* çıktısıyla ilişkilendirmek için gerekli nedensel bir mekanizma (*M*) ararız ki, *M* mevcut olmadığında *A*, *B*’yi üretmesin. *M*’nin sıralamadaki varlığının yeterli olup olmadığını da öğrenmeye çalışırız ki, *M*, *A* ve *B* ile birlikte her mevcut olduğunda, *A*, *B*’ye neden olsun. Süreç takibini kullanan araştırmacılar, nedenlere, aynı zamanda sonuca katkı sağlayan koşullar, yani bir çıktının olasılığını arttıran faktörler ya da bir çıktı için hep birlikte gerekli olan faktörlerin bileşiminin asli bir parçası olarak bakarlar (bkz Mahoney, 2015). Set ya da Venn grafikleri, süreç takibindeki nedensel ilişkilere açıklık kazandırmamızda yardımcı olabilir ve bu mantığı görülebilir hale getirebilirler (Mahoney & Vanderpoel, 2015). Süreç takibinde nasıl ilerlendiğinin adım-adım bir taslağı da mevcuttur (bkz. Tablo 3.4).

Nedensel bir süreç takibi açıklamasının nasıl sunulacağı tartışmalara konu olmaktadır. Beach ve Pederson (2013) nedensel mekanizmanın her bir parçasının adım adım test edilip sunulmasını savunmuşlardır. Buna karşın Crasnow (2017) ve Rubach (2013) anlatıyı, yani süreç takibini, sunarken mantıksal olarak tutarlı bir “öykü” anlatılmasını tercih ederler (anlatı hakkında bir tartışma için, bkz. 15. Bölüm). Anlatıların bir başlangıç ve bitiş noktası vardır, bu yüzden zamansal sıralama sunarlar ve verimli-üretken bir dinamik barındırırlar. Birbiriyle ilişki parçalarının hareketini betimler ve çok sayıda parçayı fark edilebilir ve bağlama duyarlı bir bütün şeklinde düzenlerler, böylece tutarlılık temin ederler. İlaveten, anlatılar olumsuzluk sunar; “anlatıların öyküyü başlangıçtan sona taşıma işi gidilebilecek fakat gidilmemiş olası alternatif yolların elenmesi aracılığıyla gerçekleşir...” (Crasnow, 2017:10) ve ampirik bulguları kuramsal açıklamayla uyumlu hale getirirler.

POZİTİF VE NEGATİF NEDENSEL İLİŞKİLER. Nedensel ilişkiler pozitif ya da negatif olabilirler. Pek çok insan hiçbir şey söylemediğinde aslında neden ve sonuç değişkenleri arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ima etmektedir. Pozitif ilişki daha yüksek değerde nedenin, daha yüksek değerde çıktıya sebep olduğu anlamına gelir. Örneğin, bir kişinin eğitim görme süresi arttıkça, ortalama yaşam süresi de artar. Negatif ilişki daha yüksek değerde nedenin, daha düşük değerde sonuca ya da çıktıya sebep olduğu anlamına gelir. Örneğin, bir kişinin eğitim görme süresi arttıkça, bağımlılığı ve önyargısı azalır. Grafiklerde, artı işareti (+) pozitif, eksi işareti (-) negatif bir ilişkiyi ifade eder. Şekil 3.3, grafiklendirilebilecek bazı ilişki örnekleri sunmaktadır. Araştırmacılar Şekil 3.3(a)'daki gibi çok basit bir ilişki için grafik kullanmayacaklar fakat bir nedensel ilişkinin sayısı ve karmaşıklığı arttıkça bunu faydalı bulacaklardır.

Tablo 3.4 Süreç Takibini Kullanmanın On Adımı (Bennett & Checket 2015)

Süreç Takibini Kullanmanın On Adını (Bennett & Checket 2015)
1. İlgili çıktının olası bütün alternatif açıklamalarını ya da nedenlerini geniş bir ölçekte dikkate alın.
2. Her bir nedeni destekleyen ampirik bulguları değerlendirirken aynı titizlikle hareket edin.
3. Bulgulardaki olası önyargıları dikkate alın ve onlardan kurtulmaya çalışın.
4. Her bir nedenin olasılığını dikkate alın ve en yüksek olasılığa sahip nedenlere odaklanın.
5. Nedenleri zaman içinde takip edebildiğimiz için, bir nedenin yerini tespit ederken nerden başlayacağınıza dair mantıklı bir karar verin.
6. Farklı bulgu türlerini toplayın ve bulgu toplamayı ne zaman bırakacağınıza dair mantıklı bir karar verin.
7. Bir vaka ile ilgili süreç takibini, mümkünse, çeşitli farklı vakalar arası karşılaştırmalarla bir araya getirin.
8. Bulguları toplarken ve değerlendirirken doğabilecek tümevarımcı öngörülere karşı açık olun.
9. "Benim açıklamam doğruysa, hangi özgül süreç bu çıktıyı üretti?" diye sorun.
10. Nihai (yani bütün alternatifleri eleyen) bir süreç takibi elde etmeye çalışsak da hiçbir başarılı süreç takibi nihai değildir ve hala bazı alternatifler olabilir.

Bazen, bir nedenin bir çıktı üzerindeki etkisi dolayımıdır ya da koşullandırılmıştır. Bu, nedenin bazı koşullarda etkili olduğu, bazılarında ise olmadığı anlamına gelir. Örneğin erken yaşta evlilik, bireysel özgürlüklere açık ve boşanmanın yasal olduğu modern toplumlarda boşanmaya neden olur fakat aşın

geleneksel toplumlarda olmaz. Temel neden-sonuç ilişkisini dolayımlayan üçüncü bir faktör, neden ve sonuç arasındaki okla kesişen üçüncü bir ok şeklinde gösterilmektedir. 2. Bölüm’de gördüğünüz temas hipotezi araştırması nedensel bir açıklama kullanmıştır. Araştırmacılar daha fazla temasın olumsuz tutumların azalmasına neden olduğunu bulmuşlardır (ayrıca bkz. Örnek Kutusu 3.4)

Örnek Kutusu 3.4 Nedensel Kuram

King ve Johnson (2016), Ten Rengi Ayrımcılığı Tezi’ni ABD’nin cezai adalet sistemindeki ceza oranlarına uyarlamışlardır. Ten Rengi Ayrımcılığı Tezi, Afrika kökenli Amerikalıların ten renklerine dayalı olarak, kölelik döneminden beri ayrımcı muamelelere maruz kaldıklarını, açık tenlilerin koyu tenlilere kıyasla daha avantajlı olduklarını söyler. Örneğin, kölelik döneminde ırksal hiyerarşi tesis edildiğinde, açık tenli köleler genellikle tarlada çalıştırılmak yerine evde hizmetçi yapılmışlardır.

Köleliğin bitişinden sonraki 150 yıl boyunca, daha açık bir ten yaşamın çoğu alanında olumlu bir etki üretmeye devam etmiştir. Bazen beyaz “sayılabilmenin” yanı sıra, çok sayıda araştırma, açık tenli Afro-Amerikalıların eğitsel başarıda, gelir düzeyinde, eş seçiminde ve sağlıkta daha avantajlı olduğunu bulmuştur.¹¹

Detaylı bir Ten Rengi Ayrımcılığı Tezi, ten renginin Afrosantrik yüz özelliklerinin (kıvrık saç, düz burun, büyük dudaklar) siyah Afrikalı fenotipinin parçası olduğunu söyler. Siyah Afrikalı fenotipiyle yakından eşleşen bir görünüme sahip olan insanlar bir negatif toplumsal ve psikolojik etki dizisi deneyimlerler. Dolayısıyla, beyaz Avrupalıdan siyah Afrikalıya uzanan bir fiziksel görünüm süremi, Birleşik Devletler’deki sosyo-ekonomik imtiyaz hiyerarşisiyle hizalanır. Bu örüntü Amerika’nın ırksal sınıflandırma sisteminde hem kategoriler içi hem kategoriler arası geçerliliğe sahiptir. Ten Rengi Ayrımcılığı’ndaki nedensel mekanizma her zaman açıkça belirtilmez, ancak erken dönem ırksal hiyerarşi beyaz Avrupalıları üstün ve medeni ırk olarak en tepeye, siyah Afrikalıları aşağı ve yabani ırk olarak en alta yerleştirmiştir. Yüzyıllar boyu onlarca resmi ve gayri resmi faaliyetle pekiştirilen ırksal hiyerarşi, Amerikan düşünce hayatına ve kültürüne derinden kök salmıştır. ırksal hiyerarşinin sonuçları farkındalık düzeyinin altında ya da bilinç dışında ve hatta kabul görmüş ırksal kategori kademeleri arasında varlığını korur.

King ve Johnson, Ten Rengi Ayrımcılığı’nın, yani koyu bir ten renginin ve Afrosantrik yüz özelliklerinin olumsuz etkilerinin, cezai adalet sisteminde daha ağır cezalara neden olup olmadığını test etmişlerdir. Şiddet, hırsızlık ve uyuşturucu suçları dahil bir dizi suçun herhangi birinden hüküm giymiş 850 erkeğin sabıka fotoğraflarını değerlendirmişlerdir. Fotoğraflar mahkumların haklarındaki ayrıntılı hükümlerle eşleştirilmiştir: Hüküm süresiyle birlikte hapis cezası, ertelenmiş infaz (yani sadece tecil, ihlal edildiği takdirde hapis cezası) ya da hükümün açıklanmasının ertelenmesi (yazılı bir hapis cezasının olmaması ve olası bir mahkumiyet kararının kusurlu davranışa düşürülmesi) dahil. Eğitilmiş asistanlardan oluşan bir ekip fotoğrafları, ten rengine ve üç Afrosantrik yüz özelliğinin, burun, saç ve dudakların bulunup bulunmamasına bakarak 1-7 arasında değişen bir ölçekte değerlendirecek sınıflandırmışlardır. Hüküm giymiş her bir erkeğin resmi kayıtlardaki ırksal kategorisi de not edilmiştir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, siyah olarak kaydedilenlerin çoğu en koyu ten renklerine ve en fazla Afrosantrik yüz özelliğine sahip olanlardır, ancak

¹¹ Ten Rengi Ayrımcılığı’nın etkileri hakkında bkz. Bodenhorn (2006), Branigan vd. (2013), Goldsmith, Hamilton & Darity (2006), Hill (2000), Hochschild & Weaver (2007b); Keith & Herring (1991), Monk (2014, 2015) ve Udry, Bauman & Chase (1971).

örtüşen bir alan da mevcuttur: Beyaz olarak kaydedilen erkeklerin bazılarının siyah olarak sınıflandırılanlardan daha koyu bir ten rengi vardır ve bunun tersi de geçerlidir.

Çalışmanın ana bulgusu, “daha koyu ten renginin ve Afrosantrik yüz özelliklerinin daha ağır cezalarla ilişkilendirildiği ve ikinci etkinin özellikle beyaz sanıklarda belirgin olduğudur” (2016:90). Dolayısıyla daha koyu bir ten rengi, bir erkeğin daha ağır bir ceza almasıyla ilişkilidir. Beyaz olarak sınıflandırılan erkekler bile Afrosantrik bir görünüme sahip olduklarında daha ağır cezalar almışlardır. Kısacası, diğer faktörler bir kenara alındığında, görünümleri siyah Afrikalı fenotipiyle en çok örtüşen erkekler en ağır cezaları almışlardır.

Araştırmacılar, Ten Rengi Ayrımcılığı’nın cezalar üzerindeki nedensel etkisini, üç nedensel kriteri karşılayarak göstermişlerdir: (1) Zaman Sıralaması – bir kişinin fenotipi cezai hükümden önce gelmiştir, (2) Birliktelik – bir insanın görünümü fenotiple ne kadar örtüşürse o kadar ağır bir ceza almıştır, (3) Alternatiflerin Elenmesi - Ten Rengi Ayrımcılığı etkisi alternatif açıklayıcı faktörler istatistiksel olarak içerildiğinde de devam etmiştir. Çalışma Reiss’in sınıflandırmasındaki nedenlilik türlerinden en çok düzenlilik nedenliliğiyle ve olasılıksal nedenlilikle örtüşür.

YAPISAL AÇIKLAMA. Nedensel bir açıklamada, bir ya da daha fazla faktör diğer faktörlerde bir tepkiye neden olabilir. Bu bir topun yuvarlanıp diğerlerine çarparak, onların da yuvarlanmasına neden olması gibidir. Buna karşın, **yapısal bir açıklamanın** mantığı toplumsal bir süreci, olayı ya da faktörü daha büyük bir yapı içinde konumlandırır. Yapı bir örümcek ağı, jant telleriyle birlikte bir tekerlek ya da birbiriyle ilişki parçalarıyla bir makine gibidir. Yapısal bir açıklama bir parçanın, çok sayıda parçadan oluşan daha büyük yapının içine nasıl oturduğunu açıklar. Nedensel bir açıklama, *B*, *A* *B*’ye neden olduğu için gerçekleşir der. Yapısal bir açıklama *B*’nin, önünü kesen ya da ona yapıdaki diğer bölümlere geçiş temin eden daha büyük bir yapının içinde konumlandığı için gerçekleştiğini söyleyebilir.

Yapısal bir açıklama kullanan başlıca üç kuram türü; dizisel kuramlar, ağ kuramları ve işlevsel kuramlardır (bkz. Şekil 3.4).

1. Dizisel kuram olayların gerçekleşme düzenini ya da sırasını vurgular; zaman içinde belirginleşen bir gelişme örüntüsü içindeki gerekli ilk adımları ve takip eden olası adımları tespit eder. Dizisel bir kuram, düzenli bir aşama dizisini detaylarıyla gösterir. Neredeyse bütün insanlar, örgütler ya da olaylar diziyi takip ederler. Bir çocuğun ahlaki gelişimi, samimi bir ilişkinin olgunlaşması, aile oluşumu, kentsel genişleme, örgütsel büyüme ya da ölüm, çatışma yoğunlaşması ya da çözümü ve toplumsal kalkınma gibi belli bir süreçte izlenen tek bir yol ya da sınırlı sayıda yoldan oluşan bir küme olabilir. Bir sürecin adımlarını ya da aşamalarını tespit etmeye ek olarak, dizisel kuramlar adımların nasıl ilerlediğini, bir aşamadaki duraklamaları ve bir sürecin farklı yön ya da adımları tetikleyen kilit dönüm noktalarını açıklar. Dizisel bir kuram asli ve tercihi adımların neler olduklarını, belli bir ön adımın olası gelecek adımları nasıl kısıtladığını tespit edebilir. Nedensel bir kuram değildir, ilk adımlardan birini atmak dizi boyunca

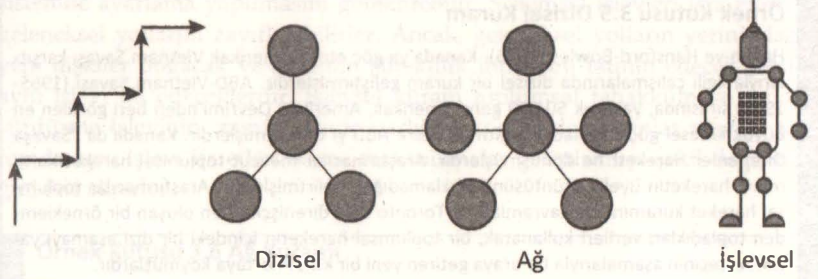
ilerlemeye neden olmaz; aksine, aşamalandırılmış bir dizinin yapısı daha sonra olanları kısıtlar ya da mümkün kılar. Bu nedenle, dizisel bir kuram adım A tamamlanmadığı takdirde, B adımına geçişin imkansız olduğunu ve A adımımdan C adımına geçişin tek yolunun B adımı olduğunu ifade edebilir. Kuram; adımları ve sıralarını, çoğu zaman bir sonraki aşamaya geçişi hızlandıran özelliklerle bir adımdaki duraklamanın sonuçlarını da içerecek şekilde tespit eder. Adımların üzerinden atlamak ya da sıralarını değiştirmek imkansız değilse bile zordur.

Çoğu dizisel kuram yirminci yüzyılın sonlarında geliştirilmiştir. Jean Piaget (1896-1980) çocuğun bilişsel gelişimi ile ilgili dört aşamalı bir kuram ortaya koymuştur: duyumotor, ön-işlemsel, somut işlemsel ve formel işlemsel dönem. Elisabeth Kübler-Ross (1936-2004) insanların ölüm ya da ölümcül bir hastalıkla nasıl baş ettiklerini açıklayan beş aşamalı bir model geliştirmiştir: inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabulleniş. Bruce W. Tuckman (1938-2016) grup gelişimine dair dört aşamalı bir kuram geliştirmiştir. Evelyn Milis Duvall (1908-1998) aile gelişimine dair sekiz aşamalı bir modeli detaylandırıp geliştirmiştir: Evli (çocuksuz) çiftler, çocuklu aileler, okul öncesi çağda çocukları olan aileler, okul çağında çocukları olan aileler, ergenlik çağında çocukları olan aileler, genç yetişkin çocukları olan aileler, orta yaşlı ebeveynler ve yaşlanan aile. Brinton Crane (1898-1968) devrimin aşamalarıyla ilgili bir kuram üretmiştir: semptomlar, ateşin kendisi, yani devrimin zirve noktası ve işler normale döndüğünde ateşin düşmesi. İlk dizisel kuramların çoğunun ampirik bulgularla titizlikle test edildiklerinde sınırlılıkları görülmüş olsa da, dizisel kuram hala umut vermektedir (bkz. Örnek Kutusu 3.5). 15. bölümde, çok sayıda tarihsel-karşılaştırmalı araştırmada görünen bir dizisel kuram türü olan izlek bağımlılığına bakacağız.

2.Ağ kuramı toplumsal ilişkileri bir ağdaki konumları bağlamında açıklar. Bir ağın içindeki ilişkisel konumlarına ya da boyutlarına ve şekillerine, konumlar arası bağlantıların türüne ve varlığına, bağlantıların çakışmasına veya yoğunluğuna, bir ağdaki merkeziyete veya konumlar ya da boğumlar arası akışlara göndermelerle açıklama yapar.¹² Konumlar insanlar, örgütler, şehirler veya devlet arasındaki bir ilişki ağındaki noktalar ya da boğumlar olabilir. Bir ağdaki konumların ya da ağın yapısı iletişimin kolaylığını, iktidar ilişkilerini, hiyerarşik ilişkileri ve ağdaki akışların hızını açıklamaya yardımcı olur.

Ağ kuramcısı, bir örüntüye, bir dizi sentaks kuralına ya da yapılar göndermelerle açıklamasını yapar. Açıklama, olayların daha geniş bir örüntü veya daha geniş bir bağlantı sistemi içine oturduğunu gösterir. Ağ kuramı insanların dili neden belli bir biçimde kullandıklarını açıklarken kullandığımıza benzer bir akıl yürütmedir. Örneğin bir dilin, X'in Y'yi izlemesi ya da cümlelerde bir ismin ve eylemin bulunması gerektiğini söyleyen sentaks kuralları vardır. Açıklamak bir durumu kapsayan sentaks kuralını tespit etmek demektir.

¹² Ağ kuramı Collins (1988: 412-428), Fuhse (2009), Galaskiewicz & Wasserman (1993) ve Schweizer'de (1997) ele alınmaktadır.

Şekil 3. 4 Yapısal Açıklama Türleri: Dizisel - Ağ - İşlevsel

Matematiksel sosyolog Harrison White (1930-günümüz), 1970-1980'lerde ağ kuramlarını geliştirmiş ve popülerleştirmiştir. 2000'den beri araştırmacılar pek çok meseleyi incelerken ağ kuramını kullanmışlardır (bkz. Örnek Kutusu 3.6). Bazı örnekler şunları içerir: Bir kişinin bir akrabalık ağındaki konumu (örn. kardeş), kişinin ekonomik davranışını açıklayan belli yükümlülükler getirebilir (bkz. Entwistle vd., 2007), büyük şirketler arasındaki karşılıklı bağlantı ağı, onların siyasi güç kullanımını etkileyebilir (Burris, 2005; Chu & Davis, 2016), bir kişinin bir arkadaşlık ağındaki konumu sağlıkla ilgili çıktıları etkiler (Christakis & Fowler, 2009; Smith & Christakis, 2008), sosyal ağlar toplumsal hareketlere katılmayı ve aktivizmi etkiler (Diani & McAdam, 2003; Wang & Soule, 2012, 2016) ve komşuluk ağları kişinin toplumsal, siyasi ve ekonomik eylemlerini şekillendirir (Burt, 2010).

3. İşlevsel kuram, karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dizi ilişkiyle birlikte sistem fikrinden yararlanır.¹³ Bir sistemin çeşitli parçaları diğer parçalara bağımlıdır ve hep birlikte bir bütün olarak hareket ederler. Bir parçanın başarısının ya da başarısızlığının diğer parçalar ve sistemin bütünü için sonuçları vardır. Sistem bir aile, bir toplumsal grup, formel bir örgüt ya da toplumun tamamı olabilir. İşlevsel kuramlar, sistemin uzun erimli bekasının, düzenli işleyecek bir denge ya da eşitlik gerektirdiğini öne sürerler. Önemli bir parça başarısız olursa, sistemin hayati bir işlevi gerçekleştirmesi, eğer bu hayati işlev yenisiyle değiştirilmezse, imkansızdır. Bir sistemin parçaları sistemin farklı ihtiyaçlarını ya da işlevlerini gerçekleştirmekte uzmanlaşma ya da daha etkili/başarılı olma eğilimindedir, bu nedenle bir iş bölümü örüntüsünü izlerler. Kuram, parçaları, bütün işlevlerden oluşan yapıya nasıl oturduklarına bakarak açıklar. İnsan bedeninin bir parçası ya da robotun bir bölümü gibi, her bir parça (örn. baş, el, ayak) özelleşmiş işlevler icra eder.

¹³ Chafetz (1978:22-25) işlevsel açıklamaya temel bir giriş sunar.

Örnek Kutusu 3.5 Dizisel Kuram

Hagan ve Hansford-Bowles (2005), Kanada'ya göç etmiş Amerikalı Vietnam Savaşı karşıtlarıyla ilgili çalışmalarında dizisel bir kuram geliştirmişlerdir. ABD-Vietnam Savaşı (1965-1973) sırasında, yaklaşık 50.000 genç Amerikalı, Amerikan Devrimi'nden beri görülen en büyük kitlesel göçle Kanada'ya gitmek üzere ABD'yi terk etmişlerdir. Kanada'da "Savaş Direnenler Hareketi"ne dönüşmüşlerdir. Araştırmacılar mevcut toplumsal hareket kuramının hareketin üyelik örüntüsünü açıklamadığını belirtmişlerdir. Araştırmacılar toplumsal hareket kuramındaki kavramları ve Toronto'daki direnişçilerden oluşan bir örneklem-den topladıkları verileri kullanarak, bir toplumsal hareketin içindeki bir dizi aşamayı yaşam sürecinin aşamalarıyla bir araya getiren yeni bir kuram ortaya koymuşlardır.

İlk olarak, araştırmacılar harekete katılmayı bir üyenin hareketteki varlığının sürekliliğinden ayırtmışlardır. Çoğu hareketin aksine, Savaş Direnişleri Hareketi'nin yeni üyeleri, harekete önceden var olan toplumsal ağlar aracılığıyla katılmamışlardır çünkü Kanada'ya göçü kolaylaştıran hiçbir örgütlü hareket yoktur. Yaşamlarının genç yetişkinlik aşamasındaki bireyler (yani askeri gitme yaşındaki, 18-24 yaşındaki bireyler) Kanada'ya göçten medya aracılığıyla haberdar olmuşlardır. Göç eden bireylerin savaşa karşı olma ve Kanada'ya yerleşme kararı dışında ortak çok az yönü vardır.

Kuramda, Aşama 1 göç aracılığıyla bireyin öz-seçimidir. Aşama 2, harekete katılmaktır. Bu aşama, ABD ordusundan kaçan bir birey olmaktan ya da askere alınmamak için göç eden bir birey olmaktan Kanada direniş hareketinin parçası olmaya doğru önemli bir kimlik değişimine işaret eder. Bu aşamada iki önemli faktör gerçekleşmiştir: (a) Diğer yeni gelen Amerikalıların, Kanada'ya yerleşmelerine yardımcı olmak ve onların örneğin kalacak yer bulmak gibi acil günlük ihtiyaçlarıyla ilgilenmek; (b) canlı bir yerel ve toplumsal karşılıklı yardımlaşma topluluğuna katılmak. Bu aşamada çoğu insan, kendilerine ilişkin düşüncelerinde Amerika Birleşik Devletleri'ni terk eden biri olmaktan bir toplumsal hareketin fedakar bir üyesi olmaya doğru bir dönüşüm yaşamıştır. Araştırmacıların dikkat çektiği gibi, "... yardımı yaygınlaştırmak, kolektif olarak örgütlenmiş savaş karşıtı aktivizmin parçası haline gelmekte gerekli bir aşamadır" (2005: 254). Aşama 3 aktivizmdir. Üyeler artık savaş karşıtı aktivizme katılmaya, örneğin Toronto'daki ABD Konsolosluğu önünde gösteri yaparak ya da savaş-karşıtı bir örgütün çalışanlarından biri olarak, başlamışlardır. Çoğu üye 20-30 yıl sonra da siyasi olarak aktiftir. Araştırmacılar erkeklerin yüzde 38'inin, kadınların ise yüzde 57'sinin hareket-odaklı siyasi aktivizmdeki varlıklarını, yaşamlarının geç yetişkinlik ya da erken yaşlılık aşamasına kadar sürdürdüklerini bulmuşlardır. Araştırmacılar üyelerin dört aşamanın tamamı boyunca ilerlemelerine katkı sağlayan faktörleri tespit etmişler ve bu süreçte toplumsal cinsiyet farklılıklarının önemini keşfetmişlerdir. Erkekler için solcu bir siyasal yönelim benimsemiş olmak süreklilik için önemliyken, aktivist toplumsal bağlantılara sahip olmak kadınlar için kilit faktör olmuştur.

Araştırmacılar dört aşamalı kuramlarını geliştirmek için heptengidimi kullanmışlardır. Toplumsal hareket kuramına uymayan özgül bir vaka seçmişler, mevcut kuramlardan çeşitli fikirler ödünç almışlar, verileri incelemişler ve ardından özgül vakaya uyan yeni bir dizisel kuram geliştirmişlerdir. Dizisel kuram aynı dizinin ilerleyen aşamasına geçmek için gerekli olan koşulları tespit etmiştir.

İşlevsel bir toplumsal değişim kuramı, toplumun gelenekselden moderne uzanan gelişim aşamaları boyunca ilerlediğini söyler. Zamanla, toplum gidecek daha fazla farklılaşmış ve karmaşık bir hal alır ve bireycileşerek daha özelleşmiş bir iş bölümüne evrilir. Bu gelişmeler bir bütün olarak sistemin daha etkili olmasını sağlar. Özelleşme ve bireycilik karmaşalara neden olabilir ve

sistemde ayarlama yapılmasını gerektirebilir. Sistemsel işlevleri icra etmenin geleneksel yollarını zayıflatabilirler. Ancak, geleneksel yolların yerini alacak yeni ilişkiler doğacak ve sistemin süreklilik ihtiyacını tatmin edecek şekilde aynı işlevi ifa edeceklerdir. İşlevsel kuram toplumsal tahakküm ve iktidarı sürdürme işlevinin, zaman içinde varlığını korusa da, insanlar mevcut toplumda aynı işlevi ifa eden ikame mekanizmalar geliştirdikçe şekil değiştirdiğini öne sürerler.

Örnek Kutusu 3.6 Ağ Kuramı

Liu, King ve Bearman (2010), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki otizm salgınının bir özelliğini açıklamak için ağ kuramını kullanmışlardır. Araştırmacılar otizm oranının 1989'da 10.000 çocuk başına 4 vakadan 2000'de 10.000 çocuk başına 67'ye yükseldiğini ve toplam otizm vakası sayısının 1987 ve 2003 arasında yüzde 634 arttığını belirtmişlerdir. İlginç bir şekilde, yeni otizm teşhisi konan çocukların daha önce hastalık teşhis edilen diğer çocuklara yakın yaşama olasılıkları yüksek çıkmıştır. Bir virüsün ya da toksinin coğrafi yayılmasının yanı sıra, araştırmacılar toplumsal ebeveyn ağları aracılığıyla bilgi yayılımını değerlendirmeye almışlardır. Kaliforniya'da 1997-2007'de otizm teşhisi konan bir kardeşi olan her çocuk hakkındaki verileri irdelemişler ve otizm vaka kümelenmesinin toplumsal, viral ve çevresel nedenlerini değerlendirmişlerdir. Aynı zamanda Kaliforniya'daki, hastalıkların yeniden sınıflandırılması nedeniyle otizm teşhisinde artışa katkı sağlamış olabilecek zeka geriliği teşhislerindeki değişimleri dikkate almışlardır.

Araştırmacılar otizm teşhisinin ağ kuramıyla tutarlı bir örüntüde yayıldığı sonucuna varmışlardır. Otizm teşhisi, çocuğun ebeveyni, otizm teşhisi konulmuş çocukları olan başka ebeveynleri içeren bir toplumsal ağa üyelerse daha olası olmuştur. Diğer "otizm" ebeveynlerine yakınlık, aynı zamanda erken teşhisle, aynı sevk hizmetinin kullanımıyla ve benzer bir otizm türü teşhisi konulmasıyla bağlantılıdır. Otizmli bir çocuğu olan diğer ebeveynlere fiziksel yakınlığın etkisi sadece iki koşulda etkili olmuştur: İlk olarak, her iki çocuk da aynı okul bölgesindedir ki bu da ebeveynlerin aynı toplumsal ağın parçası olduklarına işaret etmiştir. İkinci olarak, ebeveynler ikametlerini değiştirmemiş, bu da onlara diğer ebeveynlerle temasa geçecek zamanı kazandırmıştır. Dolayısıyla, otizmin mekansal kümelenmesi, ebeveynlerin bir toplumsal ağdaki konumlarıyla açıklanabilir.

Örnek Kutusu 3.7 İşlevsel Kuram

Amerikan İç Savaşı'ndan sonraki 70 yıl boyunca, linç (yani bir kalabalığın bir insanı ele geçirip genellikle asarak öldürmesi) Güney'in tamamında yaygın bir eylem biçimi olmuştur. Beyazlar linç eskiden köle olan siyah vatandaşları terörlere etmek ve toplumsal-siyasi hakimiyetlerini sürdürmek için kullanmışlardır. İşlevsel kuram, yeni denetim ve hakimiyet biçimlerinin, modernleşmenin ilerlemesiyle daha eski yasadışı şiddet biçimlerinin yerini alıp almadığını sorgular. "Modern" toplumsal denetim mekanizmalarının, linçin eskiden hizmet ettiği işlevi ikame edip etmediğini sorar.

Çalışmalar; cinayet oranlarını, özellikle beyaz/siyah cinayetlerini, ırksal olarak eşitsiz tutukluluk oranlarını ve geç yirminci ya da erken yirmi birinci yüzyılda ölüm cezasının linçin olası işlevsel ikamesi olarak uygulanmasındaki ırksal dengesizliği irdelemişlerdir.¹⁴

¹⁴ Linçle ilgili araştırmalar arasında Bailey & Snedket (2011), Durso & Jacobs (2013), Messner & Baller (2009), Messner, Bailer & ZEBenbergen (2005), Messner, Baumar & Rosenfeld (2006), Reid (2008) ve Tolnay, Beck & Massey (1992) vardır.

Araştırmalar geçmişte yüksek linç oranları görülmüş coğrafi bölgeleri kıyaslamışlar ve bunların daha sonraki yıllarda cezai adalet sisteminde daha büyük bir irksal dengesizliğe sahip olup olmadığını tespit etmişlerdir. Bir irksal dengesizlik örüntüsü, günümüzün cezai adalet sisteminin eskiden linçin ifa ettiğine benzer denetim/hakimiyet işlevlerini yerine getirmekte olduğu anlamına gelir.

2.Bölüm'de Jacobs, Malone ve Illes'in (2012) zaman-dizisi araştırmasını gördünüz. Daha fazla linçin yaşandığı alanlarda, bir yüzyıl sonra tutukluluk oranlarındaki ırklar arası dengesizliğin daha yüksek olduğunu bulmuşlardı. Bir tür işlevsel kuram olan Kalıcı İhkak-ı Hak (hakkını yasa tanımadan zor kullanarak alma, ç.n.) kuramını kullanmışlardı. Kuram, şiddet içeren yasadışı ihkak-ı hak, özellikle linç, bir denetim biçimi olarak kabul görmeye başladığında, ağır yasal cezaların onun işlevini devraldığını söylüyordu.

Beck, Tolnay ve Bailey (2016), linçin farklı bir boyutunu değerlendirmiş ve yine işlevsel bir kuram kullanmışlardır. Sadece gerçekleştirilmiş bir linç değil, linç tehditlerini ve yerel hükümet yetkililerinin bir linç engellemek üzere harekete geçtikleri bölgeleri irdelemişlerdir. Beck, Tolnay ve Bailey yerel hükümet yetkililerinin, modernleşmeden en fazla etkilenen coğrafi bölgelerde, yasadışı toplumsal denetimi engelleyip onu işlevsel ikamesiyle, yani yasal-rasyonel denetimle değiştireceklerini savunmuşlardır. "Eski Güney" (yani tarımsal, kırsal, geleneksel beyaz üstünlükçü eyaletlerin) parçası olmayı sürdüren ve kökleri kölelik dönemi pamuk kültürüne uzanan bölgeleri, "Yeni Güney"deki (yani sanayileşmiş, kentli, ırklar arası uzlaşmacı ilişkilerin olduğu, serbest pazarı destekleyen, hukuka dayalı rasyonel bir hükümet sistemine sahip eyaletlerdeki) modernleşen bölgelerle kıyaslamışlardır. Toplumsal denetim işlevinin, "Yeni Güney" (yani Güney)in parçası olan coğrafi bölgelerde yasal-rasyonel bir biçim alacağını, buna karşın "Eski Güney"de aynı kalacağını (yani linçin devam edeceğini) öngörmüşlerdir. Araştırmacıların belirttiği gibi (2016:188), "Pamuğun hakim ve ortaklığının yaygın olduğu bölgelerde – tam da başarıya ulaşmış linç eylemi sayısının fazlalığıyla ilişkilendirilen çevresel nitelikler – yerel yetkililerin linçleri engellemeye çalışmaları daha az olasıdır ve görünüşe göre yasadışı tehditleri bir toplumsal denetim aracı olarak görece daha fazla desteklemişlerdir." Dolayısıyla, denetim işlevi eski formundan (yani kitlesel linçten) yeni bir "yasal" forma (yani mahkemelere, tutukluluğa) doğru değişim göstermemiştir. Bu ilk olarak "Yeni Güney" (yani Güney)in modernleşmiş bölgelerinde gerçekleşmiştir. Bu da aynı denetim işlevinin tam da değişmiş ve modern bir toplum olarak faaliyet göstermeye başlamış bölgelerde değişerek yeni bir biçim aldığını göstermiştir.

Kültürel-Yorumlayıcı Açıklama. Kültürel-yorumlayıcı açıklamanın amacı, idrakı geliştirmektir. Açıklamak istediğimiz şeyi (örn. toplumsal bir ilişki, olay, kültürel pratik) özgül bir toplumsal bağlam ya da ortam içine yerleştiririz. Açıklamanın hedefi, diğer insanları toplumsal dünyanın bazı bölgelerinin nasıl işlediğini kavrayabilir ve açıklamak istediğimiz şeyin belli bir bağlamda nasıl anlamlı olduğunu idrak edebilir hale getirmektir. Bunu yapmak için, açıklamak istediğimiz şeyi, bir toplumsal anlam ağı ya da bütün bir dünya görüşü içinde konumlandırırız. Süreç, anlamın kültürel bir sembol sisteminden türediği bir metnin ya da edebi bir eserin deşifre edilmesine benzer. Kültürel-yorumlayıcı açıklamada, bir neden (yani bir şeyin gerçekleşmesine neyin sebep olduğunu) tespit etmektense, açıklamayı arzuladığımız şeyin belli bir dünya görüşüne göre ya da belli ortak kültürel pratik ve yaklaşım perspektifinden nasıl "anlamlı olduğunu," "uygun olduğunu" ya da "tutarlı görüldüğünü" gösteririz.

Örnek Kutusu 3.8 Kültürel-Yorumlayıcı Kuram

2.Bölüm'de (Örnek Kutusu 2.7) araştırmacıların iki nedensel kuramı, Beşeri Sermaye ve Kuyruk Kuramı'nı, işverenlerin iki ülkede, İngiltere ve Hollanda'da, Bilgi Teknolojisi işlerine eleman alma biçimlerini açıklamakta nasıl kullandıklarını gördünüz. Rivera (2012) da işe alım pratiklerini incelemiş, fakat Amerika Birleşik Devletleri'ne odaklanmış ve farklı bir iş koluna bakmıştır – seçkin finans, hukuk ve danışmanlık firmalarındaki giriş seviyesindeki pozisyonlar. Bu üst düzey firmaların birine katılmak ABD'nin ekonomik seçkinler sınıfına uzanan bir patikadır. Yeni işe alınan mezunlar, aynı üniversitelerden mezun olup aynı yıl farklı işlere girmiş mezunlardan iki ile 4 kat arasında daha fazla maaş alarak, anında ABD hane gelirlerinin ilk yüzde 10'luk dilimine girerler.

Rivera kültürel-yorumlayıcı bir açıklamayı, Bourdieu'nün (1930-2002) Kültürel Yeniden Üretim Kuramı'nı kullanmıştır. Kültürel Yeniden Üretim Kuramı bir grubun ya da toplumsal sınıfın, kültürel sermayesini (yani kültürel bilgi, toplumsal beğeniler ve boş zaman aktiviteleri, tercihler ve değerlerini) bir sonraki kuşağa aktararak toplumsal konumunu sürdürdüğünü ya da onu zaman içinde yeniden ürettiğini söyler. Kültürel işaretler (örn. tüketim örüntüleri, dil becerileri, yaşam deneyimleri, hobiler) sergilemek bir kişinin bir sınıfa ait olduğunun, sınıfta olmayan diğer insanlardan farklı olduğunun ve o sınıfın mensuplarının yüksek değer biçtiği toplumsal bir kaynağa sahip olduğunun göstergesidir. Sınıf içi kültürel benzerlik ve ortak anlayışın aynı zamanda ekonomik bir dönüşüm değeri vardır, yani kıymetli bir kültürel sermayeye sahip insanlar onu ekonomik sermayeye (yani gelire ve servete) dönüştürebilirler.

Rivera seçkin firmalara giriş incelemiştir. Firmalar sadece prestijli üniversitelerden ve meslek yüksekokullarından mezun olmuş çok yetenekli öğrencileri işe almışlardır. Kişinin notlarına ve ders dışı faaliyetlerine dayalı bir özgeçmiş ön taramasından sonra, firmalar adayları yüz yüze görüşmelere çağırmışlardır. Firmalar nihai iş tekliflerini yaparlarken görüşme sonuçlarına özgeçmişlerden daha fazla ağırlık vermişlerdir. Rivera 40 üst düzey yatırım bankasını, 40 hukuk firmasını ve 40 yönetim danışmanlığı firmasını seçmiştir. Araştırmasının verileri, 120 orta-seviye çalışanla ve görüşmeleri gerçekleştiren ve özgeçmişleri tarayan 1K çalışanlarıyla 40-90 dakika arasında değişen görüşmeleri içermiştir. İlaveten, Rivera 9 ay boyunca seçkin bir firmanın işe alım departmanında saha çalışması yapmıştır. Kişisel geçmişinin ve seçkin eğitiminin araştırması esnasında sahaya kabul edilmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Rivera işverenlerin hem işinin ehli hem de onların sınıf kültürünü paylaşan adayları aradığını öğrenmiştir. Yeni işe alınacakları seçerlerken, ortak bir bakışa, kültürel beğenilere ve yaşam deneyimlerine sahip olmak iş arayan adayın gelecek iş verimliliği hakkındaki değerlendirmelere ağır basmıştır. Rivera kişiler arası etkileşimlerdeki benzerliklerin insanlara huzur, güven ve toplumsal bağ temin ettiğini belirtmiştir. Bir huzur/hoşlanma kaynağı olmasına ek olarak, benzerlik ilkesini çoğu zaman başka birinin liyakatini değerlendirmekte kullanırız Çok becerikli ve yetenekli olduğumuzu düşündüğümüz zaman, bize benzeyen başkalarını da becerikli ve yetenekli olarak görmeye meylederiz. Rivera bunun benzer boş zaman etkinliklerine (örn. beysbol, bowling ve bılardo yerline rugby ve lakros (hokey benzeri top oyunu, ç.n.) oynamak ya da bisiklete binmek), yaşam deneyimlerine (örn. “doğru” sosyal kulübe ya da derneğe üye olmak, “doğru” yerlere birden çok uluslararası seyahat gerçekleştirmek), öz-sunum biçimlerine ve diğer yaşam tarzı işaretlerine sahip olmayı da içerdiğini görmüştür.

“Uyum” seçkin firmaların kullandığı birincil işe alım kriteridir. Yeni işe alınanlar mevcut çalışanların “bizim gibi” ve “takılmak isteyebileceğimiz biri” olarak gördükleri insanlardır. Kültürel Yeniden Üretim Kuramı'nın öngördüğü gibi, seçkin firmaların imtiyazlı çalışanları, işi en iyi yapacak kişidense kendi kültürel sermayelerini (yani beğenilerini, yaşam deneyimlerini, hobilerini ve öz-sunum biçimini) paylaşan birini aramışlardır.

Rivera'nın bulguları seçkin-olmayan ortamlardaki mesleklerdeki işe alım pratiklerini değerlendiren pek çok geçmiş çalışmadan farklıdır. Geçmişteki çalışmaların çoğu işverenlerin bir adayın somut becerilerini (yani işle ilgili bilgi, teknik beceriler), bilişsel becerilerini (yani açık, hızlı ve keskin düşünme yetisi) ve iş-verimlilikle ilgili diğer becerilerini (yani iş ahlakı, dakiklik, naziklik) değerlendirdiklerini göstermiştir. Rivera (2012:1011), kişinin mesleki verimliliği konusunda fikir veren becerilere dayalı bir elemendense, "... görüşmelerde, değerlendiricilerin tipik olarak kendi ders dışı ve meslek dışı deneyimlerine uyan adayları seçtiklerini" bulmuştur. Onun kültürel-yorumlayıcı açıklaması seçkin firmalardaki çalışanların işe alım kararları verirken, nasıl özgül bir anlam sisteminden veya ortak bir kültürel anlayış dizisinden yararlandıklarını göstermiştir.

Kuramlaştırmannın Kapsamı

Kuramsal ifadeler, kapsam bakımından da çeşitlilik gösterirler. Kuramları ampirik genellemeden kuramsal çerçeveye uzanan bir süreme yerleştirebiliriz.

AMPİRİK GENELLEME. Süremin bir ucunda ampirik genelleme vardır. Bu, somut kavramları kullanan ve tözel bir kuramsal odağa sahip dar kapsamlı bir ifadedir. Özgül bir vakanın ya da gözlem kümesinin ötesine genellenebilen ama bunu çok da fazla yapamayan bir ilişkiyle ilgili alt-düzey betimsel bir ifadedir. Ampirik bir genelleme örneği, çok genç yaşta (21'den küçük) evlenen insanların daha geç yaşlarda (31'den büyük) evlenenlere göre boşanmalarının daha olası olduğudur.

Genellemeyi, boşanmayı daha az ya da daha çok olası kılan tarihsel, kültürel ve diğer koşulları belirleyerek sınırlandırmak isteyebiliriz. Ampirik genellemeler nadiren bir açıklama sunarlar, fakat basit ve somuttur. Bir açıklama için, daha genç yaşlarda evlenen insanların yeterince olgunlaşmadıkları için boşanmalarının daha olası olduğu gibi ilave kavramlara ve mekanizmalara ihtiyacımız vardır.

ORTA-BOY KURAM. Bu kuramlaştırma düzeyinin kuramsal kapsamı daha geniştir ve ampirik genellenmenin yaptığından daha soyut kavramlar kullanır. Tözel ya da formel bir kuramsal odağa sahip olabilirler. Boşanmayla ilgili orta-boy bir kuram daha soyut kavramlarla iç içe geçmiş pek çok ampirik genelleme içerecektir. Boşanma evlilikteki istikrarsızlık gibi daha büyük bir kavramın parçası haline gelebilir ve evlilik kişinin yaşam döngüsü aşamasıyla ve öğrendiği toplumsal rollerle ilişkilendirilebilir. Bir evlilik ilişkisini sürdürmek diğer toplumsal güçlerden (örn. toplumsal cinsiyet ideolojileri, toplumsal dışlanma ya da kabul, boşanmayı etkileyen kanunlar, arkadaşlık ya da akraba grupları, dini baskılar) oluşan bir bağlama yerleştirilebilir. Bir araştırma, orta-boy kuramı detaylandırıp geliştirebilir ve onun özgül kısımlarını test edebilir.

Orta-boy kuramın pek çok parçasını destekleyen ampirik bulguların zamanla toplanmasıyla kuram genişerek bir açıklamaya dönüşebilir.

KURAMSAL ÇERÇEVELER. Kuramsal sistemler ya da paradigmlar olarak da adlandırılan çerçeveler en geniş kapsama sahip olanlardır ve ampirik genellemenin karşıt ucunda yer alır. Kuramsal bir çerçeve temel varsayımları ve genel kavramları paylaşan pek çok özgül formel ve tözel kuram içerir. Sosyoloji ve ilişkili sosyal bilimler çeşitli büyük çerçeveleri kullanırlar.¹⁵ Sundukları varsayımlar, kavramlar ve açıklama biçimleriyle birlikte, toplumsal dünyayı düşünmenin ve görmenin genel biçimleri ya da doğrultularıdır. Örneğin her bir çerçevenin kendi aile, suç ya da toplumsal değişim kuramı olabilir. Bazı çerçeveler (örn. sembolik etkileşimcilik) daha mikro-düzye analize odaklıdır, ancak diğlereri (örn. çatışma kuramı) makro düzeyde daha güçlüdürler. Özgül araştırmalar nadiren çerçevelerin tamamını test eder ya da karşılaştırırlar. Araştırmalar daha ziyade bir çerçevedeki kuramın bir bölümü için bulgu arayışındadırlar (örn. suçla ilgili çatışma kuramından bir önerme).

4.Bölüm'de göreceğiniz gibi, her bir çerçeve genel bir araştırma yapma biçimiyle ilişkilendirilmiştir. Tablo 3.5, sosyolojinin başlıca dört kuramsal çerçevesinin kilit kavram ve varsayımlarını kısaca betimlemektedir.

Tablo 3.5 Başlıca Kuramsal Çerçeveler

YAPISAL İŞLEVSELÇİLİK
Başlıca kavram: sistem, denge, fonksiyon bozukluğu, modernleşme, iş bölümü
Kilit varsayımlar: Toplum, bir eşitlik ya da denge hali içinde birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir sistemdir. Zamanla, toplum basitten karmaşığa doğru evrimleşmiş ve yüksek düzeyde özelleşmiş pek çok parçaya sahip olmuştur. Toplumun parçaları, toplumsal sistemin farklı ihtiyaç ya da işlevlerini yerine getirirler. Değerler ya da değer sistemi üzerindeki temel bir uzlaşma toplumu bir arada tutar.
MÜBADELE KURAMI (AYNI ZAMANDA RASYONEL SEÇİM)
Başlıca kavramlar: Fırsatlar, ödülleri, onay, denge, itibarı
Kilit varsayımlar: Beşeri etkileşimler ekonomik mübadelelere benzerler. İnsanlar kaynakları (sembolik, toplumsal onay ya da maddi) alırlar ve verirler ve acı, maliyet ve utançtan kaçarken ödülleri maksimize etmeye çalışırlar. Mübadele ilişkileri dengede olma eğilimi gösterir. Dengesiz olurlarsa, toplumsal itibar sahibi olanlar diğlereri üzerinde hakimiyet kurarlar.

¹⁵ Bkz. Craib (1984), Phillips (1985:44-59) ve Skidmore (1979). Bart'ın 1. Bölüm'ü ve Frankel (1986) da temel bir giriş sunarlar. Jasso (2004), ampirik analiz, kuramsal analiz ve çerçeve analizini içeren üç parçalı bir sosyal bilimsel bilgi modeli sunar ve bilginin ilerlemesinin bu üç düzeyin tamamında ve karşılıklı ilişkilerinde gerçekleştiğini öne sürer.

Başlıca kavramlar: Kendilik, referans grubu, role-yapma, algı

Kilit varsayımlar: İnsanlar toplumsal olarak etkileşime geçtiklerinde sembolik mesajlar iletir ve alırlar. İnsanlar birbirleri ve toplumsal ortamlar hakkında algılar üretirler. İnsanlar büyük oranda algılarına dayalı hareket ederler. İnsanların kendileri ve başkaları hakkındaki düşünceleri etkileşimlerine dayanır.

ÇATIŞMA KURAMI

Başlıca kavramlar: Güç, sömürü, mücadele, eşitsizlik, yabancılaşma

Kilit varsayımlar: Toplum çatışan çıkarlara sahip gruplardan oluşmuştur. Baskı ve iktidar elde etme çabaları, beşeri ilişkilerin her daim mevcut unsurlarıdır. İktidardakiler mitler yayarak ya da gerektiğinde şiddet kullanarak iktidarlara yapışmaya çabalarlar.

Örnek Kutusu 3.9 Linç Eylemlerini İncelemede Kullanılan Bir Kuramın Kapsamı

Kuramsal Çerçeve – Yapısal işlevselcilik, modernleşme sürecinin toplumsal sistemde gelenekselden moderne doğru bir değişim getirdiğini düşünür. Geleneksel toplumun tarıma dayalı bir ekonomisi, toprak sahibi aristokratlardan oluşan hakim bir sınıfı, kırsal bir yönelimi ve devlet dışı aktörlerin şiddet uygulayabildikleri zayıf, gelişmemiş bir devleti vardır. Modern toplumun sanayileşmiş, kapitalist bir ekonomisi, girişimci ve pazar odaklı bir hakim sınıfı ve güçlü bir hukuk devleti vardır.

Orta-Boy, Formel Kuramsal Odak – Modernleşmenin yayılması zaman alır ve ilk olarak belli coğrafi bölgelerde gelişir. Daha erken modernleşen bölgelerde, modernleşme süreci bölgenin başlıca bütün kurumlarına yayılacaktır. Bir bölgedeki ekonomik kurumların ve toplumsal düzenlerin modernleşmesine devletin modernleşmesi eşlik edecektir.

Orta-Boy, Tözel Kuramsal Odak – Amerikan Güney’indeki, “Eski Güney”in geleneksel büyük çiftlik temelli sisteminden modern, sanayileşmiş, pazar odaklı “Yeni Güney”e doğru evrim geçirmiş bölgeler, modernleşmiş bir hükümet sistemine geçiş yapmışlardır. Modern formunda, devlet ekonomik büyümeyi destekler, rasyonel akıl yürütmeye önem verir ve hukuku hakim kılar. Ayrıca (özel şiddeti bastırma becerisi dahil) şiddet kullanımı üzerinde tekel sahibidir ve bütün toplumsal grupların temel yasal haklarını koruma eğilimi gösterir. “Yeni Güney”de modernleşmiş bir hükümetin ortaya çıktığı yerlerde, linç gibi yasadışı şiddet biçimlerini engellemek mümkündür. Modernleşmemiş “Eski Güney”de, geleneksel yerel hükümet biçimi hakimdir ve linç tehditlerini durdurma olasılığı azdır.

Ampirik Genelleme – Yeni Güney’e doğru daha değişim göstermiş yerel bölgelerdeki yetkililerin, Eski Güney’in özelliklerini bir şekilde sürdüren bölgelerdeki yetkililere göre, linç tehditlerine müdahale etmeleri daha olasıdır” (Beck, Tolnay & Bailey, 2016: 1865).

Kaynak: “Contested Terrain: The State versus Threatened Lynch Mob Violence,” Beck, Tolnay & Bailey (2016).

3.5. Kuram ve araştırma arasındaki ilişkili açıklamak

Kuramın pek çok boyutunu gördünüz (bkz. Tablo 3.6). Sadece çok naif olanlarımız, yeni araştırmacılar, kuramın araştırma yapmakla ilgisinin olmadığını ya da yaptığımız şeyin sadece veri toplamak olduğunu düşünme hatası yaparlar. Bir araştırma tasarlamaya çalışırken kuram kullanmadan ilerlemeye çalışırsak, kendimizi akıntıya kapılmış bir halde bulabiliriz. İşe yaramaz verileri kullanmakla vakit öldürebilir, açık ve net fikirlerden yoksun olabilir ve müphem ve muğlak düşüncelerin tuzağına düşebiliriz. Fikirleri düzene sokmak, araştırmayı belli sorunlara odaklamak ve diğer insanlara sunmak üzere çalışmamızın kolay anlaşılır bir açıklamasını yapmak, bize zor gelebilir.

Bütün bu zorlukların nedeni basittir. Kuram bir konuyu nasıl araştıracağımıza ve konu üzerine nasıl kafa yoracağımıza dair bir çerçeve sunar. Bize kavramları verir, temel varsayımları temin eder, bizi önemli sorulara yönlendirir ve verileri anlamlandırmakta kullanacağımız yollara işaret eder. Kuram bağlantılar kurmamıza ve bulguların daha geniş önemini görmemize yardımcı olur. Bir benzetme yaparsak, kuram tek bir ağaçtansa ormanı görmemize yardımcı olan şeydir.

Kuramın neredeyse bütün araştırmalarda bir yeri vardır, fakat önemi çeşitlilik gösterir. Uygulamalı betimleyici araştırmada, temel-açıklayıcı araştırmada olduğu kadar kilit önemde değildir. Kuramın uygulamalı ve betimleyici araştırmadaki rolü dolaylı olabilir. Kavramlar çoğu kez daha somuttur ve hedef genel bilgi üretimi değildir. Yine de betimleyici araştırmada kavramları detaylandırmakta, bir kuramın varsayımlarını değerlendirmekte ve hipotezlerle dolaylı olarak test etmekte kuramı kullanırız.

Kuram sabit kalmaz; geçicidir ve revizyona açıktır. Kuramlar toplumsal dünyanın karakteri ve işleyişi hakkındaki daha doğru ve daha kapsamlı açıklamalara iki şekilde dönüşürler: Kuramlar açık ve mantıklı düşünmeye çabaladıkça gelişirler, fakat bu çabanın sınırları vardır. Bir kuramın önemli bir gelişme göstermesinin yolu, araştırma bulgularıyla etkileşimdir.

Bilim camiası kuramları ampirik sonuçlara dayanarak geliştirir ve değiştirir. Tümdengelimci bir yaklaşım benimsediğimizde, kuram araştırma tasarımına ve sonuçların yorumlanmasına yön verir. Kuramı sonuçlara dayanarak çürütür, genişletir ya da değiştiririz. Sadece bir kuramı test eden ampirik araştırmayı sürdürerek, kuramın bazı bölümlerinin doğru olduğuna dair güven kazanabiliriz. Bir kuramın kilit önermeleri ve merkezi öğretilerinin test edilmesi daha zordur ve bunlar o kadar sık çürütülmezler. Yavaş bir süreç içinde, zamanla karşıt bulgular biriktikçe ve bunlar mantıksal olarak kuramla uzlaştırılmıyorsa, bir kuramı terk etmeye ya da değiştirmeye karar verebiliriz.

Tümevarımcı bir yaklaşım benimsersek, araştırmada farklı bir süreç izleriz. Tümevarımcı kuramlaştırma birkaç varsayımla ve yol gösterici, geniş ana kavramla başlar. Kuram, biz veri toplayıp analiz ettikçe aşağıdan yukarı doğru gelişir. Belli bir bölgedeki kuram yavaşça, kavram kavram, önerme önerme ortaya çıkar. Süreç uzun bir gebeliğe benzer. Zamanla, kavramlar ve ampirik genellemeler ortaya çıkar ve olgunlaşırlar. Kısa süre sonra, ilişkiler görünür hale gelir ve farklı araştırmalardan gelen bilgileri daha soyut bir kuram şeklinde işleriz.

Kuramlar açıklamalar sundukları için anlamlıdır. Farklı kuramlar farklı açıklamalar sunarlar ve açıklamaların türü bize dünyanın farklı biçimlerde işlediğini söyler. Bazı araştırmalar tek bir kuramı değerlendirirler. Başka araştırmalar ise bir kuramdan hareketle ilerler ya da bir kuramı yetersiz bulup ona eklemeler yapar. Bunu bölümün ilk sayfalarında gördünüz: Eğitim ve gelir düzeyi tek başına sigara içme davranışını açıklamaz. Başka çalışmalar da iki ya da daha fazla rakip kuramsal açıklama ortaya koyar ve hangisinin olayları daha iyi açıkladığını görmek için başa baş bir rekabet ortamı yaratmaya çabalarlar.

Sonuç

Bu bölümde, toplumsal kuramı – parçalarını, amaçlarını ve türlerini – öğrendiniz. Kuram ve araştırma arasındaki ikilik, yapay bir ikiliktir. Kuramın değerini ve iyi araştırma yapmak için neden kurama ihtiyaç duyduğumuzu anlamış olmalısınız. Kuramsız ilerleyen araştırmacılar nadiren kaliteli araştırmalar gerçekleştirir ve çoğu kez kendilerini bir ikilemde bulurlar. Benzer şekilde, kuramı araştırmayla ilişkilendirmeden ya da onu ampirik gerçekliğe demirlemeden ilerleyen kuramcılar anlaşılabilir spekülasyonlarda ve tahminlerde boğulma tehlikesi yaşarlar. Artık bilim camiasına, araştırmanın boyutlarına ve toplumsal kurama aşinalık kazanmış olmalısınız. Bir sonraki bölümde, araştırmacıların sosyal bilim yaparlarken benimsedikleri rakip yaklaşımları irdedeceksiniz.

Anahtar Terimler

Ağ kuramı	İdeoloji
Analiz birimi	İşlevsel kuram
Ampirik genelleme	Kavram kümesi
Birliktelik	Kuramsal kavram
Dizisel kuram	Kuramsal açıklama
Formel kuram	Kuramsal çerçeve
Heptengidim	Makro-düzey kuram
Hipotez	Mezo-düzey kuram
İdeal tip	Mikro-düzey kuram

Nedensel açıklama
Nedensel mekanizma
Negatif ilişki
Orta-boy kuram
Önerme
Pozitif ilişki
Sınıflandırma kavramı
Soyutlama düzeyi
Temellendirilmiş kuram

Tipoloji
Tümdengelimci doğrultu
Tutumluluk
Tözel kuram
Tümevarımcı doğrultu
Varsayım
Yapısal açıklama
Yorumlayıcı açıklama

Değerlendirme Soruları

1. Somut ve soyut kavramların farkı nedir? Örnekler verin.
2. Araştırmacılar kavramları geliştirirlerken ideal türleri ve sınıflandırmaları nasıl kullanırlar?
3. Kavramlar nasıl gömülü varsayımlar içerirler? Örnekler verin.
4. Kuramlaştırmada tümevarımcı, tümdengelimci ve heptengidimsel yaklaşım arasındaki fark nedir?
5. Toplumsal gerçekliğin mikro, mezo ve makro düzeylerinin nasıl farklılaştığını anlatın.
6. Tahmin ve kuramsal açıklama arasındaki farkları açıklayın.
7. Nedenselliğin üç koşulu nelerdir? Hangisinden asla tam olarak emin olamayız? Neden?
8. Araştırmacılar nedensel ilişkileri göstermek için neden grafikler kullanırlar?
9. Yapısal ve yorumlayıcı açıklamaların birbirinden farkı nedir?
10. Başlıca kuramsal çerçevelerin araştırmadaki rolü nedir?

4. Bölüm

Metodolojinin Anlamları

Sosyal bilimlerdeki kafa karışıklığı -ki bu artık açıklığa kavuşmuş olmalı- bilimin doğası hakkında uzun süredir devam eden tartışmayla sarmalanmıştır.

C. Wright Mills, The Sociological Imagination [Sosyolojik Tahayyül] s. 119

Öğrenim Amaçları

- 4.1. Toplumsal araştırmaya yön gösteren iki felsefi alanı betimlemek
- 4.2. Başlıca üç toplumsal araştırma yaklaşımını özetlemek
- 4.3. Pozitivist yaklaşımı betimlemek
- 4.4. Yorumlayıcı yaklaşımı betimlemek
- 4.5. Eleştirel yaklaşımı betimlemek
- 4.6. Feminist araştırmanın ve postmodern araştırmanın özelliklerini özetlemek

Bilimi betimleme biçimimiz, toplumsal araştırmayı nasıl yaptığımızı önemli ölçüde şekillendirir. Bilim iki şekilde tanımlanabilir: (1) Araştırmacıların yaptıkları şey ve araştırma kurumlarının işleyiş biçimi, (2) filozofların yirmi birinci yüzyılın kilit anlamı olarak belirledikleri şey. Tarih, sosyoloji ve sosyal bilim felsefesi çalışmaları bize sosyal bilimin pratiğinin ve anlamının çoğu insanın düşündüğünden daha incelikli ve karmaşık olduğunu söyler. Collins'in (1989: 134) dikkat çektiği gibi:

Modern bilim felsefesi toplum bilimi ortadan kaldırmaz; bilimin olanaksız olduğunu söylemez, bunun yerine bize bilimin ne olduğuna dair daha esnek bir tablo sunar.

Sosyal bilimi bilimsel yapanın ne olduğu sorusunun uzun bir geçmişi vardır ve bu soru, toplumsal araştırmanın öğrenilmesi açısından önemlidir. Bü-

tün sosyal bilimler, doğa bilimleri ve beşeri bilimler arasındaki ayrımı ilgilen-
dirir. Auguste Comte, Émile Durkheim, Karl Marx, John Stuart Mill ve Max
Weber gibi klasik kuramcılar bu soru üzerine çok düşünmüştür. İki yüzyıllık
tartışmaya karşın, bugün soru haalaa bizimledir. Bu sorunun tek bir yanıtı
yoktur çünkü bilim yapmanın birden çok yolu vardır; birden çok bilim dalı ya
da *alternatif yaklaşım* mevcuttur. “Yaklaşım genel bir terimdir, kuramdan ya da
metodolojiden daha kapsamlıdır. Epistemolojiyi ya da bilgi kuramıyla ilgili
sorular, ister anlama, ister açıklama, ister normatif değerlendirme olsun, araş-
tırmanın amaçlarını içerir” (Della Porta & Keating, 2008:1). Her yaklaşım farklı
felsefi varsayımlara dayanır ve nasıl araştırma yapmamız gerektiğini betimler.
Abend’in (2006), farklı ülkelerde birbirinden ayrı sosyal bilimsel yakla-
şımlarının haakim olduğunu ileri sürmesine karşın¹ farklı ülkelerde aynı yak-
laşımlar da görülebilir.

Başlangıçta yaklaşımların çoğulluğunu kafa karıştırıcı bulabilirsiniz, fakat
bu yaklaşımları öğrendikçe, araştırmanın ve kuramın farklı boyutları daha
anlaşılır hale gelecektir. Özgül araştırma teknikleri (örn. deneyler ve katılımlı
gözlem) farklı yaklaşımlardan kaynaklanan varsayımlar üzerine inşa edilmiş-
lerdir. Yaklaşımların farkında olmak toplumsal araştırmaları okurken karşıla-
şabileceğiniz çeşitli perspektifleri anlamanızda yardımcı olacaktır. Aynı ölçü-
de önemli olan, yaklaşımların size yürütmek isteyebileceğiniz araştırma türü
için alternatifler arasından bilinçli bir seçim yapma fırsatı vermesidir.

Ne yazık ki, araştırmalarını okuduğunuz yazarlar nadiren size hangi yak-
laşımı kullandıklarını söylerler. Profesyonel araştırmacıların çoğu alternatifle-
rin sadece belli belirsiz bilincindedir. Çoğu bir yaklaşımın ilkelerini ve varsay-
ımlarını dolaylı yoldan, araştırma teknikleri eğitimi alırlarken öğrenmişlerdir
(Steinmetz, 2005a: 45). Değişik sosyal disiplinlerde ve uygulama alanlarında
kullanılan yaklaşımlar araştırma yapma biçiminde büyük bir fark yaratabilir.²

Burada sunmakta olduğum başlıca yaklaşımlar, ideal-tiplerdir. Hepsinin
pek çok alt okulu ve bunların içerdiği varyasyonlar vardır. Her birini daha
açık görebilmeniz için farklılıklarının altını çiziyorum. Yaklaşımlar farklı temel
varsayımlara, ilkelere ve önceliklere dayansalar da kişi birden fazla yaklaşım
kullanarak araştırma yapabilir ve bundan çok fazla şey öğrenebilir. Her bir
yaklaşım kendi perspektifinden bilime büyük önemli katkılar sağlar. Roth ve

¹ Hakim metodolojik yaklaşımlar ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterir (bkz. Abend, 2006, Burawoy, 2016, Heilbronn, 2015 ve Platt, 2007, 2016). Aynı zamanda kendi özgün araştırma metodolojisine (yani metodolojik milliyetçiliğe) sahip her ülke de değerlendirilmiştir (bkz. Chernilo, 2011, Davidov vd., 2014 ve Warren, 2014).

² Bu kitap özellikle sosyolojiyle ilgilidir (Steinmetz, 2005a). Antropoloji için bkz. Kean (2005); eğitsel araştırma için bkz. Bredo & Feinberg (1982) ve Guba & Lincoln (1994); psikoloji için bkz. Harré & Secord (1979) ve Rosnow (1981); siyaset bilimi için bkz. Hauptmann (2005) ve Sabia & Vallulis (1983) ve ekonomi için bkz. Hollis (1977) ve Ward (1972). Ayrıca Nowotny v& Rose (1979) alternatiflere dair genel bir tartışma sunar.

Metha'nun (2002) söylediği gibi, aynı toplumsal olayları alternatif yaklaşımları kullanarak inceleyebilir ve kullanılan her bir yaklaşımdan çok fazla şey öğrenebiliriz. Hepsi sorulacak en önemli sorulara, toplanacak en anlamlı verilere ve bilgi üretmenin en iyi yoluna farklı bir perspektif sunar.

Sosyal Bilim Yöntemlerinin Felsefi Temelleri

4.1. Toplumsal araştırmaya yön gösteren iki felsefi alanı betimlemek

Mevcut sosyal bilim yaklaşımları dizisini nasıl elde ettiğimizi kısaca irdeleyelim. Bildiğiniz gibi, bilim beşeri bir üründür. Kökleri antik çağlara uzansa da çağdaş bilim, on sekizinci yüzyılın sonlarında birkaç batı Avrupa ülkesinde kurumsallaşmış ve "kalkışa geçmiştir." Bilgi üretimindeki çarpıcı değişim doğa bilimleriyle başlamıştır.

Bilimin gelişimi, daha büyük bir şeyin, Modern Çağ'ın parçasıdır. Modern Çağ, Avrupa'da Karanlık Orta Çağ'a son veren Rönesans'la (kelimenin tam anlamıyla yeniden doğuş) başlamıştır. Modern Çağ sanayi kapitalizminin yükselişini, hızlı kentleşmeyi, teknolojik yenilikleri ve katılımcı demokratik yönetimin yaygınlaşmasını içermiştir. Beşeri gelişmeye, yeniliğe, laik kurumlara ve bireysel rasyonaliteye güven; istikrar, geleneğe saygı ve dini otoriteye sorgusuz sualsiz itaate dayalı eski fikirlerin yerini almıştır.

Bilimsel yaklaşım subjektif değil, objektif olmuştur. Orijinalde "objektif" terimi şeylerin kişinin zihninde nasıl göründüklerini, "subjektif" ise şeylerin kendi içlerindeki anlamlarını, yani bugünkü anlamlarının neredeyse karşılıklarını ifade etmişlerdir. Ancak 1820'lerde anlamlar "kaymış" ve terimler bugünkü anlamlarını kazanmışlardır. Anlamdaki değişime insanların "bilimsel özne," yani araştırmacı-bilim insanı hakkındaki ve bilimsel araştırmada uygun davranışın ne olduğu hakkındaki düşüncelerindeki değişim eşlik etmiştir.

Anlam değişiminin ardından on dokuzuncu yüzyıl boyunca, objektif olmak bilim insanının büyük bir öz-disipline sahip olmasını, kendine hakim olmasını ve kendini araştırmadan silmesini gerektirmiştir. "Her şeyden önce, nesnellik kendiliğin bir kısmını bastırmak, öznelliğe karşı koymaktır" (Daston & Gailson, 2007:36). 1920'lere gelene kadar, öznelliği bastırma fikri ve dikkatli gözlem, nesnellikte yeni bir aşamaya yol açmıştır. Bilim insanları, özelleşmiş gözlem araçlarını kullanmak için yoğun bir eğitime ihtiyaç duymuşlardır. Tarafsız araçlarla ilgili bu titiz eğitimin, belli bir bilim insanının bireysel farkını silerek, beşeri unsuru, objektif bilimsel gerçeği bulma çabasından daha da uzaklaştıracakı düşünülmüştür.³ Ancak ilerde göreceğimiz gibi, bilimden beşeri unsurun "silinmesi" sosyal bilimlerde anlaşmazlık konusu olmuştur.

³ Tartışma için bkz. Daston & Gailson (2007:325-330).

Bilim, uluslararası sınırları aşmış ve belli bir ülke ya da kültürle sınırlı kalmamıştır. Bu tekniklerin, kuramların, kavramların ve bilimsel ilkelerin evrensel oldukları ve bütün insanlık için geçerli oldukları anlamına gelmiştir. Bir yöntem ve bilgi tabanı olarak bilim, her yerde aynı olmuş ve evrensel hakikatin yolunu sunmuştur. Evrensel hakikat arayışında bilim, farklı kültürel inançların, yerel tarihlerin ve coğrafi ortamların etkisini yok etmiş ya da görmezden gelmiştir. Bu tarih dışı, kültürden özerk bilim anlayışı daha sonra eleştirilmiştir.

Bilim ilk olarak doğal dünyayı keşfetmek ve açıklamak için kullanılmıştır. 1800'lere kadar, beşeri toplum ve davranışları hakkında yazıp çizenler, masa başı spekülasyonlarla meşgul ahlak felsefecileri ve din adamları olmuşlardır. Bir nesil içinde, toplumsal yaşama bilimsel yaklaşım, ahlak felsefesini yerinden etmiş ve sosyal bilimler doğmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık sosyal bilimlerin felsefi temelleri atılmıştır. Sistematiği mantıksal düşünceye eşlik eden sağlam ampirik gözlemlerin, yani bilimin, toplumsal dünyayla ilgili yeni, değerli bilgiler üretebileceğine dair bir görüş birliği oluşmuştur. Bilimsel tekniklerin gelişimine bilimin nasıl çalıştığı ve gerçek bilgiyi nasıl ürettiği hakkındaki yeni felsefi yaklaşımlar eşlik etmiştir. Bilim felsefesi içindeki tartışmalar günümüzün alternatif toplumsal araştırma yaklaşımlarına yol açmıştır.

Bu bölümde, soyut felsefi-metodolojik meseleleri belli araştırma teknikleriyle ilişkilendiriyoruz. Soyut meseleler iyi toplumsal araştırmanın ne içerdiğini belirler, araştırma yapma nedenimizi açıklar, ahlaki-siyasi değerleri araştırmayla ilişkilendirir ve bizi araştırmada etik davranmaya yönlendirir. Couch (1987:106) bu farklı yaklaşımları şöyle özetlemiştir.

Bu araştırma geleneklerinin... ontolojik ve epistemolojik konumları, çağdaş sosyolojideki en şiddetli tartışmalardan birine temel oluşturur... Her iki taraf da destekledikleri düşünce yapısının toplumsal olgular hakkında bilgi edinmenin bir aracını sağladığını iddia etmekte ve her biri diğerinin çabalarını olsa olsa yanlış yönlendirilmiş olarak görmektedir... Hangi olgulara dikkat edileceği, olgulara nasıl yaklaşılacağı ve olguların nasıl inceleneceği konusunda ayrışırlar.

Bu alıntı iki felsefi alana işaret eder: ontoloji ve epistemoloji. Bütün bilimsel araştırmalar ontolojik ve epistemolojik varsayımlara ve ilkelere dayanır. Araştırma yapmak için sosyal bilim felsefesi hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmanıza gerek yoktur; ancak bir araştırmayı gerçekleştirirken yaklaşımlarından birini benimsediğiniz rakip felsefi konumlar arasında örtülü bir tercih yapmaktasınızdır.

Felsefi temellerin ve varsayımların farkında olarak, araştırmayla ilgili tercihlerin altında nelerin yattığını daha iyi anlayabilirsiniz. Alternatif yaklaşım-

ları öğrendikçe, farklı tartışmalardaki ve bunların sosyal bilim insanları arası ayrımlardaki yerini görmeye başlayacaksınız. Varsayımları dikkate alarak ve onları açıkça ifade ederek daha iyi bir araştırmacı olabilirsiniz. Varsayımlar üzerine düşünmek ve onların farkında olmak – varsayımları farkında olmak-sızın kabul etmektense - daha sağlıklı düşünmenize de yardımcı olacaktır. Collier'in (2005:327) belirttiği gibi:

Mevcut bilimler, özellikle sosyal bilimler, felsefeden muaf değildir. Çoğu başlangıcından itibaren, bilimin neye benzemesi gerektiği hakkında felsefi bir tutum benimsemiş ve bunu taklit etmeye çalışmıştır. Dahası, bilim insanları çoğu kez felsefi öncüllerini unutmuşlar... dolayısıyla bu öncülleri, meydan okunması imkansız dogmalara dönüştürmüşlerdir.

Araştırma yapma pratiği ve felsefi meseleleri düşünsel olarak değerlendirme pratiği arasındaki ayrımın talihsiz sonuçları vardır. Çoğu araştırmacı sadece belli araştırma tekniklerinde ustalaşmaya önem verir. Bu ustalaşma, "ampirik araştırma ne olmalı ya da ne içermeli sorusunu sosyal bilim felsefecilerine" bırakmış ve bu boşluk "mevcut araştırma pratikleri yelpazesinin, aksi takdirde daha doğru çizilebilecek resmini anlaşılmaz hale getirmiştir: farklılaşan yaklaşımlar gerçeği..." (Mihic, Engelmann, & Wingrove, 2005:483).

Şimdi iki felsefi alana dönüyor ve onları rakip toplumsal araştırma yaklaşımlarıyla ilişkilendiriyoruz.

Ontoloji

Ontoloji, var oların ne olduğu meselesiyle ya da gerçekliğin asli doğasıyla ilgilidir. Bir araştırma yaparken, yeni inceleyeceğimiz konu ve onun dünyadaki yeri hakkında varsayımlarda bulunuruz. Ontolojideki temel tutumlarla, realizm (gerçekçilik) ve nominalizmle (adcılık), bir önceki bölümde kavramlaştırmadan bahsederken karşılaştınız. Realistler dünyanın "orada öylece" var olduğunu düşünürler. Gerçekliğin varlığı insan bilincini önceler ve önceden mevcut kategoriler şeklinde düzenlenmiştir. Gerçekliğin farklı unsur ve bileşenleri sadece bizim onları keşfetmemizi bekliyorlardır. Bir realist, "gerçek dünya"nın insanlardan ve onların bu dünya hakkındaki yorumlarından bağımsız olduğunu varsayar. Bu, gerçek dünyada var olana erişmeyi mümkün kılar. Klişe ifadeyle, "Ne görüyorsan odur." Bazen bu dolaysız, naif ya da bilimsel realizm olarak adlandırılır.

Roy Bhaskar'ın (1944-2014) öncülük ettiği bir grup araştırmacı, 1970'lerden başlayarak dolaysız realizm üzerinde çalışmış ve eleştirel realizmin ana hatlarını çizmişlerdir. Bu yaklaşım da gerçekliğin bizim onun hakkındaki fikirlerimizden bağımsız olduğunu benimser fakat naif realizmden bazı önemli farklılıklara sahiptir. Eleştirel realistler ontoloji hakkında net olmamız gerektiğini söylerler ve "ne görüyorsan odur" varsayımını reddederler.

Gerçekliği doğrudan yakalamanın kolay olmadığını ve gerçekliği arama çabamızın çarpıtlılabileceğini ya da bulandırılabilceğini söylerler. Önceden var olan fikirlerimiz, öznellik ya da kültürel yorumlar gerçeklikle temasımızı etkiler veya "kirletir." Bu nedenle, eleştirel realist, bu gibi yorumların etkisini kontrol edecek birkaç tedbir alır.

Bilimsel bir kuramı test edip doğruladığımızda, naif realizm bize kuramın gerçekte "orada bir yerde" olanı açığa çıkardığını söyler. Bu alternatif kuramların yanlış olduğu, dolayısıyla artık onları dikkate almamamız gerektiği anlamına gelir. Ancak, pek çok rakip kuram vardır ve bilim zaman içinde bütün geçmiş kuramların çeşitli boyutlarını yenileriyle değiştirir. Mevcut kuramlarımız bir gün yenileriyle değiştirilebiliyorsa, o halde şu an "gerçek" olduğunu düşündüğümüz şey yarın doğru olmayabilir. Eleştirel gerçeklik hakikate giden daha güvenli bir yol önerir: Açık fikirli olmaya devam edin ve farklı bakış açılarına kucak açın çünkü şu an "gerçek" olarak düşündüğümüz şey yanlış olabilir. Eleştirel realizm, gerçeklikle ilgili hesabı kapatıp alternatif iddiaları reddederken ihtiyatlı olmamız gerektiğini söyler.

Nominalist tutum "orada bir yerde" var olan gerçekliği asla doğrudan deneyimlemeyeceğimizi varsayar. "Gerçek dünya" olarak adlandırdığımız şeyle ilgili deneyimimiz, her zaman bir yorum ve öznellik perspektifinin ya da yapısının dolayımından geçer. Öznel-kültürel inançlar neyi, nasıl gördüğümüzü ve deneyimlediğimizi derinlemesine etkiler. Deneyimlerimizi biz farkında olmaksızın kategoriler ve örüntüler şeklinde düzenler. Nominalistler bazı yorumlayıcı yapıların diğerlerinden daha saydam olduğunu kabul ederler, yine de yorumlayıcı bir perspektiften asla tamamen kurtulamayacağımızı düşünürler. Gerçeklik olduğuna inandığımız şeyi sürekli üretir veya inşa ederiz. Deneyimimizin ne kadarının bizim yaratıcılığımızın ürünü olduğunu, ne kadarının bundan ayrı olabileceğini belirlemek zordur. Nominalistliğin aşırı versiyonu, "gerçek" olduğunu düşündüğümüz her şeyin bizim yaratımımız olduğunu ve yarattıklarımızın ötesinde "orada bir yerde" bir gerçeklik bulmayı unutmamız gerektiğini söyler.

Realistler ve nominalistler arasındaki bu soyut ayrımı daha somutlaştıralım. Realist, bir kilim görür. Gerçekliğin ona bir kilim – zemini örtecek ve üstünde yürünecek bir şey- sunduğunu söyler. Bir insanın yüz özelliklerine, saçına ve ten rengine bakar ve onun dünyadaki ırklardan birine mensup olduğunu fark eder. Bir kişinin bedenini –örneğin iskelet yapısını, cinsel organını, göğüslerini, kimyasal hormon testlerinin sonuçlarını ve saç yoğunluğunu – derinlemesine inceler ve onu biyolojik olarak erkek ya da kadın olarak görür. Asyalı bir kadının bir kilim üzerinde yürüdüğü sonucuna varır.

Buna karşın, bir nominalist kilime bakar ve sorar: Bu ne olabilir? Onun neden yapıldığını, nasıl üretildiğini, ne şekillerde kullanıldığını, neden burada olduğunu ve özgül bir tarihsel-kültürel ortamın ve insanların onunla ilgili

deneyimlerinin, düşüncelerini nasıl şekillendirdiğini sorar. Ayaklarının altına serecekleri ve üzerinde yürüyecekleri bir şey midir? Bazı insanlar gün boyu kilimin üzerinde oturur, uyur ve yemek mi yerler? Bir odayı sıcak tutmak için onu odanın duvarlarına mı asarlar? Hayranlık duyulacak ve estetik zevk verecek bir sanat eseri olabilir mi? İnsanlar kilimi dini bir nesne olarak görür ve ona taparlar mı? Nominalist, bir insanın ten rengini ve yüz özelliklerini gördüğünde, kafası karışır. Bu ırksal ayrım kategorileri neden vardır? İnsanlar ırk fikrini özgül bir zaman ve mekanda yarattıkları ve bu fikir, kültürler ve tarihsel dönemler arası değişiklik gösterdiği için, bu gibi kategoriler ne içerebilir? Benzer şekilde, bir nominalist bir insan bedenine bakar ve fiziksel farklılıklardaki muğlaklıklar hakkında kaygılanır. Herkes açıkça bir biyolojik cinsiyete ya da diğerine mi mensuptur? Biyolojik-fiziksel farklılıklar bir toplumun toplumsal cinsiyet farklılıklarıyla aynı mıdır? İrksal kategorilerde olduğu gibi, toplumsal cinsiyet kategorilerinin sayısı ve birini diğerinden neyin ayırdığı, kültürler ve dönemler arası muazzam farklılık gösterir.

Nominalist ve realist aynı görsel girdileri alabilirler. Realist, bir kilimin üzerinde yürüyen Asyalı bir kadın görür ve bunu “orada bir yerde” var olan çetrefilsiz gerçeklikle dolaysız bir deneyim olarak düşünür. İnsanlar “orada bir yerdeki” gerçekliği farklı şekilde görürlerse, gerçekliğin doğru resmini algılamamızı gölgeleyen herhangi bir öznel faktörden kurtulmak için gözlemi ve ölçümü iyileştirebiliriz.

Nominalist aynı görsel girdilerin pek çok farklı olasılık sunduğunu söyler. “Gördüğümüz” şey “görürken” kullandığımız kültürel-nesnel bakış açısına dayanır. Görsel girdi “orada bir yerde”, bizden ayrı, sabit ve belirsizliğe yer vermeyen bir gerçeklik sunmaz. Her zaman aldığımız girdileri yorumlar ve onlardan “anlam üretiriz”. Anlamlar inşa eder ve onları, gözlemcinin perspektifinden ve sosyokültürel bağlamdan hareketle, görsel girdilere (ya da renkleri ve şekilleri görülür kılan ışık dalgalarına) atfederiz. Anlam üretirken, bir bakış açısından neredeyse anında ve farkında olmaksızın yararlandığımız ve bağlamı kullandığımız için, görsel girdiler “gerçek” gibi görünebilirler. Ancak, bir şeyin “gerçek” olduğuna dair hislerimiz onun bizim dışımızda “orada bir yerde” gerçekten var olmasıyla aynı değildir. Bu nedenlerden dolayı, nominalist, yorumlama süreçlerini incelememiz ve herhangi bir araştırma süreci boyunca bağlama son derece duyarlı olmamız gerektiğini vurgular.

Realist-nominalist ontolojik varsayımları bir sürem üzerinde gösterebiliriz (bkz. Düşünce Kutusu 4.1)

Düşünce Kutusu 4.1 Realist-Nominalist Ontolojik Varsayımlar

1. Aşırı ve dolaysız bir realist, "orada bir yerde" olan gerçekliği keşfedebileceğimizi söyler. Bilimin yöntemleri, objektif bilgi üretir, bu da tek bir hakiki, değişmeyen gerçekliğin içerdiklerinin, belirsizlik barındırmayan dolaysız bir resmidir.
2. Eleştirel realist daha temkinlidir ve öznel-kültürel yorumların gerçeklikle ilgili deneyimlerimizin çoğunu çarpıttığını kabul eder. Çaba gösterirsek, bu yorumları, birinin daha iyi görebilmek reçeteli gözlük kullanmasına benzer şekilde kontrol edebiliriz. Yoğun mesaiyle ve açık tartışmayla, bilim camiası zaman içinde gerçekliği çarpıtan hataları tespit edebilir ve gerçekte "orada bir yerde" var olan gerçekliğin daha doğru bir resmini inşa etmeye doğru ilerleyebilir.
3. İlimli bir nominalist, öznel-kültürel faktörlerin fiziksel ve toplumsal dünyayla ilgili deneyimlerimizin tamamını büyük ölçüde şekillendirdiğini söyler. Asla bu tür faktörlerden kurtulup gerçekliğin eksiksiz bir resmini elde edemeyiz. Ancak "orada bir yerde" olan gerçekliğin içerdikleriyle ilgili olası/mantıklı yorum yelpazesini daraltabiliriz. Dolayısıyla insanların deneyimledikleri çeşitli "gerçeklikleri" belgeleyebilir ve bu tür deneyimlenmiş gerçeklikleri "orada bir yerde" var olan ancak nihai olarak bilinmeyecek bir gerçekliğe yakın kabul edebiliriz.
4. Aşırı bir nominalist ya da görececi, özgül deneyimlerimizin ötesinde, "orada bir yerde" hiçbir gerçekliğin olmadığını söyler. Deneyimlerimiz, yorumlayıcı-kültürel faktörlere o kadar bağımlıdır ki deneyimler, bu tür faktörler olmadan hiçbir anlam ifade etmezler ve herhangi bir tür objektif bilgi imkansızdır. Tek bir "hakiki" gerçeklik fikri bir yanılsamadır ve "objektif bilgi" diye bir şey yoktur. Yapabileceğimiz en iyi şey, insanların gerçek olduklarını düşündükleri şeyler hakkındaki özgül bakış açılarını fark etmek ve yorumlamak ve insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını anlamaya çalışmaktır. Dahası, gerçeklikler kaçınılmaz olarak çoğuldur, çünkü bir kişinin gerçeklikle ilgili bakış açısı ya da düşünceleri diğer insanlarınkilerle ancak kısmen örtüşebilir.

Epistemoloji

Epistemoloji etrafımızdaki dünyayı nasıl bildiğimizi ya da bir iddiayı gerçek kılanın ne olduğunu inceleyen bir felsefe alanıdır. Dünyayı nasıl öğrendiğimizin ya da bildiğimizin kökleri ontolojik varsayımlara dayanır. Epistemoloji, bilgi üretmek için ne yapmamız gerektiğini ve ürettiğimiz bilimsel bilginin neye benzediğini de içerir.

Realist bir epistemolojik tutum, kesin ve dikkatli gözlemlerle gerçeklikle ilgili bilgi üretebileceğimizi ve gerçeklik hakkında bilgi edinebileceğimizi söyler. Ampirik bulgu toplarken, gerçeklikle ilgili bazı zihinsel imgelerimizin yanlış olduğunu, diğerlerinin ise verilerce doğrulandığını, yani bulgularla tutarlı olduğunu görürüz. Zaman içinde objektif bilgi, yani ampirik gerçekliğe uyan kuramlar üretecek şekilde gerçekliği yanılsamadan ayırabiliriz. Veriyle doğrulanmış fikirleri belli bir düzene soktukten sonra, gerçekliğin ne içerdiğini ve nasıl işlediğini açıklayan ilkeler ya da yasalar keşfedeceğiz. Gerçeklikle ilgili fikir ve öngörüler ampirik verilerle test edip tümdengelmisel bir şekilde, ampirik verileri toplayıp bir üst soyutlama düzeyindeki genellemelere dönüştürerek de tümevarımsal bir şekilde yeni bilgiler üretiriz. Tümevarımsal ve tümdengelmisel yöntemlerle, zamanla gerçek fikirleri yanlış fikirlerden ayırt

edebilir ve toplumsal yaşamın genel yasalarını, yani bütün insanlar ve mekanlar için geçerli olan yasaları keşfedebiliriz.

Nominalist bir tutuma göre, ampirik bulguları toplamak gerçeklikle ilgili bilgi üretimine yol açmayacaktır. Gerçeklik “orada bir yerde” var olsa bile, onu asla bilemeyiz çünkü hakkındaki bütün gözlemlerimiz ve düşüncelerimiz yorumlarla ve öznel görüşlerle doludur. Aynısı gözlemleyebileceğimiz insanlar için de geçerlidir – yorumları ve öznel görüşleri, onların bütün söylediklerini ve yaptıklarını şekillendirir. Bizim ve başkalarının gerçeklik olarak deneyimlediği şey bizim kendi yaratımlarımızdır. Yapabileceğimiz en iyi şey, kendi bakış açılarımızın ve yorumlarımızın farkında olmak ve diğer insanların gündelik hayatları içinde sürdürdükleri kişisel, öznel görüşleri ve yorumları keşfetmektir. Sadece özgül bağlamlardaki özgül insanların yorumlarını dikkatlice değerlendirerek açığa çıkabiliriz. Diğer insanların neler yaptıklarını ve bunların nedenleri ile ilgili düşüncelerimizi yorumlayabiliriz. Sosyal bilimlerde bilgi üretmek için, belli toplumsal bağlamlarda başka insanların neler söylediklerini ve yaptıklarını tümevarımsal bir şekilde gözlemlemeli, aynı zamanda kendi deneyimlerimiz ve yorumlarımız üzerine derinlemesine düşünmeliyiz.

Üç Büyük Yaklaşım

4.2. Başlıca üç toplumsal araştırma yaklaşımını özetlemek

İnsanların toplumsal dünyayı incelemek için bilimi kullanabilecekleri fikri yaygın kabul gördükten sonra, bir sonraki mesele toplumsal yaşamı incelemeyi amaçlayan bilimsel araştırmanın nasıl gerçekleştirileceğiydi. Basit bir yanıt, doğa bilimlerinin (yani fizik, biyoloji ve kimya) varsayımlarını ve araştırma yöntemlerini mümkün olduğunda ödünç almak ve kopyalamak/uyarlamak oldu. Çoğu toplumsal araştırmacı bu yanıtı benimsedi, fakat bu üç tür zorluğa neden olmuştu.

İlk zorluk “bilim”in tekil ve tartışmasız olmamasıydı. Doğa bilimciler bile bilimin anlamı konusunda görüş birliğinde değillerdir. Sözde *bilimsel yöntem*; yön göstericiliği kısıtlı, soyut ve muğlak ilkelerden oluşan gevşek bir kümeden pek fazlası değildir ve aktif bilim insanları farklı yöntemler kullanırlar. 1970'lere ve 1980'lere gelenek dek, doğa bilimlerinin “gerçekte nasıl iş gördüğü” hakkında çeşitli ampirik çalışmalar yapılmış ve bilimle ilgili yeni felsefi tartışmalar kabul görmüş, geleneksel düşünceler ile ilgili sorular doğurmuştu. “Bilim”in daha önce düşünüldüğünden daha karmaşık, çeşitlilik gösteren ve akışkan bir bilgi üretim süreci olduğunu ileri sürülmüştür.

İkinci olarak, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, insanlar doğal dünyayı incelemek üzere tasarlanmış bilimin aynısını toplumsal dünyayı ince-

lemek için kullanıp kullanamayacağımızı sorgulamışlardır. İnsanların doğa bilimlerinde incelenen nesnelerden (yıldızlar, kayalar, bitkiler, kimyasal bileşenler, balıklar vb.) niteliksel farklılıklara sahip olduklarına dikkat çekmişlerdir. Sadece insanlar bilince, karmaşık duygulara, ruhsallığa, bir tarih duygusuna ve kültüre sahiptirler. İnsanın düşünme, icat etme, iletişim kurma ve öğrenme becerisi yarattığı toplumsal dünyanın asli bir unsurudur. İnsanlar ölümlü olduklarının farkındadırlar ve davranışlarına yön verecek güdüler ve nedenler ararlar. Bazıları doğa bilimlerinin yöntemlerini insanın fiziksel bedenini incelemek için kullanabilmemize karşın, beşeri toplumsal-kültürel yaşamı incelemek için tamamen aynı, özel bir bilim türü geliştirmeye ihtiyacımız olduğunu öne sürdüler.

Üçüncü olarak, yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde, eleştirmenler sosyal bilimlerdeki çoğu kavramın, kuramın ve yöntemin birkaç zengin Batılı toplumda doğmuş olduğuna dikkat çekmişlerdi. Bir dizi gelişmiş topluma ait kuramlar ve araştırma yöntemleri dünyanın pek çok gelişmemiş ya da postkolonyal toplumundaki insanların kültürel anlayışlarından, önceliklerinden ve toplumsal deneyimlerinden önemli ölçüde farklı olabilir. Dahası, “merkez” ülkelerdeki toplumsal araştırmacıların epistemolojik tercihleri, yorumlama ve tartışma biçimleri ve metodolojik varsayımları her zaman başka yerlerdeki toplumsal araştırmacılarınkilerle örtüşmemiştir. Dünyanın daha az gelişmiş bölgelerinden doğmuş fikirleri, yöntemleri ve bilgi türlerini büyük ölçüde ihmal etmek ya da küçümsemek, on sekizinci yüzyıl ve yirminci yüzyıl arasında sadece birkaç emperyalist gücün ürettiği bilgileri, sömürgelerindeki insanların ürettiklerinden üstün görmüş, küstah bir üstünlük hiyerarşisini sadece yeniden üretmişti. Eleştirmenler sosyal bilimlerin “gelişmiş” toplumlarla diğerleri arasındaki farklılıkların ötesine geçmesi gerektiğini öne sürdüler. Connell’in (2007:207) gözlemlediği gibi, “Araştırmacılar olarak amacımızın analiz ve açıklamanın içine dahil edilen materyal zenginliğini azami seviyeye çıkarmaktır. Çalışmamıza eşlik etmesi gereken kuramsal fikirleri azaltmak yerine çoğaltmak da amacımızdır. Bu, düşüncemizin yerel kaynaklarını çoğaltmayı içerir...”⁴

Bu bölümdeki üç yaklaşım pek çok özgül tartışma ve argümandan damutlanmış ideal tiplerdir.⁵ Pratikte toplumsal araştırmacılar her bir yaklaşımın unsurlarını harmanlarlar, fakat bu yaklaşımlar gerçek görüş farklılıklarını ve toplumsal araştırmanın nasıl yürütüleceğiyle ilgili alternatif varsayımları tem-

⁴ Bu kısa tarihçe Avrupa merkezlidir. Çoğu tarihçeler, Alatas’ın (2001) ele aldığı üzere, modern toplumsal bilimlerin ilk kurucularından sayılan İbn-i Haldun gibi, daha eski zamanlarda Avrupa dışı dünyada yaşamış düşünürleri görmezden gelirler.

⁵ Özellikle bakınız Friedrichs (1970), Giddens (1976), Gouldner (1970) ve Phillips (1971). Genel girişler Harré (1972), Suppe (1977) ve Toulmin (1953) içinde yer almaktadır.

sil ederler.⁶ Toplumsal gerçekliği gözlemlemenin, ölçmenin ve anlamının farklı yollarını sunarlar.

Meseleyi basitleştirmek için, üç büyük yaklaşımın varsayımları ve fikirleri, 10 soruyu yanıtlayacak şekilde düzenlenmiştir (bkz Grafik 4.1). Söz konusu üç yaklaşım, *pozitivist sosyal bilim*, *yorumlayıcı sosyal bilim* ve *eleştirel sosyal bilim*dir. Sürmekte olan toplumsal araştırmaların çoğu ilk ikisine dayanır. Pozitivizm, en eski ve en yaygın kullanılan yaklaşımdır. Pozitivist olmayan diğer iki alternatif 1980'lerden itibaren popülerlik kazanmıştır, fakat yüzyıldan uzun bir geçmişleri vardır. Her bir yaklaşım farklı kuramlarla ve araştırma teknikleriyle ilişkilendirilmektedir, fakat yaklaşımlardan kuramlara ve araştırma tekniklerine uzanan bağlantılar katı değildir. Yaklaşımlar, bir araştırma programına, araştırma geleneğine ya da bilimsel paradigmaya benzerler. Thomas Kuhn'un (1970) ün kazandığı bir terim olan *paradigma*, temel bir kuram ve araştırma yönelimi anlamına gelir. *Paradigmanın* pek çok tanımı bulunur. Genellikle bilimsel paradigma, bir düşünce sistemi bütününü ifade eder. Temel varsayımları, yanıtlanacak önemli soruları ya da çözülecek bilmeceleri, kullanılacak araştırma tekniklerini ve iyi bilimsel araştırmanın neye benzediğinin örneklerini içerir.

Şema 4.1 On Soru

1. Toplumsal araştırmanın nihai amacı nedir?
2. Toplumsal gerçekliğin esas doğası nedir?
3. İnsanların temel doğası nedir?
4. İnsan failliği (özgür irade, istem ve rasyonellik) hakkında ne söylenir?
5. Bilim ve sağduyu arasındaki ilişki nasıldır?
6. Toplumsal gerçeklikle ilgili bir kuramı ya da açıklamayı oluşturan nedir?
7. Bir açıklamanın doğru mu yanlış mı olduğu nasıl belirlenir?
8. İyi kanıtlar ya da gerçeklere dayalı bilgi neye benzer?
9. Sosyal bilimlerde bilginin önemi ya da faydası nedir?
10. Sosyopolitik değerler bilime nerede dahil olur?

Pozitivist Sosyal Bilim

4.3. Pozitivist yaklaşımı betimlemek

Pozitivizm özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İskandinavya'da geçtiğimiz yüzyılın yarısı boyunca hakim sosyal bilim paradigması olmuştur.

⁶ Bu bölümde ele alınan yaklaşımlara benzer sosyal bilim felsefesi ayrımları Benton (1977), Blaikie (1993), Bredo & Feinberg (1982), Fay (1975), Fletcher (1974), Guba & Lincoln (1994), Keat & Urry (1975), Lloyd (1986), Müller (1987), Mulkey (1979), Sabia & Wallulis (1983), Smart (1976) ve Wilson (1970) içinde bulunabilir.

Antropoloji ve tarih en az pozitivist disiplinlerdir; ekonomi ve deneysel psikoloji ise en pozitivist olanlardır, fakat siyaset bilimi ve sosyolojinin durumu karışıktır. Sosyolojide çeşitli paradigmlar rekabet içindedir,⁷ fakat [sosyoloji] “kısa bir epistemolojik karışıklık dönemi dışında, [sosyoloji] 1945’ten beri ağırlıklı olarak pozitivist olmuştur...” (Steinmetz, 2005a:25).

Bugün, “pozitivist” negatif yan anlamlara sahiptir ve pek çok araştırmacı pozitivistizmin iddialarını sorgular. Turner’ın (1992:1511) gözlemine göre, “Pozitivizmin artık net bir göndereni yoktur, ama pek çoğumuz için pozitivist olmanın iyi bir şey olmadığı kesindir.” Nitekim “post-pozitivist bir dönem”⁸ girmediğimizi duymak beklenmedik bir şey değildir. **Pozitivist sosyal bilim** (PSB) yaygın kullanılır ve genel tanımıyla *pozitivizm*, doğa bilimlerinin yaklaşımıdır. Aslında çoğu insan pozitivist yaklaşımın bilime *denk olduğunu* varsayar. Pozitivizmin pek çok varyasyonu vardır ve bilim felsefesi içinde uzun bir tarihe sahiptir.⁹

PSB türleri mantıksal ampirizm, makbul ya da geleneksel görüş, natüralizm, kapsayıcı yasa modeli ve davranışçılık gibi isimlerle anılırlar. Steinmetz (2005b:227) “ABD sosyolojisinde geçtiğimiz yüzyılın yarısı boyunca hakim olan özgül ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımlar kümesi”ni *metodolojik pozitivism* olarak adlandırır.

Batı Avrupalı filozoflar pozitivistizmi on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında geliştirmişlerdir. İki İngiliz filozof, *A Treatise of Human Nature*’da [İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme] (1739-1740) David Hume (1711-1776) ve *A System of Logic*’te [Bir Mantık Sistemi] (1843) John Locke, pozitivist bilimin ana hatlarını ortaya koymuşlardır. Sosyolojinin Fransız kurucusu Auguste Comte (1798-1857) pozitivist sosyal bilimin ilkelerini geliştiren *Cours de Philosophie Positivistic*’i [Pozitivist Felsefe Dersi] (1830-1842) yazmıştır. Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858-1917) erken dönem toplumsal araştırmacılar için başucu metni niteliğindeki *Rules of the Sociological Method*’unda [Sosyolojik Yöntemin Kuralları] (1895) pozitivist varsayımlar kullanmıştır. 1920’lerde Viyana’daki (Viyana Çevresi olarak adlandırılan) felsefi bir hareket bütün bilimlerde mantıksal pozitivism ya da mantıksal ampirizm olarak adlandırılan bir türün ana hatlarını ortaya koymuştur. [Hareket], bilimsel bil-

⁷ Paradigmlarla ilgili tartışmalar için bkz. Eckberg & Hill (1979), Kuhn (1970, 1979), Masterman (1970), Ritzer (1975) ve Rosnow (1981).

⁸ Çeşitli pozitivism eleştirileri 1960-1980’lerde gelişmiştir ve “post-pozitivist” olarak sunulan pek çok alternatifte işaret eder; bkz. Reed (2010). Rosenberg’in (2011:18) dikkat çektiği gibi, 1970’lere gelindiğinde artık “geçerli bir felsefi hareket olarak mantıksal pozitivism ortadan kalkmıştır...”

⁹ Not 3’te sıralanan çalışmalara ek olarak, Halfpenny (1982), Steinmetz (2005) ve Turner (1984) sosyolojide pozitivistizmin genel değerlendirmelerini sunmuştur. Ayrıca bkz. Giddens (1978). Lenz (1975) da Auguste Comte’a mükemmel bir giriş sunar.

ginin tek gerçek bilgi türü olduğunu ve ampirik olmayan bütün doktrinlerin anlamsız kabul edilip reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁰

Pozitivizm değerden bağımsız, atomistik, nedensel yasaları keşfeden... belli bir bilim modeli kurar. Bunların, onları çok başarılı kılmış olan doğa bilimlerinin özelliği olduğu düşünülür ve sosyal bilimlerin ancak onları taklit edebilirse, benzer bir başarıya ulaşacakları varsayılır (Collier, 2005:328).

Pozitivizm birçok toplumsal kurumla ilişkilidir. En iyi bilineni yapısal-ışlevselcilik, rasyonel seçim kuramı ve mübadele kuramıdır. PSB araştırmacıları kesin nicel verileri tercih ederler ve çoğunlukla deneyler, taramalar ve istatistikler kullanırlar. Katı, kesin ölçümlerin ve "nesnel" araştırmanın peşinden giderler ve ölçümlerden elde edilen istatistikleri dikkatle inceleyerek hipotezleri test ederler. Pek çok uygulamalı araştırmacı (yöneticiler, suç bilimciler, piyasa araştırmacıları, politika analistleri, program değerlendirmeciler ve planlamacılar) PSB'ye göre hareket eder.

PSB, 1960'lar ve 1970'lerde Britanya, Kanada, İskandinavya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki önde gelen sosyoloji dergilerinin makalelerine hakim olmuştur. 1980 ve 1990'larda Avrupa dergilerinde ciddi biçimde azalmış ama Kuzey Amerika dergilerinde hakim konumunu sürdürmüştür.¹¹

Pozitivizme göre, " 'bilim' unvanına sahip olmak isteyen her türlü entelektüel etkinliğin uyması gereken tek bir bilimsel mantık vardır" (Keat ve Urry, 1975:25, vurgu orijinal metinde yer almaktadır). Dolayısıyla PSB sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin aynı yöntemi kullanmalarında ısrar eder. Bu görüşe göre, sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasındaki farklar sosyal bilimlerin ve inceleme konusunun olgunlaşmamışlığına bağlıdır. Temel varsayım, sonuçta sosyal bilimler dahil bütün bilimlerin, en gelişmiş bilime, yani fiziğe benzeyeceğidir. Bilimler arasında konularına bağlı olarak farklılıklar var olmaya devam edebilir (örn. jeoloji araştırmaları incelenen nesneler nedeniyle astrofizik ya da mikrobiyolojiden farklı teknikler gerektirir) ama bütün bilimler ortak bir ontolojik ve epistemolojik ilkeler kümesini ve aynı mantığı paylaşırlar.

Pozitivist sosyal bilim, *insan etkinliğinin genel örüntülerini öngörmek amacıyla kullanılabilecek, olasılığa dayalı nedensel yasaları keşfetmek ve doğrulamak üzere tümdengelimci mantığı, bireysel davranışa dair kesin ampirik gözlemlerle birleştiren organize bir yöntemidir.*

¹⁰ Pozitivizmin gelişimi hakkında yoğunlaştırılmış bir tartışma için, bkz. Halfpenny (2001).

¹¹ Bkz. Gartell & Gartell (1996, 2002).

1. TOPLUMSAL ARAŞTIRMANIN NİHAİ AMACI NEDİR? Araştırmamızın nihai hedefi bilimsel açıklamadır –insan davranışının evrensel **nedensel yasalarını** keşfetmek ve belgelemektir. Turner'in (1985:39) belirttiği gibi, "toplumsal evren, dikkatle toplanan veriler yoluyla test edilebilir soyut yasaların geliştirilmesine uygun"dur ve araştırmacılar "toplumsal evrenin değişmeyen ve hiç tükenmeyen özellikleri hakkında soyut ilkeler ve modeller geliştirmelidir."

Bilim insanları hiç bitmeyen bir bilgi arayışıyla meşguldürler. Daha fazla öğrenip yeni karmaşıkları keşfettiğimizde, hala öğrenmemiz gerekenler vardır. PSB'nin bazı versiyonları insanların asla her şeyi bilemeyeceklerini iddia eder: Ancak Tanrı bu tür bir bilgiye sahip olabilir; yine de Tanrı insanlara bilme becerisini vermiştir ve elimizden gelenin en iyisini keşfetmek bizim görevimizdir.

2. TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN ESAS DOĞASI NEDİR? Modern pozitivistler realist bir ontoloji benimserler. Gerçeklik "orada bir yerde" mevcuttur ve keşfedilmeyi beklemektedir. İnsan algısı ve zekası kusurlu, gerçekliği tespit etmek zor olabilir, ama gerçeklik mevcuttur, planlıdır ve doğal bir düzeni vardır. Bu varsayım olmasaydı(yani, eğer dünya kaotik ve düzenden yoksun bir yer olsaydı) mantık ve öngörü olanaksız olurdu. Bilim insanların bu düzeni ve doğanın yasalarını keşfetmesine olanak verir. "Bilimin gözleme dayalı temel yasaları doğru, birincil ve kesin kabul edilir, çünkü doğal dünyanın dokusuna işlemişlerdir. Bir yasa keşfetmek Amerika'yı keşfetmek gibidir, çünkü her ikisi de zaten açığa çıkarılmayı beklemektedir" (Mulkay 1979:21).

Realist ontolojinin gerçeklik hakkındaki varsayımları (*dolaysız, özcu, nesnelci* ya da *ampirik realist* olarak da adlandırılırlar) özellikle Batılı toplumlarında sağduyuya dayalı akıl yürütmeye hakimdir. Görebildiğimiz ve dokunabildiğimiz (yani ampirik gerçekliğin) aşırı karmaşık olmadığı varsayılmaktadır. Gözlemlediğimiz şeyler dünyadaki eşyanın, insanların ve ilişkilerin derin özünü yansıtır. Bu "ne görüyorsan odur" türünden bir duruştur. Şeyler, doğalarında nasıllarsa öyledirler veya doğal bir dünya düzeninin parçasıdır. Dolayısıyla ırk, cinsiyet ve zaman ve mekan ölçümleri sadece "vardır". Bunun pek çok içerimi bulunur. Örneğin; erkekler kadınlardan daha fazla suç işler, çünkü bu "erkeklikleriyle" ilgili bir şeydir.

İlişkili ontolojik varsayımlardan biri de zamanla ilgilidir. Zaman doğrusaldır veya düz bir çizgide ilerler. Zamanı eşit büyüklükteki birimlere (örn. saniyeler, dakikalar ve günlere) bölebiliriz ve zaman sabit bir hızla sadece tek yönde – geleceğe doğru akar.

PSB'nin diğer varsayımları toplumsal gerçekliğin istikrarlı, toplumsal gerçek hakkındaki bilgimizin ise kümülatif olduğudur. Toplumsal gerçeklikteki temel düzenlilik zaman içinde değişmez ve bugün keşfettiğimiz yasalar gelecekte de geçerli olacaktır. Bilginin kümülatifliği tek seferde gerçekliğin

birçok parçasını ayrı ayrı inceleyebileceğimiz, ardından parçaları birleştirerek bütünü bir resmini elde edebileceğimiz anlamına gelir. Bilgilerimizin üzerine yenilerini ekledikçe, dünyayla ilgili bildiklerimiz artar.

3. İNSANLARIN TEMEL DOĞASI NEDİR? PSB insanların bencil, haz düşkünü/acıdan kaçan, rasyonel memeliler olduklarını varsayar. Bir neden herkes üzerinde aynı etkiye sahip olacaktır. Gözlemlenebilir davranışlarına bakarak insanlar hakkında bilgi edinebiliriz. Bu iç, öznel gerçeklikte olandan daha önemlidir. Bazen buna **mekanik insan modeli** ya da **davranışçı yaklaşım** adı verilir. İnsanların nesneler üzerindeki fiziksel güçler kadar gerçek olan dış güçlere tepki verdiklerini ifade eder. Durkheim (1938:27), "Toplumsal olgular nesnelerdir ve nesne gibi incelenmeleri gerekir" demiştir. Gözlemlenebilir dış gerçeklik üzerindeki bu vurgu, araştırmacıların görünmeyen iç motivasyonları incelemesinin gerekmediği anlamına gelir.

4. İNSAN FAİLLİĞİ (ÖZGÜR İRADE, İSTEM VE RASYONELLİK) HAKKINDA NE SÖYLENİR? PSB, ilişkilerin **determinizmine** vurgu yapar ve etkileri üreten belirleyici nedenleri ya da mekanizmaları arar. PSB bireyler, gruplar, örgütler ya da toplumlar üzerinde etki eden dış güçlerin, baskıların ve yapıların nasıl çıktılar ürettiklerine (örn. davranışlar, tutumlar vb.) bakar. PSB bir bireyin öznel ya da içsel sebeplerini ve her türden özgür seçimi ya da istemi önemsiz kabul eder. Zihinsel süreçler, seçimler ve davranışlar üzerindeki bireysel kontrol, dış yapısal güçler ya da koşullar kadar merkezi değildir. Bireyler, özgürce hareket edebileceklerini ve her türlü kararı alabileceklerini hissedebilirler, oysa pozitivistler insanların tüm eylemlerini değilse de çoğunu biçimlendirme etkisine sahip güçlü toplumsal baskılara ve durumlara vurgu yaparlar. Rasyonel seçim çerçevesini kullanan pozitivistler bile bireylerin tercihlerini yaparlarken gerçekleştirdikleri içsel akıl yürütme sürecinden ziyade araştırmacıların, insanların neyi tercih edeceklerini kestirmelerine olanak veren koşulları tespit etmeye odaklanırlar. Pozitivistler gözlemlenebilir faktörleri tespit ettiğimiz takdirde, bireysel akıl yürütmenin büyük ölçüde makine benzeri rasyonel bir mantığı izleyeceğini varsayarlar. İnsan akıllı zaman zaman "sürçebilir" fakat bu küçük akıl yürütme hataları bile öngörülebilir şekillerde gerçekleşir.

Pozitivistler, insanların daima aynı şekilde tepki veren robotlar ya da kuklalardan ibaret olduğu katı ya da mutlak bir determinizme inanmazlar. Nedensel yasalar daha ziyade olasılığa dayalıdır. Yasalar, büyük insan grupları için geçerlidir ya da çoğu durumda gerçekleşir. Öngörülen bir davranışın gerçekleşme olasılığını tahmin edebiliriz. Bu da bir davranışın büyük bir grup içinde ne sıklıkta gerçekleşeceğine dair daha doğru tahminlerde bulunmamıza olanak verir.

Nedensel yasalar her özgül durumda belli bir kişinin belli bir davranışını tahmin edemez. Ancak X, Y ve Z koşulları altında, insanların yarısının belli bir

davranışta bulunması olasılığının yüzde 95 olduğunu söyleyebilir. Örneğin, araştırmacılar olarak gelecek seçimlerde Mehmet Seçer'in* nasıl oy kullanacağını tahmin edemeyiz. Ancak, Mehmet Seçer'le ilgili düzinelerce gerçeği öğrendikten sonra ve siyasal davranış yasalarından hareketle, onun (ve onun gibi insanların) C adayına oy verme olasılığının yüzde 85 olduğunu söyleyebiliriz. Bu Mehmet Bey'in kimi istiyorsa ona oy veremeyeceği anlamına gelmez. Daha ziyade, onun oy verme davranışı toplumsal güçler tarafından biçimlendirilmiştir ve denetlenmektedir, demektir.

5. BİLİM VE SAĞDUYU ARASINDAKİ İLİŞKİ NASILDIR? PSB bilim ve bilim-dışı arasında çok net bir ayrım görür. Bilim gerçekliğin eksiksiz bir resmini surmanın "en iyi" yoludur. Bilim, bilgi edinmenin daha aşağı yollarından (örn. büyü, din, astroloji, kişisel deneyim ve gelenek) üstündür ve eninde sonunda onların yerini alacaktır. Bilim, sağduyudan bazı fikirler ödünç alır; ama günlük sağduyunun kaygan, mantıksal olarak tutarsız, sistematik olmayan ve önyargılı boyutlarını yenileriyle değiştirir. Bilim camiası –özel normları, bilimsel tutum ve teknikleri aracılığıyla-gerçeği hakkıyla betimleyebilir ve açıklayabilir, oysa sağduyu bunu sadece arada sırada ve tutarsız bir şekilde yapar.

Pozitivist araştırmacılar, insanların gündelik sağduyuda kullandıkları terimlerden mantıksal olarak daha tutarlı, dikkatle düşünülmüş ve iyi işlenmiş yeni bir kelime dağarcığı yaratırlar. Pozitivist araştırmacının "başlangıçta yeni kavramlar formüle etmesi ve sıradan nosyonlara güvenmemesi gerekir... Gündelik yaşamın belirsiz ve kesinlikten yoksun dilinin yerine disiplin temelli bir dilde mümkün olduğuna inanılan kesinlik, tercih sebebidir. (Blakie, 1993:206). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda Durkheim, araştırmacıyı "bilim dışı... kavramları kullanmaktan ısrarla kaçınması" ve "sıradan insanın zihninde hüküm süren o temelsiz nosyonlardan kendini özgürleştirmesi" konusunda uyarmıştır (aktaran Gilbert, 1992:4).

6. TOPLUMSAL GERÇEKLİKLE İLGİLİ BİR KURAMI YA DA AÇIKLAMAYI OLUŞTURAN NEDİR? Bir PSB açıklaması nomotetiktir (*nomos* Yunancada yasa demektir); genel bir yasalar sistemine dayanır. Bilim toplumsal yaşamın neden böyle olduğunu, nedensel yasalar keşfederek açıklar. Açıklama şu biçimi alır: Y'ye X neden olmaktadır, çünkü Y ve X nedensel bir yasanın özgül örnekleridir. Başka deyişle bir PSB açıklaması, toplumsal yaşam hakkındaki belli gözlemlere uygulanan ya da onları kapsayan genel nedensel yasayı ortaya koyar. PSB'nin kapsayıcı bir yasa modeli kullandığının söylenmesinin sebebi budur.

* Bu örnekte "Mehmet Seçer" adı, tartışmanın Türkiye bağlamını uygunluğunu sağlamak üzere varsayimsal bir isim olarak edilmiştir. Kitabın orijinal versiyonunda kullanılan isim Mr. Smith'tir (ç.n.)

PSB, yasaların katı mantıksal akıl yürütmeye göre işlediğini varsayar. Araştırmacılar nedensel yasaları keşfeder ve gözlemledikleri pek çok olguyu yasalarla ilişkilendirirler. PSB sıradan dili yenisiyle değiştirmeyi arzular ve sosyal bilimin yasa ve kuramlarını aksiyomlar, gerekçeler, önermeler ve teoremler içeren formel sembolik sistemlerle ifade eder. Çünkü "... doğal dil yanıltıcıdır; bilimsel olmayan metafizik nosyonlarla doludur;" oysa katı formel mantık hatalardan kaçınır ve "özgül gözlemlere dair cümleleri bir araya getirip, bilimsel yasalar şeklindeki genel kuramsal ifadelerde son bulan daha karmaşık ifadeler üretmek için kullanılabilir" (Packer, 2011:24-25).

Yasalar evrensel olarak geçerli olmalı, tüm tarihsel dönemleri ve tüm kültürleri kapsamalıdır. Daha önce belirtildiği gibi yasalar, beşeri topluluklar için geçerli olasılıklar şeklinde ifade edilirler. Örneğin, 2005'te Toronto'da suç oranlarındaki artışın, PSB perspektifinden yapılan bir açıklaması, herhangi bir zamanda herhangi bir yerde bulunabilecek olan faktörleri (örn. boşanma oranındaki artış, geleneksel ahlaki değerlere bağlılıkta azalma, vb.) tespit edecektir: 1890'larda Buenos Aires'te, 1940'larda Chicago'da ya da 2010'larda Singapur'da. Faktörler genel bir yasaya uyarlar (örn. geleneksel ahlaki düzende bir bozulma, suç teşkil eden davranış oranında bir artışa neden olur).

7. BİR AÇIKLAMANIN DOĞRU MU YANLIŞ MI OLDUĞU NASIL BELİRLENİR? Pozitivizm, Batı düşüncesinin Aydınlanma döneminde (Ortaçağ sonrasında) gelişti.¹² Önemli bir Aydınlanma düşüncesini içerir: İnsanlar doğruyu tanıyabilir ve yanlıştan ayırt edebilir ve uzun vadede mantığın kullanımı ve hakikatin aranmasıyla insanlığın durumu ilerleyebilir. Bilgi büyüdükçe ve cehalet azaldıkça, koşullar da gelişecektir. Bilginin zamanla biriktiğine dair bu iyimser inanç, pozitivistlerin doğru açıklamaları yanlış açıklamalardan ayırmalarında rol oynar. PSB açıklamaları iki şartı yerine getirmelidir: (1) Hiçbir mantıksal çelişki içermemeli ve (2) gözlemlenen olgularla tutarlı olmalıdırlar, ancak bu yeterli değildir. Yineleme de gereklidir.¹³ Herhangi bir araştırmacı diğer bütün araştırmacıların sonuçlarını yineleyebilir. Bu, bilgi üretimi sistemini kontrol eder. Dürüstlüğü garanti eder, çünkü açıklamaları tekrar tekrar katı nesnel olgularla sınar. Karşıt açıklamalar arasında açık bir rekabette, tarafsız kurallar kullanır, nötr gerçekleri gerektiği gibi gözlemler ve mantığa özenle uyarız. Farklı araştırmacıların zaman içinde testler yürütüp bulgulara eklemeler yapmalarıyla bilimsel bilgi birikir. Örneğin, bir araştırmacı San Diego, Kaliforniya'da artan işsizliğin artan çocuk istismarıyla ilişkili olduğunu bulur. Ancak işsizlik ve çocuk istismarı arasındaki nedensel ilişkiyi yalnızca bir çalışmayla kesin olarak gösteremeyiz. Nedensel bir yasayı doğrulamak, başka yerlerde başka araştırmacıların işsizlik ve çocuk istismarına dair titiz

¹² Bernard'dan (1988:12-21) alınmıştır.

¹³ Baknuz Hegtvedt (1992).

ölçümler yaparak yürüttükleri bağımsız testlerde aynı ilişkiyi bulmamıza bağılıdır.

8. İYİ KANITLAR YA DA GERÇEKLERE DAYALI BİLGİ NEYE BENZER?

PSB düalist bir yaklaşım benimser; nesnel, gözlemlenebilir olguların fikirler, değerler ya da kuramlardan temelde ayrı olduğunu varsayar. Bu ilke, maddi dünyanın gerçeklerinin kişisel fikir ya da düşüncelerden bağımsız var olduğunu söyleyen Descartes'a (1596-1605) kadar uzanır. Maddi dünyanın gerçeklerini deneyimlemek için duyu organlarımızı (görme, koklama, duyma ve dokunma) veya duyulara yardımcı özel araçları (örn. teleskoplar, mikroskoplar ve Geiger sayaçları) kullanırız. Bazıları bu fikri iki dilde ifade eder; ampirik olgu dili ve soyut kuram dili. Eğer insanlar gerçeklerle ilgili uzlaşmazlığa düşerse, bu görüş ayrılığının nedeni ölçüm araçlarının yanlış kullanımı ya da baştan savma veya yetersiz gözlem olmalıdır. "Bilimsel açıklama olguların doğru ve kesin ölçümünü gerektirir" (Derksen ve Gartell, 1992:1714). Gözlemlenebilir gerçeklik hakkında duyularımız aracılığıyla elde ettiğimiz bilgiler, diğer bilgilerden (örn. sezgi ve duygular vb.) üstündür; gerçeklikle ilgili doğru fikirleri yanlış fikirlerden ayırt etmemize olanak verir.

Pozitivistler, ampirik gözleme ayrıcalıklı bir statü atfederler. Hepimizin ampirik dünyayla ilgili aynı temel deneyimi paylaştığımızı varsayarlar. Gerçeklere dayalı bilgi sadece kişinin gözlemlerine ve öznel akıl yürütmesine dayanmaz; onu açıklamalı ve başkalarıyla paylaşmalıyız. Olguları bağımsız bir şekilde gözlemleyen rasyonel kişiler, bunlar üzerinde öznel olarak uzlaşmaya varacaktır. Buna **öznelararasılık** ya da gözlemlenebilir olguların ortak öznel kabulü denir. Pek çok pozitivist ayrıca Anglo-Avusturyalı filozof Sör Karl Popper (1902-1991) tarafından *The Logic of Scientific Discovery*'de [Bilimsel Keşfin Mantığı] (1934) ana hatları çizilen yanlışlama doktrini benimser. Popper, bilgiye sahip olma iddialarının "asla kanıtlanamayacağını ya da tamamıyla kanıtlanamayacağını, yalnızca yanlışlanabileceğini" ileri sürmüştür (Phillips, 1987:3). Nedensel bir yasayı kanıtlamak, destekleyici olguların üst üste yığılmasından fazlasını gerektirir; nedensel yasayla çelişen kanıtlar aramayı gerektirir. Klasik bir örnek vermek gerekirse, eğer bütün kuğuların beyaz olduğu iddiasını test etmek istersem ve 1.000 beyaz kuğu bulursam, nedensel bir yasayı ya da örüntüyü tamamıyla doğrulamış olmam. İddiamın yanlışlanması için tek gereken şey siyah bir kuğu bulmaktır, yani bir parça karşıt bulgu. Bu, araştırmacıların aslında yanlışlayıcı kanıtlar aradığı anlamına gelir ve o zaman bile söyleyebilecekleri en iyi şey şudur: "Şu ana kadar hiç [onu yanlışlayan bir kanıt] tespit edemedim, demek ki bu iddia büyük olasılıkla doğru."

9. SOSYAL BİLİMLERDE BİLGİNİN ÖNEMİ YA DA FAYDASI NEDİR?

Pozitivistler, insanları çevrelerinde olup bitenleri denetleyebilmelerine olanak vermek ve insanlar hakkında doğru öngörülerde bulunmak için, toplumsal

dünyanın nasıl işlediğini öğrenmeye çalışırlar. Kısacası, insan davranışının yasalarını keşfederken o bilgileri toplumsal koşulları değiştirmek ve geliştirmek için kullanabiliriz. Bilginin bu araçsal biçimi (2. Bölüm’de ele alınmıştır), araştırma sonuçlarını, insanların kendi arzularını gerçekleştirmek ve toplumsal çevreyi denetlemek için kullandıkları aletler ya da araçlar olarak kabul eder. Dolayısıyla PSB, bilginin öneminin, insanlara dünyadaki olaylara hakim olma ya da onları denetleme olanağı vermesinden kaynaklandığı **araçsal bir yönelim** kullanır.

PSB’nin bilginin kullanımı konusunda **teknokratik bir perspektifi** vardır. *Teknokratik* kelimesi, *teknoloji* ile *bürokrasiyi* birleştirir. PSB, araştırmacıların uzun yıllar süren profesyonel bir eğitim sonrasında büyük ölçekli bürokratik kurumların (örn. hastaneler, büyük şirketler, hükümet daireleri) bilgi gereksinimlerini karşılayan teknik uzmanlığa ulaştıklarını söyler. Bu tür örgütler işlerin verimliliğini artırmaya ve kurumsal hedeflere ya da amaçlara ulaşmada başarıyı artırmaya yönelik sorular sorarlar. Teknik bir uzman başkalarının sorduğu soruları yanıtlar. Nadiren farklı sorular ekler, araştırmayı yeni alanlara yönlendirir ya da bürokratik örgütleri denetimini ellerinde bulunduran yöneticilerin belirlediği hedeflere karşı gelirler.

10. SOSYOPOLİTİK DEĞERLER BİLİME NEREDE DAHİL OLUR? PSB, objektif ve **değerden bağımsız bilimi** savunur. *Objektif* teriminin iki anlamı vardır; (1) gözlemcilerin gördükleri üzerinde uzlaşmaları ve (2) bilimsel bilginin değerler, görüşler, tutumlar ya da inançlara dayalı olmaması.¹⁴ Pozitivistler, bilimi toplumun kişisel, siyasi ya da dinî değerlerden bağımsız olabilen özel bir boyutu olarak görürler. Bilim diğer beşeri etkinlikleri etkileyen toplumsal ve kültürel güçlerden bağımsız işleyebilir çünkü bilim, kişisel önyargıların, taraflılığın ve değerlerin ötesine geçecek katı bir rasyonel mantıktan ve sistematik gözlemden faydalanmamızı gerektirir.

Dolayısıyla bilim camiasının normları ve işleyişi bilimin objektifliğini sürdürmesini sağlar. Araştırmacılar, normları bilim camiasına üyeliğin parçası olarak kabul eder ve içselleştirirler. Bilim camiasının topluluğun değer yanlılığıyla savaşmak için ayrıntılı bir kontrol ve denge sistemi vardır. Bir araştırmacıya düşen rol, “tarafsız bir bilim insanı” olmaktır.¹⁵ PSB toplumsal araştırmacıların etik meseleleri ve bilgiyi görme biçimini şekillendirmiştir:

Bilimsel bilgiye dair pozitivist bir kuram, tüm bilgilerin kriteri haline geldiği ölçüde, ahlaki anlayışlar ve siyasal bağlılıklar irrasyonel kabul edilip gayrimeşru ilan edilmiş ya da yalnızca öznel eğilime indirgenmiştir. Ahlaki yargılar, artık kişisel görüş olarak kabul edilmektedir. (Brown, 1989:37)

¹⁴ Tartışma için bakınız Derksen & Gartell (1992: 1715).

¹⁵ Bakınız Couch (1987). Ayrıca pozitivistizmde ve genel olarak objektifliğin mükemmel bir analizi için bkz. Longino (1990:62-82).

Özet

Okulda size PSB'nin genellikle bilimle aynı şey olduğu öğretilir. Çok az insan PSB varsayımlarının kökenlerinden haberdardır. İlerleyen bölümlerde nicel araştırma teknikleri ve ölçümleri ile ilgili okuyacaklarınızda çoğu PSB varsayımı tekrar karşınıza çıkacaktır. Pozitivist yaklaşımı benimseyen bir araştırmacı genellikle olasılığa dayalı nedensel bir yasadan mantıksal olarak türetilen bir neden-sonuç ilişkisiyle işe başlar, soyut fikirleri kesin ampirik ölçümlerle ilişkilendirir, ardından kuramı ampirik veriyle sınar. Araştırmacı yansız, nötr ve objektif kalır ve çoğu kez diğerlerinin araştırmalarını yineler. Bu süreçler, bir kuramda ana hatlarıyla çizildiği şekliyle toplumsal yaşamın olası yasalarının doğrulanmasına yol açar. Şema 4.2'de PSB'nin özeti yer almaktadır.

PSB ne zaman ve niçin baskın hale geldi? Bu uzun ve karmaşık bir öyküdür. Pek çok kişi bunu doğal bir ilerleme ya da saf bilginin önlenemez gelişimi olarak sunar. Aslında PSB siyasal-toplumsal değişikliklere tepki içinde genişlemiştir. Pozitivizm, Amerika Birleşik Devletleri'nde hakimiyet kazanmış ve ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın süper gücü olduktan sonra pek çok ülkede hakim toplumsal araştırma modeli haline gelmiştir. 1920'lerde ABD sosyolojisinde objektivizme –pozitivizmin bir versiyonu- doğru güçlü bir yönelim doğdu. Araştırmacılar, daha az formel ya da standart tekniklerin kullanıldığı toplumsal reform odaklı çalışmalardan uzaklaşıp, "değer bağımsız" doğa bilimlerini örnek alan tekniklere doğru yöneldikçe yaygınlaştı. Objektivizm, eylem odaklı ve büyük ölçüde nitel olan yerel çalışmaların yerini aldı. Araştırmacılar üzerinde istatistiksel analiz gerçekleştirebilecekleri nicel veriler üretmek için bireylerin gözlemlenebilir davranışlarına dair dikkatli ölçümler yaptılar. Araştırmacılar arasındaki prestij ve statü rekabeti nedeniyle pozitivizm yaygınlaştı. Diğer baskılar arasında özel vakıflardan (örn. Ford Vakfı ve Rockefeller Vakfı) gelecek fonlara olan ihtiyaç, toplumsal-siyasal ihtilaftan kaçınmak isteyen üniversite yönetimleri, araştırmacıların halka ciddi bir profesyonellik imajı sunma arzusu ve genişleyen hükümet ve şirket bürokrasilerinin bilgi gereksinimleri vardı. Bu baskılar, toplumsal araştırmayı yeniden tanımladı. Prestijli üniversitelerdeki erkek profesörler tarafından yürütülen apolitik nicel araştırmalar (çoğunlukla kadınlardan oluşan) toplumsal reformcuların teknik olmayan, uygulamalı yerel çalışmalarının yerini aldı.¹⁶ II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yirmi yıl boyunca ABD federal hükümetinin nicel toplumsal araştırmalara ayırdığı fonlardaki muazzam büyüme de sosyal bilimleri pozitivist bir yöne itti.

¹⁶ Tartışma için bakınız Bannister (1987), Blumer (1991a, 1991b, 1992), Deegan (1988), Geiger (1986), Gillespie (1991), Lagemann (1989), Ross (1991), Schwendinger & Schwendinger (1974), Silva & Slaughter (1980) ve Smith (1996).

Şema 4.2 Pozitivist Sosyal Bilim (Özet)

1. Sosyal bilimin amacı yasalar keşfetmektir.
2. *Özcü bir görüşle*, gerçekliğin ampirik olarak açık olduğunu söyler.
3. İnsanlar rasyonel düşünen, çıkarıcı memelilerdir.
4. İnsan failliği ile ilgili olarak *determinist* bir tutum benimsenir.
5. Bilimsel bilgi diğer tüm bilgilerden farklıdır ve onlara üstündür.
6. Açıklamalar *nomotetik* ve tümdengelimci akıl yürütme ile ilerler.
7. Açıklamalar diğer araştırmacılar tarafından *yinelenerek* doğrulanır.
8. Sosyal bilim bulguları *öznel*arasılık gerektirir.
9. *Bilgi teknokratik bir amaçla* kullanılır ve *bilgiye* karşı *araçsal* bir yönelim benimsenir.
10. *Sosyal bilimin değerden bağımsız* ve objektif olması gerekir.

Yorumlayıcı Sosyal Bilim

4.4. Yorumlayıcı yaklaşımı betimlemek

Yorumlayıcı sosyal bilimin (YSB) kökenleri Alman sosyolog Max Weber'e (1864- 1920), Alman tarihçi-filozof Wilhem Dilthey'e (1833-1911) ve Avusturyalı filozof Edmund Husserl'a (1833-1911) kadar uzanır. Dilthey, başlıca eseri *Einleitung in die Geisteswissenschaften*'da [Beşeri Bilimlere Giriş] (1883) temelde birbirinden farklı iki bilim türü olduğunu öne sürüyordu: *Naturwissenschaft* ve *Geisteswissenschaft*. İlki, *Erklärung*'a, yani soyut açıklamaya dayanır. İkincisi özgül tarihsel ortamlardaki insanların gündelik yaşam deneyiminin empati aracılığıyla anlaşılmasına, yani *Verstehen*'a dayanır. Her birinin ayrı bir mantığı ve yöntemi vardır. Beşeri bilimler doğa bilimlerinden farklıdır çünkü ilkinde çalıştığımız şeyin parçasıyızdır. Max Weber, sosyal bilimin toplumsal eylemi incelemesi gerektiğini öne sürmüştü. *Verstehen*'ı benimsiyordu ve kişinin içsel duygularını biçimlendiren, onu belirli şekillerde hareket ettirmeye yönlendiren nedenleri ya da güdülerini öğrenmemiz gerektiğini düşünüyordu.

Beşeri eylemin başkalarının davranışına anlam vermekle öznel anlamda ilişkili olduğu her durumda, "toplumsal eylem"den bahsetmeliyiz. Örneğin iki bisikletçinin kasıtlı olmayan biçimde çarpışması toplumsal eylem olarak adlandırılmamalıdır. Ama birbirlerinden kaçınmak için daha önce göstermiş olabilecekleri davranışları öyle tanımlayacağız... Toplumsal eylem, sosyolojik nedensel açıklama için önemli tek eylem biçimi değildir, ama "yorumlayıcı sosyolojinin" birincil nesnesidir. (Weber, 1981:159)

Yorumlayıcı sosyal bilim, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan bir anlam kuramı olan **hermenötik (yorumbilgisi)** ile ilişkilidir. Hermenötik terimi, Yunan mitolojisinde tanrıların arzularını ölümlülere iletmekle görevli tanrı Hermes'ten gelmektedir. "Sözlük anlamı, anlaşılması zor olanı basit hale getir-

mektir" (Blaikie, 1993:28). Beşeri bilimler (felsefe, sanat tarih, ilahiyat, dilbilim ve edebiyat eleştirisi) hermenötiği kullanır. Yoğun ve derin bir kavrayışa erişmek için *metnin* çok yakından, detaylı bir okumasını yapmaya önem verir. *Metin* bir konuşma, yazılı bir eser, bir faaliyet, olay veya resimlerden oluşabilir. Metnin içine gömülü olan, daha derin, daha zengin anlamları keşfetmek için "bir okuma" gerçekleştiririz.

Metin okuma fikrini filozof Hans-Georg Gadamer (1900-2002) geliştirmiştir. "Gadamer'e göre metnin anlamı yazarın düşüncelerinin ya da niyetlerinin ne olduğu meselesi değil, birinin onu okurken sahip olduğu deneyimdir" (Packer, 2011:93). Metnin asla tek bir doğru yorumu yoktur. Anlam metnin içinde öylece keşfedilmeyi beklemeyiz; daha ziyade, anlam tam da metni okuma süreci içinde zuhur eder. Bir kişi bir anlamı kültürel-tarihsel bir bağlamda üretir ya da inşa eder; bu öznel bir sürecin parçası olarak ortaya çıkar. Okumak her zaman özgül bir bağlamda gerçekleşir ve asla kültürün, tarihin ve kendi öznelliğimizin "dışına adım atamayız."

Metne her okuyucu kendi öznel deneyimini getirir. Araştırmacı/okuyucu metni incelerken, metnin bir bütün olarak sunduğu bakış açısını özümsemeye ya da onun içine girmeye ve parçalarının bütünle nasıl ilişkilendiğine dair bir anlayış geliştirmeye çalışır. Başka bir deyişle, gerçek anlam nadiren yüzeyde gözle görülebilir haldedir. Ona ancak metnin ayrıntılı bir değerlendirmesini ve incelemesini yaparak, yani içerdiği birçok mesajın üzerinde derinlemesine düşünerek ve parçalar arasındaki bağlantıları arayarak ulaşırız.¹⁷

Yorumlayıcı sosyal bilimin (YSB) pek çok çeşidi vardır: Hermenötik, inşacılık, etnometodoloji, bilişsel, idealist, fenomenolojik, öznelci ve nitel sosyoloji.¹⁸ Yorumlayıcı yaklaşımlardan biri, 1920-1930'lar sosyolojisindeki sembolik etkileşimci Chicago Ekolü'yle ilişkilendirilir. Çoğu insan YSB'ye kısaca nitel araştırma der, çünkü çoğu yorumlayıcı araştırmacı katılımlı gözlemi ve saha araştırmasını kullanır. Bu teknikler, araştırmacıların incelenen kişilerle dolaysız kişisel temasa saatler ayırmalarını gerektirir. Bazı YSB araştırmacıları ise konuşmaların yazılı dökümlerini inceler ya da davranışların video kayıtlarını inanılmaz ayrıntılı bir şekilde analiz eder, etkileşimlerin ayrıntılarını kendi bağlamlarında anlamak için ilk bakışta göze çarpmayan sözsüz iletileri ararlar. Bir PSB araştırmacısı, binlerce insanla ilgili seçili nicel ayrıntıları titizlikle ölçüp istatistikler kullanırken, yorumlayıcı bir araştırmacı gündelik yaşamlarında da nasıl anlam ürettiklerini derinden anlayabilmek için, çok ayrıntılı nitel

¹⁷ Hermenötik hakkında daha fazlası için bkz. Bleicher (1980) ve Schwandt (1994, 1997). Sewell (1996, 2005) de metni "okumanın" önemini ele alır.

¹⁸ Not 3'teki çalışmalara ek olarak, yorumlayıcı bilim yaklaşımları Berger & Luckman (1967), Bleicher (1980), Cicourel (1973), Garfinkel (1967, 1974b), Geertz (1979), Glaser & Strauss (1967), Holstein & Gubrium (1994), Leiter (1980), Mehan & Wood (1975), Silverman (1972) ve Weber (1974, 1981) içinde tartışılmaktadır.

veri dağları toplamak üzere bir yıl boyunca bir düzine insanla birlikte yaşayabilir.

Yorumlayıcı sosyal bilim, insanların birbiriyle nasıl etkileşime girdiği ve geçindiğiyle ilgilenir. Genel olarak yorumlayıcı yaklaşım, *insanların toplumsal dünyalarını nasıl oluşturdukları ve sürdürdüklerine dair açıklamalara ve yorumlamalara varmak için, toplumsal olarak anlamlı eylemi, onları doğal ortamlarında ayrıntılı bir şekilde gözlemleyerek sistematik olarak analiz etmektir.*

Sorular

1. SOSYAL BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN NİHAİ AMACI NEDİR? Yorumlayıcı araştırmacılar için toplumsal araştırmanın hedefi, toplumsal yaşama dair bir anlayış geliştirmek ve insanların doğal ortamlarında nasıl anlam inşa ettiklerini keşfetmektir. Bir YSB araştırmacısı, incelemekte olduğu insanlar için neyin anlamlı ya da onların önemli olduğunu ve gündelik yaşamı nasıl deneyimlediklerini öğrenmek ister. Bunu yapmak için, belirli bir toplumsal ortamdaki insanları derinlemesine tanımalı ve ortamı, içindekilerin bakış açısından görmelidir. Araştırmacı, incelemekte olduğu insanların duygularını ve yorumlarını en ince ayrıntısına kadar öğrenmeye ve olayları onların gözünden görmeye çalışır. Yorumlayıcı araştırmacı Harper (1987:12), kırsal bir bölgede bir tamirci dükkanı olan Willie'yle ilgili 10 yıllık araştırmasının amacını şöyle özetlemiştir: "Araştırmanın hedefi Willie'nin gözünden dünyayı görmektir".

YSB araştırmacıları yalnızca insanların açık, gözlemlenebilir davranışlarını değil, **anlamlı toplumsal eylemi** incelerler. Toplumsal eylem, insanların öznel anlam yükledikleri ve bir amacı ya da niyeti olan eylemdir. İnsan dışı türlerin işleri planlamalarına ve davranışlarına amaç yüklemelerine aracılık edecek kültürleri ve akıl yürütme becerileri yoktur; sosyal bilimciler beşeri toplumsal davranışa özgü olanı incelerler. Araştırmacı, toplumsal öznenin nedenlerini ve eylemin toplumsal bağlamını hesaba katar. Örneğin, göz kırpması gibi fiziksel bir refleks nadiren kasıtlı (yani bir nedeni olan ya da beşeri motivasyonla gerçekleştirilen) bir toplumsal eylem niteliğine sahip bir davranıştır, ama bazı durumlarda böyle bir toplumsal eylem olabilir (yani birine göz kırpması). Bir amaca sahip olmanın ötesinde, anlamlı eylemlerin aynı zamanda toplumsal olması ve "eylemin toplumsal olarak görülebilmesi ve sosyal bilimcinin ilgi alanına girmesi için, aktörün ona öznel bir anlam yüklemesi ve öteki insanların etkinliklerine yöneltilmiş olması gerekir" (Blaikie, 1993:37).

Çoğu beşeri eylem toplumsal bir bağlamda, ortak bir anlam sistemini paylaşan insanlar arasında anlam kazanır. Ortak anlam sistemi, insanlara, eylemi toplumsal olarak anlamlı bir işaret ya da eylem olarak yorumlama olanağı verir. Örneğin, başka insanların olduğu bir durumda parmak kaldırmak toplumsal bir anlam ifade edebilir; ifade ettiği özgül anlam (örn. bir yön,

bir arkadaşlık ifadesi ve kaba bir işaret), paylaşılan kültürel anlam sistemine bağlıdır.

2. TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN ESAS DOĞASI NEDİR? YSB beşeri toplumsal yaşamı bir başarı olarak görür. İnsanlar birbirleriyle toplumsal varlıklar olarak etkileşime girerek, anlamlı eylemleriyle toplumsal gerçekliği kasıtlı olarak üretirler. Toplumsal yaşamın "orada bir yerde" keşfedilmeyi beklediği şeklindeki realist-pozitivist görüşün aksine YSB, nominalist bir ontoloji benimser. Toplumsal gerçeklik, büyük ölçüde insanlar onu ne olarak algılıyorsa odur; insanların deneyimlediği haliyle var olur ve anlam kazanır. Toplumsal gerçeklik akıcı ve kırılıgandır ve insanlar onu toplumsal etkileşim süreçleri aracılığıyla inşa ederler; sadece iletişimden ve pazarlıktan doğar.

İnsanlar çevrelerindeki insanlar ve olaylar hakkında pek çok sınınamamış varsayıma göre hareket ederler ve verili kabul edilen bilgileri kullanırlar. Toplumsal yaşam insanlar birbirleriyle etkileşime girdikçe ve birlikte anlam inşa ettikçe doğar. YSB'de, "öteki insanlara erişim mümkündür, ancak yalnızca dolaylı yollardan: İlk deneyimlediklerimiz jestler, sesler ve eylemlerdir ve ancak anlama sürecinde dışsal işaretlerden altta yatan iç yaşama adım atarız" (Bleicher, 1980:9).

YSB'deki inşacı yönelim, insanların gerçekliği etkileşimlerinden ve inançlarından inşa ettiklerini varsayar. İnsanların gördüğü gerçekliği doğuran hiçbir gizli öz yoktur. Örneğin, bir sandalye gördüğünüzde onun içinde hiçbir "sandalyelik" yoktur; bir sandalye olarak gördüğünüz şey daha ziyade belli bir toplum ve zamandaki insanların bir sandalye olarak tanımladığı, kabul edildiği ve anladığı şeyden doğar. Yine de belli bir biçim verilmiş, ahşap, metal ya da kumaştan üretilmiş fiziksel bir nesne vardır, fakat bir sandalyenin ampirik gerçekliği olarak gördüğünüz şey, size o nesneyi sandalye olarak tanımlamanızı söyleyen kültürel-toplumsal süreçlerden doğar. Sandalye zihninizde yarattığınız bir fantezi değildir. Bir nesne, bir toplumsal bağlamdaki pratik aktivitelerden hareketle insanların üstünde oturduğu bir mobilya parçasına, yani bir sandalyeye dönüşür. Bir sandalyenin anlamı bağlama ve eyleme bağlı olarak değişebilir. Aynı nesne mobilya yerine (kırılıp yakıldığında) ısı kaynağı, (başka bir insana vurmak için kullanıldığında) silah ya da müzede bir sanat eseri olabilir.

Genel olarak insanların gördükleri ve deneyimledikleri şeyler toplumsal olarak inşa edilmiştir. Ancak bu onları sırf bu yüzden yanıltıcı, konu dışı ya da önemsiz kılmaz. İnsanlar toplumsal olarak üretilenleri bir kez olgu olarak ya da gerçek olarak kabul ettiklerinde, bu üretimlerin son derece gerçek sonuçları olur. Örneğin, eğer toplumsal olarak inşa edilmiş gerçeklik, bana yanımdaki apartman dairesine taşınan kişinin şiddet suçları işlemiş olan ve silah taşıyan biri olduğunu söylüyorsa ona göre davranırım, benim inşa edilmiş inancım asıl fiziksel "gerçekliğe" uysun ya da uymasın. İnşacılara göre insanlar, fizik-

şel gerçeklikle bazı bağlantılara sahip ama bir şekilde ondan farklı olan, inşa edilmiş bir gerçeklikte yaşar, ona inanır ve onu kabullenirler.

Bir inşacı, insanların çevrelerindeki şeylerin çoğunu "verili" kabul ettiklerini ve toplumsal dünya doğal, objektif ve sabit gerçekliğin parçasıymış gibi hareket ettiklerini belirtir. Örneğin, insanlar bir haftanın 7 gününün olduğunu kabul ederler. Çok az insan bir haftanın günlerinin çok farklı olabileceğinin farkındadır. Farklı kültürlerin 3 günlük, 5 günlük, hatta 10 günlük haftaları olmuştur. 7 günlük hafta fiziksel bir gerçeklik değil, insanların doğal, sabit bir gerçekliğin parçası olarak kabul ettikleri kültürel bir gelenektir.

PSB dili saf, mantıksal ve kesin kılmaya çalışır ki fiziksel gerçekliği doğru yansıtılsın. Buna karşın, inşacı, dili yerleşik toplumsal yapılardan oluşmuş kabul eder. Dili öğrendikçe, dünyayı belirli biçimlerde görmeyi öğreniriz. Dil, dünyayı görme ve deneyimleme biçimimize rengini veren bir dünya görüşü içerir. Bu farklılık duygu, toplumsal cinsiyet ve ırk gibi başka toplumsal kavramları etkilemeye devam eder. Örneğin, Anglo-Avrupa toplumu cinsiyeti iki kategoriye, ırkı ise temelde deri renginin tonlarına göre altı kategoriye ayırır. PSB'nin realist ontolojisi, cinsiyetlerin ve ırkların gerçek olduğunu (yani, erkekler ve kadınlar ya da ırkların gerçekten özü itibarıyla birbirlerinden farklı olduklarını) ileri sürer. Buna karşın inşacı, dil ve alışlagelmiş düşünme biçimlerinin insanların gördükleri şeyleri onlara dikte ettiğini söyler. Bir kültür iki toplumsal cinsiyetten ve altı ırktan oluşmuş bir dünya görürken, bir başkası dörtten fazla toplumsal cinsiyet ve farklı sayıda ırk görür ya da ırksal farklılıkları deri renginden başka bir şeye, örneğin uzunluğa, dayandırır. PSB'nin "soğuk katı gerçekleri" keşfetme çabasına karşın, inşacılar dünyayı toplumsal olarak inşa etme ve onun parçalarını gerçek "şeylermiş" gibi kullanma süreçlerimize odaklanırlar.¹⁹

PSB, herkesin dünyayı aynı şekilde deneyimlediğini varsayarken, YSB insanların toplumsal ya da fiziksel gerçekliği aynı şekilde yaşayıp yaşamadığını sorgular. Bir YSB araştırmacısı için kilit sorular şunlardır: İnsanlar dünyayı nasıl deneyimlerler? Anlam üretir ve paylaşırlar mı? YSB, pek çok insanın aynı fiziksel nesneyi gördüğü, duyduğu hatta ona dokunduğu, ancak onun farklı anlamları ya da yorumlarıyla çıkageldiği sayısız örneğe işaret eder. Yorumlayıcı araştırmacı, pozitivistlerin, diğer insanlara dünyayı deneyimlemenin tek bir yolunu dayattığını ileri sürer. Bunun tersine YSB, beşeri deneyimin birden çok yorumunun ya da birden çok gerçekliğin mevcut olduğunu varsayar. Özetle, YSB yaklaşımı toplumsal gerçekliği, günlük toplumsal etkileşimlerimiz aracılığıyla inşa ettiğimiz anlamlar ve anlayışlar olarak tanımlar.

3. İNSANLARIN TEMEL DOĞASI NEDİR? Sürekli olarak toplumsal etkileşimler aracılığıyla anlam üretme süreçlerine dahil oluruz; sonra bu tür an-

¹⁹ Özçü ve inşacı yönelimler üzerine bkz. Roy (2001: 7-13).

lanları dünyayı yorumlamak ve onun içinde sürdürdüğümüz gündelik hayatlarımızda yolumuzu bulmak için kullanırız. İnsan davranışları planlı ve düzenli olabilir. Bu, önceden var olan ve "orada bir yerde" bizim onları keşfetmemizi bekleyen yasalar yüzünden değildir. İnsanların etkileşime girerek ürettikleri inşa edilmiş anlamlar, düzenlilikler ve örüntüler doğurur. Yorumlayıcı araştırmacı için önemli sorular şunlardır: İnsanlar neyin doğru olduğuna inanırlar? Neyin önemli olduğuna inanırlar? Yapmakta oldukları şeyleri nasıl tanımlarlar?

Yorumlayıcı araştırmacılar, eylemlerin onlarla uğraşan insanlara ne anlam ifade ettiğini bilmek ister. Toplumsal yaşamı, sıradan insanların gündelik hisleri ve deneyimleriyle ilişkili olmayabilecek soyut, mantıksal kuramlardan çıkarsamak pek anlamlı değildir. İnsanların eylemleri için kendi gerekçeleri vardır ve insanların kullandığı bu gerekçeleri öğrenmemiz gerekir.

Mantıksız olsalar, derin duygular taşısalar ve hatalı inançlarla önyargılar içerseler de bireysel güdülerin hesaba katılmaları çok önemlidir. Bazı YSB araştırmacıları, pozitivistlerin aradığı yasaların bulunabileceğini, ancak bunun sadece bilim camiası öncelikle insanların anlam sistemlerini nasıl oluşturduklarını ve kullandıklarını, sağduyunun nasıl geliştiğini ve insanların sağduyularını farklı durumlara nasıl uyguladıklarını anladıktan sonra mümkün olabileceğini söylerler. Diğer YSB araştırmacıları ise beşeri toplumsal yaşamla ilgili bu tür yasaların bulunmadığına, o yüzden onları arayışın beyhude olduğuna inanırlar. Örneğin, bir YSB araştırmacısı, işsizliğin çocuk istismarına yol açtığını söyleyen davranış yasalarını keşfetme arzusunu en iyi ihtimalle zamansız, en kötü ihtimalle de tehlikeli görür. Bunun yerine, insanların işsizliği öznel olarak nasıl deneyimlediklerini ve gündelik yaşamlarında işsiz kalmanın ne anlama geldiğini anlamak ister. Aynı şekilde, yorumlayıcı araştırmacı çocuk tacizcilerinin eylemlerini nasıl anlamlandırdıklarını, suiistimal için hangi bahaneleri ileri sürdüklerini ve bir çocuğu suiistimal etme konusunda ne hissettiklerini öğrenmek ister. Olaya doğrudan dahil olan insanların deneyimlerini anlamak için işsiz olmanın anlamını ve bir çocuğu suiistimal etmenin gerçeklerini araştırır.

4. İNSAN FAİLLİĞİ (ÖZGÜR İRADE, İSTEM VE RASYONELLİK) HAKKINDA NE SÖYLENİR? PSB determinist ilişkilere ve dış güçlere vurgu yaparken YSB, bazen insan failliği olarak da adlandırılan özgür iradeye dayalı bireysel istemi vurgular. YSB, iradeciliği benimser ve insanların iradesi olduğunu (bilinçli seçimler yapabileceklerini) kabul eder. Toplumsal ortamlar ve öznel bakış açıları seçimlerimizi biçimlendirilebilir, ancak bu öznel görüşleri biz yaratırız ve o ortamları etkileyebiliriz. YSB araştırmacıları bireysel karar alma süreçlerinin, öznel hislerin ve olayları anlama biçimlerinin önemine vurgu yapar. YSB'de, bu vurgu, iç dünya ve kişisel görme ve düşünme biçimi, bir

kişinin eylemleri açısından en az pozitivistlerin vurguladığı dış, objektif koşullar ve yapısal güçler kadar önemlidir.

5. BİLİM VE SAĞDUYU ARASINDAKİ İLİŞKİ NASILDIR? Pozitivistler, sağduyuyu bilimden aşağı görür. Buna karşın YSB, sıradan insanların gündelik yaşamda kendilerine yol göstermesi için sağduyudan faydalandıklarını öne sürer. Sağduyu, insanların dünyadaki olayları bir düzene sokmak ve açıklamak için kullandıkları gündelik kuramların istiflenmiş halidir. Sağduyuyu anlamamız çok önemlidir, çünkü insanların rutin toplumsal etkileşimlerde bulunurken kullandıkları anlamları barındırır.

YSB, sağduyunun ve pozitivistlerin yasalarının, dünyayı yorumlamanın alternatif yolları olduğunu söyler, yani her biri ayrı bir anlam sistemidir. İkisi de bütün yanıtları size vermez. Daha ziyade, her biri kendi alanında önemlidir; onları farklı amaçlar için farklı biçimlerde üretir ve kullanırız.

Sıradan insanlar eylemlerini yalnızca soyut bilimsel yasalara dayandırarlardı, günlük yaşamda iş göremezlerdi. Örneğin, insanlar yumurta haşlamak için sistematik olmayan deneyimleri, alışkanlıkları ve tahminleri kullanırlar. Katı bir doğa bilimi uygulaması, kişinin suyun ısınmasını belirleyen fizik yasalarını ve yumurtanın iç bileşimindeki değişiklikleri yöneten kimya yasalarını bilmesini gerektirirdi. Doğa bilimciler bile kendi uzmanlık alanlarında "bilim yapmadıklarında" sağduyuyu kullanırlar.

Sağduyu insanları anlamak için yaşamsal önemde bir bilgi kaynağıdır. Bir kişinin sağduyusu dünyaya karşı pragmatik bir yönelimden ve dünya hakkındaki bir dizi varsayımdan doğar. İnsanlar sağduyunun doğru olduğunu varsayarlar, çünkü gündelik faaliyetleri başarmak için onu kullanırlar. Alfred Schutz (1899-1959), buna doğal tavır adını vermiştir. Bu, dünyanın siz gelmeden önce de var olduğu ve siz gittikten sonra da var olmaya devam edeceği varsayımdır. İnsanlar, başkalarıyla gerçekleştirdikleri toplumsal etkileşimler sırasında yarattıkları anlamlara dayanan bir gerçeklik anlayışını sürdürme ya da yeniden üretme biçimleri geliştirirler. Hall'ın (1986:20) belirttiği gibi:

Öyleyse neden sağduyu bu kadar önemlidir? Çünkü o, kitlelerin pratik bilincinin gerçekte üzerinde olduğu kavram ve kategori arazisidir. Halihazırda mevcut ve verili kabul edilen arazidir. Tutarlı ideolojiler ve felsefeler ona karşı üstünlük kurmaya çalışırlar. O, dünyaya ilişkin yeni kavramlaştırmaların hesaba katması, karşı çıkması ve dönüştürmesi... gereken zemindir.

6. TOPLUMSAL GERÇEKLİKLE İLGİLİ BİR KURAMI YA DA AÇIKLAMAYI OLUŞTURAN NEDİR? PSB kuramı tümdengelimsel aksiyomlar, teoremler ve birbiriyle bağlantılı nedensel yasalarla doğa bilimlerini taklit etmeye çalışır. YSB kuramı, birbiriyle bağlantılı yasalar ve önermeler yerine bir hikaye anlatır. YSB insanların günlük yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini

betimler ve yorumlar. Sosyal bilim kavramları ve kısıtlı genellemeler içerse de incelenen insanların yaşamış deneyimleriyle ve iç gerçekliğiyle bağını önemli ölçüde korur.

Yorumlayıcı yaklaşım idiyografik ve tümevarımsaldır. İdiyografik, bu yaklaşımın, başka bir şeyin sembolik bir temsilini ya da "yoğun" betimlemesini sunduğu anlamına gelir. Yorumlayıcı bir araştırma raporu, bir roman ya da biyografi gibi okunabilir. Ayrıntılı betimlemelerden yana zengindir, soyutlamalar açınsındansa fakir. Bir edebiyat yapıtının yorumu gibi iç tutarlılığa sahiptir ve metne bağlıdır ki metin burada incelenen insanların anlamlı günlük deneyimlerine işaret etmektedir.

YSB kuramı, yorumlayıcı bir açıklama sunacaktır (bkz. 2. Bölüm). YSB günlük yaşamın anlam, değer, yorumlama biçimi ve kurallarını açığa çıkarak, okurların başka bir insanın toplumsal gerçekliğini derinden hissetmelerini sağlamaya çalışır. Örneğin, YSB kuramı insanların bir ortamda kendi deneyimlerinin farkına varmak ve onları yorumlamak için kullandıkları başlıca tipikleştirmeleri betimleyebilir. Tipleştirme, insanların yaşadıkları günlük olayların akışını kategorize etmek ve bir düzene sokmak için kullandıkları gayri resmî bir model, plan ya da bir dizi inançtır.

YSB kuramı, toplumsal bir dünyayı ya da onun yerel adetlere ve normlarına ilişkin talimatlarını ana hatlarıyla betimleyen bir haritaya benzer. Örneğin, profesyonel kumarbazlarla ilgili yorumlayıcı bir rapor, okura bu tür insanların kariyerlerini ve günlük kaygılarını anlatır. İncelenen belli insanları, gözlemlenen mekanları ve etkinlikleri, makbul davranışın ne olduğunu ve kumar oynamada kullanılan stratejileri betimler. Okur, profesyonel kumarbazların nasıl konuştuğunu, başkalarını nasıl gördüğünü ve korkularının ya da hırslarının neler olduğunu öğrenir. Bazı genellemeler ve kavramlar sunsa da raporun büyük bölümü kumar dünyasının ayrıntılı bir tasviridir. Kuram ve bulgular iç içe geçerek birleşik bir bütün oluşturur; araştırmanın kavramları ve genellemeleri kendi bağlamlarıyla ilişkilendirilmiştir.

7. BİR AÇIKLAMANIN DOĞRU MU YANLIŞ MI OLDUĞU NASIL BELİRLENİR? PSB mantıksal olarak tündengelim uygular, veri toplar ve olguları yinelemeye imkan tanıyacak şekilde analiz eder. YSB için bir kuram, incelenenlere bir anlam ifade ediyorsa ve ötekilerin de onların gerçekliğine girmemize izin veriyorsa doğrudur. Eğer araştırmacı ötekilerin akıl yürütme, hissetme ve görme biçimlerine dair derin bir anlayış sunabiliyorsa kuram doğrudur.

Öngörü mümkün olabilir, ama uzun süredir evli insanlarda olduğu gibi iki insan birbirine çok yakın olduğunda gerçekleşen türden bir öngördür bu. Yorumlayıcı bir açıklama, aktörün bakış açısını belgeler ve onu okurlar için anlaşılabilir bir biçime çevirir. Smart (1976:100) buna yeterlilik önermesi adını verir:

Yeterlilik önermesi, eğer insan eyleminin bilimsel açıklaması bireysel bir aktöre bir senaryo şeklinde sunulacaksa, bunun o aktör için anlaşılabilir olması, aktör tarafından eyleme geçirilebilir olması, dahası günlük yaşamın sağduyuya dayalı yorumu anlamında çevresindeki aktörler tarafından da anlaşılabilir olması gerektiğini öne sürer.

Yabancı bir ülkeyi anlatan bir gezgin gibi, araştırmacı da yerli değildir. Böyle dışarıdan bir görüş, incelenenlerin sunabilecekleri içeriden anlatıma asla denk olamaz. Ancak yerlinin anlatımına ne kadar yakınsa o kadar iyidir. Örneğin, profesyonel kumarla ilgili bir YSB raporunun doğruluğunu test etmenin bir yolu, onu profesyonel kumarbazlara okutmak ve doğrulamaktır. İyi bir rapor, okura profesyonel kumarbazlık dünyası hakkında yeterince şey anlatır, dolayısıyla eğer okur onu özümsedikten sonra profesyonel bir kumarbazla tanışır, okurun kumar jargonu, kumarcılarının dış görünüşü ve yaşam tarzı hakkındaki bilgileri, kumarbazın okura onun da eskiden bir profesyonel kumarbaz olup olmadığını sormasına yol açabilir.

8. İYİ KANITLAR YA DA GERÇEKLERE DAYALI BİLGİ NEYE BENZER? Pozitivizmde iyi bir kanıt gözlemlenebilirdir, nettir, kuram ve değerlerden bağımsızdır. Buna karşın YSB, özgül bağlamların ve anlamların niteliklerini toplumsal dünyayı kavramak için elzem kabul eder. Toplumsal eylemle ilgili bulgular, onun gerçekleştiği bağlamdan ya da ilgili toplumsal aktörler tarafından ona atfedilen anlamlardan soyutlanamaz. Weber'in (1978:5) söylediği gibi, "Empatiye dayalı ya da değerbilir doğruluğa, eylemin gerçekleştiği duygusal bağlamı, sempatik katılım yoluyla yeterli derecede kavrayabildiğimiz zaman erişiriz."

YSB için olgular akıcıdır ve anlamsal bir bağlama gömülüdür; tarafsız, objektif ve nötr değildir. Olgular, olumsal ve bağlama özgüdür; toplumsal bir ortamdaki belli insanlarla özgül olayların bileşimlerine bağlıdır. PSB'nin varsaydığı şeyi –nötr yabancılar, davranışları gözlemler ve belirsizlik içermeyen objektif olgular görürler– YSB sorulması gereken bir soru olarak alır: İnsanlar toplumsal yaşamdaki muğlaklıkları nasıl gözlemler ve nasıl anlamlandırır?

Yorumlayıcı araştırmacılar toplumsal durumların muğlaklıkla dolu olduğunu söylerler. Çoğu davranış ya da ifadenin onlarca anlamı olabilir ve bunlar birden fazla biçimde yorumlanabilir. Toplumsal yaşamın akışı içinde insanlar "neler olup bittiğini" kavrayana dek durumun sunduğu ipuçlarını yeniden değerlendirir, anlamlandırır ve böylece sürekli "anlam üretirler." Örneğin, elini avuç içi içeriye dönük bir şekilde uzatmış bir kadın görüyorum. Bu basit eylem bile potansiyel olarak birden çok anlam taşır; toplumsal durumu bilmeden anlamını bilemem. Olası bir saldırgandan korunduğu, tırnağındaki ojeyi kuruttuğu, taksi çağırdığı, yeni bir yüze hayran hayran baktığı, gelen arabaya kendisi için durmasını işaret ettiği ya da bir sandviç tezgahı önünde du-

rup beş tane sandviç siparişi verdiği anlamına geliyor olabilir.²⁰ İnsanlar, ancak gerçekleştiği toplumsal ortamı hesaba kattıklarında bir eylemi ya da ifadeyi gerektiği gibi anlamlandırabilirler.

YSB araştırmacıları nadiren anket soruları sorar, çok sayıda insanın yanıtlarını toplar ve sorulara dayanarak anlamlı bir şeyler bulduklarını iddia ederler. YSB araştırmacıları, her bir görüşmecinin anket sorusuyla ilgili yorumunu bir bağlama oturtur (örn. bireyin önceki deneyimleri ya da anketin gerçekleştiği ortam). Bir kişinin yanıtının anlamı, görüşmenin bağlamına ya da sorunun sorulduğu ortama göre değişecektir. Her bir görüşmeci, soruya ve yanıtla görece farklı bir anlam atfedebileceği için bütün yanıtları birbirine eklemek manasız olacaktır.

Etnometodolojik ekole bağlı yorumlayıcı araştırmacılar, bir ortamı ya da verileri incelerken çoğu zaman **paranteze almadan** yararlanırlar. Bu, araştırmacının bir toplumsal sahnede kullanılan, verili varsayımları tespit ettikten sonra bir kenara ayırdığı zihinsel bir egzersizdir. YSB araştırmacıları, içinde yer alanlar açısından “bariz” bir anlamı olan sıradan olayları sorgular ve yeniden irdelerler. Örneğin bir ofisin çalışma ortamında, yirmili yaşlarının sonlarındaki erkek çalışanlardan biri, erkek araştırmacıya şöyle der: “Bu akşam işten sonra softball oynamak için bir araya geliyoruz. Bize katılmak ister misin?” Burada *söylenmeyen şey*, araştırmacının softball kurallarını bilmesi, softball eldiveninin olması ve oyundan önce takım elbisesini başka bir kıyafetle değiştirmesi gerektiğidir. Paranteze alma “herkesin bildiğini” –insanların var saydığını ama nadiren söze döktüğünü- açığa vurur.

Paranteze alma, toplumsal sahnenin öteki olayları mümkün kılan önemli özelliklerini görünür hale getirir ve eylemlerin dayandığı anlamların iskeletini oluşturur.

9. SOSYAL BİLİMLERDE BİLGİNİN ÖNEMİ YA DA FAYDASI NEDİR?

Yorumlayıcı sosyal bilimciler, öteki insanları derinlemesine anlamak ve ortak bir insanlık durumunu paylaştığımızı teslim etmek için dünyanın nasıl işlediğini öğrenmek isterler. YSB araştırmacıları bilgiyi toplumu daha verimli yönetmekte kullanılacak bir tür alet ya da araç olarak görmek yerine, insanların bakış açılarını zenginleştirmek için sıradan insanların iç yaşamlarını ve öznel deneyimlerini kavramaya çalışırlar. Bu hümanist yaklaşım, insanların günlük yaşamdaki pratik ilişkilerini nasıl idare ettiklerine odaklanır.

YSB’nin pratik yönelimine göre, sosyal bilimlerde bilginin önemi, sıradan insanların sıradan durumlarda işleri nasıl hallettiklerini özgün ve kapsamlı bir biçimde yansıtmaya becerisinden kaynaklanır. YSB bilgi üretiminin toplumsal bağlamını dikkate alınmanın önemine vurgu yapar ve düşünsel bir bilgi türü üretir (2. Bölüm’de ele alınmıştır).

²⁰ Daha fazla örnek ve açıklama için bkz. Brown (1989: 34).

YSB araştırmacıları, yeni bilgilerin kullanımı ve uygulamasında **aşkın bir perspektif** benimseme eğilimindedirler. Aşkın olmak, sıradan maddi deneyimlerin ve algıların ötesine geçmek demektir. Toplumsal araştırmada bu, yüzeysel ya da gözlemlenebilir düzeyle sınırlı kalmayıp beşeri deneyimin daha derin boyutlarına doğru ilerlemek anlamına gelir. Aşkın perspektif, araştırmacıları, insanları dışsal araştırma nesneleri olarak ele almak yerine onların karmaşık iç dünyalarını irdelemeye teşvik eder. Ayrıca YSB araştırmacıları, toplumsal koşulları şu an göründükleri halleriyle incelemek yerine insanların mevcut koşulları inşa edip potansiyel olarak dönüştürebileceği süreçleri irdeleler.

YSB araştırmacıları, inceledikleri insanlarla samimiyet kurmak için onlarla ilgilenmeye ve onlarla birlikte olmaya çalışırlar. Aşkın bir perspektif, araştırmacıların ve araştırılan insanların birlikte çalışarak karşılıklı bir anlayış geliştirmelerinin ve koşulları etkilemelerinin önemine dikkat çeker.

10. SOSYOPOLİTİK DEğERLER BİLİME NEREDE DAHİL OLUR? PSB araştırmacısı, değerleri ortadan kaldırarak, nötr, arıtılmış ve apolitik bir bilimsel araştırma ortamı inşa etmeye çalışır. YSB araştırmacısı ise aksine araştırmacıların kendi değerleri, bakış açıları ve hisleri üzerine düşünmeleri, bunları yeniden irdelemeleri ve analiz etmeleri gerektiğini ileri sürer. YSB araştırmacısı, en azından geçici olarak, araştırdığı insanlarla empati kurması ve onların toplumsal taahhütlerini ya da değerlerini paylaşması gerekir. İşte bu nedenle YSB değerler konusunda **görecelik*** konumunu benimser.

YSB, değerden bağımsız olma olasılığını sorgular; çünkü yorumlayıcı araştırma değerleri ve anlamı her şeyin içine yayılmış olarak görür.

PSB'nin değerden bağımsızlık olarak tanımladığı şey, yalnızca başka bir değerdir: Pozitivist bilimin değeri. Yorumlayıcı araştırmacı göreceliği benimser ve herhangi bir değerler kümesinin daha iyi ya da daha kötü olduğunu varsaymaz. YSB değerleri araştırma sürecinden def etmek yerine fark etmemiz, açık hale getirmemiz ve onların varlıklarını teslim etmemiz gerektiğini söyler.

Özet

YSB uzun yıllar pozitivistin sadık karşıtı olarak var olmuştur. Her ne kadar bazı pozitivist toplumsal araştırmacılar, YSB'yi keşifsel araştırmada yararlı buluyor olsa da (bkz. 2. Bölüm), çok az pozitivist onu bilimsel kabul eder. Saha araştırması ve tarihsel-karşılaştırmalı araştırmayla ilgili bölümlerde, yorumlayıcı görüşle tekrar karşılacaksınız”.

* Relativizm (İngilizce).

Yorumlayıcı yaklaşım, bağlama duyarlı, beşeri davranışın soyut yasalarını test etmektense empatiye dayalı bir anlayış elde etmekle ilgilenen toplumsal araştırmaya tekniklerinin temelidir.

Şema 4.3, yorumlayıcı yaklaşımın özetini sunmaktadır.

Şema 4.3 Yorumlayıcı Sosyal Bilim (Özet)

1. Sosyal bilimin amacı, toplumsal anlamı bağlamında anlamaktır.
2. Gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiğini söyleyen inşacı bir görüştür.
3. İnsanlar birbiriyle etkileşim içinde ortak anlamlar üreten ve pekiştiren toplumsal varlıklardır.
4. İnsan faillğine dönük olarak iradeci bir tutum benimsenir.
5. Bilimsel bilgi diğer bilgi biçimlerinden farklıdır, ama daha iyi değildir.
6. Açıklamalar idiyografiktir ve tümevarımsal akıl yürütmeyeyle geliştirilir.
7. Açıklamalar araştırılan insanlarla yeterlilik önermesi kullanılarak doğrulanır.
8. Sosyal bilimsel bulgular olumsaldır, bağlama özgüdür ve çoğunlukla paranteze almayı gerektirir.
9. Aşkın bir perspektiften yaklaşılan bilginin kullanımında pratik bir yönelim benimsenir.
10. Sosyal bilim değer-konumlarına karşı görececi olmalıdır.

Eleştirel Sosyal Bilim

4.5. Eleştirel yaklaşımı betimlemek

Eleştirel sosyal bilimin (ESB) versiyonları diyalektik materyalizm, sınıf analizi ve eleştirel yapısalcılık olarak adlandırılır.²¹ ESB, nomotetik ve idiyografik yaklaşımları harmanlar. Yorumlayıcı yaklaşımın PSB'ye yönelttiği eleştirilerin çoğuna katılır, ama kendisi de bazı eleştiriler getirir ve kimi noktalarda YSB ile anlaşmazlığa düşer. Bu yaklaşım, Karl Marx'a (1818-1883) ve Sigmund Freud'a (1856-1939) kadar uzanır. Daha sonra Theodor Adorno (1903-1969), Erich Fromm (1900-1980) ve Herbert Marcuse (1898-1979) tarafından detaylandırılıp geliştirilmiştir. Çoğunlukla ESB çatışma kuramı, feminist analiz ve radikal psikoterapi ile birlikte anılır ve ilk kez Almanya'da 1930'larda Frankfurt Okulu tarafından geliştirilen eleştirel kuramla bağlantılıdır.²² ESB, pozitivist bilimi, aklı kullanırken dar ve anti-demokratik olmakla ve anti-hümanizmle eleştirilmiştir. Bunun ana hatları Adorno'nun "Sociology and Empirical Research"

²¹ Not 3'teki çalışmalara ek olarak, eleştirel bilim yaklaşımları Burawoy (1990), Dickson (1984), Fay (1987), Glucksmann (1974), Harding (1986), Harvey (1990), Keat (1981), Lane (1970), Lemert (1981), Mayhew (1980, 1981), Sohn-Rethel (1978), Veltmeyer (1978), Wardell (1979), Warner (1971) ve Wilson (1982) içinde yer almaktadır.

²² Frankfurt Okulu ile ilgili bir tartışma için bkz. Bottomore (1984), Held (1980), Martin (1973) ve Slater (1977). Habermas'ın çalışmalarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Holub (1991), McCarthy (1978), Pusey (1987) ve Roderick (1986).

[Sosyoloji ve Ampirik Araştırma] (1976a) ve "The Logic of the Social Sciences" [Sosyal Bilimlerin Mantığı] (1976b) makalelerinde ortaya konulmuştur. Frankfurt Okulu'nun yaşayan en ünlü temsilcilerinden olan Jürgen Habermas (1929-) ESB'yi *Knowledge and Human Interests*'inde [Bilgi ve Beşeri Çıkarlar] (1971) detaylandırmıştır. Eğitim alanında, Paulo Freire (1921-1997) ve onun *Pedagogy of the Oppressed*'i [Ezilenlerin Pedagojisi] (1970) de ESB yaklaşımı içinde değerlendirilir.

Başka bir örnek, *Outline of a Theory of Practice* [Bir Pratik Kuramı İçin Taslak] (1977) gibi eserleriyle Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'dür (1930-2002).²³ Bourdieu hem pozitivistlerin objektif, yasa benzeri nicel ampirik yaklaşımını hem de YSB'nin öznel, iradeci yaklaşımını reddetmiştir. Toplumsal araştırmanın düşünömsel olması (yani konusu kadar kendisini de incelemesi ve eleştirmesi) gerektiğini ve doğası gereği siyasi olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca araştırmanın hedeflerinden birinin sıradan olayları açığa çıkarmak ve gizemli noktalardan arındırmak olduğunu savunmuştur.

YSB, PSB'yi gerçek insanların anlamlarını, hissetme ve düşünme becerilerini ele almada başarısız olmakla, toplumsal bağlamı görmezden gelmekle ve antihümanist olmakla eleştirir. ESB, YSB'nin bu gibi eleştirilerinin çoğuna katılır ve PSB'nin statükocu olduğuna inanır.

ESB, YSB'yi aşırı öznel ve göreceli olmakla, insanların fikirlerini fiili koşullardan (örn. gerçek yoksulluk, baskı ve şiddet) daha önemli kabul etmekle eleştirir. ESB ayrıca YSB'nin yerelleştirilmiş, mikro seviyedeki, kısa vadeli ortamlara çok fazla odaklanırken, daha genel ve uzun vadeli yapısal koşulları göz ardı ettiğini söyler. ESB'ye göre YSB amoral ve edilgendir. YSB güçlü bir değer-konumu benimsemekte ya da insanlara etraflarındaki yanılısımaları görmeleri için yardım etmekte başarısız olur. ESB'nin bununla ilgilenmesinin nedeni ise sıradan insanların yaşamlarını iyileştirmeleri için duruma müdahil olmasıdır. Genel olarak ESB, sosyal bilimi, insanların koşulları değiştirmesine ve kendileri için daha iyi bir dünya kurmasına yardımcı olmak amacıyla, maddi dünyanın gerçek yapılarının açığa çıkarıldığı, yüzeydeki yanılısımaların ötesine geçen eleştirel bir sorgulama süreci olarak tanımlar.

Sorular

1. SOSYAL BİLİMSSEL ARAŞTIRMANIN NİHAİ AMACI NEDİR? ESB yaklaşımında toplumsal araştırmanın amacı, sadece toplumsal dünyayı incelemek değil, aynı zamanda onu değiştirmektir. ESB araştırmacıları, toplumsal denetimin, iktidar ilişkilerinin ve eşitsizliğin altında yatan kaynakları açığa çıkararak, toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmek amacıyla çalışmalar yürütürler. ESB koşulların üzerindeki örtüyü kaldırarak, daha güçsüz ve dış-

²³ Bourdieu üzerine bkz. Swartz (1997).

fiili düzlemdeki yapıları üreten ve değiştiren mekanizmaları anlamamıza yardımcı edebilir.

Gerçeklik düzlemindeki yapıları doğrudan gözlemleyebiliriz. Bu tür yapılar sabit değildir, ama evrim geçirebilirler ve onları değiştirebiliriz. Örneğin, gerçeklik düzlemindeki toplumsal cinsiyet yapıları, insanların yüzeyde gözlemleyebildiğimiz belli eylemlerini biçimlendirir. Kuramsal öngörü ve dikkatli bir incelemeyle araştırmacılar bu derin yapıları yavaş yavaş açığa çıkarabilir, ancak bu görev çetrefillidir çünkü yapılar değişebilir. Daha derin düzlemlerdeki yapılar, ampirik düzlemde anında ve doğrudan bir yüzey görünümü üretmezler. Etkisiz ya da atıl kalabilir, daha sonra etkinleşerek yüzeye çıkabilirler. Ayrıca çeşitli yapılar birbirinden soyutlanmış değildir. Birbirine karşıt yapılar, bir diğer yapının yüzey görünümünü bastrabilir ya da karmaşıkleştrabilir.

Fiili düzlemde işleyen nedensel mekanizmaların iç tutarsızlıkları olabilir ve paradoksal bir biçimde hareket ederek yapısal çelişkiler üretebilirler. Birbirine karşıt ya da çelişkili gibi görünen ama aslında daha büyük tekil bir sürecin parçaları olan güçler ya da süreçler içerebilirler. Biyolojik bir analogi bu fikri gözümüzde canlandırmamıza yardımcı olur. Doğumu ve yaşamı ölümün karşıtları olarak görürüz, yine de ölüm doğduğumuz gün başlar ve yaşadığımız her gün, bedenimiz yaşlanıp çürüdükçe, ölüme bir adım daha yaklaşıyoruz. Yaşam ve ölüm arasında bir karşıtlık vardır; yaşamak için onun karşıtına, ölüme doğru ilerleriz. Yaşam ve ölüm birbirinin karşıtı gibi görünür, ama gerçekte tek bir sürecin iki parçasıdır. Bu tür paradoksal süreçleri keşfetmek ve anlamak diyalektik olarak adlandırılır ve bu ESB'nin merkezi görevlerindendir.

ESB, gözlemlerimiz ve ampirik gerçeklik deneyimlerimizin saf, yansız ve dolaylımsız olmadığını söyler. Aksine fikirler, inançlar ve yorumlar neyi, nasıl gözlemlediğimize rengini verir ve onu etkiler. Ampirik gerçekliğe dair bilgimiz, şeylerin gerçekte nasıl olduğunu kavrayabilir, ama tamamlanmamış bir biçimde; çünkü bu gerçeklikle ilişkili deneyimlerimiz fikirlere ve inançlara dayalıdır. ESB, ampirik gerçekliğe dair deneyimlerimizin daima kurama ya da kavram bağımlı olduğunu belirtir. Kuramlarımız ve kavramlarımız, ister sağduyuya dayalı ister bilimsel olsun, bizi ampirik gerçekliğin belirli yönlerine duyarlı hale getirir, bize onunla ilgili olduğunu kabul ettiğimiz şeyleri bildirir ve onun özelliklerini kategorize etme biçimimizi etkiler.

Zaman içinde, yeni kuramsal öngörüler ve kavramlar yüzeydeki ampirik gerçekliğin daha fazla boyutunu tanımamıza ve gerçekliğin daha derin düzlemlerini daha iyi anlamamıza olanak verir.

Özetle, PSB dış gerçekliğin insanlar üzerinde nasıl işlediğini vurgularken, YSB gerçekliğin öznel içyapısını vurgular. ESB ise önceden yapılandırılmış, bizim icat etmediğimiz daha derin bir gerçeklik olduğunu belirtir. Bu gerçek-

lik, bizim onunla ilişkili deneyimlerimizi ve düşüncelerimizi önceler ve insanlar üzerinde somut etkilere sahiptir. Aynı zamanda ampirik gerçekliğe dair deneyimimizi biçimlendiren görme ve düşünme biçimleri inşa ederiz. Düşüncelerimiz bizi daha derin gerçeklik düzlemlerindeki yapıları değiştirecek eylemlerde bulunmaya yöneltebilir.

ESB gerçekliği anlama becerimizi, düşüncelerin, deneyimlerin ve eylemlerin zaman içinde birbiriyle etkileşime girdiği etkileşimsel bir süreç olarak görür. ESB toplumsal değişim ve çatışmanın her zaman görünür ya da kolaylıkla gözlemlenebilir olmadığına dikkat çeker. Toplumsal dünya yanılısma, mit ve çarpıtmayla doludur. Dünyayla ilgili ilk gözlemlerimiz yalnızca kısmidir ve çoğunlukla yanıltıcıdır; çünkü beşeri duyular sınırlıdır. Yüzeysel gerçeklikteki görünümünün bilinçli bir aldatmaya dayanması gerekmez. Nesnelerin, olayların ya da toplumsal ilişkilerin ilk algılanan özellikleri nadiren her şeyi açığa vurur. Bu yanılısmalar toplumdaki bazı grupların iktidarı elinde bulundurmasına ve ötekileri sömürmesine olanak verir. Alman sosyolog ve politik düşünür Karl Marx, bunu çarpıcı bir biçimde belirtmiştir (Marx ve Engels, 1947:39):

Her çağın hakim fikirleri, o çağın hakim sınıfının fikirleridir. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde kontrol sahibidir, dolayısıyla... zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri ona tabidir.

ESB, öznel anlamın önemini kabul etse de toplumsal ilişkileri biçimlendiren gerçek, objektif ilişkiler olduğunu belirtir. Eleştirel araştırmacı, toplumsal koşulları irdeler ve onları daha geniş bir tarihsel bağlama yerleştirir. Örneğin, bir YSB araştırmacısı, erkek bir patronla onun kadın sekreterinin etkileşimlerini inceler ve onların davranış kurallarının, yorumlama mekanizmalarının ve anlam sistemlerinin zengin bir tasvirini sunar. Buna karşın, ESB araştırmacısı (örn. feminist) bir bakış açısıyla işe başlar ve yorumlayıcı bir betimlemede göz ardı edilen konulara dikkat çeker: Neden patronlar erkek ve sekreterler kadındır? Neden patron ve sekreter rollerinin gücü eşit değildir? Neden toplumdaki büyük kurumlar bu tür roller üretir? Bu eşitsiz iktidar tarihsel olarak nasıl ortaya çıkmıştır ve sekreterler her zaman kadın mıydı? Neden patronlar sekreteri aşağılayan açık seçik şakalar yapabiliyorlar? Patronun karşılaştığı gündelik koşullar (yüksek gelir, kulüp üyeliği, yeni araba, büyük ev, emeklilik planı, hisse senedi yatırımları, vb.) ve sekreterinkiler (saat başı ücretin düşüklüğü, çocukların bakımı, faturaları ödeme kaygısı, tek eğlencesinin televizyon olması) düşünüldüğünde, patron ve sekreter rolleri nasıl bir çatışma içindedir? Sekreter, diğer sekreterlerle bir araya gelip kendi patronunun ve benzer patronların iktidarına meydan okuyabilir mi?

3. İNSANLARIN TEMEL DOĞASI NEDİR? PSB, insanları memeliler olarak görür ve rasyonel bireyler olarak onların davranışlarına odaklanır. YSB, insanları toplumsal anlam yaratma ve sürdürme kapasitelerine göre tanımlanan, özü itibarıyla toplumsal varlıklar olarak görür. ESB, insanların toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilen rasyonel karar alıcılar ve anlam ve toplumsal yapılar inşa eden yaratıcı varlıklar olduklarını kabul eder. Toplum insanlardan önce ve insanlardan ayrı bir varoluşa sahiptir, ama yalnızca insanların aktif katılımıyla var olabilir. İnsanlar toplumu yaratır ve toplum insanları yaratır ve o insanlar da karşılığında kesintisiz bir süreç içinde yeniden toplumu yaratır.²⁵ Dolayısıyla insanlar devam eden ilişkisel bir süreç içinde var olur.

ESB insanların kandırılmış ve potansiyellerini gerçekleştirememiş olabileceklerine dikkat çeker. Bunun önemli nedenlerinden biri **şeyleşme**dir. Şeyleşme, kendi yarattığımız bir şeyle olan bağımız ya da ilişkimizden koptuğumuzda ya da onu artık göremediğimizde gerçekleşir. Kendi yaratımlarımızla bağlarımızı kopardığımız için, artık onların içindeki kendi varlığımızı fark edemeyiz ve onları üzerimizde kontrol sahibi olan yabancı, dış güçler olarak kabul ederiz. Bağlantıları “unutarak” ve görmeyerek, kendi yaratımlarımız üzerindeki denetimi yitiririz. İnsanlar çoğu zaman, farkına varılmayan muazzam bir potansiyele sahiptir çünkü çoğu zaman kendi yarattığımız inançlardan, koşullardan ve durumlardan özgürleşmek bize zor gelir. Kendi potansiyelini tamamen gerçekleştirebilmek için insanlar, yüzeydeki anlık görünümle- rin ötesine bakmalı ve mevcut durumu değiştirme potansiyeline sahip olduklarını görmek için şeyleştirdiklerini yıkıp geçmelidir.

4. İNSAN FAİLLİĞİ (ÖZGÜR İRADE, İSTEM VE RASYONELLİK) HAKKINDA NE SÖYLENİR? ESB, determinizmle iradeciliği kaynaştırarak sınırlı özerkliğe ya da faillik ve yapının nasıl birlikte işlediğine vurgu yapar. **Sınırlı özerklik** fikri, özgür irade, tercihler ve karar almanın koşulsuz ya da açık uçlu olmadığını öne sürer; aksine ya kısıtlı seçenek sınırları içinde kalmak zorundadırlar ya da kültürel veya maddi sınırlar şeklindeki kısıtlamalarla çevrilidirler. Bir ESB araştırmacısı, bir seçenekler dizisi ya da en azından insanların gerçekçi alternatifler olarak gördüğü şeyleri belirler ve o seçenekler arasında özgür tercih yapmanın görece mümkün olduğunu söyler. İnsanlar seçimler yapar ama seçenekler, mümkün olduğunu düşündükleri şeylerle sınırlıdır. Maddi faktörler (örn. doğal kaynaklar ve fiziksel beceriler) ve kültürel öznel yapılar (örn. inançlar, temel değerler ve derinden bağlanılan normlar) insanların olanaklı ya da olanaksız kabul ettikleri şeyleri belirler ve insanlar olanaklı olduğuna inandıkları şeylere dayalı hareket ederler.

²⁵ Eleştirel gerçeklikle ilgili tartışma için bkz. Bhaskar (2003), Chernoff (2007), Danermark ve d. (2002) ve Groff (2004).

Sewell (1992), toplumsal yapıların, eş zamanlı olarak kültürel ve maddi olduğunu gözlemlemiştir. Bir insanın nasıl gördüğü, düşündüğü ve hissettiği (yani, kültür) maddi dünyada yaptığı şeyi biçimlendirir. Maddi nesneler, koşullar ve kaynaklar kültürel yapılara bağlıdır. Araştırmacılar “sözde somut verinin kendisinin de yorumlama gerektiren kültürel bir ürün olduğunu” kabul etmişlerdir (Sewell, 2005:190). Eğer bir kişinin dünya görüşü bir eylemi olanaksız, maddi bir kaynağı kullanılamaz ya da bir seçeneği erişilemez olarak tanımlıyorsa, onun “özgür irade”si kısıtlıdır. Eğer kültürel nedenlerden dolayı, bir kişi, bir böceği gıda kaynağı olarak ya da aynı anda üç eşe sahip olmayı ahlaki olarak mümkün görmüyorsa, o zaman kültürel inançlar maddi kaynakların kullanımını ve bazı eylemlerde bulunmayı kısıtlıyor demektir. Maddi ve öznel kültürel etkenler etkileşime girer. Kullanılabilir maddi kaynakları tanımlayan kültürel-öznel inançlar, istemi kısıtlar ve maddi koşullar, insanın kültürel-öznel deneyimlerini ve inançlarını biçimlendirebilir. Belirli koşullar altında kolektif beşeri edimler, maddi koşulların ve kültürel inançların derin yapılarını değişikliğe uğratabilir ve bu da istemin kapsamını genişletebilir.

5. BİLİM VE SAĞDUYU ARASINDAKİ İLİŞKİ NASILDIR? ESB, sağduyunun **yanlış bilinç** içerdiğini düşünür: Bu fikre göre insanlar çoğunlukla kandırılırlar ve kendi gerçek çıkarlarının aksine hareket ederler. Objektif gerçeklik mit ve yanılsamanın arkasında saklıdır. Yanlış bilinç, YSB açısından anlamsızdır; çünkü bir toplumsal aktörün yanlış ya da objektif gerçeklikten kopuk bir anlam sistemi kullandığını ima eder. YSB, bu sistemleri insanların yaratıp kullandıklarını ve araştırmacıların bu türden sistemleri yalnızca tanımlayabileceklerini ama onlara değer biçemeyeceklerini belirtir. ESB ise, toplumsal araştırmacıların, insan davranışını biçimlendirdikleri için öznel fikirleri ve sağduyuyu incelemeleri gerektiğini, yine de bunların kaynaklar ve iktidar üzerinde eşitsiz denetimin söz konusu olduğu nesnel bir dünyayı maskeleyebilecek mit ve yanılsama içerdiklerini söyler.

Eleştirel araştırmacıların söz ettiği yapıları görmek kolay değildir. Araştırmacılar öncelikle onları gizemden arındırmalı, sonra yüzeydeki görünümünün peçesini söküp atmalıdır. Bunun için dikkatli gözlem yeterli olmaz. Bu bize neyin gözlemleneceğini söylemez ve bir yanılsamayı gözlemlemek onu ortadan kaldırmaz. Bir araştırmacı, yüzeydeki ilişkilerin altına inmek, kriz ve yoğun çelişki dönemlerini gözlemlemek, bağlantıları irdelemek, geçmişe bakmak ve gelecekteki olanakları değerlendirmek için kuramı kullanmalıdır. Daha derindeki gerçeklik düzlemini açığa çıkarmak güçtür, ama elzemdir; çünkü yüzeydeki gerçeklik ideoloji, mit, çarpıtma ve sahte görünümle doludur. “Sağduyu, toplumsal olguları doğallaştırma ve neyse o olması gerektiğini varsayma eğilimi gösterir. Eleştirel olmadan, sağduyuya dayanan bir sosyal bilim... bu hataları yeniden üretir” (Sayer, 1992:43).

6. TOPLUMSAL GERÇEKLİKLE İLGİLİ BİR KURAMI YA DA AÇIKLAMAYI OLUŞTURAN NEDİR? ESB tündengelim ve tümevarımın ötesinde, açıklayıcı eleştiriler üretmek için **heptengidimden** faydalanır (Heptengidim 3. Bölüm'de ele alınmıştır). Heptengidim potansiyel bir kuramı "prova eder" ve sorar: Bu kuramdan ne çıkarabiliriz? Heptengidimi kullanan bir araştırmacı birden çok açıklamayı kullanır, bunların güçlerini tek tek değerlendirir ve yaratıcı bir şekilde hem verileri hem de fikirleri, süreç içinde yeniden bağlama oturtur ya da yeniden tanımlar. Heptengidim nadiren tek bir kati doğru üretir; bunun yerine, daha derin bir anlayış sağlarken bazı alternatifleri eler. Açıklayıcı eleştiri, toplumsal yaşamı incelerken hem şeyin "kendisini" hem de insanların incelemekte olduğumuz "şey" hakkında ne düşündüklerini ve onu nasıl anladıklarını incelememiz gerektiği öncülüyle işe başlar. Hem fiili koşullar hem insanların koşullarla ilgili düşünceleri önemlidir ve bu ikisi birbirine uyumayabilir.

Açıklayıcı bir eleştirinin pratik, ahlaki ve politik içerimleri vardır, çünkü hakim inançlardan farklı olabilir. Açıklayıcı bir eleştiri, koşulları aynı anda açıklar (ya da olayların neden gerçekleştiğini söyler) ve eleştirir (ya da tutarsızlıklara işaret eder, mitleri açığa çıkarır veya çelişkileri tespit eder).

Toplumsal koşulların açıklayıcı bir eleştiri içinde sunulması çoğunlukla insanları aydınlatacak ve onların kısıtlamalardan özgürleşmesine yardımcı olacaktır. Açıklayıcı eleştiri olarak açıklama, yüzeysel düzlemin ötesindeki gerçekliğin boyutlarını gün yüzüne çıkardıkça, insanlar temel toplumsal yapıların farkına varırlar ve bu toplumsal yapıları değiştiren mekanizmaları nasıl etkileyeceklerini öğrenebilirler. Bu açıdan, açıklayıcı eleştiriler, eyleme geçmek ve toplumsal değişim sağlamak için bir yol gösterirler.

7. BİR AÇIKLAMANIN DOĞRU MU YANLIŞ MI OLDUĞU NASIL BELİRLENİR? PSB tündengelimle hipotezler elde eder, hipotezleri yinelenen gözlemlerle test eder, ardından sonuçları birleştirerek nedensel yasaları doğrular ya da çürütür. YSB anlam sisteminin ve davranış örüntülerinin araştırılan kişiler açısından anlamlı olup olmadığını sorar. ESB, temel yapılar tarafından üretilen koşulları doğru tarif edip, ardından o bilgiyi toplumsal ilişkileri değiştirmek için uygulayarak kuramı test eder. Bir ESB kuramı insanlara kendi deneyimleri hakkında bilgi verir, onların kendi tarihsel durumlarını anlamalarına yardım eder ve onlara koşulları iyileştirmeye muktedir kılar.

ESB kuramı, pratik eylem hakkında bilgi verir; aynı zamanda pratik eylemin kullanımına dayalı olarak değiştirilir. Bir ESB kuramı büyür ve açıklamaya çalıştığı dünyayla etkileşime girer. ESB, gizli yapılara nüfuz ederek dünyayı açıklamaya ve değiştirmeye çalıştığı için, bir açıklamanın test edilmesi tek seferlik değildir. Kuramın test edilmesi süre giden, dinamik bir kuram uygulama ve değiştirme sürecidir. Bilgi, kesintisiz bir cehaleti yenme ve içgörülerini eylem yoluyla çoğaltma süreci içinde büyür, çoğalır.

ESB, kuramı pratiğe döküp ardından bu pratiğin sonuçlarını kuramı yeniden formüle etmede kullanarak iyi kuramı kötü kuramdan ayırır. **Praksis**, açıklamaların insanların dünyayı anlamasına ve onu değiştiren eylemlerde bulunmasına yardımcı olduğu zaman değer kazandığı anlamına gelir. Sayer'in (1992:13) öne sürdüğü gibi, "Bilgi her şeyden önce hem çevremizi (emek ya da çalışmayla) değiştirmeye çabalarken hem öteki insanlarla etkileşim kurarken gerçekleştirdiğimiz eylemler aracılığıyla kazanılır".

Eleştirel praksis, araştırmacıyla araştırılan insanlar arasındaki bölünmeyi, bilim ve gündelik yaşam arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışır. Örneğin, eleştirel bir araştırmacı, konut ayrımcılığı hakkında bir açıklama geliştirsin. Açıklamayı, koşulları değiştirmeye çalışmak için kullanarak test eder. Eğer açıklama, altta yatan ekonomik ilişkilerin ayrımcılığa neden olduğunu ve ev sahiplerinin evlerini azınlıklara kiraya vermeyi reddettiklerini, çünkü yalnızca azınlık olmayanlara ev kiralamanın karlı olduğunu söylüyorsa, o zaman azınlıklara ev kiralamayı karlı hale getiren politik eylemlerin, ev sahiplerinin davranışını değiştirmesi gerekir. Buna karşın, eğer açıklama, altta yatan ırksal bir nefretin ev sahiplerinin ayrımcılık yapmasına neden olduğunu söylüyorsa, o zaman kar odaklı eylemler başarısız olacaktır. Bu durumda eleştirel araştırmacı yeni politik eylemlere eşlik eden araştırmalarla, ev sahiplerinin davranışlarının temeli olarak ırksal nefreti inceleyecektir.

8. İYİ KANITLAR YA DA GERÇEKLERE DAYALI BİLGİ NEYE BENZER? PSB, bütün rasyonel insanların, üzerinde uzlaştığı tartışılmaz ve nötr olgular olduğunu varsayar. PSB'nin düalist doktrini, toplumsal olguların nesneler gibi olduğunu söyler. Toplumsal olgular, değerler ya da kuramlardan bağımsız var olur. YSB toplumsal dünyayı, anlamdan üretilmiş olarak görür, insanlar anlamları yaratmakta ve üzerlerinde anlaşılmaktadırlar. Pozitivizmin düalizmini reddeder, onun yerine öznel olana vurgu yapar. Bulgu, ilgili kişilerin öznel anlayışlarında saklı olan her şeydir. Eleştirel yaklaşım, nesne-özne arasındaki uçurumu bir köprüyle birleştirir. Maddi koşullarla ilgili olguların öznel algılardan bağımsız olarak var olduğunu, ama olguların kuramdan bağımsız olmadığını söyler. Aksine, olguların bir değer, kuram ve anlam çerçevesi içinden yorumlanması gerekmektedir. Örneğin, ABD'nin diğer ileri sanayileşmiş ülkelere oranla kendi gayrisafi millî hasılasının (GSMH) çok daha büyük bir yüzdesini sağlığa harcaması bir "olgu"dur, ancak ABD endüşük çocuk ölümü oranına sahip 29. ülkedir (her 1.000 canlı doğumda 7 ölüm). ESB bu olguyu, ABD'de sağlık hizmeti alamayan pek çok insan olduğuna ve herkesi kapsayacak bir sistem bulunmadığına dikkat çekerek yorumlar. Olguya, sağlık hizmetinin, kar amaçlı sigorta şirketleri, ilaç şirketleri, hastaneler ve şu anki düzenlemeden büyük kazançlar elde edenlerden oluşan karmaşık bir sistem aracılığıyla, sadece bazı insanlara sağlanması dahildir. Toplumun daha güçsüz ya da yoksul kesimleri, düşük nitelikli sağlık hizmeti alır ya da hiç

alamazken, bazı güç sahibi gruplar giderek zenginleşmektedir. ESB araştırmacıları olgulara bakar ve kimin kazanç sağladığını ve kimin kaybettiğini sorar.

Kuram, bir eleştirel araştırmacının yeni olgular bulmasına ve önemli olanları önemsizlerden ayırmasına yardımcı olur. Kuram, araştırmacılara olguları nerede arayacaklarını ve olgular bir kez ortaya çıkardıktan sonra onları nasıl yorumlayacaklarını söyleyen bir tür haritadır. Eleştirel yaklaşım, doğa bilimlerinde de kuramın bunu yaptığını söyler. Örneğin, bir biyolog mikroskoba bakar ve kırmızı kan hücrelerini görür –kan ve hücrelerle ilgili bir kurama ve biyoloğun mikroskobik olaylar hakkında aldığı eğitime dayalı olan bir “olgu”. Bu kuram ve eğitim olmadığı takdirde biyolog yalnızca anlamsız noktalar görecektir. Öyleyse, olgular ve kuramlar açıkça birbiriyle ilişkilidir.

ESB, kilit önemdeki olguları bulmak ve anlamakta sadece bazı kuramların faydalı olduğuna dikkat çeker. Kuramlar, dünyanın neye benzediğiyle ilgili inançlara, varsayımlara ve bir dizi ahlaki-siyasi değere dayanır. ESB bazı değerlerin ötekilerden daha iyi olduğunu belirtir.²⁶ Dolayısıyla, olguları yorumlamak için tarihi anlamalı, bir ahlaki-siyasi değerler kümesi benimsemeli ve temel yapılar için nereye bakacağımızı bilmemiz gerekir. Eleştirel bilimin farklı versiyonları farklı değer konumları sunar (örn. Marksizm’e karşı feminizm).

9. SOSYAL BİLİMLERDE BİLGİNİN ÖNEMİ YA DA FAYDASI NEDİR?
ESB araştırmacıları dünyanın nasıl işlediğini öğrenirlerken, görünmeyen güçleri ve fark edilmeyen adaletsizlikleri açığa çıkarmak için nesnel koşulların analizini öznel anlayışlarla ilişkilendirirler. Bu insanları eyleme geçmeye teşvik eder. ESB için bilgi insanların manipüle edeceği bir araç değildir, insanların iç, öznel deneyimlerini kavramak ve anlatmak da değildir; aksine bilgi dünyada etkin olarak rol almak için bir araçtır. Bilgi, insanları, geçmiş düşünme biçimlerinin zincirlerinden kurtarabilir ve olayların denetimini ele almalarına yardımcı olabilir. Bu eyleme geçmeyle farkındalık artışını birleştiren bir süreçtir.

ESB araştırmacıları **araçsal** ve pratik yönelimlerin bazı yönlerini harmanlar ve YSB’de vurgulanan iç, öznel gerçeklikle pozitivistin dış, ampirik gerçekliğinin oluşturduğu ikilik arasında köprü kurar. ESB bir “üçüncü yol” sunmak için düşünümsel bilgiyi kullanır (bkz. 2. Bölüm). **Düşünümsel-diyalektik yönelim** adı verilen bu üçüncü yol, “Perspektiflerin bir derlemesi ya da perspektifler arası bir uzlaşma değildir; başlı başına ayrı bir bakış açısını temsil eder” (Dahnermark ve d., 2002:202). Dış ve iç gerçekliği birbirinin karşıtı olarak ele almak yerine, düşünümsel-diyalektik bir yönelim, bunları tek bir dinamiğin iki yüzü olarak kabul eder. Bir dış ya da iç yönelim tek başına eksiktir. İki yüz birlikte bir bütün halinde çalışır ve birbirini etkileyecek şekilde iç içe geçmiştir.

²⁶ Feministlerin kadınlara ayrıcalık tanıyan bakış açıları için bkz. Sprague ve Zimmerman (1989); araştırmacıların tercih ettiği bileşenler için bkz. Rule (1978a, 1978b).

ESB bilgilerin uygulanmasında **dönüştürücü bir perspektif** benimser. Dönüştürmek, temelden değiştirmek, asli yapıları yeniden düzenlemek ve mevcut sınırları aşmak demektir. Bu perspektif, yüzeydeki gerçeklik düzleminin ötesine geçerek öznel anlayışları dış gerçeklikle hizalar, ardından yenilenmiş bir bilinci, dış koşulları ve gelecek fikirleri değiştirme potansiyeline sahip olan eylemlerde bulunmanın temeli olarak kullanır. Bilginin önemi, bilinci, somut eylemlerde yer alan, o eylemlerin sonuçları üzerine kafa yoran ve böyle devam eden bir döngüde, bir üst düzeye taşıyan insanlarla ilişkilendirme becerisinden kaynaklanır.

10. SOSYOPOLİTİK DEĞERLER BİLİME NEREDE DAHİL OLUR?

ESB'nin eylemci bir yönelimi vardır. Toplumsal araştırma, araştırmacının bir değer-konumuna bağlanmasını gerektiren ahlaki-siyasi bir etkinliktir. ESB, PSB'nin değer bağımsızlığını reddeder. Ayrıca YSB'ye göreceli yaklaşımı nedeniyle saldırır. YSB'de dahinin gerçekliğiyle budalanın gerçekliği eşit derecede geçerli ve önemlidir. Alternatif gerçeklikler ya da birbiriyle çelişen bakış açıları arasında karar vermenin, bir anlamı varsa bile çok azdır. Örneğin, yorumlayıcı araştırmacı, ırkçı bir bakış açısını yanlış olarak adlandırmaz, çünkü ona inananlar açısından her bakış açısı doğrudur. ESB, yalnızca birkaç doğru bakış açısını destekleme, diğerlerini ise yanlış ya da yaraltıcı kabul etme eğilimindedir.

Tüm toplumsal araştırmalar, zorunlu olarak bir değerle ya da ahlaki bir bakış açısıyla işe başlar. ESB için objektif olmak değerden bağımsız olmak demek değildir. Nesnellik gerçeğin çarpıtılmamış, doğru bir resmini gerekli kılar; "bilimin politikadan korunması gerektiği inancına meydan okur. Bazı politikaların -özgürleştirici toplumsal değişim politikalarının- bilimin objektifliğini arttırabileceğini ileri sürer" (Harding, 1986:162).

ESB, bir araştırmacının belli bir bakış açısına sahip olduğunu inkar etmenin kendisinin de bir bakış açısı olduğunu savunur. Bunun aksi, bir teknisyenin bakış açısıdır: Araştırma yürüt ve ahlaki soruları görmezden gel; bir sponsoru tatmin et ve emirlere uy. Böyle bir görüş, bilimin herkesin kullanabileceği bir alet ya da araç olduğunu söyler. Bu görüş, Nazi bilim insanları insanlık dışı deneyler yürütüp sonrasında suçsuz olduklarını, çünkü "yalnızca emirlere uyduklarını" ve "sadece bilim insanı" olduklarını iddia ettiklerinde güçlü biçimde eleştirilmişti. PSB çoğu zaman bu tür bir yaklaşım benimser ve teknokratik bilgi -iktidardaki insanların öteki insanları tahakküm altında tutmak ya da denetlemek için kullanımına uygun bilgi- üretir.²⁷

²⁷ Pozitivizmin teknokratik olduğu ve tahakküm kurmak için kullanıldığı yönündeki bir eleştirel bilim perspektifi için bkz. Habermas (1971, 1973, 1979). Habermas özgürleştirici bir alternatif önermiştir.

ESB, PSB ve YSB'yi yansız oldukları ve dünyayı değiştirmek yerine onu incelemekle ilgilendikleri için eleştirir. ESB, bilginin iktidar olduğunu savunur. Sosyal bilimlerde bilgi insanları kontrol etmek için kullanılabilir, fildişi kulelerde entelektüellerin oyuncağı olabilir ya da kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmalarına ve yaşamlarını iyileştirmelerine yardım etmek için insanlara verilebilir. Bir araştırmacının neyi incelediği, nasıl incelediği ve sonuçlarıyla ne yaptığı değerlerle ilgilidir, çünkü bilginin insanların yaşamları üzerinde somut etkileri vardır. Önemsiz davranışları inceleyen, yüzeyin altına inmeyi başaramayan ya da araştırma sonuçlarını bir üniversite kütüphanesine gömen araştırmacı, değer temelli ve ahlaki bir seçim yapmıştır. Araştırdığı insanları sürece dahil etmeden ya da özgürleştirmeden onlardan bilgi koparmayı tercih etmiştir (bkz. Düşünce Kutusu 4.2 Genişletilmiş Vaka Yöntemi ve ESB).

Özet

Her ne kadar tam zamanlı akademik araştırmacılardan çok azı eleştirel bilim yaklaşımını benimsiyor olsa da yerel eylem grupları, siyasi örgütlenmeler ve toplumsal hareketler çoğu zaman ESB yaklaşımına bağlı hareket ederler. Akademik dergilerde bu yaklaşıma çok az rastlanır. ESB araştırmacıları, her tür araştırma tekniğini kullanabilir ama tarihsel-karşılaştırmalı yöntemi tercih etme eğilimindedirler. Bu, söz konusu yöntemin, değişime yaptığı vurgudan ve araştırmacıların altta yatan yapıları ortaya çıkarmasına yardımcı olmasından kaynaklanır. ESB araştırmacıları, diğer araştırmacılardan kullandıkları araştırma tekniklerinden ziyade, bir araştırma problemine nasıl yaklaştıkları, ne tür sorular sordukları ve araştırma yapma amaçlarıyla ayrılırlar. Şema 4.4'te ESB'nin özeti yer almaktadır.

Şema 4.4 Eleştirel Sosyal Bilim (Özet)

1. Sosyal bilimin amacı, insanları özgürleştirmek ve güçlendirmek için saklı olan şeyleri açığa çıkarmaktır.
2. Toplumsal gerçekliğin birden çok katmanı vardır.
3. İnsanlar gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahiptirler ve şeyleştirme tarafından yanlış yönlendirilirler; toplumsal yaşam ilişkiseldir.
4. İnsan failliği hakkında sınırlı özerklik tutumu benimsenir.
5. Bilimsel bilgi, mükemmel değildir ama yanlış bilince karşı savaşabilir.
6. Açıklayıcı eleştiriler oluşturmak için heptengidim kullanılır.
7. Açıklamalar praksis aracılığıyla doğrulanır.
8. Tüm bulgular kurama bağımlıdır ve bazı kuramlar daha derindeki bulgu türlerini açığa çıkarır.
9. Bilginin kullanımında, dönüştürücü bir perspektif ve düşünsel-diyalektik bir yönelim benimsenir.
10. Toplumsal gerçeklik ve onun incelenmesi zorunlu olarak ahlaki-siyasi bir boyut içerir ve ahlaki-politik konular insanı özgürleştirmek ve güçlendirmek açısından birbiriyle eşit değildir.

Düşünce Kutusu 4.2 Genişletilmiş Vaka Yöntemi ve ESB

Michael Burawoy'un (1998) genişletilmiş vaka yöntemi, eleştirel sosyal bilime bir örnektir. Burawoy, bu yöntemin düşünömsel bilimi etnografiye ya da saha araştırmasına uyguladığını söyler. Düşünömsel bilim, toplumsal araştırmanın araştırmacıyla araştırılan insanlar arasında bir diyaloga benzemesi gerektikliğini belirten bir ESB türüdür. Böylece öznelararasılık, pozitivizmdeki gibi yalnızca bilim insanları arasında değil, araştırmacıyla araştırılan insanlar arasında da gerçekleşir. Burawoy, düşünömsel bilimin dört özelliğini tespit etmiştir:

1. Araştırmacı, özne-katılımcılarla etkileşime girer. Onların karşılıklı etkileşimlerinden kaynaklanan kesintiler ya da rahatsızlıklar, toplumsal yaşamı açıklığa kavuşturmaya ve daha iyi aydınlatmaya yardım eder.
2. Araştırmacı, belirli durumlarda özne-katılımcının dünya görüşünü benimser ama orada durmaz. Araştırmacı, bireysel öznelerden ve özgül durumlardan kaynaklanan pek çok görüşü, geniş toplumsal süreçler şeklinde bir araya getirir.
3. Araştırmacı, toplumsal dünyayı eş zamanlı olarak hem içeriden dışarıya doğru (yani araştırılan insanların öznel bakış açısından) hem de dışarıdan içeriye doğru (yani insanları etkileyen dış güçlerin perspektifinden) görür.
4. Araştırmacı, kuramı kesintisiz bir şekilde inşa eder ve yeniden inşa eder. Bu, araştırılan insanlarla ve bilim camiasındaki diğer araştırmacılarla diyalog içinde gerçekleşir.

Burawoy, genişletilmiş vaka yöntemini Zambiya'daki maden işçilerini incelemek için kullanmıştır. ESB'nin en çok, insanların "daha geniş ekonomik ve siyasi sistemlere direnecek güçten yoksun olduğu" (s. 30) durumlara —başka bir deyişle insanların, tahakküm altında oldukları ve kendi yaşamları üzerinde çok az söz haklarının bulunduğu durumlara—uyduğunu ileri sürmüştür. ESB yaklaşımı, insanların iktidar eşitsizliklerine ve tahakküme ya da bunların etkisini azaltmaya çalıştığı bağlamlar içinde mücadelesini yürütür. İnsanların, dış iktidar odaklarını ve bu odakların yaşamları üzerinde sahip oldukları kontrolü sorgulamaya ve buna meydan okumaya başladığı özgürleşme koşullarının altını çizer.

İki Alternatif Yaklaşım

4.6. Feminist araştırmanın ve postmodern araştırmanın özelliklerini özetlemek

Daha az bilinen ancak 1980'lerden beri görünürlük kazanan iki yaklaşım, feminist ve postmodern toplumsal araştırmadır. Her ikisi de PSB'yi eleştirir; YSB ve ESB'deki fikirlerin üzerine inşa edilen alternatifler sunarlar.

Feminist Araştırma

Feminist araştırma, çoğu kadın olan, kendini feminist olarak tanımlayan ve bilinçli olarak değer-temelli feminist bir perspektif benimseyen araştırmacılar tarafından yürütülür. Feminist araştırmacılar birçok araştırma tekniğini kullanır, kadınlara söz hakkı vermeye çabalar ve toplumsal cinsiyete, araştırmada merkezi önem atfedeler ve toplumsal araştırmaların çoğunda baskın olan erkek yönelimli perspektife meydan okurlar.

Feminist toplumsal araştırma **Yerleşik Bilgi Kuramı**'nı benimser. Bu kuramın ana hatları 1980'lerin ortalarında yayınlanan iki kilit çalışmada çizilmiştir: *Women's Ways of Knowing*

[Kadınların Bilme Biçimleri] (Belenky vd., 1986) ve *The Science Question in Feminism* [Feminizmde Bilim Sorunu] (Harding, 1986). Kuram bir araştırmacının toplumsal-siyasal konumunun (yani kişinin bir ırk, toplumsal cinsiyet ya da sınıf gibi toplumsal kategorilere mensubiyetinin) araştırma açısından önemli olduğunu, çünkü kişiye, başka toplumsal konumlardaki insanların çoğu kez mahrum olduğu bilgi türlerine erişim ya da bir perspektif temin ettiğini söyler. "Hiçbir yere ait olmayan bakış" varsayımını, yani bilgi üretiminin bağlamdan bağımsız olduğu ve bilen kişinin bilgi üretme biçiminin onun toplumsal konumuyla sınırlandırılmış olmadığı fikrini sorgular.

Daha kesin bir dille söylersek, feminist araştırma, kadınların öznel deneyimlerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu varsayar.²⁸ Pek çok feminist araştırmacı, PSB'nin eril bir bakış açısının varsayımlarına dayandığını düşünür; objektif, mantıksal, görev yönelimli ve araçsaldır. Aksine feminist varsayımlar, yaşamın öznel-duygusal boyutlarına ve etkileşimsel süreçlerine odaklanırlar. PSB bireysel rekabete, çevreyi tahakküm altına alma ve kontrol etmeye ve "somut olgular"a yapılan eril vurguları yansıtır. Bir kişiyi, olayları kontrol etmeye ve onlara etki etmeye muktedir kılacak güçlerin aranmasını vurgulayan ataerkil bir yönelimi de yansıtır. Buna karşın, feminist araştırmacı daha anaerkil bir yönelim benimser. Diğer insanlarla etkileşim kurmanın ve işbirliği yapmanın yollarını arar ve doğal çevrenin güçlerine bağlı hareket eder. Feminist araştırma uzlaşmaya ve insani bağları geliştirmeye önem verir. Toplumsal dünyayı birbiriyle bağlantılı beşeri ilişkilerden oluşan bir ağ olarak görür; bu ağ güven ve karşılıklı yükümlülük hisleriyle birbirine bağlanmış insanlarla doludur. Toplumsal yaşamın öznel, empatiye dayalı, süreç odaklı, anaç-şefkatli ve kapsayıcı yanlarını vurgular. Feminist araştırma da eylem odaklıdır ve feminist değerleri iletmeye çalışır (bkz. Şema 4.5 Feminist Araştırma [Özet]).

Feminist araştırmacılar, feminist olmayan araştırmaların çoğunun, örtülü cinsiyetçi varsayımlar ve kültürel inançlar içerdiklerini ileri sürerler. Feminist olmayan araştırma, erkeklerin deneyimini tüm insanlara geneller, temel bir toplumsal ayrım olarak toplumsal cinsiyeti ihmal eder, erkeklerin problemlerine odaklanır, erkekleri referans noktası olarak alır ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini verili kabul eder. Örneğin, feminist olmayan bir araştırmacı, bir ailedeki yetişkin erkek, düzenli gelir getiren bir iş bulamadığında ailenin işsizlik problemi yaşadığını söyleyebilir. Aynı aileden bir kadın, ev dışında düzenli iş bulamadığında bu eşit ölçüde önemli bir ailevi problem olarak görülmez. Aynı şekilde, feminist olmayan araştırmacılar çoğu kez bekar anne kavramını kullanırlar, ama onun karşıtı olan bekar baba kavramını kullanmazlar.

²⁸ Bkz. Crasnow (2014) ve Olsen (1994).

Feminist yaklaşım, araştırmacıları temelde toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimseler olarak görür.

Toplumsal cinsiyetin tek tek araştırmacılar üzerindeki etkisine ilaveten, temel kuramsal varsayımlar ve bilim camiası da toplumsal cinsiyetlendirilmiş bağlamlarda ortaya çıkarlar. Toplumsal cinsiyetin kültürde her zaman hissedilen bir etkisi vardır ve bilimsel incelemenin toplumsal süreçlerinden soyutlanamayacak temel inançları ve değerleri biçimlendirir.²⁹

Feminist araştırmacılar, inceledikleri insanlarla etkileşime girer ve işbirliği yaparlar. Kendi kişisel ve profesyonel yaşamları iç içe geçmiştir. Örneğin, feminist araştırmacılar görüşme yapılan bir kişinin deneyimlerini idrak etmeye çalışırken onlarla kendi duygularını ve deneyimlerini paylaşırlar. Bu süreç, araştırmacı ile görüşülen kişi arasında zaman içinde olgunlaşacak kişisel bir ilişkinin doğmasına yol açabilir. Reinharz (1992:263) şunu ileri sürmüştür: "Formel ve kişisel ilişkiler arasındaki ayrımın belirsizleşmesi, tıpkı araştırma projesiyle araştırmacının yaşamı arasındaki... farkın ortadan kalkması gibi, feminist araştırmaların hepsinin değilse bile çoğunun özelliğidir."

Kadın bakış açısının etkisi ve incelenen şeyle yakın bir ilişki kurma arzusu biyoloji bilimlerinde bile ortaya çıkar. Feminist araştırmacılar nicel analizlerden ve deneylerden kaçınma eğilimindedir. Başta nitel araştırma ve vaka çalışmaları olmak üzere birçok yöntem kullanırlar.³⁰ Gorelick (1991) pek çok feminist araştırmacının yorumlayıcı sosyal bilime sempatisini eleştirmiştir. YSB, araştırılanların bilinciyle sınırlıdır ve gizli yapıları açığa çıkarmakta başarısız olur. Gorelick, feminist araştırmacıların eleştirel bir yaklaşım benimsemesini ve toplumsal değişimi daha belirgin biçimde savunmasını ister.

Şema 4.5 Feminist Toplumsal Araştırma (Özet)

1. Feminist bir değer-perspektifini savunur ve cinsiyetçi varsayım, kavram ve araştırma sorularını reddeder.
2. Yerleşik Bilgi Kuramı'nı, yani bir araştırmacının toplumsal konumunun (özellikle toplumsal cinsiyetinin) bilgiye erişimini etkilediği fikrini, benimser.
3. Araştırmacının kişisel duygu ve deneyimlerinin araştırma sürecinin parçası olmasına imkan tanır.
4. Araştırmacıyla çalıştıkları arasında empatiye dayalı bağların oluşturulmasını teşvik eder.
5. Araştırma tekniklerinin seçiminde esnekliği ve akademik alanlar arasındaki sınırların aşılmasını savunur.
6. İnsani deneyimin duygusalılık ve karşılıklı bağımlılık boyutlarını tanır.
7. Kişisel ve toplumsal değişimi kolaylaştırmayı hedefleyen eylem odaklı araştırmayı ve praksişi tercih eder.

²⁹ Bakınız Evelyn Fox Keller'ın (1983) Barbara McClintock biyografisi ve cinsiyet ve bilim üzerine diğer denemeleri (1985, 1990). Ayrıca bkz. Longino (1990), 6. ve 7. Bölümler.

³⁰ Nitel araştırma teknikleri ve feminist araştırmacılar için bkz. Cohen vd. (2011) ve O'Shaughnessy & Kogman (2012).

"Postmodernizmi tanımlamak neredeyse imkansızdır" (Alvesson, 2002:18). Böyle bir ifadenin üç nedeni vardır: Birincisi, postmodernizmin yaratıcıları ve savunucuları bilinçli bir şekilde kesin tanım ve betimlemeleri reddederler. İkincisi, postmodernizmin onlarca muğlak versiyonu ve anlamı vardır ve bunlar çoğu zaman birbiriyle çelişir. Üçüncüsü, postmodernizmin toplumsal araştırmayla ilişkisi neyi temsil ettiğinden ya da neyi savunduğundan ziyade neye karşı olduğuna ya da yani reddettiğine odaklanmıştır. Postmodernizm toplumsal araştırmanın temel hedefini, yani genellenebilir bilgi üretmek için dikkatli, sistematik ve ampirik bir inceleme yapmayı esastan reddeder. Postmodern araştırma, sanat, müzik, edebiyat ve kültürel eleştiriyi içeren daha büyük postmodern hareketin parçasıdır. Beşeri bilimlerde doğmuştur ve kökleri varoluşçuluk, nihilizm ve anarşizm felsefelerine ve Martin Heidegger'in (1889-1976), Michel Foucault'nun (1926-1984), Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900), Jean-Paul Sartre'in (1905-1980) ve Soren Kierkegaard'ın (1813-1855) fikirlerine uzanır. Postmodernizm, modernizme bir reddiyedir. Modernizm, Aydınlanma Çağ'ında ortaya çıkan temel varsayımlara, düşünce ve değerlere işaret eder. Modernizm mantıksal akıl yürütmeye dayanır. Gelecek hakkında iyimserdir ve ilerlemeye inanır, teknoloji ve bilime güveni vardır ve hümanist değerleri benimser (yani fikirleri beşeri refaha etkileri temelinde değerlendirir). Modernizm, çoğu insanın üzerinde anlaşılabilecekleri güzellik, doğruluk ve ahlak standartları olduğunu savunur.³¹

Postmodern araştırmacılar, sanat ya da beşeri bilimler ve sosyal bilimler arasında hiçbir ayrım gözetmezler. ESB'nin, toplumsal dünyanın mitlerden arındırılması hedefini paylaşırlar, yüzeysel görünümleri yapı sökme uğratmak ya da yırtıp atmak ve gizli yapıyı ortaya çıkarmak isterler. YSB'nin aşırı biçimleri gibi postmodernizm de soyut açıklamaya güvenmez ve araştırmanın asla betimlemekten fazlasını yapamayacağını ve tüm betimlemelerin eşit derecede geçerli olduğunu savunur. Bir araştırmacının betimlemesi, başka birininkinden ne daha üstün ne daha aşağıdır; yalnızca araştırmacının kişisel deneyimlerini tasvir eder. YSB ve ESB'nin ötesine geçen postmodernizm, sosyal bilimi parçalarına ayırmaya kalkışır.

Aşırı postmodernistler, toplumsal dünyanın bilimi olasılığını reddeder, sistematik ampirik gözlemlerin hiçbirine güvenmez ve bilginin genelleştirilebilir olduğundan ya da zaman içinde birikip arttığından şüphe ederler. Mirc-handai (2005), postmodernist toplumsal araştırmanın, 1990'lardan itibaren epistemolojik bir postmodernizmden ampirik bir modernizme doğru değişim gösterdiğini ileri sürmüştür. Ampirik postmodernizm daha az anti-ampiriktir

³¹ Bkz. Alvesson (2002) ve Rosenau (1992).

ve toplumsal araştırmanın yaşadığımız çağın özgün ampirik koşullarını incelemek için değişmesi gerektiğini savunur.

Postmodernistler araştırma sonuçlarının yansız ve nötr biçimde sunulmasına karşı çıkarlar. Bir araştırmayı yürüten ya da yazan kişi, kendini asla raporu okuyandan saklamamalı, aksine varlığı, raporda belirsizliğe yer bırakmayacak biçimde açık olmalıdır. Dolayısıyla postmodern bir araştırma raporu, bir sanat yapıtına benzer. Amacı başkalarını uyarmak, onlara zevk vermek, bir tepkinin açığa çıkmasını sağlamak ya da merak uyandırmaktır. Postmodern raporların çoğunlukla teatral, dışavurumcu veya dramatik bir sunum tarzı vardır. Kurgusal bir eser, film ya da oyun biçiminde olabilirler.

Postmodernist, bir araştırmacının toplumsal yaşam hakkında ürettiği bilgilerin kısa bir öykü, bir şaka ya da bir şarkı aracılığıyla bir akademik dergi makalesiyle olduğundan daha iyi iletilebileceğini ileri sürer. Şakanın, öykünün ya da şarkının değeri, onu okuyan ya da onunla karşılaşan insanlarda deneyimler uyandırabilecek bir hikaye anlatmalarında yatar. Postmodernizm seçkincilik karşıtıdır, bilimin kestirimde bulunmak ve siyasi kararlar almak için kullanımını reddeder. Postmodernistler, iktidar ilişkilerini ve insanlar üzerindeki bürokratik denetim biçimlerini pekiştirmek için pozitivist bilimi kullananlara karşıdır (bkz. Şema 4.6 Postmodern Toplumsal Araştırma [Özet]).

Şema 4.6 Postmodern Toplumsal Araştırma (Özet)

1. Tüm sistematik toplumsal kuramlar da dahil olmak üzere tüm ideolojileri ve örgütlü inanç sistemlerini reddeder.
2. Akıl, mantık, tutarlılık ve ampirik bulgudan ise söyleme, sezgiye, fanteziye, hayal gücüne ve kişisel deneyime öncelik verir.
3. İyileşme, evrim ve zaman içinde gelişme ideallerini reddederken, bir duraklama, anlamsızlık ve karamsarlık hissine önayak olur.
4. Öznelliği, ampirik realizmi bilme-anlama olasılığının üstünde gören güçlü bir nominalist ontolojiyi benimser.
5. Son derece görececi; "gerçek" veya "doğru ya da yanlış" diye bir şey asla yoktur, sadece hiçbirisi diğerine üstün olmayan sonsuz sayıda yorum vardır.
6. Hızla değiştiği için tam olarak temsil etmenin beyhude bir çaba olduğu bir dünyada muazzam bir parçalanma, kaos ve karmaşıklık görür.

Sonuç

Bu bölümde iki önemli şey öğrendiniz: Birincisi, bilimin amacı ve toplumsal gerçekliğin doğası hakkındaki felsefi varsayımlara dayalı olarak, birbirine rakip toplumsal araştırma yaklaşımları bulunmaktadır. İkincisi, ideal-tip yaklaşımlar, araştırmayla ilgili temel soruları farklı yanıtlar (bkz. Tablo 4.1). Çoğu araştırmacı aslen bir yaklaşım içinde çalışır, ama pek çoğu başka yaklaşımlar-

dan da parçalar alır. Aynı konuyu bu yaklaşımların herhangi birini kullanarak inceleyebileceğinizi, ama her bir yaklaşımın konuyu farklı biçimde ele almayı beraberinde getirdiğini unutmayın.

Dört ülkede azınlık ve çoğunluk grupları arasında ayrımcılık ve istihdam rekabeti konusu buna örnek verilebilir: Orta Avustralya'daki Aborjinler, Batı Kanada'daki Çinliler, Ortabatı ABD'deki Afro-Amerikanlar ve Londra'daki Pakistanlılar. PSB araştırmacıları, önce çoğunluk-azınlık ilişkileriyle ilgili genel bir kuramdan tümdengelim yoluyla hipotezler geliştirirler. Kuram büyük olasılıkla nedensel ifadeler ya da öngörüler biçimindedir. Araştırmacılar, daha sonra mevcut resmi- istatistiksel verileri toplar ya da kuramın tespit ettiği, ilk temasın biçimi, çoğunluk ve azınlık gruplarının karşılıklı sayısal oranları ya da ırksal farklılıkların görünürlüğü gibi etkenleri, doğru ölçebilmek için bir tarama yürütürler. Son olarak, PSB araştırmacıları istatistikleri kullanarak kuramın ayrımcılık derecesi ve istihdam rekabetinin yoğunluğuyla ilgili öngörülerini formel olarak test ederler.

Bir YSB araştırmacısı, dört ülkenin her birinde hem azınlık hem çoğunluk gruplarından belirli insanlarla kişisel olarak konuşur ve onları gözlemler. Bu görüşmeleri ve gözlemleri, her grubun temel sorunu ne olarak gördüğünü, ayrımcılık ve istihdam rekabetinin grup üyelerine gündelik meseleler gibi gelip gelmediğini öğrenmek için kullanılır. Araştırmacı, insanların söylediklerini, onların gündelik işlerinin bağlamı içine yerleştirir (örn. kira ödeme, aile kavgalarına karışma, yasalarla uyumsuzluğa düşme, hastalanma, vb.). Azınlık-taki ya da çoğunluktaki insanların ayrımcılık hakkında ne düşündüklerini, nasıl iş bulduklarını ve iş bulmak ya da işlerini korumak için fiili olarak ne yaptıklarını gördükten sonra, bulgularını başkalarının anlayabileceği biçimde betimler.

Bir ESB araştırmacısı, daha genel toplumsal ve tarihsel bağlama bakarak işe başlar. Buna Avustralya'nın İngiliz sömürgeciler tarafından istila edilmesi ve ülkenin bir hapisane kolonisi olarak tarihi, Çin'de insanların Kanada'ya göç etmesine neden olan ekonomik koşullar, ABD'deki köleciler geçmiş ve sivil hak mücadeleleri ve İngiltere'nin sömürge imparatorluğunun yükselişi ile çöküşü ve eski sömürgelerinden insanların göçü gibi etkenler dahildir. Araştırmacı, sorgulamasını ahlaki-eleştirel bir perspektiften yapar: Çoğunluk grubu azınlığa karşı ayrımcı davranıyor ve onu ekonomik olarak sömürüyor mu? Araştırmacı altta yatan sömürü örüntüsünü belgelemek ve her bir ülkedeki ayrımcılık düzeyini ölçmek için pek çok kaynağa bakar. Gruplar arasındaki gelir farklılıkları ile ilgili istatistiksel bilgileri gözden geçirebilir, grupların yaşam koşullarını kişisel olarak inceleyebilir ve insanlarla iş görüşmelerine gidebilir ya da insanların halihazırda ne düşündüklerini bulmak için anketler yapabilir. Araştırmacı, ayrımcılığın bir azınlık grubunun iş bulmasını nasıl engellediğini görür görmez, gerçek koşulları açığa vurmak için ve siyasi-

toplumsal eylemi teşvik etmek için bulgular üzerine kamuya açık seminerler verir ve sonuçları azınlık grubu üyeleri tarafından okunan gazetelerde yayımlar.

Üç yaklaşımla ilgili bütün bu söylenenler, toplumsal araştırmayla ilgili bir derste sizin için ne anlam ifade eder? Birincisi, toplumsal araştırmada tek bir doğru yaklaşımın olmadığı anlamına gelir. Bu, her şeyin mubah olduğu anlamına gelmez ya da uzlaşma zemininin bulunmadığı anlamına (bkz. Düşünce Kutusu 4.3 Üç Büyük Sosyal Bilim Yaklaşımının Ortak Özellikleri). Aksine toplumsal araştırma yapmayı bir bina gibi düşünürsek, bu binanın zemininin kaygan olduğu anlamına gelir. Başka bir deyişle, şu an birden fazla yaklaşım “yürürlükte”dir. Belki bu, her zaman böyle olacaktır.

Yaklaşımların farkında olmak araştırma raporlarını okumanıza yardım edecektir. Çoğunlukla araştırmacılar bir yaklaşıma dayanırlar, ama hangisini kullandıklarını size nadiren söylerler.

İkincisi, yaklaşımın varlığı, araştırma yaparken başarmaya çalıştığınız şeyin (yani yasalar keşfetmek, altta yatan yapıları tespit etmek ve anlam sistemlerini betimlemek), kullandığınız yaklaşıma göre farklılık göstereceği anlamına gelir. Söz konusu üç yaklaşımla 2. Bölüm’de ele alınan araştırma türleri arasındaki eşleşme esnektir. Örneğin, PSB’nin maliyet-fayda analizi yapması beklenir, YSB araştırmacıları keşfedici araştırmaya meylederler, ESB araştırmacıları ise eylem araştırmalarına önem verirler. Toplumsal araştırma yaparken kullanılan yaklaşımları bilerseniz, yürüteceğiniz çalışmanın türü hakkında daha bilinçli bir karar verebilirsiniz.

Üçüncüsü, toplumsal araştırmada kullanılan çeşitli teknikler (örneklem, görüşme, katımlı gözlem vb.) nihayetinde bu yaklaşımlardan alınan varsayımlara ve fikirlere dayanmaktadır. Çoğu kez, bir araştırma tekniğinin, ona temel teşkil eden akıl yürütme biçimi olmaksızın sunulduğunu göreceksiniz. Yaklaşımları bilmekle, özgül araştırma tekniklerinin dayandığı ilkeleri daha iyi anlayabilirsiniz. Örneğin, deneysel araştırmanın kesin ölçümleri ve mantığı doğrudan pozitivistizmden gelir, saha araştırması ise yorumlayıcı bir yaklaşıma dayanır.

Buraya kadar, araştırma sürecinin genel işleyişine, farklı çalışma ve kuram türlerine ve toplumsal araştırmadaki üç temel yaklaşıma baktık. Şimdiye dek toplumsal araştırmanın ana hatlarını kavramış olmalısınız. Bir sonraki bölümde, belli araştırma projelerinin raporlarını nerede bulacağınızı öğreneceksiniz.

Tablo 4.1 Üç Toplumsal Araştırma Yaklaşımı Arasındaki Farkların Özeti

	Pozitivizm	Yorumlayıcı Sosyal Bilim	Eleştirel Sosyal Bilim	Feminist	Postmodern
1. Araştırmanın amacı	İnsanlar olayları öngörebilsin ve denetleyebilsin diye doğa yasalarını keşfetmek	Anlamli toplumsal eylemi anlamak ve tanımlamak	Mitleri paramparça etmek ve insanları toplumu değiştirmeye muktedir kılmak	Anaçlık ve eşitlik değerlerini iletirmek için insanları muktedir kılmak	Öznel benliği ifade etmek, oyuncu olmak, eğlendirmek ve uyar-mak
2. Toplumsal gerçeğin doğası	Keşfedilebilir, önceden var olan, sabit örüntüler ya da düzen	Beşeri etkileşimle üretilen bir durumun akıcı tasvirler	Altta yatan gizli yapıların kontrolündeki birden çok katman	İnsanları baskı altında tutan, toplumsal cinsiyet temelli iktidar ilişkileri	Gerçek kalıplar ya da master plan olmaksızın, kaotik ve akışkan
3. İnsan doğası	Dış güçler tarafından biçimlendirilen, bencil, rasyonel bireyler	Anlam üreten ve sürekli kendi dünyalarını anlamlandıran toplumsal varlıklar	Yanılsamanın pençesine düşmüş, gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahip yaratıcı, uyum sağlayabilen insanlar	Gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahip, çoğunlukla gözle görülmeyen güçlerin pençesine düşmüş olan, toplumsal cinsiyetlendirilmiş varlıklar	Gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahip, yaratıcı, dinamik varlıklar
4. İnsan failliği	Güçlü dış toplumsal baskılar, insanların eylemlerini biçimlendirir; özgür irade büyük oranda bir yanılsamadır	İnsanlar belirgin bir iradeye sahiptirler, anlamlar geliştirirler ve seçim yapma özgürlükleri vardır.	Sınırlı özerklik ve yapısal olarak kısıtlı özgür irade; ama sınırlar yerinden oynatılabilir.	Toplumsal cinsiyete dayalı yapısal sınırlar seçimleri kısıtlar; ama yeni düşünme ve eylem biçimleri sınırları aşabilir.	İnsanların güçlü bir iradesi vardır ve tüm yapılar yanılsamadır.
5. Sağduyunun rolü	Bilimden açıkça farklıdır ve onun kadar geçerli değildir	Sıradan insanların kullandığı güçlü gündelik kuramlar	İktidarı ve objektif koşulları gizleyen yanlış inançlar	İktidarı ve objektif koşulları gizleyen yanlış inançlar	Toplumsal gerçeğin özü bilimsel ya da bürokratik akıl yürütme biçimlerinden üstündür.

	Pozitivizm	Yorumlayıcı Sosyal Bilim	Eleştirel Sosyal Bilim	Feminist	Postmodern
6. Kuramın Genel görünümü	Birbiriyle bağlantılı tanımlar, aksiyomlar ve yasalardan oluşan mantıksal, tündengeleme dayalı bir sistem	Bir grubun anlam sisteminin nasıl üretildiğinin ve sürdürüldüğünün tasviri	Gerçek koşulları açığa çıkaran ve insanların eyleme geçmesine yardımcı olan bir eleştiri	Gerçek koşulları açığa çıkaran ve insanların daha iyi bir dünyaya giden yolu görmesine yardımcı olan bir eleştiri	Ötekileri eğlendirebilen, şoke edebilen ya da uyarabilen bir performans ya da sanatsal dışavurum
7. Doğru bir açıklama	Mantıksal olarak yasalara bağlıdır ve olgulara dayanır.	Araştırılanlar için anlamlıdır ya da onlara doğru gelir.	İnsanlara dünyaya değiştirmek için gerekli araçları sağlar.	İnsanları baskıcı ilişkilerden kurtarmaya yardımcı olacak fikirleri/ araçları sağlar.	Hiçbir açıklama diğerinden daha doğru değildir; onlara inan anlar için hepsi doğrudur .
8. İyi bulgular	Başkalarının tekrarlayabileceği kesin gözlemlere dayanır.	Akışkan toplumsal etkileşimlerin bağlamına gömülüdür.	Yüzeysel düzeyin altına nüfuz eden bir kuramdan beslenir.	Toplumsal cinsiyet yapılarını açığa çıkaran bir kuramdan beslenir.	Estetik özellikleri vardır ve insanların içindeki duygulara hitap eder.
9. Bilginin önemi	Araçsal bir yönelime sahiptir; bilgi insanların olaylara hükmetmesine ve onları denetlemesinin olanak verir.	Pratik bir yönelimi vardır; bilgi başkalarının yaşam dünyalarını ve deneyimleriyle empati kurmamıza/ onları benimsememize yardım eder.	Diyalektik bir yönelim vardır; bilgi insanların daha derindeki yapıları görmesine ve değiştirmesine olanak verir.	Bilgi farkındalığı artırır ve insanlara değişiklik yapma gücü verir.	Formel bilginin hiçbir özel değeri yoktur; eğlendirici olabilir ya da kişisel zevk verebilir.
10. Değerlerin yeri	Bilim değer bağımsızdır ve değerlerin konusu seçimi dışında bilimdeki yeri yoktur.	Değerler toplumsal yapının ayrılmaz bir parçasıdır; hiçbir grubun değerleri yanlış değildir, yalnızca diğerlerinden farklıdır.	Her türlü bilim bir değer konumuyla başlamalıdır; bazı konumlar doğrudur, bazıları yanlıştır.	Değerler araştırma için elzemdir ve feminist değerler açıkça tercih edilir.	Değerler araştırmaya içkindir, ama tüm değer konumları birbiriyle eşittir.

Düşünce Kutusu 4.3 Başlıca Üç Sosyal Bilim Yaklaşımının Ortak Özellikleri

1. *Hepsi ampiriktir.* Her biri, insanların görüntülerinin, seslerinin, davranışlarının, koşullarının, tartışmalarının ve eylemlerinin gözlemlenebilir gerçekliğine dayanır. Araştırma, asla sadece uydurmacaya ya da hayal gücüne dayanmaz.
2. *Hepsi sistematiktir.* Her biri çok titiz ve dikkatli çalışmayı vurgular. Hepsi gelişigüzel, özensiz ya da baştan savma düşünme ve gözleml reddeder.
3. *Hepsi kuramsaldır.* Kuramın doğası değişiklik gösterir, ama hepsi fikirleri kullanmaya ve örüntülerle görmeye önem verir. Hiçbiri toplumsal yaşamın kaos ve düzensizlikten oluştuğunu savunmaz; hepsi açıklama ya da anlamının mümkün olduğunu savunur.
4. *Hepsi kamusaldır.* Hepsi, bir araştırmacının çalışmasının samimiyetle öteki araştırmacılara açıkça gösterilmesi gerektiğini söyler; açıklanmalı ve paylaşılmalıdır. Hepsi araştırma süreçlerini gizli tutmaya, mahrem kabul etmeye ya da sır gibi saklamaya karşıdır.
5. *Hepsi özdüşünümseldir.* Her yaklaşım araştırmacıların yaptıkları hakkında düşünmeleri ve kendi kendilerinin bilincinde olmaları gerektiğini söyler. Araştırma hiçbir zaman körlemesine ya da düşüncesizce yapılmaz. Ciddi bir akıl yürütme ve öz-farkındalık gerektirir.
6. *Hepsi açık uçlu süreçlerdir.* Hepsi araştırmayı sürekli hareket eden, evrilen, değişen, yeni sorular soran ve ipuçlarını takip eden bir şey olarak görür. Hiçbiri onu durağan, sabit ya da kapalı olarak görmez. Mevcut bilgiler ya da araştırma süreçleri "taşa kazınmış" ve yerleşik değildir.

Sürekli değişim ile yeni düşünme ve iş görme biçimlerine açık olmayı gerektirirler. Dolayısıyla aralarındaki farklılıklara karşın bütün yaklaşımlar, sosyal bilimlerin özdüşünümsele ve açık uçlu kamusal süreçler aracılığıyla sistematik olarak bir araya getirilmiş, ampirik temelli kuramsal bilgiler üretmeye çabaladığını söyler.

Anahtar Terimler

Açıklayıcı eleştiri
Anlamalı toplumsal eylem
Araçsal yönelim
Aşkın perspektif
Değerden bağımsız bilim
Determinizm
Diyalektik
Doğal tutum
Dönüştürücü perspektif
Düşünümsele-diyalektik yönelim
Eleştirel sosyal bilim (ESB)
Epistemoloji
Görececilik
Hermenötik
İdiyografik
İnşacı yönelim

İstenççilik
Kapsayıcı yasa modeli
Mekanik insan modeli
Nedensel yasalar
Nomotetik
Ontoloji
Öznelerarasılık
Paradigma
Paranteze alma
Pozitivist sosyal bilim (PSB)
Praksis
Pratik yönelim
Sınırlı özerklik
Şeyleştirme
Teknokratik perspektif
Tipleştirme

Değerlendirme Soruları

1. Üç yaklaşımın her birine göre toplumsal araştırmanın amacı nedir?
2. Her bir yaklaşım toplumsal gerçekliği nasıl tanımlar?
3. Her bir yaklaşıma göre insan nasıl bir doğaya sahiptir?
4. Her bir yaklaşımda bilim ve sağduyu nasıl farklılık gösterir?
5. Her bir yaklaşıma göre toplumsal kuram nedir?
6. Her bir yaklaşım bir toplumsal kuramı nasıl test eder?
7. Her bir yaklaşım olgular ve onları toplama biçimleri hakkında ne söyler?
8. Her bir yaklaşımda değerden bağımsız bilim nasıl mümkün olur?
9. Yorumlayıcı ve eleştirel bilim yaklaşımlarının pozitivistizm eleştirileri nasıl benzerlikler gösterir?
10. Üç yaklaşımın her biriyle 1. Bölüm'de sunulan bilim ve bilim camiası arasındaki ilişki nasıldır?

5. Bölüm

Literatür Taraması ve Araştırma Etiği

Ama henüz gündelik tasarlardan uzak ve tarih ötesi bir dönemde yaşamadığımız için bizim sorunumuz “kendi içinde doğru” olacak bir bilgi türüyle nasıl baş edeceğimiz değil, bildikleri zaman ve toplum içindeki konumuyla sınırlanmış olan insanlığın kendi bilme sorunlarıyla nasıl baş edeceğidir.

Karl Mannheim, *Ideology and Utopia* [İdeoloji ve Ütopya], s. 188

Öğrenim Hedefleri

5.1. Sistematik bir literatür taramasının nasıl yapıldığını açıklamak

5.2. Etik standartlara uymanın önemini açıklamak

Önceki bölümlerde araştırmanın temellerini ele aldık: bilim camiasının işleyişi, çeşitli araştırma türleri, kuram-araştırma ilişkisi ve başlıca sosyal bilim yaklaşımları. Bu ve bunu takip eden üç bölümde, araştırmanıza başlarken karışacağınız pratik sorunlara yöneliyoruz. Geçmiş araştırmaları nasıl bulabileceğiniz, kullanabileceğiniz ve dayanak alabileceğinizle işe başlıyoruz. Bölümün ikinci yarısında, toplumsal araştırmadan doğan etik meselelere bakıyoruz.

Literatür Taraması

5.1. Sistematik bir literatür taramasının nasıl yapıldığını açıklamak

Araştırmanın ilk ve asli adımlarından biri “literatür”ü, yani araştırma sorunuz hakkında önceki çalışmalardan edinilen bilgi birikimini gözden geçirmektir. Bu, bütün araştırma soruları ve araştırma türleri için geçerlidir. Yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi, bir soruyu kendiniz yanıtlamaya kalkışmadan önce o soru hakkında halihazırda neyin bilindiğini bulmak en iyisidir. Bu, klişe bir tavsiyedir: “Tekerleği yeniden icat etmek”le vakit kaybetmeyin ya da bir işe kalkışmadan önce “ödevinizi bitirin.” Bu tavsiye, araştırmanın okuru için olduğu kadar bir araştırmaya başlayan profesyonel araştırmacı için de geçerlidir.

Bu bölümde, literatür taraması yapmanın farklı nedenlerine, literatürün nerede bulunduğu ve neyi içerdiğine bakacağız. Ardından sistematik bir tarama yapmanın tekniklerini inceleyeceğiz. Son olarak, bir taramanın nasıl yazılacağına ve araştırma raporundaki yerine bakacağız.

Literatürü Neden Tazarız?

Literatür taraması, bilginin birikerek çoğaldığı ve başkalarının yaptıklarından öğrenebileceğimiz ve onları dayanak alabileceğimiz varsayımı üzerine temel-lenir. Tarama, bilimsel araştırmanın pek çok araştırmacının katkı sunduğu ve sonuçları birbiriyle paylaştığı kolektif bir çaba olduğu ilkesine dayanır. Bazı araştırmalar bilhassa önemli, bazı araştırmacılar da tek başlarına ünlü olabilir-ler, ancak bir araştırma projesi, bilgi oluşturma sürecinin tamamının yalnızca ufak bir parçasıdır. Bugünün araştırmaları dünün araştırmalarının üzerinde yükselir. Araştırmaları okuyarak onlardan bilgi edinir, onları karşılaştırır, yineler ya da eleştiririz.

Literatür taramaları kapsamlarına ve değerlerine göre çeşitlilik gösterir. Literatür taraması yapmanın dört amacı vardır ve farklı tarama türleri, dört amaçtan birini ya da diğerini gerçekleştirmede daha güçlüdür. Bu dört hedef şunlardır:

1. Bir bilgi birikimine aşına olduğunu göstermek ve araştırmacının bir alanda ve onun başlıca meseleleri hakkında yürütölmüş olan araştırmaları bildiğini göstermesiyle güvenilirlik sağlamak.
2. Mevcut araştırmayı, önceki araştırmaların bağlamı içinde konumlan-dırarak, önceki araştırmaların izlediği yolu ve şu anki projenin bunun-la nasıl ilişkilendiğini göstermek.
3. Geçmiş araştırmaların uzlaştığı ya da görüş ayrılığına düştüğü yerler, bilgi üretiminin doğrultusu ve henüz yanıtlanmayı bekleyen sorular dahil olmak üzere, farklı sonuçları sentezleyerek bir mesele hakkında bilinenleri bütünleştirmek ve özetlemek.
4. Geçmişin “çıkılmaz sokaklar”ını ya da “kör noktalar”ını tespit ederek yeni araştırmaları tetiklemek, potansiyel taşıyan alanlara işaret etmek ve yinelenen alanlar önermek

Yetenekli bir araştırmacının, geniş bir soru hakkındaki araştırma literatü-rün tamamını içeren kapsamlı, profesyonel bir tarama özetini tamamlaması yıllarca çalışmasını gerektirebilir.

Diğer yandan aynı araştırmacı çok özelleşmiş bir alandaki son derece odaklanmış bir taramayı bir haftada tamamlayabilir. Bir taramaya başlarken, bir konu ya da araştırma sorusu seçer, araştırmaya ne kadar zaman ve emek sarf edeceğinizi belirler, ne kadar derine ineceğinize ve ne tür bir tarama ya-pacağınıza karar verirsiniz (bkz. Şema 5.1 Literatür Taramasının Altı Türü). Belirli bir taramada birçok türün özelliklerini bir araya getirebilirsiniz.

Şema 5.1 Literatür Taramasının Altı Türü

1. **Bağlam taraması.** Yazarın belli bir araştırmayı daha büyük bir bilgi birikimiyle ilişkilendirdiği yaygın bir tarama türüdür. Çoğunlukla bir araştırma raporunun başında yer alır, araştırmayı, daha geniş bir çerçevede konumlandırarak ve gelişen bir düşünce ya da araştırma çizgisini nasıl sürdürdüğünü ya da buna nasıl dayandığını göstererek tanıtır.
2. **Tarihsel tarama.** Yazarın bir konunun izini zaman içinde sürdüğü, özelleşmiş bir taramadır. Bir kavram, kuram ya da araştırma yönteminin zaman içinde nasıl geliştiğini göstermek için kuramsal veya metodolojik bir taramayla birleştirilebilir.
3. **Bütünleşik tarama.** Yazarın bir konuyla ilgili bilgilerin mevcut durumunu sunduğu ve özetlediği, o konudaki fikir birliklerinin ve anlaşmazlıklarının altını çizdiği, sıkça rastlanan bir tarama türüdür. Çoğunlukla bir bağlam taramasıyla birleştirilir ya da diğer araştırmacılara yardımcı olacak bağımsız bir makale şeklinde yayınlanabilir.
4. **Metodolojik tarama.** Yazar çeşitli araştırmaların göreceli metodolojik gücünü karşılaştırdığı ve değerlendirdiği ve farklı metodolojilerin (örn. araştırma desenleri, ölçümler, örneklemeler) nasıl farklı sonuçlara tekabül ettiğini gösterdiği, özelleşmiş bir bütünleşik tarama türüdür.
5. **Bireysel çalışma taraması.** Bir yazarın bir konuya aşinalığını gösterdiği tarama türüdür. Çoğunlukla bir eğitim programının parçasıdır ya da bir derste ödev olarak verilir.
6. **Kuramsal tarama.** Yazarın aynı konuya odaklanan birçok kuramı ya da kavramı sunduğu ve onları varsayımlar, mantıksal tutarlılık ve açıklama kapsamı temeline karşılaştırdığı özelleşmiş bir taramadır.

Literatürü Nerede Aramalıyız?

Araştırma literatürü, yani araştırma raporları, çeşitli biçimler alır: kitaplar, akademik dergi makaleleri, doktora tezleri, resmi belgeler ya da politika dokümanları. Araştırmacılar bulguları mesleki derneklerin toplantılarında tebliğ olarak da sunarlar. Bu kısım, her türü kısaca ele alıyor ve size onlara nasıl erişeceğinizi konusunda basit bir yol haritası çiziyor.

SÜRELİ YAYINLAR. Araştırma sonuçlarını gazetelerde, popüler dergilerde, televizyon ve radyo yayınlarında ve İnternet haber özetlerinde bulabilirsiniz, ama bunlar bir literatür taraması hazırlamak için ihtiyacınız olan tam, eksiksiz araştırma raporları değildir. Gazeteciler tarafından genel bir alıcı kitlesi için hazırlanmak üzere seçilmiş, hap şeklindeki özetlerdir. Araştırmaları ciddi anlamda taramamız için ihtiyacımız olan asıl ayrıntıların çoğundan yoksundurlar. Ders kitapları ve ansiklopediler de bir konuyla yeni karşılaşan okurlara giriş niteliğinde, yoğunlaştırılmış özetler sunarlar. Bunlar da bir literatür taraması hazırlamak için yetersizdir, çünkü araştırmalarla ilgili pek çok önemli ayrıntı eksiktir.

Bir literatür taraması, yayımlanmış akademik makalelerin dünyasında gezinmeyi gerektirir. Bu, başlangıçta göz korkutucu gelebilir. Bir "literatür taraması" yapmaları istendiğinde, pek çok öğrenci, konuyu Google'da arar

ya da mesleki veya akademik olmayan popüler dergi veya gazete makalelerine yönelirler. Literatür taraması yapmak için, sosyal bilim öğrencileri olarak, öncelikle araştırmaları sunan akademik yayınlarla sıradan insanlara yönelik popüler eğlence ya da haber yazıları arasında ayırım yapmayı öğrenmeniz gerekir (bkz. Tablo 5.1). Kamuya açık sıradan kaynaklar yerine, profesyonel bir alıcı kitlesi için yazılmış ciddi akademik yayınlara güvenmelisiniz.

Profesyonel araştırmacılar, araştırma sonuçlarını şu pek çok biçimden birini kullanarak sunarlar: (çoğunlukla *monograf* olarak adlandırılan) akademik araştırma kitapları, akademik dergilerdeki makaleler, derleme akademik kitap bölümleri ve mesleki toplantılarda sunulan tebliğler. Makalelerin basitleştirilmiş, kısaltılmış ve “sindirime hazır hale getirilmiş” versiyonları, bir konuyu ilk kez öğrenen öğrenciler için yazılan ders kitaplarında ve genel okur kitlesi için yazılan gazete makalelerinde bulunabilir. Maalesef basitleştirilmiş özetler, orijinal çalışmanın tamamının eksik ya da çarpıtılmış bir resmini çizer. Yazarın ne dediğini ve verilerin ne gösterdiğini anlamak için mümkün olduğunca orijinal akademik makaleyi bulmanız gerekir.

Ciddi bir araştırma ödevi yazan öğrenci, akademik literatüre, yani akademik dergilerde yayımlanmış orijinal makalelere dayanmalıdır. Maalesef, öğrenciler başlangıçta akademik makalelerin bazılarını takip edilmesi çok zor ya da çok teknik bulabilirler. Bunun iyi yanı ise makalelerin “hakiki,” yani orijinal raporlar olması, başka birinin orijinalle ilgili (hatalı) değerlendirmelerini içermemesidir.

Araştırma konuları ya da soruları üzerine yorumlar içeren başka bir araştırma-dışı yayın türü de tartışma-fikir dergileridir (örn. *American Prospect*, *Cato Journal*, *Commentary*, *Nation*, *National Review*, *New Republic*, *New York Review of Books*, *Policy Review* ve *Public Interest*). Buralarda profesyoneller, eğitimli bir alıcı kitlesine ya da diğer profesyonellere hitaben yazdıkları makalelerde fikirlerini, inançlarını, değer-temelli görüşlerini ve öngörülerini ifade ederler. Bunlar orijinal ampirik araştırmaları ya da gerçek bilimsel çalışmaları içermez. (Genel dergilere karşı) “Akademik dergi” olarak sınıflandırılabilir ve “hakemli” olabilirler, fakat ampirik araştırmaların orijinal raporlarını barındırmazlar. Örneğin, *Policy Review* pek çok konuyu ele alır: hukuki yaptırım, cezai adalet, savunma ve askeriye, siyaset, hükümet ve uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi. Önde gelen muhafazakar “düşünce kuruluşlarından” Heritage Foundation, dergiyi başlıca siyasi meseleler üzerine muhafazakar bir tartışma forumu olarak yayımlamaktadır. Zaman zaman, ciddi araştırmalar yürüten profesörler ya da profesyonel araştırmacılar da fikirleri ve öngörülerıyla bu tür yayınlara katkıda bulunurlar. Bu yayınları kullanabilirsiniz, tabii ancak temkinli bir biçimde çünkü, ciddi ampirik araştırmaların resmi raporlarını değil tartışmaları, fikirleri ve kanunları sunarlar.

Ampirik araştırmaya dayalı (örn. bir deney, anket verileri ve saha araştırması) bir araştırma ödevi yazarken özelleşmiş kaynaklara başvurmanız gerekir. Eğer bir fikir yazısı kullanıyorsanız, onu böyle kabul edin ve asla ampirik bir toplumsal araştırmayla karıştırmayın.

Neyse ki geniş çapta erişilebilir olan bilgisayar tabanlı özelleşmiş arama araçları, makalelerin akademik literatürdeki yerlerini belirlemenize yardımcı olabilir. Size büyüyen bir araştırma literatüründen ve bilimsel bilgi birikiminden faydalanma ve bunları temel alma olanağı verirler. Onları kullanmak için, kaynaklara atıf yapmanın özelleşmiş formatlarını ve referans verme kurallarını bilmeniz gerekir. Araştırmalarının yerinin nasıl tespit edileceğini, araştırmaların nasıl fark edilip, okunacağını ve değerlendirileceğini ve akademik kaynaklara nasıl doğru atıf yapılacağını bilmek, ciddi araştırma okurlarının ve araştırmacıların ustalaşmaları gereken önemli bir beceridir.

AKADEMİK DERGİLER. Bir literatür taramasında kullanılacak başlıca süreli yayın türü akademik dergidir. (Akademik dergilerin bir listesi için bu kitabın arka kapağının içine bakın.). Bu dergiler kolej ve üniversite kütüphanelerinin dışında pek bulunmaz. 1. Bölüm'den hatırlarsanız akademik dergiler, çoğu araştırmacının yeni çalışmaların bulgularını yayımladıkları mecrta ve bilim camiasının iletişim sisteminin kalbidir.

Bazı akademik dergiler özelleşmiştir. Bunlarda yalnızca bir kitap üzerine yorum ve değerlendirmeler içeren kitap değerlendirmeleri (örn. *Contemporary Sociology*, *Law and Politics Book Review*) ya da araştırmacıların diğerlerine "alanın durumu"nu sunduğu literatür taraması makaleleri (örn. *Annual Review of Sociology*, *Annual Review of Psychology* ve *Annual Review of Anthropology*) bulunur. Literatür taramasında özelleşen yayınlar, bir konuyla ilgili faydalı giriş yazıları ya da değerlendirmeler sunabilirler. Pek çok akademik dergide literatür taramaları, kitap değerlendirmeleri, araştırma raporları ve kuramsal makalelerin bir karışımı yer alır.

Akademik dergileri diğer süreli yayınlardan ya da bir araştırma raporunu diğer makale türlerinden anında farklılaştıran hiçbir basit yanıt ya da "onay mührü" yoktur. Ayrıca, yazarlardan yüksek ücretler koparmayı amaçlayan ve hiç de ciddi olmayan bir hakem sürecine sahip birkaç sahtekar dergi mevcuttur. Bu tür sahte dergiler, meşru mesleki derneklerle ilişkili değildirler ve saygın bibliyografik veri tabanlarında nadiren yer alırlar (bkz. Sorokowski vd., 2017).

Bir araştırmayı diğer makalelerden ayırmak için sağduyunuzu geliştirmeli veya deneyimli araştırmacılara ya da profesyonel kütüphanecilere danışmalısınız. Yine de yayın türlerini ayırt etmek, ustalaşmanız gereken önemli bir beceridir. Yayın türlerini ayırt etmenin en iyi yollarından biri bol bol akademik dergi makalesi okumaktır.

Tablo 5.1 Yayın Türleri

TÜR	ÖRNEK	YAZAR	AMAÇ	GÜÇLÜ YÖN	ZAYIF YÖN
Hakemli akademik dergi	<i>Social Science Quarterly, Social Forces, Journal of Contemporary Ethnography</i>	Profesyonel araştırmacılar	Profesyonellere ampirik araştırma sonuçlarını sınama ve bilgi üretme	En yüksek kalite, en doğru ve en objektif, eksiksiz ayrıntılar	Teknik, okunması zor, artalan bilgisi gerektirir, her zaman güncel konularla ilgili değildir
Yarı akademik mesleki yayın	<i>American Prospect, Society, American Demographics</i>	Profesörler, profesyonel karar vericiler ya da politika-cılar	Yeni bulguları ve içerimleri eğitilmiş okurlarla paylaşma ve tartışma	Genellikle doğru, okuması daha kolay	Ayrıntıların ve açıklamaların tamamını içermez, çoğunlukla tartışmayla karışık görüşler içerir
Haber dergileri ve gazeteler	<i>Wall Street Journal, Christian Science Monitor, Newsweek, Time</i>	Saygın gazeteciler	Halka kolay okunur, erişilebilir bir biçimde aktüel olayları bildirme	Kolay okunur, erişilebilir, çok güncel	Yarı doğru, eksik, çarpıtılmış ya da tek yanlı görüşler sunulabilir
Ciddi fikir dergileri	<i>Nation, Human Events, Public Interest, Commentary</i>	Profesörler, profesyonel karar vericiler ya da politika-cılar	Eğitilmiş okura değer temelli fikirler ve görüşler sunma	Dikkatlice yazılmış ve düşünülmüş	Tek yanlı görüş ve son derece değer temelli
Halka yönelik popüler dergiler	<i>Esquire, Ebony, Redbook, Forbes, Fortune</i>	Gazeteciler, diğer yazarlar	Eğlendirme; sıradan halka aktüel olayları sunma ve tartışma	Kolay okunur, kolay bulunur	Çoğunlukla şiş, hatalı ve eksik

Dergilerin sayısı akademik alana göre değişir. Psikolojide 400'den fazla dergi vardır, sosyolojide ise yaklaşık 250 akademik dergi vardır, siyaset bilimi ve iletişimde bu sayı sosyolojiden biraz daha azdır, antropoloji-arkeoloji ve sosyal hizmetlerin her birinde yaklaşık 100, kent çalışmaları ve kadın çalışmalarında yaklaşık 50, kriminolojide ise yaklaşık bir düzine akademik dergi bulunmaktadır. "Sağ" akademik alanların dergi sayısı genellikle pazarlama ya da sosyal hizmetler gibi "uygulamalı" ya da pratik alanlardan fazladır. Bazıları her yıl birkaç düzine makale yayımlarken bazılarının yayımladığı makale sayısı yılda 100'ü geçer.

Bütün bu makaleleri okuyan var mı diye merak edebilirsiniz. Bir araştırma, 379 sosyoloji makalesinden oluşan bir örneklemde, makalelerin yüzde 43'üne yayımlandıktan sonraki ilk yılda başka bir araştırmada atıfta

bulunulduğunu, yüzde 83'üne ise ilk altı yıl içinde atıfta bulunulduğunu ortaya çıkarmıştır.¹ 1. Bölüm'de belirtildiği gibi, akademik dergiler itibarlarına ve kabul oranlarına göre çeşitlilik gösterirler. İtibarlı dergiler gönderilen araştırma makalelerinin ancak yüzde onunu kabul ederler. Ret oranları genellikle sosyal bilimlerde diğer akademik alanlardakinden daha fazladır ve artmaktadır.² Bu, toplumsal araştırmacıların daha düşük nitelikli çalışmalar yaptıkları anlamına gelmez. Aksine değerlendirme süreci daha katı bir hal almakta, standartlar yükselmekte ve daha fazla araştırma yapılmaktadır. Yani saygın bir dergide yayın yapma rekabeti hız kazanmıştır.

Akademik dergi makalelerinin çoğunun tam metnini İnternet'te bulabilirsiniz. Çoğunlukla onlara erişmek için çevrimiçi bibliyografik veri tabanı hizmetlerine özel üyelik ücretleri ödeyen kütüphaneleri kullanmanız gerekir. Bazı dergiler ya da yayımcılar sadece sınırlı sayıda makale sunar ya da bu makaleleri satarlar. Örneğin 2017'de *Social Science Quarterly*'deki (itibarlı bir akademik dergi) yakın zamanlı bir makaleyi görüntülemenin ücreti, 48 saat için kişi başı 6\$, indirmek ve çıktısını almak ise 38\$'dı. Ancak, üniversite kütüphanem aracılığıyla makaleyi ücretsiz indiriyordum.

Makale veri tabanı arama hizmetleri, akademik dergi makalelerinin eksiksiz, birebir kopyalarını sunabilir. Örneğin JSTOR ve ProjectMUSE birebir kopyalar sunarlar, ama sadece sınırlı sayıda akademik dergi ve geçmiş birkaç yıl için. Diğer veritabanı araçları, örneğin AnthroSource, ProQuest, EBSCO Academic Search, PsychLit ve Web of Science, güncel makalelerin tam metin versiyonlarını sunar. Çoğu makale basılı versiyonuyla aynı formattadır. Bir kaynak aracı kullanarak makale veritabanında arama yapmanın yanı sıra, belli bir dergiyi seçip onun, belli sayılarının içeriklerine de bakabilirsiniz. Bunu yapmak, araştırma konuları için yeni fikirler üretmek, var olan bir konuyu yeni bir perspektiften görmek ya da bir fikri yeni alanlara genişletmek için çok yararlı olabilir. Her bir çevrimiçi kaynak aracının kendi arama prosedürü ve akademik dergi listesi vardır. Hiçbiri bütün dergilerdeki bütün yıllara ait makaleleri barındırmaz.

Sadece İnternet'te yayımlanan yakın zamanlı bazı dergiler, ki e-dergi olarak adlandırılırlar (örn. *Sociological Research Online*, *Current Research in Social Psychology* ve *Journal of World Systems Research*), hakem değerlendirmesinden geçmiş araştırmalar sunarlar. İnternet formatı yavaş yavaş basılı versiyonların yerini alabilir, ama şimdilik akademik dergilerin yüzde 95'i basılı olarak erişilebilir haldedir ve bunların çoğunun tam metin versiyonu İnternet'te mevcuttur. İnternet erişimi neredeyse her zaman, onu kullanmak için yıllık bir ücret ödeyen bir kütüphane aracılığıyla yararlanacağınız çevrimiçi bir hizmetin

¹ Hargens'ten (1988).

² Hargens'e (1991) dayanır.

varlığını gerektirir. Bazı dergiler ve bazı yıllar hala çevrimiçi erişilebilir değildir.

Ampirik araştırmalara yer veren bir akademik dergiyi belirledikten sonra, belli makaleleri tespit edersiniz. Bir makalenin bir araştırmanın sonuçlarını sunduğundan emin olmanız gerekir, çünkü dergiler çoğu kez farklı türde makaleler yayımlarlar. Nicel çalışmaları belirlemek daha kolaydır, çünkü bunlar çoğunlukla bir yöntemler ya da veriler bölümüyle birlikte şemalar, istatistiksel formüller ve sayısal tablolar içerirler. Nitel araştırma makalelerini belirlemek daha zordur ve pek çok öğrenci onları kuramsal denemelerle, literatür tarama makaleleriyle, fikir-tartışma yazılarıyla, politika önerileriyle, kitap değerlendirmeleriyle ve resmi vaka analizleriyle karıştırır. Bu türleri ayırt edebilmek, araştırma çeşitliliğini kavramayı ve çok sayıda makale okuma deneyimine sahip olmayı gerektirir.

Üniversite kütüphanelerinde akademik ve diğer tür dergiler için ayrı bir bölüm vardır, ya da bazı durumlarda kütüphaneler, dergileri kitaplarla yan yana koyarlar. Bu bölümü bulmak için kütüphane binasının krokisine bakın ya da bir kütüphaneciye danışın. En yeni sayılar çoğunlukla "yeni süreli yayınlar" adı verilen, fiziksel olarak ayrı bir bölümde durur. Kütüphane bir cildin bütün sayılarını alana kadar geçici olarak burada bulundurulurlar.

Kütüphaneler, birçok farklı alana ait akademik dergiyi akademik olmayan popüler dergilerle aynı yere koyar. Hepsi süreli yayın ya da kütüphaneci jargonuyla "dizi"dir. Böylelikle, popüler dergileri (örn. *Time*, *Road and Track*, *Cosmopolitan* ve *Atlantic Monthly*) astronomi, kimya, matematik, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmetler ve eğitim dergileriyle yan yana bulursunuz. Kütüphaneler, dergileri katalog sistemlerinde başlıklarına göre listelerler ve üye oldukları süreli yayınların bir listesini sunabilirler.

Akademik dergiler, yılda bir gibi seyrek ya da haftada bir gibi sık bir aralıkla yayımlanırlar. Çoğu yılda dört ya da altı kez çıkar. Örneğin *Sociological Quarterly*, başlığında "quarterly" kelimesine yer veren diğer dergiler gibi, yılda dört kez yayımlanır. Her derginin bir tarihi, cilt numarası ve sayı numarası vardır. Bu bilgi, bir makalenin yerini bulmayı kolaylaştırır. Böyle bilgilere – yazar, başlık ve sayfa numarası gibi ayrıntılarla birlikte- *atıf* denir ve bunlar bibliyografyalarda ya da kaynakçada kullanılır. Bir derginin ilk nüshası cilt 1, sayı 1 ile başlar ve bu sayılar artarak devam eder. Dergilerin çoğu benzer bir sistem uyguladığı halde, atıf bilgilerine çok dikkat etmenizi gerektirecek kadar istisna vardır. Çoğu dergi için her cilt bir yıllık makale demektir. Örneğin, cilt sayısı 52 olan bir dergi görürseniz, bu büyük olasılıkla derginin 52 yıldır var olduğu anlamına gelir. Dergilerin hepsi değilse de çoğu yayın dönemine Ocak ayında başlar.

Çoğu dergi, sayfalarını nüshaya göre değil cilde göre numaralandırır. Bir cildin ilk sayısı genellikle sayfa 1'den başlar ve numaralandırma tüm cilt bo-

yunca devam eder. Örneğin cilt 52, sayı 4'ün ilk sayfası, sayfa 547 olabilir. Çoğu derginin her cildinde bir dizin ve her sayısında makalenin başlığını, yazarının ya da yazarlarının adını ve başladığı sayfayı gösteren bir içindekiler tablosu bulunur. Bir sayıda 1 ya da 2'den 50'ye kadar makale bulunabilir. Çoğunda 8 ile 18 arası makale bulunur ve bunların her biri 5 ile 50 sayfa arasında olabilir. Makalelerin özü, yani kısa özeti, çoğunlukla makalenin ilk sayfasında ya da sayının başında grup halinde bulunur. Kütüphanelerin çoğu eski dergilerin fiziksel, basılı kopyalarını saklamaz. Bunun yerine, maliyetten ve alandan tasarruf etmek için yalnızca elektronik ya da mikrofilm versiyonlarını tutarlar. Çoğu akademik alanda yüzlerce akademik dergi vardır ve her birinin üyelik ücreti yılda 200\$ ile 4.500\$ arasında tutar. Bu nedenle yalnızca büyük araştırma kütüphaneleri bunların çoğuna abone olur. Uzaktaki bir kütüphanedeki bir makalenin fotokopisine, *kütüphaneler arası ödünç alma* hizmeti aracılığıyla erişebilirsiniz. Bu, kütüphanelerin diğer kütüphanelere kitap ya da materyal ödünç vermekte kullandığı bir sistemdir. Kütüphanelerin çok azı insanların akademik dergilerin yakın tarihli sayılarını ödünç almalarına izin verir.

Kütüphaneye gidip süreli yayınlar bölümünü bulduğunuzda, koridorlarda dolaşp raflardakilere göz gezdirmek eğlencelidir. Pek çok araştırma makalesi içeren ciltler görürsünüz. Bir akademik dergideki her başlığın normal bir kütüphane kitabı gibi bir sınıflandırma numarası vardır. Kütüphaneler çoğunlukla dergileri başlığa göre alfabetik olarak düzenlerler, ancak dergilerin başlığı değiştiği için dergiyi orijinal başlığına göre bir rafa koymak kafa karışıklığına neden olabilir.

Akademik dergiler bir akademik alandaki araştırmalarla ilgili makaleler içerirler. Yani, matematik dergilerinin çoğu yeni matematik araştırmaları ya da ispatları üzerine makaleler; edebiyat dergileri, edebiyat eserleri üzerine eleştiriler ve yorumlar; sosyoloji dergileri ise sosyolojik araştırma makaleleri içerir. Bazı dergiler çok geniş bir alanı kapsar (örn. sosyoloji, psikoloji, eğitim, siyaset bilimi) ve bu alanların tümünden makalelere yer verir. Diğerleri ise bir alt disiplinde özelleşmiştir (örn. aile, kriminoloji, erken çocukluk eğitimi ve karşılaştırmalı siyaset).

ATIF FORMATLARI. Bir makalenin atıf bilgileri, onun yerini bulmanın anahtarıdır. Diyelim ki Pampel'in 4. Bölüm'de ele alınan kültürel beğeni, müzik ve sigara içme davranışı hakkındaki araştırmasını okumak istiyorsunuz. Alıntı şöyle olacaktır: Pampel, Fred C. 2006. "Socioeconomic Distinction, Cultural Tastes, and Cigarette Smoking." *Social Science Quarterly*, 87(1): 19-35. Bu size *Social Science Quarterly* akademik dergisinin 2006'da yayımlanmış bir sayısına gitmenizi söylemektedir. Atıf, sayının hangi ayda çıktığını belirtmez, ama cilt numarasını (87), sayı numarasını (1) ve sayfa numaralarını (19-25) verir.

Literatüre atıfta bulunmanın pek çok yolu vardır. Literatüre metnin içinde gönderme yapmanın en popüler formatı, bir yazarın soyadını ve yayım tarihini parantez içinde kullanma şeklindeki metin içi atıf formatıdır. Tam atıf bilgileri, ayrı bir bibliyografya ya da kaynakça bölümünde yer alır. Dergi makalelerine tam atıf yapmanın pek çok tarzı vardır, kitapların ve diğer eserlerin her biri için de ayrı bir tarz mevcuttur. Neredeyse tümü yazarların adını, makalenin başlığını, dergi adını ve cilt ve sayfa numaralarını içerir. Bu temel unsurların dışında büyük bir çeşitlilik görülür. Bazıları yazarların ilk adlarını içerir, bazılarıysa yalnızca adının ve soyadının baş harflerini kullanır. Bazıları tüm yazarları kapsar, diğerleri yalnızca ilkinin belirtir. Bazıları makalenin nüshası ya da yayımlandığı ayla ilgili bilgi verir, diğerleri vermez (bkz. Şema 5.2).

Atıf formatları karmaşık olabilir. Sosyal bilimlerde konuyla ilgili başlıca iki referans eser, bibliyografyalar ve kaynakça formatlarına neredeyse 80 sayfa ayırmış olan *Chicago Manual of Style* ve konuya yaklaşık 60 sayfa ayıran *American Psychological Association Publication Manual*'dır. Sosyolojide, iki sayfalık bir yönerge içeren *American Sociological Review* tarzı da yaygın kullanılır.

Şema 5.2 Akademik Makaleler İçin Farklı Kaynak Alıntılama Stilleri

Amerikan sosyolojisindeki en eski sosyoloji dergisi, *American Journal of Sociology*, Thomas A. DiPrete, Christina Ciocca Eller, Thijs Bol ve Herman G. Van de Werfhorst'un üç ülkede okul ve iş arasındaki geçişi inceleyen araştırmalarına yer vermiştir. Makale derginin Mayıs 2017 (sayı 6) sayısında, 1869-1938 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Derginin 122. yılında, yani 122. ciltte yayımlanmıştır. Aşağıda bir makaleye bibliyografya da kaynakça bölümünde atıfta bulunurken kullanılan dört tarz yer almaktadır:

American Sociological Review (ASR) Tarzı:

DiPrete, Thomas A., Christina Ciocca Eller, Thijs Bol, and Herman G. Van de Werfhorst. 2017. "School-to-Work Linkages in the United States, Germany, and France." *American Journal of Sociology* 122(6): 1869-1938.

American Psychological Association (APA) Tarzı:

DiPrete, T., Ciocca Eller, C., Bol, T., and van de Werfhorst, H. (2017). School-to-Work Linkages in the United States, Germany, and France. *American Journal of Sociology*, 122, 1869-1938.

Modern Language Association (MLA) Tarzı:

DiPrete, Thomas et al. "School-to-Work Linkages in the United States, Germany, and France." *American Journal of Sociology*, cilt 122, sayı 6, Mayıs 2017, ss. 1869-1938.

TURABIAN Tarzı:

DiPrete, Thomas A., Christina Ciocca Eller, Thijs Bol, and Herman G. Van de Werfhorst. "School-to-Work Linkages in the United States, Germany, and France." *American Journal of Sociology* 122, sayı 6 (Mayıs 2017): 1849-1938.

KİTAPLAR. Kitaplar farklı bilgi türlerini iletir, düşünceler uyandırır ve eğlendirir. Pek çok kitap türü vardır: resimli kitaplar, ders kitapları, kısa öykü

kitapları, romanlar, popüler kurgu ya da kurgu dışı kitaplar, dini kitaplar ve çocuk kitapları. Burada biz, orijinal araştırma raporlarını veya araştırma makalelerinin derlemelerini içeren kitaplarla ilgileniyoruz. Kütüphaneler, bu kitapları raflara koyar ve onlara sınıflandırma numaraları verirler, aynı diğer kitap türlerinde olduğu gibi. Kütüphanenin katalog sisteminde kitaplarla ilgili atıf bilgilerini (örn. başlık, yazar ve yayıncı) bulabilirsiniz.

Araştırma raporu içeren bir kitabı, diğer kitaplardan ayırt etmek kolay değildir. Böyle kitapları bir üniversite kütüphanesinde bulma ihtimaliniz daha yüksektir. Üniversite yayınevleri gibi bazı yayıncılar, araştırma raporlarının yayımlanmasında uzmanlaşmıştır. Yine de bunları okumadan tespit etmenin garantili bir yolu yoktur. Bazı toplumsal araştırma türlerinin diğerlerine nazaran kitap formunda çıkma olasılığı daha yüksektir. Örneğin, antropologların ve tarihçilerin çalışmalarının kitap uzunluğunda raporlar olarak yayımlanması ekonomistlerin ya da psikologlarınkinden daha olasıdır, ancak bazı antropolojik ve tarihsel çalışmalar makalelerde anlatılır, bazı ekonomik ve psikolojik çalışmalar ise kitap olarak çıkar. Eğitim, sosyal hizmetler, sosyoloji ve siyaset bilimindeki uzun, karmaşık çalışmaların sonuçları hem iki ya da üç makale hem de kitap formunda yayımlanabilir. Ayrıntılı klinik ya da etnografik betimlemeler ve karmaşık kuramsal ya da felsefi tartışmalar içeren çalışmalar çoğunlukla kitap olarak çıkar. Nihayet, akademik meslektaşlarına ve eğitilmiş okurlara seslenmek isteyen bir yazar, akademik-bilimsel tarzla popüler/kurgu-dışı tarz arasında köprü kuran bir kitap yazabilir. Orijinal araştırma makalelerini içeren kitapları tespit etmek zor olabilir, çünkü onları listeleyen tek bir kaynak yoktur.

Makale ya da araştırma raporlarının derlemelerini içeren üç tür kitap vardır. Eğitim amaçlı olan ilk tür *seçki* olarak adlandırılır ve orijinal araştırma raporlarını içerebilir. Çoğunlukla akademik bir alandaki belli bir konuyla ilgili makaleler bir araya getirilir ve öğrencilerin daha kolay okuyup anlayacakları şekilde derlenir. İkinci derleme türü, dergi makalelerini bir araya getirir ve belli bir başlık hakkındaki orijinal araştırmaları ya da kuramsal yazıları içerebilir. Bazı derlemeler, bulunması zor dergilerde özelleşmiş bir konu çevresinde bir araya getirilen orijinal araştırma makalelerini içerebilirler. İçindekiler tablosu, başlıkları ve yazarları listeler. Kütüphaneler bu derlemeleri diğer kitaplarla aynı rafa koyarlar ve bazı kütüphane katalog sistemleri makale ya da bölüm başlıklarını da içerir. Son olarak, akademik dergilerle makale derlemeleri arasında melez bir tür olan yıllıklar vardır. Bunlar başka yerde bulunmayan araştırmaların raporlarını içerirler. Her yıl için verilen belli bir cilt numarasıyla birlikte, yıldan yıla yayımlanırlar. Örnekleri arasında *Review of Research in Political Sociology* ve *Comparative Social Research* gibi ciltler yer alan bu çalışmalar, kitaplarla aynı rafa konur. Bazı yıllıklar literatür taramasında uzmanlaşmıştır (örn. *Annual Review of Sociology* ve *Annual Review of Anthropol-*

logy). Bu yayınların akademik dergilerdeki gibi kapsamlı listeleri bulunmaz. Onları bulmanın tek yolu kütüphanede bol zaman geçirmek ya da konuya aşına bir araştırmacıya ya da kütüphaneciye danışmaktır.

Kitaplara yapılan atıflar ya da referanslar, makale atıflarından daha kısadır. Yazarın adını, kitabın adını, yayım yılını ve yerini ve yayınevinin adını içerirler.

DOKTORA TEZLERİ. Doktora derecesi alan tüm lisansüstü öğrencilerinin orijinal bir araştırmayı tamamlamış olmaları gerekir. Buna *doktora tezi* adı verilir. Doktora tezi, doktora derecesini veren üniversitenin kütüphanesinde ciltlenmiş halde bulunur. Doktora tezlerinin yaklaşık yarısı er geç kitap ya da makale olarak yayımlanır. Tezler orijinal araştırmaları sundukları için değerli bilgi kaynakları olabilirler. Yüksek lisans derecesi alan bazı öğrenciler de orijinal araştırmalar yürütür ve bir yüksek lisans tezi yazarlar ama yüksek lisans tezlerinin çok daha azı ciddi araştırmalar barındırır ve yayımlanmamış doktora tezlerine oranla bunları bulmak çok daha zordur.

Özelleşmiş indeksler, saygın üniversitelerdeki öğrencilerin yazdıkları doktora tezlerini listelerler. Örneğin, *Dissertation Abstracts International* doktora tezlerini yazarlarını, başlıklarını ve üniversitelerini belirterek listeler. Bu indeks konuya göre düzenlenmiştir ve her tezin özünü içerir. Çoğu doktora tezini, dereceyi veren üniversite izin verdiği takdirde, kütüphaneler arası ödünç verme sistemiyle o üniversiteden ödünç alabilirsiniz. ABD üniversiteleri için başka bir alternatif de Michigan Üniversitesi, Ann Arbor'daki gibi bir ulusal doktora tezi mikrofilm/kopya merkezinden kopya satın almaktır. Bazı büyük araştırma kütüphaneleri, eğer birileri daha önce talep etmişse diğer üniversitelerin doktora tezlerinin kopyalarını bulundurlar.

RESMÎ BELGELER. ABD federal hükümeti, diğer devletlerin hükümetleri, eyalet ya da il yönetimleri, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların hepsi araştırmalara sponsorluk yapar ve araştırma raporları yayımlarlar. Pek çok kolej ve üniversite kütüphanesi bu belgeleri çoğunlukla özel bir "resmi belgeler" bölümünde saklar. Bu raporlar katalog sisteminde pek yer almaz. Bu raporların yerini bulmak için çoğunlukla bir kütüphanecinin yardımıyla, özelleşmiş yayın listelerini ve indeksleri kullanmanız gerekir. Çoğu kolej ve üniversite kütüphanesi yalnızca en çok talep edilen belgeleri ve raporları bulundurur.

POLİTİKA DOKÜMANLARI VE SÖZLÜ TEBLİĞLER. Derinlemesine bir literatür taraması gerçekleştiriyorsanız, bu iki kaynağa bakmanız gerekir. Bazıları İnternet'te mevcuttur ancak hepsini değilse de çoğunu eğitimli uzmanlar dışındakilerin bulması zordur. Araştırma enstitüleri ve politika merkezleri (örn. Brookings Enstitüsü, Yoksulluk Araştırma Enstitüsü, Rand Corporation, vb.), tebliğler ve raporlar yayımlarlar. Bazı büyük araştırma kütüphaneleri bunları satın alır ve kitapların yanına yerleştirirler. Neyin yayımlandığından

emin olmanın tek yolu doğrudan enstitüye ya da merkeze yazmak ve raporların bir listesini talep etmektir.

Her yıl, akademik alanlardaki mesleki dernekler (örn. sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji) yıllık toplantılar düzenler. Binlerce araştırmacı bir araya gelerek güncel araştırmaların tebliğlerini sunar, dinler ya da tartışır. Sözlü olarak sunulan bu raporların basılı halleri de toplantıya katılanlara dağıtılır. Toplantılara katılmayan ama dernek üyesi olan kişilere, sunulacak her tebliği, tebliğin başlığını, yazarının adını ve çalıştığı kurumu belirterek listeleyen bir toplantı programı gönderilir. Doğrudan yazara yazıp tebliğin bir kopyasını da talep edebilirler. Tebliğlerin hepsi değil de çoğu daha sonra makale olarak basılır. Tebliğlere bazen çevrimiçi hizmetler aracılığıyla erişilebilir (daha sonra tartışılacaktır).

SistematiK Bir Literatür Taraması Nasıl Yapılır?

TARAMAYI GELİŞTİRME VE TANIMLAMA. Bir araştırma projesine başlarken nasıl ki bir konuyu ve araştırma sorusunu planlamanız ve açıkça tanımlamanız gerekiyorsa, literatür taramasına da net biçimde tanımlanmış, iyi odaklanmış bir araştırma sorusu ve planla başlamanız gerekir. İyi bir tarama başlığı, araştırma sorusu biçiminde olmalıdır. Örneğin, "boşanma" ya da "suç" aşırı geneldir. Daha uygun bir tarama başlığı "Üvey çocukları olan ailelerde istikrarı ne sağlar?" veya "Ekonomik eşitsizlik ülkeler arası suç oranlarında değişikliğe neden olur mu?" olabilir. Eğer bir araştırma projesi için bağlam taraması yapıyorsanız, taramanın başlığının incelenen özgül araştırma sorusundan biraz daha genel olması gerekir. Çoğunlukla araştırmacı, literatür taramasını tamamlayana kadar bir araştırma sorusuna son halini vermeyecektir. Tarama genellikle araştırma sorusunu daha fazla daraltmaya yardımcı olur.

Tarama için odaklanmış bir araştırma sorusu seçtikten sonraki adım, tarama stratejisini planlamaktır. Taramanın türüne, kapsamına ve taramaya dahil edeceğiniz materyal çeşidine karar vermeniz gerekir. Önemli olan dikkatli, sistematiK ve organize olmaktır. Taramanızın parametrelerini belirleyin: ne kadar zaman ayıracaksınız, zamanda ne kadar geriye gideceksiniz, en az kaç tane araştırma raporunu irdedeceksiniz, kaç kütüphaneyi ziyaret edeceksiniz vb.

Ayrıca bulduğunuz her kaynağın bibliyografik atıf bilgilerini nasıl kaydedeceğinize ve nasıl not alacağınıza (örn. deftere, 7x12 kartlara, bilgisayar dosyasına, vb.) karar verin. Olası kaynakları ve yeni kaynak fikirlerini koyacağınız bir klasör ya da bilgisayar dosyası oluşturmalsınız. Taramanız ilerledikçe, belli bir araştırma sorusuna ya da konuya daha fazla odaklanmanız gerekecek.

ARAŞTIRMA RAPORLARININ YERİNİ BELİRLEME. Araştırma raporlarının yerinin belirlenmesi, aranan rapor türüne ya da aradığınız araştırmanın “çıktığı yere” bağlıdır. Genel bir kural olarak, tek bir araştırma yönteminin sınırlılıklarının üstesinden gelmek için birden çok arama stratejisi kullanılmaktadır.

AKADEMİK DERGİLERDEKİ MAKALELER. Daha önce ele alındığı gibi, çoğu toplumsal araştırma, akademik dergilerde yayımlanır. Her birinde yüzlerce makalenin yer aldığı yüzlerce dergide makale aramak çok zor olabilir. Neyse ki çevrimiçi bibliyografik veritabanı hizmetleri ve özelleşmiş kaynak araçları bu işi kolaylaştırır.

Genel yayınlar için *Reader's Guide to Periodical Literature* gibi bir indeks kullanmış olabilirsiniz. Pek çok akademik alanda akademik literatür için “özellikler” ya da “indeksler” bulunur (örn. *Psychological Abstracts*, *Social Sciences Index*, *Sociological Abstracts* ve *Gerontological Abstracts*). Eğitimle ilgili başlıklar için Eğitim Kaynakları Bilgi Merkezi (ERIC) sistemi bilhassa faydalıdır. Bugün bunun gibi 100’den fazla kaynak aracı mevcuttur. Bir kaynak aracı ya da çevrimiçi veritabanı hizmetiyle makaleleri başlığına, yazar adına ya da konusuna göre arayabilirsiniz.

Tüm yapmanız gereken gidip veri tabanını bulmak ve bir konuyu aramış gibi görünebilir. Bazen işler böyle yürür fakat bazen de bundan daha karmaşıktır. Bibliyografik veritabanlarındaki konular ya da başlıklar geneldir. İlgilendiğiniz özgül araştırma sorusu birçok araştırma alanına uyabilir. Bunların her birini kontrol etmelisiniz. Örneğin, liselerde yasadışı uyuşturucu kullanımı başlığı için şu konulara bakabilirsiniz: uyuşturucu bağımlılığı, ilaçların kötüye kullanımı, madde bağımlılığı, uyuşturucu yasaları, yasadışı uyuşturucular, liseler ve ortaokullar. Bir konu hakkındaki ilgili makalelerin çoğu sizin literatür taramanız için uygun olmayacaktır. Ayrıca çoğu kez bir makalenin yayımlanmasıyla çevrimiçi bir veri tabanında görünmesi arasında 3 ile 12 ay arasında bir süre geçer.

Araştırma odaklı çoğu kütüphane, Bilimsel Bilgi Enstitüsü’nün *Social Science Citation Index*’ine (SSCI) (Sosyal Bilim Atıf İndeksi) abone olur. Bu 1.400’den fazla dergi hakkında bilgi sunan değerli bir kaynaktır. Diğer indeksler ve özlere benzer ama kullanmayı öğrenmek zaman alır. SSCI dört kitap halinde gelir. Biri, dergi makalelerinin atıf bilgilerini eksiksiz veren bir kaynak indeksidir. Diğer üç kitap, kaynak kitaptaki makalelere göndermede bulunur. Bunlar, konuya ve araştırmacının çalıştığı üniversite ya da araştırma merkezine veya diğer makalelerin kaynakçalarında atıfta bulunulan yazarlara göre düzenlenmiştir.

Çevrimi bir aramayı yazara, makale başlığına, konuya ya da anahtar kelimeye göre yapabilirsiniz. Anahtar kelime, bir konu için önemli olan ve çoğunlukla başlıkta yer alan bir terimdir. Aramalarda altı ile sekiz arası anahtar

kelime kullanmak ve bunlarla eş anlamlı birçok kelimeyi dikkate almak gereklidir. Veritabanlarındaki arama yöntemleri çeşitlilik gösterebilir ve çoğu, bir anahtar kelimeyi yalnızca başlıkta veya öзде arar. Eğer çok az sayıda kelime veya çok dar kapsamlı terimler seçerseniz, ilgili makaleleri gözden kaçırırsınız. Eğer çok fazla sayıda kelime ya da çok genel terimler seçerseniz, devasa miktarda alakasız makale bulursunuz. Anahtar kelimelerin kapsamı ve sayısını belirlemenin en iyi yolu deneme yanılmadır.

Yıllar önce üniversite öğrencilerinin *cinsel tacizi* nasıl tanımladıkları üzerine yürüttüğüm bir araştırmada (Neuman, 1992), şu anahtar kelimeleri kullandım: *cinsel taciz*, *cinsel saldırı*, *taciz*, *cinsel adalet*, *cinsel tarafsızlık ve cinsel ayrımcılık*. Daha sonra bu anahtar kelimelerinin hiçbirine başlığında yer veremeyen birkaç önemli araştırma buldum. Ayrıca *üniversite öğrencisi* ve *tecavüz* anahtar kelimelerini de denedim ama göz atılmayacak kadar çok sayıda ilgisiz makaleyle karşılaştım.

Çok sayıda bilgisayar destekli arama veritabanı ya da sistem bulunmaktadır. Bilgisayarı ve İnternet bağlantısı olan biri, İnternet üzerinden erişilebilir oldukları takdirde makale indeks koleksiyonlarını, kütüphanelerin kataloglarını ve dünyadaki diğer bilgi kaynaklarını arayabilir.

Tüm bilgisayarlı arama yöntemleri benzer bir mantığı paylaşır ama her birinin kendi bilgi işleme yöntemini öğrenmeniz gerekir. Ben kendi araştırmamda geçmiş yedi yılın kaynaklarını taradım ve beş tane bilgisayar tabanlı akademik literatür veritabanını kullandım: *Social Science Index*, *CARL (Colorado Area Research Library)*, *Sociofile*, *Social Science Citation Index* ve *PsychLit*.

Çoğunlukla birçok akademik veritabanında aynı makaleleri bulacaksınız; ancak aramanızda birkaç veritabanını birlikte kullanırsanız, birinin diğerlerinde bulunmayan birkaç makaleyi barındırdığını da görebilirsiniz.

Buradan çıkarılacak önemli ders şudur: "Yalnızca bilgisayar tabanlı literatür taramalarına, özetleme hizmetlerine [ya da] tek bir disiplindeki literatüre veya keyfi olarak tanımlanmış bir zaman aralığına güvenmeyin" (Bausell, 1994:24). Örneğin, ilgili makalelerin bibliyografyalarını inceleyerek, veritabanlarının hiçbirinde bulunmayan birçok yeni ve mükemmel kaynak keşfettim. Benim literatür tarama sürecim oldukça tipikti. Anahtar kelime aramama dayanarak, 200'den fazla kaynağın başlığını ya da özünü gözden geçirdim veya taradım. Bunlar arasından okunacak yaklaşık 80 makale, rapor ve kitap seçtim. 80 kaynağın yaklaşık 49 tanesini değerli buldum ve bunlar yayımlanmış makalemin bibliyografyasında yer aldı.

AKADEMİK KİTAPLAR. Bir konuyla ilgili akademik kitapları bulmak zor olabilir. Kütüphane katalog sistemlerinin konu başlıkları çoğunlukla eksiktir ve faydalı olamayacak kadar geneldir. Dahası, kütüphaneler arası ödünç verilen kitaplar için diğer kütüphaneleri arayabilseniz bile, yalnızca belirli bir kütüphane sistemindeki kitapların listesini görüntüleyebilirsiniz. Kütüphane-

ler kitapları konu temelli sınıflandırma numaralarına göre düzenlerler. Yine, konuya temelli sınıflandırmalar sizin ilgilendiğiniz konuları ya da bir kitapta ele alınan bütün konuları yansıtmıyor olabilir. Kütüphaneciler sizin diğer kütüphanelerdeki kitapları bulmanıza yardım edebilirler. Örneğin, *Library of Congress National Union Catalog*, ABD Kongre Kütüphanesi'ndeki bütün kitapları listeler. Kütüphanecilerin diğer kütüphanelerdeki kitapları listeleyen kaynaklara erişimi vardır ya da bunun için İnternet'i kullanabilirsiniz. İlgili kitapların yerini tespit etmenin kesin bir yolu yoktur. Birden çok arama yöntemi kullanın, kitap değerlendirmeleri yayımlayan dergilere ve makalelerin bibliyografyalarına bakmayı ihmal etmeyin.

• **DOKTORA TEZLERİ.** *Dissertation Abstracts International* adlı bir yayın çoğu tezi listeler. Dergi makaleleri için tasarlanmış indeksler ve özler gibi, tezleri genel konu kategorisine, yazara ve tarihe göre düzenler. Araştırmacılar araştırma konularına ilişkin bütün başlıkları ararlar. Ne yazık ki, tezin başlığını ve özünü bulduktan sonra kopyasını elde etmenin zaman aldığını ve ek maliyet gerektirdiğini görebilirsiniz.

RESMÎ BELGELER. Kütüphanelerin "resmi belgeler" bölümlerinde özelleşmiş resmi belge listelerini bulunur. ABD federal hükümeti tarafından yayımlanan belgeler için faydalı bir indeks, çoğunlukla bilgisayardan da erişilebilen *Monthly Catalog of Government Documents*'tır. 1885'ten beri çıkmaktadır ama on yıldan eski belgelerde araştırma yapmak için diğer ek kaynakların kullanılması gerekir. Katalogun yıllık bir indeksi vardır ve aylık sayıların konu, başlık ve yazar indeksleri bulunur. Başka bir yararlı kaynak olan *Indexes to Congressional Hearings*, 1930'ların sonuna kadar geriye giderek komisyonları ve konuları listeler. *Congressional Record* kanun tasarılarının özetleri, oylama kayıtları ve kanun değişiklikleriyle birlikte ABD Kongresi'ndeki görüşmeleri içerir. *United States Statutes* her bir ABD federal yasasını yılına ve konusuna göre listeler. ABD hükümetinin günlük yayını olan *Federal Register*, federal dairelerin tüm yasalarını, düzenlemelerini ve duyurularını içerir. Hem aylık hem de yıllık indeksleri bulunur. Anlaşmaları, teknik duyuruları vb. kapsayan başka indeksler de vardır. Öteki hükümetlerin de benzer listeleri bulunur. Örneğin *Government Publications Index*, İngiliz hükümetinin bir yıl boyunca çıkardığı resmi belgeleri listeler. *Parliamentary Papers*, 200 yıl geriye giden resmi toplumsal ve ekonomik araştırmaları listeler. En iyisi bu özelleşmiş indeksleri kullanırken uzman kütüphanecilerden destek almaktır. İndeksleri oluşturanların kullandığı konu başlıkları, sizin kendi araştırma sorunuza en uygun başlıklar olmayabilir.

POLİTİKA DOKÜMANLARI VE SÖZLÜ TEBLİĞLER. Politika dokümanlarının ve sözlü tebliğlerinin yerini bulmak zordur. Bunların yayımlanmış bazı araştırmaların bibliyografyalarında ve bazı kaynak araçlarında listelendiklerini görürsünüz. Çoğu kez araştırma merkezlerine yazmanız ve yayın

listelerini talep etmeniz, mesleki toplantılarda sunulan tebliğlerin listelerini bulmanız vb. gerekir. Bir araştırma raporunun yerini bir kez tespit ettiğinizde, ilgili yazara ya da enstitüye yazmayı deneyin.

Araştırma Makalelerini Değerlendirmek

Yayımlanmış bir araştırmayı tespit ettikten sonra, onu okumanız ve değerlendirmeniz gerekir. Başta bu kolay değildir, ama zamanla kolaylaşır. Bulduğunuz raporları okumanıza ve değerlendirmenize ve kendi araştırma raporlarınızı yazmak için modeller belirlemenize yardımcı olacak öneriler şunlardır:

1. **Başlığı inceleyin.** İyi bir başlık nettir, sonuçları anlatınaya gerek kalmadan araştırmanın doğasına işaret eder ve bir evet-hayır sorusu sormaktan kaçınır. Konuyu betimler, bir ya da iki ana değişkeni belirtebilir ve ortamdan veya incelenen insanlardan bahseder. İyi bir başlığa örnek olarak "Ebeveynlerin Eğitime İlgisi ve Singapur'daki Lise İkinci Sınıf Öğrencilerinde Disiplin Eksikliği Sorunları" verilebilir. İyi bir başlık, okurları bir çalışma hakkında bilgilendirirken kötü bir başlık, ya muğlaktır ya da teknik ayrıntılar ya da jargonda aşırıya kaçır. Aynı çalışmanın başlığı "Bölünmüş Davranış Anksiyetesinin Azaltılmasını Etkileyen Faktörlerin Üç Aşamalı Korelasyon Analizi" de olabiliirdi.

2. **Özü okuyun.** İyi bir öz, bir araştırmayla ilgili önemli bilgileri verir. Araştırmanın amacını belirtir, kullanılan yöntemleri özetler ve başlıca bulguların altını çizer. İleride araştırmadan yapılacak çıkarımlara muğlak göndermeler yapmaktan kaçınır. Başlığa dayanarak yaptığınız ön değerlendirmeden sonra, iyi hazırlanmış bir özden bir makalenin sizinle alakalı olup olmadığına karar verebiliyor olmanız gerekir. İlgili olup olmamasına göre taramanın yanı sıra, başlık ve öz, sizi makaleyi ayrıntılı bir şekilde incelemeye hazırlar.

İki aşamalı bir tarama süreci tavsiye ederim. İlk başta makalenin ilgili olup olmadığına karar vermek için başlığı ve özü kullanın. Eğer ilgili görünüyorsa, gerçek bir "hazine" olup olmadığına (yani makalenin tamamını yavaş ve dikkatli bir şekilde okumaya değip değmeyeceğine) karar vermek için, hızla giriş ve sonuç bölümlerine göz gezdirin. Büyük olasılıkla araştırma amacınız için kilit önemde olan birkaç makaleye karşın araştırma amacınıza teğet geçen pek çok makale bulacaksınız. Bunlar yalnızca bir iki ilgili ayrıntıyı tespit etmek için şöyle bir göz atmaya değer nitelikte olacaktır. Bağlam dışı özgül ayrıntıları makaleden ayıklayıp çıkarmamaya dikkat edin.

3. **Makaleyi okuyun.** Makalenin tamamını okumadan önce ilk birkaç paragrafa göz atmak ve hızlıca sonucu okumak isteyebilirsiniz. Bu size makalenin ne hakkında olduğuna dair bir fikir verecektir. Belli başlı faktörler, akademik bir makaleyi okumaya ayrılacak zaman ve çaba miktarını ve bundan elde edilecek genel yararı etkiler. Şu üç koşul altında zaman ve çaba azalır ve fayda artar: (1) makale kalitelidir ve iyi tanımlanmış bir amaç, kolay anlaşılan bir

yazım dili ve düzgün bir mantıksal organizasyona sahiptir; (2) belli bir araştırma konusuna ya da sorusuna net bir şekilde odaklanmışsınız ve (3) kuramsal konularda sağlam bir artalan bilginiz vardır,

Özgül konu hakkında çok şey bilmektesinizdir ve araştırma metodolojisine aşinasınızdır. Gördüğünüz gibi, çoğu şey okurun hazırlık yapmasına bağlıdır. Bir araştırmanın boyutlarını (bkz. 2. Bölüm), kuramı nasıl kullandığını (3. Bölüm) ve hangi yaklaşımı benimsediğini (4. Bölüm) bilerseniz, bir makaleyi çabucak "tartacak" bir okur olmaya hazır hale gelebilirsiniz. Ayrıca, yazarların yazarken kafalarında farklı okur kitleleri olduğunu unutmayın. Bilim camiasının dar, son derece özelleşmiş bir kesimini hedefliyor; farklı akademik disiplinlerdeki akademisyenlerin ve öğrencilerin geneli için yazıyor ya da karar vericilere, belli konuların savunucularına ve uygulamalı mesleklere hitap ediyor olabilirler.

Konunuzla son derece ilgili bir makaleyi okurken giriş bölümünden başlayın. Giriş bölümünün üç amacı bulunur: (1) genel bir konuyu tanıtmak ve araştırmanın ana odağı olan belli bir araştırma sorusuna geçiş yapmak, (2) (bilgiyi çoğaltma, geçmiş çalışmalarla ilişkilendirme ya da uygulamalı bir sorunu ele alma anlamında) araştırma probleminin önemini ortaya koymak ve (3) kuramsal çerçevenin ana hatlarını çizmek ve başlıca kavramları tanımlamak. Bazen bir makale girişi bir bağlam taramasıyla harmanlar; bazen de literatür taraması ayrı bir bölüm olur.

İyi bir literatür taraması yapmak için seçici, kapsamlı, eleştirel ve güncel olmanız gerekir. Bu dört boyutun hepsine bakalım: *seçici*: bir konu üzerine yazılmış her şeyi değil sadece en ilgili araştırmaları listelersiniz; *kapsamlı*: geçmiş araştırmalardan çok alakalı olanları taramanıza dahil eder ve önemli hiçbir araştırmayı dışarıda bırakmazsınız; *eleştirel*: değerlendirmelerinizde eleştirel olursunuz, yani belli bazı araştırmaların ayrıntıları üzerine yorumda bulunur ve mevcut araştırmalarla ilgisi ölçüsünde onları değerlendirirsiniz; ve *güncel*: konuyla ilgili geçmiş çalışmalara atıf yapmak iyi olsa da, literatür taramanız güncel çalışmaları (yani son dört beş yılda yayımlananları) dahil etmeniz gerekir.

Büyükliklerine ve karmaşıklıklarına bağlı olarak, kuram, yöntemler, bulgular ve değerlendirme bölümlerini birbirinden ayırabilirsiniz. Örneğin bir bölüm kuramsal meseleleri ve tartışmaları tarar, önceki araştırmacıların kullandıkları yöntemleri soruşturur ve boşluk ya da tutarsızlıklara dikkat çekerek bulguları özetleyebilir. Geçmiş araştırmalara ilişkin bir değerlendirme, çoğunlukla mevcut araştırmayı yapmanın önemini haklı çıkarmanıza yardım eder.

Bir makalede anlatılan araştırmanın türüne bağlı olarak, girişin ya da literatür taraması bölümünün ardından hipotez veya yöntem bölümü gelebilir. Yöntemler bölümü, belli veri kaynaklarının ya da veri toplama yöntemlerinin ana hatlarını çizer, değişkenlerin nasıl ölçüldüğünü ve örneklem kullanılıp

kullanılmadığını, eğer kullanılmışsa bunun ayrıntılarını betimler. Bu bölümler herhangi bir eksikliğe yer bırakmadan yazılmışlardır ve teknik ayrıntılarla doludurlar. Nicel çalışmalarda çoğunlukla nitel çalışmalara göre daha uzun olurlar.

Yöntemler bölümünden sonra bulgular bölümü gelir. Eğer çalışma nicel bir araştırmaysa, istatistiksel tablolar ya da katsayılarla toplam yüzdeleri sunmaktan daha fazlasını yapmanız gerekir. Tablo ve verilerin neyi gösterdiği açıklanmalıdır. Eğer nitel araştırmaysa, alıntılar listelemekten ve peş peşe betimlemelerden daha fazlası gerekir. Verilerin sunumu, genellikle araştırmanın kapsamına ilişkin genel bir resimle başlar, ardından karmaşıklıklara ve özgül bulgulara doğru ilerler. Nicel araştırmada bir tablo ya da şemadaki her bir ayrıntıyı ele almak gerekli değildir. Sadece başlıca bulgulara ve beklenmedik ya da sıra dışı herhangi bir bulgu varsa ona dikkat çekmeniz yeterlidir. İyi bir makalede yazar okura veriler arasında yolunu nasıl bulacağını anlatır, araştırmada neyin olduğuna işaret eder ve bütün ayrıntıları gösterir. Nitel araştırmada, veriler çoğunlukla "bir hikaye anlatacak" veya bir akıl yürütme çizgisi sunacak şekilde düzenlenirler. Okurlar yazarın hikayesini takip ederler ama onu sorgulamakta özgürdürler.

Bazı makalelerde, yazar tartışma ve sonuç bölümlerini birleştirir; bazılarında ise bunlar ayrıdır. Bir tartışma bölümü, düz betimlemenin ötesine geçer. Geçmiş bulguların, kuram ya da uygulamalı konuların sonuçlarının içerimlerini detaylarıyla ele alır. Buna geçmiş bulguların literatür taraması aracılığıyla tesisine ve özgül araştırma sorusuna dair içerimler dahil olabilir. Tartışma bölümü beklenmedik sonuçlarla ilgili yorumlar da içerebilir.

Çoğu araştırmacı çalışmanın metodolojik kısıtlılıklarını tartışmaya dahil eder. Bu, çoğu zaman belli ölçümlerin, örneklerin, vakaların, mekanın ya da diğer faktörlerin, bulguların genellenebilirliğini nasıl kısıtladığını ya da alternatif açıklamalara açık olduğunu içerir. Tam dürüstlük ve açıklık beklenir. İyi bir makalede yazar kendi kendini eleştirir ve araştırmanın zayıf yönlerinin farkında olduğunu gösterir.

Tartışma ve sonuç bölümlerini okuduktan sonra, araştırmanın sonucunu ya da özetini bir kez daha okuyun. İyi bir sonuç/özet araştırma sorusunu, başlıca bulguları ve beklenmedik önemli sonuçları yeniden gözden geçirir. Ayrıca gelecekteki içerimlerin ve izlenebilecek yönlerin ana hatlarını çizer. Bunun yanı sıra araştırmanın ilave detaylarını içerebilecek bir eke bakmak ya da referans ya da kaynakça bölümünü gözden geçirmek isteyebilirsiniz. Bir makalenin kaynakçası, sizinle alakalı araştırmalara ya da kuramsal fikirlere işaret edebilir.

Akademik makaleleri okumak ve eleştirel olarak değerlendirmek yoğunlaşma ve zaman gerektirir ve pratik yaptıkça gelişir. Hakemlik sürecine ve makale ret oranlara karşın, makalelerin niteliği çeşitlilik gösterir. Bazıları ha-

talar, dikkatsiz bir mantık veya boşluklar içerebilir. Bir başlığın ve girişin, sonuçlar bölümündeki özgül ayrıntılara uymayabileceğine dikkat edin.

Yazarlar her zaman bütün bulguları betimlemeyebilirler. Net bir amaca sahip olan okur, makaleyi dikkatle tetkik ederek bulgulardaki yeni ayrıntıları fark edecektir. Örneğin yazar, istatistiksel bir tablo veya şemada açıkça görülen önemli sonuçlardan söz etmeyebilir veya ikincil ya da marjinal sonuçlara gereğinden fazla önem atfedebilir. Bir makaleyi değerlendirirken, anlatılan araştırmanın nasıl yapıldığını, parçalarının mantıksal olarak birbiriyle uyumlu olup olmadığını ve önemli sonuçların gerçekten bulguların bütününden çıkarılıp çıkarılmadığını değerlendirin.

Not Tutmak

İlgili araştırma literatürünü tararken, bilgi miktarının ağırlığı altında ezildiğinizi hissedebilirsiniz, o yüzden bir not tutma sistemine ihtiyaç duyarsınız. Eskiden notlar indeks kartlarına yazılır, ardından aralarındaki bağlantıları aramak ya da bir makale veya tebliğ için bir taslak geliştirmek için bu not kartları tasnif edilir ve dosyalara konurdu vb. Bu yöntem hala iş görür. Ancak günümüzde çoğu insan kelime işlemcilerini kullanıyor ve çoğu makalenin fotokopisini ya da basılı versiyonunu topluyor.

DOSYALAR OLUŞTURUN. Yeni kaynaklar keşfederken not kartlarınız veya bilgisayar belgeleriniz için iki tür dosya oluşturmak isteyebilirsiniz: bir *kaynak dosyası* ve bir *içerik dosyası*. Her kaynağın bibliyografik bilgilerinin *tümünü* bazılarını kullanmayacak olsanız bile kaynak dosyasına kaydedin. Eksiksiz bir bibliyografik atıfta sayfa sayısı ya da ikinci yazarın adı gibi hiçbir bilgiyi es geçmeyin; aksi takdirde ilerde buna pişman olursunuz. Kullanmadığınız bir kaynağı silmek, gereksinim duyduğunuzu keşfettiğiniz veya bir ayrıntısını unuttuğunuz bir kaynağın bibliyografik bilgilerini sonradan bulmaya çalışmaktan çok daha kolaydır. İki tür kaynak dosyası oluşturmanızı veya bir ana dosyayı ikiye bölmeyi öneririm: *eldekiler dosyası* ve *potansiyel dosyası*. Eldekiler dosyası, bulduğunuz ve halihazırda içerik notlarını tuttuğunuz kaynaklar içindir. Potansiyel dosyası, ipuçları ve izini bulmanız ya da okumanız gereken olası yeni kaynaklar içindir.

Yeni bir kaynağa ya da yeni bir makalenin bibliyografyasına her rastladığınızda onu potansiyel dosyasına ekleyebilirsiniz. Rapor yazımının sonuna doğru, potansiyel dosyası kaybolacak ve eldekiler dosyası sizin kaynakçanız haline gelecektir.

BİBLİYOGRAFYAYA TAMATIF (KAYNAK DOSYASI)

DiPrete, Thomas A., Christina Clocca Eller, Thijs Bol, ve Herman G. Van de Werfhorst. 2017. "School-to-Work Linkages in the United States, Germany, and France." *American Journal of Sociology* 122(6): 1869-1938 (Mayıs sayısı).

NOT KARTI (İÇERİK DOSYASI)

DiPrete vd. 2017

Konular: ABD, Almanya ve Fransa'yı karşılaştırır, eğitim ve istihdam sistemleri ile ilgili sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimi araştırmalarına dayanır. Bir eğitim sistemi ve işyerinin nasıl yakından bağlantılı olduğu ile ilgili yeni kavramlaştırmalar sunar. Hem bütün bir ülkenin/ekonominin makro düzeyinde hem de "tanecikli" ya da daha özgül eğitim/meslek alanı düzeylerinde bu ilişkiyi ölçmenin yeni yollarını sunar.

Hipotez: Yeni bir kavram/yöntem geçmiş kavramların/yöntemlerin ülkeler arasında okul-ış geçişinde görülen farklılıkları gerektiği gibi betimlememiş olduğunu gösterir.

Yöntemler: Yazarlar, (1. ve 9. sınıflar arasındaki) okullaşma seviyesi ve (24 adet) eğitim alanı (A) ile ayrıntılı mesleki kategoriler (B) arasındaki ilişkinin kuvvetini ölçen yeni bir yöntem kullanmışlardır. Okullaşmada (UNESCO'nun geliştirdiği Uluslararası Standart Eğitim Sınıflandırması) ve mesleklerde (Uluslararası Çalışma Örgütü'nün geliştirdiği Uluslararası Standart Meslekler Sınıflandırması) uluslararası bir kodlama sistemi kullanılmıştır. Bunlar her bir ülkenin "yerli" ya da ülkeye özgü sistemleriyle karşılaştırılarak doğrulanmıştır: Fransa'da 221.082'lik bir örnekleme 2005-2012 arasındaki "Enquete Emploi;" Almanya'da 200.401'lik bir örnekleme 2006'daki "Mikrozensus;" ABD'de 2009'daki "ABD Nüfus Sayımı, Amerikan Toplumu Taraması" ve 1.499.070'lik bir örnekleme 2004-2008 arasındaki Gelir ve Program Katılımcısı Taraması.

Bulgular: Yeni ölçüm geçmiştekilere göre daha bilgilendiricidir. İlişki ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. En güçlü olduğu yer Almanya, en zayıf olduğu yer ABD'yken, Fransa ikisinin arasındadır. Örneğin Almanya'da en yaygın üç meslekten birine giren, belli bir eğitim düzeyine/alanına sahip işçilerin yüzde kırkıyla, ilişkinin toplam gücü 1,01 iken, ABD'de üç meslekten birine giren yüzde 29'la birlikte bu güç, 0,463 olarak ölçülmüştür. İlişkinin gücü alandan alana değişiklik gösterir, mühendisliğin ilişki gücü bütün ülkelerde yüksektir. İş dünyası Almanya'da güçlü, Fransa'da orta güçte, ABD'de ise zayıftır. Ülkeler arasında eğitim alanına göre önemli farklılıklar görülmektedir. ABD, Fransa ya da Almanya'ya göre mimarlık ve hukuk alanlarında daha güçlü bir ilişki sergiler. İşçilerin ücretleri üç ülkede de daha güçlü ilişkiler söz konusu olduğunda yüksek olma eğilimindedir. İlişki, okul hayatından sonraki ilk on yıl, ilerleyen yıllara göre daha güçlüdür. Bir ülkenin eğitim düzeninin/okullaşma sisteminin ve mesleki sisteminin/emek pazarının her biri ilişkinin gücüne katkı yapar.

Şekil 5.1 Not Kartı Örneği

İçerik dosyası bir kaynaktan alınan ilgi çekici tözel bilgileri, çoğunlukla onun başlıca bulgularını, metodolojisinin ayrıntılarını, kavram tanımlarını ya da ilginç alıntılarını içerir. Eğer bir kaynaktan doğrudan alıntı yapıyorsanız ya da bazı özgül bilgileri almak istiyorsanız, alıntının bulunduğu sayfa sayısını/sayılarını kaydetmeniz gerekir. Dosyaları, her bir içerik dosyasına, yazar ve tarih gibi temel kaynak bilgilerini ekleyerek, birbirleriyle ilişkilendirin.

NEYİ KAYDEDECEKSİNİZ. Bir makale, kitap ya da başka bir kaynak hakkında neyi kaydedeceğinize karar vermeniz gerekir. Gereğinden fazlasını kaydetme hatasına düşmek, gereğinden az kaydetmekten iyidir. Genel olarak

test edilen hipotezleri, başlıca kavramların nasıl ölçüldüğünü, ana bulguları, temel bilimsel araştırma desenini, kullanılan grup ya da örnekleme ve gelecek çalışmalar için yapılan önerileri kaydedin (bkz. Şekil 5.2). Raporun kaynakçasını incelemek ve kendi aramanıza ekleyebileceğiniz kaynakları not etmek akıllıca olur.

İlgili tüm makalelerin veya raporların fotokopisini almak, not almakla kaybedeceğiniz zamanı azaltacak ve bir raporun tümünü elinizde bulundurmanızı sağlayacaktır.

Ayrıca fotokopi üzerine notlar alabilirsiniz, fakat bunu yaparken dikkat etmeniz gereken bazı noktalar vardır: Birincisi, büyük bir literatür taramasında fotokopi çekirmek masraflı olabilir. İkincisi, telif haklarına dikkat edin ve uyun. ABD telif yasaları kişisel çalışmada kullanmak amacıyla fotokopi çekmeye izin verir. Üçüncüsü, bütün atıf bilgileri de dahil olmak üzere makalenin tümünü kaydetmeyi ya da fotokopisini çekmeyi unutmayın. Dördüncüsü, devasa bir makale yığını düzenlemek külfetli olabilir, özellikle de tek bir makalenin pek çok farklı bölümünü kullanmak istiyorsanız. Son olarak, altını dikkatlice çizmediğiniz ya da iyi not almadığınız sürece makalenin tümünü daha sonra tekrar okumanız gerekebilir.

Notları Düzenlemek

Çok sayıda referans ve not topladıktan sonra, bir düzenleme yöntemine gereksiniminiz vardır. Bunun bir yolu, çeşitli araştırmaları ya da belli bulguları, notları gözden geçirip birbirlerine nasıl uyduklarına dair zihinsel bir resim oluşturarak gruplamaktır. Nihai bir planda karar kılmadan önce birçok düzenleme planını deneyin. Düzenleme, uygulamayla gelişen bir beceridir. Örneğin, notları ortak temaları temsil eden kümelere ayırın veya aralarındaki ortaklıkları ve uzlaşmazlıkları not ederek, farklı makalelerin ayrı soru hakkında ne söylediğini karşılaştıran şemalar çizin.

Notları düzenleme sürecinde, bazı referansların ve notların hiçbir yere uymadığını göreceksiniz. Onları konunuzla ilgisiz kabul edip bir kenara ayırmalısınız. Boşluklar veya henüz incelememiş olduğunuz halde konunuzla alakalı görünen alanlar ya da başlıklar keşfedebilirsiniz. Bu, kütüphaneyi tekrar ziyaret etmenizi gerektirir.

En iyi düzenleme yönteminin hangisi olduğu, taramanın amacına bağlıdır. Bir *bağlam taraması* yakın tarihli makaleleri belli bir araştırma sorusu çevresinde düzenlemeyi beraberinde getirir. *Tarihsel tarama*, araştırmaları ana temalarına ve yayım tarihlerine göre düzenlemeyi gerektirir.

Bütünleşik tarama, araştırmaları bir alanın temel ortak bulguları ve test edilen ana hipotezler çevresinde düzenlemeyi beraberinde getirir. *Metodolojik tarama*, çalışmaları konuya göre ve her konunun kendi içinde kullanılan desene ya da yöntemle göre düzenlemeyi gerektirir. *Kuramsal tarama*, araştırmaları kuramlara ve başlıca düşünelere göre düzenlemeyi içerir.

Literatür taraması, planlama ve anlaşılır bir yazım gerektirir, bu da tekrar tekrar yazmayı zorunlu kılar. İyi yazmayla ilgili tüm kurallar (örn. net bir organizasyon yapısı, bir giriş ve sonuç, bölümler arası geçişler) literatür taraması yazarken de geçerlidir. Yazarken amaçlarınızı aklınızdan çıkarmayın, açık ve etkin bir dil kullanın.

Bir taramanın amacını, okurlara, taramanın organizasyonu aracılığıyla iletmek istersiniz. Tarama yazarın *yanlış* yolu, bir dizi araştırma makalesini her birinin bulgularının özetiyle birlikte listelemektir. Bu bir amaç duygusu vermekte başarısız olur. Birbirine iliştilmiş bir dizi not gibi görünür. Bunları gördüğümde, tarama yazarının özensiz davrandığı ve taramayı yazarken önemli bir organizasyon adımı atlamış olduğunu düşünürüm. Tarama yazarın *doğru* yolu, ortak bulguları veya argümanları sentezlemek ve düzenlemektir. Geniş kabul gören yaklaşımlardan biri, önce en önemli fikirleri ele almak, ifade veya bulguları mantıksal olarak ilişkilendirmek ve tutarsızlıkları ya da zayıflıkları not etmektir (bir örnek için bkz. Örnek Kutusu 5.1 İyi ve Kötü Literatür Taraması Örnekleri).

Örnek Kutusu 5.1 İyi ve Kötü Literatür Taraması Örnekleri

Kötü Tarama Örneği

Cinsel tacizin pek çok sonucu vardır. Adams, Kottke ve Padgett (1983) bazı kadın öğrencilerin taciz riski nedeniyle bazı dersleri almaktan veya bazı profesörlerle çalışmaktan kaçındığını söylediklerini görmüşlerdir. Ayrıca kadın ve erkek öğrencilerin farklı tepkiler gösterdiklerini bulmuşlardır. Araştırmaları, 1.000 erkek ve kadın lisans ve lisansüstü öğrencisiyle yapılan bir ankete dayanmıştır. Benson ve Thomson'un *Social Problems* (1982) içinde yer alan araştırması cinsel tacizin yol açtığı pek çok sorunu sıralar. *The Lecherous Professor* adlı mükemmel kitaplarında Dzilech ve Weiner (1990) kurbanların karşılaştığı zorlukların uzun bir listesini verir. Araştırmacılar konuyu farklı yollardan ele alırlar. Hunter ve McClelland (1991) küçük bir temel bilimler kolejindeki lisans öğrencileriyle bir araştırma yürütmüştür. 300 öğrencilik bir örneklem oluşturmuş ve öğrencilere kurbanın tepkisinin ve durumun değiştiği birden çok vinyet verilmiştir. Jaschik ve Fretz (1991) bir Orta Doğu ABD üniversitesinde 90 kadın öğrenciye bir okutman tarafından gerçekleştirilen klasik bir cinsel taciz örneğinin videosunu izletmişlerdir. *Cinsel taciz* olarak tanımlanmadan önce çok az kadın bu davranışı o şekilde adlandırmıştır. Cinsel taciz olup olmadığı sorulduğunda, yüzde 98 olumlu yanıt vermiştir. Weber-Burdin ve Rossi (1982) cinsel taciz ile ilgili eski bir araştırmayı yinelemiş, ama bu kez Massachusetts Üniversitesi'ndeki öğrencileri kullanmışlardır. 59 öğrenciden 40 farazi durumu derecelendirmesini istemişlerdir. Reilley, Carpenter, Dull ve Bartlett (1982) Kaliforniya Üniversitesi, Santa Barbara'da 250 kadın ve 150 erkek lisans öğrencisi ve yine Kaliforniya Üniversitesi, Santa Barbara'daki 52 öğretim üyesiyle bir araştırma yürütmüştür. Her üç örneklem grubu da (iki öğrenci grubu ve bir öğretim üyeleri grubu) katılımcılardan derecelendirmeleri istenen cinsel taciz örneklerinin sunulduğu bir anketi doldurmuştur. Popovich ve d. (1986), dokuz maddelik bir cinsel taciz ölçeği oluşturmuştur. Orta büyüklükte bir üniversitede 15 ile 25 kişi arasında değişen gruplarda 209 lisans öğrencisini incelemişlerdir. Öğrenciler arasında görüş ayrılığı ve kafa karışıklığı tespit etmişlerdir.

İyi Tarama Örneği

Cinsel taciz kurbanları, özsaygıda azalma ve özgüven eksikliğinden toplumsal etkileşimden kaçınmaya, değişen kariyer hedeflerine ve depresyona uzanan bir dizi sorun yaşamaktadırlar (Adams, Kottke ve Padgitt, 1983; Benson ve Thomson, 1982; Dziech ve Weiner,

1990). Örneğin Adams vd. (1983), kadın öğrencilerin yüzde 13'ünün taciz riski yüzünden bir dersi almaktan ya da belirli profesörlerle çalışmaktan kaçındıklarını söylediklerini belirtmiştir.

Üniversite yerleşkelerinde yaşanan cinsel taciz üzerine araştırmalarda farklı yaklaşımlar kullanılır. Tarama araştırmasının yanı sıra, pek çoğu vinyetlerle deney yapmış veya farazi senaryolar sunmuştur (Hunter ve McClelland, 1991; Jaschik ve Fretz, 1991; Popovich ve d., 1986; Reilley, Carpenter, Dull ve Bartlett, 1982; Rossi ve Anderson, 1982; Valentine-French ve Radtke, 1989; Weber-Burdin ve Rossi, 1982) Kurbanın sözlü tepkileri ve durumla ilgili etkenler, gözlemcilerin bir davranışı taciz olarak nitelendirip nitelendirmediğini etkiliyor görünmektedir. Uygunsuz davranışa cinsel taciz etiketi yapıştırma konusunda kafa karışıklığı yaşanmaktadır. Örneğin Jaschik ve Fretz (1991), bir okutman tarafından gerçekleştirilen cinsel tacizin klasik bir örneğinin bulunduğu bir videonun izletildiği kadın öğrencilerin yalnızca yüzde 3'ünün bu davranışı başlangıçta *cinsel taciz* olarak nitelendirdiklerini görmüşlerdir. Bunun yerine onu "cinsiyetçi," "kaba," "profesyonellik dışı" veya "aşağılayıcı" olarak adlandırmışlardır. Söz konusu davranışın cinsel taciz olup olmadığı sorulduğunda ise yüzde 98 olumlu yanıt vermiştir. Roscoe vd. (1987) adlandırmadaki benzer zorlukları bildirmiştir.

İnternet ve Literatür Taraması

Bugün İnterneti neredeyse her şey için kullanıyoruz – bankacılık, alışveriş, eğlence, iletişim vb. İnternet ancak 1990'larda geniş çapta erişilebilir hale geldi fakat toplumsal araştırmacının çalışma biçiminde devrim yaptı. Bugün çoğu toplumsal araştırmacı, literatür taramasına yardımcı olması için, öteki araştırmacılarla iletişim kurmak için ve başka bilgileri aramak için İnterneti kullanıyor. İnternet büyümeye ve değişmeye devam etmesine rağmen çetrefilli bir nimet olmuştur, insanların ilk başta zannettiği gibi her derde deva olmamıştır. Bilgiye ulaşmanın yeni, hızlı ve önemli yollarını sağlar, ama yine de ötekiler gibi bir araçtır. Toplumsal araştırmada İnternet kullanımının avantajları ve dezavantajları vardır.

AVANTAJLAR

1. *İnternet kolay, hızlı ve ucuzdur.* Geniş çapta erişilebilirdir ve pek çok yerden kullanılabilir. Bu neredeyse bedava kaynak, insanların neredeyse her yerden kaynak materyal bulmasına olanak verir: yerel halk kütüphanelerinden, evlerden, laboratuvarlar veya sınıflardan, kahve dükkanlarından yahut bir bilgisayarın İnternet'e bağlı olduğu herhangi bir yerden. 7 gün 24 saat çalışır. Çok az bir eğitimle çoğu insan, çabucak arama yapabilir ve birkaç yıl önce büyük araştırma kütüphanelerine meşakkatli bir yolculuk yapmalarını gerektirecek

bilgilere erişebilir. Büyük miktarda bilgiyi elektronik olarak aramak elle aramaktan daha hızlı ve kolaydır. İnternet, kaynak materyallerin miktarını ve çeşitliliğini muazzam bir şekilde artırmıştır. Buna ek olarak, bilgi bir kez bulunduğundan sonra araştırmacı genellikle onu elektronik olarak depolayabilir veya bulunduğu yerde bastırabilir.

2. *İnternetin pek çok başka bilgi kaynağı bulmak ve onlara bağlanmak için ek yollar sağlayan "bağlantılar"ı bulunur.* Web sitelerinin, ana sayfaların yalnızca bağlantı göstergesine tıklayarak (çoğunlukla bir düğme veya altı vurgulu bir kelime ya da deyim) ilgili sitelerden veya kaynaklardan bilgi çağırmaya yarayan bağlantıları vardır. Bu, kullanıcıyı daha fazla bilgiye bağlar ve gönderme yapılan materyale erişim sağlar. Bağlantılar bir kaynağı ilgili kaynaklar ağına gömer.

3. *İnternet dünya çapındaki bilgi akışını muazzam biçimde hızlandırır ve "demokratikleştirici" bir etkisi vardır.* Bilginin (örn. metinler, haberler, veriler ve fotoğraflar) uzun mesafeler ve uluslararası sınırlar arasında hızla iletimini sağlar. 10 yıl önce bazı raporlara erişmek için bir hafta ya da bir ay beklemek gerekiyordu; bugün onlara saniyeler içinde herhangi bir ücret ödemeden erişebilirsiniz. İnternete kimin materyal koyabileceği ya da orada neyin yer alacağı konusunda neredeyse hiç kısıtlama bulunmamaktadır. Yani materyalleri yayımlamakta ya da yaymakta zorlukla karşılaşmış kişiler artık bunu kolaylıkla yapabilir. Açıklığı nedeniyle İnternet evrensellik normunu destekler.

4. *İnternet çok geniş bir yelpazedeki bilgi kaynaklarına erişim sağlar, hatta bunların bazıları oldukça dinamik ve ilgi çekici bir formatta olur.* Bir rapora geleneksel akademik dergiler ve kaynaklardaki gibi siyah-beyaz bir metin şeklinde ya da parlak renkler, grafikler, "hareketli" görüntüler, fotoğraflar, hatta ses dosyaları ve video klipler şeklinde erişebilirsiniz. Yazarlar ve diğer bilgi üreticileri sunumlarında yaratıcı olabilir.

DEZAVANTAJLAR

1. *İnternette yayımlananlar kalite kontrolünden geçmez.* Standart akademik yayınların aksine, bilgi hakem değerlendirmesine ya da herhangi bir değerlendirme sürecine tabi değildir. Bir web sitesine herkes neredeyse her şeyi koyabilir. Bilgiler düşük kaliteli, belgelenmemiş, son derece önyargılı, tamamen uydurma veya açıkça hileli olabilir. Materyali tespit ettikten sonra, asıl iş, "çöpleri" geçerli bilgidan ayırt etmektir. Bir web sayfasına, sokakta elinize tutuşturulan bir el ilanına yaptığımız gibi temkinli yaklaşmanız gerekir; "deli saçması" şeyler ya da gerçekten değerli bilgiler içeriyor olabilir. Bunun kadar ciddi olmayan bir sorun da sitelerdeki parlak renkler, müzik veya hareketli imgeler "şaşaasurun" tecrübesiz kullanıcıların dikkatini dağıtabilmesidir. Bu şaşaaayı yüksek nitelikli bilgilerle karıştırabilirler. Ayrıca internet içeriği yavaş, tartarak,

dikkatli biçimde okumak ve incelenmekten çok, hızla göz atmaya ve kısa dikkat aralıklarına uygun biçimde tasarlanmıştır (bkz. Düşünce Kutusu 5.1 Web Siteleri: Sörfçüler Dikkat).

2. *Toplumsal araştırma için çoğu mükemmel kaynağın ve en önemli kaynak materyallerin bazıları İnternette mevcut değildir.* Yaygın kanunun aksine, İnternet bütün bilgileri herkes için bedava ve erişilebilir kılmış *değildir*. Genellikle bedava olanlar kısıtlıdır ve daha bütünlüklü bilgiler yalnızca parasını ödeyenler tarafından kullanılabilir.

3. *İnternette kaynakları bulmak zaman alıcı olabilir.* Belirli kaynak materyallerin yerini belirlemek kolay *değildir*. Çeşitli arama motorları (örn. Google, Bing, Yahoo, DuckDuckGo ve Ask.com) görece farklı çalışırlar ve çok farklı sonuçlar üretebilirler. Aynı terime, *seçmeni haklarından mahrum bırakmaya*, hepsi beş dakikadan kısa olmak üzere, dört arama motorunu kullanarak baktım. Her bir arama motoru diğerlerinin kaçırdığı bir ya da iki site gösterdi. Sadece iki web sitesi birden fazla arama motorunda görüldü; diğerlerinin hepsi sadece birinde mevcuttu. En tepedeki üç siteden ikisine bir kereden fazla “denk gelmiş-tim” ve bir tanesi bozuk bir bağlantıydı. Kesinlikle, birden fazla arama motoru kullanmak ve kendinizi ilk sonuç sayfasıyla kısıtlamamak istersiniz. Çoğu arama motoru sadece Web sayfasının kısa açıklamasındaki belli kelimeleri arar. Arama motorları on binlerce kaynakla karşınıza çıkabilir ve bunlar herhangi birinin inceleyebileceğinden çok fazladır. “En üsttekiler,” kısa açıklamalarında arama sözcüğünün pek çok versiyonu bulunduğu için orada olabilirler. “İşinize en çok yarayan” Web kaynağı bir aramada 150. sırada saklanmış olabilir.

4. *İnternet kaynakları “istikrarsız” ve belgelemesi zor olabilir.* Bir Web araması yapıp işe yarar bilgiler içeren Web sayfalarını bulabilirsiniz. Bir hafta sonra gerip dönüp pek çoğunun ortadan kaybolduğunu görebilirsiniz. Web sitesinin bulunduğu belirli tek biçimli kaynak bulucusunu (url) ya da “adres”i (genellikle <http://> ile bağlar) not aldığınızdan emin olun. Adres herhangi bir yerdeki bir bilgisayarda bulunan elektronik bir dosyaya işaret eder. Yüzlerce kütüphanede daha on yıllar boyunca bir rafta ya da mikrofışte isteyenin okuması için saklanacak olan bir dergi makalesinin aksine, Web sayfaları çabucak ortadan kaybolabilir. Bu, Web referanslarını kolayca kontrol etmeyi, bir belgedeki alıntıyı doğrulanmayı veya orijinal materyallere geri dönmeyi imkansız kılar. Ayrıca bir kaynağı kopyalamak, değiştirmek veya çarpıtmak, sonra bu kopyaları çoğaltmak kolaydır. Örneğin, bir kişi bir metinden bir pasajı veya bir fotoğraf imgesini alıp değiştirebilir ve sonra bu yanlış bilgiyi yaymak için yeni bir Web sayfası yaratabilir. Bu, telif haklarının koruması ve kaynak materyalin özgünlüğüyle ilgili sorunlar yaratır.

İnterneti, jargonunu ve kayda değer bir sitenin nasıl bulunacağını anlamak zaman ve deneyim gerektirir. İnternetteki en iyi siteleri -yararlı ve doğru bilgi verenleri- belirlemenin birkaç kuralı vardır. Üniversiteler, araştırma enstitüleri ya da hükümet kuruluşlarının ürettikleri kaynaklar araştırma amaçları açısından çoğunlukla kökeni ya da yeri belirtilmemiş tekli ana sayfalardan veya ticari bir kuruluşun ya da politik bir grubun yahut bir sivil toplum örgütünün desteklediklerinden daha güvenilirdir. Yerinin değiştirilmesine ya da ortadan kalkmasına ilaveten, çoğu Web sayfası ya da kaynaklara atıf yapmayı kolaylaştıran bilgileri eksiksiz bir şekilde sağlamakta yetersiz kalır. Kaliteli kaynaklar yazar, tarih, yer, vb. hakkında daha eksiksiz veya daha bütünlüklü bilgi sağlar.

Düşünce Kutusu 5.4 Web Siteleri: Sörfçüler Dikkat!

İnternet erişiminin hızla yayılımı ve bilgi için İnternete olan bağımlılıktaki artış birçok fayda sağlamıştır. İnternet denetlenmemektedir, bu yüzden neredeyse herkes neredeyse her şeyi söyleyen bir web sitesi oluşturabilir. Sağlıkla ilgili bilgiler buna örnektir. İnternet kullanıcılarının yüzde 80'i, ülkeye ve kişinin yaşına bağlı olarak, Web üzerinde tıp ya da sağlıkla ilgili bilgiler arar. Sağlıkla ilgili özgül içeriklerinin doğruluğuyla ilgili araştırmalar, ilgili sağlık sorununa bağlı olarak, bu sitelerin sadece yarısının eksiksiz, geçerli, doğru ve güncel bilgileri sunduklarına işaret eder. Resmi siteler ve üniversitelerle ya da hastanelerle bağlantılı olanlar, en doğru ve en eksiksizleridir.

Literatür Meta-Analizi

Literatür meta-analizi çok sayıda geçmiş araştırmaların yerinin belirlendiği, ardından bunların yinelenen bir kilit bulgular kümesi tespit etmek üzere sistematik olarak incelendiği özel bir tekniktir. Bütünleşik ya da metodolojik bir tarama yapmak için veya geçmiş bulguların veri olarak ele alındığı bir araştırma olarak kullanılabilir. Meta analizinin beş aşaması vardır:

1. Belli bir konu ya da araştırma sorusu hakkında daha önce yayımlanmış bütün araştırmaları belirle.
2. Tutarlı ölçütler geliştir ve araştırmaları alakalarına ve/veya kalitelerine göre tara.
3. Her bir araştırmaların bulgularından ilgili bilgileri tespit et ve kaydet.
4. Bilgileri inceleyip daha geniş bulgular halinde sentezle.
5. Sentezden özet sonuçlar çıkar.

Nicel araştırmaların meta analizinde, 3. aşamada kaydedilen bilgiler genellikle örneklem büyüklüğünü, değişkenlerin ölçümünü, metodolojik kaliteyi ve değişkenlerin etkilerinin büyüklüğünü içerir. 4. aşamada, araştırmacılar bu bilgileri istatistiksel olarak analiz ederler ve daha önce yayımlanmış çalışmaların bulgularını kendi analizlerinin verileri olarak kullanırlar (bkz. Örnek Kutusu 5.2 Nicel Çalışmaların Meta-Analizi)

Nitel araştırmaların meta analizi biraz farklıdır. 3. aşamadaki ilgili bilgiler bir kategori kümesi şeklinde kodlanmış nitel betimlemeleri içerirler. 4. aşamada ise sonuçlar nitel olarak sentezlenerek tekrar eden temalar açığa çıkarılır (bkz Örnek Kutusu 5.3 Nitel Çalışmaların Meta Analizi)

Pek çok çalışmada ortak olan bulguları tespit etmek için kullanmaya ek olarak, meta analizinden bir araştırma vakasının katılımcılarının başlıca kavramları nasıl tanımlayıp kullandıklarını tespit etmek için de faydalanabiliriz. Örneğin Fulkerson ve Thompson (2008) 18 yıllık bir süreçte (1998-2006) "sosyal sermaye" kavramını irdelemişlerdir. 450 akademik dergide, başlığında ya da özünde "sosyal sermaye" terimini içeren 1.218 makale tespit etmişlerdir. Makaleleri kavramın tanımına ve kavramın "kurucu babası" olarak hangi akademisyene gönderme yapıldığına dayalı olarak yedi kategoriye ayırmışlardır. Tanım kullanımının zaman içinde ve uzmanlık alanına bağlı olarak nasıl değıştirdiğini göstermek için makaleleri istatistiksel olarak incelemişlerdir.

Örnek Kutusu 5.2 Nicel Çalışmaların Meta-Analiz

İki farklı konu ile ilgili nicel meta analiz, araştırmacların onlarca araştırmayı nasıl tespit ettiklerini, geçmiş çalışmaların bulgularını nasıl veri olarak kullandıklarını ve bulguları inceleyerek yeni bir sonuca nasıl vardıklarını aydınlatılabilir.

Cohrs ve Stelzl (2010) çoğu geçmiş araştırmada iki düşüncenin göçmenlik-karşıtı tutumlarla ilişkilendirildiğini belirtmişlerdir: sağcı otoritercilik (SO) ve toplumsal tahakküm arzusu (TTA). SO üç parçalı bir yapıdır: geleneksel toplumsal normlara güçlü destek, normları temsil eden/koruyan otorite figürlerine itaat ve normları ihlal eden insanlara karşı otoritenin emrettiği saldırganlık edimlerine katılma iradesi. SO kişinin toplumdaki gruplar arasında, kendi grubunu diğerlerinden üstün kabul eden hiyerarşik ilişkiler lehine yaptığı psikolojik bir tercihtir. Yazarların kendi geçmiş araştırmaları, SO'nun Kanada'da yoğun göçmenlik karşıtı tutumlarla ilişkili olduğunu, TTA'nın ise Almanya'daki göçmenlik karşıtı düşüncelerle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. İstikrarlı koşullarda SO'nun ve TTA'nın her ikisinin de göçmenlik karşıtlığını teşvik ettiğini belirtmişlerdir; ancak, ekonomik rekabetin şiddetlendiği ya da kolektif güvenliğe yönelik bir tehdidin algılandığı istikrarsız koşullarda, her ikisi de şiddetlenebilir. Göçmenlerin çoğu geleneksel normlara bağlı kalırlarsa, TTA açısından daha az tehditkar olurlar. Göçmenlerin çoğunun toplumsal statüsü düşükse, SO açısından daha az yıkıcı olurlar.

SO ya da TTA ile göçmenlik-karşıtı düşünceler arasındaki birlikteliği irdelemek için, Cohrs ve Stelzl ilk olarak 1999 (SO kavramının ilk ortaya çıktığı yıl) ve 2008 arasında yayımlanmış, SO veya TTA ölçümleri içeren ve göçmenliğe yönelik tutumlarla ilgili bütün araştırmaları tespit etmişlerdir. İki bibliyografik veritabanı arama aracını, Psychinfo ve Google Scholar'ı kullanmışlardır. Ayrıca tespit edilen bir araştırmanın yazarına atıfta bulunan ilgili çalışmaları belirlemişlerdir. Bir asistan ekibi araştırmaları içerik analizi kullanarak (bakınız 11. Bölüm'de İçerik Analizi kodlaması) kodlamıştır. Kodlama, araştırmaların göçmenlik karşıtı tutumlar, toplumsal eşitsizlik, göçmenlerin yüzdesi ve benzeri faktörlere ilişkin ölçümlerini kategorize etmiştir. Cohrs ve Stelzo 17 ülkeden (toplam 38.522 katılımcıdan oluşan) 155 örneklem grubu hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Örneklemelerin yarısından biraz fazlası üniversite öğrencilerinin araştırmalarıdır.

Araştırmalardaki göçmenlik karşıtı ölçümlerle TTA arasındaki korelasyonlar -.12 ile .79 arasında (korelasyon 12. Bölüm'de ele alınmaktadır) değişkenlik göstermiştir. SO'yla göçmenlik karşıtlığı arasındaki korelasyonlar ise .06 ile .74 arasında değişkenlik göstermiştir. Ülkeler arası değişkenlik de tespit edilmiştir. TTA Almanya, İtalya ve Belçika'da göçmenlik karşıtı tutumların kuvvetli göstergelerinden biriyken, SO İngiltere ve İsviçre'de daha güçlü bir gösterge olmuştur. TTYA insanların göçmenlerin suç oranını arttırdıklarına inandıkları ülkelerde daha güçlü, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde ise daha çıkmıştır. SO ise yerli nüfusa kıyasla ülke dışında doğmuş nüfusta işsizlik oranlarının yüksek olduğu ülkelerde daha güçlü olmuştur.

Özetle, meta-analiz SO ve TTA'nın her ikisinin de göçmenlik karşıtı tutumların güçlü göstergeleri olduğunu bulmuştur. TTA'nın en güçlü olduğu yerler insanların göçmenleri toplumsal düzene bir tehdit olarak gördükleri (yani suça iştirak ettiklerini düşündükleri) ülkelerdir. SO ise insanların göçmenleri düşük sosyoekonomik statülü kimseler olarak gördükleri ülkelerde zirveye çıkmıştır.

Shor ve meslektaşları (2012) kişinin eşini kaybetmesiyle kendi ölüm riskindeki artış arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmacılar bir insanın eşi öldükten sonra artan ölüm riskini hafifletebilecek faktörleri değerlendirmişlerdir. Dört veri tabanını arama aracında, Medline, EMBASE, CINAHL ve Web of Science'ta anahtar kelimeler kullanarak bu ilişkiyle ilgili 1.570 potansiyel yayın tespit etmişlerdir. Ayrıca, "manüel arama"yla, ilk yayın kümesinin kaynakçalarında yer alan yaklaşık 1.200 başlığın yanı sıra, nitelikli bir yayına "benzeyen" yaklaşık 50.000 başlığı tespit etmişlerdir. Yayınların çoğu İngilizce olup, İngilizce olmayan makalelerin ilgili kısımları ise tercüme edilmiştir.

Araştırma ekibi makale özlerini ya da makalelerin tamamını konuyla ilgilerine ve metodolojik kalitelerine göre irdelemiştir. Eksiksiz ayrıntılar ve makul ölçümlere sahip 262 adet ilgili makale bulmuşlardır, bu yayınların 123'ü dulluğu ve ölümlülüğü incelemektedir (diğer araştırmalar eş kaybı dışında yalnızca stres faktörüne bakmışlardır). Araştırmalar 1950 ve 2008 arasında yayınlanmıştır ve 500 milyon fazla insan hakkında veri içermektedir. Araştırmacılar 123 makalenin verilerini kodlamış ve bu araştırmaları metodolojik titizliklerine bağlı olarak üç kategoride değerlendirmişlerdir.

123 çalışmanın istatistiksel analizi araştırmacılara eşini kaybeden kişilerin aynı yaşta ki evli insanlara kıyasla ölüm risklerinin yüzde 22 daha fazla olduğunu ve erkeklerin bu durumdan kadınlara göre daha kötü etkilendiklerini göstermiştir. Daha genç insanların eş kaybı kaynaklı ölüm riskleri çok daha fazladır. Araştırmacılar eşlerini kaybeden insanlar arasındaki yüksek ölüm riskinin zaman içinde yavaş yavaş arttığını belirtmişlerdir. Son olarak, dul kalmanın hayatta kalan eşin ölüm riskini dünyanın bütün bölgelerinde eşit oranda arttırdığını bulmuşlardır.

Örnek Kutusu 5.3 Nitel Çalışmaların Meta-Analiz

Nitel araştırmaların meta-analizi ya da meta-sentezinde, araştırmacılar genellikle nicel araştırmaların meta analizinde olduğundan daha az sayıda araştırmaya odaklanırlar. Geçmiş araştırmaların birikimine dayalı bir genellemeye varmak için bulguları sentezlerler.

Cook (2012) sosyal yardım almayı bırakıp çalışmaya başlamış yalnız ebeveynleri inceleyen nitel araştırmaların meta-analizini yapmıştır. Makaleleri tespit etmek için, beş bibliyografik veritabanına Ocak 2000 ve Nisan 2008 arasında yayınlanan İngilizce makaleleri aramıştır. Veritabanları Academic Search Complete, Cumulative Index to Nursing and Allied Health Literature, Social Science Abstracts, Sociological Abstracts ve Web of Knowledge'dır. Okurlara aramalarda kullandığı anahtar kelimelerin listesini sunmuştur. 423 makale özü bulmuştur; bunların 114'ünü tekrar oldukları için elenmiştir. Daha sonra, iki tarayıcı kalan 309 özü irdelemiş ve nitel araştırma içermeyenleri ya da özellikle yalnız ebeveynlere ya da onların bir sosyal yardım programından sonraki deneyimlerine odaklanmayanları çıkarmıştır. Yeterli bilgi içermeyen makaleleri de elemişlerdir. Böylece ellerinde 33 araştırma kalmıştır. Cook ayrıca ilk makale kümesinin yazarlarını ya da kaynaklarını arayarak, 29 ek makale, yani toplamda değerlendirmeye hazır 62 makale belirlemiştir. Ardından bu 62 makale arasından, özellikle devletten sosyal yardım almayı çalıştığı için bırakan yalnız ebeveynlerin nereden toplumsal destek aldıklarına bakan 16 makaleye odaklanmıştır. Makaleler Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada ve İsrail'de gerçekleştirilen araştırmaları içermektedir.

16 makalenin meta-analizinden hareketle, Cook aile, arkadaşlar ya da komşulardan gelen toplumsal yardımın yalnız ebeveynlere üç şey sağladığını bulmuştur: günlük hayatta kalma, baş etme, hareketlilik/ulaşım. Ayrıca toplumsal destek almanın çeşitli maliyetleri olduğunu belirtmiştir: geçmişte istismarcı ya da güvenilmez bir davranış sergilemiş insanlarla çatışmalara girme, karşılıklılık duygusu ya da yardımlar için "geri ödeme yapma" ihtiyacı hissetme ve artan bir gözetime tabi olma.

Harcour, Jasperse ve Green (2014) zorbalıkla ilgili ebeveyn bakış açılarını irdeleyen nitel araştırmaların meta-analizini yapmışlardır. Bir dizi anahtar kelime belirlemiş ve beş bibliyografik veritabanını incelemişlerdir: PsychINFO, Education Resources Information Center, ProQuest, A+Education ve Academic Search Premier. Kasım 2012 ve Şubat 2013 arasında yayımlanan İngilizce makaleleri taramışlardır. Aynı zamanda ilgili ek araştırmalar için seçili makalelerin kaynakçalarını incelemişlerdir. Özellikle ebeveynlerin zorbalıkla ilgili düşüncelerine odaklanmayanları elemişler ve ellerinde 411 ebeveyn hakkında bilgi içeren 13 makale kalmıştır.

Yazarlar, 13 makale ile ilgili incelemelerinde ebeveynlerin zorbalığı açıkça tanımlamaya ve tespit etmeye çabaladıklarını görmüşlerdir. Açık olmayan tanımlar nedeniyle, bazı ebeveynler zorbalığı normal ya da kaçınılmaz olarak kabul etmişlerdir. Ebeveynlerin tepkilerine, zorbalığın bir kez farkına varmalarından sonra, çocuğun stresini azaltmak ve ya da durumu ele almak/durdurmak için harekete geçmek dahildir. Ebeveynler okul çalışanlarının çocuklarına uygulanan zorbalığı engellemek ya da buna tepki vermekte çok önemli bir rolleri olduğunu düşünmüşlerdir. Yazarlar ayrıca daha önce araştırılmamış ebeveyn deneyimlerini tespit etmişlerdir. Bunlar; kişinin çocuğuna uygulanan zorbalığın ebeveynler üzerinde olumsuz etkilerini, ebeveynlerin zorbalık deneyimlerini nadiren doğrudan okuldan öğrenmelerini ve ebeveynlerin zorbalıkla ilgili desteğe ve daha eksiksiz bilgilere ihtiyaçlarının olmasını içermektedir.

5.2. Etik standartlara uymanın önemini açıklamak

2015'te, Alice Goffman'ın (2014), Philadelphia'nın eski şehir merkezindeki genç siyah erkeklerle ilgili etnografik araştırması, ülke çapında bir tartışmayı tetikledi. Kitap, Goffman'ın Princeton Üniversitesi'nde tamamladığı ödüllü doktora tezine dayanıyordu. Geçmişte dışlanmış topluluklar hakkındaki etnografiler, şiddetli tartışmalar doğurmuşsa da "Goffman'ın kitabını çevreleyen tartışma kadar kapsamlısı muhtemelen daha önce hiç görülmemiştir" (Zussman, 2016: 436).

Araştırma sürekli tutuklanma tehlikesi altında olan, hapse girip çıkan alt düzey uyuşturucu satıcılarına odaklanmıştı. Sahada geçirdiği altı yıl boyunca Goffman bölge sakinleriyle ve araştırma yaptığı genç erkeklerle yakın bir ilişki kurmuştu. Polislin pek çok durumda coplarıyla genç erkekleri tekmeleyip dövdüğünü görmüş, polisler Goffman'a silah doğrultmuş ve tutuklamakla tehdit etmişti. Araştırdığı insanları korumak için, araştırmasını yazıp bitirdikten sonra binlerce sayfalık saha notlarını ve mahkeme oturumlarının kayıtlarını, mektupları, kefalet makbuzlarını ve araştırmasına kaynaklık eden ilgili belgeleri yakmıştır. Ayrıca kitabında gerçek değil takma isimler kullanmıştır.

Çalışması; araştırma etiği, hukuk, sunum tarzı ve araştırma deseni meseleleri üzerine araştırma camiasının içinde ve bu camiayı aşan tartışmaları tetiklemiştir.³ Bazı eleştirmenler, araştırmasında anlatılan ayrıntıların doğru olmayacağını iddia etmiş ve onu veri icat etmekle suçlamışlardır. Bazıları ise Goffman'ın genç bir adam başka bir genç adamın ölümünün öcünü almanın peşindeyken, kendisinin araba sürmekte olduğunu söylediği, dolayısıyla ağır bir suça iştirak ettiği suçlamalarına yol açan bir bölüme dikkat çekmişlerdir. Çoğu araştırmacı Goffman'ın araştırmasını kusursuz bir etnografi olarak savurmuş olsa da bazıları belli metodolojik ayrıntılardan emin olamamıştır. Goffman, araştırmasını nasıl gerçekleştirdiği hakkında son derece dürüst olmuş, renkli bir hikaye anlatım tarzı kullanmış ve toplumsal olarak dışlanmış katılımcıların gündelik deneyimleri hakkında, onların kendi bakış açılarından canlı ayrıntılar sunmuştur. Goffman'ın kitabı hakkındaki tartışma aşağıda irdelenmekte olan çeşitli araştırma etiği meselelerine ışık tutmaktadır. Farklı toplumsal araştırma yaklaşımlarının hepsi değerlerin ve etiğin önemini kabul eder.

Araştırma yapana kadar etik ikilemleri tam olarak anlamamız zordur, ama bir çalışmanın ortasına kadar beklenirse çok geç kalınmış olur. Bir araştırma tasarlarken kendinizi hazırlamanız ve etik kaygıları dikkate almanız

³ Goffman'ın *On the Run*'i (2014) ile ilgili tartışma için bakınız Lewis-Kraus (2016), Lubert (2015), Manning, Jamma & Shimola (2016), Parry (2015) ve Zussman (2016).

gerekir, böylece sağlam etik pratikler araştırma deseninin içine yerleştirilmiş olur.

Etik kurallar, etikle ilgili akademik çalışmalar ve diğer araştırmacılar araştırmacıya kılavuzluk etse de etik davranış nihayetinde araştırmacının kendisine bağlıdır. Araştırmanın katılımcıları etikten habersiz ya da ona karşı ilgisiz olsalar bile, araştırmacının ahlaki ve profesyonel olarak etik davranma yükümlülüğü vardır. Gerçekten, pek çok katılımcı kendi mahremiyetlerini ve diğer haklarını korumak konusunda araştırmacılar kadar endişe duymaz.⁴

Etik meseleler, araştırma yürütmenin doğru yolu hakkında doğan endişeleri, ikilemleri ve çatışmaları içerir. Etik, neyin meşru olup neyin olmadığını ya da “ahlaki” araştırma prosedürünün neyi gerektirdiğini tanımlar. Etikte çok az mutlak vardır, ama üzerinde uzlaşılan pek çok ilke bulunur. Bu kurallar uygulamada birbiriyle çelişebilir. Pek çok etik mesele iki değer arasında denge kurmanızı gerektirir: bilimsel bilginin peşinden gitme ve araştırılanların ya da toplumdaki diğer insanların hakları. Potansiyel faydalar –toplumsal yaşamı daha iyi anlama, karar alma sürecini iyileştirme ya da araştırma katılımcılarına yardımcı olma gibi- potansiyel maliyetlerle –itibarın, özsaygının, mahremiyetin ya da demokratik özgürlüklerin yitirilmesi gibi- kıyaslanmalı ve öyle karar verilmelidir.

Araştırma etiği standartları, pek çok kurumdakinden (örn. tahsilat daireleri, emniyet teşkilatı, reklamcılar, vb.) daha katıdır. Profesyonel toplumsal araştırma, hem doğru araştırma tekniklerinin bilmenizi (örn. örnekleme) hem de araştırmadaki etik kaygılara duyarlı olmanızı gerektirir.

Etik Sorumluluk

Etik sizinle, yani araştırmacıyla, başlar ve biter. Bir araştırmacının kişisel ahlaki düsturu, etik olmayan davranışa karşı en iyi savunmadır. Bir araştırma yapmadan önce, araştırma yaparken ve araştırma yaptıktan sonra, araştırma edimleri üzerine düşünmek ve vicdanınızın sesini dinlemek için fırsatınız olacaktır ve böyle *yapmanız gerekir*. Etik araştırma, bireysel araştırmacının tutarlılığına ve değerlerine bağlıdır. “Eğer değerler ciddiye alınacaksa, dile getirilip bir kenara bırakılmamalı, sosyologun eylemlerinin kılavuzu olmalıdır. Kimin, hangi amaçla ve kimin için araştırılacağını onlar belirler” (Sagarin, 1973:63).

Neden Etik Davranmalıyız?

Toplumsal araştırma yapan çoğu kişi gerçekten başkaları adına kaygılanmaktadır, öyleyse herhangi bir araştırmacı neden etik olarak sorumsuzca davranсын ki? Ender görülen bireysel rahatsızlıklar dışında, çoğu etik dışı davranış,

⁴ Bakınız Reynolds (1979:56-57) ve Sieber (1993).

bilinçsizlikten ve etikte kestirme yollar seçme baskısından kaynaklanır. Araştırmacılar bir kariyer sahibi olmak, yayın yapmak, bilgi üretmek, itibar kazanmak, aileyi ve dostları etkilemek, bir işte tutunmak vb. yönünde yoğun baskılara karşı karşıya kalır. Etik araştırmayı tamamlamak daha uzun sürer, daha fazla paraya mal olur, daha karmaşıktır ve büyük olasılıkla tamamlanmadan önce sona erdirilir. Dahası, yazılı etik standartlar muğlak ilkeler biçimindedir. Etik dışı davranmak çoğu durumda "kolay"dır ve yakalanma olasılığı da düşüktür.

Ayrıca kimse sizi etik davrandığınız ve doğru şeyi yaptığınız için ödülendirmez. Etik dışı davranan araştırmacı yakalanırsa toplum önünde aşağılanmayla, kariyerinin mahvolmasıyla ve olası yasal takibatla karşı karşıya kalır, ama etik araştırmacı hiçbir övgü almaz. Çoğu araştırmacı etik davranışı mesleki eğitimleri sırasında, mesleki bir rolü icra ederken ve diğer araştırmacılarla sürdürdükleri kişisel temasları sayesinde içselleştirir. Ayrıca bilim camiasının dürüstlük ve açıklık normları etik davranışı pekiştirir. Kendi mesleki rolüne gerçekten önem veren, bilimsel *ethosa* inanan ve diğer araştırmacılarla düzenli olarak etkileşimde bulunan biri büyük olasılıkla etik davranacaktır.

Etik Dışı Davranış

Bilimsel suiistimal, bir araştırmacı verileri ya da veri toplama yöntemlerini çarpıttığında veya başkalarının işlerini çaldığında gerçekleşir. Ayrıca bilim camiasının araştırma yapma ya da araştırmaları sunmayla ilgili genel kabul görmüş uygulamalarından ciddi sapmalar da buna dahildir. Araştırma enstitüleri ve üniversitelerin suiistimali tespit etme, bilim camiasına ve fon kuruluşlarına bildirme ve buna karışan araştırmacıları (örn. ödenek kesintisi veya işten çıkarma yoluyla) cezalandırma politikaları ve prosedürleri bulunur.⁵

Araştırma sahtekarlığı bir araştırmacı gerçekte toplanmamış olan verileri uydurduğunda veya varmış gibi yaptığında ya da araştırmanın nasıl yürütüldüğü konusunda yalan bildirimde bulunduğunda gerçekleşir. Buna çok seyrek rastlanmakla birlikte çok ciddiye alınır. En ünlü sahtekarlık olayı, İngiliz eğitim psikolojisinin babası Sör Cyril Burt'ünküdür. Burt, 1971 yılında, zekanın genetik temelini gösteren ikiz kardeş çalışmalarıyla ünlü, saygın bir araştırmacı olarak öldü. 1976'da verileri ve ortak yazarların isimlerini uydurduğu keşfedildi. Ne yazık ki bilim camiası neredeyse 30 yıl boyunca kandırılmıştı. 2015'te, eşcinsel politik temsilcilerin, muhafazakarların eşcinsel evlilikleri konusundaki görüşlerini değiştirebileceklerini ima eden bir araştırma, sahtekar-

⁵ Araştırma sahtekarlığı Broad & Wade (1982), Diener & Crandall (1978: 154-158) ve Weinstein (1979) içinde tartışılmaktadır. Ayrıca Cyril Burt üzerine bakınız Hearnshaw (1979) ve Wade (1976). Kusserow (1989) ve Ulusal Sağlık Enstitülerinin haftalık yayını *Guide*'ın 1 Eylül, 1989 tarihli sayısı yakın tarihli bazı bilimsel suiistimal meselelerini özetlemektedir.

lık nedeniyle geri çekildi (yani araştırma literatüründen kaldırıldı). Araştırmanın yüksek lisans öğrencisi olan eş yazarlarından biri veri toplamayla ilgili ayrıntıların uydurulduğunu ve bazı araştırma verilerinin aslında hiç toplanmadığını itiraf etti. Bu ancak diğer araştırmacılar araştırmayı yineleyip genişletmeye çalıştıklarında keşfedildi (Carey & Belluck, 2015).

İntihal, biri başka birinin fikirlerini ya da yazılarını çaldığında veya onlara atf yapmadan kullandığında gerçekleşen sahtekarlık türüdür. Özel bir intihal türü, başka bir araştırmacının, bir asistanın ya da öğrencinin çalışmasını çalmak ve onu kendisininmiş gibi sunmaktır.

Bunlar ciddi etik standart ihlalleridir.⁶ İntihal 16. Bölüm’de daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

ETİK DIŞI AMA YASAL. Bir davranış etik dışı olsa da yasalara aykırı olmayabilir. Yasal ve etik davranış arasındaki ayrım bir intihal vakasıyla açıklanabilir. American Sociological Association [Amerikan Sosyoloji Derneği, ç.n.], Doğu New Mexico Üniversitesi’nden bir dekana ait, 1988 tarihli ve dipnotları bulunmayan bir kitabın, Tufts Üniversitesi’nden bir sosyoloji profesörünün 1978 tarihli tezinden büyük pasajlar içerdiğini belgeledi. Kopyalama yasadışı değildi, çünkü ABD yasalarına göre sosyologun tezinin telif hakları alınmamıştı. Yine de bu, mesleki davranış standartlarına göre açıkça etik dışıydı.⁷ (bkz. Şekil 5.2)

Şekil 5.2 Toplumsal Araştırmada Yasal ve Etik Eylemler Tipolojisi

YASAL	ETİK	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
<i>Evet</i>	Etik ve yasal	Yasal fakat etik dışı
<i>Hayır</i>	Yasadışı fakat etik	Etik dışı ve yasadışı

İktidar ve Etik

Araştırmacıyla araştırma katılımcıları ve toplum arasındaki ilişki, iktidar ve güvenle ilgilidir. Deneyci, anket yöneticisi ya da araştırmacı, katılımcılara ve asistanlara göre iktidar sahibidir. Referanslar, uzmanlık, eğitim ve bilimin modern toplumdaki rolü bu iktidar ilişkisini ve güveni meşrulaştırılır. Bazı etik meseleler, iktidarın ve güvenin kötüye kullanılmasıyla ilgilidir. Araştırmacının araştırma yapma yetkisi, incelediği insanlara kılavuzluk etme, onları koruma ve onların çıkarlarını gözetme sorumluluğuyla birlikte gelir. Lahman vd’nin (2011:309) gözlemlediği gibi, “Beyaz, üst sınıf ya da orta sınıf, toplumdaki iktidar konumlarını ellerinde bulunduran, ABD vatandaşlığı belgesine

⁶ Bakınız “Noted Harvard Psychiatrist Resigns Post after Faculty Group Finds He Plagiarized,” *Chronicle of Higher Education* (7 Aralık, 1988).

⁷ Bu intihal vakası için bakınız. Blum (1989) ve D’Antonio (1989).

sahip araştırmacılar (yani üniversite profesörleri, hükümet çalışanları) genellikle ırksal çeşitlilik gösteren, daha alt sınıflardan gelen, vatandaşlık belgesi olmayan ve kolay incinebilir katılımcılar üzerine/katılımcılarla araştırma yürütürler." Araştırmacılar ve incelenen insanların, ki bunlar yasal, ekonomik ya da toplumsal açıdan kırılgan kimseler olabilirler, arasındaki iktidar dengesizliği sistematik potansiyeli üretir.⁸

Etik konularda bir rehber arıyorsanız, birçok kaynaktan yardım isteyebilirsiniz: meslektaşlar, etik tavsiye kurulları, kurumsal tetkik kurulları ya da bir üniversite veya enstitüdeki insan denekleri komisyonları, meslek örgütlerinin etik kuralları ve araştırma etiği üzerine yazılanlar.

Araştırma Katılımcılarıyla İlgili Etik Meseleler

Hiç araştırma projesine katıldınız mı? Eğer katıldıysanız size nasıl davranıldı? Araştırma etiği tartışması, araştırmacının araştırılanlar üzerindeki olası olumsuz etkilerine, başka herhangi bir etik meseleden çok daha fazla odaklanmıştır. Etik davranmak, bilgileri çoğaltmanın değeriyle başkalarının yaşamlarına müdahale etmemenin değeri arasında denge kurmayı gerektirir. Araştırma katılımcılarının yaşamlarına müdahale edilmemesi hakları mutlak olsaydı, çoğu ampirik araştırma olanaksız olurdu. Araştırmacıların araştırma hakkı mutlak olsaydı, katılımcıların temel insan hakları geçersiz kılınırdı. Buradaki ahlaki soru şudur: Araştırılan insanlarda utanç, mahremiyet kaybı ya da herhangi bir fiziksel zarara neden olma ihtimalleri düşünüldüğünde, araştırmacıların bu riskleri alması meşru mudur?

Etik kuralları bazı kesin yasaklar koyar: Hiçbir zaman katılımcılara gereksiz ya da geri döndürülemez bir zarar gelmesine neden olmayın; mümkünse önceden gönüllü onamlarını alın ve asla belli bireyler hakkında araştırma amaçları dolayısıyla toplanmış zararlı bilgileri yayımlamayın. Bunlar asgari standartlardır ve yoruma açıktırlar (örn. belli bir durumda gereksiz ne anlama gelir?).

ARAŞTIRMA KATILIMCISININ KORUNMASININ KÖKENLERİ. Araştırma katılımcılarına yönelik tutumla ilgili endişe, bilim adına temel insan haklarının çok ciddi biçimde ihlal edildiğinin ortaya çıkmasından sonra doğdu. En bilinen ihlaller, Nazi araştırmacıların Yahudiler ve diğer gruplar üzerinde yürüttükleri "tıbbi deneyler"di. Bu deneylerde araştırmacılar, bilimsel araştırma adına korkunç işkenceler gerçekleştirdiler. İnsanlar dondurucu soğukluktaki suya sokuluyor ve ölmelerinin ne kadar sürdüğüne bakılıyordu, bilerek aklıktan öldürülüyorlardı ve çocuklardan kesilen uzuvlar başkalarına naklediliyordu.⁹

⁸ İktidar ve güven üzerine daha genel bir tartışma için bakınız Reynolds (1979:32).

⁹ Lifton (1986) Nazi tıbbi deneylerini anlatmıştır.

Bu türden insan hakları ihlalleri, yalnızca Almanya'da gerçekleşmedi ve yalnızca uzun zaman önce olmadı. *Kötü Kan* olarak da bilinen Tuskegee Frengi Araştırması, Nazi toplama kampları kapatıldıktan yaklaşık 30 yıl sonra ABD'de gerçekleştirildi. Bir gazete haberinin, skandalın patlamasına yol açtığı 1970'lere kadar, ABD Kamu Sağlığı Hizmeti, Alabama'daki yoksul, eğitimsiz Afrika kökenli Amerikalı erkeklerin tedavi edilmeksizin frengiyle yaşadıkları ve öldükleri, araştırmacıların da hastalığın ileri safhalarında ortaya çıkan ağır fiziksel yetersizlikleri incelediği bir çalışmayı destekliyordu. Araştırma 1929 yılında, hastalık penisilin sayesinde tedavi edilmeye başlamadan önce başlamıştı, ama tedavi mümkün olduktan sonra da uzun süre devam etti. Deneklere etik dışı davranmalarına karşın, araştırmacılar 40 yıl boyunca sonuçlarını yayımlayabildiler. Çalışma 1972 yılında son buldu, ama ABD başkanı 1997 yılına kadar suç işlendiğini kabul etmedi ve katılımcı-kurbanlardan resmen özür dilemedi.¹⁰

Ne yazık ki Kötü Kan skandalı tek örnek değildir. Soğuk Savaş döneminde ABD hükümeti askeri ve politik hedefler için etik araştırma ilkelerinden belirli aralıklarla ödün verdi. Skandal, 1995 yılında, hükümetin 1940'ların sonunda, durumdan habersiz insanlara radyoaktif madde enjekte edilmesine izin verdiği raporlarla ortaya çıkarıldı. 1950'lerde hükümet Eastman Kodak ve diğer film üreticilerini, fotoğrafların buğulanmasını engellemeleri için atom bombası denemelerinden kaynaklanan nükleer serpintiye karşı uyardı, ama o bölgede yaşayan vatandaşları sağlık risklerine karşı uyarmamıştı. 1960'larda ABD ordusu, hiçbir şeyden şüphelenmeyen askerlerine ciddi travmalara neden olan LSD (halüsinojenik bir uyuşturucu) verdi. Bugün bunların iki temel etik ilkeyi ihlal ettiği yaygın kabul görmektedir: fiziksel zararı önleme ve bilgilendirilmiş onam alma.¹¹

FİZİKSEL ZARAR, PSİKOLOJİK TACİZ VE YASAL RİSK. Toplumsal araştırma, bir araştırma katılımcısına fiziksel, psikolojik, yasal ve ekonomik zarar verebilir, kişinin kariyerini ya da gelirini etkileyebilir. Fiziksel zarar, müdahalenin daha çok daha büyük olduğu biyomedikal araştırmada bile nadirdir. Farklı araştırma türlerinde (örn. saha araştırmasına karşı deneylerde) farklı zarar türlerinin gerçekleşme olasılığı daha fazladır. Araştırmacıların bütün zarar türlerinin farkında olması ve zararları her zaman en aza indirmek için çalışması gerekir.¹²

¹⁰ Kötü Kan olayıyla ilgili olarak bakınız Jones (1981) ve Mitchell (1997).

¹¹ Diener & Crandall (1978:128) bu örnekleri tartışmaktadır.

¹² Araştırma katılımcılarına verilen zararın türleriyle ilgili bakınız Warwick (1982). Biyomedikal araştırmadaki zarar seviyeleriyle ilgili bakınız Reynolds (1979:62-68). Kelman (1982) farklı araştırma türlerinden kaynaklanan farklı zarar çeşitlerini tartışmaktadır.

Fiziksel Zarar. Temel etik ilkelerden biri, araştırmacıların katılımcılarda asla fiziksel zarara yol açmamak zorunda olmalarıdır. Yani araştırmaya başlamadan önce, temel güvenlikle ilgili olanlar da dahil olmak üzere (güvenli binalar, mobilya ve fiziksel donanım) tüm riskleri öngörmemiz gerekir. Eğer araştırma stres içeriyorsa, yüksek riskli katılımcıları (kalp hastalıkları, zihinsel bozuklukları olanlar veya epilepsi nöbeti geçirenler) tespit edip elemeli ve fiziksel zarar tehlikesini, araştırma katılımcılarına veya asistanlara gelebilecek fiziksel saldırıları öngörmeliyiz. Araştırmaya katılım nedeniyle gerçekleşecek herhangi bir fiziksel zararın ahlaki ve yasal sorumluluğunu kabul ederiz. Demek oluyor ki katılımcıların fiziksel güvenliğini garantileyemiyorsak araştırmaya hemen son vermeliyiz (bkz. Örnek Kutusu 5.4 Etik İhlalinin Üç Örneği'nde Zimbardo'nun araştırması)

Psikolojik Taciz, Stres ya da Özgüven Kaybı. Fiziksel zarar riski nadir olsa da araştırmacılar insanları stresli, utanç verici, kaygıya neden olan veya hoş olmayan durumlara sokabilirler. Toplumsal araştırmacılar insanların gerçek hayatta yüksek kaygıya neden olan durumlara nasıl tepki verdiklerini, araştırma katılımcılarını psikolojik rahatsızlık veya stres yaratan gerçekçi durumlara sokarak öğrenirler. Milgram'ın ünlü itaat çalışmasının etiği, hala tartışılmaktadır (bkz. Örnek Kutusu 5.4). Bazıları, Milgram'ın aldığı önlemlerin ve elde edilen bilgilerin araştırma katılımcılarının yaşadığı strese ve olası psikolojik zararlara ağır bastığını söylemektedir. Bazılarıysa aşırı stres ve kalıcı hasar riskinin çok büyük olduğuna inanmaktadır.

Bazı araştırmacılar; katılımcıları ürkütücü fotoğraflara maruz bırakarak, erkek öğrencilere güçlü kadınsı kişilik özellikleri olduğuna dair yalan söyleyerek; öğrencilere dersten kaldıklarına dair yalan söyleyerek; (kapı kilitliken içeriye duman dolması gibi) büyük bir korku ortamı yaratarak; katılımcılardan başkalarına zarar vermelerini isteyerek; insanları kendi inançlarını reddetmeleri yönünde toplumsal baskıyla karşı karşıya kaldıkları bir duruma sokarak ve katılımcıların yalan söylemesine, hile ya da hırsızlık yapmasına önyak olarak, yüksek kaygı ve rahatsızlık seviyelerine neden olmuşlardır.¹³ Yardım etme davranışını inceleyen araştırmacılar, genellikle katılımcıların "kurbanlar"a yardım edip etmeyeceklerini anlamak için onları acil durum ortamlarına sokarlar. Örneğin Piliavin ve meslektaşları (1969), metroda birinin yalandan yere yığılmasını sağlayarak yardım etme davranışını incelemişlerdir. Saha deneyinde, metro vagonundaki yolcuların deneyden haberi yoktu ve deneye katılmak için gönüllü olmamışlardı.

¹³ Üniversite danışmanları, randevulaşma kaygısı ve özgüven düşüklüğünün üniversiteli kadınlar arasındaki başlıca sorunlar olduğunu bildirmektedir (Diener & Crandall, 1978:21-22). Ayrıca bkz. Kidder & Judd (1986:481-484).

Duyarlı bir araştırmacı, aynı zamanda bir kişinin özgüvenine verilen zararın da farkındadır. Örneğin Walster (1965), kadınlarda kendine değer verme duygusundaki değişikliklerin romantik beğeniyi etkileyip etkilemediğini görmek istemiştir. Deneyinde, lisans öğrencisi kadınlara kişilik testleri uygulanmış, ardından onlara telefonda sahte geribildirimlerde bulunmuştur. Bazılarına hayal gücü ve yaratıcılıktan yoksun olduklarını söylemiştir. Daha sonra araştırma katılımcısı gibi davranan yakışıklı bir erkek lisansüstü öğrencisi, kadınlarla sohbet etmeye başlamıştır. Öğrenci, bir kadınla çok ilgilenir görürmüş ve ona akşam yemeğine çıkmayı teklif etmiştir. Walster kadının erkeğe romantik çekimini ölçmek istemiştir. Kadın katılımcı, deneyden sonra randevunun sahte olduğunu ve adamın sadece bir deneyde çalıştığını ve gerçekte onunla ilgilenmediğini öğrenmiştir. Katılımcılara sonradan bilgi verildiği halde, özgüven kaybı yaşamışlar ve muhtemelen psikolojik açıdan zarar görmüşlerdir.¹⁴

Yalnızca kaygı ya da rahatsızlık yaratmadan önce gerekli önlemleri alabilen deneyimli araştırmacıların strese veya kaygıya neden olan deneyler yapmayı düşünmeleri gerekir. Araştırmayı planlarken, daha önce benzer araştırmalar yürütmüş olanlara ve akıl sağlığı uzmanlarına danışmaları, yüksek risk taşıyan popülasyonları dışarıda bırakmaları (örn. duygusal sorunlar yaşayan ya da zayıf bir kalbi olan kişiler) ve tehlikeli durumların ortaya çıkması halinde acil müdahaleleri veya araştırmanın sona erdirilmesini ayarlamaları gerekir. Araştırmacıların her zaman araştırmadan önce bilgilendirilmiş onam alması (daha sonra ele alınacak) ve araştırmanın hemen sonrasında katılımcılara açıklama yapması gerekir.

Temel etik ilkelerden biri, araştırmacıların katılımcılarda asla *gereksiz* stres yaratmamak zorunda olmalarıdır. *Gereksiz* stres, istenen etkiyi yaratmak için gereken asgari miktarın ötesindeki veya meşru bir araştırma amacıyla doğrudan ilişkili olmayan stres demektir. Asgari miktarı bilmek için deneyim gerekir. En iyisi, çok fazla stres yaratmaktansa hiçbir etkide bulmamayı göze alarak çok az stresle işe başlamaktır. Eğer stres düzeyinin uzun vadede etkileri olacaksa araştırmacının durumu izlemesi ve ücretsiz psikolojik danışmanlık sunması gerekir. Bir diğer tehlike, araştırmacıların araştırma katılımcılarına karşı duyarsız veya manipülatif bir tavır takınabilmeleridir. Araştırmacılar, katılımcılarda psikolojik hasara neden olan deneyler gerçekleştirdikten sonra suçluluk ve pişmanlık duyduklarını bildirirler. Araştırma katılımcılarını kaygı üreten durumlara sokan deneyler, etik bir araştırmacıyı rahatsız edebilir.

¹⁴ Bakınız Dooley (1984:330) ve Kidder & Judd (1986:477-484).

Örnek Kutusu 5.5 Üç Etik Tartışma Örneği

Stanley Milgram'ın *itaat çalışması* (Milgram, 1963, 1965, 1974) Nazi soykırımının yol açtığı dehşetin nasıl gerçekleştiğini, otoriteye itaat etmeye yönelik toplumsal baskının gücünü inceleyerek keşfetmeye çalıştı. "Bilgilendirilmiş onam formları" imzalandıktan sonra denekler hileli rastlantısal seçimle "öğretmen" rolüne atanırken gerçeklerden haberdar biri de "öğrenci" oluyordu. Öğretmen, öğrencinin kelime belleğini test edecek ve öğrenci hata yaptığında elektrik şoku seviyesini artıracaktı. Öğrenci yakındaki bir odaya yerleştirilmişti; dolayısıyla öğretmen öğrenciyi duyabiliyor, ama göremiyordu. Şok aletinde voltaj artışı açıkça gösteriliyordu. Öğrenci hata yaptıkça öğretmen düğmeleri çeviriyor, öğrenci de büyük acı çekiyormuş gibi sesler çıkarıyordu. Araştırmacı orada bulunuyor ve öğretmene "Devam etmelisiniz" gibi yorumlarda bulunuyordu. Milgram, "Deneklerin terlediği, titrediği, kekelediği, dudaklarını ısırduğu, inlediği ve tırnaklarını kendi etlerine batırdığı gözlemlendi. Bunlar deneye yönelik istisnai değil, karakteristik tepkilerdi" diye belirtmişti (Milgram, 1963:375). Tehlikeli seviyelere kadar şok veren deneklerin yüzdesi, beklenenden çarpıcı oranda yüksekti. Aldatmayla ve deneklerin yaşadığı aşırı duygusal stresle ilgili etik kaygılar ortaya çıkmıştı.

Laud Humphreys'in (1975) *çayevi ticareti çalışması*nda (umumi tuvaletlerde homoseksüel erkekler arası cinsel birleşmelere dair bir çalışma), Humphreys sözde bir "gözcü" (bir röntgenci ve aynı zamanda bekçi) gibi davranırken cinsel birleşme yaşayan yaklaşık 100 erkeği gözlemledi. Denekler, arabalarına kadar izlendi ve plaka numaraları gizlice kaydedildi. Humphreys bir piyasa araştırması yapıyor gibi davranarak polis kayıtlarından isimleri ve adresleri elde etti. Bir yıl sonra Humphreys, deneklerle kılık değiştirerek evlerinde görüşmek üzere sağlık taraması için geldiğine dair aldatıcı bir hikaye uydurdu. Humphreys, isimleri güvenli kasalarda saklamaya dikkat etti ve denek isimlerinin yazılı olduğu künyeler yakıldı. "Çayevleri"nin müdavimi olan eşcinsellerle ilgili bilgileri önemli ölçüde çoğaldı ve haklarındaki yanlış inançlar yerle bir oldu, ancak araştırma ile ilgili tartışmalar yaşanmıştı; denekler asla onam vermemişti; hile yapılmıştı ve isimler deneklere şantaj yapmak, evlilikleri sona erdirmek veya yasal takibat başlatmak için kullanılabildi.

Zimbardo hapisane deneyinde (Zimbardo, 1972, 1973; Zimbardo vd., 1973, 1974) erkek öğrenciler iki rol grubuna ayrıldı: gardiyanlar ve mahkumlar. Deneyden önce gönüllü öğrencilere kişilik testleri uygulandı ve yalnızca "normal" aralıktakiler seçildi. Gönüllüler araştırmaya iki haftalığına yazıldılar ve mahkumlara gözetim altında tutulacakları ve bazı vatandaşlık haklarının askıya alınacağı, ama hiçbir fiziksel suistimale izin verilmeyeceği söylendi. Stanford Üniversitesi'ne alt bir binanın zemin katında oluşturulan hapisane simülasyonunda mahkumlar, bireysel kimliklerinden soyutlandılar (standart üniformalar giymek zorunda kaldılar ve yalnızca numaralarla çağırıldılar) ve gardiyanlar (üniformalar, cipler ve aynalı güneş gözlükleriyle) militarize edildi. Gardiyanlara düzeni makul miktarda sürdürmeleri söylendi ve 8 saatlik vardiyalarla çalıştılar. Mahkumlar ise günün 24 saati kilit altındaydılar. Beklenmedik biçimde gönüllüler kendilerini rollerine fazla kaptırdılar. Mahkumlar pasif ve örgütsüz hale gelirken gardiyanlar saldırgan, keyfi ve insanlıktan uzak bir hal aldılar. Altıncı güne gelindiğinde, Zimbardo etik sebeplerden dolayı deneyi iptal etti. Kalıcı psikolojik zarar, hatta fiziksel zarar riski çok yüksekti.

Yasal Zarar. Araştırmacılar olarak, araştırma katılımcılarını tutuklanma riskine karşı korumakla yükümlüyüz. Eğer araştırmaya katılmak tutuklanma riskini artırırsa bu, toplumsal araştırmaya olan güveni yok ederek, gelecekte insanların araştırmalara katılmakta gönülsüz davranışlarıyla sonuçlanacak-

tır. Araştırmacılar belirli araştırma türlerini gerçekleştirmeden önce yasal muafiyet temin edebilirler. Örneğin, ABD Adalet Bakanlığı bazen suç davranışını inceleyen araştırmacılar için yazılı feragat belgeleri sağlamaktadır.

Olası yasal zarar, Humphreys tarafından gerçekleştirilen 1975 tarihli "çayevi ticareti" çalışmasına yönelik eleştirilerden biridir (bkz. Örnek Kutusu 5.4). New Jersey Negatif Gelir Vergisi Deneyi'nde bazı katılımcılar ek gelir elde etmişlerdir ancak araştırmacılar, katılımcıların ayrıca işsizlik sigortası ödemesi alıp almadıklarını kontrol etmemişlerdir. Yerel bir savcı, "sosyal yardım sahtekarlıklarını" tespit etmek için üzere katılımcılarla ilgili verileri talep etmiştir. Başka bir deyişle, katılımcılar deneye katıldıkları için yasal bir riskle karşı karşıya kalmışlardır. Sonunda anlaşmazlık çözülmüştür, ama bu araştırmacıların olası yasal meselelerin farkında olmaları gerektiğini gösteren örneklerden biridir.

Bununla ilgili bir diğer etik mesele, araştırmacı veri toplarken yasadışı etkinlikten haberdar olduğunda ortaya çıkar. Tartırın bir kefesine araştırmacı-katılımcı ilişkisini korumanın değerini, diğer kefesine masum insanlara gelecek olası zararlara karşı gelecekteki araştırmacılara sağlanan faydaları koymamız gerekir. Örneğin polisle ilgili saha araştırmasında, van Manen (1982:114-115) polisin insanları dövdüğünü gördüğünü ve yasadışı eylemlere ve düzen dışı uygulamalara şahitlik ettiğini bildirdi, fakat ayrıca şunu da söyledi: "Bu sıkıntılı olaylar... esnasında ve sonrasında, polisin teamülüne uydum: Çenemi kapalı tuttum."

Saha araştırmacıları çoğunlukla zorlu etik kararlarla karşı karşıya kalırlar. Örneğin, bir akıl hastanesini incelediği sırada Taylor (1987), çalışanlar tarafından hastalara kötü davranıldığını ve hastaların suiistimal edildiğini keşfetti. İki seçeneği vardı: Çalışmayı bırakıp bir soruşturma açılmasını sağlamak veya sessiz kalıp aylarca çalışmaya devam etmek, bulguları daha sonra kamuya açıklamak ve suiistimalin son bulmasını savunmak. Durumu tarttıktan sonra ikinci yolu izledi ve şimdi akıl hastanesi hastalarının haklarını savunan bir eylemci.

Gizliliği koruma meselesi (daha sonra ele alınmaktadır) New York'taki restoranlarla ilgili bir çalışmada benzer bir etik ikilemi daha da karmaşık hale getirdi. Bir sosyoloji lisansüstü öğrencisi, garsonlarla ilgili katılımlı gözlem çalışması yürütüyordu. Araştırma projesi sırasında, sahası, yani restoranlardan biri, yandı ve kundaklıktan şüphelenildi. Yerel yetkililer araştırmacının saha notlarını talep ettiler ve onu restorandaki faaliyetler hakkında sorgulamak istediler. Araştırmacı bir ikilemle karşı karşıya kaldı: Soruşturmaya yardımcı olabilir ve katılımcıların güvenliğini, gizliliği ve temel bilimsel araştırma etiğini ihlal edebilir ya da gizliliği sürdürüp etik davranabilir, fakat mahkemeye itaatsizlik ve adaletle engel olma suçlamalarıyla karşı karşıya kalıp para ve hapis cezasına çarptırılabilirdi. Etik davranmak istiyordu, ama hapse girmek de istemiyordu. Yıllar süren yasal mücadelelerin sonunda, durum, araş-

tırmacının sınırlı işbirliğiyle ve araştırma notlarının gizliliğini onaylayan hukuki bir kararla çözümlendi. Yine de meselenin çözümlenmesi yıllar sürmüştü ve araştırmacı ciddi mali ve kişisel maliyetler üstlenmişti.¹⁵

Yasadışı davranışları gözlemek, bir araştırma projesinin merkezinde yer alıyor olabilir. Yasadışı etkinliği gizlice gözlemleyen ve kaydeden, ardından yasaları uygulamakla görevli emniyet görevlilerine bilgi sağlayan bir araştırmacı, araştırma katılımcılarıyla ilgili etik standartları ihlal eder ve gelecek araştırmalara zarar verir. Buna rağmen, yasadışı davranışları bildirmeyen bir araştırmacı, teşkil eden davranışlara dolaylı olarak öneyak olur ve suçta yataklık etmekten hüküm giyebilir. Araştırmacı bilgi peşinde koşan bir profesyonel midir yoksa serbest çalışan gizli bir muhbir mi?

KATILIMCILARA VERİLEN DİĞER ZARARLAR. Araştırma katılımcıları, başka zarar türleriyle de karşı karşıya kalabilirler. Örneğin, bir ankete katılmak, kendilerinden hoş olmayan olayları hatırlanması istenen insanlar arasında kaygı ve rahatsızlık yaratabilir. Katılımcılara verilebilecek her türlü zarara karşı duyarlı olmalı, olası önlemleri dikkate almalı ve potansiyel yararlarla potansiyel zararları kıyaslamalıyız. Katılımcılar, bir araştırmaya dahil olmalarından dolayı, kariyerleri veya gelirleri üzerinde olumsuz etkilerle karşı karşıya kalabilirler. Örneğin, varsayalım, bir araştırmacı çalışanlara bir anket uyguluyor ve amirin performansının zayıf olduğu sonucuna varıyor. Araştırmacının bu durumu bildirmesi nedeniyle, amir işini kaybediyor. Ya da bir araştırmacı sosyal yardım alanları inceliyor. Bulgulara dayanarak, bazıları aldıkları yardımları kaybediyor ve yaşam kaliteleri düşüyor. Araştırmacının sorumluluğu nedir? Araştırmanın, araştırılanlar açısından sonuçlarını dikkate almalıyız, ama bu tür sorulara verilecek tek bir yanıt yoktur. Her vakayı ayrı değerlendirmeli, potansiyel yararlarla potansiyel zararları kıyaslamalı ve kararın sorumluluğunu üstlenmeliyiz

ALDATMA. Hiç biri size bir şey yaptırmak için gerçeğin bir kısmını sakladı mı veya yalan söyledi mi? Kendinizi nasıl hissettiniz? Başlıca etik öğretilerden biri **gönüllü onam** ilkesidir: Asla kimseyi araştırmaya katılmaya zorlamayın. İlgili etik kurallardan biri şudur: Araştırmanın meşru nedenleri bunu gerektirmiyorsa araştırma katılımcılarına yalan söylemeyin. Çok ciddi etik standartlardan biri, katılımcıların araştırmaya katılmayı açıkça kabul etmelerinin gerekli olmasıdır. Ne zaman aldatmaya başvursak, araştırmayı gizleseک veya gizli araştırma yöntemleri kullansak, katılmama hakkı önemli bir sorun olur.¹⁶

¹⁵ Bakınız Hallowell (1985) ve "Threat to Confidentiality of Fieldnotes," *ASA Footnotes*, Cilt 12 (Ekim 1984), s. 6.

¹⁶ Araştırmama hakkı genel başlığıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Barnes (1979), Boruch (1982), Moore (1973) ve Sagarin (1973).

Toplumsal araştırmacılar bazen sahada ve deneysel araştırmada katılım-
cılarını aldatır veya onlara yalan söylerler. Meşru metodolojik nedenlerle eylem-
lerimizi başka türlü gösterebilir ya da gerçek niyetlerimizi saklayabiliriz: Eğer
katılımcılar asıl amacı bilirlerse davranışlarını değiştirirler ki bu da onların
gerçekte nasıl davranacaklarını öğrenmeyi imkansız kılar ya da araştırmacı
gerçeği söylerse bir araştırma sahasına erişim imkansızlaşabilir. Aynı şeyi
aldatma olmaksızın başarabiliyorsak, aldatma asla tercih edilmez.

Aldatma sadece belli bir metodolojik amacı varsa kabul edilebilir. O za-
man bile, yalnızca gerekli olan asgari miktarda kullanılmalıdır. Aldatmaya
başvurursak, bilgilendirilmiş onam almalı, asla riskleri saklamamalı ve her
zaman katılımcıları araştırma sonrasında bilgilendirmeliyiz. İlgili temel pro-
sedürleri anlatabilir ve yalnızca araştırmayla ilgili bazı bilgileri gizleyebiliriz.

BİLGİLENDİRİLMİş ONAM. Toplumsal araştırmanın temel etik ilkele-
rinden biri şudur: Asla kimseyi araştırmaya katılıma zorlamayın; katılım iradi
olmalıdır. İnsanlardan izin almak yeterli değildir, insanların neye katılmaları-
nın istendiğini bilmeleri gerekir, ancak bu şekilde bilinçli bir karar verebilirler.
Araştırma prosedürünün bazı temel detaylarını öğrendikten sonra araştırma-
ya katılmayı kabul ettiklerine dair verdikleri yazılı bir onay olan **bilgilendi-
rilmiş onam** formunu okuyup imzaladıklarında, katılımcılar haklarının ve
neye dahil olduklarının farkında olabilirler.

ABD federal hükümeti insan deneklerle ilgili bütün araştırmacılar için
bilgilendirilmiş onamı şart koşmaz. Yine de aksi yönde haklı nedenler yoksa
(örn. gizli saha araştırması, ikincil verilerin kullanılması, vb.) araştırmacıların
bir etik kurulu (EK) tarafından belirlendiği şekliyle yazılı onam almaları gere-
kir.

Yazılı onam formları belli bilgiler sağlar (bkz. şema 5.3 Bilgilendirilmiş
Onam).¹⁷ Bilgilendirilmiş onam için ilgili prosedür veya sorular ve verilerin
kullanımı hakkında genel bir açıklama yapmak yeterlidir. Singer (1978) tara-
fından yürütölen bir çalışmada, rastlantısal* yöntemle seçilmiş bir grup anket
katılımcısına, detaylı bir bilgilendirilmiş onam formu verilirken diğer grup,
bundan mahrum bırakılmıştır. Singer, grupların yanıt oranları arasında hiçbir
önemli fark bulamamıştır. Tek fark, böyle bir formu imzalamayı reddeden
kişilerin kestirimlerde bulunma ya da sorulara "yanıt yok" cevabını verme
olasılıklarının daha yüksek olması olmuştur. Gerçekleştirdikleri literatür ana-
lizinde, Singer ve meslektaşları (1995), gizlilik garantisi vermenin, son derece

¹⁷ Bilgilendirilmiş onam gereklilikleri ve düzenlemeleri ayrıntılı biçimde Maloney (1984) içinde
tartışılmaktadır. Ayrıca bakınız Capron (1982) ve Diener & Crandall (1978:64-66).

* Literatürde bazı kaynaklarda bu örnekleme yöntemini nitelemek için *rastlantısal*, *seçkisiz*, *tesadü-
fi* veya *rastgele* terimleri tercih edilmektedir. Ancak *rastlantısal* ve *seçkisiz* terimlerinin sosyal bi-
limlerin terminolojisinden çok doğa bilimlerin terminolojisine uyduğu, *tesadüfi* ve *rastgele* te-
rimlerinin ise yöntemin dayandığı istatistiksel olasılık mantığını vermekte başarısız olduğu dü-
şünülererek elinizdeki çeviride rastlantısal terimi tercih edilmiştir (ç.n.).

hassas konularla ilgili sorular sorulduğu takdirde, verilen yanıtları makul miktarda iyileştirdiğini bulmuşlardır. Başka durumlarda, kapsamlı gizlilik teminatları, deneklerin tepki verme biçimlerini veya tepki verip vermemelerini etkilemekte başarısız olmuştur.

İmzalanan bilgilendirmiş onam formları çoğu tarama, saha ve ikincil veri araştırmalarında isteğe bağlıdır, ama genellikle deneysel araştırma için zorunludur. Belgesel araştırmalarda ve telefon görüşmelerinde alınmaları mümkün değildir. Genel kural şudur: Deneklere olası bir zarar verme riski ne kadar yüksekse yazılı bir onam bildirimi ihtiyacı da o kadar fazladır. Sonuç olarak, bilgilendirilmiş onam almak için pek çok neden varken almamak için pek fazla neden yoktur.

GİZLİ GÖZLEM. Bilgilendirilmiş onam almak, tarama araştırmasında ve deneysel araştırmada kolay olabilir, ama bazı saha araştırmacıları gerçek yaşam ortamlarını gözlemlerken bunun uygunsuz olduğunu düşünmekte ve gizli olmadığı sürece bir çalışma yürütemeyeceklerini ya da ortama girmeyi başaramayacaklarını söylemektedir. Tedavi arayışındaki bir gruba, grubu inceleme amacıyla katılmak amacıyla alkolik numarası yapmakta olduğu gibi, geçmişte saha araştırmacıları gizli gözlemi kullanıyorlardı. Saha araştırmacılarının elinde bilgilendirilmiş onam ile tam bilgilendirilmeden alınan rıza arasındaki çizgiyi bulanıklaştıran üç seçenek bulunmaktadır. Fine (1980), casusluk terminolojisinden yararlanarak derin gizli kimlik (araştırmacı, araştırma rolüyle ilgili hiçbir şey söylemez, ama tam bir katılımcı gibi hareket eder), yarı gizli kimlik (araştırmacı araştırma yürütüldüğünü açığa vurur, ama ayrıntıların hepsini açıklamaz) ve açık kimlik (araştırmacı amacını tamamen açığa vurur ve izin ister) ayrımını yapar.

Bazıları gizli gözlemi tercih eder ve saha araştırmasını bilgilendirilmiş onamdan muaf tutar (Herrera, 1999). Bunun bir nedeni, saha araştırmasında bilgilendirilmiş onamın pratik olmaması ve işleri aksatmasıdır, hatta devam eden etkinliklerin akışını kesintiye uğratarak katılımcıları ya da ortamı rahatsız edebilir. Bu mantıktaki sorun, katılımcının itibarını korumanın, araştırmanın pratik çıkarlarından daha önemli olduğuna dair ahlaki ilkedir. Bu tür bir akıl yürütme, kendi çıkarına hizmet etmektedir; araştırma yapmaya dürüstlüğü ya da mahremiyeti sürdürmekten daha fazla değer verir. Araştırmacının riskleri katılımcılardan daha iyi öngördüğünü varsayar. Ahlaki-etik standart, araştırmacılar olarak incelediğimiz tüm insanların özgürlüğüne/özerkliğine saygı duymamız ve kendi kararlarını kendilerinin almalarına izin vermemiz gerektiğini söyler. Katılımcılar gerçeklerin farkına varabilir ve araştırma amaçları nedeniyle "mahremiyetlerinin" izinsiz olarak ihlal edildiğini öğrendiklerinde incinebilirler.

Gizli gözlemi destekleyen ikinci bir neden, insan iletişiminin ve günlük olayların gizli faaliyetlerle dolu olmasıdır. Günlük faaliyetlerde pek çok "beşeri gözlemci" ya da zararsız kulak misafiriyle birlikte bir miktar gizli etkinlik

mevcuttur. Gizli ve aldatıcı davranışlar, günlük yaşamda çoğu perakende satış mağazasında, hukuki yaptırımda veya güvenlik uygulamalarında yaygın görülür ve insanlar neredeyse bunun böyle olmasını beklerler. Beklendik bir şeydir ve zararsızdır, o zaman neden toplumsal araştırmacılar farklı davranışın ki? “Herkes böyle yapıyor” veya “zaten olacaktı”yı kullanmak muafiyet için geçerli gerekçeler değildir. Buradaki mesele araştırma yapmanın ahlaki-etik standartlarıyla ilgilidir. Belki röntgencilik, gözetleme ve gizli muhbirlerin kullanımı bazı toplumlarda artıyor olabilir. Bu, onları ahlaki açıdan doğru kılar mı ve kişisel mahremiyeti sağlar mı? Bunları toplumsal araştırmada tutarlılık ve güven sağlamanın bir yolu olarak kabul etmeli miyiz? Gizli denetimde artış; kamusal kinizme, güvensizliğe ve işbirliğinden kaçınmaya yol açar. Bilgilendirilmiş onamın noksanlığı, etik açıdan gri bir alandır ve pek çok kişi, bilgilendirilmiş onam almamanın ahlaki-etik riskinin bilgilendirilmiş onam almaya kıyasla daha fazla zarara neden olabileceğini düşünmektedir.

Gizli araştırma tartışmalı durumunu korumaktadır ve pek çok araştırmacı bütün gizli araştırmaların etik dışı olduğuna inanmaktadır.¹⁸ American Anthropological Association’ın [Amerikan Antropoloji Derneği, ç.n.] etik kuralları, bu tür araştırmaları “uygulama dışı ve istenmeyen” olarak kınar. Gizli araştırmayı, bazı durumlarda, etik kabul edenler bile bunun yalnızca açık gözlemin mümkün olmadığı zaman kullanılması gerektiğini öne sürmektedirler. İlaveten, araştırmacının katılımcılarını araştırmadan hemen sonra bilgilendirmemiz ve onlara kaygılarını ifade etme olanağı vermemiz gerektiğini söylerler.

Şema 5.3 Bilgilendirilmiş Onam

Bilgilendirilmiş onam formları şunları içerir:

1. Çalışmanın beklenen uzunluğu da dahil olmak üzere amacın ve araştırma prosedürünün kısa bir açıklaması
2. Katılımdan doğabilecek her türlü risk veya rahatsızlığın belirtilmesi
3. Anonimliğin ve kayıtların gizliliğinin garanti edilmesi
4. Araştırmacının kimliğinin ve katılımcıların haklarının ya da çalışmaya dair sorularla ilgili bilgileri nereden alabilecekle-
rinin belirtilmesi
5. Katılımın tamamen gönüllü olduğunun ve hiçbir yaptırım olmaksızın her an sona erdirilebileceğinin belirtilmesi
6. Kullanılabilecek olan alternatif prosedürlerin belirtilmesi
7. Katılımcılara sunulan her türlü fayda veya tazminatın ve araştırmada yer alan deneklerin sayısının belirtilmesi
8. Bulguların özetini sunma teklifi

¹⁸ Gizli araştırma ile ilgili anlaşmazlık, Denzin & Erikson (1982), Homan (1980) ve Sieber (1982) içinde tartışılmaktadır. Ayrıca bakınız Miller & Tewksbury (2000), özellikle Bölüm 1 ve 4.3.

Aldatma ve gizli araştırma, güvensizlik ve kinizmi artırabilir ve halkın toplumsal araştırmaya saygısını azaltabilir. Saha araştırmasında yalan beyan, demokratik olmayan toplumlarda gizli ajan veya muhbir olmak gibidir. Aldatma sık sık araştırılan insanlarda güvensizliği artırabilir. Bir örnekte, aldatmanın sıklığı yardım davranışını azaltmıştır. 1973 yılında Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde bir öğrenci vurulduğunda, yerleşkeden geçen öğrenciler kurbanı yardım etmek için hiçbir çaba göstermemişlerdir. Daha sonra, kenarda duranların çoğunun, ateş etmenin bir deneyin parçası olarak sahnelendiğini düşündükleri için yardım etmedikleri ortaya çıkmıştır.¹⁹

Özel Popülasyonlar

Bazı popülasyonlar ya da araştırma katılımcıları gerçek gönüllü bilgilendirmiş onam verme yeterliliğine sahip değildir. **Özel popülasyonlar** gerekli yeterlilikten yoksun olabilirler veya dolaylı olarak buna zorlanıyor olabilir. Öğrenciler, hapistekiler, çalışanlar, askeri personel, evsizler, sosyal yardım alanlar, çocuklar ya da zihinsel engelliler araştırmaya katılmayı kabul edebilirler, ancak karar alma yetisine tam anlamıyla sahip olmayabilir ya da -yüksek notlar, erken tahliye, terfi ya da ek hizmetler gibi- arzuladıkları bir fayda böyle gerektirdiği için katılmayı kabul ediyor olabilirler.

ZORLAMA. "Ehliyetsiz" insanları (örn. çocukları ve zihinsel engellileri) araştırmamıza dahil etmek iki koşulu yerine getirmedığımız sürece etik dışıdır: Yasal bir vasi, imzalı izin verir ve katılımcılara zarar verme riskine karşı tüm etik ilkelere uyarız. Örneğin, lise öğrencileri arasında sigara içme ve uyuşturucu/alkol kullanımı üzerine bir tarama yapmak istiyoruz. Eğer araştırma okul binasında gerçekleştirilecekse, okul yetkilileri buna izin vermelidir. Yasal olarak reşit olmayan bütün katılımcılar için ebeveynlerin yazılı izni gereklidir. En iyisi her öğrenciden de izin almaktır.

İnsanları katılıma zorlamak etik dışıdır. Başka türlü elde edemeyecekleri özel yararlar teklif etmek de buna dahildir. Örneğin, bir komutanın, bir askere çalışmaya katılmasını emretmesi, bir profesörün bir öğrencinin dersi geçebilmesi için araştırma deneği olmasını şart koşması veya bir işverenin bir çalışanın işini koruyabilmesinin koşulu olarak bir anket doldurmasını beklemesi etik dışıdır. İnsanları (örn. çalışanlar) araştırmaya katılmaya zorlayan kişi araştırmacı dışındaki biri (örn. bir işveren) olsa bile bu etik dışıdır.

Katılıma zorlamanın söz konusu olup olmadığını belirlemek karmaşık bir mesele olabilir ve her vakayı ayrı değerlendirmemiz gerekir. Örneğin araştırmacı, hüküm giymiş bir suçluya tutukluluğunun sürmesi ya da deneysel bir rehabilitasyon programına katılım seçeneklerini sunar. Hüküm giymiş suçlu

¹⁹ Bakınız Diener & Crandall (1978:87) ve Warwick (1982:112).

programın yararlarına inanmaz, ama araştırmacı bunun suçluya yardımcı olacağını düşünür. Bu bir zorlama örneğidir, ama araştırmacı deneye ve topluma sağlanacak faydaların zorlama ile ilgili etik yasağa ağır basıp basmadığına karar vermelidir.

Öğretmenler bazen sosyal bilim sınıflarındaki öğrencilerin araştırma projelerine katılmalarını zorunlu tutarlar. Bu özel bir zorlama örneğidir. Katılımı zorunlu tutmayı destekleyen üç argüman öne sürülmüştür: (1) başka türlü katılımcı bulmak zor ve araştırmayı olanaksız kılacak ölçüde pahalı olurdu; (2) öğrencilerin katılımcı olarak hizmet ettikleri araştırmalardan elde edilen bilgiler ileride onlara ve topluma yarar sağlayacaktır; (3) öğrenciler gerçekçi bir araştırma ortamını doğrudan deneyimleyerek araştırma yapmak hakkında daha fazla şey öğreneceklerdir.

Üç argüman içinde yalnızca üçüncüsü sınırlı zorlamayı haklı kılar. Bu, yalnızca açıkça eğitsel bir amacı olduğu, öğrencilere araştırma deneyimi bir seçenek olarak sunulduğu ve diğer tüm etik ilkelere bağlı kalındığı sürece kabul edilebilir.²⁰

YENİ EŞİTSİZLİKLER YARATMA. Başka bir olası zarar türü, bir grup insan, bir araştırma projesine katılımının sonucu olan bir hizmet ya da yarardan mahrum edildiğinde gerçekleşir. Örneğin, diyelim ki, edinilmiş bağışıklık sistemi bozukluğu sendromu (AIDS) gibi korkunç bir hastalığı olan denekler için yeni bir tedaviniz var. Yeni tedavinin etkilerini tespit etmek için bazı bireylere tedaviyi sunarken, diğerlerine plasebo, yani içi boş bir hap veriyorsunuz. Araştırma ilacın etkili olup olmadığını gösterecek şekilde tasarlanmış olsa da plasebo alan katılımcılar ölebilirler. Tabii, etkili olup olmadığı hakkında daha fazla şey bilinene kadar ilacı alanlar da ölebilirler. Rastlantısal olarak belirlenmiş kişileri, daha fazla şey öğrenmeyi amaçlayan bir araştırmada, hayat kurma potansiyeline sahip bir tedaviden mahrum etmeniz etik midir?

Araştırma katılımcıları arasındaki bu yeni eşitsizliği üç şekilde azaltabiliriz. Birincisi, "yeni, geliştirilmiş" tedaviyi almayan denekler, mevcut en iyi tedaviyi almaya devam ederler. Başka bir deyişle, kimse her tür yardımdan mahrum bırakılmaz, bunun yerine herkes test edilen yeni tedaviden önce de erişilebilir olan en iyi tedaviden faydalanır. İkincisi, deneyin ilk aşamasındaki kontrol grubunun ikinci aşamada deney grubu, deney grubunun da kontrol grubu olduğu **çapraz tasarımlar** kullanabiliriz. Son olarak, sonuçları dikkatli bir şekilde ve ara vermeksizin takip ederiz.

Eğer deneyin erken bir aşamasında, yeni tedavinin son derece etkili olduğu ortaya çıkarsa, yeni tedaviyi kontrol grubundakilere de veririz. Ayrıca, ilaç tedavilerinin ya da olası fiziksel zararın söz konusu olduğu yüksek riskli de-

²⁰ Bakınız Diener & Crandall (1978:173-177) ve Kidder & Judd (1986:469).

neylerde, araştırmacılar insanlar yerine hayvanları veya insanların yerini tutan başka şeyleri kullanabilirler.

Mahremiyet, Anonimlik ve Gizlilik

Kişisel yaşamınız hakkındaki özel ayrıntılar sizin bilginiz dışında kamuyla paylaşılsaydı kendinizi nasıl hissederdiniz? Toplumsal araştırmacılar toplumsal davranışı incelemek adına katılımcıların mahremiyetini ihlal edebilirler, bu nedenle onların mahremiyetini korumak üzere önlemler almalılardır.

Mahremiyet. Tarama araştırmacıları inançları, geçmişleri ve davranışları mahrem özel ayrıntıları açığa vuracak biçimde inceledikleri zaman, bir kişinin mahremiyetini ihlal etmiş olurlar. Deneysel araştırmacılar, bazen katılımcılar hakkında "casusluk" için iki yönlü aynalar veya saklı mikrofonlar kullanırlar. İnsanlara araştırıldıkları söylense bile, deneyi düzenleyenin ne aradığının farkında olmazlar. Saha araştırmacıları başka birinin davranışlarının çok özel yanlarını gözlemleyebilir veya konuşmalara kulak misafiri olabilirler. Saha deneyinde ve etnografik saha araştırmasında, mahremiyet önceden uyarılmaksızın ihlal edilebilir. Humphreys (1975), eşcinsel cinsel temasların gerçekleştiği kamuya açık bir tuvalette "gözcü"lük yaptığında, katılımcıları bilgilendirmeksizin onların çok mahrem davranışlarını gözlemlemiştir. Piliavin ve meslektaşları (1969), yardım etme davranışını incelemek için metroda insanların yere yığılmasına neden olduklarında, metro vagonundakilerin yolculuk mahremiyeti ihlal edilmiştir. İnsanlar kamuya açık yerlerde (örn. bekleme salonlarında, sokakta yürürken, sınıflarda vb.) incelenmektedirler, ama bazı "kamuya açık" yerler diğerlerinden daha özeldir (Örneğin, kamuya açık bir tuvalet kabininde kendini yalnız zanneden insanların gözlenmesi için periscope'ların kullanıldığını düşünün).²¹

Etik araştırmacı mahremiyeti yalnızca gerekli asgari dereceye kadar ve yalnızca meşru amaçlar için ihlal eder. İlaveten, araştırma katılımcılarıyla ilgili bilgilerin kamuya ifşa edilmesini engeller.

Bazı durumlarda, yasalar mahremiyeti korur. Mahremiyetin ihlal edildiği bir vaka, bir federal yasanın çıkarılmasına yol açmıştır. 1954'teki *Wichita Jüri Araştırması*nda, Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi araştırmacıları, jüri görüşmelerindeki grup süreçlerini incelemek üzere jürilerin tartışmalarını kaydetmişlerdir. Bulgular önemli olduğu ve araştırmacılar önlemler aldıkları halde, bir meclis soruşturması açılmış ve 1956 yılında herhangi bir amaçla

²¹ Mahremiyet üzerine bakınız Anthony, Campos-Castillo & Horne (2017). Boruch (1982), Caplan (1982), Katz (1972) ve Vaughan (1967).

herhangi bir büyük ya da küçük jürinin jüri üyelerinin onayı olsa bile "böcekle dinlenmesi"ni yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır.²²

Anonimlik. Araştırmacılar, bilgi toplandıktan sonra bir katılımcının kimliğini açığa vurmayarak mahremiyeti korur. Bunun iki biçimi vardır: anonimlik ve gizlilik. **Anonimlik**, insanların anonim olmaları ya da isimsiz kalmaları anlamına gelir. Örneğin bir saha araştırmacısı, belli bir bireyin toplumsal fotoğrafını çeker fakat bunu anlatırken sahte bir isim ve mekan kullanır ve bazı özellikleri değiştirir. Kişinin kimliği korunur ve birey bilinmezdir ya da anonimdir. Tarama araştırmacıları ve deneysel araştırmacılar, deneklerin adlarını ve adreslerini mümkün olduğu kadar araştırmaya dahil etmezler ve anonimliği korumak için katılımcılara yalnızca bir kod numarasıyla göndermede bulundurlar. Eğer postayla anket yapan bir araştırmacı, anket formuna hangi anket katılımcılarının soruları yanıtlamayı ihmal ettiğini belirlemek için bir kod eklerse, anket katılımcısının anonimliği tam olarak korunmuyor demektir. Aynı bireylerin zaman içinde izlendiği panel araştırmalarında anonimlik mümkün değildir. Aynı şekilde tarihsel araştırmacılar, tarihsel ya da belgeye dayalı araştırmada belli isimleri kullanırlar. Eğer orijinal bilgiler kamuya açık kaynaklardan geliyorsa böyle yapabilirler; eğer kaynaklar kamuya açık değilse, bu isimleri kullanmak için belgelerin sahibinden yazılı izin almalıdırlar.

Araştırma katılımcısının anonimliğini korumak zordur. Kurmaca bir kasaba olan "Springdale" hakkındaki *Small Town in Mass Society* [Kitle Topluluğunda Küçük Kasaba, ç.n.] çalışmasında (Vidich & Bensman, 1968), kasabayı ve içindeki belli bireyleri tespit etmek kolay olmuştu. Kasaba sakinleri araştırmacıların kendilerini tasvir etme biçimine sinirlenmiş ve araştırmacıları alaya alan bir parodi sahnelemişlerdi. Muncie'nin, Indiana'daki ünlü Middletown çalışmasında olduğu gibi, insanlar kendi kasabalarını tanımışlardır, ancak bireylerin kimliklerini kurmaca bilgilerle koruyan bir araştırmacı, incelenmiş olan şeyle diğerlerine sunulan şey arasında bir uçurum yaratır. Bu araştırmacının neleri gerçekte bulduğu, neleri ise uydurduğu konusunda soru işaretleri doğurur.

Gizlilik. Anonimlik mümkün olmasa bile, gizliliği korumamız gerekir. Anonimlik belli bireylerin kimliğini bilinmekten korur. **Gizlilik**, bilgilere isimleri ekleyebileceğimiz ancak onları gizli tuttuğumuz ya da kamudan sakladığımız anlamına gelir. Bilgileri asla belli bireylerle ilişkilendirilmelerine izin verecek şekilde yayınlamayız. Sonuçları kamuya yalnızca toplu bir biçimde (örn. yüzdeler ve ortalamalar şeklinde) sunarız.

Gizlilik olmadan anonimliği sağlayabiliriz. Bunun tam tersi de geçerlidir, ama çoğurlukla ikisi bir arada yürür. Gizlilik olmadan anonimlik, belli bir

²² Wichita Jüri Araştırması ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız Dooley (1984:338-339), Gray (1982), Robertson (1982), Tropp (1982:391) ve Vaughan (1967).

bireyle ilgili tüm ayrıntıları kamuya açıkladığımızda, ama bireyin adını ve bireyin kimliğini tespit etmeyi mümkün kılacak belli başlı ayrıntıları gizli tuttuğumuzda gerçekleşir. Anonimlik olmadan gizlilik ise bireysel verileri kamuya açıklamadığımızda, ama gizli de olsa kişisel isimleri belli bireylere ilişkin verilerle ilişkilendirdiğimizde gerçekleşir.

Araştırmacılar, katılımcıların kimliğinin kamuya ifşasını engellemek için ayrıntılı prosedürler geliştirmişlerdir: anonim yanıtlar toplamak, kodlanmış listelerin şifresini elinde bulunduran üçüncü bir şahsı listenin muhafazasıyla görevlendirmek ya da rastlantısal-yanıt tekniği kullanmak (10. Bölüm'de ele alınmaktadır). Geçmişteki suiistimaller, bu tür önlemlerin gerekli olabileceğini göstermektedir. Araştırmacıların ahlaki ödevi ve etik görevi, onları gizliliği korumak için kayıtları yok etmeye mecbur bırakmıştır.

Gizlilik, katılımcıları fiziksel zarardan koruyabilir. Örneğin, demokratik olmayan bir toplumda gizli polisin iç işleyişini inceleyen bir araştırmacıyla tanışmıştım. Kendisine bilgi verenlerin isimlerini açıklasaydı, o kişiler kesinlikle ölümle ya da hapse girme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlardı. Araştırmacı, katılımcılarını korumak için tüm notlarını şifreli kaydediyor ve bütün kayıtları gizli bir yerde kilit altında tutuyordu. ABD'de ikamet ettiği halde, yabancı hükümet tarafından birkaç kez fiziksel olarak tehdit edilmişti ve bürosunu soyma girişimlerini tespit etmişti. Başka durumlarda bazı ilkeler, gizliliğin korunmasına ağır basabilir.

Toplumsal araştırmacılar etik davrandıkları için yüksek kişisel bedeller ödeyebilirler.

Washington Eyalet Üniversitesi'nde sosyoloji doktora öğrencisi olan Rik Scarce, hiçbir zaman herhangi bir yasaya karşı gelmekle suçlanmadığı, hüküm giymediği ve American Sociological Association'un [Amerikan Sosyoloji Derneği, ç.n.] ana hatlarını çizdiği etik ilkelere, sıkı sıkıya bağlı kaldığı halde, mahkemeye itaatsizlik suçundan dolayı Spokane'deki bir hapisanede 16 hafta geçirdi. Büyük jüri önünde tanıklık etmeyi ve toplumsal araştırma verilerinin gizliliğini ihlal etmeyi reddettiği için hapse atılmıştı. Scarce, radikal hayvan hakları gruplarını inceliyordu ve konu üzerine halihazırda yayımlanmış bir kitabı bulunuyordu. Hayvan üretim tesislerine gizlice girip 150.000 ABD doları tutarında zarara neden olan bir gruba liderlik ettiğinden şüphelenilen bir araştırma katılımcısıyla görüşme yapmıştı. İki yargıç toplumsal araştırma verilerinin gizliliğini tanımayı reddetmişti.²³

ÖZEL MÜLKİYET OLARAK KATILIMCI BİLGİLERİ. Eğer araştırma amaçları nedeniyle kendinizle ilgili bilgileri bilerek ve isteyerek verirseniz, bu bilgiler üzerindeki tüm haklarınızı kaybeder misiniz? Bilgiler size karşı kullanılabilir mi? Araştırma katılımcıları hakkındaki bilgiler onlardan alınır ve

²³ Bakınız Monaghan (1993a, 1993b, 1993c).

başkaları tarafından incelenir. Kar odaklı özel kuruluşlar, kendi "mülkiyet haklarını" vurgulasalar da kişisel bilgiler de mülkiyet olarak tanınmaktadır. Bunun nedeni, kişisel bilgilerin daha sonra, bireyin çıkarlarına karşı eylemler de dahil olmak üzere bir dizi amaç için kullanılabilir olmasıdır. Büyük şirketler her gün insanlarla ilgili bilgileri toplar, satın alır, satar, inceler ve mübadele eder. Özel şirketler ve kamu kuruluşları; genellikle Büyük Veri adı verilen (bkz. Düşünce Kutusu 5.2) satın alma alışkanlıkları, kişisel beğeniler, web-tarama alışkanlıkları, cep telefonu kullanımı, harcama örüntüleri, kredi değerlendirmeye puanları, oy verme örüntüleri vb. hakkındaki bağlantılı dijital bilgileri kullanırlar. Bilgi bir tür özel mülkiyet olabilir. Diğer "entelektüel" mülkiyetler gibi (telif hakları, yazılım, patentler vb.) ve çoğu fiziksel mülkiyetin aksine, bilgi mübadele edildikten sonra da değerli olmayı sürdürür.

Çoğu insan, bir araştırmacıya karşılığında çok az şey bekleyerek ya da hiçbir şey beklemeksizin zaman ayırır ve bilgi sunar, ancak mahremiyetle ve bilginin toplanmasıyla ilgili kaygılar, kişisel bilgileri özel mülkiyet olarak görmeyi mantıklı kılar. Eğer, kişisel bilgiler özel mülkiyetse bir insan açık bir şekilde onu saklama, satma ya da hediye etme hakkına sahiptir. Birilerinin katılımcı bilgilerini, katılımcıların tam olarak bilgilendirilseler onaylamayacakları biçimlerde kullanılabileceği durumlarda, etik sorun çok ciddi bir boyut alır. Örneğin, sigara karşıtı bir grup insan, alışkanlıkları ve psikolojik profilleriyle ilgili bir araştırmaya katılıyorlar. Bir pazar araştırması firması, bilgileri ele geçiriyor ve bir tütün şirketi, pazar araştırması firmasından sigara içmeyenleri sigara içmeye teşvik etmek için bir kampanya tasarlamasını istiyor. Eğer sigara içmeyenler kendi yanıtlarının nasıl kullanıldığı hakkında bilgilendirilmiş olsalardı, araştırmaya katılmamayı tercih edebilirlerdi. Etik araştırmacılar, katılımcılara bulguların bir kopyasını vererek ve yazılı bir onam formunda bilgilerin ne şekilde kullanılacağını eksiksiz bir şekilde açıklayarak onları koruyabilir.

Araştırma katılımcılarıyla ilgili verilerin denetiminin kimde olduğu meselesi, 4. Bölüm'de anlatılan sosyal bilim yaklaşımları açısından önemlidir. Pozitivizm, bilgileri araştırma katılımcılarından ve sıradan vatandaşlardan ayrı uzmanların toplamalarını ve kullanmalarını öngörür. Pozitivizmin iki alternatifinin her biri ise, kendince araştırılan kişilerin araştırma sürecinde ve araştırma verilerinin ve bulgularının kullanımında yer almaları ve katılım göstermeleri gerektiğini savunur.²⁴

ARAŞTIRMA KATILIMCILARINI KORUMA ZORUNLULUĞU. ABD federal hükümetinin ve diğer devletlerin hükümetlerinin araştırma katılımcılarını ve onların haklarını korumaya dönük düzenlemeleri ve yasaları bulunur. ABD'deki yasal kısıtlamalar, ABD Sağlık ve İnsani Hizmetler Bakanlığı

²⁴ Bakınız Gustavsen (1986).

Bürosu tarafından Araştırma Risklerinden Koruma için çıkarılmış kurallara ve düzenlemelere bağlıdır. Her ne kadar bu yalnızca bir federal büro olsa da çoğu araştırmacı ve diğer hükümet daireleri, büronun rehberliğine başvurur. ABD'deki mevcut hükümet düzenlemeleri, 1966 yılında benimsenmiş ve 1971'de genişletilmiş olan Kamu Sağlığı Hizmeti politikalarından evrilmiştir. Ulusal Araştırma Kanunu (1974) ile bu düzenlemeleri önemli ölçüde genişleten ve çoğu toplumsal araştırmada bilgilendirilmiş onamı zorunlu kılan Biyomedikal ve Davranışsal Araştırmada İnsan Deneklerinin Korunması Ulusal Komitesi kurulmuştur. Etik standartların korunması sorumluluğu araştırma enstitülerine ve üniversitelere verilmiştir. Sağlık Hizmetleri ve İnsani Hizmetler Departmanı hala yürürlükte olan düzenlemeleri 1981'de çıkartmıştır. Bilimsel sahtekarlık ve veri gizliliğinin korunması ile ilgili düzenlemeler 1989 yılında genişletilmiştir.

ABD'deki düzenlemeler biyomedikal bir modeli izler ve denekleri fiziksel zarardan korur. Diğer kurallar; tüm araştırma enstitülerinde, kolejlerde ve üniversitelerde insan deneklerinin her türlü kullanımının değerlendirilmesi için etik kurulların (EK) varlığını zorunlu kılar. EK çalışanları, araştırmacılar ve camia mensuplarından oluşur. Araştırmada hayvanların kullanımını denetleyen benzer kurullar da vardır. Kurul ayrıca tüm araştırma prosedürlerinin insan katılımcılar üzerindeki etkisini denetler, izler ve değerlendirir ve etik yönergeleri uygular. Kurul, bir araştırma ilk teklif edildiğinde, araştırma süreçlerini gözden geçirir. Eğitsel testler, "normal eğitim uygulamaları," çoğu anket, kamu davranışlarına ilişkin çoğu gözlem ve bireylerin kimliklerinin belirlenemeyeceği, mevcut verilere dayalı çalışmalar EK'dan muaftır. Son yıllarda toplumsal araştırmadaki ve sağlık hizmetlerindeki bireysel bilgilerle ilgili yasal-etik korumalar, özel şirketler ya da gözetleyici hükümet kuruluşlarıncı izlenmeye karşı sağlanan korumalardan daha kapsamlıdır.

Toplumsal araştırmacılar genellikle EK taramalarından şikayetçilerdir ve bilhassa pozitivist olmayan araştırma yaklaşımları kullanıldığında araştırma desenlerini kabul ettirmekte yaşanan zorluklarla ilgili anekdotların sayısı boldur. Bu, araştırma etiğinin üniversitelerce daha az formel yollardan gözden geçirilmesi uygulamasından zamanla vazgeçilip, formel düzenleyici prosedürlere daha fazla önem verilmeye başlanmasından kaynaklanmaktadır. Çoğu EK üyesi, boğazına kadar pozitivist sosyal bilime, tıbbi ve deneysel-psikolojik araştırma yöntemlerine batmıştır ve toplumsal araştırma yöntemleri yelpazesinin bütünü hakkında çok fazla bilgi sahibi değildir.²⁵

²⁵ EK'ler Chadwick vd. (1984:20), Hessler, Donnell-Watson & Galilher (2011), Mahoney (1984), Schrag (2010) ve Stark (2007) içinde tartışılmaktadır. Etik standartlarının uluslararası bir taraması için bkz. Taylor (1994).

Düşünce Kutusu 5.2 Büyük Veri ve Mahremiyet

Toplumsal araştırmacılar son dönemlerde “büyük veri”yi incelemeye başlamışlardır. Büyük veri gönderilen ve alınan e-postalar, gerçekleştirilen web aramaları, YouTube görüntülemeleri, cep telefonu hesaplarındaki metinler ve iletiler, bütün tweetler, finansal işlemler, GPS (Küresel Konumlandırma Sistemi) tarafından izlenen hareketler ve Facebook gibi sosyal ağ sitelerindeki faaliyetler gibi devasa boyutta dijitalleşmiş bilgi yığınları içerir. Bu, özellikle mahremiyet meselesiyle ilişkili yeni kaygılar doğurur. Yeniliği nedeniyle, Büyük Veri araştırmalarının etik kuralları net değildir. Lazer ve Radford’un (2017:31) gözlemledikleri gibi, “... kuralların ne olacağı konusunda fikir birliği yoktur ve bilimsel derneklerin belirlediği politikalar ve tavsiyeler ciddi manada çeşitlilik gösterir, çoğu zaman birbiriyle çelişir. Kurallar nihayetinde netlik kazanacaktır, fakat araştırmacılara, üniversitelere ve kamuya riskleri, bu gerçekleşene kadar yüksek olmaya devam edecektir.” Haklarında veri toplanan insanlar, bunların araştırmada kullanılmasına nadiren bilgilendirilmiş onam verirler ve mahremiyetin nasıl korunduğu belli değildir. 2011’de (bkz. Parry, 2011), “anonim” bir üniversitedeki 1700 öğrencinin Facebook profilini kullanarak onların ırklarını, kişisel ilişkiler ve kültürel beğenileri inceleyen bir araştırma tartışmalara neden olmuştur. Araştırmacılar her öğrencinin toplumsal cinsiyetini, yaşadığı eyaleti, başlıca siyasi görüşlerini, arkadaşlık ağlarını, kulüp üyeliklerini, romantik ilişkilerini ve beğendikleri kitap, müzik ve filmleri not etmişlerdir. Bu öğrencilerin fotoğraflarından ırklarını/etnisitelerini irdelemiş ve fotoğraf albümlerinde görünenleri kayıt altına almışlardır. Verilerin Harvard Üniversitesi’nin 2009 sınıfıyla ilgili olduğu ve veri setindeki belli bireylerin kimliklerinin tespit edilebildiği hızla öğrenilmiştir. Sınıfın üyeleri, bilgilerinin bir araştırmanın parçası olduğu konusunda bilgilendirilmemişlerdir. Mahremiyet endişelerinin doğmasından sonra verilerin orijinal araştırma ekibi dışındakilere dağıtımı hemen durdurulmuş, fakat ilk araştırmacılar verileri incelemeye devam etmişlerdir.

Etik ve Bilim Camiası

Doktorlar, savcılar, danışmanlar ve diğer profesyonellerin **mesleki etik kuralları** ve hakem değerlendirme kurulları ya da lisans düzenlemeleri bulunur. Kurallar, mesleki standartları formelleştirir ve uygulamada sorunlar ortaya çıktığında yol gösterir.²⁶ Toplumsal araştırmacılar ücret karşılığı hizmet sunmaz, sınırlı bir etik eğitimi alırlar ve nadiren lisans sahibidirler. Etik kaygıları araştırmaya dahil ederler, çünkü bu ahlaki ve toplumsal bir sorumluluktur. Böyle davranmak toplumsal araştırmayı, duyarsızlık veya insanları suiistimal etme suçlamalarından da korur. Dünyadaki sosyal bilim derneklerinin mesleki etik kuralları bulunur. Buna ek olarak, etik meselelere vakfedilmiş iki akademik dergi mevcuttur: *Research Ethics* ve *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*.

Mesleki etik kurallar, uygun ve uygunsuz davranışların ana hatlarını çizer ve meslek insanlarının etikle ilgili uzlaşımlarını temsil eder. Tüm araştırmacılar, bütün etik meseleler üzerinde aynı fikirde olmayabilirler ve etik ku-

²⁶ Meslek insanları üzerine bakınız Abbott (1988), Brint (1994) ve Freidson (1986, 1994).

rallar yorumu açıktır, ama araştırmacıların bir meslek camiasına mensubiyetin parçası olarak etik standartlara bağlı kalmaları beklenir.

Araştırma etiği kurallarının geçmişi, II. Dünya Savaşından hemen sonra Müttefik Kuvvetleri'nin Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere kurdukları Nürnberg Askeri Mahkemesi sırasında benimsenen Nürnberg Yasaları'na kadar uzanır. Toplama kampı deneyimlerinin insan dışılığına bir tepki olarak geliştirilen yasalar, etik ilkelerin ve insan deneklerin haklarını anahatlarıyla belirlemiştir. Nürnberg yasalarındaki ilkeler, tıbbi deneylere odaklanmış olsa da toplumsal araştırmadaki etik kuralların da temeli haline gelmiştir. Benzer insan hakları yasalarının, örneğin 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1964 Helsinki Bildirgesi'nin de toplumsal araştırmacılar için içerimleri vardır.²⁷ (bkz. Şema 5.4 Etik Toplumsal Araştırmanın Temel İlkeleri)

Sosyal bilim dernekleri (örn. Amerikan Psikoloji Derneği, Amerikan Antropoloji Derneği, Amerikan Siyaset Bilim Derneği ve Amerikan Sosyoloji Derneği), 1960'lar veya 1970'lerden itibaren mesleki etik kurallar benimsemişlerdir. Sosyal bilim derneklerinin mesleki etik kuralları gözden geçiren ve olası ihlallerle ilgili başvuruları dinleyen ama kuralları katı bir şekilde tatbik etmeyen komiteleri vardır. Küçük bir ihlalin cezası, bir mektubun ötesine pek geçmez. Eğer hiçbir yasa ihlal edilmemişse, başlıca ceza, iyi belgelenmiş ve ciddi bir etik ihlalin kamuya ifşa edilmesidir. Bu ifşa iş kaybına, akademik dergilerde araştırma bulgularının yayımlanmasının reddine ve araştırma fonu almaktan men edilmeye –başka bir deyişle, profesyonel araştırmacılar topluluğundan dışlanmaya- neden olabilir.

Mesleki etik kurallar, düşünceleri bir sisteme bağlamaktan ve yol göstermekten fazlasını yapar; üniversitelerin ve diğer enstitülerin etik araştırmayı savunmalarına yardımcı olur. Örneğin, 1994 yılında bir araştırmacı, 24 çalışanla görüşme yaptıktan ve gözlemler yürüttükten sonra Milwaukee Kamu Avukatları Dairesi'ndeki çalışanlara, ciddi manada fazla mesai yaptırıldığını ve çalışanların bu nedenle yoksul insanlara etkili bir yasal savunma hizmeti sunamadıklarını belgeledi. Dairenin üst düzey yetkilileri, bulgulardan haberdar olduklarında, üniversiteyle temasa geçerek hangi çalışanlarının araştırmacıyla konuştuklarını öğrenmek istediler ve bu çalışanlara misilleme yapılabileceğini ima ettiler. Üniversite yönetimi araştırmacıyı savundu ve yaygın kabul gören ve araştırma katılımcılarını koruyan kurallara atıfta bulunarak bilgileri açıklamayı reddetti.²⁸

²⁷ Bakınız Beecher (1970:227-228) ve Reynolds (1979:28-31, 428-441).

²⁸ Bakınız "UW Protects Dissertation Sources," *Capital Times* (19 Aaralık 1994), s. 4. Greenwald (1992:585-586) şöyle demiştir: "Sosyoloji eğitilmiş meslekler arasında hükümet ya da büyük ticari firmalar gibi yerleşik kurumların otoritesine karşı eleştirel oluşuyla" ve "metodolojilerin

Şema 5.4 Etik Toplumsal Araştırmanın Temel İlkeleri

- Etik sorumluluğun bireysel araştırmacıya ait olduğunu bilin.
- Kişisel kazanç için araştırma katılımcılarını ya da öğrencileri sömürmeyin.
- Bir tür bilgilendirilmiş onam hararetle tavsiye edilir veya zorunludur.
- Tüm mahremiyet, gizlilik ve anonimlik teminatlarına değeri verin.
- Araştırma katılımcılarını zorlamayın veya aşağılamayın.
- Aldatmayı ancak gerektiğinde kullanın ve her zaman buna sonradan yapılan bir açıklama eşlik etsin.
- Konuya uygun bir araştırma yöntemi kullanın.
- Araştırma deneklerinde gerçekleştirilecek istenmeyen sonuçları tespit edin ve ortadan kaldırın.
- Araştırmanın veya sonuçların yayınlanmasının yankıları hakkında öngörülerde bulun.
- Araştırmaya fon sağlayan sponsorun kimliğini açıklayın.
- Karşılaştırmalı araştırma yaparken ev sahibi ülkelerle işbirliği yapın.
- Sonuçlarla beraber çalışma deseninin ayrıntılarını da açıklayın.
- Sonuçları verilerle tutarlı biçimde yorumlayın.
- Yüksek metodolojik standartlar kullanın ve doğruluk için gayret edin.
- Gizli araştırma yürütmeyin.

Etik ve Araştırma Sponsorları

BİLGİ UÇURMA. Bir sponsor -bir işveren, bir hükümet dairesi ya da sizinle bir araştırma yürütmeniz için sözleşme yapan bir özel şirket- için araştırma yaptığınız bir iş bulabilirsiniz. Araştırma için, özellikle de uygulamalı araştırma için bir sponsor para ödediğinde, özgül etik problemler ortaya çıkar. Bir sözleşme veya sürekli istihdam için etik veya mesleki araştırma standartlarından ödün vermeniz istenebilir. Yani etik sınırlar belirlemeniz ve bunların ötesine geçen sponsor taleplerini reddetmeniz gerekir. Gayrimeşru bir taleple karşılaştığınızda üç temel seçeneğiniz vardır: bir kuruma ya da daha büyük bir gruba bağlılık, ortamdan ayrılmak veya muhalefetinizi dile getirmek.²⁹ Bunlar kendini sponsora teslim olmak, vazgeçmek veya bilgi uçurmak olarak ortaya koyar. Kendi eylem biçiminizi kendiniz seçmelisiniz, ama en iyisi bir sponsorla kurulacak ilişkinin başında etik meseleleri görüşmeniz ve kaygılarınızı doğrudan ifade etmenizdir.

noksanlıklarını ve bulguların farklı yorumlamalara açıklığını açıkça ifade etme" kararlılığıyla "öne çıkmaktadır."

²⁹ Sadakat, ayrılma veya dile getirme ile ilgili olarak bkz. Hirschman (1970). Ayrıca uygulamalı araştırmadaki etik meselelerle ilgili bkz. Rubin (1983:24-40).

Örnek Kutusu 5.5 Spor ve Bilgi Uçurma

Bilgi uçurmanın pek çok şekli vardır ve hastaneler, hükümet kuruluşları, şirketler, üniversiteler, medya ve spor gibi bir dizi ortamda görülür. Bilgi uçurma, bir kişinin şüpheye yer bırakmayan bir suistimall, yani etik dışı ya da yasadışı olan veya haksızlık ya da fiziksel zarara neden olabilecek bir şeyi bildirmesi anlamına gelir. Zarar, kuruma, mesleğe, bilim camiasına, müşterilere ya da hastalara verilebilir. Zararın kapsamı uygunsuz/etik dışı edimlerden fiziksel hasara ve ölüm riskine kadar uzanır.

Spor haberleri, doping ya da yasaklanmış performans arttırıcı ilaçlar alan atletlerin hikayeleriyle doludur. Erickson, Backhouse ve Carless (2017) öğrenci atletlerin bilgi uçurma ile ilgili ne düşündüklerini ve bu konuda onlardan ne tür davranışların beklendiğini nitel bir araştırmayla incelemişlerdir. 28 üniversite öğrencisi erkek atletle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmişlerdir; görüşmecilerin yarısı İngiltere'den yarısı ABD'dendir. Araştırma ekibi 50 dakika ile üç saat arasında süren görüşmelerin kayıtlarını tematik bir analize tabi tutmuştur. Görüşmeler her bireyin yaşam öyküsünü, duygularını ve bir takım üyesinin performans arttırıcı ilaç almakta olduğunu öğrenmek gibi çeşitli durumlarda sergileyecekleri olası davranışlarını içermiştir. Araştırmacılar, öğrenci atletlerin bir takım arkadaşlarının doping aldığını öğrendikten sonra dört yoldan birine başvurduklarını keşfetmişlerdir: ilaç kullanana doğrudan yüzleşme, ilaç kullananı bir koç gibi, doping karşıtı önlemlerle resmi olarak bağlantılı olmayan birine bildirme, ilaç kullananı dopingle mücadele eden yetkililere bildirme veya doping edimlerini görmezden gelme. Çoğu, bir arkadaşlarına duydukları sadakatle resmi düzenlemelere ya da yasalara uymak arasında yoğun bir gerilim yaşadıklarını bildirmiştir. Sahtekarlığın bariz biçimde yanlış olduğunu kabul etmelerine karşın, çok azı bilgi uçuran (yani bir koça ya da yetkililerle iletişim geçmeyi) olmayı tercih etmiştir Etik standartları yükseltmeye ve yasadışı uygulamalara son vermeye çalışırken, aynı zamanda doping alan atlete kol kanat germişlerdir. Dolayısıyla, tercih edilen seçenek yasadışı uygulamayı kamuya duyurmadan sona erdirmek olmuştur. Bu tercih, takımın/sporun itibarını muhafaza etmiş ancak etik standartları yükseltmeyi ve dopingi spordan silmeyi amaçlayan kapsamlı girişimlerin tekerine çomak sokmuştur.

Bilgi uçurmak yorucu ve riskli olabilir. Bunun üç tarafı bulunur: etik yanlışlışı gören araştırmacı, dışsal bir aracı veya medya ve işveren kurumdaki denetçiler. Araştırmacı, etik ihlalinin ciddiyetinden ve kurumca onaylandığından emin olmalıdır. Sorunu çözmenin iç yollarını tükettikten sonra, dışarıdakilerden yardım ister. Dışarıdakilerin çoğunlukla araştırmacının başlıca kaygısından (etik dışı davranışa son vermek) farklı olarak kendi öncelikleri bulunur (bir kurumu kötü göstermemek, problemi sansasyonel hale getirmek). Denetçiler veya müdürler, sorunları açığa vuran ve sadakatsiz davranan birini cezalandırmak veya itibardan düşürmek isteyebilirler (bkz. Örnek Kutusu 5.5 Spor ve Bilgi Uçurma).

Çoğu insan "bilgi uçurmaz." Çok sıkıntılı bir şeyi gözlemleyen çalışanlar arasındaki bilgi uçurmanın oranı sadece yüzde 42'dir. Bunun bir nedeni misillemenin yaygın olmasıdır. Bilgi uçuranların yaklaşık yüzde 75'i ifşaları nede-

niyle işten atılmış ya da istifaya zorlanmıştır. Yine de bilgi uçuranların yüzde 90'ının bunu tekrar yapacaklarını söyledikleri rapor edilmiştir.³⁰

Amerika Birleşik Devletleri bilgi uçuranları koruyan ilk yasayı 1778'de çıkarmış ve o tarihten itibaren bu konuyla ilgili yaklaşık yarım düzine yasa hayata geçirilmiştir, fakat gerçekte sağlanan koruma hala sınırlıdır. En iyi ihtimalle sorunun çözülmesi uzun sürebilir ve büyük bir duygusal gerginlik yaratabilir. Bir bilgi uçuran ahlaki davranarak fedakarlıkta bulunmaya hazır olmalıdır: işini ya da terfi olanağını kaybetme, daha düşük ücret alma veya istenmeyen bir göreve atanma, işyerindeki arkadaşları tarafından dışlanma ya da yasal maliyetler üstlenme gibi. Doğru olanı yapmanın etik dışı davranışı değiştireceğinin veya araştırmacıyı misillemeden koruyacağını hiçbir garantisi yoktur.

BELLİ BULGULARA ULAŞMA. Eğer bir sponsor size doğrudan ya da dolaylı olarak hangi sonuçlara ulaşmanız gerektiğini söylerse ne yapmalısınız? Etik bir araştırmacı, bir araştırmada belirli sonuçlara ulaşması şart koşuluyorsa işbirliği yapmayı reddeder. Araştırmacının tamamı, ortaya çıkarılacak bulgular üzerinde kısıtlama olmaksızın yürütülmelidir. Örneğin, bir anket kuruluşu, bir alışveriş merkezi yönetimi için araştırma yürütmek üzere sözleşme yapmıştır. Yönetim, alışveriş merkezinde gösteri yapan siyasi grupla mahkemede mücadele ediyordu. Anket şirketindeki anketörlerden biri, geçersiz olduğuna ve alışveriş mağazası yönetimini kayırmaya meylettiğine inandığı birçok anket sorusuna itiraz etti. Bir gazeteyle temasa geçip yanlı soruları ifşa ettikten sonra, anketör işten atıldı; ancak yıllar sonra, bir bilgi uçurma davasında anket kuruluşu anketöre birikmiş ödemelerin yanı sıra maddi ve manevi tazminat olarak 60.000 ABD dolarından fazla para ödemeye mahkum edildi.³¹

Sponsorlu araştırma ortamlarındaki uygulamalı toplumsal araştırmacılar, mesleki rolleri üzerine ciddi manada kafa yormalı ve işveren karşısında belli bir özgürlüğe sahip olmalıdırlar. Çoğu, meslek örgütlerine (örn. Değerlendirme Araştırması Derneği) katılarak, sponsor kurum dışındaki araştırmacılarla düzenli temas kurarak ve en başarılı araştırma uygulamalarını takip ederek sponsor baskılarına karşı kendilerini görece korurlar. Sponsorlu bir ortamda etik standartları sürdürme olasılığı en düşük olan araştırmacı, toplumsal olarak soyutlanmış ve mesleki anlamda güvencesiz biridir. Durum ne olursa olsun etik dışı davranış asla şu argümanla haklı çıkarılmaz: Ben yapmasaydım başkası yapacaktı.

ARAŞTIRMALARIN YÜRÜTÜLME ŞEKLİ ÜZERİNDEKİ KISITLAMALAR. Bir sponsor, neyin inceleneceğini tanımlayarak veya kullanılan tek-

³⁰ Bilgi uçuranlarla ilgili istatistikler için bkz. Rothschild (2008).

³¹ Ek tartışmalar Schmeling & Miller (1988) içinde bulunabilir.

nikleri sınırlandırarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde (araştırma fonunu keserek) bir araştırmayı kısıtlayabilir mi? Sponsorlar, araştırma tekniklerini birtakım koşullara bağlayabilir (örn. deney değil anket) ve araştırma maliyetlerini sınırlayabilirler, bu meşrudur, ancak genel kabul gören araştırma yöntemlerine uymamız gerekir. Araştırmacılar olarak belirli bir fon miktarıyla neyin başaranılabileceğine dair gerçekçi bir değerlendirme sunmalıyız.

Kısıtlamalar meselesi, bir firmanın ya da hükümet kuruluşunun belirli bir araştırma projesinde çalışmanızı teklif ettiği sözleşmeli araştırmada yaygın görülür. Sözleşmeli araştırmada maliyet nedeniyle kaliteden ödün verilebilir. Büyük bir özel toplumsal araştırma firması olan Abt Associates'in başkanı Abt (1979), fiyat teklifinde araştırmacının gerçek maliyetinin sunulduğu bir sözleşme yapmanın zor olduğunu öne sürmüştür. Araştırma başladıktan sonra maliyetleri azaltmak için projeyi yeniden tasarlamamız gerekebilir. Sözleşme prosedürü yarı yolda değişiklik yapmayı zorlaştırır. Sözleşmenin bizi idealden uzak araştırma prosedürlerini ya da yöntemlerini kullanmaya zorladığını görebiliriz. O zaman bir ikilemle karşı karşıya kalınız: düşük nitelikli araştırma yaparak sözleşmeyi tamamlamak veya sözleşmeyi yerine getirmeyerek parayla birlikte gelecekteki işleri de kaybetmek.

Genel kabul gören araştırma standartlarını sürdürmediğiniz bir araştırmada çalışmayı reddetmelisiniz. Eğer bir sponsor, yanlış örneklemeler veya yönlendirici sorular istiyorsa etik davranmak için işbirliği yapmayı reddetmelisiniz. Hatta meşru bir araştırma, sponsorun beğendiği fikrin veya projenin kötü bir eylem planı olacağını gösteriyorsa, işten ayrılmak zorunda kalacağınızı veya mesleki araştırma standartlarını ihlal etmeye zorlanacağınızı tahmin edebilirsiniz. Uzun vadede sizle birlikte sponsorunuz, bilim camiası ve toplumun geneli doğru araştırma pratiğinin ihlalinden zarar görecektir. Etik olarak yanlış bile olsa sponsorlara ne istiyorlarsa onu veren bir "kiralık el" mi, yoksa daha yüksek ahlaki ilkelerin hizmetinde sponsorları eğitmek, onlara yol göstermek, hatta onlara karşı çıkmakla yükümlü bir meslek insanı mı olduğunuza karar vermelisiniz.

'Sponsorlar bulguları kullanmakla ya da gerçeklerle ilgilenmiyorlarsa neden toplumsal araştırma yürütülmesini istiyorlar?' diye kendimize sormalıyız. Yanıt, bu tür sponsorların toplumsal araştırmayı bilgiye ya da hakikate ulaşmanın bir aracı olarak görmemeleridir. Onu yalnızca başka türlü kolayca gerçekleştiremeyecekleri bir kararı ya da uygulamayı meşrulaştırmak için kullanabilecekleri bir kılıf olarak görürler. Bu sponsorlar, hilekarlık yaparak ve toplumsal araştırmacıların dürüstlükleri ve tutarlılıkları nedeniyle sahip oldukları itibardan "kazanç sağlamaya" çalışarak, araştırmacının ciddi ve güvenilir bir meslek insanı olarak statüsünü suiistimal etmektedirler. Bu gerçekleştiğinde etik bir araştırmacının yapması gereken suiistimali ifşa etmek ve sona erdirmektir.

BULGULARIN GİZLİ TUTULMASI. Bir araştırma yürüttüğünüzde bulgular sponsoru kötü gösterirse veya sponsor sonuçları yayınlamak istemezse ne olur? Bu ender rastlanan bir durum değildir. Bu tür bir örnekte, Pennsylvania'daki yetkililer, 2012'de, bir doğalgaz sondaj tesisi yakınlarındaki özel bir kuyudan alınan içme suyunda bulunan bazı zehirli metallerle ilgili verileri dışarıda bırakan eksik test sonuçlarını rapor etmişlerdir. Bilim insanları su örneklerindeki zehirli metalleri test etmişler fakat sonuçların tamamını ne eyalet hükümetinin petrol ve gaz dairesine ne de testleri talep eden ev sahibine bildirmişlerdir. Hidrolik kırılma ile ilgili siyasi ihtilaf ve üretim sürecinin içme suyunu kirletip kirletmediği hakkında şirketle yapılan tartışmalar, test sonuçlarının eksiksiz bir şekilde kamuya açıklanmasının önüne geçmiştir olabilir.³² Bir başka örnekte, piskoposlara resmi kilise politikasından hoşnutsuzluklarıyla ilgili anket yapan bir Roma Katolik papazına, üstleri tarafından bulguları gizli tutması ve anketleri yok etmesi emredilmiştir. Buna rağmen o bunu yapmak yerine, 24 yıl papazlıktan sonra görevinden istifa etmiş ve sonuçlarını kamuya açıklamıştır.³³ Araştırmacılar etik olmanın karşılığında yüksek kişisel ve ekonomik bedeller öderler.

Hükümet kuruluşları, resmi politikayla ters düşen veya yüksek rütbeli memurları utandıran bilimsel bilgileri gizli tutabilir ya da yok sayabilirler. Hükümet kuruluşlarının istihdam edilen ve bilgileri kamuya açıklayan toplumsal araştırmacılar, misillemelerle de karşılaşır. Bilimsel sonuçların ideolojik veya ekonomik iktidar odaklarının çıkarları nedeniyle gizlenmesi ya da yok sayılmasına dair haberler sık görülür. İşte size yakın zamanlı bir örnek: Yıllarca bazı ekonomistler ve siyasetçiler vergileri kısmanın ekonomik büyüme sağlayacağını iddia ettiler, ancak "bu tutumu destekleyen bulgular giderek sınırlı hale gelmektedir. Bir Kongre Araştırma Bürosu çalışması son 60 yılda vergi kısıntılarıyla ekonomik büyüme arasında hiçbir korelasyon bulamamıştır..." Rapor, ABD Kongresi'ndeki ideolojik muhafazakarlardan gelen siyasi baskı neticesinde gerçeği çekilmiştir (Banner & Pastor, 2015: 26; ayrıca bkz. Weisman, 2012). Geniş bir konu yelpazesini kapsayan haberlerde, bunun gibi düzinelerce anekdot görülmüştür, ancak belli ideolojik tutumları ya da özel sektörün çıkarlarını korumak için bilimsel sonuçları gizleyen ya da seçici bir şekilde yok sayan hükümet kuruluşları hakkında sistematik bir araştırma yoktur. Bu meseleye 16. Bölüm'de geri döneceğiz.

Sponsorlu araştırmada, araştırmaya başlamadan önce bulguları açıklama koşulları üzerine bir uzlaşmaya varabilir ve bu yönde bir sözleşme imzalayabiliriz. Böyle bir teminat olmadan çalışma yürütmek akıllıca olmayabilir, ancak daha az etik kaygısı taşıyan rakip araştırmacılar böyle yapabilirler. Alter-

³² Hurdle (2012).

³³ Bakınız Chambers (1986).

natif olarak, sponsorun eleştirilerini ve düşmanlığını üstümüze çekmeyi kabul edebilir ve bulguların sponsorun itirazlarına rağmen açıklayabiliriz. Çoğu araştırmacı ilk seçeneği tercih eder, çünkü ikincisi gelecekteki sponsorları korkutup kaçırabilir.

Toplumsal araştırmacılar bazen bilgi verenlerin kimliğini korumak, bir araştırma sahasına erişimi sürdürmek, işlerini kaybetmemek ya da kendilerinin veya aile üyelerinin kişisel güvenliğini sağlamak için bulguların açıklanmasını sınırlandırır veya geciktirirler.³⁴ Bu daha az rahatsız edici bir sansür türüdür, çünkü bir dış güç tarafından dayatılmaz. Araştırmaya yakın ve olası sonuçları bilen biri tarafından yapılır. Araştırmacılar, araştırmalarının ruhai sorumluluğunu üstlenmelidirler. Çoğunlukla pek çok farklı kaynaktan yararlanabilirler, ama aynı zamanda birbirine rakip pek çok baskıyla karşı karşıya kalırlar (bkz. Düşünce Kutusu 5.3 Değerlendirme Araştırmasında Yaygın Rastlanan Suiistimal Türleri).

Düşünce Kutusu 5.3 Değerlendirme Araştırmasında Yaygın Rastlanan Suiistimal Türleri

Kabul edilmiş bir araştırma sürecine dışarıdan müdahaleler, genellikle uygulamalı, sponsorlu araştırmada (özellikle değerlendirme araştırmasında) gerçekleşir çünkü araştırma dışı güçler kendi çıkarlarını korumak istemektedirler.

Aşağıda yaygın rastlanan altı suiistimal türü listelenmiştir:

- “Yanlış” araştırma soruları sormak (örn. kesin ve açıklayıcı soruların uygun olduğu yerlerde toplamsal nitelikteki evet/hayır soruları sormak veya başlıca paydaşları dışarıda bırakan sorular sormak)
- Bir uygulamaya karar verildikten sonra değerlendirme çalışması talep ederek çalışmayı sadece halihazırda alınmış olan kararı geciktirmek veya haklı çıkarmak için kullanmak
- Uygulama değerlendirme görevi için uygun olmayan bir araştırma deseni/veri toplama tekniği kullanılmasını talep etmek
- Arzu edilen sonuçları vermesi için araştırma desenine veya veri toplama sürecine müdahale etmek
- Değerlendirme sonuçları tartışmaya yer bırakmayacak şekilde başarısız olduğunu gösterdiği halde bir uygulamayı sürdürmek veya sonuçlar tartışmaya yer bırakmayacak şekilde çok başarılı olduğunu gösterdiği halde bir uygulamaya son vermek
- Bir uygulamayı kaldırmak/daraltmak için olumlu sonuçları gizlemek/silmek veya bir uygulamayı sürdürmek/genişletmek için olumsuz sonuçları gizlemek/silmek

Kaynak: Suiistimal örnekleri de veren Stevens ve Dial’dan (1994) uyarlanmıştır.

³⁴ Bakırız Adler & Adler (1993).

GERÇEK SPONSORUN GİZLENMESİ. Bir sponsorun kimliğini gizli tutmak etik midir? Örneğin, bir kürtaj kliniği, kürtaja karşı olan dini grupların tavırları üzerine bir araştırmaya fon sağlıyor olsun. Sponsorun kimliğini araştırma katılımcılarına açıklamanın etik değeriyle sponsorun gizlilik arzusunun ve katılımcıların daha az işbirliği yapması olasılığına rağmen sonuçları açıklamanın değeri arasında denge kurmamız gerekir. Eğer sonuçlar yayımlanırsa, gerçek sponsoru açıklamanın zorunluluğu bariz bir şekilde ağır basar. Gerçek sponsoru araştırma katılımcılarına açıklamak ile ilgili etik mesele konusunda daha az görüş birliği söz konusudur. Presser ve meslektaşları (1992), anket katılımcıları tarafından verilen yanıtların anketin sponsoruna bağlı olarak değişebileceğini bulmuşlardır. Eğer bir katılımcı anketin bir konuda sert bir tavır almış bir gazete tarafından yürütüldüğüne inanıyorsa, katılımcının gazetenin o konudaki kamusal tavrına ters düşme olasılığı daha azdır. Eğer katılımcı, anketin sponsorunun yansız bir akademik kuruluş olduğuna inanıyorsa bu o kadar sorun olmaz. Etik olan, aksini yapmak için iyi bir metodolojik neden olmadığı takdirde, katılımcıları sponsor hakkında bilgilendirmektir.

Feminist-Komüniter Araştırma Etiği

Yorumlayıcı sosyal bilim (YSB) ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarını (ESB) ya da feminist yaklaşımları (bkz. 4. Bölüm) benimseyen araştırmacılar etik tartışmaları, mesleki etik kuralları ve tetkik kurullarını yetersiz bulur. Onlara göre, EK'lar ve toplumsal araştırma etiği tartışmalarının temelinde PSB'nin varsayımları vardır ve bu varsayımlar, formel prosedürlere, rasyonel-faydacı bir maliyet-fayda analizine, soyut ahlak ve adalet ilkelerine dayanırlar. Araştırma etiğine alternatif olarak, feminist-komüniter bir araştırma etiği modeli önerirler. "Ahlaki görevin meslek etiğine indirgenemeyeceğini" (Christians 2003:232) savunurlar. Katılımcı eylem araştırmasıyla (bkz. 2. Bölüm) uyumlu bir biçimde, araştırma katılımcılarının araştırmacının nasıl yürütüldüğü konusunda söz sahibi olmaları ve araştırmacının yürütülmesine etkin olarak katılmaları gerektiğini ileri sürerler. Etik, araştırmacının nihai amacını yansıtmalıdır: araştırma katılımcılarını kendi günlük deneyimleri açısından muktedir kılmak ve insanı özgürleştirme hedefini ileriye taşımak.

Feminist-komüniter model üç ahlaki ilkeye dayanır. İlk olarak etik araştırma çok seslidir, yani, beşeri deneyimin çeşitliliğini kabul eder ve o çeşitliliği içerir. Beşeri hayatın tamamıyla toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet, ırk, sınıf ve din bağlamlarında konumlanmış olduğu öncülüyle işe başlar. İnsanlar birden çok topluluğun içinde yaşarlar, her birinin söyleyecek önemli bir şeyi vardır. İkincisi, etik araştırmacı, katılımcının kendi günlük yaşam deneyimlerinin diliyle ifade ettiği ahlaki kaygılar üzerine bir diyaloga girmelidir. Araştırmacıların incelemek istedikleri insan toplulukları içinde gerçekleşen ahlaki tartışma ve fikir alışverişleriyle ilgilenmesi ve onlara katılması gerekir. Kendi

soyut, kanuncu haklarını ya da ilkelerini onlara dayatmamalıdır. Üçüncüsü, araştırma süreçlerine araştırmacılar ve araştırma katılımcılarını açık, eşit koşullarda katılmalıdır. Bu, iktidar ilişkilerinin maskesini düşürecek ve daha derin düşünmeye ve karşılıklı farkındalığa olanak sağlayabilecek toplumsal eleştirileri doğuracaktır. Sonunda, araştırmacı ve katılımcı arasında, “mahremiyet ihlali, bilgilendirilmiş onam ve aldatmanın söz konusu olmadığı” (Christians 2003:234) işbirlikçi bir ilişki ortaya çıkacaktır.³⁵

Feminist-komüniter araştırma etiği modeli, henüz gelişiminin başlangıç aşamasındadır. Hakim araştırma etiği modelini aşırı formellikle ve kanunculukla, prosedür temelli ve soyut olmakla eleştirir. Ayrıca 4. Bölüm’de ana hatlarıyla belirtildiği gibi bir sosyal bilim yaklaşımın araştırma etiğindeki ahlaki meselelerle nasıl bağlantılı olduğunun altını çizer.

Sonuç

Bu bölüm, toplumsal araştırmanın genel esaslarıyla araştırma deseninin özellikleri arasında bir geçiş niteliğindedir. Bu amaçla, araştırma tasarlamaya hazırlanmanın parçası olan iki konuyu ele aldık: literatür taraması ve etik kaygılar. Her ikisi de çalışmanızı araştırma camiasının daha geniş bağlamına yerleştirmeniz ve belli bir çalışmayı daha genel kaygılarla ilişkilendirmenizle ilgilidir.

1. Bölüm’de, bilimin ayırt edici toplumsal katkısını ve toplumsal araştırmanın toplumsal dünya hakkında nasıl bir bilgi kaynağı olduğunu tartıştık. Toplumsal araştırma perspektifleri ve teknikleri dünyayı anlamak için güçlü araçlar olabilir, ancak o güç beraberinde sorumluluk getirir –kendinize karşı sorumluluk, sponsorlarınıza karşı sorumluluk, araştırma camiasına karşı sorumluluk ve toplumun geneline karşı sorumluluk. Bu sorumluluklar bazen birbirleriyle çatışmaya girebilir ve girer de.

Nihayetinde, etik bir araştırma yürütmeye, benimsediğiniz sosyal bilim yaklaşımının ilkelerine bağlı kalmaya ve onları savunmaya ve başkalarının da etik davranmasını talep etmeye siz kendiniz karar vermelisiniz. Toplumsal araştırmanın ürettiği bilginin doğruluğu ve kullanımı veya kötüye kullanımı, sizin gibi kendi eylemleri üzerine ve toplumsal araştırmanın toplumda nereye oturduğu üzerine kafa yoran bireysel araştırmacılara bağlıdır. Bir sonraki bölümde, temel desen yaklaşımlarını ve hem nitel hem de nicel araştırmada ortaya çıkan sorunları inceliyoruz.

³⁵ Ayrıca bakınız Blee & Currier (2012) ve Edwards & Mauthnet (2012).

Anahtar Terimler

Anonimlik

Araştırma sahtekarlığı

Bilgilendirilmiş onam

Bilgi uçuran

Bilimsel suiistimal

Çapraz tasarım

Etik Kurulu (EK)

Gizlilik

Gönüllü onam ilkesi

İntihal

Mesleki etik kurallar

Meta-analiz

Nürnberg yasaları

Öz

Özel popülasyon

Sözleşmeli araştırma

Değerlendirme Soruları

1. Bir literatür değerlendirmesinin dört ana hedefi nelerdir?
2. Hangi araştırma mecralarının yerini tespit etmek daha kolaydır ve hangileri en zor olanlardır?
3. Bir doktora tezini bulmak için ne yaparsınız?
4. Güçlü bir literatür taramasını zayıf bir literatür taramasından ayıran nedir?
5. İnterneti toplumsal araştırma için kullanmanın başlıca avantajları ve dezavantajları nelerdir?
6. Etik dışı araştırma yürütmeye karşı başlıca savunma nedir?
7. Bireyleri aldatma ve araştırmaya katılıma zorlama, gönüllü onam ilkesiyle nasıl çelişir?
8. Milgram, Humphreys ve Zimbardo örneklerindeki etik sorunları açıklayın.
9. *Bilgilendirilmiş onam* nedir ve araştırma deneklerini nasıl korur?
10. *Anonimlik* ve *gizlilik* arasındaki fark nedir?

6. Bölüm

Araştırma Deseni Stratejileri

Dolayısıyla tözel sorunların toplumsal araştırmanın diline çevrilmesi gerekir... Seçenekler ve uygun bir dizi görev yoluyla bir düşünme biçimi geliştirmek, bir araştırma sorusunu yanıtlamanıza olanak sağlayacaktır. – Robert Alford, The Craft of Inquiry [Araştırma Sanatı], s. 25

Öğrenim Amaçları

- 6.1. Üçgenlemenin dört türünü betimlemek
- 6.2. Nicel ve nitel araştırma deseninin özelliklerini ayırt etmek
- 6.3. Nitel desendeki önemli noktaları açıklamak
- 6.4. Nicel desendeki önemli noktaları açıklamak

Bu bölüm araştırma desenlerine ve size araştırma süreci boyunca yol gösterecek bir strateji geliştirmeye odaklanıyor. Araştırma deseni ve araştırmayı yürütme stratejiniz araştırmanızın ağırlıkla nicel mi yoksa nitel mi olduğuna göre değişiklik gösterecektir. Goertz ve Mahoney'in (2012:1, 3) gözlemledikleri gibi, "Her biri ayrı araştırma prosedürleriyle ve uygulamalarıyla bağdaştırılmıştır... nicel ve nitel tekniklerin farklı araştırma projelerine uygun olduğunu ve farklı araştırma hedeflerine ulaşmak için tasarlandığını düşünüyoruz."

Nicel bir araştırma, verileri toplamaya ya da incelemeye başlamadan önce detaylı bir planlama yapmanızı gerektirir. Bütün değişkenleri eksiksiz bir şekilde tanımlayan ve ölçen, mantıksal açıdan sağlam bir desen geliştirmenin en iyi yolunun ne olduğuna karar vermeli, temsili bir örneklem seçmeli, verileri toplamalı ve istatistiksel analiz yapmalısınız. Nitel bir çalışmada ise verileri toplamaya başlarken, yeni içgörülere karşı tetikte olmayı sürdürür ve kendini bir veri kümesinin içine gömersiniz. Dinamik toplumsal yaşamın zenginliğini, dokusunu ve hissini yakalamanın en iyi yolunun ne olduğunu düşünürsünüz. Birbirilerini tamamlayan güçlü yanlarından beslenmek için, nicel ve

nitel araştırmanın özelliklerini harmanlayabilirsiniz, fakat desenleri harmanlamak karmaşıklığı artırır ve daha fazla zaman alır. Desenlerin harmanlanması ya da nicel ve nitel desenleri birlikte kullanan gerçekten çok yöntemli bir araştırma, her bir yaklaşımdan bir ya da daha fazla tekniği çekip aldıktan sonra onları öylece bir araştırmaya eklemekten fazlasını gerektirir. Çünkü her bir desen farklı varsayımlar üzerinde yükselir, farklı bir mantıktan yararlanır ve iyi araştırma pratiğine ilişkin önceliklerinde diğerlerinden ayrışır. Yine de bir sonraki bölümde anlatılan üçgenlemede çoklu yöntemlerin avantajlarını görebiliriz.

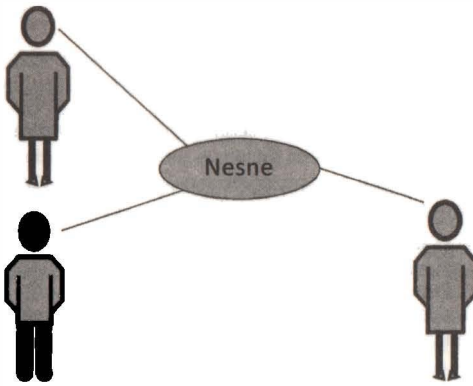
Üçgenleme

6.1. Üçgenlemenin dört türünü betimlemek

Mimarlar ve denizciler nesneler arasındaki uzaklıkları birden çok konumdan gözlem yaparak ölçerler. Nesneyi birçok farklı açıdan veya bakış açısından gözlemleyerek, nesnenin gerçek yeri hakkında iyi bir tahminde bulunabilirler (bkz. Şekil 6.1). Toplumsal araştırmacılar da benzer bir **üçgenleme** sürecinden yararlanırlar. Toplumsal araştırmada, tek bir bakış açısansa çoklu bakış açılarından gözlem yaparak daha fazla şey öğreneceğimiz ilkesiyle hareket ederiz. Toplumsal araştırmacılar çeşitli üçgenleme türleri kullanırlar (bkz. Şema 6.1 Üçgenlemenin Dört Türü).

Ölçümleri Üçgenleme

En sık kullanılan üçgenleme türü, aynı olgunun birden çok ölçümünü yapmanız anlamına gelen, *ölçümleri üçgenlemedir*. Örneğin, bir kişinin sağlığı hakkında bilgi edinmek istiyorsunuz. İlk olarak o kişiden çoktan seçmeli sorular içeren bir anketi yanıtlamasını istersiniz. Ardından onunla açık uçlu enformel bir görüşme gerçekleştirirsiniz. Ayrıca birlikte yaşadığı partnerine/hasta bakıcısına kişinin sağlığı hakkında sorular sorarsınız. Doktoruyla görüşür ve birlikte onun tıbbi kayıtlarını ve laboratuvar test sonuçlarını irdersiniz. Doğru bir resim elde ettiğinize dair inancınız, özellikle her bir ölçüm benzer bir resim sunduğunda, sadece tek bir ölçüme güvenmek yerine birden çok ölçüm kullanmış olmanız nedeniyle artar. Ölçümler arasında gördüğünüz farklılıklar ise sorular doğurur.

Şekil 6.1 Üçgenleme: Farklı Bakış Açılarından Gözlemlemek

Gözlemcileri Üçgenleme

Bu ilk türün varyasyonlarından biridir. Pek çok çalışmada tek başına görüşmeler gerçekleştirir veya olayları ve davranışları sadece biz gözlemleyiz. Tek gözlemcinin sınırlılıkları (örn. bir alandaki donanım yetersizliği, bir konu hakkında önyargılı bir görüş ve belli detaylara karşı dikkatsizlik) araştırmanın kısıtlılıklarına dönüşür. Birden çok gözlemci, alternatif bakış açıları, artalanları ve toplumsal özellikleri beraberlerinde getirir. Böylece sınırlılıkları azaltır. Örneğin, bir anne çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezinde iki insan, beş yaşındaki on çocukla iletişim kuruyor ve onların davranışlarını gözlemliyorlar. Gözlemcilerden biri 60 yaşında, beyaz, erkek bir çocuk doktorudur ve 25 yıldır büyük şehirde çalışma deneyimine sahiptir. Diğeri ise küçük bir kasabada altı yıllık ilköğretim öğretmeni olan, 32 yaşında, Hispanik ve iki çocuk annesi bir kadındır. Her bir gözlemci farklı verileri ayırt edip kaydedebilir. Her ikisinin de gözlem ve deneyimlerini karşılaştırmak, sadece ikisinden birine güvenerek elde edebileceğimizden daha eksiksiz bir resim sunacaktır.

Kuramları Üçgenleme

Bir araştırmayı planlamak ya da verileri yorumlamak için birden çok kuramsal perspektifin kullanılması gerekebilir. Her kuramsal perspektifin kendi varsayımları ve kavramları vardır. Toplumsal dünyayı görmeye aracılık eden bir merceğe gibi çalışırlar. Örneğin, bir bankadaki iş ilişkileri ile ilgili bir araştırma, iktidar farklılıklarına ve eşitsizliğine vurgu yapan çatışma kuramını kullanabilir. Araştırma, iktidar konumlarından (örn. müdüre karşı banka veznedarı) kaynaklanan ücret ve çalışma koşulu dengesizliklerinin altını çizebilir. Araştırma, ayrıca toplumsal artalanlardaki konuyla ilgili farklılıkları açığa çıkarır: MBA mezunu, orta yaşlı, beyaz, erkek bir yönetici ve ön lisans mezunu, Afro-

Şema 6.1 Üçgenlemenin Dört Türü

Konu:

Popüler Amerikan filmlerindeki şiddetin boyutu

Ölçümler: Üç şiddet ölçütü geliştirin: filmlerdeki frekans (örn. öldürme ve yumruklamaların sayısı), yoğunluk (örn. bağırmanın şiddeti ve süresi, yüzde ya da hareket eden bedende sergilenen acının miktarı), ve açık, grafik sergileme seviyesi (örn. kana boğulmuş bir ceset, kesilmiş vücut parçaları ve fiziksel yaralanmalara yakın çekimler).

Gözlemler: Çok popüler 10 Amerikan filminden oluşan bir kümedeki şiddet biçimlerini ve derecelerini ayrı ayrı izleyip, değerlendirecek ve kaydedecek beş kişi olsun.

Kuram: Feminist, işlevsel ya da sembolik etkileşimci bir kuramın popüler filmlerdeki şiddetin biçimlerini, nedenlerini ve toplumsal sonuçlarını nasıl açıklayacaklarını karşılaştırın.

Yöntem: 10 popüler filmde oluşan kümeyi inceleyen bir içerik analizi yapın, deneklerin her bir filmdeki şiddete tepkilerini ölçecek bir deney yapın, sinema seyircilerinin filmlerdeki şiddete karşı tutumların tarayın ve izleyicilerin filmlerin gösterimleri esnasındaki ve gösterimlerden hemen sonraki davranışları hakkında saha gözlemleri gerçekleştirin.

Amerikalı, genç bir kadın veznedar. Daha sonra, bireylerin kişisel çıkarlarını azamileştirmek için uyguladıkları karar verme süreçlerine ve rasyonel stratejilere odaklanmak amacıyla rasyonel seçim kuramından faydalanılır. Bu bakış açısı, banka müdürünün kredi ya da tasarruf hesaplarının büyüklüklerine bağlı olarak müşterilerine ayırdığı zamanı/çabayı nasıl farklılaştırdığını aydınlatır. Banka veznedarının, terfi almasına yardımcı olup olamayacaklarına dayanarak, farklı amirleri için zamanını ve enerjisini nasıl farklı biçimlerde kullandığının daha iyi bir fotoğrafını da çeker. Her bakış açısı araştırmaya kılavuzluk eder: Konuyla ilgili verileri tespit eder, bir kavram dizisi sunar ve verilerin anlamını ve önemini yorumlamaya yardımcı olur.

Yöntemi Üçgenleme

Nitel ve nicel araştırma desenlerini ve verilerini de harmanlayabiliriz. Çoğu araştırmacı bir desen üzerine uzmanlaşır, ama bu desenlerin güçlü yönleri birbirini tamamlar. Her ikisini birleştiren bir araştırma, daha zengin ve daha kapsamlı olabilir. Desenlerin harmanlanması çeşitli şekillerde gerçekleşir:¹ yöntemleri art arda kullanmak, yani önce birini sonra diğerini kullanmak ya da paralel veya eş zamanlı olarak kullanmak gibi (bkz. Örnek Kutusu 6.1 Karma Yöntemli İki Araştırma Örneği)

¹ Bkz. Tashakkori & Teddlie (1998).

Örnek Kutusu 6.1 Karma Yöntemli İki Araştırma Örneği

Karma yöntemli iki araştırma, araştırmacıların nicel ve nitel araştırma desenlerini nasıl bir araya getirdiklerini açıklamaktadır. Her ikisi de nicel bir araştırma (mevcut veritabanı ya da saha deneyi) işe başlar, ardından nicel araştırmanın bulgularını genişletmek ve zenginleştirmek için buna nicel bir araştırma ekler (vaka karşılaştırması ya da derinlemesine görüşmeler).

Gruenewald vd. (2016) ABD'deki aşırı sağcıların polise saldırılarıyla ilgili bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın nicel kısmında, araştırmacılar, ABD Aşırılıkçı Suçlar Veritabanı'ndaki (ECDB) polis karşıtı cinayet vakalarını tespit etmişlerdir. ECDB yerli aşırılıkçıların şiddet ve mali suçlarını, savunuculuk grubu raporları, gazetecilerin yazıları ve akademik yayınlar da dahil olmak üzere çeşitli kaynakları kullanarak izlemektedir. Araştırma ekibi, 1 Ocak 1990 ve 30 Haziran 2014 arasında aşırı sağcılarca gerçekleştirilen ve görev başındaki polis memurlarını kasıtlı olarak hedefleyen 30 cinayet vakası tespit etmiştir. ECDB verilerini istatistiksel olarak incelemiş ve çeşitli örüntüleri not etmişlerdir. Polis karşıtı cinayetlerin yüzde 60'ından fazlası şiddet suçları nedeniyle daha önce tutuklanmış saldırganlarca işlenmiştir; yüzde 40'ı ise hakimleri, polis memurlarını ve diğer kamu görevlilerini şiddet kullanmakla tehdit eden aşırılıkçılarınca. Ardından araştırmacılar, verileri aşırı sağcı saldırganların neden polis memurlarını hedeflediklerini açıklayan "olay örgüleri" şeklinde düzenlemişlerdir. Bir "olay örgüsü" suçun işlenme olasılığındaki artışa işaret eden, birbiriyle ilişkili bir olaylar ve koşullar kümesi içeren kısa bir hikayedir. 30 ECDB cinayetini birbirinden farklı dört olay örgüsü şeklinde sınıflandırmışlardır. Her birindeki, tetikleyici olayı, uyarı işaretlerini ve şiddetin başlatılma biçimini not etmişlerdir. Tırmandırıcı faktörleri, kullanılan silah çeşidini, öldürülen memur sayısını, saldırganın saldırı esnasında uyuşturucu almış olup olmadığını ve görgü tanıklarının bulunup bulunmadığını da kaydetmişlerdir. Olay örgüsü analizi rutin polis faaliyetlerinin çoğu zaman şiddeti tetiklediğini, beklenmedik saldırıların ve pusuların yaygın olduğunu ve şiddet uygulayan veya olaya üçüncü bir tarafı dahil eden polis memurlarının şiddetin tırmanmasını körükleyebildiklerini açığa çıkarmıştır.

Araştırmanın nitel aşamasında, araştırma ekibi, 30 cinayet arasından seçtikleri dört cinayet hakkında karşılaştırmalı bir vaka analizi gerçekleştirmiştir. Vakaların her biri, bir olay örgüsü kategorisini temsil etmiştir. Nitel vaka incelemeleri, cinayetlerin nasıl gerçekleştiğinin daha bütüncül bir resmini sunmuştur. Vaka incelemeleri sayesinde, araştırmacılar aşırılıkçıların genellikle hükümet karşıtı görüşlerin görülebilir işaretlerini (örn. tampon etiketleri ya da sloganlı tişörtler) taşıdıklarını, kavgacılığın ve saldırganlığın hızla ciddi bir şiddet edimine dönüşebildiğini ve yakınlardaki aile üyelerinin bu şiddet olayına katılabileceklerini öğrenmişlerdir. İlave olarak, araştırmacılar aşırı sağcıların genellikle evlerini tahkim ettiklerini, bubi tuzakları kurduklarını ve gözetleme ekipmanları kullandıklarını not etmişlerdir. Polis, ezici bir militarist güç kullandıysa (aşırılıkçı şiddete son vermek için sık kullanılan taktiklerden biridir), bu güç aşırılıkçı sağcılara uygulandığı zaman sadece şiddeti tırmandırmıştır.

Midtboen (2015), Norveç'teki istihdam ayrımcılığını incelemek için nicel bir saha deneyiyle (9. Bölüm'de anlatılmaktadır.) nitel derinlemesine görüşmelerini (13. Bölüm'de anlatılmaktadır) harmanlamıştır. 1960'larda Norveç; Pakistan, Fas, Hindistan ve Türkiye'den gelen göçmenlerle dolu bir göç ülkesidir. Göç 1970'lerde ve 1980'lerin başında sınırlandırılmıştır. Göçmenlerin çocukları Norveç toplumunda her zaman kabul görmemiştir. Araştırmanın nicel kısmında, Midtboen 2009 ve 2010 arasında Oslo'daki 900 iş ilanına, bir kadın ve bir erkeğe ait olmak üzere, birer çift sahte özgeçmiş ve başvuru mektubu göndermiştir. Başvurular, hem kamu hem özel sektördeki 12 meslek kategorisinden ilanlara

gönderilmişlerdir. Midtboen rastlantısal olarak seçtiği ilanlara birbirleriyle eşleştirilmiş özgeçmiş ve başvuru mektubu çiftleri yollamıştır; iş başvurularının yarısında Norveçli bir ailenin soyadı, diğer yarısında Pakistanlı bir ailenin soyadı kullanılmıştır. Eşleştirilmiş çiftte başvurulara dayalı saha deneyi yöntemi, istihdam ayrımcılığını tespit etmek için sık kullanılır. Midtboem'in sonuçları işe alımda ciddi oranda ayrımcılık yapıldığını göstermiştir. Norveçli soyadıyla yapılan başvuruların yüzde kırk üçü görüşmeye çağırılmıştır, Pakistanlı soyadıyla yapılarınsa sadece yüzde otuz üçü. Veri analizi, geri aramaların işin türüne göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur: Geri aramalarındaki fark, en çok sürücülük, depo işçiliği ve muhasebe asistanlığında yüksekken anaokulu öğretmenliğinde, hemşirelikte ya da kamu danışmanlığında çok düşüktür ya da hiç yoktur.

Araştırmanın nitel kısmında, Midtboen 163 işverenden (yani 900 iş başvurusunun yüzde 18'inden) oluşan rastlantısal bir örneklem oluşturmuş ve işverenleri görüşmeye davet etmiştir. 163 işverenin 42'si açık uçlu görüşmelere katılmıştır. Kayda alınan görüşmeler, 45 dakikayla iki saat arasında sürmüştür. Görüşmelerin konu başlıkları; işe alımdaki riskler, etnik azınlıklarla olan deneyimler ve Norveç'in içermeye politikalarına ve ayrımcılık karşıtı yasalarına karşı tutumları dahil olmak üzere, istihdamla ilgili genel meseleleri içermiştir. Görüşmeler; bir işverene, bir iş ilanı neticesinde ulaşan özgeçmiş sayısının, o işverenin işe alımda ayrımcılık yapıp yapmayacağını etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Ayrımcılığın gerçekleştiği durumlarda, işveren 47 başvuru almışken, sonucun ayrımcılık olmadığı durumlarda, 13 başvuru alınmıştır. Görüşme yapılan işverenler, "iyi zamanlarda", çok sayıda nitelikli başvuru varken belli adayları "reddetmeyi" göze alabildiklerini belirtmişlerdir. Buna karşın, çok az başvuru aldıkları zaman, bulabildikleri herkesi işe almışlardır. Benzer şekilde kesin ve sabit formel gereklilikleri olan işlerde (örn. belli bir diploma ya da sertifika) ayrımcılık ender görülmüştür. Aksine, işler gevşek bir şekilde tanımlanmışsa ya da birtakım genel nitelikler gerektiriyorsa ve işe alım enformel ve hızlıysa, işverenler Norveç isimlerine sahip olmayan adayları eleme eğiliminde olmuşlardır. Midtboen bireysel bir işverenin önyargılı tutumunun göçmenlik karşıtı istihdam ayrımcılığının birincil nedeni olduğu sonucuna varmış ve emek pazarındaki koşulların, işverenlerin tutumlarını da sürece dahil ederek ya da bastırarak, işe alım sürecini nasıl şekillendirdiğini göstermiştir.

Nitel ve Nicel Araştırma Desenleri

6.2. Nicel ve nitel araştırma deseninin özelliklerini ayırt etmek

Tüm araştırmalarda, toplumsal yaşamı anlamak ve açıklamak için sistematik bir şekilde ampirik verileri toplamaya ve veri örüntülerini incelemeye çalışırız, fakat araştırma desenleri arasındaki farklar iletişimsizliğe ve yanlış anlamalara neden olabilir. Bunlar anlaşılabilir durumlardır: Her iki deseni de kavramak ve her birinin diğerini nasıl tamamladığını görmek daha fazla zaman ve çaba gerektirir. Aşağıda, bu farklılıkların kaynaklarından bazılarına bakacağız.

İlk farklılıklardan biri, verinin kendisinden kaynaklarur. *Yumuşak veriler* (yani kelimeler, cümleler, fotoğraflar, semboller), (sayılar şeklindeki) *katı verilerden* farklı nitel araştırma stratejilerini ve veri toplama tekniklerini zorunlu

kılar. Bu tür farklar, bir araştırma deseninin araçlarını başka bir desende kullanmayı uygunsuz ya da geçersiz hale getirebilir.

Nitel ve nicel araştırma arasındaki ikinci bir farklılık, araştırma süreciyle ilgili ilkelere ve toplumsal yaşam hakkındaki varsayımlardan kaynaklanır. Nitel ve nicel araştırma ilkeleri, farklı vurgulara sahip farklı "araştırma dilleri" doğurur. Nicel bir araştırmada, daha çok pozitivist ilkelere dayanır ve değişkenlerin ve hipotezlerin dilini konuşuruz. Önem verdiğimiz şey, değişkenleri hatasız ölçmek ve hipotezleri test etmektir. Nitel bir araştırmada ise, daha çok yorumlayıcı ya da eleştirel sosyal bilimin ilkelerine dayanır. Önem verdiğimiz şey, toplumsal yaşamın doğal akışı içinde ortaya çıkan vakalar hakkında ayrıntılı incelemeler yapmaktır. İlginç bir biçimde nitel desen, erkeklerden ziyade kadın toplumsal araştırmacılar tarafından benimsenir.²

Nitel ve nicel araştırma arasındaki üçüncü bir farklılık, bir araştırmada başarmaya çalıştığımız şeyde yatar. "İster nicel ister nitel olsun, iyi bir araştırmacının can damarı, bir bilmece ve bir fikirdir" (Abbot, 2003: xi). Bütün araştırmalarda bir bilmeceyi çözmeye ya da bir soruyu yanıtlamaya çalışırız, fakat araştırma desenine bağlı olarak, farklı yollardan ilerleriz. Nicel bir araştırmada genellikle halihazırda aklımızda olan bir ilişkiyi ya da hipotezi doğrulamaya ya da yanlışlamaya çalışırız. Pek çok vakada görülen bir çıktıya ya da etkiye odaklanırsınız. Bir hipotezi test etmek basit bir doğru-yanlış cevabından fazlasıdır: Çoğu kez, hipotezin bazı vakalarda ve belli koşullar altında doğru olduğunu öğrenmeyi içerir. Çoğu nitel araştırmada ise, yeni hipotezler geliştirir ve sınırlı bir vaka kümesindeki nedensel mekanizmanın ya da sürecin ayrıntılarını betimleriz. Midtboen'in Norveç'teki istihdam ayrımcılığı ile ilgili karma yöntemli çalışmasında olan budur. Araştırmacının nitel kısmı istihdam ayrımcılığı sürecinin işleyiş mekanizmasını açığa çıkarmıştır.

Nicel ve nitel araştırmalar arasındaki dördüncü bir farklılık her birinin kendi "mantığına" ve araştırma izleğine sahip olmasıdır. Nicel bir araştırmada, sistematik bir mantık kullanır ve doğrusal bir araştırma izleğini takip ederiz. Çoğu nicel araştırmacı, pozitivist bir sosyal bilim anlayışına güvenir. Nitel bir araştırmada ise, mantık devam etmekte olan pratiklerden doğar ve doğrusal olmayan bir araştırma izleğini takip ederiz. Bir sonraki bölümde, bu mantıkları ve araştırma izleklerini irdeliyoruz.

² Ward & Grant (1985) ve Grant vd. (1987), sosyoloji dergilerindeki araştırmaları incelemiş ve nitel araştırma makalelerinin oranının daha yüksek olduğu dergilerin toplumsal cinsiyet konularını ele aldığını, ama bu toplumsal cinsiyet çalışmalarının kendisinin çoğunlukla nitel olmadığını ortaya koymuştur.

Yeniden İnşa Edilmiş Mantık ve Pratik Mantık

Araştırmayı öğrenme ve ele alma biçimimiz iki mantıktan birini izleme eğimindedir.³ Bu mantıklar, araştırma stratejimizin ne derece açık, kurallara bağlı ve standart olduğunu temsil ederler. Belli araştırmalarda, çoğu zaman iki mantığı harmanlarız, fakat her birinin oranı araştırmaya göre büyük değişiklik gösterir.

YENİDEN İNŞA EDİLMİŞ MANTIK. Bu mantık, açık bir araştırma sürecine vurgu yapar. Bir araştırmanın temel mantığı; gerçek bir araştırmanın onlarca karmaşık ayrıntısı kullanılarak, standart uygulamalarla birlikte tutarlı ilkeleri, terimleri ve kuralları olan, idealize edilmiş, formel bir aşama dizisi şeklinde "yeniden inşa edilmiştir." Bunu kaliteli bir araştırma yapmanın en iyi yolunun ne olduğuna dair "arındırılmış bir model" olarak düşünebilirsiniz. Bu mantığı izlemek yemek yaparken yazılı bir tarifi adım adım uygulamaya benzer. Dolayısıyla, basit bir rastlantısal örneklem yürütmenin yolu çok açıktır ve aşama aşama takip edilen bir prosedüre bağlıdır.

PRATİK MANTIK. Pratik mantık karmaşıktır ve araştırma yapmanın maddi pratiğine daha yakındır. Pratik mantık; yeniden ifade edilmiş bir dizi ideal kurala uymaktansa gerçek özgül araştırma pratikleriyle deneyim kazanılmasını önerir. Büyük ölçüde, çalışkan ve deneyimli araştırmacıların paylaştıkları "hakem kararlarına" ve "işin mutfağına" dayanır. Bunu çok sayıda araştırma okuyarak, araştırma çıkraklığı yaparak ve deneyimli araştırmacılar arasında enformel bir şekilde var olmaya devam eden halk irfanı sayesinde öğrenebiliriz. Pratik mantık, yazılı bir tarif olmaksızın yemek pişirmeye benzer – şuraya bir malzemedan bir tutam eklersiniz, "kulak memesi yumuşaklığına" gelene kadar yoğurursunuz ve belli bir kokuyu ya da tadı elde edene kadar pişirirsiniz.

Yeniden inşa edilmiş mantığı, nicel bir araştırma makalesinde araştırma yöntemleri başlıklı ayrı bir bölümde bulabilirsiniz. Buna karşın, nitel araştırma makalelerinde araştırma yöntemi bölümü olmayabilir (tarihsel-karşılaştırmalı araştırmada bu yaygındır) ya da bu bölüm, belli bir araştırma hakkındaki kişisel/otobiyografik bir açıklamayla iç içe geçmiş olabilir (bu saha çalışmasında yaygındır). Standart bir yöntemin izlenmemesi nitel araştırmanın geçerliliğini azaltmaz, ama bir aceminin nitel araştırmada uzmanlaşması, genellikle daha çok zaman ve özgün bir düşünme biçimi gerektirir.

Doğrusal ve Doğrusal Olmayan İzlekler

İzlek, yapılacak şeylerin birbiri ardına dizilişini ifade eden bir metafordur: ilk neyi bitirdiğinizi, nereye gelmiş olduğunuzu ve bundan sonra nereye gideceğinizi söyler. Düz, çok kullanılmış, belirgin yön levhalarıyla işaretlenmiş ve

³ Bir tartışma için bkz. Kaplan (1964:3-11).

diğer pek çok kişinin daha önce kullandığı bir izleği takip edebilirsiniz ya da neredeyse hiç kimsenin daha gitmediği bilinmedik bir coğrafyaya doğru kıvrıla kıvrıla ilerleyen bir izleği takip edebilirsiniz. İzlekte çok az işaret olabilir, bu nedenle ileri doğru hareket eder, yan yola sapar, bazen de tekrar ilerlemeden önce bir miktar geri gidersiniz.

Doğrusal İzlekler

Doğrusal araştırma izleğini kullandığımızda, tek bir yönde yukarı doğru ilerleyen bir merdivenden çıkar gibi sabit bir dizi adımı takip ederiz. **Doğrusal bir izlek** kullanarak, sonuca doğru dolaysız, dar ve düz bir yolda ilerleriz. Bir görevi tamamlamanın bu biçimi, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika kültürlerindeki hakim yaklaşımdır. Nicel araştırmada yaygın kullanılır.

Doğrusal Olmayan İzlekler

Buna karşın, doğrusal olmayan bir araştırma izleği, farklı yolları birbirine bağlayan geçitler gerektirir. İleri gider, geri gelir ve tekrar ilerlemeden önce yan yollara saparsınız. Düz bir merdivenden çok bir spirale benzer. Yukarı çıkarsınız, ama yavaşça ve dolaylı bir şekilde. Her bir döngü ya da tekrarlarla birlikte yeni veriler toplar ve yeni içgörüler kazanırsınız.

Dolaysız, doğrusal bir yaklaşıma alışkın olan insanlar, daha az dolaylı, genellikle döngüsel bir yolda sabırsızlanırlar. Doğrusal olmayan bir izlek sadece düzensiz, tanımsız devasa bir kaostan ibaret değilse de yetersiz ve zayıf görünür. Doğrusal olmayan bir izleğe alışkın olan insanlar ise çoğu zaman doğrusal bir yaklaşımca ele geçirilmiş ve köşeye sıkıştırılmış hissederler. Bu insanlara, doğrusal izlek yapay ve katı görünür. Doğrusal izleğin kendilerini doğal yaratıcılıktan ve spontanelikten alıkoyduğunu düşünürler.

Her izleğin kendi güçlü yanları vardır. Doğrusal izlek mantıksaldır, takip etmesi kolaydır ve etkilidir. Doğrusal olmayan izlek; ortamın bütününe anlamaya, anlamın hemen göze çarpmayan katmanlarını kavramaya, bilgi kırıntılarını birleştirmeye ve bakış açıları arasında gidip gelmeye yarayacak özgün bir hissiyat yaratmakta son derece başarılı olabilir. Her izlek kendince disiplinli ve katıdır. Doğrusal izlek doğa bilimlerinin titizliğe, mantığa ve kesinliğe yaptığı vurguyu ödünç alır. Doğrusal olmayan bir izlek ise beşeri bilimlerin araçlarını (örn. metafor, analogi, tema, mem, motif ve ironi) ödünç alır. Doğrusal olmayan izleği dilleri tercüme ederken (bu hassas anlam katmanlarının, hemen göze çarpmayan yan anlamların ve bağlamsal ayrımların önemli olabileceği bir süreçtir) görebiliriz (Her bir izleğin grafik temsili için bkz. Şekil 6.2).

Nesnellik ve Bütünlük

Tüm araştırma faaliyetlerinde adil, dürüst, samimi ve tarafsız olmaya çalışırız; ancak karşımıza yanlış, dürüstlükten uzak veya etik dışı davranmamıza vesile olacak pek çok şey çıkar. İki araştırma deseni de, araştırmada dürüstlüğü ve samimiliği sağlamanın farklı yollarına işaret eder.

Yeniden İnşa Edilmiş Mantık, Doğrusal İzlek

Pratik Mantık, Doğrusal Olmayan İzlek

Şekil 6.2 Doğrusal ve Doğrusal Olmayan İzleklerin Görsel Temsili

Nesnellik

Nitel araştırmada, araştırma ortamı ile ilgili ilk elden dolaysız bilgiler elde ederiz. Dolayısıyla kendimizle incelediğimiz insanlar veya olaylar arasında mesafe koymak istemeyiz. Bir ortamı yakından anlamak kişisel fikirleri keyfi bir şekilde araya sıkıştırabileceğimiz, verileri baştan savma toplayabileceğimiz ya da bulguları kendi önyargılarımızı desteklemek üzere seçici bir şekilde kullanabileceğimiz anlamına gelmez. Aksine, toplumsal yaşamı anlamak için kişisel içgöründen, içimizdeki hislerden ve hayata bakış açılarından azami ölçüde yararlanırız. Samimiyet-empati ve tarafsızlık-bağılantısızlık arasında "ince bir çizgi üzerinde yürür" ve kişisel bütünlüğümüzü ve dürüstlüğümüzü ön planda tutarız.

Bazı teknikler bu ince çizgi üzerinde yürümemize yardımcı olabilir. Bu tekniklerden biri kendi görüşlerimize, peşin hükümlerimize ve ön varsayımla-

rımıza karşı son derece hassas olup onları "paranteze almak" ya da bir kenara koymaktır. Bu şekilde onların ötesini daha iyi görebiliriz. Varsayımlarımızı, bakış açılarımızı ve değerlerimizi toprağa gömmek ya da inkar etmek yerine, kabulleniriz ve saklamayız, Ancak böyle, bizi nasıl etkileyebileceklerini fark edebiliriz. Araştırma ortamındaki varlığımız hakkında, araştırdığımız insanlarla ilgilenirken veya araştırma bağlamında ortaya çıkabilecek herhangi bir mesele konusunda samimi ve dürüst olmaya çalışınız. Araştırma yaparken ve bulguları yayımlarken açık, samimi ve dürüst davranınız.

Bireysel bir araştırmacının kişisel bütünlüğü, nitel araştırmada merkezi önemdedir. Buna karşın, nicel bir araştırmada tarafsızlığa, formelliğe ve nesnelliğe önem veririz. Nicel bir çalışmada, **yineleme ilkesi**, standart, kesin sayısal ölçümler ve istatistikler, araştırmacının kişisel bütünlüğünün bir anlamda yerini tutarlar.⁴ Bir bakıma, nicel araştırmada öznel beşeri boyutu asgariye indirmeye ya da yok etmeye çalışınız. Porter'ın (1995:7, 74) öne sürdüğü gibi:

İdeal olarak, uzmanlığın mekanikleştirilmiş ve nesnelleştirilmiş... belli tekniklere dayandırılmış olması gerekir... Bu nesnellik ideali bilimsel olduğu kadar politiktir de. Nesnellik, hukukun egemenliği anlamına gelir, insanın değil. Kişisel çıkarların ve önyargıların kamusal standartlara tabi olmasını ima eder.

Bütünlük

Nicel araştırmadaki bütünlük sorunu doğa bilimlerindeki aynısıdır. Açık ve nesnel bir teknolojiye, kesin tarafsız terimler içeren ifadelerle, iyi belgelenmiş standart tekniklere ve tekrarlanabilir, nesnel sayısal ölçümlere dayanır.

Nicel toplumsal araştırma, doğa bilimlerindeki doğrulama sürecinin ayırt edici özelliklerini paylaşır: açık, standart prosedürler; kesin sayısal ölçüm ve yineleme ilkesi. Buna karşın, nitel araştırmada doğrulama daha çok güvenilir, inandırıcı bir araştırmacıya ve onun kişisel bütünlüğüne, özdisiplinine ve dürüstlüğüne dayanır.⁵ Nitel araştırmanın diğer dört doğrulama türü ise nicel araştırmalarda bulunan nesnel prosedürlerle görece paralellik gösterir.⁶

İlk tür, araştırmacının çeşitli bulgu türlerini dikkatlice değerlendirmesini ve tutarlılıklarını kontrol etmesini içerir. Örneğin, bir saha araştırmacısı "Profesör Deniz, Profesör Can'a* silgi fırlattı" diyen bir öğrenciyi dinler ve kaydeder. Araştırmacı bu bulguyu dikkatli bir şekilde değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeye, diğer insanların olay hakkında söyledikleri de dahildir. Saha araştırmacısı, doğrulayıcı bulguları arar ve içsel tutarlılıklarını kontrol eder. Araş-

⁴ Nicel, istatistiksel teknikleri güvenin yerine kullanma konusunda bkz. Collins (1984), Porter (1995), Smith & Heshusius (2004).

⁵ Tartışma için bkz. Schwandt (1997), Swanborn (1996) ve Tashakkori & Teddlie (1998:90-93).

⁶ Kontrol etme örnekleri için bakınız Agar (1980) ve Becker (1970c).

* Dilde akıcılık sağlamak ve okumayı kolaylaştırmak amacıyla, orijinal kitapta kullanılan Smith ve Jones isimleri yerine, varsayımsal Türkçe isimler tercih edilmiştir (ç.n.)

tırmacı öğrencinin olayla ilgili birinci elden bilgilere sahip olup olmadığını, yani olaya şahitlik edip etmediğini sorgular ve öğrencinin hisleri ya da kişisel çıkarı onu yalan söylemeye sürüklüyor olabilir mi, diye sorar (örn. öğrenci Profesör Deniz’den hoşlanmamaktadır).

İkinci bir doğrulama türü, çoğu nitel araştırmadaki yazılı not yığınının muazzam miktarda olmasından kaynaklanır. Kelimesi kelimesine betimlenen bulgular ayrıca kaynaklara referansları, araştırmacının yaptığı yorumları, alıntılarını, fotoğrafları, haritaları, grafikleri, açıklamaları ve sayıları içerir. Bu devasa bilgi yığını, onun muazzam çeşitliği ve birbiriyle kesişen, karşılıklı olarak birbirini pekiştiren bir tarzda sunumu, bilgilerin güvenilirliğini doğrulamaya yardımcı olur.

Üçüncü bir doğrulama türünün kaynağı, diğer gözlemcilerdir. Çoğu nitel araştırmacı tek başına çalışır, ancak diğer pek çok araştırmacı da bulgulardan haberdardır. Örneğin, bugün hayatta olan insanları belli bir ortamda inceliyoruz. Diğer araştırmacılar da aynı ortamı ziyaret edip aynı insanlarla konuşabilirler. Araştırdığımız insanlar araştırmacının ayrıntılarını okuyabilir, doğrulayabilir ya da araştırma hakkında sorular sorabilirler. Benzer şekilde, tarihsel-karşılaştırmalı araştırmacılar tarihsel belgelere, arşiv kaynaklarına ya da görsel materyallere atıf yaparlar. Eksiksiz atıflarla birlikte dikkatli bir “denetim izi” bırakılırsa, başkaları da referansları kontrol edebilir ve kaynakları doğrulayabilirler.

Dördüncü bir doğruluk türünün kaynağı, sonuçları kamuya açıklama biçimimizdir. Nicel bir araştırmada, araştırma makalesini yazarken standart bir formata bağlı kalınız. Kabul edilmiş prosedürleri nasıl uyguladığınızı ayrıntılı bir şekilde açıklayınız. Araştırmacının her bir aşamasını betimler, nicel verileri şemalar, grafikler ve tablolar şeklinde gösterir ve veri dosyalarını diğerlerinin yeniden incelemesine açık hale getiririz. Araştırmayla ilgili her tür soruyu yanıtlayabileceğimizi söyleriz. Nitel bir araştırmada onlarca ayrıntılı nottan, görüşme kayıtlarından, fotoğraflardan ya da orijinal kaynak materyallerden oluşan veri yığınlarını, araştırma makalesinde kamuya açıklayamaz ya da paylaşamayız. Bunlar bir oda dolusu olabilirler! Bunun yerine, birbiriyle kesişen ayrıntılardan oluşan bir “ağ öreri” ve materyalleri çok yoğun çapraz göndermelerle birlikte kullanırız. Yazarken ve sunarken, okuyucularda bir tür “Ben oradaydım” hissi yaratmak için yeterli miktarda detay ve doku ortaya koyarız. Haritalar, fotoğraflar ve tek kelimesi değiştirilmemiş alıntılarla desteklenmiş zengin özgül betimlemeler sunarak, ortamı yakından bilmelerini sağlarız. Okurlarda bir tür ortak samimiyet hissi inşa ederiz. Becerikli bir nitel araştırmacı görsel imgeleri, sesleri, kokuları, müzikleri, gerilimleri ve var olan atmosferin tamamını ampirik bulgu tepeciklerine göndermelerle yeniden yaratabilir.

Düşünce Kutusu 6.1 Konu Kaynakları

1. *Kişisel deneyim.* Sizin veya tanıdıklarınızın başına gelen bir şeyden hareketle bir konu başlığı seçebilirsiniz. Diyelim ki, bir fabrikada yazın staj yaparken yerel sendika grev çağırısı yapıyor. İki taraf için de güçlü duygular beslemediğiniz halde taraf seçmeye zorlanıyorsunuz. Gerilimlerin doğduğunu fark ediyorsunuz. Hem yönetim hem de işçiler birbirine karşı düşmanca tutum alıyor. Bu deneyim konu başlığı olarak sendikalar ya da örgütlü emeği akla getirir.
2. *Medyada yer alan bir şeyi merak etmek.* Bazen bir gazete veya dergi makalesi okuduğunuzda ya da bir televizyon programı seyrettiğinizde kafanızda sorular uyanır. Okuduğunuz şeyler size sorular sordurur veya başka araştırmacıların bulgularını tekrarlamayı düşündürür. Diyelim ki, evsizler hakkında bir *Newsweek* makalesi okuyorsunuz; ama aslında evsizler kimdir, neden evsizdir, bu durum daima bir sorun teşkil etmiş midir vb. hakkında pek bilgi sahibi değilsiniz. Bu, evsizleri bir konu başlığı olarak akla getirir.
3. *Bir alandaki bilgi durumu.* Temel bilimsel araştırma, bilginin ufuklarını genişleten yeni araştırma bulgularının ve kuramların güdümündedir. Kuramsal açıklamalar işlenip genişletilirken, alanın ilerlemesi için belirli sorunların veya soruların yanıtlanması gerekir. Bu tür sorunlar belirlendikçe ve irdelendikçe, bilgi çoğalır. Örneğin idam cezasıyla ilgili tutumlar hakkında bir şeyler okuyorsunuz ve çoğu araştırmacının idam cezasını destekleyenlerin suçluların özünde kötü olduklarına dair temel bir inancı paylaştığına işaret ettiğini görüyorsunuz. Kötülükle ilgili böyle bir inancı vaaz eden belirli dini gruplara mensup kişilerin idam cezasını destekleyip desteklemediğinin henüz kimse tarafından incelenmediğinin, ayrıca kimsenin bu dini grupların coğrafi konumunun haritasını çıkarmamış olduğunun farkına vanyorsunuz. Alana dair bilginiz, bir araştırma konusuna işaret ediyor: farklı bölgelerde idam cezasıyla ilgili düşünceler ve din arasındaki ilişki.
4. *Bir problemi çözme.* Uygulamalı araştırma konuları çoğunlukla çözüm gerektiren bir problemle işe başlar. Örneğin, yatakhane danışmanlığı görevinizin bir parçası olarak üniversite birinci sınıf öğrencilerinin birbiriyle arkadaşlık kurmalarına yardımcı olmak istiyorsunuz. Probleminiz, konu başlığı olarak yeni üniversite öğrencileri arasında arkadaşlık inşasına işaret edecektir.
5. *Toplumsal mükafatlar.* Bu, Singleton vd. (1988:68) tarafından öne sürülen bir terimdir. Bazı konuların “güncel” olduğu veya bir fırsat sunduğu anlamına gelir. Örneğin, bakım evleri üzerine araştırma yapmak için kullanılabilecek çok para olduğuna, ama neredeyse hiç kimsenin bununla ilgilenmediğine dair bir şeyler okuyorsunuz. Bu durumda, iş ihtiyacınız konu başlığı olarak bakım evlerine işaret eder.
6. *Kişisel değerler.* Bazı insanlar bir dizi dini, siyasi veya toplumsal değere son derece bağlıdır. Örneğin, ırklar arası eşitlik fikrine derinden bağlısınız ve ne zaman ırk ayrımcılığıyla ilgili bir şey duysanız ahlaki açıdan çileden çıkıyorsunuz. Bu güçlü kişisel inancınız konu başlığı olarak ırk ayrımcılığına işaret eder.
7. *Gündelik yaşam.* Olası konu başlıkları gündelik yaşamdaki eski değişlerde, romanlarda, şarkılarda, istatistiklerde ve başkalarının söylediklerinde (özellikle sizinle aynı fikirde olmayanların) bulunabilir. Örneğin, beysbolda ev sahibi takımın saha avantajının çok önemli olduğunu duyuyorsunuz. Bu ifade, bir araştırma konusu olarak “ev sahibi takımın saha avantajı”na işaret eder.

Önceden Planlanmış ve Yeni Ortaya Çıkan Araştırma Soruları

Öğrenciler bir araştırmaya farklı şekillerde başlayabilirler, fakat genellikle ilk adım bir konu seçmektir.⁷ Bunu yapmanın hiçbir formülü yoktur. İster deneyimli ister çaylak bir araştırmacı olun, en iyi yol, sizi ilgilendiren bir şey seçmektir (bkz. Düşünce Kutusu 6.1 Konu Kaynakları). Konu sadece bir başlangıç noktasıdır. Konular araştırılamayacak kadar geniştirler ve bir araştırmayı tasarlamaadan önce konuları odaklanmış araştırma soruları şeklinde daraltmanız gerekir.

Bunu nasıl yaptığınız araştırmanın öncelikle nitel mi yoksa nicel mi olduğuna göre değişir. Bazı konular her iki desene de uyar; yoksulluğu resmi istatistikleri irdeleyerek, anket yaparak, etnografik saha araştırması yürüterek ya da tarihsel-karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirerek incelemek mümkündür. Bazı konular nitel bir araştırmaya daha çok uyar (örn. insanlar gotik gençlik alt kültürlerine katılarak öz-kimliklerini nasıl şekillendirirler), bazılarıysa nicel bir çalışmaya (örn. idam cezasıyla ilgili kamuoyu son 50 yılda nasıl değişmiştir ya da insanların bu konuyla ilgili kanaatleri, ilgili diğer konular hakkındaki görüşlerinden ya da haber medyasının belli konuları dile getirme miktarından etkilenir mi).

Çoğu nitel araştırma, üstü kapalı ya da gevşek bir şekilde tanımlanan bir konuyla işe başlar. Özgül konu başlığı araştırma esnasında yavaş yavaş ortaya çıkar ve yeni bulgulara dayalı olarak yön değiştirebilir. 1. Bölüm’de, Forest Stuart’ın (2016) Los Angeles, Skid Row ile ilgili çalışmasında olan buydu. Varışlardaki gündelik hayat üzerine bir araştırma gerçekleştirmek fikriyle yola çıktı, veri topladıkça konuyu daralttı ve yavaş yavaş yönünü polis-mahalle sakini etkileşimlerine doğru değiştirdi ve terapötik polislik fikrini geliştirdi. Nitel araştırmadaki esneklik, bizi odağı araştırma boyunca sürekli daraltmaya teşvik eder. Yeni ortaya çıkmakta olan bir araştırma sorusu, ancak araştırma süreci esnasında netlik kazanabilir. Araştırma sorularını bazı verileri topladıktan ve bir ön analize başladıktan sonra odaklayıp rafine edebilirsiniz. Çoğu nitel araştırmada, en önemli konular ve en ilginç sorular ancak verilere gömülmenizden sonra açıklık kazanır. Beklenmedik fikirlere, verilere ve meselelere karşı tetikte olmayı sürdürmelisiniz. Bir araştırmanın başlarında, odağınızı belli aralıklarla tekrar değerlendirmeli ve yönünüzü değiştirmeye ya da yeni bulgu hatlarını izlemeye hazır olmalısınız. Aynı zamanda, kendinize hakim olmalı ve disiplinli olmalısınız. Araştırmanın odağını, sonu gelmeksizin sürekli değiştirirsiniz, araştırmayı asla tamamlayamazsınız. Çoğu şeyde olduğu gibi, bir denge gereklidir.

Tipik nitel araştırma soruları arasında şunlar vardır: Belli bir koşul ya da toplumsal durum nasıl doğmuştur? İnsanlar, olaylar ve koşullar; bir durumu

⁷ Problem seçimi ve konu seçimi Campbell vd. (1982) ve Zuckerman (1978) içinde tartışılmaktadır.

zaman içinde nasıl devam ettirirler? Sumerau, Padavic ve Schrock'un (2014), 2. Bölüm'de anlatılan LGBT'leri kabul eden bir Hristiyan cemaatine atanan yeni bir papazın toplumsal cinsiyet dinamiklerini nasıl değiştirdiği ile ilgili saha araştırması, bu tür bir araştırma örneğidir. Başka bir soru türü ise mevcut inanç ya da varsayımları doğrulama arayışındadır. Vanhout'un (2011), yine 2. Bölüm'de anlatılan "Seyyahlar" ile ilgili vaka araştırması, bu tür bir araştırma örneğidir. Van Hout, Seyyah gençler okula devam ettikçe ve anaakım İrlanda kültürüne asimile oldukça yetişkinlerle gençler arasında farklılıkların doğabileceğinden şüphelenmiştir. Seyyahların yerleşik yaşama geçmesi ve özgün yaşam biçimlerinin unutulup gitmeye başlamasıyla, göçebe alt kültürlerindeki güçlü uyuşturucu karşıt normların gençler arasında zayıfladığını teyit etmiştir. Son bir araştırma sorusu türü yeni fikirler keşfetmeye çalışır.⁸

Nicel bir çalışmada, araştırma desenine son şeklini vermeden önce atılan ayrı bir planlama adımı olarak, konuyu odaklanmış bir soru şeklinde daraltırız. Soruyu odaklamak test edilebilir bir hipotez geliştirme sürecinin (ile-ride ele alınacaktır) adımlarından biridir. Veri toplamadan önce araştırma deseninize yol gösterir.⁹

Çoğu nicel çalışmada, araştırma soruları, az sayıda değişken arasındaki ilişkilere gönderme yapar. Bu, konuyu bir araştırma sorusu şeklinde daraltmaya çalışırken değişkenleri listelememiz gerektiği anlamına gelir (bkz. Şema 6.2 Konuyu Araştırma Sorusu Şeklinde Daraltma Teknikleri). Örneğin, 'boşanmaya ne neden olur?' sorusu, iyi bir araştırma sorusu değildir. Boşanmayla bağdaştırılan evlilik yaşının ne olduğu, daha iyi bir sorudur. İkinci sorunun iki değişkeni vardır: evlilik yaşı ve bir boşanmanın gerçekleşmiş olup olmaması (ayrıca bkz. Şema 6.3 Kötü ve İyi Araştırma Sorusu Örnekleri).

Kişisel deneyim, çeşitli konu başlıklarını akıllara getirebilir. Belki de kişisel deneyim Stuart'ta (2016) olduğu gibi, araştırma konusu olarak hapisshane- den salınan insanlara odaklanmayı akıllara getirecektir. Eski mahkumlar ve onların yeniden hapse girmeleri ve şartlı tahliye edilmeleri hakkında düzine-lerce kitap ve yüzlerce makale okuyabiliriz. Odaklanmış bir araştırma sorusu, eski mahkumların salıverildikten sonra yaşadıkları mahalleye nasıl uyum sağladıkları ve polisle ilişkilerinin nasıl olduğu olabilir. Bu, eski bir mahkum- da görülen belli etkiler açısından düşünüldüğünde, daha özgül bir soru olur. Yaygın bir araştırma sorusu türü, birçok faktörden hangisinin bir sonuç üze- rinde en önemli etkiye sahip olduğudur. Stuart'ın yaptığı gibi, polislerin eski suçlularla dolu bir mahalledeki rolleri hakkında ne düşündüklerini sorabiliriz.

⁸ Bkz. Flick (1998:51).

⁹ *İstisnalar*, ikincil veri analizleri ve mevcut istatistiklere dayalı çalışmalardır. Nicel bir çalış- macı bunlarla çalışırken çoğunlukla mevcut verileri inceledikten sonra araştırma sorusuna odaklanır ve test edilmek üzere belli bir hipotez geliştirir.

Bir araştırma sorusunun yanıtlarını genelleyeceğimiz evreni de tanımlamak isteriz. Bütün araştırma soruları ve bütün araştırmalar bir grup insan, kurum ya da başka tür birimler için geçerli olacaktır. Evren, araştırma sorusunun kapsadığı ya da genelleme yapabileceğimiz bütün birimlerin kümesidir.

Bir konuyu, bir araştırma sorusu şeklinde rafine ederken ve araştırmayı tasarlarken pratik sınırlılıkları da dikkate almanız gerekir. Kusursuz bir araştırma projesi tasarlamak ilgi çekici bir akademik uzmanlıktır, fakat bir araştırma yürütmeye beklentisi içindeyseniz, pratik sınırlılıklar bu araştırmanın desenini şekillendirecektir. Başlıca sınırlılıklar arasında zaman, maliyet, kaynaklara erişim, yetkililerin onayı, etik kaygılar ve uzmanlık yer alır. 5 hafta boyunca haftada 10 saatini bir araştırma projesi yürütmeye vakfedebilirsiniz, ancak yine de araştırma sorusunu yanıtlamak iki yılınızı alabilir. Böyle bir durumda, pratik sınırlılıklara uymak için soruyu daraltmanız gerekir.

Şema 6.2 Konuyu Araştırma Sorusu Şeklinde Daraltma Teknikleri

1. *Literatürü inceleyin.* Yayınlanmış makaleler araştırma soruları için kusursuz fikir kaynaklarıdır. Çoğunlukla uygun bir özgüllük düzeyindedirler ve aşağıdakilere odaklanan yeni araştırma sorularına işaret ederler:
 - a. Önceki bir araştırmayı tamamen veya hafif değişikliklerle tekrarlamak.
 - b. Önceki araştırmalarda keşfedilen beklenmedik bulguları araştırmak.
 - c. Bir yazarın makalenin sonunda gelecekteki araştırmalar için yaptığı önerileri izlemek.
 - d. Var olan bir açıklamayı veya kuramı yeni bir konuya veya ortama genişletmek
 - e. Bulgulara meydan okumak veya bir ilişkiyi çürütmeye çalışmak.
 - f. Müdahale sürecini ayrıntılarıyla belirtmek ve bağlayıcı herhangi bir ilişkiyi değerlendirmek.
2. *Başkalarıyla fikirler hakkında konuşun.*
 - a. Konu hakkında bilgi sahibi insanlara konuyla ilgili düşünmüş oldukları soruları sorun.
 - b. Konuyla ilgili fikirleri sizinkinden farklı olan insanları arayıp bulun ve olası araştırma sorularını onlarla tartışın.
3. *Belli bir bağlama uygulayın.*
 - a. Konuyu belli bir tarihsel döneme veya zaman dilimine odaklayın.
 - b. Konuyu belli bir topluma veya coğrafi birime daraltın.
 - c. Hangi alt grupların veya insan/birim kategorilerinin konuyla ilgili olduğunu ve bunlar arasında farklar olup olmadığını değerlendirin.
4. *Araştırmanın hedefini veya istenen çıktısını tanımlayın.*
 - a. Araştırma sorusu, keşfedici bir çalışma için mi, açıklayıcı bir çalışma için mi, yoksa betimleyici bir çalışma için mi olacak?
 - b. Çalışma uygulamalı araştırmayı mı yoksa temel bilimsel araştırmayı mı gerektirecek?

Şema 6.3 Kötü ve İyi Araştırma Sorusu Örnekleri

KÖTÜ ARAŞTIRMA SORULARI

Ampirik Olarak Test Edilebilir Olmayan, Bilimsel Olmayan Sorular

- Kürtaj yasal olmalı mı?
- İdam cezası doğru mudur?

Araştırma Soruları Değil, Genel Konular

- Alkol ve uyuşturucu bağımlılığının tedavisi
- Cinsellik ve yaşlanma

Soru Değil, Değişkenler Kümesi

- İdam cezası ve ırk ayrımcılığı
- Kentsel bozulma ve çeteler

Çok Belirsiz, Muğlak

- Polis, çocuk suçluluğunu etkiler mi?
- Çocuk istismarını engellemek için ne yapılmalı?

Daha Kesin Olması Gerekıyor

- Çocuk istismarı vakalarında artış oldu mu?
- Yoksulluk çocukları nasıl etkiler?
- Yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, diğerlerinin yaşamadığı hangi sorunları yaşarlar?

İYİ SORULAR

Keşfedici Sorular

- Florida'da son 10 yıl içinde yeni çocuk istismarı biçimleri görüldü mü?

Betimleyici Sorular

- Şiddet veya cinsel içerikli çocuk istismarı, boşanmış ailelerde parçalanmamış, hiç boşanmamış ailelere oranla daha mı sık görülür?
- Yoksul hanelerde büyüyen çocukların sağlık, öğrenme ve toplumsal-duygusal uyum sorunları yaşamaları olasılığı yoksulluk içinde yaşamayanlara oranla daha mı yüksektir?

Açıklayıcı Sorular

- Boşanma deneyiminin yol açtığı duygusal dengesizlik, boşanmış ebeveynlerin çocuklarını fiziksel olarak istismar etmeleri olasılığını artırır mı?
- Önleyici tedaviler için yeterli maddi olanaklardan yoksun olmak, yoksulluk içindeki ailelerde büyüyen çocuklardaki daha ciddi tıbbi sorunların başlıca nedenlerinden biri midir?

Tablo 6.1 Nicel ve Nitel Araştırma Arasındaki Farklar

Nicel Araştırma	Nitel Araştırma
Araştırmacılar başlangıçta ortaya konulan hipotezleri test ederler.	Araştırmacılar bir kez verilerin içine gömüldükten sonra anlamı yakalar ve keşfederler.
Kavramlar birbirinden ayrı değişkenler şeklindedir.	Kavramlar, temalar, motifler, genellemeler ve taksonomiler şeklindedir.
Ölçütler, veri toplamadan önce sistematik olarak üretilir ve standartlaştırılırlar.	Ölçütler, özel bir amaç için oluşturulmuşlardır ve çoğu zaman belli bir ortama ya da araştırmacıya özgüdürler.
Veriler kesin ölçümlerden elde edilen sayılar şeklindedir.	Veriler, belgelerden, gözlemlerden ve konuşmaların yazılı dökümlerinden elde edilen kelimeler ve imgeler şeklindedir.
Kuram büyük oranda nedensel ve tüm-dengelimcidir.	Kuram nedensel olabilir ya da olmayabilir ve genellikle tümevarımcıdır.
Prosedürler standarttır ve tekrarlama sık görülür.	Araştırma prosedürleri özgüdür ve tekrarlama enderdir.
Analiz istatistiklerin, tabloların ya da şekillerin kullanımıyla ve bunların gösterdiklerinin hipotezlerle ilişkisinin ele alınmasıyla ilerler.	Analiz bulgulardan temaların ve genellemelerin çıkarılmasıyla ve verilerin mantıklı, tutarlı bir resim sunacak şekilde düzenlenmesiyle ilerler.

Kısıtlamalardan biri zamandır, ancak bir araştırma için gereken zamanı kestirmek çok zordur. Belli bir araştırma sorusu, kullanılan araştırma teknikleri, araştırmanın karmaşıklığı ve toplamayı planladığımız veri miktarı ve türlerinin hepsi gereken zaman miktarını etkiler. Deneyimli araştırmacılar zaman gereksinimi hakkında doğru tahminde bulunmak için en iyi kaynaktır.

Maliyet başka bir kısıtlamadır ve gerektirdikleri muazzam harcamalar nedeniyle bazı araştırma sorularını yanıtlayamayız. Örneğin, araştırma sorumuz spor taraftarlarının takımları iyi bir sezon geçiriyorsa takım maskotlarına karşı güçlü olumlu duygular, kötü bir sezon geçiriyorsa olumsuz duygular geliştirip geliştirmediklerini sorgular. Bu soruyu, bir ülkede on yıllık bir süre boyunca bütün spor taraftarlarını kapsayacak şekilde yanıtlamak büyük bir zaman ve para harcamayı gerektirecektir. Odak tek bir sporu (futbol), üniversitede oynanan sporları ve sadece üç sezon boyunca dört üniversitedeki taraftar öğrencileri içerecek şekilde daraltılabilir. Zaman içinde, deneyimli araştırmacılar bir araştırma gerçekleştirmenin maliyetleriyle ilgili tahminler yapabilirler.

Kaynaklara erişim sık rastlanan kısıtlamalardan biridir. Kaynaklar arasında uzmanlık, özel ekipmanlar ve bilgi yer alır. Örneğin, farklı ülkelerdeki hırsızlık oranları ve aile geliri ile ilgili bir araştırma sorusunun yanıtlanması neredeyse olanaksızdır. Hırsızlık ve gelir ile ilgili veriler çoğu ülkede toplanmaz ya da erişilebilir değildir. Bazı sorular ise yetkililerin onayını (örn. tıbbi

kayıtları görme) veya temel etik ilkeleri ihlal etmeyi gerektirir (örn. bir kişiye yalan söyleme ve onu tehlikeye sokma). Bazı araştırma sorularının yanıtlanması, veri toplama tekniklerinin, istatistiksel yöntemlerin, yabancı dil bilgisinin ya da sahip olmayabileceğiniz becerilerin kullanımını içerir. Eğer gerekli eğitimi edinmiyorsanız veya başkalarından ücret karşılığı hizmet satın alamıyorsanız, araştırma sorusu pratik olmayabilir.

Özetle, nitel ve nicel araştırmacıların pek çok ortak noktası vardır, ama desenle ilgili çeşitli noktalarda ayrışırlar: mantık, araştırma izleği, doğrulama biçimi ve araştırma sorusuna ulaşma yolu (bkz. Tablo 6.1). Bunlara ek olarak, araştırma desenleri farklı “diller” konuşurlar ve farklı araştırma deseni özelliklerini vurgularlar. Bu noktaları bir sonraki bölümde ele alıyoruz.

Nitel Araştırma Deseninde Önemli Noktalar

6.3. Nitel desendeki önemli noktaları açıklamak

Vakaların ve Bağlamların Dili

Çoğu nitel araştırma, vakaların ve bağlamların dilini konuşur, brikolajdan (bu bölümün ilerleyen sayfalarında ele alınmaktadır) faydalanır, toplumsal süreçleri ve vakaları toplumsal bağlamlarında inceler ve belli sosyokültürel ortamlardaki yorumlamaları ve anlamları araştırır. Nitel araştırmacılar toplumsal yaşamı çoklu bakış açılarından incelerler ve insanların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini açıklarlar, ancak nadiren değişkenler kullanır, hipotezler test eder ya da kesin sayısal ölçütler üretirler.

Çoğu nitel araştırma toplumsal yaşamın belli alanlarının doğası gereği nitel olduğu varsayımı üzerine temellenir. Bu nedenle, nitel veriler özensiz ya da yetersiz değil, aksine son derece anlamlıdır. Akışkan, hareketli toplumsal yaşamı değişkenlere ya da sayılara dönüştürmek yerine, nitel araştırmada araştırdığımız insanların fikirlerini ve bakış açılarını ödünç alır ve onları dinamik doğal bir ortam içinde konumlandırırız. Değişkenler yerine, motifleri, temaları, ayrımları ve bakış açılarını irdeleriz. Çoğu kez, yaklaşımımız tümevarımcıdır ve bir tür *temellendirilmiş kurama* dayanırlar (3. Bölüm’de ele alınmaktadır).

Nitel veriler yumuşak, soyut ve ifade edilmesi zor görünebilir. Bu onları kavrayamayacağımız anlamına gelmez. Nitel verileri gerçek olayları belgeleyerek, gerçek insanların söylediklerini (kelimeler, jestler ve ses tonuyla birlikte) kaydederek, belli davranışları gözlemleyerek, yazılı belgeleri irdeleyerek ve görsel imgeleri inceleyerek toplarız. Bunlar toplumsal dünyanın özgül, somut bileşenleridir. İnsanların veya toplumsal olayların fotoğraflarını ve video kayıtlarını dikkatle incelerken, “katı” fiziksel bulgulara bakmaktayız-

dır.¹⁰ Bulgular, nicel bir araştırmada bulunan tutum, toplumsal baskı, zeka vb. ölçümleri kadar “katı” ve fizikseldir.

Temellendirilmiş Kuram

Nitel araştırmada kuramı, veri toplama süreci içinde geliştirebiliriz. Büyük ölçüde tümevarımcı olan bu yöntem, kuramı verilerden inşa etmekte olduğumuz ya da kuramı veriyle temellendirdiğimiz anlamına gelir. Temellendirilmiş kuram, esneklik getirir ve verilerin ve kuramın etkileşimine olanak tanır. Süreç, bize beklenmedik şeylere açık olmaya devam etmemizde de yardımcı olur. Araştırmanın yönünü değiştirebilir, hatta bir projesinin ortasında yeni ve heyecan verici bir şeyler keşfedersek ilk araştırma sorusunu bir kenara bırakabiliriz.¹¹

Kuramı karşılaştırmalar yaparak inşa ederiz. Örneğin, bir olayı (örn. bir polis memuru huz yapan bir sürücüyü durduruyor) gözlemliyoruz. Sorular sorar ve benzerlikler ve farklılıklar ararız. Bir polis memurunu izlerken şunu sorarız: Polis memuru her zaman harekete geçmeden önce aracın plaka numarasını telsizden diğerlerine duyuruyor mu? Memur arabanın yerini telsizle bildirdikten sonra bazen sürücüye arabadan inmesini söyleyip bazen de gelişigüzel şekilde arabaya doğru yürüyüp arabasında oturmakta olan sürücüyle mi konuşur? Veri toplamaya ve kuramlaştırmaya gömüldüğümüzde, olası gözlemlere işaret eden yeni kuramsal sorular doğabilir. Böylece önceki veriler hakkında düşünerek ürettiğimiz kuramsal soruları yanıtlamak üzere yeni veriler ararız.

Temellendirilmiş kuramda, özgül gözlemlerden hareketle, gözleme dayalı verileri bir düzene sokar, daha geniş kavramlar inşa eder, ardından o kavramları birbirine bağlayan ilkeler ya da temalar geliştirerek ilerleriz. Diğer kuramlaştırma yollarıyla karşılaştırıldığında, temellendirilmiş kuram genellikle daha az soyut olma ve somut gözlemlere ya da özgül olaylara daha yakın olma eğilimindedir. Verilerden hareketle tümevarımcı bir şekilde kuram inşa etmek, veri ve kuram arasında güçlü bağlar üretir, ancak bu, aynı zamanda bir zayıflık olabilir. Pek çok farklı ortamı kapsayan kavramları ve ilkeleri birbiriyle ilişkilendirmeyi zorlaştırabilir ve genel, soyut bilgi üretimi amacıyla kavram geliştirmeyi yavaşlatabilir. Bu zayıflığı gidermek için, uygun olduğu zaman ortak kavramları kullanacak ve herhangi bir benzerlik ya da farklılığı not edecek şekilde, diğer araştırmalarda geliştirilmiş kavramlara ve kuramlara aşinalık kazanırız. Böylelikle, araştırmalar arası karşılıklı bağlantılar inşa edebilir ve genelleştirilmiş bilgiye doğru ilerleyebiliriz.

¹⁰ Bkz. Ball & Smith (1992) ve Harper (1994).

¹¹ Nitel araştırmada kuramın yeri için bkz. Hammersley (1995).

Bağlam Çok Önemlidir

Nitel araştırmada genellikle toplumsal bağlamı vurgularız, çünkü bir toplumsal eylemin, olayın ya da ifadenin anlamı büyük ölçüde ortaya çıktığı bağlama bağlıdır. Toplumsal bağlamı bir olaydan, toplumsal eylemden ya da diyalogdan çekip alırsak, onun anlamını çarpıtmak ve toplumsal önemini değiştirmek kolaydır.

Toplumsal bağlam, zamansal bağlamı (bir şeyin ne zaman gerçekleştiğini), mekansal bağlamı (bir şeyin nerede gerçekleştiğini), duygusal bağlamı (bir şeyin gerçekleşme biçimiyle ilgili duyguları) ve sosyokültürel bağlamı (bir şeyin gerçekleştiği toplumsal durum ve kültürel iklimi) içerir. Örneğin, toplumsal bir faaliyet (bir kart oyunu, cinsel bir edim ya da anlaşmazlık) büyük şehrin düşük gelirli bir bölgesinde, aşırı boyutlarda ırksal-ekonomik eşitsizliğin hüküm sürdüğü kültürel bir iklimde, uyuşturucu kullanımı, korku, öfke, şiddet suçları, fahişelikle anılan bir ortamda, gece geç saatlerde sokakta gerçekleşir. Aynı faaliyet, köklü bir zenginliğin ve imtiyazın hüküm sürdüğü bir kültürel iklimde, güven ve duygusal yakınlıkla kuşatılmış, rahat ve serbest bir toplumsal ortamda, zengin bir banliyö mahallesinde büyük bir evin arka bahçesinde günün ortasında da gerçekleşebilir. Bağlam, faaliyetin anlamına büyük ölçüde rengini verir. Farklı bağlamsal ortamlarda, aynı faaliyetin çok farklı sonuçları olabilir.

Nicel araştırmada nadiren bağlama önem veririz. Çoğu zaman onu "karmaşık" olduğu için ya da sadece bir "gürültü" olarak gördüğümüz için soyutlar ve bunun yerine kesin sayılara ve sayısal ölçütlere dayanırız. Dolayısıyla, nitel bir çalışmanın asli olarak kabul ettiği şey, genellikle nicel bir araştırmada konuyla ilgisiz bir gürültü olarak görülür. Örneğin, nicel bir araştırma zaman içinde veya kültürden kültüre verilen oylarındaki değişimi hesaplarken, nitel bir araştırmacı oy vermenin her bağlamda ne anlama geldiğini değerlendirebilir. Aynı davranışı (örn. bir başkan adayı için oy verme) gerçekleştiği toplumsal bağlama bağlı olarak farklı bir şekilde ele alabiliriz (bkz. Düşünce Kutusu 6.2 Bağlam Anlamı Etkiler).

Bağlam toplumsal olayların, davranışların ve ifadelerin ötesine geçerek fiziksel nesneleri de içerir. Bir silah sanatsal bir nesne, bir hobinin parçası, bir şiddet suçuna iştirakin kilit unsuru, sorumsuz bir ebeveynliğin kanıtı, intihar etmek için kullanılan bir alet ya da toplumsal barış ve kamu güvenliği aracı olabilir; anlamı bağlama bağlıdır. Onu saran bağlamı dikkate almadığımız sürece, bir nesneye anlam atfedemeyiz.

Brikolaj

Brikölör (farklı malzemeleri bir araya getirip yeni bir şey ortaya çıkaran kimse, ç.n.) farklı alanlara uyum sağlamayı öğrenmiş, çeşitli kaynaklardan faydala-

nabilen ve elinde ne varsa onunla yetinen biridir.¹² **Brikolaj** tekniği kişinin kendi elleriyle çalışıp ufak tefek şeyleri, bir görevi tamamlamak üzere, pratik, becerikli ve yaratıcı bir şekilde bir araya getirmesini içerir. Başarılı bir *brikolör*, malzemeler hakkında derin bir bilgi birikimine, bir dizi ezoterik beceriye ve esnek bir birleştirme ve yaratma becerisine sahiptir. Tipik brikolör, genellikle son derece yaratıcı ve becerikli bir zanaat ustası, tamirci ya da elinden her iş gelen biridir.

Nitel araştırma çeşitli becerilerden, materyallerden ve yaklaşımlardan geçince faydalanır. Bu genellikle bunlara ne kadar ihtiyacımız olduğunu kesti-remediğimizde gerçekleşir. Çok çeşitli kaynak materyalleri harmanlama, bir-birine benzemeyen desenleri kullanma ve ufak tefek şeyleri bir bütün oluşturacak şekilde birleştirme süreci, çoğu şeyi, o an elinde ne varsa kullanarak yaratabilen ya da tamir edebilen becerikli bir zanaatkarın brikolajına benzer.

Vaka ve Süreç

Ampirik toplumsal araştırmayı iki türe ayırabiliriz: (bir ya da birkaç vakayla yapılan) *vaka araştırması* ve *vakalar arası araştırma* (birden çok vakanın karşılaştırılması).¹³ Çoğu nitel araştırma “değişkenleri değil, vakaları merkeze koyan vaka-odaklı bir desen” kullanır (Ragin, 1992a:5). Dolayısıyla, bir veya birkaç vakanın çeşitli yönlerini inceler. Bir dizi vakanın yoğun, derinlemesine analizi, nicel araştırmada tipik olduğu şekliyle birçok vakanın geniş yüzeysel analizinin yerini alır. Vaka odaklı analiz, “karışık” doğal ortamlardaki olumsuzlukları (yani, pek çok özgül faktörün ve olayın tek bir yerde ve aynı zamanda birlikte gerçekleşmesini) vurgular. Bir vaka analizinde hedef, az sayıda vaka hakkında derinlemesine bilgi ve basiretli bir içgörü sahibi olmaktır.

Vakaların analizi, belli insanlar ya da özgül olaylarla ilgili yavaş yavaş gözler önüne sürülen bir senaryo ya da hikayeye benzeyen karmaşık açıklamalar ve yorumlar üretme eğilimindedir. Bu, zamanın akışını nitel araştırma-ya içkin kılar. Çoğu zaman vurgulanan şey, bir olaylar dizisidir: neyin ilk, ikinci, üçüncü vb. sırada gerçekleştiğidir. Sürece yapılan bu vurgu, bir sorunun nasıl evrildiğini, bir çatışmanın nasıl ortaya çıktığını veya bir toplumsal ilişkinin nasıl geliştiğini açığa çıkarmaya yardımcı olur.

¹² Bkz. Harper (1987:9, 74-75) ve Schwand (1997:10-11).

¹³ Bkz. Gerring (2007: 20) ve George & Bennett (2005).

Düşünce Kutusu 6.2 Bağlam Anlamı Etkiler

“Ulusal bir seçimde oy kullanma”nın farklı bağlamlarda farklı anlamları vardır:

1. *Rakipsiz adayların olduğu bir tek parti diktatörlüğünde insanların yasal olarak oy kullanmaya zorunlu olduğu bir durum.* Oy kullanmayanlar polis tarafından kaydedilir. Oy kullanmadıkları için çeşitli para cezalarına çarptırılırlar ve işsiz kalma olasılığıyla karşı karşıya kalırlar.
2. *İsyancılarla iktidar sahipleri arasında şiddetli çatışmaların ortasındaki bir ülke.* Oy kullanmak tehlikelidir; çünkü her iki tarafın silahlı askerleri, muhalif olduğundan şüphelendikleri seçmenleri vurabilirler. Oylamanın sonucu bir gruba ya da diğerine iktidar sağlayacak ve toplumu çarpıcı biçimde yeniden yapılandıracaktır. 16 yaşının üzerindeki herkes oy kullanabilir.
3. *İnsanların aşağı yukarı aynı güçte ve çok farklı değerleri ve politikaları temsil eden bir düzine siyasi parti arasından seçim yaptığı bir bağlam.* Her bir partinin oldukça hacimli bir parti örgütü, kendi gazeteleri, sosyal kulüpleri ve mahalle gönüllüleri vardır. Seçim günleri, kimsenin çalışmak zorunda olmadığı resmi tatillerdir. Bir kişi, pek çok yerel oy kullanma merkezinden birine kimliğiyle giderek oy kullanır. Gizli oylama yapılır ve 18 yaşının üzerindeki herkes oy kullanabilir.
4. *Oy kullanmanın düzenli bir işi olan, 21 yaşının üzerindeki beyaz erkekler tarafından kamuya açık olarak yapıldığı bir bağlam.* Aile, arkadaşlar ve komşular birbirlerinin nasıl oy kullandıklarını görürler. Siyasi partiler farklı politikalar sunmaz; bunun yerine, etnik veya dini gruplara bağlıdırlar ve kişinin etnik-dini kimliğinin bir parçasıdırlar. Etnik ve dini grup kimlikleri çok güçlüdür. Kişinin nerede yaşadığını, nerede çalıştığını, kiminle evlendiğini vb. etkiler. Oy kullanma, etnik ve dini gruplar tarafından düzenlenen büyük yürüyüşlerden ve bir hafta boyunca devam eden toplu faaliyetlerden sonra gerçekleşir.
5. *Bir siyasi partinin çok güçlü olduğu ve bir ya da iki çok küçük, zayıf alternatifin ona meydan okuduğu bir bağlam.* Tek bir parti 60 yıldır yolsuzluk, rüşvet ve tehdit yoluyla iktidarı elinde tutmaktadır. Toplumun önde gelen kişilerinin (dini cemaatler, eğitim kurumları, şirketler, sendikalar ve medya organlarındaki) desteğini alır. Herhangi bir devlet görevinde çalışan herkesin (örn. her polis memuru, postane memuru, öğretmen, çöpçü, vb.) işi, siyasi partinin iktidarda kalmasına bağlıdır.
6. *Seçimin aralarında kısmen fark bulunan iki parti arasında gerçekleştiği bir bağlam.* İnsanlar, adayları aslında televizyon reklamlarına bakarak seçerler. Adaylar zengin insanların veya güçlü örgütlerin yaptıkları bağışlarla reklam masraflarını öderler. Oy kullanmak çok az insanın ciddiye aldığı muğlak bir sivil yükümlülüktür. Seçimler iş-günlerinde gerçekleştirilir. Oy kullanmak için bir kişinin pek çok gerekliliği yerine getirmesi ve haftalar öncesinden oy vermek için kaydolması gerekir. Yakın dönemli göçmenler ve bir suçtan dolayı tutuklanmış herhangi biri oy kullanamaz.

Yorumlama

Yorumlamak, önem veya tutarlı bir anlam atfetmek demektir. Nicel araştırmada anlam sayıların kullanımından kaynaklanır (örn. yüzdeler veya istatistiksel katsayılar) ve bu sayısal verilerin hipotezlerle nasıl ilişkilendiğini açıklarız. Nitel araştırmalar nadiren sayı tabloları içerir. Veri sunum şekli olarak sadece haritalar, fotoğraflar veya fikirlerin nasıl birbiriyle ilişkili olduğunu gösteren grafikler kullanılabilir. Bunun yerine, verileri fikirlerin önemi ile ilgili tartış-

malarn içine yediririz. Veriler, belli olayların tasvirleri veya alıntılar da dahil olmak üzere kelimeler biçimindedir. Her türlü sayısal bilgi, metinsel bulguları desteklemek için vardır.

Nitel araştırmalar verilere anlam verir, onları çevirir veya anlaşılır kılarlar. Araştırdığımız insanların bakış açılarıyla işe başlar, ardından onların dünyayı nasıl gördüklerini ve durumu nasıl tanımladıklarını bulup ortaya çıkarırız. Nitel yorumlamaya başlamak için, ilk olarak şeylerin araştırmakta olduğumuz insanlar için anlamlarını bulmamız gerekir.¹⁴

Toplumsal faaliyetler ve davranışlar üreten insanların, kendi yaptıkları için kişisel gerekçeleri veya güdülleri vardır. Bu, **birinci-düzy yorumlamadır**. Bu birinci-düzy yorumlama keşfedilip yeniden inşa edildikçe, **ikinci-düzy yorumlama** şeklini alır, çünkü neyin gerçekleşmiş olduğunu keşfetmek için dışarıdan içeriye gireriz. İkinci-düzy yorumlamada, araştırmacı verilerin altında yatan tutarlı örüntüleri veya anlamı ortaya çıkarır. Anlam bir boşlukta değil, ancak bir dizi diğer anlamla ilişki içinde gelişir. İkinci-düzy yorumlamada, incelenen beşeri eylemi bir “davranış akışı”nın veya ilişkili olduğu olayların içine, yani bağlamına yerleştiririz.

Çok katı bir yorumlayıcı yaklaşım benimsediysek, ikinci-düzy yorumlamada, yani, eylemin incelediğimiz insanlar için önemini bir kez anladıktan sonra durabiliriz. Çoğu nitel araştırmacı daha ileriye gider: İkinci-düzy yorumlamayı genellemek ya da bir kuram veya genel bir bilgiyle ilişkilendirmek ister. Daha geniş bir yorumlama düzeyine veya verilere kuramsal önem atfettikleri **üçüncü-düzy yorumlamaya** geçerler.

Toplumsal anlamı bağlamı içinde yorumlamak genellikle nitel araştırmanın başlıca amaçlarından ve çıktılardan biri olduğu için, üç yorumlama aşaması ya da düzeyinin araştırma sürecini düzene sokacak bir yolun temininde yardımcı olduğunu aklınızda tutmalısınız.

Nitel Araştırma Deseninde Önemli Noktalar

6.4. Nitel araştırma desenindeki önemli noktaları betimlemek

Değişkenlerin ve Hipotezlerin Dili

DEĞİŞKENLİK VE DEĞİŞKENLER. Basitçe tanımlarsak değişken, değişiklik gösteren bir kavramdır. Nitel araştırmada, değişkenlerin ve değişkenler arasındaki ilişkilerin dilini kullanırız.

3. Bölüm’de, iki kavram türünü ele aldık: sabit bir olguya işaret edenler (örn. bürokrasi ideal tipi) ve nicelik, yoğunluk veya miktar açısından farklılık

¹⁴ Nitel araştırmada metin yorumlaması için bkz. Blee & Billings (1986), Ricoeur (1970) ve Schneider (1987).

gösterenler (örn. eğitim miktarı). Değişkenler, bu ikinci kavram türleri ve onların ölçümleridirler. Değişkenler iki veya daha fazla değer almalıdır. Değişkenleri bir kez fark ettikten sonra, onları her yerde görmeye başlarız. Örneğin, toplumsal cinsiyet bir değişkendir, çeşitli değerlerden birini alabilir: erkek, kadın ya da transgender. Medeni durum bir değişkendir; hiç evlenmemiş bekar, evli, boşanmış veya dul değerlerini alabilir. İşlenen suç türü bir değişkendir; soygun, haneye tecavüz, adi hırsızlık, cinayet vb. değerlerini alabilir. Aile geliri bir değişkendir; sıfırdan milyarlarca dolara kadar değişen değerler alabilir. Bir kişinin kürtaja yönelik tutumu bir değişkendir; yasal kürtajı bir kadının temel hakkı olarak tamamen desteklemekten yaşamın kutsallığına olan şiddetli bir şekilde inanmaya doğru değişiklik gösterebilir.

Bir değişkenin değerleri veya kategorileri, onun niteleyicileridir. Değişkenleri niteleyicilerle karıştırmak kolaydır. Bu kafa karışıklığı, bir değişkenin niteleyicisinin kendisinin sadece tanımındaki küçük bir değişiklik bizzat bir değişken haline gelebilmesinden doğar. Bu değişiklik gösteren kavramlar arasındaki ve kavramlar bağlamında değişiklik gösteren koşullar arasındaki bir ayrıma dayanır. Örneğin, "erkek" bir değişken değildir; bir toplumsal cinsiyet kategorisini tanımlar. Erkek, sosyokültürel bir kavram olan toplumsal cinsiyet değişkeninin niteleyicilerinden biridir. Erkek aynı zamanda biyolojik-anatomik bir değişken olan cinsiyetin niteleyicilerinden birinin adıdır. Bununla ilişkili bir kavram olan "erkeklik derecesi" ise bir değişkendir. Bir kültürün içindeki *erkeksi* kavramıyla bağdaştırılan bir inanç, yönelim ve davranış dizisine bağlılığın yoğunluğunu veya gücünü tanımlar. Benzer şekilde, "evli" bir değişken değildir; "medeni durum" değişkeninin bir niteleyicisidir. Evli olunan yıl sayısı veya bir evliliğe bağlılığın derecesi gibi onunla ilgili kavramlar ise değişkendir. Üçüncü örnek olarak, "soygun" bir değişken değildir; fakat "suç türü" değişkeninin bir niteleyicisidir. "Soygunların sayısı, soygun oranı, soygunda çalınan miktar ve soygun türü ise değişkendir, çünkü değişiklik gösterir veya bir dizi değer alır.

Nicel araştırmada, bütün kavramları değişkenlerin diline tercüme ederiz. Değişkenler ve niteleyicilerle ilgili örneklerin gösterdiği gibi, bu tercüme genellikle sadece tanımda küçük bir değişiklik yapmayı gerektirir. 3. Bölüm'de belirtildiği gibi, kavramlar kuramın yapı taşlarıdır; toplumsal dünya hakkındaki düşüncelere bir düzen getirirler. Dikkatle tanımlanan açık kavramlar kuramın esasıdır.

DEĞİŞKEN TÜRLERİ. Değişkenler arası nedensel ilişkilere odaklanırken çoğunlukla bir sonuçla yola çıkar, ardından onun nedenini/nedenlerini ararsınız. Değişkenleri, nedensel bir ilişkideki ya da bir nedensellik zincirindeki yerlerine göre sınıflandırabiliriz. Neden değişkeni ya da başka bir şey üzerine etki eden güç veya koşul **bağımsız değişkendir**. Başka bir değişkenin etkisi, sonucu veya çıktısı olan değişken, **bağımlı değişkendir**. Bağımsız değişken, kendi-

si üzerine etki eden önceki nedenlerden "bağımsız"dır, bağımlı değişken ise nedene "bağımlı"dır.

Bir değişkenin bağımsız mı bağımlı mı olduğunu belirlemek her zaman kolay olmaz. İki soru, bağımsız değişkeni belirlemeye yardımcı olabilir. İlk olarak zamanda diğer değişkenleri önceler mi? İkinci olarak eğer değişkenler aynı anda gerçekleşiyorsa, bir değişkenin başka bir değişken üzerinde etkisi var mı? Bağımsız değişkenler, diğer değişkenleri etkiler veya onlar üzerinde bir güce sahiptir. Araştırma konularını ve sorularını çoğunlukla bağımlı değişkenler üzerinden ifade ederiz, çünkü bağımlı değişkenler açıklamak istediğimiz olgulardır. Örneğin, Dallas, Teksas'taki suç oranlarındaki artışın nedenlerine dair bir araştırmanın bağımlı değişkeni, Dallas'taki suç oranları olacaktır.

Basit bir nedensel ilişki, yalnızca bir bağımsız ve bir bağımlı değişken gerektirir. Üçüncü bir değişken türü, **ara değişken**, daha karmaşık nedensel ilişkilerde görülür. Bağımsız ve bağımlı değişkenlerin arasına giren bu değişken, ikisi arasındaki bağlantıyı ya da mekanizmayı görmeye yardımcı olur. 3. Bölüm'de belirtildiği gibi, bilimdeki ilerlemeler yalnızca neden-sonuç ilişkilerini belgelemeye değil, aynı zamanda nedensel ilişkiyi açıklayan mekanizmaları ayrıntılarıyla açıklamaya bağlıdır. Bir anlamda ara değişken, bağımsız değişken açısından bir bağımlı değişken gibi davranır, bağımlı değişken karşısında ise bağımsız bir değişken gibi.

Örneğin Fransız sosyolog Émile Durkheim, medeni halle intihar oranları arasındaki nedensel bir ilişkiyi ayrıntılarıyla açıklayan bir intihar kuramı geliştirmiştir. Durkheim, evli insanların intihar etme olasılıklarının bekar insanlara göre daha az olduğunu bulmuştur. Evli insanların daha fazla toplumsal bütünleşme (yani, bir gruba veya aileye bağlı olma) hissi yaşadığına inanıyordu. İncelediği intihar türünün başlıca nedenlerinden birinin, insanların bir gruba aidiyet hissinden yoksun olmaları olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla, Durkheim'in kuramı üç değişkenli bir ilişki olarak yeniden ifade edilebilir: medeni hal (bağımsız değişken), toplumsal bütünleşme derecesini (ara değişken), o da intiharı etkiler (bağımlı değişken). Nedensellik zincirini ayrıntılarıyla açıklamak bir kuramdaki bağlantıları daha anlaşılır hale getirir ve araştırmanın karmaşık açıklamaları test etmesine yardımcı olur.¹⁵

Basit kuramların bir bağımlı ve bir bağımsız değişkeni bulunur, karmaşık kuramlarda ise aralarında birden çok bağımsız değişkenin, ara değişkenin ve bağımlı değişkenin yer aldığı düzinelerce değişken bulunabilir. Örneğin, bir suç davranışı (bağımlı değişken) ile ilgili bir kuram, dört bağımsız değişken

¹⁵ Bir nedensel bağlantılar kümesinde temel ve yüzeysel değişkenler için bakınız Lieberman (1985:185-187). Davis (1985) ve Stinchcombe (1968), toplumsal kuramda değişkenler arasında bağlantılar kurmakla ilgili iyi bir genel giriş sunar.

tespit eder: bir bireyin yaşadığı ekonomik zorluklar, kolay suç işleme fırsatları, suçu kınamayan sapkın bir alt gruba mensubiyet ve suç eylemlerinin cezalandırılmaması.

Çok nedenli bir açıklama çoğunlukla nedensel etkisi en büyük bağımsız değişkeni belirtir. Karmaşık bir kuramsal açıklama, birden çok ara değişkenin bulunduğu bir küme içerir. Örneğin ailenin dağılması, çocuklarda özgüvenin azalmasına, bu azalma depresyona, depresyon okulda düşük notlara, düşük notlar iyi bir iş bulma imkanının azalmasına, bu da daha yetişkinlikte daha düşük bir gelire neden olur. Değişkenler zinciri, ailenin dağılması (bağımsız), çocukluktaki özgüven (ara), depresyon (ara), okul notları (ara), iş imkanları (ara) ve yetişkinlikteki gelir (bağımlı) şeklinde uzarur.

Aynı konu ile ilgili iki kuram bağımsız değişken sayıları açısından farklılaşabilir. İlaveten, kuramlar bağımsız ve bağımlı değişkenler konusunda uzlaşıp ara değişken veya nedensel mekanizma konusunda farklılık gösterebilir. Örneğin, iki kuram da ailenin dağılmasının yetişkinlikte daha düşük bir gelire neden olduğunu söyler. Kuramlardan biri, ailenin dağılmasının çocukları çalışma ve tutumluluk gibi toplumsal normları benimsemeyen sapkın arkadaş gruplarına katılmaya teşvik ettiğini savunur. Diğeri ise ailenin dağılmasının çocukluktaki depresyon ve düşük akademik performans gibi etkilerine vurgu yapar. İkinci kuramda, depresyon ve okuldaki öğrenimin sıırlılığı, doğrudan düşük iş performansına neden olur.

Tek bir araştırmada, genellikle nedensel bir zincirin sadece bir ya da birkaç bölümünü test ederiz. Örneğin altı değişkeni inceleyen bir araştırma projesi, bu altı değişkeni, iki düzine değişkenli büyük, karmaşık bir kuramdan alıyor olabilir. Daha geniş bir kuramla belirgin bağlantılara sahip olmak, bir araştırma projesine güç katar ve açıklık kazandırır.

Şema 6.4 Nedensel Hipotezlerin Beş Özelliğı

1. En az iki değişkeni vardır.
2. Değişkenler arası nedensel bir ilişkiyi veya bir neden-sonuç ilişkisini ifade eder.
3. Bir tahmin veya gelecekte beklenen bir çıktı şeklinde ifade edilebilir.
4. Bir araştırma sorusu ve bir kuramla mantığa uygun biçimde ilişkilendirilmiştir.
5. Yanıılanabilir, yani ampirik kanıtlarla test edilebilir ve doğru mu yanlış mu olduğı bu şekilde gösterilebilir.

Nedensel Kuram ve Hipotezler

HİPOTEZ VE NEDENSELLİK. Nedensel hipotez, iki değişken arasındaki ilişkiye dair geçici bir ifade veya test edilecek bir önermedir. Hipotezler, toplumsal dünyanın nasıl işlediğıyle ilgili tahminlerdir; *değerden bağımsız* şeklinde ifade edilirler. Kerlinger (1979:35) bu konuda şunları söylemiştir:

Hipotezler bilimsel araştırmada yalnızca ne olduklarını ve nasıl inşa edildiklerini bilmekle göründüklerinden çok daha önemlidir. İnsanın içindekini dışarı çıkarmak gibi derin ve son derece önemli birer amaçları vardır... Hipotezler bilginin gelişiminde etkili araçlardır, çünkü her ne kadar insanlar tarafından formüle edilmiş olsalar da insanların değerlerinden ve inançlarından bağımsız olarak test edilebilirler ve doğru mu yanlış mı oldukları gösterilebilir.

Nedensel bir hipotezin beş özelliği vardır (bkz. Şema 6.4 Nedensel Hipotezlerin Beş Özelliği). Örneğin, dini törenlere katılmanın boşanma olasılığını azalttığı hipotezini, bir tahmin şeklinde ifade edebiliriz: Dini törenlere katılan çiftlerin boşanma oranı, dini törenlere nadiren katılan çiftlere göre genellikle daha düşüktür. Tahmini ampirik kanıtlarla test edebiliriz. Hipotezi mantığa uygun bir şekilde bir araştırma sorusu ve bir daha genel kuramla ilişkilendirmemiz gerekir: Sonuçta, hipotezleri araştırma sorusunu yanıtlamak veya bir kurama ampirik destek bulmak amacıyla test ederiz. Mantıken ya da doğası gereği doğru olan ifadeler veya ampirik gözlemle yanıtlanması olanaksız olan sorular (örn. İyi yaşam nedir? Tanrı var mıdır?) bilimsel hipotezler değildir.

Nedensel hipotezleri pek çok biçimde ifade edilebiliriz. Bazen *neden* kelimesini kullanırız, ama bu zorunlu değildir. Örneğin, dini törenlere katılımı düşük boşanma olasılığı arasındaki nedensel bir hipotezi, 10 farklı biçimde ifade edilebiliriz (bkz. Şema 6.5 Nedensel İlişkileri İfade Yolları).

Bilimsel araştırmada, hipotezleri test etmekten bahsederken *ispatlanmış* terimini kullanmaktan kaçınırız. *İspat* kelimesinin gazetecilikte, mahkeme salonlarında veya reklamlarda kullanıldığını duyabilirsiniz, ama araştırmacı bir bilim insanı, onu neredeyse hiçbir zaman kullanmaz. Bir jüri, karutların, birinin suçlu olduğunu “ispatladığını” söyler veya bir televizyon reklamı “Araştırmalar baş ağrılarını en hızlı iyileştirenin bizim aspirinimiz olduğunu ispatlıyor” ifadesini kullanır. Bu bilimsel araştırmanın dili değildir. Bilimde, bilginin geçici olduğunu ve bilgi üretiminin vakitsiz sonlardan kaçınan kesin-tisiz bir süreç olduğunu kabul ederiz. *İspat* nihailiği, mutlak kesinliği veya daha fazla inceleme gerektirmeyen bir şeyi ima eder. Bilimin ihtiyatlı dünyası için aşırı keskin bir kelimedir.

Bulguların hipotezi desteklediğini ya da doğruladığını söyleyebiliriz, ama hipotezi ispatladığını değil. Yüzlerce araştırma, sigara ve akciğer kanseri arasındaki ilişkide olduğu gibi, aynı sonuçları gösterse bile, bilim insanları mutlak kanıtlara sahip olduğumuzu söylemezler. Onun yerine, bulguların ezici çoğunluğunun ya da bugüne kadar yapılan araştırmaların hipotezi desteklediğini ya da hipotezle uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Bilim insanları, geçmiş bulgularla çelişen yeni bulgular keşfetme olasılığını asla kapatmak istemezler. Gelecekteki araştırmaların önünü kesmek veya ara mekanizmaların incelenmesini durdurmak istemezler. Tarih, insanların bir zamanlar ispatlandığını

düşündükleri ama daha sonra yanlış olduğu anlaşılan pek çok ilişki örneğiyle doludur. *İspatı* matematiksel ispatta olduğu gibi mantıksal veya matematiksel ilişkilerden söz ederken kullanabiliriz, ama ampirik araştırmalarda değil.

Şema 6.5 Nedenel İlişkileri İfade Yolları

- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarında düşünse *neden olur*.
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarında düşün *sonucunu doğurur*.
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarındaki düşün *ile ilişkilidir*.
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarındaki düşün *etkiler*.
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarındaki düşünle *bağdaştırılır*
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarında düşün *üretir*.
- Dini törenlere katılım, boşanma oranlarında düşünle *sonuçlanır*.
- *Eğer* evli çiftler dini törenlere katılırsa, *bu durumda* boşanma olasılıkları azalacaktır.
- Dini törenlere katılım *ne kadar yüksekse*, boşanma olasılığı *o kadar düşüktür*.
- Dini törenlere katılım, boşanma olasılığını *azaltır*.

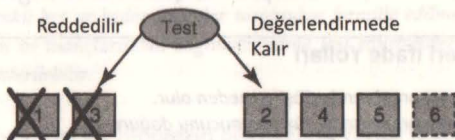
BİR HİPOTEZİN TEST EDİLMESİ VE RAFİNE EDİLMESİ. Bilgi nadiren tek bir hipotezin bir kez test edilmesi sayesinde çoğalır. Aslında, tek bir hipotezi test eden tek bir araştırmaya odaklanmak, insanların araştırma sürecinin yanlış bir resmini elde etmelerine neden olabilir. Bilgi, bilim camiasındaki pek çok araştırmacının birçok hipotezi test etmesiyle zaman içinde gelişir. Çok sayıda hipotezin değiştirilmesi ve ayıklanmasıyla yavaş yavaş büyür. Her hipotez bağımlı bir değişkene dair farklı bir açıklamayı temsil eder. Eğer bulgular bazı hipotezleri desteklemekte yetersiz kalırsa, bu hipotezler zamanla değerlendirme dışı bırakılırlar. Desteklenenler ise yarışmaya devam ederler. Kuramcılar ve araştırmacılar, desteklenen hipotezlere meydan okumak için sürekli yeni hipotezler üretirler (bkz. Şekil 6.3). Şekil 6.3'te 2020'de üç hipotezin yarışmaya devam ettiğini, fakat 1980'den 2020'ye gelene dek, 11 hipotezin değerlendirilmiş olduğunu ve zamanla bunlardan 8'inin bir ya da birkaç test sonucunda elendiğini görürüz.

Bilim insanları şüpheli bir topluluktur. Bir hipotezin bir araştırma ile desteklenmesi bilim insanlarının onu kabul etmesi için yeterli değildir. Yineleme ilkesi, bir hipotezin geniş kabul görebilmesinin birden çok testle tutarlı bir şekilde ve tekrar tekrar desteklenmesinden geçtiğini söyler. Hipoteze olan güveni arttırmanın bir başka yolu da hipotezin üretildiği kuramın ilgili neden-sonuç ilişkilerini de teste tabi tutmaktır.

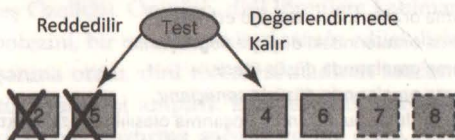
Bilim insanları olarak, yarışa en fazla ampirik destekle en önde sürdüren hipotezi mevcut en iyi açıklama olarak kabul ederiz. Bir hipotezi ne kadar alternatifle test edersek ona olan güvenimiz o kadar fazla olacaktır. Bazı testler **kritik deneyler** veya kritik araştırmalar olarak adlandırılır. Bu şöyle bir araştırma türüdür:

1 2 3 4 5

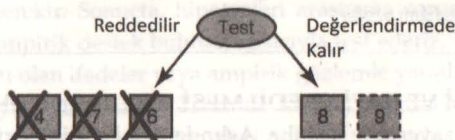
1970'ten 1980'e:
Beş olası hipotez var.

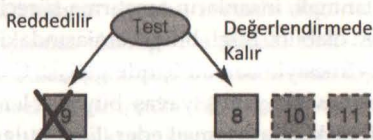
1980'den 1990'a:
İlk beş hipotezin ikisi seçilir.
Bir yeni hipotez geliştirilir.

1980'den 2000'e:
İki hipotez reddedilir.
İki yeni hipotez geliştirilir.

2000'den 2010'a:
Üç hipotez reddedilir.
Bir yeni hipotez geliştirilir.

2010'dan 2020'ye:
Bir hipotez reddedilir.
İki yeni hipotez geliştirilir.

Şekil 6.3 Hipotez Test Etme Sürecinin Zamansal Akışı

Bir olguyla ilgili iki veya daha fazla alternatif açıklama bulunur, bunların her biri mevcut ampirik verilerle uyumludur; kritik deney, alternatiflerin yalnızca biri tarafından açıklanabilecek sonuçlar verecek şekilde tasarlanır ve böylece onun "doğru açıklama" olduğu gösterilmiş olur. (Kaplan, 1964:151-152)

Dolayısıyla, az rastlanan kritik deney, kuramı test etmenin önemli bir yoludur. Kritik deneylerde iki farklı kuramın hipotezleri karşı karşıya gelir ve biri yarışma dışı kalır. Bu nadir görülür, ama gerçekleştiğinde önemlidir.

HİPOTEZ TÜRLERİ. Hipotezler, kuramsal bir nedensel zincirin halkalarından ve değişkenler arasındaki bir ilişkinin yönünü ve gücünü test etmek için kullanılırlar. Bir hipotez, rakiplerini alt ettiğinde araştırmacının açıklamasını destekler. Hipotez test etmenin garip yanlarından biri, araştırmacıların bir hipotezi destekleyen bulguları, hipoteze karşıt olanlardan farklı ele almalarıdır. Olumsuz bulgulara daha fazla önem verirler. Olumsuz bulguların bir hipotezin değerlendirilmesinde kritik önemde olduğu fikri, hipotezleri yanlış-

lama mantığından gelir.¹⁶ Bu mantık, Karl Popper'ın yanlışlama fikriyle (bkz. 4. Bölüm'de pozitivizm tartışması) ve *sıfır hipotezlerinin* kullanımıyla (bkz. bu bölümün devamı) ilişkilidir.

Daha önceki ispat tartışmasını hatırlayın. Bir hipotezi asla ispatlamayız, ama çürütülebiliriz. Destekleyici bulgularla birlikte ancak hipotezin bir olasılık olmayı sürdürdüğünü veya hala değerlendirme içi olduğunu söyleyebiliriz. Olumsuz bulgular daha önemlidir. Olumsuz bulgularla, hipotez "lekelenmiş" veya "kirlenmiş" olur, çünkü bir hipotez tahminler üretir. Bir hipotezi yanlışlayan olumsuz bulgular, tahminlerin yanlış olduğunu gösterir. Bir hipotez için olumlu veya doğrulayıcı bulgular daha az kritiktir, çünkü farklı alternatif hipotezler de aynı tahmini yapabilir. Bir tahmini doğrulayan bulgular elde ettiğimizde, bir hipotezi doğrulayıcı bulgulara sahip diğer alternatif hipotezlere tercih edebiliriz.

Örneğin, bir adam elinde bir şemsiyeyle bir sokağın köşesinde duruyor ve şemsiyesinin onu gökten yağan fillerden koruduğunu iddia ediyor. Şemsiyenin koruma sağladığı hipotezini destekleyen bulgular mevcuttur. Şemsiyesini açtığından beri kafasına tek bir fil bile düşmemiştir, ancak bu tür destekleyici bulgular, zayıftır; alternatif bir hipotezle de tutarlıdır: gökten fil yağmaz. Her iki hipotez de adamın düşen fillerden korunabileceğini tahmin eder. Hipotezi olumsuzlayan bulgular ise –şemsiyenin ve adamın üzerine düşüp ikisini de dümdüz eden bir fil – hipotezi sonsuza kadar yok ederdi!

Hipotezleri iki şekilde test edebiliriz: doğrudan ve sıfır hipotezi yoluyla. Çoğu nitel araştırmacı, özellikle de deney yapanlar, hipotezleri yanlışlama mantığına dayanan bir **sıfır hipotezi** şeklinde çerçevelerler. Sıfır hipotezini kabul veya reddetmelerine olanak verecek olan bulgular ararlar. Çoğu insan hipotezden, bir ilişkiyi tahmin etme yolu olarak söz eder. Sıfır hipotezi bunun tam tersini yapar. Hiçbir ilişki olmadığı tahmininde bulunur. Örneğin *Sevda**, yerleşkedeki yurtlarda kalan öğrencilerin, yerleşke dışında yaşayan ve üniversiteye her gün gelip giden öğrencilerden daha yüksek notlar aldıklarına inanıyor. *Sevda*'nın sıfır hipotezi, ikametgah adresiyle notlar arasında hiçbir ilişki bulunmadığıdır. Araştırmacılar sıfır hipotezini, onunla uyumlu bir **alternatif hipotezle** veya **deneysel hipotezle** birlikte kullanırlar. Alternatif hipotez, bir ilişkinin mevcut olduğunu söyler. *Sevda*'nın alternatif hipotezi, öğrencilerin yerleşkede kalmalarının notlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğudur.

Çoğu insana sıfır hipotezi yaklaşımı, hipotez test etmenin ters bir yolu gibi görünür. Sıfır hipotezi kullanmak bir ilişki keşfetmek istediğimiz varsayımına dayanır. İçten içe ilişki bulmayı arzuladığımız için, ilişkiler bulmayı zahmetli hale getirecek hipotez testleri tasarlamamız gerekir. Sıfır hipotezi yaklaşımını kullandığımızda yalnızca sıfır hipotezini doğrudan test ederiz.

¹⁶ Hipotezi yanlışlama mantığı Singleton vd. (1988:56-60) içinde tartışılmaktadır.

* Dilde akıcılık sağlamak ve okumayı kolaylaştırmak amacıyla, orijinal kitapta kullanılan Sarah ismi yerine, varsayımsal bir Türkçe isim tercih edilmiştir (ç.n.)

Eğer bulgular sıfır hipotezini destekliyor veya bizim onu kabul etmemize yol açıyorsa, test edilen ilişkinin mevcut olmadığı sonucuna varınız. Bu, alternatif hipotezin yanlış olduğuna işaret eder. Diğer yandan, eğer sıfır hipotezini reddedecek bulgular elde edersek o zaman alternatif hipotez bir olasılık olmayı sürdürür. Alternatif hipotezi kanıtlamayız; daha ziyade, sıfır hipotezlerini test ederek alternatif hipotezin yanlışma içi kalmasını sağlarız. Sıfır hipotezi testini bulguların doğrulanmasına dahil ettiğimizde, alternatif hipotezleri destekleyen argüman zamanla daha güçlü hale gelebilir.

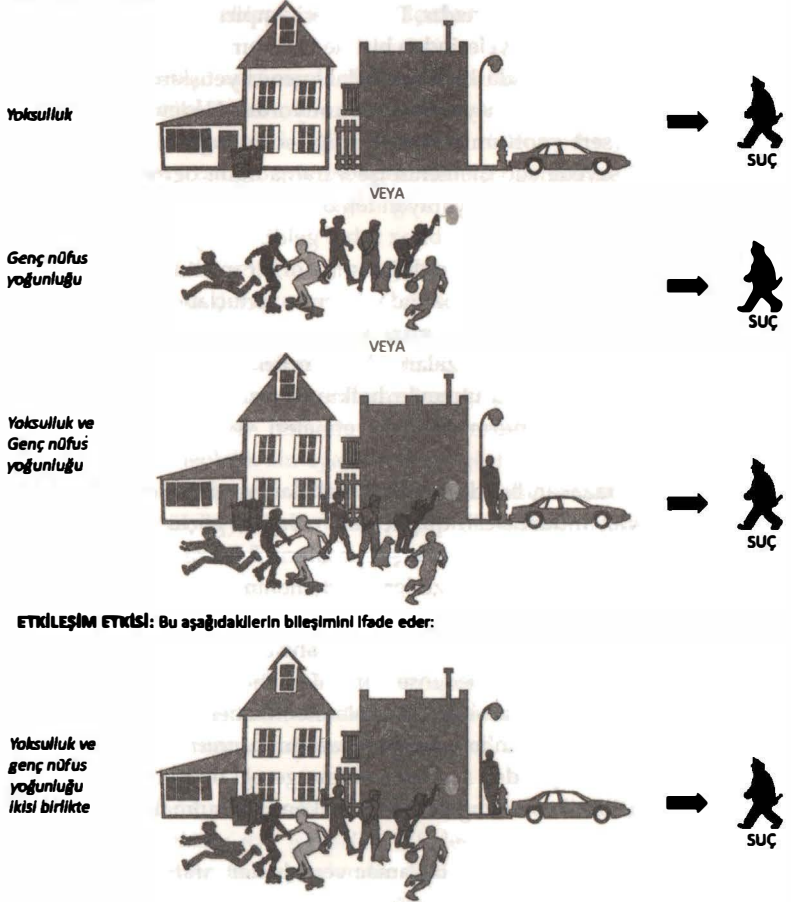
Bütün bu sıfır hipotezi tartışması size kafa karıştırıcı geliyorsa, bilim camiasının aşırı ihtiyatlı olduğunu hatırlayın. Nihayetinde bu camianın işi doğrulanmış saf hakikati bulmaktır. Bulgu yığınları onun doğru olduğunu göstermedikçe nedensel bir ilişkiyi yanlış kabul etmeyi tercih eder. Bu, herkesin suçu kanıtlanana kadar masum olduğu şeklindeki Anglo-Amerikan hukuk ilkesine benzer. *Makul şüphe* aksini ileri sürene kadar sıfır hipotezinin doğru olduğunu varsayar ya da öyle hareket ederiz. Sıfır hipotezlerini kullandığımızda, genellikle onları, bu düşünce biçimine göre tasarlanmış belli istatistiksel testlerle birlikte kullanırız (örn. *t*-testi veya *F*-testi). Böylelikle, eğer istatistiksel test yanlış olması olasılığının % 99 olduğunu öne sürüyorsa, sıfır hipotezinde makul şüphe olduğunu söyleriz. İstatistiksel testlerin bize "sıfır hipotezini .01 anlamlılık düzeyinde reddetme" olanağı verdiğini söylediğimizde kastettiğimiz budur (İstatistiksel anlamlılığı daha sonra 12. Bölüm'de ele alacağız.).

Başka bir hipotez türü, **çift-teminatlı hipotez**dir.¹⁷ Bunu kullanmaktan kaçınmamız gerekir; çünkü bulanık bir düşünme biçimi sergiler ve kafa karışıklığı yaratır. Çift-teminatlı bir hipotez, iki ayrı ilişkiyi tek bir hipotezin içine yerleştirir. Örneğin yoksulluk ve bir bölgedeki yüksek genç nüfus yoğunluğunun mülkiyet suçlarında artışa neden olduğunu söylediğimizde, bu çift-teminatlı bir hipotez olur. Şu ikisinden biri anlamına gelir: yoksulluk *veya* yoğun bir genç nüfus, mülkiyet suçlarına neden olmaktadır ya da *yalnızca* yoksulluğun yoğun genç nüfusla birleşmesi mülkiyet suçlarına neden olmaktadır. Eğer, bu "ikisinden biri" kastediliyorsa ve yalnızca bir bağımsız değişkenin etkisi söz konusuysa, hipotez testinin sonuçları kesin değildir. Örneğin, eğer bulgular yoksulluğun suça neden olduğunu ama genç nüfusun yoğun olmadığını gösteriyorsa, hipotez desteklenmiş midir? Eğer kastettiğimiz ikisinin birleşimiye, o zaman gerçekten tek tek herhangi birinin değil, yoksulluğun genç nüfus yoğunluğuyla aynı anda mevcut olmasının mülkiyet suçlarına neden olduğunu söylemekteyizdir. Eğer, bu birleşik anlamı kastediyorsak, o zaman hipotezimiz çift-teminatlı değildir. Çok net olmalı ve birleşim hipotezimizi açıkça ifade etmeliyiz. Bu birleşim hipotezini karşılayan terim *etkileşim etkisidir* (etkileşim etkileri ilerleyen bölümlerde ele alınmaktadır, ayrıca bkz. Şekil 6.4).

¹⁷ Bu terimle ilgili bir tartışma için bkz. Bailey (1987:43).

HİPOTEZ: Bir bölgedeki yoksulluk ve genç nüfus yoğunluğu mülkiyet suçlarında artışa neden olur.

ÇİFT-TEMİNATLI HİPOTEZ: Bu aşağıdaki üç şeyden birini ifade edebilir:

ETKİLEŞİM ETKİSİ: Bu aşağıdakilerin bileşimini ifade eder:

Şekil 6.4 Etkileşim Etkisine Karşı Çift-Teminatlı Hipotez

Nedensel Açıklamada Olası Hatalar

Herhangi bir kuramda (yani nedensel kuram, yorumlayıcı kuram veya ağ kuramı) iyi bir açıklama geliştirmek, sık rastlanan bazı mantık hatalarından kaçınmayı gerektirir. Bu hatalar, araştırmaya başlarken, nicel verileri yorumlar ve analiz ederken veya nitel verileri toplar ve analiz ederken gerçekleşebilir. Bu tür hatalar, ilk bakışta aldatıcı biçimde meşru görünebilir, fakat bir kez derinlemesine incelendiklerinde ciddi sorunlar içerdikleri fark edilen yanlışlar ya da yanlış açıklamalar olarak adlandırılabilir.

TOTOLOJİ. Totoloji, bir tür döngüsel akıl yürütmedir. Yeni bir şey söylüyormuş gibi görünürüz, ama aslında daireler çizmekte ve *tanımı gereği doğru* olan bir ifade ortaya koymaktayızdır. Totolojileri ampirik verilerle test edemeyiz. Örneğin, ABD Kongre üyelerinden biri ile ilgili bir haber dinledim. Kongre üyesi, çok daha fazla sayıda 14-15 yaşındaki genç, i yetişkin mahkemelerine gönderecek olan yeni bir ceza yasasını savunuyordu. Neden önlem almayla değil de yalnızca sert yaptırımlarla ilgilendiği sorulduğunda, kongre üyesi saldırganların bu sayede suç işlemenin işe yaramadığını öğreneceklerini, bunun da önleyeceğini söyledi. İşe yarayan tek önlemin sert yaptırımlar olduğuna inanıyordu. Duyduklarım bana biraz tuhaf geldi. Dolayısıyla ben de iddiasını yeniden inceledim ve totolojik olduğunu (yani bir mantık hatası içerdiğini) fark ettim. Kongre üyesi cezanın özünde önlemle sonuçlandığını söylüyordu, çünkü *önlemi cezayla* aynı şey olarak tanımlamıştı. Mantıken cezanın önleme neden olduğunu, çünkü ağır cezaların birer önlem olduğunu söylüyordu. Siyasetçiler döngüsel akıl yürütmeye halkın kafasını karıştırabilirler, ama araştırmacıların bu tür çaptırmaları fark etmeleri ve onlardan kaçınmaları gerekir.

Ömek. Muhafazakar, belirli tavırları, inançları ve değerleri olan bir kişidir (daha az devlet müdahalesi, düşük gelir vergisi, güçlü bir ordu, kamu okullarında din dersleri, ayrımcılık karşıtı yasaların kaldırılması vb.). Daha az müdahale, güçlü bir ordu ve benzerlerini istemenin muhafazakarlığa *neden olduğunu* söylemek bir totolojidir. Günlük dilde ne söylediğimize pek dikkat etmeden, "Selim" muhafazakar biridir, *çünkü* daha az müdahale olması gerektiğine inanıyor" diyebiliriz. Bu nedensel bir açıklama gibi görünür, ama değildir. Tavrılar kümesi, Selim'i muhafazakar olarak etiketlemenin *gerekçelerinden* biridir, ama bu tavrılar Selim'in muhafazakarlığının *nedeni* olamazlar. Onun *tavırı muhafazakarlıktır*, o yüzden açıklama tanımı gereği doğrudur. O tavrıların muhafazakarlıkla ilintili olmadığını gösteren kanıtlar bulmak asla mümkün olmayacaktır.

TELEOLOJİ. Teleoloji, nihai bir amaç veya hedef tarafından yönlendirilen bir şeydir ve iki biçim alır. Birincisi, "Tanrının takdiri" olduğu için veya kapsayıcı, gizemli, görünmeyen ve bilinmeyen bir güç nedeniyle gerçekleşen olaylarla ilintilidir. Başka bir deyişle, bir olay görünmeyen, bilinmeyen hâkim bir güç onun gerçekleşmesi gerektiğini önceden kararlaştırdığı için gerçekleşir. Bir şeyin, bir tür kadiri mutlak bir içsel tinin veya örneğin toplumun, "ulusun ruhu" ya da onun "yazılı kader"ine bağlı olarak belli bir yönde geliştirmiş olduğu *Geist*'in (tinin Almancası) "doğal dışavurumunun" bir parçası olduğu için gerçekleştiğini söylemek teleolojidir. İnsan doğasını bir neden olarak kul-

* Dilde akıcılık sağlamak ve okumayı kolaylaştırmak amacıyla, orijinal kitapta kullanılan Sally ismi yerine, varsayımsal Türkçe bir isim tercih edilmiştir.

lanmak, "Suç insan doğasındadır" demekte olduğu gibi, teleolojidir. Birileri "ideal bir toplum"a veya bir ütopyaya doğru ilerlemekte olduğumuzu ve bu ilerleyişin bugün gerçekleşen olayları açıkladığını söylediği zaman teleoloji söz konusudur.

Teleoloji, işlevsel argümanlarda da mevcuttur. Aile belirli bir biçim alır (örn. çekirdek), çünkü çekirdek aile, toplumsal sistemin sürekliliği için, bu sistemin "gereksinimlerini" karşılar demek, bir teleolojidir. Mantıken bu, toplumsal sisteminin uzak bir geleceğe dek varlığını sürdürmesi için ihtiyaç duyulan işlevsel gereksinimlerin bugün gördüğümüz aile biçiminin nedeni olduğunu söylemektir.

Teleolojiler, nedenselliğin zaman sıralaması koşulunu ihlal ederler. Gerçekte hiçbir bağımsız değişken yoktur, çünkü "nedensel faktör" son derecede belirsiz, uzak ve görünmezdir. Çoğu insan hedef odaklılığını (yani henüz gerçekleşmemiş bir şeyin arzulanmasını) teleolojiyle karıştırır. Bir hedefin, bir eyleme neden olduğunu söyleyebiliriz; örneğin, bir dersten A alma hedefim iyi bir not almama neden olmuştur. Bilinçli hedefim ya da arzum, haklı bir neden olabilir ve teleolojik olmayabilir. Bunu göstermek için, nedensel zincirin ana hatlarını çizmem gerekir. İlk olarak, benim zihinsel durumumu (örn. hedeflerim, arzularım veya özlemlerim) ampirik olarak ölçülebiliriz. Bu hem ampirik bulgulara hem de zamansal sıralama meselesine açıklık kazandırır. İkinci olarak, zihinsel durumum, ders çalışmak (bir ara değişken) gibi belli davranışlarda bulunmama neden olan bir motivasyon olabilir. Ders çalışma davranışı, gelecekteki bir olayın (bir ders notu) gerçekleşme olasılığını arttıracaktır. Bilinçli insani hedefler, Tanrı buyruğundan, bir toplumun *Geist'*inden veya sistemin gereksinimlerinden farklıdır –bunları ampirik olarak ölçemeyiz, zaman içinde sabit bir varlık sergilemezler ve daima ne gerçekleşirse ona uyarlara.

Örnek. 'Çekirdek aile, Batılı sanayi toplumlarında hakim aile biçimidir, çünkü toplumun ayakta kalması için işlevseldir.' İfadesi, yapısal işlevsel kuramın test edilemeyen teleolojik ifadelerindendir. Mantığı, "toplumun ayakta kalması"nın" belli bir "aile biçiminin gelişimine" neden olduğunu söylemektedir, ancak bir toplumun ayakta kalıp kalmadığını gözlemleyebilmemizin tek yolu, bunu, toplumun belli bir aile biçimine sahip olmuş olması gerçeğini takiben veya onun bir sonucu olarak gözlemlemektir. İşte başka bir teleolojik ifade örneği: *Büyük bir küresel güç olmak, ABD'nin kaderinde olduğu için on dokuzuncu yüzyılın başlarında Batı sınırından binlerce göçmenin [ülkeye] girdiğini görüyoruz. Bu, ABD'nin, 1920-1945 arasında "büyük bir küresel güç haline gelmesinin", 1850-1890 arasındaki "batıya göçe" neden olduğunu söylemektedir. Nedensel ilişkilerde gözlemlenmesi mümkün olmayan benzer öteki terimler gibi (örn. "Tanrının takdiri") muğlak bir terim olan kaderi kullanmaktadır.*

EKOLOJİK YANILGI. Ekolojik yanılğı, analiz birimlerinin yanlış eşleştilmesinden kaynaklanır. Haklarında ampirik bulgulara sahip olduğumuz birimler ile genel ifadelerde bulunmak istediğimiz birimler arasındaki zayıf bir uyuma işaret eder. Nihayetinde, bulguların izin verdiğini fazlasıyla aşan, dikkatsiz akıl yürütmelere ve genellemelere indirgenir. Ekolojik yanılğı, *daha yüksek veya kümelenmiş* bir analiz biriminde veri topladığımız, ama *daha düşük veya kümelenmemiş* bir birim hakkında bir şeyler söylemek istediğimizde gerçekleşir. Bu bir yanılğıdır, çünkü bir analiz biriminde olanlar her zaman başka bir analiz birimi için geçerli olmaz.¹⁸ Dolayısıyla, büyük kümeler (örn. kurumlar ve ülkelerin bütünü) hakkında veriler toplayıp verilerden bireylerin davranışı hakkında sonuçlar çıkardığımızda, ekolojik bir yanılğı üretmekteyizdir. Bu hatadan kaçınmak için bir açıklamada kullandığımız analiz biriminin, hakkında veri topladığımız birimle aynı veya ona çok yakın olduğundan emin olmamız gerekir (bkz. Örnek Kutusu 6.2 Ekolojik Yanılğı).

Örnek Kutusu 6.2 Ekolojik Yanılğı

Araştırmacılar, Émile Durkheim'ın *İntihar* ([1897] 1957) adlı ünlü çalışmasını, grup verilerini, bireysel düzeydeki veriler gibi ele alma ekolojik yanılığına düşmekle eleştirmişlerdir. Çalışmada, Durkheim on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da Protestan ve Katolik bölgelerdeki intihar oranlarını karşılaştırmış ve gözlemlenen farklılıkları, iki dine mensup insanların inançlarının ve pratiklerinin birbirine benzememesiyle açıklamıştır. Protestanlar arasında Katoliklerden daha yüksek intihar oranları görüldüğünü, çünkü Protestanların daha bireyci olduklarını ve toplumsal bütünleşmelerinin daha zayıf olduğunu söylemiştir. Durkheim ve erken dönem araştırmacıların elinde sadece bölge bazlı veriler vardı. İnsanlar aynı dinden insanlarla birlikte oturma eğilimi taşıdığı için, Durkheim bireyler için grup (yani, bölge) düzeyinde veriler kullanmıştı.

Daha sonraki araştırmacılar (van Poppel & Day, 1996) on dokuzuncu yüzyıl intihar oranlarını bazı yerler için buldukları birey bazlı verilerle yeniden incelediler. Ölüm kayıtlarını karşılaştırdılar, resmî ölüm sebebine ve dine baktılar, ama buldukları sonuçlar Durkheim'inkilerden farklı oldu. Görünüşe göre, o zamanki yerel yetkililer farklı dinlerden insanların ölümlerini farklı kaydediyorlardı. Katolikler arasında intihar karşıtlığı ahlaken çok güçlü olduğu için, ölüm nedeni olarak "belirtilmemiştir" kaydını bu mezhepten olanlarda çok daha sık kullanıyorlardı. Durkheim'ın genel kuramı doğru olabilir, ancak onu test etmekte kullandığı bulgular zayıftı çünkü bireylerin eylemlerini açıklamaya çalışırken grup düzeyinde kümelenmiş verileri kullanmıştı.

Örnek. Tomsville ve Joansville kasabalarının her birinde yaklaşık 45.000 kişi yaşamaktadır. Tomsville'de yüksek gelirli insanların oranı fazladır. Kasabadaki hanelerin yarısından fazlasının aile gelirleri 160.000 ABD dolarının üzerindedir. Kasabada ayrıca aynı büyüklükteki diğer tüm kasabalardakinden

¹⁸ Gözlemleri kümeleme ve nedensel sonuçlar çıkarma genel meselesi, kısmen teknik anlamda Blalock (1982:237-264) ve Hannan (1985) içinde tartışılmaktadır. O'Brien (1992) ekolojik yanılğının düzeyler ve analiz birimlerinin karıştırıldığı ve aşırı genellendiği bütün bir mantıksal yanılğular gruplarından biri olduğunu ileri sürer.

daha fazla kayıtlı motosiklet bulunmaktadır. Joansville kasabasında ise çok sayıda yoksul insan vardır. Hanelerinin yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ayrıca aynı büyüklükteki diğer tüm kasabalardakinden daha az kayıtlı motosiklet bulunmaktadır. Ancak yalnızca bu bilgiye dayanarak, zengin insanların motosiklet sahibi olması olasılığının daha yüksek olduğunu veya bulguların aile geliriyle motosiklet sahipliği arasında bir ilişkiye işaret ettiğini söylemek bir *yanılgıdır*. Bunun nedeni, Tomsville'deki veya Joansville'deki hangi ailelerin motosiklet sahibi olduğunu bilmememizdir. Kasabaların bütünü hakkında yalnızca iki değişkeni biliyoruz –ortalama gelir ve motosiklet sayısı. Değişkenleri gözlemlerken kullandığımız analiz birimi, bir bütün olarak kasabadır. Belki de Tomsville'deki düşük orta gelirli ailelerin hepsi, bir motosiklet kulübüne üyedir ve kulüpte tek bir yüksek gelirli aile bile yoktur. Ya da belki de Joansville'de bir zengin ve beş yoksul ailenin motosikleti vardır. Ailelerin motosiklet sahibi olmasıyla aile geliri arasındaki ilişki hakkında bir şey söylemek için kasabaların bütünü değil, aileler üzerine bilgi toplamamız gerekir.

İNDİRGEMECİLİK. Yanlış eşleştirilmiş analiz birimleri ve bulgularla özensiz bir akıl yürütmenin neden olduğu bir diğer sorun indirgemeciliktir, buna aynı zamanda *eşdeğersizlik yanılgısı* da denir (bkz. Örnek Kutusu 6.3 İndirgemecilik Hatası). Bu hata, bir araştırmacı makro-düzey olayları belirli bireyler hakkındaki bulguları kullanarak açıkladığında gerçekleşir. Bir araştırmacı, *daha alt-düzey* veya *kümelenmemiş* bir analiz birimini gözlemlediği, ama *daha üst-düzey* veya *kümelenmiş* birimlerin işleyişleri hakkında açıklamalar yaptığı zaman, indirgemecilik hatasına düşer. Bir anlamda ekolojik yanılgıdaki yanlış eşleştirme hatasının, ayna imgesidir. Bireylerin nasıl davrandığıyla ilgili verilere sahip olan, ama makro düzey birimlerin dinamikleri hakkında konuşmak isteyen biri bu hataya düşer. Bu, çoğunlukla somut bireyler üzerine veri toplamak daha kolay olduğu için gerçekleşir. Ayrıca, makro düzey birimlerin işleyişi daha soyut ve belirsizdir. Lieberman bu hatanın tutarsızlık, çelişki ve kafa karışıklığına neden olduğunu öne sürmüştür. Etkili bir dille şunları yazmıştır (1985:108, 113-114):

Daha alt-düzey birliktelikler, daha üst düzeyde işleyen süreçlerle ilgili bir önermenin geçerliğini belirlemekte işe yaramaz. Aslına bakılırsa, alt-düzey analizden üst-düzey yapıya dair işe yarar hiçbir bilgi elde edilemez... Eğer daha üst-düzey süreçler ve olaylarla ilgiliniyorsak, bunun nedeni onların yalnızca alt birimleri toplayarak elde edilemeyecek olan ayırt edici nitelikleri bulunduğunu bilerek hareket etmemizdir.

Örnek Kutusu 6.3 İndirgemecilik Hatası

Metodolojik indirgemecilik olarak da adlandırılan indirgemecilik hatası, “Toplumsal ölçekli olgular, bireysel ölçekli olgularla ifade edildiklerinde” gerçekleşir. “... Suçla ilgili sorular, suça iştirak eden bireylerle ilgili sorulara dönüşür...” (Longino, 2014:130). Birimler ve analiz düzeyleri birbiriyle karıştırıldıklarında, bu bir hata haline gelir. Yasal, cezai yaptırım perspektifi, suç davranışına iştirak eden bireyleri tespit etmeye, yakalamaya ve yargılamaya odaklanır. Sosyal bilim perspektifi ise suç oranlarının neden bazı topluluklarda ya da toplumsal gruplarda diğerlerine oranla daha yüksek olduğunu açıklayan toplumsal koşulları veya faktörleri tespit etmeye ve ölçmeye önem verir. Cezai yaptırımla ilgili çoğu soru bireysel düzeyle ilişkilidir (örn. Sally Smith Gene Jones’ı öldürdü mü, öldürdüyse neden?). Çoğu toplumsal araştırmacı popülasyon düzeyindeki soruların yanıtlarını arar (örn. Neden ABD’deki suç oranı, İsviçre’den daha yüksektir ya da Chicago’da New York’ta olduğundan çok daha yüksektir?) İndirgemecilik hatasından kaçınmak için, birimler/düzyerler üzerine sağlıklı bir şekilde düşünmeli ve onların tutarlı olmasını sağlamalıyız. Longino’nun (2014: 113) dikkat çektiği gibi, “Gruplar arası farklılıklarla ilgili sorular, popülasyon düzeyindeki farklılıkla ilgili sorulardır. Bireyler arası farklılıklarla ilgili sorular, bireyleri etkileyen faktörlerdeki farklılıklarla ilgili sorulardır.” İndirgemeci düşünce, suç oranlarını (yani popülasyon farklılıklarını) bir bireyin genetik yapısı, çocuklukta istismara uğraması ve şiddet içerikli medya mesajlarına maruz kalması gibi bireysel-düzeydeki farklılıklardan kaynaklanıyormuş gibi açıkladığımızda gerçekleşir.

Genetik bilimindeki gelişmelerle ilgili haberler, belli toplumsal meseleler hakkındaki ilgili indirgemeci düşünceleri pekiştirebilir. Bazı insanlar “cinayet geni” aramak için indirgemeci düşünceleri kullanmayı toplumsal-popülasyon düzeyinde işleyen faktörleri irdelemeye tercih ederler. Phelan, Link ve Feldman (2013) genetikteki ilerlemelerle ilgili haberlerin, indirgemeci düşüncüyü cesaretlendirip cesaretlendirmedikini bulmak için, ırk ve sağlık hakkında bir tarama deneyi yapmıştır. Genetik kalp krizi riskindeki belli bir ırksal farkla ilgili kısa bir haber okuyan insanların, diğerlerine göre insanlar arası biyolojik ırksal farklılıklara inanmalarının daha olası olduğunu bulmuşlardır. Bazıları, Genom Devrimi’nin, yani insan genomlarıyla ilgili araştırmaların, on dokuzuncu yüzyılın başlarında popüler olup sonradan itibarını yitiren ve insanlar arası farklılıklarla ilgili ırkçı bir kuram olan Öjenik’in yeniden canlanmasını teşvik edeceğinden korkmaktadırlar. Genetik alanında çalışan bilim insanları bir toplumun toplumsal, kültürel, ırksal kategorilerini genetik temelli popülasyon farklılıklarıyla ilişkilendiren kimseler değildir. Panofsky ve Bliss (2017), genetik araştırma makalelerini irdeleyerek ve genetik alanında çalışan bilim insanlarıyla görüşerek bu “molekülerleşen ırk tezi”ni test etmiştir. Bilim insanlarının kullanmış oldukları genetik popülasyon sınıflandırmalarında neredeyse hiç ırksallaştırmaya rastlamamışlardır. Aksine, eski Öjenik fikirleri (yani belli ırksal kategorilerdeki insanların genetik olarak şiddete eğilimli olduğu düşüncesini) yeniden canlandıran indirgemeci düşünce, aşırı basite indirgenmiş haberlerden, genetik bilimi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamaktan ve insanlar arasındaki asli-biyolojik ırksal farklılıklarla ilgili toplumsal-kültürel inançlardan kaynaklanmaktadır.

“Popülasyon düzeyindeki farklılıklarla ilgili soruları yanıtlamak için... bireysel farklılıklara odaklandığımızda” indirgemecilik hatasına düşmemiz daha olasıdır, çünkü düzeyleri birbiriyle karıştırarak, “İnsanların içinde... gezindikleri popülasyon düzeyindeki fırsat ve sınırlılık yapılarını gözden kâçırmız” (Longino, 2014: 119).

Ekolojik yanılıda olduğu gibi indirgemecilik hatasından da kaçınmak için, açıklamamızdaki analiz birimlerinin haklarında bulgulara sahip olduğu-muz analiz birimlerine çok yakın olmalarını sağlamalıyız. Analiz birimleri hakkında dikkatlice düşünmekte ya da verileri kuramla sıkı sıkıya eşleştirmekte başarısız olduğumuzda, ekolojik yanılıya ya da indirgemecilik hatasına düşebiliriz. Bu hatalar, bir araştırma sorusuna uygun verilerimiz olmadığında ve verilere dayanarak ciddi anlamda aşırı genellemeler yaptığımızda gerçekleşebilir.

Ampirik olarak incelediklerimizden farklı analiz birimleri hakkında varsayımlarda bulunulabiliriz. Bu nedenle bireyler hakkındaki araştırmalar, bireylerin bir dizi toplumsal kurum içinde hareket ettiği varsayımına dayanır. Toplumsal kurumlarla ilgili araştırmaları da bireysel davranış üzerine temellendiririz. Pek çok mikro-düzey birimin bir araya gelerek makro-düzey birimleri oluşturduğunu biliriz. Asıl tehlike, bireyler gibi mikro birimlerin davranışını toplumsal kurumlar gibi makro birimlerin eylemlerini açıklamak için kullanmaya sürüklenmenin kolay olmasıdır.

Belli bir düzeydeki birimler arasında olanlar, başka analiz düzeyleri için geçerli olmak zorunda değildir. Sosyal bilimlerde, bireyin ötesinde ayrı bir toplumsal gerçeklik düzeyinin var olduğu inancına dayanır. Bu düzeyle ilgili açıklamalar, tekil bireylerin ötesine geçen veriler ve kuramlar gerektirir. Makro birimler arasında var olan nedenleri, etkileri, yapıları veya süreçleri; bireysel davranışa indirgeyemeyiz.

Örnek. I. Dünya Savaşı neden oldu? Bir Sırp, 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun arşidüklerinden birini vurduğu için olduğunu duymuş olabilirsiniz. Bu indirgemeciliktir. Evet, suikast bir faktördü, ama uluslararası bir makro-politik olay -savaş- bir bireyin özgül bir eylemine indirgenemez. Eğer öyle olsaydı, o sabah suikastçının çalar saati çalıştığı ve onu uyandırdığı için savaş çıktığını da söyleyebilirdik. Eğer saat çalışmasaydı, suikast falan olmayacaktı, demek ki savaşa çalar saat neden olmuştur! Olayın, yani I. Dünya Savaşı'nın nedeni, çok daha karmaşıktı ve tarihin bir noktasında bir araya gelen pek çok toplumsal, siyasi ve ekonomik etkiden kaynaklanmıştı. Belli bireylerin eylemlerinin bir rolü vardı, ama bunlar makro etkilerle karşılaştırıldığında çok küçüktü. Bireyler olayları etkiler, olaylar da nihayetinde, büyük ölçekli toplumsal etkiler ve örgütlenmelerle birleşerek, başka olayları etkiler ve ülkeleri harekete geçirir, ama bireysel eylemler tek başına neden değildir. Dolayısıyla, suikast gerçekleşmiş olmasaydı bile o sıralarda büyük olasılıkla bir savaş patlak verirdi.

SAHTELİK. Değişkenler arasındaki bir ilişkiyi, *sahte* olarak adlandırmak onun, yanlış olduğu bir serap olduğu anlamına gelir. Araştırmacılar sahte bir ilişki bulduklarını düşündüklerinde heyecanlanırlar. Bu, dünyanın göründüğünden daha karmaşık olduğunu açığa vurur. İki değişken arasındaki herhangi bir birliktelik sahte olabileceği için iki değişkeni bağdaştırırken dikkatli

davranınız; daha fazla incelendiğinde, bu birlikteliğin nedensel ilişkisinin temeli olmadığı anlaşılabilir. Sıcak bir günde yol üzerinde bir su birikintisi görmek gibi bir yarulsama olabilir.

Sahtelik, iki değişken arasında bir birliktelik görüldüğünde, ama bu iki değişken, gerçek neden görünmeyen üçüncü bir faktör olduğu için, birbirleriyle nedensel olarak bağlantılı olmadıklarında gerçekleşir (bkz. Örnek Kutusu 6.4 Pasaport Sahibi Olmak Sizi Tip 2 Diyabetten Korur Mu?). Üçüncü değişken, hem görünürdeki bağımsız değişkenin hem bağımlı değişkenin nedenidir. Gözlemlenen birlikteliği açıklar. Nedensellik koşulları açısından, görünmeyen üçüncü faktör, daha güçlü bir açıklama alternatifini temsil eder.

Örnek Kutusu 6.4 Pasaport Sahibi Olmak Sizi Tip 2 Diyabetten Korur mu?

Pasaport sahipliği ABD’de geniş çeşitlilik gösterir. Bazı eyaletlerde insanların çoğunluğun pasaportu vardır (örn. New Jersey: %68, New York: %62, California: %60). Diğer eyaletlerde ise insanların sadece yaklaşık yüzde 25’inin pasaportu vardır (örn. Mississippi, Batı Virginia, Kentuck, Alabama ve Arkansas). İlginç bir şekilde, bir eyaletteki pasaport sahipliği oranı, eyaletteki Tip 2 Diyabet oranıyla yüksek bir negatif korelasyon sergiler. Bu pasaport sahibi olmanın kişiyi diyabete yakalanmaktan koruduğu anlamına mı gelir?

Korelasyonlar neden değildir. Sahte olabilirler, yani bir üçüncü faktörden kaynaklanabilirler. Dolayısıyla, güçlü bir korelasyona rağmen pasaport sahipliği diyabeti engellerebilir. Pasaport sahibi olmak gelir ve eğitim seviyesiyle güçlü bir korelasyona sahiptir. Yüksek gelirli ve daha eğitilmiş insanların harcayabilecek daha fazla paraları ve daha geniş ilgi alanları olduğunu biliriz; bu nedenle, düşük gelirli, daha az eğitilmiş insanlara kıyasla ABD dışına seyahat etme ve pasaport sahibi olma olasılıkları daha fazladır. Bir kişinin geliri ve eğitim seviyesinin Tip 2 diyabet olma ihtimaliyle de güçlü bir korelasyonu vardır. Bunun nedeni yüksek gelirli, iyi eğitilmiş insanların aynı zamanda sağlıklı yiyeceklere, daha çok tıbbi bilgiye, daha iyi bir sağlık sigortasına erişimlerinin, düşük gelirli ve daha az eğitilmiş insanlara kıyasla daha fazla olmasıdır. Gelir ve eğitim seviyeleri hem pasaport sahipliğini hem diyabet oranlarını açıklayabilir, ancak pasaport-diyabet korelasyonu sahtedir (Kaynak: “The Greatest Pasaport Divide,” [En Büyük Pasaport Eşitsizliği], <https://www.theatlantic.com/national/archive/2011/03/americas-great-passport-divide/72399/>).

İstatistiksel korelasyonlar ampirik açıdan sağlam fakat son derece yanıltıcı olabilirler, eğer istatistiksel ilişkiyi nedenle karıştırırsak. Bir web sitesi bize istatistiksel ilişkiler hakkında daha derinlemesine düşünmeyi öğretmek için hiçbir anlam içermeyen yüksek korelasyonları toplamaktadır. Aşağıda ampirik açıdan doğru fakat nedensel ilişkiler açısından anlamsız olan bu yüksek korelasyonlardan (.90 üzeri) birkaç tanesi bulunmaktadır:

- ABD’de kişi başı mozzarella peyniri tüketimi ve ABD’de verilen mimarlık doktorası diplomaları sayısı (.959)
- ABD’de kişi başına margarin tüketimi ve Maine eyaletindeki boşanma oranı (.993)
- ABD’de balıkçı teknelerinden düşerek boğulan insanların sayısı ve Kentuck eyaletindeki boşanma oranları (.952)
- ABD’deki bal-üretim kolonileri ve Vermont eyaletindeki boşanma oranı (.938)
- Kendini asarak, iple boğarak ya da nefessiz bırakarak intihar eden insanların sayısı ve North Carolina eyaletindeki avukatların sayısı (.994)
- ABD’de satılan Japon arabalarının sayısı ve ABD’de otomobil kazası yaparak intihar eden insanların sayısı (.936).

Kaynak: <http://www.tylergiven.com/spurious-correlations>

Sahte sonuçlar, politik kararları yanlış yönlendirebilir. Örneğin, onlarca araştırma lisede okurken bir işte yoğun saatler çalışan (haftada 20 saat ya da fazla) öğrencilerde, daha düşük notlar, yasadışı uyuşturucu kullanımında artış ve çocuk suçluluğu gibi olumsuz etkiler tespit etmiştir. Sayıca fazla bu araştırmalar, yetkilileri lise öğrencilerinin okul döneminde dışarıda çalışabilecekleri saatleri sınırlandıran politikaları uygulamaya geçirmeye yöneltmiştir. Patemoster vd. (2003), araştırmaların, yoğun mesainin zararlı etkilerin nedeni olduğuna dair ortak kabulünü sorgulamıştır. Çalışmaya başlayacak öğrencilerin geçmişlerindeki ve toplumsal ortamlarındaki "eleme etkilerinin" ya da farklılıkların asıl neden olabileceğini belirtmişlerdir. Ardalan etkilerini istatistiksel olarak kontrol altına aldıktan sonra, şu sonuca varmışlardır: "Yoğun okul dönemi mesaisiyle çocuk suçluluğu sorunu arasındaki ilişki büyük ölçüde sahtedir... yoğun mesai gençler için zararlı olmayabilir" (Patemoster vd., 2003: 325).

Tablo 6.2 Açıklama Hatalarının Özeti

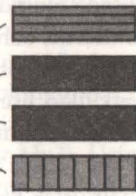
HATA TÜRÜ	KISA AÇIKLAMA	ÖRNEK
Totoloji	İlişki tanım gereği doğrudur ve döngüsel akıl yürütme içerir.	Yoksulluğun nedeni, çok az paraya sahip olmaktır.
Teleoloji	Neden isabetsiz bir niyettir ya da zamansal sıralanması şaşırtıcıdır.	İnsanlar dini törenlerle evlenirler çünkü toplum böyle yapmalarını ister.
Ekolojik yanılğı	Ampirik gözlemler ifade edilen nedensel ilişkiye kıyasla çok yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir.	New York'ta yüksek bir suç oranı vardır. Joan New York'ta yaşar. Dolayısıyla, saatimi muhtemelen o çaldı.
İndirgemecilik	Ampirik gözlemler ifade edilen nedensel ilişkiye kıyasla çok düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir.	Steven işini kaybettiği ve yeni bir araba almadığı için, ülke uzun bir ekonomik durgunluğa girmiştir.
Sahtelik	Görünmeyen üçüncü bir değişken hem bağımsız hem bağımlı değişkenin asıl nedenidir.	Saç uzunluğu TV programlarıyla ilintilidir. Kısa saçlı insanlar futbol izlemeyi tercih ederler; uzun saçlı insanlar romantik hikâyeleri (Görünmeyen: Toplumsal Cinsiyet).

Ekolojik Yanılgı

Analiz
Düzeyi

İndirgeme Hatası

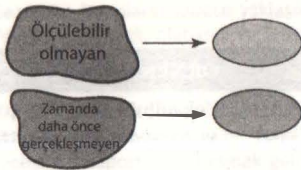

= Araştırmacı bu düzeyde açıklamalar yapar.

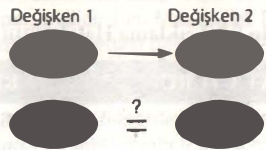

= Araştırmacı bu düzeyde bulgulara sahiptir.

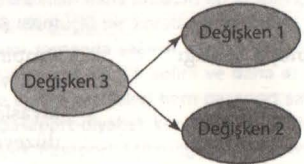
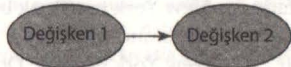
Teleoloji

Totoloji

Sahte İlişki

Şekil 6.5 Kaçınılması Gereken Beş Açıklama Hatası

Bir ilişkinin sahte olduğunu nereden anlarsınız? Gizemli üçüncü faktörün ne olabileceğini nasıl ortaya çıkarırsınız? Bir birlikteliğin sahte olup olmadığını test etmek için, istatistiksel teknikleri kullanmanız gerekecektir (bu kitabın ilerleyen sayfalarında tartışılmaktadır). Bunları kullanmak için bir kurama veya en azından olası üçüncü faktörlerle ilgili bir tahmine ihtiyacınız vardır. Sahtelik, halihazırda kullandığınız sağduyu mantığına dayanır. Örneğin, klima kullanımıyla külahta dondurma tüketimi arasında bir birliktelik olduğunu bilirsiniz. Eğer kullarımdaki klima sayısıyla her gün satılan külahta dondurma sayısını ölçseydiniz, daha fazla klimanın kullanımda olduğu günlerde daha fazla külahın satıldığına dair güçlü bir korelasyon bulurdunuz. Buna rağmen, külahta dondurma yemenin insanların klimalarını açmalarına neden olmadığını da bilirsiniz. Bunun yerine, her iki değişkene de üçüncü bir faktör

neden olmaktadır. Bunu dondurma tüketimi ve klima kullanımının yanı sıra günlük hava sıcaklığını ölçerek doğrulayabilirsiniz. Toplumsal araştırmada, rakip kuramlar pek çok meselede hangi üçüncü faktörlerin etkili olduğunu anlamamıza yardımcı olurlar (örn. suçun nedenleri veya savaşın ya da çocuk istismarının sebepleri).

Şimdi nedensel açıklamadaki kaçınılması gereken hatalardan hipotezlerle ilgili başka sorunlara geçebiliriz. Tablo 6.2’de başlıca hataların kısa bir özeti yer almaktadır. Şekil 6.5 ise bunları açıklamaktadır.

Araştırma Sorusundan Hipotezlere

Geniş bir konudan hipotezlere geçmek zordur, ama iyi formüle edilmiş bir araştırma sorusundan hipotezlere atlama mesafesi kısadır. Hipotezler iyi bir araştırma sorusunun içinde gizlidir. Buna ek olarak, hipotezler araştırma sorunlarına verilen geçici yanıtlardır.

Şu araştırma sorusu örneğine bakalım: “Evlenme yaşı boşanmayla ilintili midir?” Soru iki değişken içerir: “evlenme yaşı” ve “boşanma.” Bir hipotez geliştirmek için hangisinin bağımsız değişken olduğunu belirlemeliyiz. Bağımsız değişken evlenme yaşıdır, çünkü evlenme mantiken boşanmadan önce gelmelidir. İlişkinin hangi yönde olduğunu da sorabiliriz. Hipotez şöyle olabilir: “Evlenme sırasında yaş ne kadar küçükse, evliliğin boşanmayla sonuçlanması ihtimali o kadar yüksektir”. Bu hipotez araştırma sorusunu yanıtlar ve bir tahmin yapar. Araştırma sorusunu yeniden formüle edebileceğimize ve şimdi daha iyi odaklanabileceğimize dikkat edin: “Daha genç evlenen çiftlerin boşanma olasılığı daha mı fazladır?”

Bir araştırma sorusu için pek çok hipotez geliştirebiliriz. Aynı araştırma sorusundan çıkan başka bir hipotez şöyledir: “Evlilik sırasında eşlerin yaşları arasındaki fark ne kadar azsa, evliliğin boşanmayla sonuçlanması olasılığı da o kadar düşüktür”. Bu durumda, evlilik yaşı değişkenini farklı bir şekilde tanımlayabiliriz.

Bir ilişkinin bazı koşullar altında geçerli olduğunu, ama diğer koşullarda geçerli olmadığını belirten bir hipotezimiz olabilir. Lieberman’un (1985:198) dikkat çektiği gibi, “Verili bir nedensel önermenin faydasını değerlendirmek için o önermenin etkili olacağı koşulların net bir açıklamasının olması önemlidir”. Örneğin, bir hipotez şöyle der: “Evlenme sırasında eşlerin yaşı ne kadar küçükse, evlilik erken evlenmenin norm olduğu, birbirine sıkı sıkıya bağlı dindar bir topluluğun üyeleri arasında gerçekleşmediği takdirde, evliliğin boşanmayla sona ermesi ihtimali o kadar yüksektir.”

Bir araştırma sorusu ve hipotez formüle etmenin sabit aşamaları takip etmesi gerekmez. Geçici bir araştırma sorusu formüle edip ardından olası hipotezler geliştirebiliriz; bu hipotezler araştırma sorusunu daha kesin bir dille ifade etmemize yardımcı olur. Süreç etkileşimsel bir şekilde ilerler ve yaratıcı olmamızı gerekli kılar.

Şema 6.6 Nicel Araştırma Örnekleri

Çalışmanın atf bilgileri ve başlığı	Huang vd. (2011), "Immunizing against Prejudice: Effects of Disease Protection on Attitudes toward Outgroups-" [Önyargıya Bağışıklık Kazanmak: Hastalıktan Korunmanın Dış Gruplara Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi].	O'Brien vd. (2013). "Racism, Gun Ownership and Gun Control: Biased Attitudes in Whites May Influence Policy Decisions" [Irkçılık, Silah Sahipliği ve Silah Denetimi: Beyazlardaki Önyargılı Tutumlar Politika Kararlarını Etkileyebilir].	Miller (2013). "For the Win! The Effect of Professional Sports Records on Mayoral Elections" [Zafer İçin! Profesyonel Spor Sicillerinin Belediye Seçimleri Üzerindeki Etkisi].
Kullanılan metodolojik teknik	Deney	Anket (çevrimiçi)	Mevcut kayıtlar ve istatistikler
Konu	İnsanların dış grup üyeleri hakkında önyargı geliştirme biçimleri	Siyahlara yönelik beyaz ırkçılık, beyaz silah sahipliği ve silah denetimi seçenekleri	Bir şehrin spor takımının sicilinin insanların siyasi davranışları üzerindeki etkisi
Araştırma sorusu	Bir kişinin bulaşıcı hastalık korkusu önyargıya ve dış grup üyelerinden kaçınmaya dönüşür mü?	Beyaz siyah sahipliği ve silah denetimi beyazlar arasında kök salmış bir ırkçılığı yansıtır mı?	Bir şehrin spor takımının sicili insanların belediye başkanlığı seçimlerinde nasıl oy verdiklerini etkiler mi?
Test edilen temel hipotez	Kendilerine enfeksiyon ve hastalıktan korunma gerekliliği hatırlatılan katılımcılar, bunların hatırlatılmadığı katılımcılara kıyasla dış toplumsal gruplara karşı daha olumsuz görüşler sergilerler.	İrkçi görüşlere sahip beyazların silah sahibi olma ve silah kısıtlamalarına muhalefet etme ihtimalleri ırkçı olmayan beyazlara göre daha yüksektir.	Başarılı sicillere sahip spor takımlarının olduğu şehirlerin mevcut belediye başkanının makamını koruması yönünde oy kullanması olasılığı, başarısız bir sicile sahip spor takımlarının bulunduğu şehirlere göre daha yüksektir.
Temel bağımsız değişken(ler)	Bir katılımcıdan antibakteriyel bir el mendili kullanmasının ve gribin yayılmasını engelleyici önlemlerle ilgili bir şeyler okumasının istenip istenmemesi	Siyah karşıtı sembolik bir beyaz ırkçılığı ölçütü ve siyah karşıtı örtülü bir beyaz ırkçılığı ölçütü	ABD şehirlerinde, şehrin beysbol, basketbol ve futbol takımlarının galibiyet/mağlubiyet sicilleri, 1948-2009
Temel bağımlı değişken	Kişinin yedisi dış grup olan dokuz grup hakkındaki izlenimlerini bir "duygu termometresi"yle ölçmek	İki soru: Bir aile üyesinin silahı var mıydı ve bireyin evinde silahı var mıydı; ayrıca silah denetim politikaları ile ilgili fikirler hakkında iki soru	Bir belediye başkanlığı seçiminde, bir rakibe karşı yarışan mevcut belediye başkanına verilen oyların oranı
Analiz birimi	Birey	Birey	Şehir
Evren	Bütün bireyler	Yetişkin beyaz Amerikalılar	Bütün ABD şehirleri

Şema 6.7 Nitel Araştırma Örnekleri

Çalışmanın atıf bilgileri ve başlığı	Portacolone (2015). "Older American Living Alone: The Influence of Resources and Intergenerational Integration on Inequality" [Yalnız Yaşayan Yaşlı Amerikalılar: Kaynakların ve Kuşaklar Arası Bütünleşmenin Eşitsizlik Üzerindeki Etkisi].	Molotch, Freudenburg, & Paulsen (2000). "History Repeats Itself, but How? City Character, Urban Tradition, and the Accomplishment of Place" [Tarih Kendini Tekrar Eder, Ama Nasıl? Şehir Karakteri, Kentel Gelenek ve Mekanın Başarısı].
Kullanılan metodolojik teknik	Saha araştırması	Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma
Konu	Kentsel alanlarda yalnız yaşayan yaş almış kişiler	Şehirlerin özgün bir kentsel "karakter" geliştirme biçimleri
Araştırma sorusu	75 yaş üstü yalnız yaşayan kişilerin üçte birinin genel yaşam deneyimi nasıldır?	California'nın Santa Barbara ve Ventura şehirleri, ilk bakışta birbirlerine çok benzer görünmelerine karşın neden çok farklı karakterler geliştirmişlerdir?
Temellendirilmiş kuram	Nitel saha notlarının analizi aracılığıyla, yazar başlıca iki faktör tespit etmiştir: yalnız yaşayan yaş almış kişilerin yaşamlarını en çok etkileyen bu iki faktör, kaynakların miktarı ve toplumsal bütünleşme odaklı temaslardır. Bu faktörleri kullanarak dört yaşam durumu profili tanımlamıştır.	Araştırmacılar karakter ve gelenek konusunu işlemek için iki kavram kullanmışlardır: "geçici düzenleme" (çok sayıda faktörün etkileşimi) ve yapı (geçmiş olaylar müteakip olaylar üzerinde kısıtlamalar yaratır). Ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal faktörler bir araya gelerek özgün kültürel-ekonomik mekânlar üretirler. Benzer etkilerin bağlama bağlı olarak karşıt sonuçları olabilir.
Brikolaj	Araştırmacı 6 ay boyunca yaş almış kişilere "evlere yemek servisi" yaptıktan sonra, yaş almış kişilerle çalışan 16 yetkiliyle görüşmüştür. 75 yaş üstü yalnız yaşayan 47 kişinin yerini tespit etmiş ve onlarla açık uçlu görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler kişinin evinde olmuş ve genellikle yarım gün sürmüştür. Araştırmacı bu esnada görüşmeciyile, arkadaşlarla konuşmak, oyun oynamak ve TV izlemek gibi yapılandırılmamış faaliyetlere katılarak birlikte zaman geçirmiştir.	Yazarlar tarihi kayıtları, haritaları, fotoğrafları, resmi istatistiksel bilgileri ve görüşmeleri kullanmışlardır. Ekonomik ve toplumsal koşullara ek olarak, gönüllü dernekleri ve fiziksel materyalleri incelemişlerdir.
Süreç	Yalnız yaşayan yaş almış bireylerin günlük faaliyetleri ve rutinleri	İki şehirdeki farklı koşullar, petrol ve otoyollarla ilgili iki farklı ekonomik gelişme tepkisini tetiklemiştir. Ventura petrol ve otoyollar odaklı bir sanayi-istihdam tabanı oluşturmuştur. Santa Barbara ise her ikisini de kısıtlamış ve bunun yerine turizm endüstrisi yaratmaya odaklanmıştır.
Bağlam	San Francisco'daki çeşitli mahalleler	California sahilinin orta bölgelerinin son 100 yılı

Şunu merak ediyordunuz: Bir konudan test edebilir bir hipoteze geçme sürecinde kuramın yeri nedir? 3. Bölüm'den hatırlayacağınız gibi, kuram pek çok biçim alır. Araştırmacılar genel kuramsal başlıkları araştırma konuları için bir kaynak olarak kullanırlar. Kuramlar, değişkenlere dönüştürebileceğimiz kavramların yanı sıra, değişkenleri hep birlikte bir araştırma sorusuyla ilişkilendirmemize yardımcı olan mantığı veya mekanizmayı da temin ederler. Bir hipotez hem bir araştırma sorusunu yanıtlayabilir hem de bir kuramdan devşirilen test edilmemiş bir önerme olabilir. Bir hipotezi soyut, kavramsal bir düzeyde ifade edebilir veya daha somut, ölçülebilir bir biçimde yeniden tanımlayabiliriz.

Özgül araştırma örnekleri araştırma sürecinin parçalarını gözünüzde canlandırmanıza yardımcı olabilir. Üç nicel araştırma örneği için, Şema 6.6'yı; iki nitel araştırma için, Şema 6.7'yi inceleyebilirsiniz.

Sonuç

Bu bölümde, bir araştırmaya başlamak için gereken ön hazırlıkları gördünüz. Nitel ve nicel desenlerdeki farklılıkların bizi bir araştırma için nasıl farklı biçimlerde hazırlanmaya yönelttiğini gördünüz. Bütün araştırma türlerinde, bir konuyu daha özgül, odaklanmış bir araştırma sorusu şeklinde daraltmanız gerekir. Başlıca araştırma desenlerinin her biri, bir araştırma sorusunun ne zaman, nasıl daraltılacağı meselesiyle ilgili farklı bir biçime ve karar dizisine işaret eder. En etkili desenin ne olduğu seçtiğiniz konuya, araştırma sonuçlarınızı kullanım amacınıza, benimsediğiniz sosyal bilim yaklaşımına ve kendi varsayımlarınıza ve inançlarınıza bağlı olacaktır.

Nicel bir araştırma genellikle doğrusal bir izlek seçer ve nesnelliğe önem verir. Nicel araştırmada açık, standart prosedürler ve nedensel bir açıklama kullanırsınız. Pozitivist bir geleneğe dayalı pek çok bilim alanında mevcut olan bir değişkenler ve hipotezler dilini kullanırsınız. Süreç çoğunlukla dengelimidir ve veri toplamayı önceleyen, birbirinden ayrı bir dizi adım içerir: Konuyu daha odaklanmış bir sorusu şeklinde daraltın, muğlak kuramsal kavramları daha belirgin değişkenlere dönüştürün ve test edilecek bir veya daha fazla hipotez geliştirin. Gerçekte uygulamada, bir ileri bir geri gideceksiniz, ama genel süreç tek bir doğrusal yönde ilerler. Buna ek olarak, hipotez geliştirmede ve nedensel açıklamada mantık hatalarından kaçınmaya özel önem göstermeniz gerekir.

Nitel bir araştırmada doğrusal olmayan bir izleği takip eder ve doğal bir ortamın veya belli bir kültürel-tarihsel bağlamın ayrıntılarıyla haşır neşir olmaya önem verirsiniz. Çok daha az standart prosedürler veya açık adımlar bulunur ve çoğunlukla bir durum veya araştırma için hemen oracıkta teknikler geliştirmeniz gerekir. Vakaların ve bağlamların dili, sizi sahiçilik arayışın-

da belli olayları veya süreçleri ayrıntılı bir şekilde incelemeye yöneltir. Planlama ve desenle ilgili kararlar nadiren veri toplama öncesi ayrı bir aşamada verilir, bunun yerine veri toplamanın başlarında şekillenmeye devam ederler. Aslında verilerden öğrendiklerinize dayanarak belli bir odağa doğru yavaş, esnek bir evrimi destekleyen tümevarımcı nitel bir desen kullanırsınız. Temellendirilmiş kuram, veriler ve bağlam üzerine kesintisiz bir şekilde kafa yormanızdan doğar.

Nitel ve nicel ayırım, çoğunlukla abartılır. Genellikle katı bir ikilik gibi görünür.

Bir desenin müritleri, diğer desene dayalı araştırmaları kendi varsayımları ve standartları temelinde yargırlar. Nicel araştırmacı, kullanılan değişkenleri ve test edilen hipotezi bilmek ister. Nitel araştırmacı, insanlığı soğuk sayılara çevirmeye direnir. Deneyimli, sağduyulu bir toplumsal araştırmacı her bir araştırma deseni için kendi içinde anlar ve her birinin güçlü yanlarının ve sınırlılıklarının farkındadır. Toplumsal dünyayı daha iyi kavramaya ve anlamaya dönük nihai hedefimiz, her birinin bize sunduklarını takdir etmekten geçer.

Anahtar Terimler

Alternatif hipotez	İndirgemecilik
Ara değişken	Kritik deney
Bağımlı değişken	Nedensel hipotez
Bağımsız değişken	Niteleyiciler
Birinci-düzy yorumlama	Pratik mantık
Brikolaj	Sahtelik
Çift-teminatlı hipotez	Sıfır hipotezi
Değişken	Yineleme ilkesi
Doğrusal araştırma izleği	Teleoloji
Doğrusal olmayan araştırma izleği	Totoloji
Ekolojik yanılğı	Üçgenleme
Evren	Üçüncü-düzy yorumlama
Hipotezleri yanlışlama mantığı	Yeniden inşa edilmiş mantık
İkinci-düzy yorumlama	

Değerlendirme Soruları

1. Nitel araştırmacının yeniden oluşturulmuş mantıktan çok pratik mantığı kullandığını söylemenin içerimleri nelerdir?
2. Nitel araştırmanın doğrusal olmayan bir izleği takip ettiğini söylemek ne anlama gelir? Doğrusal olmayan bir izlek hangi açılardan değerlidir?
3. Bağımsız, bağımlı ve ara değişkenler arasındaki farkları tanımlayın.
4. Neden toplumsal araştırmada sonuçları *ispat* etmeyiz?

5. İlgilendiğiniz bir konu seçin ve onun için iki araştırma sorusu geliştirin. Her bir araştırma sorusu için analiz birimlerini ve evreni tanımlayın.
6. Eğer bir araştırmacı hipotezleri yanlışlama mantığını kullanıyorsa hangi iki hipotez kullanılır? Neden olumsuz bulgular daha önemlidir?
7. Şunları bağımsız ve bağımlı değişkenleri olan bir hipotez şeklinde ifade edin: "Bir kişinin bir yılda arabayla gittiği kilometre sayısı, kişinin benzin istasyonuna yaptığı ziyaretlerin sayısını etkiler ve değişkenler arasında olumlu bir tek yönlü ilişki vardır".
8. Nicel ve nitel araştırmacıların kişisel önyargıyı ve araştırmacıya güven meselesini ele alma biçimlerini karşılaştırın.
9. Nitel ve nicel araştırmacılar kuramı nasıl kullanırlar?
10. Nitel araştırmacıların verilerin yorumlanması meselesine nasıl yaklaşıtlarını açıklayın. Birinci, ikinci ve üçüncü düzey yorumlamaya başvurun.

7. Bölüm

Nitel ve Nicel Ölçüm

Kısacası ölçüm, kendi başına bir amaç değildir. Ölçümün bilimsel değeri, ancak hangi amaçlara hizmet etmesinin planlandığını, bilimsel ortamda hangi rolü oynamak üzere işe koşulduğunu, bir araştırmada hangi işlemleri gerçekleştirdiğini sorduğumuz araçsal bir perspektiften anlaşılabilir

Abraham Kaplan, The Conduct of Inquiry [Araştırma Yürütme], s. 171

Öğrenim Amaçları

- 7.1. Ölçümün önemini açıklamak
- 7.2. Nitel ve nicel ölçüm yaklaşımlarını birbirinden ayırt etmek
- 7.3. İki temel ölçüm sürecini anlatmak
- 7.4. Güvenilirlik ilkesini ve nasıl sağlanabileceğini anlatmak
- 7.5. Dört ölçüm düzeyini birbirinden ayırt etmek
- 7.6. Araştırmada ölçek ve indekslerin nasıl oluşturulacağını açıklamak

2018’de ABD’nin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi, BM’nin ABD’deki yoksullukla ilgili raporunda, ABD’nin gelişmiş dünyanın en eşitsiz ülkesi olarak adlandırılmasını eleştirmiştir. Şöyle demiştir: “Birleşmiş Milletlerin ABD’deki yoksulluğu irdelemesinin saçma olduğu aşîkar” (Bach, 2018). Yoksul kimdir ve yoksulluk hangi seviyededir? ABD hükümet yetkilileri, bu soruları yanıtlamak için 1960’larda yoksulluğu ölçecek yoksulluk sınırını oluşturdular. Yeni programlar (okul, sağlık, barınma yardımı vb. ile ilgili) yoksul insanlara, yani yoksulluk sınırının altındakilere yardım sağlayacaktı. Yetkililer, “yoksul” olmanın, bir ailenin yetersiz beslenmeyi önleyecek kadar gıdayı satın alamayacak denli yoksullaşmış olması anlamına geldiği fikriyle yola çıkmışlardı. O günkü araştırmalar, düşük gelirli insanların gelirlerinin üçte birini gıdaya harcamakta

olduklarını gösteriyordu. Yetkililer marketleri ziyaret ettiler, bir ailenin tüketmesi gereken düşük maliyetli besleyici gıdaların ne kadar tuttuğunu hesapladılar ve yoksulluk sınırını belirlemek için bu miktarı 3'le çarptılar. O tarihten itibaren, belirlenen sınır, her sene enflasyona göre ayarlanmaktadır. Brady (2003:70), 1990-2001 arasındaki yayınları incelemiş ve ABD'de yoksullukla ilgili araştırmaların yüzde 69,8'inin hükümetin resmi oranını kullandığını bulmuştur, ancak sayısız çalışma, ABD'deki resmi yoksulluk ölçümünde önemli eksiklikler belgelenmiştir. Ulusal Araştırma Kurulu, 1995'te bu ölçümün artık eskidiğini duyurdu ve kullanılmaya devam edilmemesi gerektiğini söyledi. Yoksulluk ölçümü keyfi bir gelir düzeyi belirler ve "yoksulluğun boyutunda nüfus grupları arasında ve coğrafi bölgeden coğrafi bölgeye görülen farklılıkları belirsizleştirir" (Brady, 2003:718). Yoksulluğun karmaşık doğasını kavramakta başarısız olur ve yeni ailevi durumları, yeni yardım programlarını, vergilerdeki değişiklikleri ve yeni geçim masraflarını hesaba katmaz. Kafa karışıklığını artıran, ABD ve diğer ülkeler arasında yoksullukta zamanla görülen azalmayı karşılaştıramayacak olmamızdır, çünkü her ülke, farklı yoksulluk sınırları kullanır. ABD yoksulluk ölçümünde yapılan her tür metodolojik iyileştirme daha fazla sayıda insanı yoksul olarak kabul etmekle sonuçlanacaktır, bu nedenle neredeyse hiçbir hükümet yetkilisi ölçümü değiştirmek istemiyor.

Ölçüm İhtiyacı

7.1. Ölçümün önemini açıklamak

Araştırmacılar olarak her gün zekayı ölçen Stanford Binet IQ Testi, ırksal ayrışmayı ölçen benzersizlik indeksi ve suç oranını ölçen standart suç ihbarları gibi ölçümlerle karşılaşırız. Ölçümlere bir hipotezi test etmek, bir açıklamayı değerlendirmek, bir kurama ampirik destek sağlamak ya da pratik bir meseleyi incelemek için ihtiyaç duyarız. Bu bölüm, toplumsal yaşamı – özgüven, siyasi iktidar, yabancılaşma ya da ırk ayrımcılığı gibi unsurları – ölçme biçimlerimize odaklanmaktadır. Hem nicel hem nitel araştırmalarda ölçüm yaparız, fakat nicel araştırmacılar ölçümle daha fazla ilgilidir. Nicel araştırmalarda, ölçüm araştırma sürecinin veri toplamadan önce gerçekleşen ayrı bir aşamasıdır. Nicel ölçümün özel bir terminolojisi ve teknik seti vardır, çünkü burada hedef, ampirik toplumsal dünyanın ayrıntılarını eksiksiz bir şekilde yakalamak ve sayılarda ne bulduğumuzu ifade etmektir.

Nitel araştırmalarda ölçüm yaparken genellikle ifadeleri, olayları ya da insanları kategorilere ayrıştırarak, sayıların alternatiflerini kullanırız. Cartwright ve Runhardt'ın (2014: 267) belirttiği gibi, "Tek bir birimi belli bir kategoriye yerleştirme kararı onlara uzunluk ya da gelir gibi bir sayı ya da nicelik atfetmek kadar ölçüm yapmak anlamına gelir." Süreç çoğu zaman tü-

mevarımcı olduğu için, nitel araştırmada ölçüm o kadar da ayrı bir araştırma aşaması değildir; verileri toplama süreciyle aynı anda yeni kavramları üretir ve ölçeriz. Ölçmek hızla atlayabileceğimiz (bir nesnenin yüksekliğini belirlemek için mezura kullanmak ya da bir nesneyi teraziye koyup ağırlığını test etmek gibi) bir tür esrarlı, teknik bir mesele değildir. Ölçüm toplumsal dünyayı algılama ve düşünme biçimimizle o dünyanın içinde bulduklarımız arasında yakın bir bağ kurar.

Kalitesiz ölçümler aksi takdirde başarılı olacak bir araştırmayı hızla mahvedebilir. Ölçümlerin gündelik hayatta da sonuçları vardır. Örneğin psikologlar ve diğerk uzmanlar, zekanın anlamı ve ölçümü konusunda aynı fikirde değildirlerdir. Okullarda, iş başvurularında ya da ırksal ya da miras alınmış herhangi bir üstünlük iddiası söz konusu olduğunda, birinin zekasını ölçmek için IQ "testleri" kullanılır, fakat zeka nedir? Bu tür IQ "testlerinin" çoğu sadece analitik akıl yürütme becerisini ölçer (yani kişinin soyut düşünme ve mantıksal çıkarım yapma yetisini), ancak başka zeka türleri olduğunu da biliriz: sanatsal, pratik, mekanik ve yaratıcı. Bazı insanlar, toplumsal-kişilerarası, duygusal, bedensel-kinetik, müzikal ya da mekansal zeka gibi çok daha başka zeka türlerinin de olduğunu ileri sürerler. Eğer zekanın pek çok türü varsa ama biz dar görüşlü davranarak sadece tek bir türü ölçüyorsak, okulların eğitim-öğretimi tanımlama ve geliştirme biçimini, işverenlerin çalışanları eleme, değerlendirme ve terfi ettirme biçimini, toplumun farklı beşeri yetenekleri değerlendirme biçimini kısıtlayabiliriz.

Bölümün başında işaret edildiği gibi, yoksulluğu ölçme biçimimiz insanların sayısız sosyal programdan (örn. barınma yardımı, gıda yardımı, sağlık sigortası ve çocuk bakımı) destek alıp almayacağını belirler. Bazıları insanların yetersiz beslenmeyi önlemek için gereken gıdaları satın alamadıkları takdirde yoksul olduklarını söyler. Bazılarıysa yoksulluğun ortalama (ortalayan) gelirin yarısından daha az yıllık gelire sahip olmak anlamına geldiğini söyler. Yine bazıları da *yoksulun* sağlık, güvenlik, uygun hijyen, barınma, giyinme, beslenme, ulaşım vb. asgari toplumsal ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelire dayalı "geçindirebilecek bir maaş"tan daha az kazanan birinin *yoksul* olduğunu söyler. Yoksulluğu ölçmek ile ilgili kararlar milyonlarca insanın yaşam koşullarını muazzam miktarda etkileyebilir.

Günlük yaşamlarımızda pek çok ölçüm kullanılır. Örneğin, bu sabah uyandığımda diyetimin iyi gidip gitmediğini görmek için banyodaki tartıya çıktım. Mont giyip giymeyeceğime karar vermek için termometreye göz attım. Sonra, arabama bindim ve yerleşkeye kadar yetecek benzinim var mı, kontrol ettim. Arabayı sürerken, ceza yememek için hız göstergesini izledim. Sabah 8.00 olduğunda ağırlık, ısı, benzin miktarı ve hızı ölçmüştüm – bütün bu ölçümler, fiziksel dünyayla ilgiliydi. Günlük yaşamda kullandığımız bu tür kesin, sağlam ölçümler doğa bilimlerinde kilit önemdedir.

Gündelik yaşamda fiziksel olmayan dünyayı da ölçeriz, ama bunlar o kadar kesin değildir. Bir restoranın yemeklerinin mükemmel olduğunu, Polat'ın gerçekten çok akıllı olduğunu, Kadriye'nin yaşama karşı olumsuz bir tavır bulduğunu, Jale'nin¹ gerçekten önyargılı olduğunu ya da dün geceki filmin çok fazla şiddet içerdiğini söylerken ölçüm yapmaktayızdır. Ancak, "gerçekten önyargılı" veya "çok fazla şiddet" gibi bu tür gündelik yargılar baştan savmadır ve kesin değildir.

Ölçüm duyularımızı da genişletir. Astronom veya biyolog, doğal görme becerisini genişletmek için teleskop ya da mikroskop kullanır. Ölçmek, insanların aksi halde görünmez olanı gözlemesine yardımcı olur, bir zamanlar görünmez ve bilinmez olan, ama kuram tarafından kestirilen şeyleri gözlemlememize olanak verir. Örneğin, manyetizmayı doğal duyularınızla göremez ve hissedemezsiniz. Manyetizma, fiziksel dünya ile ilgili bir kuramdan doğmuştur. Etkilerini dolaylı olarak gözlemleriz; örneğin, metal parçacıkları bir mıknatısa doğru hareket eder. Mıknatıs manyetik alanları "görmemize" ya da ölçmemize olanak verir. Duyularımızın aksine, bilimsel ölçüm daha hassastır, gözlemciden gözlemciye daha az değişiklik gösterir ve daha kesin bilgiler üretir. Bir termometrenin sıcaklık konusunda dokunarak ölçebileceğimizden daha net, kesin bilgiler verdiğini bilirsiniz. Aynı şekilde, iyi bir banyo tartısı size 5 yaşındaki bir kızın ağırlığı hakkında, onu havaya kaldırıp "ağır" ya da "hafif" diye nitelendirerek yapabileceğimizden daha net, sabit ve kesin bilgiler sağlar.

Bir şeyi ölçmeden önce, asıl ilgilendiğimiz ne olduğu konusunda zihnimiz açık olmalıdır. Bu temel ilkelerden biridir; ölçüm kafalarımızdaki fikirleri ampirik dünyada yaptığımız belli şeylerle bağlantılandırarak bu fikirlerin görülebilir olmasını sağlar. Doğa bilimciler pek çok kuram kullanırlar ve sıradan duyularla gözlemlenebilir olmayan çok küçük şeyleri (moleküller ya da böceklerin organları) veya çok büyük şeyleri (devasa jeolojik yerkabuğu tabakaları veya gezegenler) "görmek" için binlerce ölçüm icat etmişlerdir. Bütün araştırmacılar sürekli yeni ölçümler üretirler.²

Toplumsal araştırmada yaşı, cinsiyeti ve ırkı (örn. yaşla birlikte gelen fiziksel kısırlılıklar, her bir cinsiyetin bedensel özellikleri, cilt rengi ve göz şekli) kolayca görebiliriz, fakat toplumsal dünyanın çoğu unsurunu (örn. tutumlar, ideoloji, boşanma oranları, sapkınlık, toplumsal roller vb.) doğrudan gözlemlemek zordur. Aynen "görünmez" molekülleri ve yer çekimi kuvvetini dolaylı olarak ölçen doğa bilimciler gibi toplumsal araştırmacılar da toplumsal dünyanın gözlemlenmesi zor olan yönleri için çeşitli ölçümler üretmişlerdir.

¹ Dilde akıcılık sağlamak ve okumayı kolaylaştırmak amacıyla, orijinal metindeki yabancı isimlerin yerine varsayımsal Türkçe isimler kullanılmıştır (ç.n.)

² Duncan (1984:220-239) her şeyin ölçülmesi konusunda pozitivist bir perspektiften uyarılarda bulunmaktadır.

Nitel ve Nitel Ölçüm

7.2. Nitel ve nicel ölçüm yaklaşımlarını birbirinden ayırt etmek

İster nitel ister nicel olsun, toplumsal araştırmada verileri, fikirler ya da kavramlarla bağlantılandırırız. Araştırma verileri bir kavramın ampirik temsili-ridir. Ölçüm, verileri kavramlara bağlar, ancak ölçüm süreci verilerimizin ve araştırma yaklaşımımızın öncelikle nicel mi yoksa nitel mi olduğuna bağlı olarak değişiklik gösterir. Nicel ölçüm yaklaşımlarını nitel olanlardan ayıran üç özellik vardır.

İlk fark zamanlamadır. Nicel araştırmada, kavramlar üzerine kafa yorar ve onları veri toplama veya analizden önce ve ayrı bir planlama aşamasında özgül ölçüm birimlerine çeviririz. Nitel araştırmada, kavramları veri toplama aşamasındayken ölçeriz.

İkinci farklılık verilerle ilgilidir. Nicel bir araştırmada, sayılar şeklinde veriler üretecek teknikler kullanırız. Bu genellikle, tündengelimci bir mantıkla soyut fikirlerden özgül veri toplama tekniklerine ve tekniklerin ürettiği kesin sayısal bilgilere geçiş yapılarak gerçekleşir. Sayısal veriler, soyut fikirleri ampirik olarak temsil etmenin bir örnek, standart ve kompakt yollarından biridir. Nitel bir araştırmada, veriler bazen sayılar şeklinde gelir; daha çoksa yazılı veya sözlü kelimeler, eylemler, sesler, semboller, fiziksel nesneler veya görsel imgelerden (örn. haritalar, fotoğraflar ve videolar) oluşur. Nicel araştırmanın aksine, nitel bir araştırma gözlemlerin tümünü sayılar gibi tek bir ortak araca çevirmek yerine verileri farklı şekil, büyüklük ve biçimlerde bırakır. Sayısal veriler bilgileri standart ve kompakt bir formata dönüştürürken, nitel veriler hacimlidir, çeşitlilik gösterir ve standart değildir.

Üçüncü fark, kavramları verilerle ilişkilendirme biçimimizle ilgilidir. Nicel araştırmada, veri toplamadan önce kavramlar üzerine düşünür ve kafa yorunuz. Soyut kavramlarla ampirik veriler arasında köprü kuran ölçüm teknikleri seçeriz. Elbette verileri toplayıp irdeledikten sonra, zihnimizin şalterlerini indirmeyiz. "Veri geldiği sürece" yeni fikirler geliştirmeye devam edebiliriz, fakat bu ikincil önemde bir şeydir. Açıklıkla düşünülmüş kavramlarla işe başlar ve onları nasıl ölçebileceğimizi değerlendiririz. Toplanan veriler ise ilk kavramlarımızı bir şekilde "dondurur."

Nitel araştırmada da veri toplamadan önce kavramlar üzerine kafa yorunuz, ancak kullandığımız kavramların çoğu, veri toplama süreci esnasında ya da sonrasında geliştirip rafine ettiklerimizdir. Verileri ve kavramları eşzamanlı ve etkileşimsel bir şekilde yeniden irdeler ve üzerlerine düşünürüz. Veri toplarken aynı zamanda veri üzerine düşünmekte ve yeni fikirler geliştirmekteyizdir. Yeni fikirler yol gösterir ve yeni ölçüm yollarını akıllara getirir. Yeni ölçüm yolları da ilave verileri nasıl toplayacağımızı şekillendirir. Kısacası, fikirlerle veriler arasında kesintisiz, etkileşimsel bir süreç içinde köprü kurunuz.

Özetlemek gerekirse, nicel araştırmalarda veri toplamadan önce ölçüm üzerine düşünür ve kararlar alınız. Veriler standart, tek biçimli bir formattadır. Buna karşın, nitel bir araştırmada, düşüncelerimizin ve ölçüm ile ilgili kararlarımızın çoğu, veri toplama sürecinin ortasında gerçekleşir ve veriler çok çeşitli biçimler alabilirler.

Ölçüm Süreci

7.3. İki temel ölçüm sürecini anlatma

Ölçüm yaparken, zihinlerimizdeki görünmeyen bir kavramı, fikri ya da yapıyı, o fikri ampirik dünyada gözlemlememize aracılık eden bir teknik, süreç ya da prosedürle bağlantılandırırız.³ Nicel araştırmalarda, genellikle işe soyut fikirlerle başlar ve ampirik verilerle bitiririz. Nitel araştırmalarda veri toplarken verileri ve fikirleri harmanlarız, ancak, belli bir çalışmada, işler yoğunlukla bu genel ifadelerde söylenenlerden daha etkileşimseldir. Ölçüm yaparken başlıca iki süreçten faydalanırız: kavramlaştırma ve işlemselleştirme.

KAVRAMLAŞTIRMA. Kavramlaştırma soyut bir yapıyı alıp ona kavramsal ya da kuramsal bir tanım vererek rafine etme anlamına gelir. Kavramsal tanım, zihninizdeki bir fikrin, başka fikirler ya da yapılarla ilişkilendirilmiş belli kelimeler ya da kuramsal terimler kullanılarak ifade edilmesidir. Bir yapıyı net bir kavramsal tanıma dönüştürmenin sihirli bir yolu yoktur; bunu yapmak dikkatlice düşünmeyi, doğrudan gözlemlemeyi, başkalarına danışmayı, başkalarının söylediklerini okumayı ve olası tanımları denemeyi gerektirir.

İyi bir tanımın net, açık ve belirgin bir anlamı bulunur. Muğlaklık ya da belirsizlik söz konusu değildir. Bazı akademik makaleler anahtar kavramların kavramlaştırılmasına adanmıştır. Melbin (1978), *geceyi* bir sınır bölgesi olarak kavramlaştırmış, Gibbs (1989) *terörizm* kavramının anlamını incelemiş, Ball ve Curry (1995) *sokak çetesinin* ne anlama geldiğini ele almıştır. Esas mesele şudur: Sağlam açıklamalar geliştirmek için kavramların net ve muğlaklık içermeyen tanımlarına ihtiyacımız vardır.

Tek bir yapının birden çok tanımı olabilir ve insanlar tanımlar üzerinde anlaşmazlığa düşebilirler. Kavramsal tanımlar, kuramsal çerçevelerle bağlantılıdır. Örneğin bir çatışma kuramcısı, *toplumsal sınıflı* toplumdaki bir grup insa-

³ *Kavram, yapı ve fikir* terimleri kısmen birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır, ancak aralarında anlam farkları vardır. *Fikir*, herhangi bir zihinsel imge, düşünce ya da izlenimdir. Herhangi bir belirsiz izlenim, kanı ya da düşünceye gönderme yapar. *Kavram*, bir nesneler sınıfıyla ilgili genel bir nosyon veya genellenmiş bir fikirdir. *Yapı*, düşünce, fikirlerin, olguların ve izlenimlerin sistemli bir şekilde düzenlenmesidir. Burada *yapı* terimi kullanılıyor, çünkü bu terim muğlak kavramları alıp onları sistematik olarak düzenlenmiş fikirlere dönüştürmeye vurgu yapar.

nun sahip ya da yoksun olduğu iktidar ve mülkiyet olarak tanımlayabilir. Bir yapısal işlevselci, *toplumsal sınıfı* bir toplumsal statüyü, yaşam tarzını veya öznel kimliği paylaşan bireyler üzerinden tanımlar. İnsanlar tanımlar üzerinde anlaşmazlığa düşseler de bizim araştırmacılar olarak hangi tanımları kullanmakta olduğumuzu her zaman açıkça belirtmemiz gerekir.

Bazı yapılar (örn. yabancılaşma), son derece soyut ve karmaşıktır. Çok daha belirgin hale getirilebilecek (örn. insanın nerede yaşayabileceği hakkında çok az söz sahibi olduğunu hissetmesi) alt-düzey kavramlar (örn. iktidarsızlık) içerirler. Bazı yapılar ise somut ve basittir (örn. yaş). Bir yapının ne kadar karmaşık ve soyut olduğuna dikkat etmemiz gerekir. Örneğin, *yaş* gibi somut bir yapıyı tanımlamak (örn. doğumdan itibaren geçen yılların sayısı), *moral* gibi karmaşık, soyut bir kavramı tanımlamaktan daha kolaydır.

Ölçüm yapabilecek duruma gelmeden önce, ilgilendiğimiz şeyleri etrafındaki diğer şeylerden ayırmamız gerekir. Sağduyu bunu söyler. Neyi aradığınızı bilmezsek bir şeyi nasıl ölçebiliriz? Örneğin, bir biyolog kanser hücre-sini, onun ne olduğunu bilmeden, mikroskobu olmadan ve hücreyi mikroskop altında hücre dışı "maddelerden" veya "ufak tefek şeylerden" ayırt etmeyi öğrenmeden gözlemleyemez. Ölçüm süreci, yalnızca bir ölçüm aletine (örn. bir mikroskoba) sahip olmaktan fazlasını gerektirir. Ölçüm sürecinde üç şeye ihtiyacımız vardır: bir yapı, bir ölçüm ve ne aradığınızı biliyor olmak.⁴

Diyelim ki öğretmenlerin moralini ölçmek istiyorum. Önce *öğretmen moralini* tanımlarım. *Moral* yapısı ne anlama gelir? Değişken bir yapı olarak, moral farklı değerler alır –yüksek veya düşük moral, iyi veya kötü moral gibi. Sonra yapım için bir ölçüm üretirim. Bu, anket soruları, okul kayıtlarının incelenmesi veya öğretmenlerin gözlemlenmesi şeklini alabilir. Son olarak, morali anket sorularına verilen yanıtlardaki, okul kayıtlarındaki ya da gözlemlerdeki diğer şeylerden ayırt etmem gerekir.

Toplumsal araştırmacının işi doğa bilimcininkinden daha zordur, çünkü toplumsal ölçüm insanlarla konuşmayı veya onların davranışlarını gözlemlemeyi gerektirir. Gezegenler, hücreler veya kimyasalların aksine, insanların verdikleri yanıtlar ve sergiledikleri eylemler muğlak olabilir. İnsanlar, soru soruluyor veya gözlemleniyor olmaları gerçeğinin kendisine tepki verebilirler. Dolayısıyla, toplumsal araştırmacının yükü iki kat artar. Birincisi, net bir yapıya, iyi bir ölçüme ve aranan şeyi tanıma becerisine sahip olmamız gerekir. İkincisi, yalnızca bir araştırmacının ölçüm yapmaya çalıştığının bilinmesinden dolayı bile değişebilecek olan akışkan ve kafa karıştırıcı toplumsal yaşamı ölçmeye çalışmaktayızdır.

Öğretmen moralinin kavramsal tanımını ya da başlangıç için en azından taslak niteliğinde geçici bir tanımını nasıl yapabilirim? Gündelik yaşamda

⁴ Daha fazla tartışma için bkz. Grinnell (1987:5-18).

morali ne anlamda kullandığımı işe başlarım: "insanların bir şeyler hakkında nasıl hissettikleri" gibi muğlak bir şey. Bazı arkadaşlarıma morali nasıl tanımladıklarını sorarım, ayrıca ansiklopedik bir sözlüğe ve bir eşanlamlılar sözlüğüne bakarım. Bunlar "güven, şevk, canlılık, neşelilik, birlik ruhu, bir şeye dönük zihinsel durum" gibi tanımlar ortaya koyarlar. Kütüphaneye gider ve başkalarının bunu nasıl tanımladığını görmek için moral veya öğretmen morali üzerine araştırma literatürünü tararım. Eğer başka biri, zaten mükemmel bir tanım yapmışsa, onu ödünç alabilirim (tabii ki atıf yaparak). Eğer amaçlarıma uygun bir tanım bulamazsam, fikir edinmek için grup davranışı, bireysel-zihinsel durumlar vb. ile ilgili kuramlara dönerim. Farklı tanımları, tanım parçalarını ve ilgili fikirleri toplarken çekirdek fikrin sınırlarını görmeye başlarım.

Şimdi elimde pek çok tanım oldu ve bunları tasnif etmem gerekiyor. Tanımların çoğu, moralin bir canlılık, bir şeye dönük ruhsal, duygusal veya zihinsel bir durum ya da bir grup hissiyat olduğunu söylüyor. Yapımın iki uç noktasını birbirinden ayırırım. Bu, kavramı bir değişkene dönüştürmeme yardımcı olur. Yüksek moral güven, iyimserlik, neşelilik, birliktelik hisleri ve ortak yarar için güçlülere katlanma iradesiyle ilgilidir. Düşük moral bunun tam tersidir; güven eksikliği, kötümserlik, depresyon, toplumdan soyutlanma, bencillik ve başkaları için çaba göstermeye karşı isteksizliktir.

Öğretmen moraliyle ilgilendiğime göre, yapıyı öğretmenlere özel hale getirmek için onlar hakkında bilgi edinirim. İzlenebilecek stratejilerden biri, yüksek veya düşük öğretmen morali örneklerinin listesini yapmaktır. Yüksek öğretmen morali, okul hakkında olumlu şeyler söylemeyi, fazla mesaiden yakınmamayı veya öğrencilerle birlikte olmaktan zevk almayı içerir. Düşük moral, sürekli şikayet etmeyi, zorunlu olmadıkça okul etkinliklerine katılmamayı ya da başka işler aramayı içerir.

Moral, başka bir şeye dönük bir hisle ilgilidir; bir kişinin bir şeyle ilgili morali vardır. Öğretmenlerin his beslediği çeşitli "şeylerin" listesini yaparım (örn. öğrenciler, aileler, maaş, okul yönetimi, öteki öğretmenler, öğretmenlik mesleği). Bu, bir tanım geliştirirken çoğunlukla rastlanan bir sorunu ortaya çıkarır. Farklı öğretmen morali türleri mi vardır yoksa bu "şeylerin" hepsi tek bir yapının parçaları mıdır? Bu sorunun kusursuz bir yanıtı yoktur. Moralın farklı parçaları veya boyutları olan tek bir genel his mi olduğuna yoksa birçok farklı histen mi oluştuğuna karar vermem gerekir.

Benim yapım hangi analiz biriminde kullanılabilir: grup mu birey mi? Moral bireyin mi, grubun (örn. bir okul) mu, yoksa her ikisinin de mi özelliğidir? Amaçlarıma açısından moralin yalnızca insan grupları için geçerli olduğuna karar veririm. Bu bana analiz biriminin bir grup olacağını söyler: bir okuldaki öğretmenlerin tamamı.

Araştırdığım yapıyı ilgili diğer fikirlerden ayırt etmem gerekir. Benim öğretmen morali yapım, ilgili kavramlara nasıl benzerlik gösterir veya onlardan

nasil farklılaşır? Örneğin, *moral*, *ruh halinden* farklı mıdır? Ruh halinin moral- den daha bireysel ve geçici olduğuna karar veririm. Benzer şekilde moral, iyimserlik ve kötümserlikten de farklıdır. Moral, kolektif bir histir. İlgili inanç ve hislerin yanında gelecekle ilgili olumlu ya da olumsuz hisleri de içerebilir.

Kavramlaştırma bir yapının pek çok olası anlamı üzerine düşünme sürecidir. Şu ana dek, öğretmen moralinin yüksekten (iyimser, neşeli) düşüşe (karamsar, depresif) uzanan zihinsel bir durum ya da his olduğunu; moralin farklı boyutları bulunduğunu (öğrencilerle ilgili moral, öteki öğretmenlerle ilgili moral), bir grup özelliği olduğunu ve aylarca sürdüğünü öğrendim. Araştırmaya başladığım zamana göre, ölçmek istediğim şeyin çok daha belirgin bir zihinsel resmine sahibim. Eğer kavramlaştırma yapmasaydım, başlarken elimde olanı, "insanların bazı şeyler hakkında nasıl hissettiklerini," ölçmeye çalışmış olacaktım.

Bütün bu kavramlaştırmaya rağmen yine de bazı noktalar muğlak kalır. Kavramlaştırma sürecini tamamlamak için sınırlar gereklidir. Tam olarak neyi içermek ve neyi dışarıda bırakmak istediğimize karar vermemiz gerekir. Öğretmene rehberlik danışmanları, müdürler, spor koçları ve kütüphaneciler dahil midir? Ya stajyer öğretmenler veya yarı zamanlı ya da vekil öğretmenler? Okulda çalışmasa bile hayatını kazanmak için eğitim veren herkesi (örn. şirket eğitmeni, bir çırağı eğitmekle görevli bir ustabaşı, mahalle sakinlerini eğiten bir sağlık ocağı doktoru, vb.) kapsar mı? Tanımları okullardaki insanlarla sınırlasam bile, okul nedir? Hemşirelik okulunu, eğitim hastanesini, bir üniversitenin doktora programını, insanları standartlaştırılmış testlere hazırlayan kar amaçlı bir şirketi, bir köpek eğitim okulunu, öğrencilere basketbol oynamayı öğreten bir yaz kampını ve ağır vasıta ehliyeti veren bir meslek okulunu da kapsayabilir.

Bazı insanlar "öğretmenin" 1. sınıftan 12. sınıfa kadar eğitim veren bir okulun öğretmenlik diploması sahibi, tam zamanlı çalışanı olduğunu varsayar. Bazılarıysa sınıfta eğitim vermeseler bile öğretmenlik diploması olanları da kapsayan yasal ya da resmi bir tanım kullanır. Bu tanım, sınıfta öğrencilerle çalışsalar bile öğretmenlik diploması olmayan insanları dışlar. Asıl nokta, kavramlaştırmanın, beni düşüncelerimde çok açık olmaya zorlamasıdır. Ölçümlere başlayabilir hale gelmeden önce, *öğretmenler* ve *moral* ile neyi kastettiğimi tam olarak bilmem gerekir. Düşündüklerimi, başka insanların da anlayabilmeleri için, çok açık ve net bir şekilde belirtmem gerekir.

İŞLEMSELLEŞTİRME. İşlemselleştirme, kavramsal bir tanımı bir dizi ölçüm tekniğine veya prosedüre, yani yapının **işlemsel tanımına** (belirli işlemler veya eylemler açısından tanımına) bağlar. İşlemsel bir tanım bir anket formu, bir sahada olayları gözlemleme yöntemi, medyadaki sembolik içeriği ölçmenin bir yolu veya kavramsal tanımda ifade edildiği haliyle soyut yapıyı yansıtan, belgeleyen veya temsil eden herhangi bir süreç olabilir.

Çoğunlukla bir yapıyı farklı şekillerde ölçebiliriz: Bazıları diğerlerine göre daha iyi veya daha kullanışlıdır. İşin özü, içinde çalışmamız gereken pratik kısıtlamaları (örn. zaman, para ve mevcut katılımcılar) dikkate alarak, ölçümü belli bir kavramsal tanıma uyarlamaktır. Sıfırdan yeni bir ölçüm geliştirebilir veya halihazırda diğer araştırmacılar tarafından kullanılmakta olanlardan birini ödünç alabiliriz (bkz. Şema 7.1 Ölçüm İçin Beş Öneri).

İşlemselleştirme, kuramın dilini ampirik ölçümlerin diline bağlar. Kuram soyut kavramlar, varsayımlar ve nedensel ilişkilerle doludur. Buna karşın ampirik ölçümler gerçek insanlar ve olaylarla özgül, gerçek ortamlardaki çok somut eylemlerdir. Ölçümler; somut, gözlemlenebilir bir gerçekte var olduğu haliyle bir yapının varlığına ya da yokluğuna işaret etmek için gerçekleştirdiğimiz işlemlere ya da eylemlere özgüdürler.

Nicel Ölçüm

Nicel ölçüm düz bir çizgide ilerler: önce kavramlaştırma, ardından işlemselleştirme, sonra işlemsel tanımları uyarlama ya da verileri toplama. Soyut fikirleri sayılar şeklinde kesin bilgiler üretebilecek ölçüm prosedürlerine sağlam bir şekilde bağlamamız gerekir. Bunu yapmanın bir yolu, örtüşme kurallarından ya da yardımcı kuramdan geçer. Kuralların amacı yapıların kavramsal tanımlarını, kavramları ölçmek için gerçekleştirilen somut işlemlerle bağlamaktır.⁵

Şema 7.1 Ölçüm İçin Beş Öneri

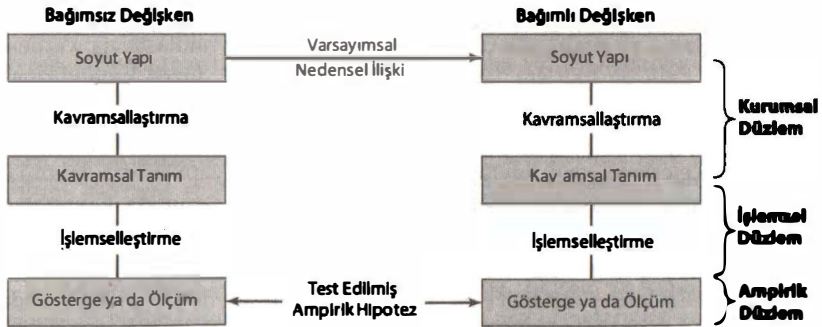
1. *Kavramsal tanımları aklınızda tutun.* Her ölçümün temel ilkesi, onu araştırmada kullanılabilecek olan yapının belli bir kavramsal tanımlarıyla eşleştirmektir.
2. *Açık fikirli olun.* Tek bir ölçüme ya da ölçüm tipine takılıp kalmayın. Yaratıcı olun ve sürekli daha iyi ölçümler arayın. Kaplan'ın (1964:28) "araç hukuku" dediği şeyden, tüm sorunlar için tek bir ölçüm aracı kullanmaya takılıp kalmaktan kaçının.
3. *Başkalarından ödünç alın.* Kaynak belirtildiği sürece öteki araştırmacılarından ödünç almaktan çekinmeyin. İyi ölçüm fikirleri, başka araştırmalarda bulunabilir veya başka ölçümlerden görece değiştirilerek alınabilir.
4. *Zorlukları önceden tahmin edin.* İlgili değişkenleri ölçmeye çalışırken çoğunlukla mantıksal ve pratik sorunlar ortaya çıkar. Bazen bir sorun önceden tahmin edilebilir ve dikkatli ön düşünme ve planlamayla önlenir.
5. *Analiz biriminizi unutmayın.* Ölçümünüzün araştırmanın analiz birimlerine uyması ve sizin ilgili evrene genelleme yapmanıza imkan vermesi gerekir.

⁵ Soyut kavramı ampirik göstergelerle ilişkilendiren örtüşme kuralları veya yardımcı kuramlar için bkz. Blalock (1982:25-27) ve Costner (1985). Ayrıca kuralların ölçüm sürecindeki yerini gösteren bir grafik için bkz. Zeller & Carmines (1980:5). 1979 yılında Amerikan Sosyoloji Derneğinde yaptığı başkanlık konuşmasında, Hubert Blalock (1979a:882) şöyle demiştir "Acil ve ortak ilginizi gerektiren en ciddi ve önemli sorunların, kavramlaştırma ve ölçüm sorunları olduğunu düşünüyorum."

ÖRTÜŞME KURALLARI. Örtüşme kuralları, bir göstergenin soyut bir yapıyla nasıl örtüştüğünü gösteren mantıksal ifadelerdir. Örneğin bir örtüşme kuralı, bir kişinin 10 özgül ifadeden oluşan bir kümeyi sözlü olarak onaylamasını o kişinin şiddetli bir anti-feminist olduğunun kanıtı olarak kabul edeceğimizi söyler. Bu yardımcı kuram, göstergelerin ve yapıların nasıl ve neden birbiriyle bağlantılı olduklarını açıklayabilir. Carmines ve Zeller (1979:11) şöyle demiştir: "Kavramlar ve göstergeler arasındaki ilişkiyi tespit eden yardımcı kuram, toplumsal araştırma için kavramları birbirine bağlayan tözel kuram kadar önemlidir." Diyelim ki yabancılaşmayı ölçmek istiyoruz. Yabancılaşma tanımımız, her biri yaşamın farklı bir alanında yer alan dört kısımdan oluşur: aile ilişkileri, iş ilişkileri, komşularla ilişkiler ve arkadaşlarla ilişkiler. Yardımcı kuram, yaşamın her bir alanındaki belli davranış veya hislerin yabancılaşmanın sağlam kanıtları olduklarını söyleyebilir. Kuram; iş alanında kişinin, ne zaman, nerede ve kiminle çalışacağı, çalışırken ne yapacağı veya ne hızda çalışması gerektiği üzerindeki denetimini tamamen yitirdiğini hissettiğinde yabancılaştığını söyler.

Şekil 7.1, bir kuram ve bir hipotezdeki iki değişkeni birbirine bağlayan ölçüm sürecini göstermektedir. Üç düzlemi dikkate almalıyız: kavramsal, işlemsel ve ampirik.⁶ En soyut düzlemde, iki yapı arasındaki nedensel ilişkiyle ya da bir kavramsal hipotezle ilgileniyor olabiliriz. İşlemsel tanımlar düzleminde ilgilendiğimiz şey, göstergeler arasındaki birlikteliğin derecesini belirlemek için ampirik hipotezin test edilmesidir. Korelasyonlar, istatistikler, anket formları ve benzerlerinin kullanıldığı düzlem budur. Üçüncü düzlem, yaşanan toplumsal dünyanın ampirik gerçekliğidir. İşlemsel göstergeleri (örn. anket soruları) bir yapıya (örn. ırk ayrımcılığı) bağlarken, yaşanan toplumsal dünyada olmakta olanı yakalayabilir ve onu tekrar kavramsal düzlemle ilişkilendirebiliriz.

Soyut Yapıdan Somut Ölçüme

Şekil 7.1 Kavramlaştırma ve İşlemselleştirme

⁶ Üç düzeye dair bir tartışma için bkz. Bailey (1984, 1986).

Ölçüm yaparken üç düzlemi birbiriyle ilişkilendirir ve tündengelimci bir mantıkla soyuttan somuta ilerleriz. Önce bir değişkeni kavramlaştırır, ona net bir kavramsal tanım veririz; ardından işlemsel bir tanım veya bir göstergeler kümesi geliştirerek onu işlemselleştiririz ve son olarak, göstergeleri veri toplamak ve ampirik hipotezleri test etmek için kullanırız.

Yukarıda bahsedilen örneğe geri dönelim. Öğretmen morali yapma, nasıl işlemsel tanım bir veririm? Önce, başka araştırma raporlarını okurum ve halihazırda iyi bir göstergenin var olup olmadığına bakarım. Eğer mevcut hiçbir gösterge yoksa sıfırdan bir tane icat etmem gerekir. Moral, zihinsel bir durum ya da histir; o yüzden onu insanların sözleri ve eylemleri aracılığıyla dolaylı olarak ölçerim. Öğretmenler için bir anket geliştirebilir ve onlara moralin benim tanımumdaki boyutları hakkındaki hislerini sorabilirim. Okula gidip öğretmenleri, öğretmenler odasında, öğrencilerle etkileşim halindeyken ve okul etkinliklerine katılırken gözlemleyebilirim. Morale işaret eden ifadeler için okulun öğretmen davranışlarıyla ilgili personel kayıtlarını kullanabilirim (örn. devamsızlıklar, başka işler için tavsiye mektubu talepleri ve performans değerlendirmeleri). Öğretmen morali hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için öğrencilere, okul yöneticilerine ve başka insanlara anket uygulayabilirim. Hangi göstergelyi seçersem seçeyim, onu geliştirirken (örn. belirli anket sorularını yazarken) kavramsal tanımımı daha da rafine ederim.

Kavramlaştırma ve işlemselleştirme her değişken için gereklidir. Önceki örnekte, moral bir hipotez değil, değişkendir. Başka bir şeyin neden olduğu bağımlı bir değişken veya başka bir şeye neden olan bağımsız bir değişken de olabilirdi. Bu benim kuramsal açıklamama bağlıdır.

Nitel Ölçüm

Nitel araştırmada, soyut fikirleri araştırma sürecinin erken aşamalarında kuramsal tanımlar şeklinde rafine etmek yerine, tam gelişmemiş “fikir taslaklarını” veri toplama ve analiz süreçlerinde rafine ederiz. Kavramlaştırma; verilere ve verilerle ilgili ön fikirlere “anlam vermek” ya da bir düzen kazandırmak için mücadele ederken tutarlı kuramsal tanımlar oluşturma süreci halini alır.

Nitel verileri (örn. saha notları, fotoğraflar, haritalar ve tarihsel belgeleri) toplayıp incelerken, yeni kavramlar geliştirir, başlıca yapılar için tanımlar formüle eder ve aralarındaki ilişkiler üzerine düşünürüz. Sonunda, kavramları ve yapıları bağlantılandırarak kuramsal ilişkiler oluştururuz. Verileri inceler ve irdelerken yapıları oluşturur ve rafine ederiz. (örn. Bu bir sınıf çatışması örneği mi? Olayların sırası ne ve bu sıra farklı olabilir miydi? Bu neden burada oldu da başka bir yerde olmadı?)

Kelimelere ve verilere sıkıca bağlı ve öteki fikirlerle bağlantılı özgül eylem tasvirleriyle ifade edilmiş açık, net tanımlara ihtiyacımız vardır. Nitel araştırmada kavramlaştırma büyük ölçüde verilerden doğar.

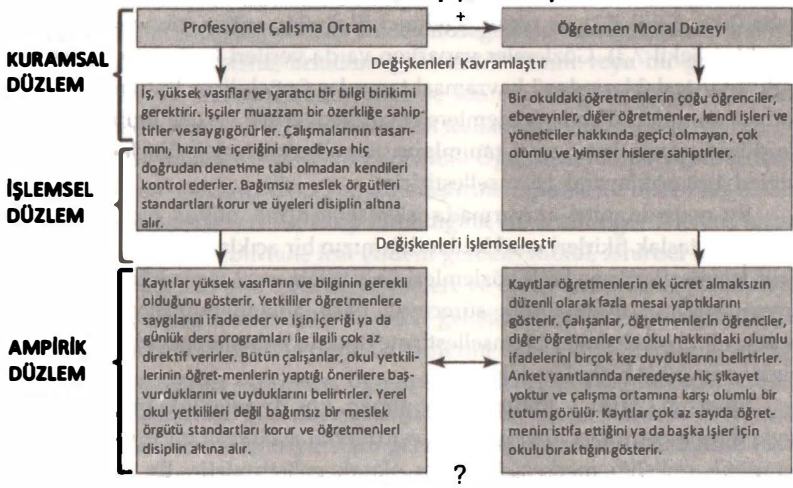
Nitel çalışmalarda, işlemselleştirme çoğu zaman kavramlaştırmadan önce gelir (bkz. Şekil 7.2) ve tündengelimci ölçümler sağlar (tümevarımcı ölçüm için bkz. Şekil 7.3). Gözlemler yaparken ya da verileri toplarken tam gelişmemiş “fikir taslaklarından” kavramsal tanımlar üretebiliriz. Rafine edilmiş kavramsal tanımları ölçümsel işlemlere çevirmek yerine, veriyle ilgili belli gözlem ve düşüncelerin kavramsal tanımların temeli olan taslak fikirlere nasıl katkı sağladığını açıklayarak işlemselleştiririz.

Bu nedenle, nitel araştırmada işlemselleştirme, büyük ölçüde gözlemler yaparken taslak fikirleri nasıl kullandığımızın bir açıklamasını yapmayı gerektirir. İşlemselleştirme belli gözlemleri ve verileri nasıl topladığımızı ve veriler soyut yapılara dönüştürme sürecinde nasıl anlamlandırmaya çalıştığımızı açıklar. Bu haliyle, nitel işlemselleştirme önceden planlanmış bir teknikten çok olgu sonrası bir betimlemedir.

Stuart’ın (2016), 1. Bölüm’de ele alınan, Los Angeles’taki bir kenar mahalleyle ilgili araştırması nitel işlemselleştirmenin açıklayıcı bir örneğidir. Stuart, terapötik polisliği merkezi bir yapı olarak geliştirmiştir. Bu yapıyı polislik pratiğindeki gelişmelerle ve yoksullara uygulanan rehabilitasyon politikalarıyla ilişkilendirmiştir. Gözlemlediği polislik pratiklerinin “sert sevmek” başlığı altında sunulmalarına karşın bölge sakinlerinin gündelik yaşamlarını nasıl istikrarsızlaştırdığını ve onların kendi başlarının çaresine bakma çabalarını kriminalize ettiğini not etmiştir. Gözlemlerden ve hem polislerle hem bölge sakinleriyle yaptığı görüşmelerden hareketle, Stuart polislerin varsayımlarının (yani bütün yoksul insanlar sorumsuzdur ve kendi kendine zarar verir) ve yerel bölge sakinlerinin deneyimlerinin (yani kesintisiz gözetim, taciz ve baskı müdahale). Terapötik polislerin davranışlarının ve taleplerinin bölge sakininin gündelik gerçekliğiyle (iş bulma sıkıntısı, azalan barınma seçenekleri, fonları kesilen uyuşturucu rehabilitasyon programları) nasıl örtüşmediğini gösterebilmiştir. Stuart, polislerle görüşerek, devriyedeki polislerin kendi eylemleriyle ilgili söylediklerini not ederek, belli polis davranışlarını gözlemleyerek, sosyal hizmetler uzmanlarıyla konuşarak ve bu uzmanlarla Los Angeles Polisi’nin birlikte düzenlediği aylık “Güvenlik Yürüyüşü” programına katılarak duyduğu gerekçeleri işlemselleştirmiştir. Stuart’ın (2016:39) belirttiği gibi, “her ay düzenlenen kenar mahalle güvenlik yürüyüşü, kent yoksullarının tutum, davranış ve yaşam tarzı tercihlerini açıkça düzeltmeye dönük bir girişim olarak cezai adalet sisteminin yaptırım gücünü artıran terapötik polisliği temelinden yakalar.”

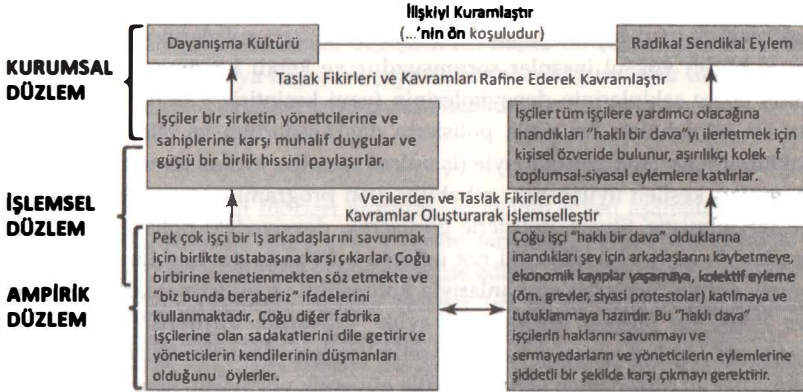
VAKA OLUŞTURMA. Nitel araştırmada, fikirler ve kanıtlar karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır. Bu özellikle vaka araştırmalarında geçerlidir. Vakalar önceden oluşturulmuş ampirik birimler ya da veriden ayrı kuramsal kategoriler değildir; veriler ve kuram tarafından tanımlanırlar. Bir durumu

Nedensel İlişkili Kuramsallaştır

Ampirik Hipotezi Test Et

Şekil 7.2 Profesyonel Bir Çalışma Ortamı Öğretmen Moral Düzeyini Yükseltir Önermesinin Tümdengelimci Ölçüm Süreci Örneği

Ampirik Koşulları Gözlemle ve Veri Topla

Şekil 7.3 "Dayanışma Kültürünün İnşa Edilmiş Olduğu Bir Yerde Radikal Sendikal Eylem Olasıdır" Önermesi İçin Tümevarımcı Ölçüm Süreci Örneği

analiz eden araştırmacı bir vaka üretmek ya da belirlemek için aynı anda hem verileri düzenler hem fikirleri uygulamaya döker. Bir vaka üretmek ya da yaratmak, ki vaka oluşturma olarak adlandırılır, verileri ve kuramı bir araya getirir. Vaka olarak ele alınacak olanın ne olduğunu belirler ve araştırmacının

gözlemlediği şeyle, o şey hakkındaki düşünceleri arasındaki bir gerilimi ya da düğümü çözer. "Metodolojik bir adım olarak görülen vaka oluşturma, araştırma sürecinin herhangi bir aşamasında gerçekleşebilse de bilhassa projenin başlangıcında ve sonunda gerçekleşir" (Ragin, 1992b: 218).

Güvenilirlik ve Geçerlilik

7.4. Güvenilirlik ilkesini ve nasıl sağlamlaştırılabilirliğini anlatmak

Bütün araştırmacılar, her tür ölçümün kilit meselesi olan güvenilirliği ve geçerliğe sahip olmayı arzular. Her iki kavram da ölçümleri yapılarla ilişkilendirir. Kusursuz bir güvenilirliğe ve geçerliliğe sahip olmak kolay değildir, ancak bunlar bütün araştırmacıların elde etmeye çabaladıkları ideallerdir. Güvenilirlik ve geçerlilik önemlidir, çünkü yapılar çoğunlukla muğlak ve dağınıktır ve gözlemlenemezler. Güvenilirlik ve geçerlilik bulguların doğruluğunu, itibarını ve inanılabilirliğini tesis etmeye yardımcı olur. Her iki terimin de birden çok anlamı vardır. Burada kullanıldıkları şekliyle, ölçümün birbiriyle ilişkili, arzulan boyutlarını ifade ederler.

Güvenilirlik. Ölçüm güvenilirliğinin kilit anlamı sağlamlık ya da tutarlılıktır. Aynı şeyin tekrarlandığını ve ayrı ya da çok benzer koşullar altında yeniden gerçekleştiğini ima eder. Güvenilirliğin zıddı, ölçümün kendisinden kaynaklanan dengesiz, istikrarsız ya da tutarsız bir sonuçtur.

Geçerlilik. "Geçerli" terimi doğruluğa gönderme yapar. Bir fikrin asıl gerçeklikle ne kadar "uyuştuğu"na işaret eder. Geçerliliğin olmaması toplumsal dünyayı incelemek için kullandığımız fikirlerle yaşanan toplumsal dünyada gerçekte olan arasındaki uyumun zayıf olduğu anlamına gelir. Daha basit bir dille, geçerlilik toplumsal gerçekliği, onunla ilgili yapılarımızı kullanarak ne kadar iyi ölçtüğümüz sorusuyla ilişkilidir.

Bütün araştırmacılar güvenilir ve geçerli ölçümler yapmak isterler, ama nitel ve nicel araştırmacılar, temel fikirler üzerinde genel anlamda uzlaşmakla birlikte, güvenilirlik ve geçerliği farklı biçimlerde ele alırlar.

Nicel Araştırmada Güvenilirlik ve Geçerlilik

GÜVENİLİRLİK. Ölçüm güvenilirliği bir göstergenin ürettiği sayısal sonuçların, ölçüm sürecinin özellikleri veya ölçüm aracının kendisi yüzünden çeşitlilik göstermemesi anlamına gelir. Buna bazen *ölçüm aracı etkisi* denir (bkz. Örnek Kutusu 7.2). Örneğin, banyodaki tartıya çıkıyorum ve kiloma bakıyorum. Tartıya tekrar tekrar çıkıyorum. Eğer her seferinde tartı bana aynı kiloyu gösteriyorsa güvenilir bir tartım vardır –tabii arada yemediğimi, içmediğimi, kıyafet değiştirmediyimi vb. varsayarak. Güvenilmez bir tartı, benim "gerçek" ağırlığım değişmediği halde her seferinde farklı kilolar gösterecektir. Başka bir

örnek, arabamın hız göstergesidir. Eğer düz bir yüzeyde sabit bir hızla gittiğim halde hız göstergesi bir uçtan diğerine sıçrayıp duruyorsa, ne kadar hızlı yolculuk ettiğimin güvenilir bir göstergesi değildir. Gerçekte, üç tür güvenilirlik vardır.⁷

Örnek Kutusu 7.1 Ölçüm Aracı Etkisi, Geçerlilik ve İnsanî Duygu

“Araç” herhangi bir ölçüm aletini (yani anket, test, soru formu vb.) ifade eden genel bir terimdir. “Ölçüm aracı etkisi,” araştırmacılar bir değişkeni ölçmek için kullanılan aracın etkisini, değişkenin etkisi sandıklarında gerçekleşir. Araç etkisi güvenilirlik ve geçerliğe zarar verir. Araç etkisi ölçüm sürecine kararsızlık getirdiğinde güvenilirliğe zarar verir. Araç son derece güvenilir olsa da araç etkisi aynı zamanda bir ölçümün geçerliliğini yok edebilir, yani ölçtüğünü iddia ettiği şeyi tam olarak ölçmez.

Barrett’in (2017) belirttiği gibi, araştırmacıların insani duyguları ölçmek ve bütün insanların aynı küçük genel duygu kümesine sahip olduklarını doğrulamak için ürettikleri araçlar ciddi biçimde kusurluydu. Bütün insanların ortak bir duygu kümesini deneyimleyip deneyimlemediklerini belirlemek için, araştırmacılar duygu kategorilerine maruz kalmamış olduklarını düşündükleri küçük çocukları ve Batı’ya özgü duygu dilinin temas etmediği kültürel ortamlardaki insanları tespit ettiler. Küçük çocukların ve farklı kültürlerden insanların aynı duyguları (yani evrensel duyguları) deneyimleyip deneyimlemediklerini belirlemek için standart, kapalı uçlu bir soru formu kullandılar. Barrett, kapalı uçlu testin, bilmeden de olsa araştırma katılımcılarını Batı kültüründe yaygın olan temel bir duygu kümesine yönlendiren ipuçları ya da imalar taşıdığını not etti. Kültürler arası araştırmalardan birinde, standart kapalı uçlu testi kullanmak yerine araştırmacılar katılımcılardan duygularını kendi kelimeleriyle açıklamalarını istediler, ancak, ne zaman katılımcılar, “İngilizce duygu kavramından başka bir şey” tasvir etseler, “olumsuz geri bildirim aldılar ve onlardan bunu tekrar denemeleri istendi” (Barrett, 2017:50).

İlaveten, Barrett küçük çocukların duygusal dili, sözlü dili bile öğrenmeden önce ebeveynlerinden edindiklerini, bu nedenle küçük çocukların duygularını öğrenmek için anket kullanmanın bize çocukların duygularla mı doğdukları yoksa belli bir duygu kümesini bebekliklerinde mi öğrendiklerini söyleyemeyeceğini gözlemledi.

Barrett vd. herhangi bir Batılı kültürle teması olmayan insanları ve küçük çocukları tarafsız, açık uçlu bir anketle incelediler. Ölçümleri insanların ortak bir evrensel duygu kümesine sahip olmadığını gösterdi. Bütün insanlar yaşamsal olaylara içsel fizyolojik tepkiler gösterse de (örn. daha hızlı kalp atışı, kızarmış bir yüz ve adrenalin patlaması) o tepkileri, aynı duygusal kavram kümesi içinde (örn. korku, kızgınlık, sevgi ve kıskançlık) kategorize etmezler. Kültürümüzün duygusal sistemini erken bebeklik döneminde öğrenir ve kısa sürede içsel fiziksel tepkileri öğrenilmiş duygu kategorileri kümesiyle eşleştiririz. Bu zihinde aşırı hızlı bir şekilde gerçekleşir ve binlerce kez tekrarlanır. Fiziksel bir tepkiyle bir duygu etiketi arasında ki neredeyse anlık bağlantıyı duygusal hislerimiz olarak adlandırırız.

On yıllar boyu sayısız çalışma bütün insanların ortak bir duygu kümesini paylaştıklarını belgelemiştir; ancak yakın zamanlarda araştırmacıların bunun yanlış anladığını öğrendik. Araştırma verilerinde görülen “ortak duygu” sonucunu üreten aslında bir ölçüm aracı etkisidir. Kısacası, araştırmacıların duyguları ölçme biçimi bu bulguyu üretmiştir. Araç etkisi ölçümü geçersiz kılmış ve araştırmacıları yanlış yönlendirerek bütün insanların ortak bir duygu kümesiyle birlikte doğduğu gibi yanlış bir sonuca varmalarına neden olmuştur.

⁷ Güvenilirlik ve güvenilirliğin çeşitli türleri ile ilgili tartışmalar için bkz. Bohmstedt (1992a, b) ve Carmines & Zeller (1979).

1. Kararlılık güvenilirliği zaman içindeki güvenilirliktir. Şu soruyla ilgilidir: Ölçüm farklı zamanlarda uygulandığında aynı sonucu verir mi? Yukarıda verilen kilo-tartı örneği bu tür bir güvenilirliktir. *Test-yeniden test yöntemini* kullanmak bir göstergenin kararlılık güvenilirliği derecesini doğrulayabilir. Doğrulama, göstergeyi yeniden test etmeyi ya da aynı insan grubuna yeniden uygulamayı gerektirir. Ölçülen şey istikrarlıysa ve göstergenin kararlılık güvenilirliği varsa, o halde her seferinde aynı sonuçları elde edeceğim. Test-yeniden test yönteminin bir diğer türü de testin, alternatif bir formunu kullanmaktır. Bu form, orijinale çok benzer olmalıdır. Örneğin, toplumsal cinsiyet ve kantindeki oturma kalıpları hakkında bir hipotezim var. Bağımlı değişkenimi (oturma kalıpları) üç saat boyunca masalardaki erkek ve kadın öğrencilerin sayılarını gözlemleyerek ve kaydederek, ayrıca kimin ilk, ikinci, üçüncü vb. sırada oturduğunu not ederek ölçüyorum. Eğer, ben gözlem yaparken yorulursam ya da dikkatim dağılırsa veya kaydetmeyi unutur ve üç saatin sonuna doğru giderek daha fazla insanı gözden kaçırırsam, göstergem yüksek bir kararlılık güvenilirliğinden yoksundur.

2. Temsil güvenilirliği alt popülasyon grupları ya da farklı vaka türleri arasındaki güvenilirliktir. Şu soruyla ilgilidir: Gösterge farklı gruplara uygulandığında aynı sonucu verir mi? Bir yapının göstergesi eğer farklı alt popülasyon gruplarına (örn. farklı sınıflar, ırklar, cinsiyetler ve yaş grupları) uygulandığında aynı sonuçları verirse, göstergenin temsil güvenilirliği yüksektir. Örneğin insanlara yaşlarını soruyorum. 20'li yaşlarındaki insanlar benim sorumu gerçek yaşlarını abartarak yanıtlasalar, diğer yandan 50'lerindeki insanlar da yaşlarını küçük gösteterselerdi, göstergelerin düşük bir temsil güvenilirliği derecesi olurdu. Temsil güvenilirliğine sahip olmak için ölçümün her yaş grubunda aynı kesin bilgiyi vermesi gerekir.

Alt popülasyon analizi, bir göstergenin bu tür bir güvenilirliğe sahip olup olmadığını doğrular. Analiz, göstergeyi farklı alt popülasyonlar ya da alt gruplarda karşılaştırır ve onlar hakkındaki bağımsız bilgileri kullanır. Örneğin, kişinin eğitimi ile ilgili bir anket sorusunun temsil güvenilirliğini test etmek istiyorum. Sorunun hem erkeklerde hem kadınlarda aynı şekilde işe yarayıp yaramadığını görmek için bir alt popülasyon analizi yapıyorum. Erkeklerle ve kadınlara soruyu sorup, ardından bağımsız bilgiler topluyor (örn. okul kayıtlarını kontrol ediyor) ve sorunun yanıtındaki hata oranının erkekler ve kadınlarda aynı olmadığını kontrol ediyorum. Eğer erkekler ve kadınların hata oranı ayrıysa, sorunun temsil güvenilirliği vardır.

3. Eşdeğerlik güvenilirliği, araştırmacılar *çoklu göstergeler* kullandığı zaman, yani bir yapı birden çok özgül ölçümle (örn. bir anketteki pek çok sorunun hepsi aynı yapıyı ölçtüğünde) ölçtüğü zaman söz konusudur. Eşdeğerlik

güvenilirliği şu soruyla ilgilidir: Ölçüm, farklı göstergelerde tutarlı sonuçlar veriyor mu? Eğer birçok farklı gösterge aynı yapıyı ölçüyorsa, güvenilir bir ölçüm tüm göstergelerde aynı sonucu verir.

Eşdeğerlik güvenilirliğini *yarıya bölme yöntemiyle* doğrularız. Bu, aynı yapının göstergelerini genellikle rastlantısal bir süreçle iki gruba bölmeyi ve her iki yarının da aynı sonuçları verip vermediğini belirlemeyi içerir. Örneğin, 14 soruluk bir anketim var. Soruların hepsi üniversite öğrencilerinin siyasi muhafazakarlığını ölçüyor. Eğer benim göstergelerimin (yani anket sorularının) eşdeğerlik güvenilirliği varsa, o zaman onları rastlantısal olarak 7 soruluk iki gruba ayırabilir ve aynı sonuçları elde edebilirim. Örneğin, ilk 7 soruyu kullanır ve 50 işletme ana dal öğrencisinden oluşan bir sınıfın, 50 eğitim bilimleri ana dal öğrencisinin bulunduğu bir sınıftan iki kat daha muhafazakar olduğunu bulurum. İkinci 7 soruyu kullanarak aynı sonuçları elde ederim. Özgül istatistiksel ölçümler de (örn. Cronbach alfa) bu güvenilirlik türünü tespit edebilir. Özel bir eşdeğerlik güvenilirliği türü olan, *kodlayıcılar arası güvenilirlik*, birçok gözlemci, notlandırıcı veya bilgi kodlayıcı (11. Bölüm'de açıklanmaktadır) olduğunda söz konusudur. Bir anlamda, her gözlemci bir göstergedir. Eğer gözlemciler, notlandırıcılar veya kodlayıcılar birbirleriyle aynı fikirdeyseler, ölçüm güvenilirdir. Bu, içerik analizi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bir güvenilirlik türüdür. Örneğin, kantindeki öğrencilerin oturma kalıplarını gözlemek için altı öğrenci tutuyorum. Eğer altısı da gözlemleme ve kaydetmede eşit derecede beceri sahibiyse, hepsinden gelen bilgileri tek bir güvenilir ölçümde birleştirebilirim. Eğer öğrencilerden biri ya da ikisi tembel, dikkatsiz ya da özensizse, o zaman ölçümümün güvenilirliği düşük olacaktır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik, pek çok kodlayıcının tam olarak aynı şeyi ölçmesini sağlayıp ardından ölçümleri karşılaştırarak test edilir. Örneğin oturma kalıplarını, üç farklı günde aynı saatte birbirinden bağımsız şekilde kodlayan üç kodlayıcı olsun. Kaydedilen gözlemleri karşılaştırırım. Eğer uyuyorlarsa, ölçümümün kodlayıcılar arası güvenilirliğinden emin olabilirim. Özel istatistiksel teknikler, kodlayıcılar arası güvenilirliğin derecesini ölçer.

Güvenilirliği İyileştirmenin Dört Yolu. Kusursuz güvenilirlik ender görülür. Güvenilirliği iyileştirmek için dört şey yapabiliriz: (1) tüm yapıları açıklıkla kavramlaştırmak, (2) net bir ölçüm düzeyi kullanmak, (3) çoklu göstergeler kullanmak ve (4) pilot testler yapmak.

1. *Tüm yapıları açıklıkla kavramlaştırın.* Güvenilirlik, her ölçüm bir ve sadece bir kavramı gösterdiğinde artar. Bu, muğlak olmayan, açık kuramsal tanımlar geliştirmemiz gerektiği anlamına gelir. Yapılar diğer yapıların neden olduğu "gürültüyü" (yani dikkat dağıtıcı veya engelleyici bilgileri) önleyecek şekilde açıklanmalıdır. Örneğin, saf bir kimyasal bileşimin göstergesi, kimyasalın başka maddelerle veya tozla karıştığı bir göstergeden daha güvenilirdir.

İkinci örnekte diğer maddelerin "gürültüsünü" saf kimyasaldan ayırt etmek zordur.

Tekrar öğretmen morali örneğine dönelim. Morali ilgili fikirlerden (örn. ruh hali, kişilik, şevk, işe karşı tutum) ayırmam gerekir. Eğer bunu yapmasaydım, gerçekten neyi ölçtüğümden emin olamazdım. Moral için aynı zamanda kişiliğe de işaret eden bir gösterge geliştirebilirim; bu durumda, kişilik yapısı moralinkini kirletir ve daha az güvenilir bir gösterge ortaya çıkar. Kötü ölçüm, farklı yapıları işlemselleştirmek için bir tek gösterge kullanıldığında (örn. moral ve kişiliği göstermek için ayrı anket sorusu kullanıldığında) gerçekleşir.

2. *Ölçüm düzeyini yükseltin.* Ölçüm düzeyleri, bu bölümün ilerleyen sayfalarında ele alınmaktadır. Daha yüksek veya net ölçüm düzeylerindeki göstergelerin, kesinliği düşük ölçümlerden daha güvenilir olmaları beklenir, çünkü ikincilerin topladığı bilgiler daha az ayrıntı içerir. Eğer daha özgül bilgiler ölçülüyorsa, yapının kendisi dışında bir şey yakalama ihtimali daha düşük olur. Genel ilke şudur: Mümkün olan en net düzeyde ölçüm yapmaya çalışın, ancak daha yüksek ölçüm düzeylerinde nicelleştirme yapmak zorlaşır. Örneğin, eğer morali yüksekten düşüğe veya aşırı düşüktan aşırı yükseğe doğru 10 rafine kategoride ölçmek daha iyi olurdu.

3. *Bir değişken için birden çok gösterge kullanın.* Güvenilirliği artırmanın üçüncü yolu, çoklu göstergeler kullanmaktır, çünkü aynı yapının iki (ya da daha fazla) göstergesini kullanmak bir tanesini kullanmaktan iyidir.⁸ Şekil 7.4, hipotez testinde çoklu göstergelerin kullanımını açıklamaktadır. Bir bağımsız değişkenin üç göstergesi birleştirilerek genel bir ölçüm (A) ve bağımlı bir değişkenin iki göstergesi birleştirilerek tekil bir ölçüm (B) oluşturulmuştur. Örneğin, üç özgül A ölçümüm var. A burada öğretmen moralidir: (a1) okulla ilgili tutumlar hakkında bir anket sorusuna verilen yanıtlar, (a2) hastalık dışı sebeplerle yapılan devamsızlık sayısı ve (a3) başkalarının bir öğretmenden duyduğu şikayetlerin sayısı. Ayrıca, bağımlı değişkenim B için iki ölçümüm bulunuyor, B burada öğrencilere fazladan özen göstermektir: (b1) öğretmenin okuldan sonra okulda kalarak öğrencilerle bire bir görüşmek için geçirdiği saatlerin sayısı ve (b2) öğretmenin sık sık soru sorup bir öğrencinin diğer derslerdeki başarısını öğrenmeye çalışıp çalışmaması.

Çoklu göstergelerde üçgenleme yapabilir ve daha geniş bir kavramsal tanım içeriği yelpazesinden hareketle ölçümler gerçekleştirebiliriz. Yapının farklı boyutlarını, her boyutun kendi göstergesiyle ölçebiliriz. Ayrıca, bir gösterge (örn. bir anketteki bir soru) kusurlu olabilir, ancak birden çok ölçümün aynı hatayı üretmesi olasılığı daha azdır. James (1991) bu ilkenin evsiz insanların

⁸ Birden çok gösterge için bkz. Sullivan & Feldman (1979). Daha teknik bir tartışma Herting (1985), Herting & Costner (1985) ve Scott (1968) içinde bulunabilir.

sayısının belirlenmesinde nasıl başarıyla uygulandığına bir örnek verir. Sadece insanların nerede uyuduklarını (örn. sokaklarda ve parklarda yatan insanları ve resmi barınma evlerindeki insanları saymak) dikkate alırsak, bazılarını gözden kaçırmız, çünkü çoğu evsiz insanın geçici olarak barındıkları ortak mekanlar vardır (örn. bir arkadaşın ya da aile üyesinin evinde kalmak). Resmi sosyal hizmet kurumlarının kayıtlarını kullanarak da bazılarını gözden kaçırmız, çünkü çoğu evsiz insan devletle ve resmi kurumlarla karşılaşmaktan kaçınır; ancak, resmi kayıtları farklı mekanlarda kalan insanların sayısıyla karşılaştırıp, bir dizi kamusal hizmetten (örn. mahalle sağlık ocakları, aşevleri ve geçici barınma evleri) faydalanan insanlarla anket yaparsak, evsiz insanların sayısı hakkında daha doğru bir fikrimiz olabilir. Resmin bütününe yakalamamızın yanı sıra çoklu göstergeli ölçümler, tek bir maddenin bulunduğu ölçümlerden daha kararlı olma eğilimi gösterir.

4. *Pilot testlerden ya da yinelemeden faydalanın.* Güvenilirliği, bir ölçümün ön sürümünü kullanarak iyileştirebilirsiniz. Ölçümün bir veya daha fazla taslak veya ön sürümünü geliştirin ve bir hipotez test ederken en son sürümü uygulamadan önce bunları deneyin. Bu daha fazla zaman ve çaba ister. Daha önce ele aldığımız örneğe geri dönersek, benim öğretmen morali anketimde, en son sürümden önce bir sorunun pek çok sürümünün üzerinden geçirim, ilk sürümleri insanlara soruyu sorarak ve sorunun net olup olmadığını kontrol ederek test ederim.

Pilot testler uygulama ilkesi, başka araştırmacıların kullanmış olduğu ölçümleri yinelemeye kadar uzanır. Örneğin, literatürü taranır ve önceki araştırmalardaki moral ölçümlerini bulurum. Eski bir ölçüm iyiye ondan yararlanmak ve onu temel almak isteyebilirim, tabii ki kaynağa atıfta bulunarak. Ayrıca, yeni göstergeler eklemek ve onları önceki ölçümle karşılaştırmak isteyebilirim. Bu şekilde, aynı tanım kullanıldığı sürece, ölçümün niteliği zaman içinde iyileşebilir (güvenilirlik ve geçerlilik türlerinin özeti için Tablo 7.1'e bakın).

Şekil 7.4 Çoklu Göstergeler Kullanan Bir Ölçüm Örneği

Tablo 7.1 Ölçüm Güvenilirliği ve Geçerliliği Türlerinin Özeti

Güvenilirlik (Güvenilir Ölçüm)	Geçerlilik (Doğru Ölçüm)
Kararlılık – zaman içinde (test-yeniden test yöntemini kullanarak doğrulayın)	Yüzeysel– başkalarının düşüncesine göre anlamlıdır
Temsili – alt gruplar arası (ikiye böl yöntemini kullanarak doğrulayın)	İçerik – anlamın tamamını yakalar.
Eşdeğerlilik – göstergeler arası (alt popülasyon analizi kullanarak doğrulayın)	Kriter – bir dış kaynakla uyuşur • Kesişimsel – önceden var olan bir ölçümle uyuşur • Kestirimsel – gelecekteki davranışla uyuşur
	Yapı – birden çok tutarlı göstergesi vardır • Yakınsak –benzerler birbirine yakınsar • Ayrışimsal – farklılar birbirinden ayrışır

GEÇERLİLİK. Geçerlilik çok sık kullanılan bir terimdir. Bazen “doğru” ya da “gerçek” anlamında kullanılır. Geçerliliğin pek çok genel türü vardır. Biz burada ölçüm geçerliğiyle ilgileniyoruz. Ölçüm geçerliliğinin de pek çok türü vardır. Ölçüm dışı geçerlilik türleri ilerleyen sayfalarda ele alınmaktadır.

Bir göstergenin geçerli olduğunu söylediğimizde, bu belli bir amaç ve tanım kapsamında geçerlidir. Aynı gösterge, diğer amaçlar açısından daha az geçerli ya da geçersiz olabilir. Örneğin yukarıda ele alınan moral ölçümü (örn. okulla ilgili hisler hakkındaki sorular), öğretmenlerin moralini ölçmekte geçerli fakat polis memurlarının moralini ölçmekte geçersiz olabilir.⁹

Bazı araştırmacılar örtüşme kurallarını (daha önce ele alınmıştır), soyut fikirler ve özgül göstergeler arasındaki uçurumu daraltmak için kullanırlar. Örneğin örtüşme kurallarından biri şudur: “İşler bu okulda son beş yılda daha kötüye gitti” ve “iyiye gitme ihtimali çok düşük” ifadelerini onaylayan bir öğretmen, düşük morale işaret etmektedir. Bazı araştırmacılar *epistemik korelasyondan* söz ederler. Bu, gösterge ile göstergenin ölçtüğü yapı arasında varsayımsal bir korelasyondur. Bu tür korelasyonları ampirik olarak ölçemeyiz, ama tahmin edilebilirler.¹⁰

⁹ Bkz. Carmines & Zeller (1979:17). Pek çok geçerlilik türüyle ilgili bir tartışma için bkz. Brinberg & McGrath (1982).

¹⁰ Epistemik korelasyon Costner (1985) ve Zeller & Carmines (1980:50-51, 137-139) içinde ele alınmaktadır.

Ölçüm Geçerliliğinin Dört Türü

1. **Yüzeysel geçerlilik**, geçerliliğin elde edilebilecek en temel ve kolay biçimidir. Bilim camiasının, göstergenin gerçekten yapıyı ölçtüğüne kanaat getirdiğini ifade eder. Şu soruyla ilgilidir: Sadece görünüşüne bakarak, ölçümün tanımının ve yönteminin uyumunu düşünebilir miyiz? Örneğin bir üniversite öğrencinin matematik becerisinin, öğrenciye "2+2 kaçtır?" sorusunu sorarak ölçülebileceğini neredeyse kimse kabul etmez. Bu görünüş itibarıyla üniversite seviyesindeki matematik becerisinin geçerli bir ölçümü değildir. Bilim camiasının örgütlü şüphecilik ilkesinin, araştırmanın çeşitli yönlerinin başkaları tarafından incelenmesi anlamına geldiğini unutmayın.¹¹

2. **İçerik geçerliliği** şu soruyla ilgilidir: Bir tanımın içeriğinin tamamı, bir ölçümde temsil edilir mi? Kavramsal bir tanım, fikirler içerir, fikirler ve kavramlar barındıran bir "alan"dır. Ölçümler bu kavramsal alandaki tüm fikirleri veya bölgeleri örneklemeli ya da temsil etmelidir. İçerik geçerliliği üç adımdan oluşur. İlk olarak, bir yapının tanımının içeriğini açıklıkla ifade edersiniz. Ardından tanımın tüm parçalarından örnekler alırsınız. Son olarak, tanımın bütün parçalarına temas eden bir veya daha fazla gösterge geliştirirsiniz.

Bir içerik geçerliliği örneğine bakalım. *Feminizmi* bir kişinin sanat, entelektüel uğraşlar, aile, iş, siyaset ve iktidar ilişkileri alanlarında erkeklerle kadınlar arasında tam eşitlik getiren bir inanç kümesine bağlılığı olarak tanımlıyorum. İki anket sorusu içeren bir feminizm ölçümü geliştiriyorum: (1) Erkekler ve kadınlar eşit işe eşit ücret almalı mıdır ve (2) erkekler ve kadınlar ev işlerini paylaşmalı mıdır? Ölçümümün içerik geçerliliği düşüktür çünkü iki soru da yalnızca ücret ve ev işleriyle ilgilidir. Öteki alanları (entelektüel uğraşlar, politika, otorite ilişkileri ve çalışma ve ailenin diğer yönleri) yok sayarlar. İçerik geçerliliği olan bir ölçüm için ya ölçümü genişletmem ya da tanımı daraltmam gerekir.¹²

3. **Kriter geçerliliği**, bir yapıyı doğru biçimde göstermek için bazı standartlar veya kriterler kullanır. Bir göstergenin geçerliliği, bir araştırmacının göstergesi, aynı yapının emin olduğu başka bir ölçümüyle karşılaştırmasıyla doğrulanır. Bu tür geçerliliğin iki alt türü vardır: kesişimsel ve kestirimsel.¹³

Kesişimsel geçerliliğin olması için bir göstergenin zaten geçerli olduğuna karar verdiğimiz (yani, yüzeysel geçerliliği olan) önceki bir göstergeyle benzeşmesi gerekir. Örneğin, zekayı ölçmek için yeni bir test geliştiriyoruz. Kesişimsel geçerliliğin bulunması için bunun, mevcut IQ testleriyle son derece

¹¹ Kidder (1982), bir ölçümün anlamının bilim camiası tarafından kabul edilmesi, ama incelenen deneklerin kabul edilmemesi gibi yüzeysel geçerlikle ilgili görüş ayrılıklarını meselesini ele almıştır.

¹² Bu Carmines & Zeller'den (1979:20-21) uyarlanmıştır.

¹³ Kriter geçerliliğinin türleriyle ilgili bir tartışma için bkz. Carmines & Zeller (1979:17-19) ve yapı geçerliliği için bkz. Fiske (1982).

benzer olması gerekir (aynı zeka tanımının kullanıldığını varsayarsak). Bu, eski ölçümde yüksek puan alan çoğu insanın, yenisinde de yüksek puan alması gerektiği anlamına gelir ya da tam tersi. İki ölçüm arasındaki benzerlik kutsalsuz olmayabilir, ama aynı veya benzer bir yapıyı ölçerlerse benzer sonuçlar vermeleri mantıklıdır.

Bir göstergenin mantıksal olarak bir yapıyla ilişkili olan gelecek olayları kestirdiği kriter geçerliliğine *kestirimsel geçerlilik* denir. Tüm ölçümler için kullanılamaz. Ölçüm ve kestirilen eylem ayrı olmalı, ama aynı yapıya işaret etmelidir. Kestirimsel ölçüm geçerliliğinin, bir değişkenin gelecekteki farklı bir değişkeni kestirdiği hipotez testindeki kestirimle karıştırılmaması gerekir. Örneğin, ABD’de pek çok lise öğrencisinin girdiği Eğitsel Değerlendirme Testi (SAT), eğitsel yeterliliği –öğrencinin üniversiteye uyum sağlama becerisini– ölçer. Eğer SAT’ın yüksek kestirimsel geçerliliği varsa, o zaman yüksek SAT puanları alan öğrenciler, daha sonra üniversitede başarılı olacaktır. Eğer yüksek puanlı öğrenciler orta ya da düşük puanlı öğrencilerle aynı başarıyı gösterirse o zaman SAT’ın kestirimsel geçerliliği düşüktür.

Kestirimsel geçerliliği test etmenin başka bir yolu, belli özellikleri olan bir grup insan seçmek ve yapıya göre ne kadar puan alacaklarını kestirmektir (çok yüksek veya çok düşük). Örneğin, bir siyasal muhafazakarlık ölçümü üretiyorum. Muhafazakar grupların üyelerinin (örn. Aryan Brotherhood [Aryan Cemaati], Conservative Caucus [Muhafazakar Parti Grubu, Daughters of the American Revolution [Amerikan Devriminin Kızları], Focus on the Family [Aileye Odaklan] ve National Rifle Association [Ulusal Tüfek Derneği]) bunda yüksek puan alacaklarını, liberal grupların üyelerinin ise (örn. MoveOn.org, Center for American Progress [Amerikan İlerleme Merkezi], People for the American Way [Amerikan Yolunu Destekleyenler], Americans for Democratic Action [Demokratik Eylem için Amerikalılar]) düşük puan alacağını kestiriyorum. Bu grupların üyelerine pilot test uygulayarak, ölçümümü “doğruluyorum.” Bu daha sonra toplumun geneli için bir siyasal muhafazakarlık ölçüsü olarak kullanılabilir.

4. Yapı geçerliliği çoklu göstergeli ölçümler içindir. Şu soruyla ilgilidir: Eğer ölçüm geçerliyse, farklı göstergeler tutarlı sonuçlar veriyor mu? Açıkça ifade edilmiş kavramsal sınırları olan bir tanım gerektirir. Yapı geçerliliğinin iki türü vardır: yakınsak geçerlilik ve ayrışimsal geçerliliği.

Yakınsak geçerlilik, birden çok gösterge yakınsadığında ya da birbiriyle benzeştiğinde söz konusu olur. Aynı yapının birden çok ölçümünün kendi içinde tutarlı olduğu ya da benzer şekilde işlediği anlamına gelir. Örneğin “eğitim” yapısını insanlara ne kadar eğitim aldıklarını sorarak, okul notlarına bakarak ve onlardan okulda öğrendikleriyle ilgili bir testi cevaplamalarını isteyerek ölçüyorum. Eğer ölçümler yakınsamazsa (yani üniversite diploması olduğunu iddia eden insanların üniversiteye devam ettiğine dair hiçbir kayıt

yoksa ya da üniversite diploması olanlar benim testlerimde liseden terk olanlardan hiç de daha yüksek bir performans sergilemezse), o zaman benim ölçümümün yakınsak geçerliliği zayıftır ve üç göstergiyi tek bir ölçümde birleştirmemem gerekir.

Ayrışimsal geçerlilik yakınsak geçerliliğin tam tersidir ve tek bir yapının göstergelerinin “kendi içinde tutarlı olduğu” ya da yakınsadığı ancak aynı zamanda, karşıt yapılarla ters yönde birliktelik gösterdiği anlamına gelir. Ayrışimsal geçerlilik; eğer iki yapı, *A* ve *B*, çok farklıysa *A* ve *B*’nin ölçümlerinin benzeşmemesi gerektiğini söyler. Örneğin, siyasal muhafazakarlığı ölçen 10 maddem var. İnsanlar 10 maddenin hepsini benzer şekillerde yanıtıyorlar. Aynı soru formuna siyasal liberalizmi ölçen 5 soru daha ekliyorum. Eğer 10 muhafazakarlık maddesi yakınsar ve 5 liberalizm maddesiyle ters yönde ilintili olursa, muhafazakarlık ölçümümün ayrışimsal geçerliliği vardır (Ölçüm geçerliliğin özeti için bkz. Şekil 7.5).

Ölçüm değişmezliği, yakından ilişkili bir ölçüm geçerliliğidir. Bir ölçüm aracının, (örn. anket formu) farklı toplumsal gruplarda ya da farklı ülkelerdeki insanlarda (Ülkeler-arası araştırma için bkz. 14. Bölüm) kullanıldığında (örn. bütün toplumsal cinsiyetler, yaş grupları, etnik-ırksal gruplar ve farklı ulusal kökenlerden insanlar) aynı yapıyı ölçtüğünü doğrular. Yüksek bir ölçüm değişmezliği seviyesine sahip değilsek, gruplar arası anlamlı karşılaştırmalar yapamayız.¹⁴

Nitel Araştırmada Güvenilirlik ve Geçerlilik

Nitel araştırmada da temel güvenilirlik ve geçerlilik ilkeleri benimsenir, fakat bu terimler nicel ölçümle o kadar ilişkililerdir ki, onları nitel yaklaşımda ender görürüz. İlaveten nitel araştırmalarda bu ilkeleri farklı bir şekilde uygularız.

GÜVENİLİRLİK. *Güvenilirliğin* tutarlılık veya sağlamlık anlamına geldiğini hatırlayın. Nitel araştırmalarda gözlemleri tutarlı biçimde kaydetmek için çok çeşitli teknikler kullanırız (örn. görüşmeler, katılım, fotoğraflar, belge analizleri vb.). Kararlılık güvenilirliği fikrine benzer şekilde, gözlem yapma biçimimizde tutarlı olmak (yani kararsız ve değişken olmamak) isteriz. Güvenilirliğin zorluklarından biri, genellikle zaman içinde istikrar göstermeyen süreçleri inceliyor olmamızdır. Ayrıca, araştırmacılar olarak bizlerle incelediğimiz insanlar arasında değişen veya gelişen bir etkileşime değer veririz. Araştırma konusu ile onunla olan ilişkimizin evrim gösteren bir süreç olduğuna inanırız. Bu ilişki metaforik olarak, evrimsel bir ilişkiye ya da canlı bir organizmanın (örn. bir bitki) zamanla büyümesine benzetilebilir. Çoğu nitel araştırmacı,

¹⁴ Ölçüm değişmezliği, alt türleri ve teknik-istatistiksel hesaplamaları hakkında kapsamlı bir tartışma için bkz. Cieciuch vd. (2016).

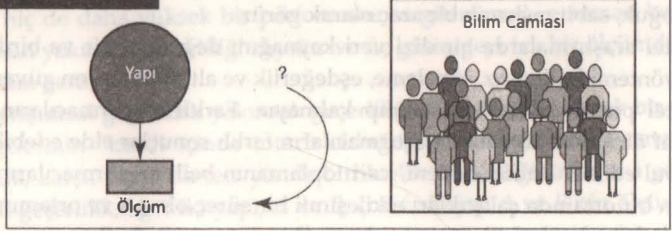
nicel güvenilirlik yaklaşımını durağan, cansız malzemeye tekrar tekrar uygulanan soğuk, sabit mekanik bir araç olarak görür.

Nitel araştırmalarda bir dizi veri kaynağını değerlendirir ve birden çok ölçüm yöntemi kullanır. Yineleme, eşdeğerlik ve alt popülasyon güvenilirliği gibi nicel pozitivist fikirlere takılıp kalmayız. Farklı araştırmacıların ya da alternatif ölçümler kullanan araştırmacıların farklı sonuçlar elde edebileceklerini kabul ederiz. Bunun nedeni, veri toplamının belli araştırmacıların evrim gösteren bir ortamda çalıştıkları etkileşimli bir süreç olması ve ortamın bağlamının yinelenemeyen ölçümlerin özgün bir karışımını kullanmayı zorunlu kılmasıdır. Farklı araştırmacılarla çeşitlilik gösteren etkileşimler ve farklı ölçümler faydalıdır, çünkü bir araştırma konusunun değişik yüzlerini veya boyutlarını aydınlatabilirler. Pek çok nitel araştırmacı, nicel araştırmacıların standart, sabit ölçümler peşinde koşmasını sorgular ve bu tür ölçümlerin birden çok yaklaşımın ve birden çok araştırmacının varlığının yararlarını göz ardı etmesinden ve toplumsal dünyada mevcut olan çeşitliliğin temel yönlerini ihmal edebileceğinden endişe duyarlar.

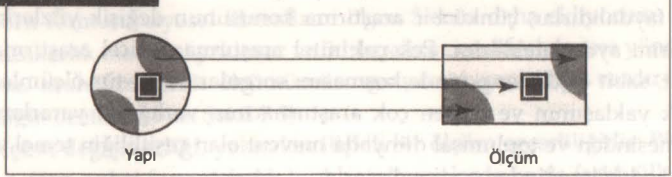
GEÇERLİLİK. Geçerlilik doğruluk anlamına gelir. Nitel araştırmalarda, "doğru"nun tek bir çeşidini bulmaktan ziyade, aslına uygunluğa ulaşmaya çalışırız. *Aslına uygunluk*, toplumsal yaşamın, onu her gün yaşayan birinin bakış açısından adil, dürüst ve dengeli bir açıklamasını sunmak anlamına gelir. Soyut bir yapıyı, ampirik verilerle eşleştirmektense toplumsal yaşamın, incelediğimiz insanların deneyimlerine sadık, samimi bir portresi çizmekle ilgileniriz. Çoğu nitel araştırmada, içeriden bir bakış yakalamaya ve incelediğimiz insanların olayları nasıl anladıklarının ayrıntılı bir açıklamasını sunmaya önem veririz (bkz. Düşünce Kutusu 7.1 Nitel Araştırmada Geçerlilik Ne Demektir?).

Nitel araştırmacılar, nicel geçerlilik yaklaşımını başka şeylerle ikame ederler: ekolojik geçerlilik veya doğal tarih yöntemleri (bkz. 13. Bölüm). Bunların her ikisi de içeridekinin bakışını ötekilere iletmeyi vurgular. Tarihsel araştırmacılar ellerindeki kanıtların gerçek olup olmadığını belirlemek için iç ve dış eleştirileri kullanırlar (bkz. 14. Bölüm). Nitel araştırmacılar temel geçerlilik ilkesine, doğruluğa (yani yanlış ya da çarpıtılmış açıklamalardan kaçınmaya) bağlılık gösterir ve toplumsal dünyayla ilgili bilgi, fikirler ve açıklamalarıyla gerçekten orada gerçekleşmekte olan şey arasında sıkı bir uyum yakalamaya çalışırlar.

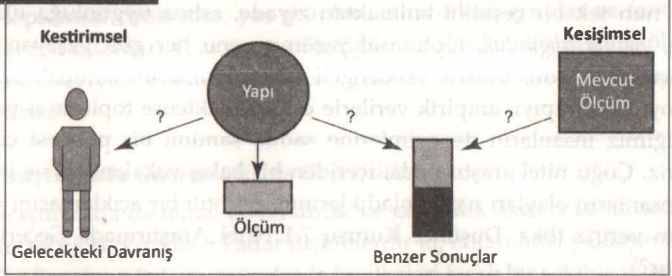
Yüzeysel Geçerlilik

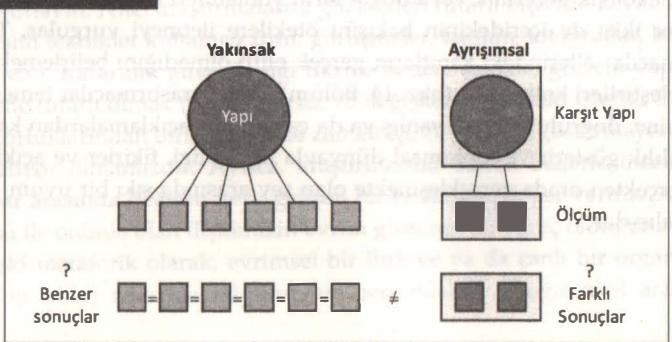
İçerik Geçerliliği

Kriter Geçerliliği

Yapı Geçerliliği

Şekil 7.5 Geçerlilik Türleri

Düşünce Kutusu 7.1 Nitel Araştırmada Geçerlilik Ne Demektir?

Nitel araştırmada ölçüm geçerliği, dikkatle tanımlanmış soyut bir kavramla onun ampirik görünümünün birebir ölçümü arasında bir örtüşme olduğunu göstermeyi gerektirmez. Geçerliği sağlamada araştırma ölçüm sürecinin diğer özellikleri önemlidir. Birincisi, geçerli sayılması için, bir araştırmacının gerçeklik iddialarının akla yatkın ve Fine'in (1999) da ileri sürdüğü gibi öznelerarası anlamda "yeterince iyi" (yani pek çok başka insan tarafından anlaşılabilir) olması gerekir. *Akla yatkınlık*, bir yapı hakkındaki verilerin ve ifadelerin dışlayıcı olmaması anlamına gelir; olası tek iddia veya dünyadaki tek bir gerçeğin birebir açıklaması değildir. Bu, onları uydurma veya keyfi yapmaz. Aksine bir araştırmacının ampirik verilerle olan samimi deneyimlerini açığa çıkaran güçlü, ikna edici açıklamalardır.

İkincisi, bir araştırmacının ampirik iddiaları, sayısız miktarda farklı ampirik veri parçasıyla desteklendiğinde geçerlilik kazanır. Tek başına herhangi bir özgül ampirik ayrıntı olağan, sıradan veya "önemsiz" olabilir. Geçerlilik, bir araya geldiklerinde ağır bir kanıt kütlesi oluşturan yüzlerce küçük, farklı ayrıntının kümülatif etkisinden doğar. Üçüncüsü, araştırmacılar, sürekli farklı verileri inceleyip aralarındaki bağlantıları değerlendirdikçe geçerlilik artar. Doğal toplumsal dünyadaki ham veriler, düzgünce ambalajlanmış sistematik bilimsel kavramlar değildir; daha çok "dinamik ve tutarlı bir bütün oluşturan," ancak birbirinden ayrı sayısız unsurdan oluşurlar (Molotch vd., 2000:816). Geçerlilik bir araştırmacı birbirinden ayrı ayrıntılarda sıkı bir bağlantısallık olduğunu fark ettiğinde artar. Yalnızca birbiriyle bağlantılı olan ayrıntıların sayısı değil, çeşitli alanlar arasındaki dinamik bağlantılardan bir ağ oluşturulmasıyla da artar.

Güvenilirlik ve Geçerlik Arasındaki İlişki

Güvenilirlik, geçerlilik için zorunludur ve elde edilmesi geçerlilikten daha kolaydır. Her ne kadar güvenilirlik bir kavramın geçerli bir ölçümünü elde etmek için zorunlu olsa da ölçümün geçerli olacağını garantilemez. Güvenilirlik geçerlik için yeterli bir koşul değildir (bkz. Örnek Kutusu 7.1). Bir ölçüm her seferinde aynı sonucu verebilir (yani güvenilirliğe sahiptir), ama gerçekte ölçtüğü şey bir yapının tanımıyla eşleşmeyebilir (yani geçerliliğe sahip değildir).

Örneğin, kilomu kontrol etmek için tartıya çıkıyorum. İki saat boyunca tartı, her inip çıktığımda aynı ağırlığı gösteriyor. Sonra başka bir tartıya gidiyorum – bir sağlık ocağındaki "resmi" bir tartıya- ve ağırlığımanın iki kat fazla olduğunu söylüyor. İlk tartı güvenilir (yani, sağlam ve tutarlı) sonuçlar veriyordu, ama ağırlığımanın geçerli bir ölçümünü yapmadı.

Güvenilirlik ve geçerlik arasındaki ilişkiyi görmenize bir grafik yardımcı olabilir. Şekil 7.6, bu kavramlar arasındaki ilişkiyi bir hedef tahtası benzetmesi kullanarak göstermektedir. Hedef tahtasındaki on iki, bir ölçümle yapının tanımı arasındaki uyumu temsil etmektedir.

Geçerlilik ve güvenilirlik çoğunlukla birbirini tamamlayıcı kavramlardır, ama bazı durumlarda birbirleriyle uyumsuzluğa düşerler. Bazen, geçerlilik arttıkça güvenilirliği sağlamak zorlaşır ya da bunun tam tersi olur. Bu durum,

yapı son derece soyut olduğunda ve kolayca gözlemlenemediğinde fakat bir fikrin “hakiki özünü” yakaladığında gerçekleşir. Güvenilirliği sağlamanın en kolay yolu, ölçümün net, somut ve gözlemlenebilir olmasıdır. Örneğin, *yabancılaşma* çok soyut, öznel bir yapıdır; kişinin, insanlığının özünü kaybettiğine dair derin bir his beslemesi olarak tanımlayabiliriz; yaşamın pek çok yönüne (örn. berlik hissi, diğer insanlarla ilişkiler, iş, toplum ve hatta doğa) yayılan bir kayıtsızlık ve amacını kaybetme hissidir. Kolay olmasa da çoğumuz yabancılaşma fikrini, bir kişinin varlığını istila eden o yönsüzlük ve bağlantısızlık hissini kavrarız. Kavramın gerçek anlamını daha derinden anladıkça, onu tam olarak ölçmek zorlaşır. Bir anketteki özgül sorular, diğer yöntemlerden daha güvenilir ölçümler üretebilir, ancak bu sorular fikrin özünü kavrayamaz.

Tam 12'den Vurmak = Kusursuz Bir Ölçüm

Şekil 7.6 Güvenilirlik ve Geçerlilik Arasındaki İlişki

Kaynak: Babbie, E.R. 1986, *The Practice of Social Research* [Toplumsal Araştırma Pratiği], 4. baskı, Belmont, CA: Wadsworth Publishin Company, s. 155'teki Şekil 5.2
Geçerlilik ve Güvenirlik Analojis'i'nden uyarlanmıştır.

Güvenilir ve Geçerli Kelimelerinin Diğer Kullanımları

Çoğu kelimenin birden çok tanımı vardır ve aynı kelimenin farklı kullanımları kafa karışıklığı yaratabilir. *Güvenilirlik* ve *geçerlilik* de bunlara dahildir. *Güvenilirliği* gündelik yaşamda kullanırız. *Güvenilir* biri farklı zaman ve durumlarda benzer, öngörülebilir şekillerde davranan, sözüne inanılır, kararlı ve sorumluluk sahibi bir insandır. *Güvenilir* bir araba sizi yanıltmaz ve yarı yolda bırakmaz; kestirilebilir bir şekilde çalışmaya başlar ve ilerler. Bazen, bir araştırmanın ya da sonuçlarının *güvenilir* olduğunu söyleriz. Bu, diğer araştırmacıların araştırmayı yeniden yapabilecekleri ve benzer sonuçlar elde edebilecekleri anlamına gelir.

İçsel geçerlilik, araştırma projesinin desenine içkin, yanlış sonuçlar üretebilecek hiçbir hata yapmadığımız anlamına gelir.¹⁵ Deneysel araştırmada, her şeyden önce sistematik bir denetim sağlama çabalarımıza karşın ortaya çıkan

¹⁵ Ayrıntılar için bkz. Cook & Campbell (1979).

olası alternatif sonuçların nedenlerinden söz ederiz (9. Bölüm’de ele alınmaktadır).

Dışsal geçerlilik de en çok deneysel araştırmada kullanılır. Özgül bir durumda belli bir küçük grupta elde ettiğimiz bir sonucu, bu durumun ötesinde ve dışındaki geniş bir ortam çeşitliliğine ve çok farklı insanlara genelleyip genellemediğimizi ifade eder. Dışsal geçerlilik şu soruyla ilgilidir: Bir laboratuarda veya belli bir denek grubu içinde (örn. üniversite öğrencileri) bir şey gerçekleştiğinde, bu aynı zamanda “gerçek” (laboratuvar dışı) dünyada ya da genel nüfus (öğrenci olmayanlar) arasında da gerçekleşir mi (9. Bölüm’de ele alınmaktadır)? Dışsal geçerliliğin kuramın değerlendirilmesi açısından önemli içerimleri vardır. Bir kuram genel olarak doğruysa, kuramla ilgili tek bir testten elde edilen bulguları pek çok diğer durum ve nüfusa genelleyebileceğimizi ima eder (bkz. Lucas, 2003).

İstatistiksel geçerlilik, belli bir amaç için doğru istatistiksel işlemi kullandığımız ve işlemin matematiksel gerekliliklerini yerine getirdiğimiz anlamına gelir. Bu geçerlilik, istatistiksel işlemleri anlatan ders kitaplarında ele alındığı üzere, farklı istatistiksel testler veya işlemler farklı koşullar için uygun olduğu için ortaya çıkar. Bütün istatistiksel işlemler, kullanılmakta olan sayıların matematiksel özellikleri hakkındaki varsayımlara dayanır. Uygun olmayan durumlarda kullandığımızda ve sayısal hesaplamalar doğru olsa da varsayımlarını ciddi anlamda ihlal ettiğimizde, bir istatistik, anlamsız sonuçlar verecektir. İşte bu nedenle, bir istatistiksel işlemi kullanmak için onun hangi amaçlar için tasarlandığını ve hangi varsayımlara dayandığını bilmemiz gerekir. Bilgisayarların doğru hesaplamalar yapsa da anlamsız çıktılar üretebilmelerinin nedeni de budur.

Bir Nicel Ölçüm Kılavuzu

7.5. Dört ölçüm düzeyini birbirinden ayırt etmek

Şu ana dek, ölçümün ilkelerini ele aldık. Nicel araştırmacılar, güvenilir ve geçerli ölçümlerin işlemsel tanımlarını üretme sürecinde, kendilerine yardımcı olacak özelleşmiş ölçümlere sahiptirler. Bu bölüm, bu gibi fikirler ve belli bazı ölçümler için bir kılavuz niteliğindedir.

Ölçüm Düzeyleri

Olası ölçümleri bir sürem üzerinde sıralayabiliriz. Bir uçta “daha yüksek” olanlar vardır. Bu ölçümlerde çok sayıda net ve rafine ayrıma sahip, yüksek derecede özgül bilgiler bol miktarda bulunur. Karşıt uçta “daha düşük” olanlar vardır. Bunlar asgari bilgiler ve birkaç temel ayrım içeren kabataslak ve

daha az kesin ölçümlerdir. Ölçüm düzeyi toplumsal yapının özelliklerini ölçerek öğrenebileceklerimizin miktarını etkiler ve bir yapı ile ilgili ampirik ayrıntıları yakalamaya çalışırken kullanabileceğimiz göstergelerin türünü sınırlar.

Ölçüm düzeylerinin her biri, bir yapının, onunla ilgili varsayımlarımızda ne kadar rafine, birebir ve net olduğuyla belirlenir. Bu, bir yapıyı kavramlaştırma biçimimizin ciddi içerimler taşıdığı anlamına gelir. Yapıyı nasıl ölçeceğimizi etkiler ve verileri topladıktan sonra kullanabileceğimiz istatistiksel işlem çeşitliliğini sınırlar. Çoğu zaman ölçüm düzeyiyle ölçmenin kolaylığı arasında bir değiş-tokuş ilişkisi söz konusudur. Düşük bir düzeyde ölçüm yapmak, yüksek düzeyde olduğundan daha basit ve kolaydır; ancak düşük bir ölçüm düzeyi bize daha az rafine bilgiler sunar ve veri analizinde çok az sayıda istatistiksel işlemin kullanılmasına imkan tanır. Meseleyi iki şekilde ele alabiliriz: (1) sürekli ve kesintili değişkenler ve (2) dört ölçüm düzeyi.

SÜREKLİ VE KESİNTİLİ DEĞİŞKENLER. Değişkenler sürekli ve kesintili olabilir. **Sürekli değişkenler**, bir sürem üzerinde uzanan çok sayıda değer ya da niteleyici içerir. Sürekli bir değişkeni çok sayıda daha küçük artıma bölebiliriz; matematik kuramında, artımların sayısı sonsuzdur. Sürekli değişken örnekleri arasında ısı, yaş, gelir, suç oranı ve eğitim seviyesi yer alır. Örneğin eğitim seviyenizi, okula gittiğiniz yıl sayısı ile ölçebiliriz. Bunu, sınıf içi eğitim aldığınız ve sınıf dışı ödev veya hazırlık için harcadığınız toplam saat sayısı şeklinde iki parçaya ayırabiliriz. Bunu, okuldaki bilgileri öğrenmeye ve anlamaya ya da okul ödevlerine harcadığınız dakikaların sayısı şeklinde biraz daha rafine edebiliriz. Bunu da zihninizin bu bilgileri öğrenir ve anlarken gerçekleştirilen belli bilişsel aktivitelere ayırdığı saniyelerin tamamı şeklinde bir kez daha rafine edebiliriz.

Kesintili değişkenler görece sabit bir değer ya da niteleyici kümesine sahiptir. Bu değerler ve niteleyiciler birbirinden ayrıdır. Yani kesintili değişkenler sonsuz sayıda değerden oluşan doğrusal bir sürem yerine, birbirinden ayrı, sınırlı sayıda kategori içerirler. Kesintili değişken örnekleri arasında toplumsal cinsiyet (erkek ya da kadın), din (Protestan, Katolik, Yahudi, Müslüman, ateist), medeni hal (hiç evlenmemiş bekar, evli, boşanmış ya da ayrılmış, dul), akademik dereceler (yüksek okul ya da meslek okulu, dört yıllık lisans, yüksek lisans ya da doktora diploması) vardır. Bir değişkenin sürekli ya da kesintili olması, onun ölçüm düzeyini etkiler.

DÖRT ÖLÇÜM DÜZEYİ. Ölçüm düzeyleri, sürekli ve kesintili değişkenler arasındaki ayrım üzerine temellenirler. Daha yüksek ölçüm düzeyleri sü-

rekli, daha düşükler kesintilidir. Dört ölçüm düzeyi, ölçümleri kesinliklerine göre sınıflandırmaktadır.¹⁶

Bir yapıya uygun ölçüm düzeyine karar vermek her zaman kolay değildir. İki şeye bağlıdır: bir yapıdan ne anladığımız (tanımı ve varsayımları) ve gösterge veya işlem türü.

Bir yapıyı kavramlaştırma biçimimiz onu ne kadar net ölçebileceğimizi sınırlandırabilir. Örneğin, daha önce sürekli kabul edilmiş değişkenlerden bazılarını kesintili olarak yeniden kavramlaştırılabiliriz. Isıyı binlerce ince ayrıma (örn. dereceler ve ondalıklı dereceler) sahip sürekli bir değişken olarak düşünebiliriz. Diğer yandan, onu kabaca beş ayrı kategoriye ayrabiliriz (örn. çok sıcak, sıcak, ılık, soğuk ve çok soğuk). Yaşı sürekli (yıllar, aylar, günler, saatler, dakikalar ya da saniyeler şeklinde) veya kesintili kategorilerle (bebeklik, çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yaş, ileri yaş) ölçebiliriz.

Sürekli değişkenleri kesintili değişkenlere dönüştürebilecek olsak da, bunun aksi mümkün değildir, yani kesintili değişkenleri sürekli değişkenlere dönüştüremeyiz. Örneğin cinsiyet, din ve medeni hali sürekli değişkenlere çeviremeyiz, ancak kısmen farklı tanımlara ve varsayımlara sahip ilgili yapıları sürekli olarak kabul edebiliriz (örn. erkeksilik ya da kadınsılık derecesi, dindarlık derecesi, bir evlilik ilişkisine bağlılık). Daha yüksek ölçüm düzeylerinde kavramlaştırma ve ölçüm yapmamızın pratik bir nedeni vardır: Daha yüksek ölçüm düzeylerini daha düşük düzeylere daraltabiliriz, ancak bunun tersi doğru değildir.

Dört Düzeyi Birbirinden Ayırt Etmek. Dört ölçüm düzeyi en düşükten en yüksek kesinlik derecesine doğru şu şekilde sıralanırlar: nominal (*sınıflandırma*), sıralı (*ordinal*), aralık (*interval*) ve oran (*ratio*). Her bir düzey farklı bir bilgi türü verir (bkz. Tablo 7.2). Nominal ölçüm düzeyi, kategoriler arasında bir farklılık olduğunu gösterir (örn. din: Protestan, Katolik, Yahudi, Müslüman; ırksal köken: Afrikalı, Asyalı, Beyaz, Hispanik ve diğer). Sıralı ölçüm düzeyi, bir farklılık olduğunu ifade eder, ayrıca bize kategorileri sıralama imkanı verir (örn. harf notları: A, B, C, D, F; fikir ölçümleri: Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Katılmıyorum, Kesinlikle Katılmıyorum). Aralık ölçüm düzeyi, ilk ikisinin yaptığı her şeyi yapar ve kategoriler arasındaki farkın miktarını belirlememize imkan verir (örn. Fahrenheit veya Celsius derecesi: 5°, 45°, 90°; IQ puanları: 95, 110, 125). Oran ölçüm düzeyi diğer düzeylerin yaptığı her şeyi yapar ve gerçek bir sıfır değeri vardır. Bu özellik, onun ilişkileri oran veya orantı türünden (örn. parasal gelir: 10\$, 100\$, 500\$; örgün eğitim süresi: 1 yıl, 10 yıl, 13 yıl) ifade etmesini mümkün hale getirir. Uygulamada

¹⁶ Ölçüm düzeyleri konusunda ilgili bir tartışma ve eleştiri için bkz. Borgatta & Bohmstedt (1980) ve Duncan (1984:119-155).

çoğu durumda, aralık ve oran ölçüm düzeyleri arasındaki fark pek anlam ifade etmez.

Kafa karışıklığının kaynaklarından biri, aralık-ölçümlerde bazen keyfi sıfır değerleri kullanmamız, fakat bu sıfırların amacının sadece hesaplamaya yardımcı olmak olmasıdır. Örneğin, ısırun 30°'dan 60°'a çıkması, sayılar iki katına çıktığı halde aslında ısırun iki katına çıktığı anlamına gelmez. 0° Fahrenheit ya da Celcius hiçbir ısırun bulunmaması demek değildir, sadece hesaplamayı kolaylaştıran bir yer tutucudur. Örneğin su, 32° Fahrenheit, 0° Celsius ya da 273° Kelvin'de donar. Su sırasıyla 212°, 100° ve 373.15°'de kaynar. Gerçek bir sıfır değeri olsaydı, ısı dereceleri arasındaki gerçek ilişki bir oran olurdu. Örneğin, 25° ile 50° Fahrenheit arasında ısı "iki kat" yükselirdi, fakat bu doğru değildir çünkü gerçek bir sıfır değeri olmadan gerçek bir oran ilişkisi var olmaz. Bunu, suyun kaynama ve donma derecelerinin birbirine oranında görebiliriz. Bu oran; Fahrenheit'ta 6,625, Celsius'ta 100, Kelvin'de 1,366'dır. Kelvin ölçeğinde mutlak sıfır vardır (ısırun tamamen yokluğu) ve bunun oranı fiziksel koşullara denk gelir. Fiziksel dünyadan verilen bu örnek bilindik bir örnek olsa da bir diğer keyfi – gerçek olmayan – sıfır değeri örneği, tutumları sayısal olarak ölçtüğümüzde söz konusu olur. Bir anket formundaki ifadelere (örn. -1 = katılmıyor, 0 = fikri yok, +1 = katılıyor) sayısal değerler atfedebiliriz. Sıfır verilerimizin sayılar şeklinde olması, gerçek bir sıfır değerine ait matematiksel varsayımları gerekli kılan istatistiksel işlemler kullanabileceğimiz anlamına gelmez.

Kesintili değişkenler nominal ve sıralıdır, oysa sürekli değişkenleri aralık ve oran düzeylerinde ölçebiliriz. Dört düzey arasında ilginç bir tek yönlü ilişki mevcuttur. Bir oran-düzey ölçümünü aralık, sıralı ya da nominal düzeylere; aralık düzeyini sıralı ya da nominal düzeye ve sıralı düzeyi nominal düzeye dönüştürebiliriz; fakat süreç ters yönde ilerlemez! Bunun nedeni, daha üst düzey ölçümlerin alt düzeylere kıyasla daha rafine bilgiler içermesidir. Daha üst düzey bir ölçümün verdiği rafine bilgileri her zaman görmezden gelebilir ya da ihmal edebiliriz, fakat alt düzey bir ölçümden ilave rafine bilgileri çekip çıkaramayız.

Tablo 7.2 Dört Ölçüm Düzeyinin Özellikleri

Düzey	Farklı Kategoriler	Sıralama	Kategoriler Arası Farkın Ölçümünü	Gerçek Sıfır Değeri
Nominal	Evet			
Sıralı	Evet	Evet		
Aralık	Evet	Evet	Evet	
Oran	Evet	Evet	Evet	Evet

Örnek Kutusu 7.2 Dört Ölçüm Düzeyinin Örnekleri

DEĞİŞKEN (ÖLÇÜM DÜZEYİ)	DEĞİŞKEN NASIL ÖLÇÜLÜYOR?
Din (nominal)	Farklı din grupları (Yahudi Katolik, Lutheran, Baptist) sıralanmaz, sadece birbirinden farklıdır (inançlardan biri Cennet'e daha yakın olarak kavramlaştırılmadığı sürece)
Katılım (sıralı)	"Dini faaliyetlere ne sıklıkla katılırsınız? (0) Hiçbir zaman, (1) yılda bir kereden az, (3) yılda birkaç kez, (4) ayda bir kez, (5) haftada iki ya da üç kez veya (8) haftada pek çok kez." Bunun yerine kişinin tam olarak kaç kere dini faaliyete katıldığı sorulmuş olsaydı, değişken oran düzeyinde de ölçülebilirdi.
IQ puanı (aralık)	Çoğu zeka testi 100'ü ortalama, orta ya da normal kabul edecek şekilde düzenlenir. Daha yüksek ya da daha düşük puanlar ortalamadan farka işaret eder. 115 puan alan birinin zekası, testi yapan insanların ortalama zekasından biraz yüksekken, 90 kismen düşüktür. 65 altı ya da 140 üst puanlar enderdir.
Yaş (oran)	Yaş yıllara ölçülür. Gerçek bir sıfır değeri vardır (doğum anı). 40 yaşında birinin 20 yaşındaki birinden iki kat fazla yaşamış olduğuna dikkat edin.

Sıralı ölçümlerde, genellikle en az beş sıralı kategorimiz olsun isteriz ve her biri için çok sayıda gözlem yapmaya çalışırız. Bunun nedeni, sürekli bir yapıyı, az sayıda sıralı kategoriye daraltığımızda bir bozulmanın gerçekleşmesidir. Sıralı kategorilerin ve gözlemlerin sayısı arttıkça bozulmayı minimize ederiz.¹⁷ (bkz. Örnek Kutusu 7.2 Dört Ölçüm Düzeyinin Örnekleri)

Devam etmeden önce, iki şeyi aklınızdan çıkarmayın. Birincisi, neredeyse her tür toplumsal olguyu ölçebilecek olmamızdır. Bazı yapıları doğrudan ölçebilir ve net sayısal değerler üretebiliriz (örn. aile geliri), bazı yapılar ise bu kadar net değildir ve bir değişkeni dolaylı olarak ölçerken (örn. bir suça iştirak etme eğilimi) onun yerine geçen ya da ona yakın şeylerin kullanımını gerektirirler. İkincisi, diğer araştırmacıların ürettikleri ölçümlerden çok şey öğrenebilecek olmamızdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına sahip olduğumuz için şanslıyız, çünkü onları temel alabiliriz. Sıfırdan başlamak her zaman gerekli değildir. Eski bir ölçeği ya da indeksi kullanabilir ya da kendi amaçlarımıza uyarlayabiliriz. Toplumsal yaşamın farklı boyutlarını ölçmek kesintisiz bir süreçtir. Sürekli fikir üretir, kuramsal tanımları rafine eder ve eski ya da yeni yapıların ölçümlerini iyileştiririz.

¹⁷ Johnson & Creech (1983) sürekli olarak kavramlaştırılan değişkenler bir dizi sıralı kategoride işlemselleştirildiğinde gerçekleşen ölçüm hatalarını incelemiştir. Dörtten fazla kategori ve büyük örneklem kullanıldığında hataların ciddi olmadığını ileri sürmüşlerdir.

İYİ ÖLÇÜMÜN İLKELERİ. İyi ölçüm (1) birbirini dışlayan değişken niteleyicilerine ya da kategorilerine, (2) tam kapsamlı değişken niteleyicilerine ya da kategorilerine sahiptir ve (3) tek boyutludur. Bu ilkeler, bir değişkeni ölçerken tek bir gösterge, ölçek ya da indeks kullanmayı dikkate almanızı gerektirir.

1. Birbirini dışlayan niteleyiciler, bir bireyin ya da vakanın bir ve yalnızca bir kategoriye gireceği anlamına gelir. Örneğin, dört niteleyici (Hristiyan, Hristiyan olmayan, Yahudi ve Müslüman) kullanarak, bir değişken türü olarak dini ölçmek istiyoruz. Ölçümümüz karşılıklı olarak birbirini dışlamaz. Hem İslam hem Yahudilik, Hristiyanlık dışı dini inançlardır. Bir Yahudi ve bir Müslüman iki kategoriye de uyar: (1) Hristiyan olmayan, (2) Yahudi ya da Müslüman. Birbirini dışlayan niteleyicilerden yoksun bir diğer örnek, üç kategori (nehir limanı şehri, eyalet başkenti ve uluslararası bir havalimanına erişimi olan şehir) kullanarak şehir türünü ölçmektir. Bir şehir, bunların üçüne (bir nehir limanı ve uluslararası havalimanı bulunan eyalet başkenti) veya herhangi ikisine sahip olabilir ya da hiçbirine sahip olmayabilir. Birbirini dışlayan niteleyicilerin olması için, vakaların birden fazla kategoriye yerleştirilmesine izin vermeyecek kategoriler oluşturmamız gerekir.

2. Tam kapsamlı niteleyici, her bir vakanın, bir değişkenin kategorilerinden en az birine girmesi ya da uyması anlamına gelir. Dört kategorik niteleyicisi (Hristiyan, Hristiyan değil, Yahudi ve Müslüman) olan din değişkeni örneğine dönelim ve diyelim ki niteleyicileri birbirini dışlar hale getirmek için "Hristiyan olmayan" kategorisini attık ve elimizde şunlar kaldı: Hristiyan, Yahudi ya da Müslüman. Bunlar tam kapsamlı niteleyiciler değildir. Budist, Hindu, ateist ve agnostik bunların hiçbirine uymaz. Olası her durumu kapsayacak niteleyiciler üretmemiz gerekir. Örneğin, din değişkeninde Hristiyan, Yahudi, Müslüman ve Diğer niteleyicileri, tam kapsamlı ve birbirini dışlayıcı olurdu.

3. Tek boyutluluk, bir ölçümün tutarlı olması ya da tek bir tutarlı yapıyı ölçmesi demektir. Tek boyutluluğa, bir önceki yapı ve içerik geçerliliği tartışmasında üstü kapalı bir şekilde değinilmiştir. Tek boyutluluk birçok özgül bilgi parçasını tek bir ölçek ya da ölçüm şeklinde bir araya getirirsek, parçaların hepsinin aynı şeyi ölçeceğini ifade eder. Verilerin tek boyutluluğunu test etmek için bazen daha gelişmiş bir tekniği – faktör analizi- kullanırız.

Karmaşık bir yapının farklı unsurlarını yakalamak için birden çok gösterge ya da bir ölçek ya da indeks (bkz. bir sonraki bölüm) kullanmak fikriyle tek boyutluluk fikri arasında bir çelişki var gibi gelebilir. Görünüştaki bu çelişkinin tek nedeni yapıların soyutlama düzeyine göre kuramsal açıdan değişkenlik göstermeleridir. Karmaşık, soyut bir yapıyı, her biri o karmaşık yapının genel içeriğinin bir parçası olan birden çok alt boyut kullanarak tanımlayabiliriz. Buna karşın, basit ve somut alt-düzey yapıların tipik olarak tek bir boyutu vardır. Örneğin, "feminist ideoloji" son derece soyut ve karmaşık bir yapıdır. Toplumsal, ekonomik ve siyasi, ailevi ve cinsel ilişkiler hakkında özgül inanç-

lar ve tutumlar barındırır. İdeolojinin düşünce alanları daha soyut ve genel olan tekil bir yapının parçalarıdır. Parçalar bir bütün olarak tutarlıdır. Karşılıklı olarak birbirlerini pekiştirir ve hep birlikte kadınların haysiyeti, gücü ve iktidarı ile ilgili bir düşünce dizisi oluştururlar. Feminist ideolojinin tek boyutlu bir ölçümünü oluşturmak için onu anti-feministten aşırı pro-feministe çeşitlilik gösterebilecek bütünleşik bir düşünce sistemi olarak kavramlaştırmamız gerekir. Ölçümümüzün yakınsak geçerliliğini, yapının alt parçalarına temas eden birden çok göstergeyle test edebiliriz. Düşünce alanlarından biri (örn. cinsel ilişkiler) ampirik testlerde diğer bütün alanlardan kararlı bir farklılık sergilerse, o zaman ölçümün tek boyutluluğunu sorgularız.

Tek boyutluluğun kafanızı karıştırması kolaydır, çünkü herhangi bir durumda basit bir yapı için kullandığımız bir gösterge, başka bir durumda farklı ve karmaşık bir yapının parçalarından birine işaret edebilir. Birden çok basit ve somut yapıyı, karmaşık ve daha soyut bir yapı şeklinde bir araya getirebiliriz. Tek boyutlu ölçüm ilkesi; bir yapıyı ölçmemiz için onu kendi soyutlama düzeyinde, tutarlı, bütünleşik tek bir temel fikir olarak kavramlaştırmamız gerektiği anlamına gelir. Bu kavramlaştırma ve ölçüm süreçlerinin sıkı sıkıya birbirine bağlı olduklarını gösterir.

İşte size somut bir örnek: Bir kişinin toplumsal cinsiyet eşitliliğiyle ilgili olarak, eşit işe eşit ücret konusundaki tutumu toplumsal cinsiyet ideolojisinin (yani hayatın bütün alanlarındaki toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilgili genel bir düşünce dizisinden) daha basit, daha somut ve daha az soyut bir fikirdir. Eşit ücret hakkındaki tutumu, kendi başına tek boyutlu bir yapı olarak ya da karmaşık ve daha genel bir yapı olan toplumsal cinsiyetin daha az soyut bir alt parçası olarak ölçebiliriz. Bu, toplumsal cinsiyet ideolojisinin tek boyutlu olmayı bıraktığı anlamına gelmez. Birçok parçası olan karmaşık bir fikirdir, fakat daha soyut bir düzeyde tek boyutlu olabilir.

Ölçekler ve İndeksler

7.6. Araştırmada ölçek ve indekslerin nasıl oluşturulacağını açıklamak

Bu bölümde, ölçeklere ve indekslere, yani araştırmacıların ürettikleri yüzlerce ölçüm arasından özelleşmiş olanlara bakıyoruz.¹⁸ Pek çok şeyi ölçmek için ölçekleri ve indeksleri kullanırız: bürokratik kurumlardaki formalleşme seviyesi, mesleklerin itibarı, insanların bir evliliğe uyumu, grup etkileşiminin yoğunluğu, bir topluluktaki toplumsal faaliyet düzeyi, bir devletin cinsel saldırı yasalarının feminist değerleri yansıtırma derecesi ve bir ülkenin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyi. Ölçümün ilkelerini irdeleyecek, indeks ve ölçek

¹⁸ Toplumsal araştırmada kullanılan indeksler ve ölçeklerin listeleri için bkz. Brodsky & Smit-herman (1983), Miller (1991), Robinson vd. (1972), Robinson & Shaver (1969) ve Schuessler (1982).

oluşturma kurallarını değerlendirecek, ardından başlıca birkaç indeks ve ölçek türünü inceleyeceğiz.

İndeks ve ölçek terimlerini kafa karıştırıcı bulabilirsiniz, çünkü insanlar bunları birbirlerinin yerine kullanırlar. Bir araştırmacının ölçeği bir başkasının indeksidir. Her ikisi de sıralı ya da aralık-düzey ölçümler üretir. Kafa karışıklığını arttıran, ölçek ve indeks tekniklerini tek bir ölçüm şeklinde bir araya getirebilecek olmamızdır. Yine de ölçekler ve indeksler çok değerlidirler. Bize bir değişken hakkında daha fazla bilgi verir ve ölçümün kalitesini basit, tek bir gösterge kullanarak yapılan ölçümün ötesine taşırlar (yani güvenilirlik ve geçerliliği artırır). Ölçekler ve indeksler bilgileri yoğunlaştırıp basitleştirerek veri indirgemeye de yardımcı olurlar (bkz. Düşünce Kutusu 7.2 Ölçekler ve İndeksler: Farklılar mı?)

İndeks Oluşturma

İndeksleri hep duyarsınız. Örneğin ABD gazeteleri, Federal Soruşturma Bürosu FBI'nın suç indeksini ve tüketici fiyat indeksini (TÜFE) haber yaparlar. FBI indeksi, indekslenen yedi suçla ilgili polis tutanaklarının (cinayet, ağır saldırı, cebren tecavüz, gasp, ev soyma, 50 dolar ya da daha fazlasını çalma ve oto hırsızlığı). İndeks, 1930'da Resmi Suç İhbarları'nın bir parçası olarak (bkz. Rosen, 1995) doğmuştur. TÜFE bir enflasyon ölçüm aracıdır, bir dizi ürün ve hizmeti (örn. gıda, kira ve kamu hizmetleri) satın almanın maliyetinin toplanması ve bu toplamın bir önceki dönemde aynı ürün ve hizmetleri satın almanın maliyetiyle karşılaştırılmasıyla bulunur. TÜFE, ABD İşçi İstatistikleri Dairesi'nce 1919'dan beri kullanılmaktadır; maaş artışları, toplu sözleşmeler ve sosyal güvenlik ödemeleri buna dayanır. İndeks, farklı maddelerin tek bir sayısal değer şeklindeki kombinasyonudur. Bir yapının çeşitli bileşenleri ya da alt parçalarının hepsi ölçülüp daha sonra tek bir ölçüm şeklinde bir araya getirilir.

Düşünce Kutusu 7.2 Ölçekler ve İndeksler: Farklılar mı?

Çoğu kullanımda, araştırmacılar ölçekleri ve indeksleri karşılıklı olarak birbiriyle değiştirebilir kabul ederler. Toplumsal araştırmacılar, indeksleri ve ölçümleri birbirinden ayırt ederken istikrarlı bir terminoloji kullanmazlar.

Ölçek, araştırmacının bir değişken yapısının yoğunluğunu, yönünü ve seviyesini yakaladığı ve tepkileri ya da gözlemleri bir sürem üzerinde gösterdiği bir ölçüm türüdür. Ölçekte tek bir gösterge kullanılabileceği gibi birden çok gösterge de kullanılabilir. Çoğu ölçek, sıralı ölçüm düzeyinde oluşturulur.

İndeks, araştırmacının bir yapının birbirinden ayrı çeşitli göstergelerini birbirine ekleyerek ya da birleştirerek tek bir değer haline getirdiği bir ölçüm türüdür. Bu bileşik puan, çoğu zaman birden çok göstergenin basit bir toplamıdır. İçerik geçerliliği ve yakınsak geçerlilikte kullanılır. İndeksler çoğunlukla aralık ya da oran düzeylerinde ölçülür.

Araştırmacılar, bazen indekslerin ve ölçeklerin özelliklerini, tek bir ölçüm şeklinde bir araya getirirler. Bu, araştırmacının elinde ölçeklerden oluşan (yani yoğunluğu veya yönü ölçen) pek çok gösterge varsa sık görülür. Araştırmacı, daha sonra bu göstergeleri birbirine ekleyerek tek bir değer üretir, böylelikle bir indeks oluşturur.

Pek çok farklı indeks türü vardır. Örneğin, 25 soruluk bir sınavdaki toplam doğru soru sayısı bir indeks türüdür. Her bir sorunun küçük bir bilgi parçasını ölçtüğü ve doğru veya yanlış olarak değerlendirilen tüm soruların toplamının, tek bir ölçüm oluşturduğu bileşik bir ölçümdür.

İndeksler yaşanacak en uygun yeri (işsizliğe, işe gidip gelme süresine, suç oranına, eğlence fırsatlarına, hava durumuna vb. dayalı olarak), suç derecesini (gerçekleşen farklı tikel suçların bileşimine dayalı olarak), bir kişinin ruh sağlığını (kişinin yaşamın çeşitli alanlarına uyum sağlama becerisine dayalı olarak) vb. ölçer.

İndeks oluşturmak o kadar kolaydır ki, indeksteki her bir maddenin yüzeysel geçerliliğe sahip olduğundan ve yüzeysel geçerliliği olmayan her tür şeyi dışladığından emin olmamız yeterlidir. Yapının her bir parçasını, en az bir göstergeyle ölçmeliyiz. Tabii ki bir yapının parçalarının birden çok göstergeyle ölçülmesi daha iyi olur.

Bir indeks örneği, üniversite kalite indeksidir (bkz. Örnek Kutusu 7.3 İndeks Örneği). Kuramsal bir tanıma göre, kaliteli bir üniversitenin altı tane ayırt edici özelliği vardır: (1) öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının çok az olması, (2) son derece donanımlı bir öğretim kadrosu, (3) kütüphanede çok sayıda kitap bulunması, (4) üniversiteden ayrılan öğrenci sayısının çok az olması, (5) lisansüstü eğitimlerine devam eden çok sayıda öğrenci ve (6) kitaplar veya akademik makaleler yayınlayan öğretim üyeleri. 100 üniversiteyi her bir maddeye göre puanlandırıp, ardından her bir üniversitenin puanlarını toplar ve böylece üniversiteleri karşılaştırmak için kullanılacak bir üniversite kalite indeksi puanı oluştururuz. İndeksleri birbiriyle birleştirebiliriz. Örneğin, üniversitemin kalitesi indeksini yükseltmek için ona, öğretim kalitesiyle ilgili bir alt-indeks ilave ederiz. Bu indekste sekiz madde bulunur: (1) sınıfların ortalama büyüklüğü, (2) tartışmaya ayrılan ders süresinin yüzdesi, (3) her bir öğretim üyesinin verdiği farklı derslerin sayısı, (4) öğrencilerin öğretim üyelerine sınıfta dışında ulaşabilmesi, (5) verilen okumaların güncelliği ve sayısı, (6) verilen ödevlerin öğrenmeyi ne kadar desteklediği, (7) öğretim üyelerinin her bir öğrenciyi ne derece tanıdığı ve (8) öğrencilerin derse ve eğitmeniye verdikleri değerlendirme puanları. Üniversite kalite indeksinin diğer parçaları için de benzer alt-indeks ölçümleri oluşturulabilir. Bunlar, daha küresel bir üniversite kalitesi ölçümü şeklinde bir araya getirilebilirler. Böylece "üniversite kalitesi" yapısının tanımı daha da ayrıntılandırılmış ve geliştirmiş olur.

Bir sonraki bölümde, indeks oluştururken karşımıza çıkan üç meseleye göz atacağız: maddelerin ağırlığı, kayıp veriler ve oranlarla standartlaştırmanın kullanımı.

1. *Ağırlıklandırma* indeks oluşturmada önemli bir meseledir. Aksi belirtilmediği sürece, bir indeksteki maddelerin ağırlıklandırılmamış olduğunu varsayınız.

Aynı şekilde, maddelere farklı ağırlıklar atfetmek için iyi bir kuramsal nedenimiz olmadığı sürece eşit ağırlıklar kullanırız. *Ağırlıklandırılmamış indeks*, her bir maddeye eşit ağırlık verir. Tek yaptığımız şey, maddeleri değiştirmeden, sanki her biri 1 ile (ya da olumsuz maddeler için -1 ile) çarpılmış gibi toplamaktır. *Ağırlıklandırılmış indeks*, bazı maddelere diğerlerinden daha fazla değer ya da ağırlık verir. Ağırlıkların büyüklüğü kuramsal varsayımlara, kuramsal taruma veya faktör analizi gibi istatistiksel bir tekniğe göre belirlenebilir.

Örneğin, üniversite kalite indeksinin kuramsal tanımını, ayrıntılandırarak geliştirebiliriz. Öğrenci/öğretim üyesi oranının ve doktora diploması sahibi öğretim üyesi sayısının, kütüphanede öğrenci başına düşen kitap sayısından veya lisansüstü eğitimlerine devam eden öğrencilerin yüzdesinden iki kat önemli olduğuna karar verebiliriz. Ayrıca, üniversitenin ilk yılında okuldan ayrılan öğrencilerin yüzdesi ve öğretim üyesi başına düşen yayın sayısı da kütüphanedeki kitaplardan veya lisansüstü eğitim alan öğrencilerin sayısından üç kat daha önemlidir. Bunu bir formül olarak ifade ederek anlamak daha kolaydır.

Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı ve okuldan ayrılanların yüzdesi eksi değerdedir, çünkü bunlar arttıkça üniversitenin kalitesi düşer. Ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış indeksler farklı sonuçlar verebilirler. Bir Sarmaşık Ligi Üniversitesi'ni (ABD'nin en iyi sekiz üniversitesinin oluşturduğu birlik, ç.n.), yerel bir üniversiteyi ve büyük bir üniversiteyi ele alalım. Hepsinin ağırlıklandırılmamış indeks puanları eşittir, ama üniversiteler ağırlıklandırma sonrasında farklı kalite puanlarına sahip olurlar.

Ağırlıklandırma, bu örnekte farklı indeks puanlarına yol açmaktadır, ama çoğu durumda, ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış indeksler benzer sonuçlar verir. Araştırmacılar, değişkenler arasındaki ilişkiyle ilgilenirler ve ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış indeksler çoğunlukla değişkenler arasındaki ilişki için benzer sonuçlar verirler.¹⁹

2. *Kayıp veriler*, indeks oluştururken önemli bir mesele teşkil edebilirler. Bazı örnek olaylarda veriler eksik olduğunda geçerlilik ve güvenilirlik tehlikeye girer. Bu sorunla baş etmenin dört yolu vardır (bkz. Şema 7.2 Kayıp Verilerle Baş Etme Yolları), ancak hiçbirini onu tamamen çözemez.

Örneğin, 1985'te 50 ülkedeki toplumsal kalkınma seviyesini ölçen bir indeks inşa ediyorum. İndeks dört maddeden oluşuyor: yaşam süresi beklentisi, içinde sıhhi tesisat olan evlerin yüzdesi, okuma yazma bilen nüfusun yüzdesi ve 100 kişiye düşen telefon sayısı. Bana gerekli bilgileri bulabileceğim bir Birleşmiş

¹⁹ Ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmamış indeks puanlarıyla ilgili bir tartışma için bkz. Nunnally (1978:534).

Örnek Kutusu 7.3 İndeks Örneği

Sembolik olarak,

Q= genel üniversite kalitesi

Bir üniversite kalite indeksi aşağıdaki altı maddeye dayanmaktadır:

R = öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı

F = doktora diploması olan öğretim üyelerinin yüzdesi

B = kütüphanede öğrenci başına düşen kitap sayısı

D = üniversitenin ilk yılında eğitimini yarıda bırakan veya tamamlamayan öğrencilerin yüzdesi

A = lisansüstü eğitime devam eden mezunların yüzdesi

P = öğretim üyesi başına düşen yayın sayısı

Ağırlıklandırılmamış formül: $(-1)R + (1)F + (1)B + (-1)D + (1)A + (1)P = Q$

Ağırlıklandırılmış formül: $(-2)R + (2)F + (1)B + (-3)D + (1)A + (3)P = Q$

Sarmaşık Ligi Üniversitesi

Ağırlıklandırılmamış formül: $(-1)13 + (1)80 + (1)334 + (-1)14 + (1)28 + (1)4 = 419$

Ağırlıklandırılmış formül: $(-2)13 + (2)80 + (1)334 + (-3)14 + (1)28 + (3)4 = 419$

Yerel Üniversite

Ağırlıklandırılmamış formül: $(-1)20 + (1)82 + (1)365 + (-1)25 + (1)15 + (1)2 = 419$

Ağırlıklandırılmış formül: $(-2)20 + (2)82 + (1)365 + (-3)25 + (1)15 + (3)2 = 435$

Büyük Üniversite

Ağırlıklandırılmamış formül: $(-1)38 + (1)95 + (1)380 + (-1)48 + (1)24 + (1)6 = 419$

Ağırlıklandırılmış formül: $(-2)38 + (2)95 + (1)380 + (-3)48 + (1)24 + (3)6 = 392$

Milletler İstatistikleri kaynağını tespit ediyorum. Belçika'da değerler 68 + 87 + 97 + 28; Türkiye'de 55 + 36 + 49 + 3 şeklindedir; ancak Finlandiya için okuryazarlık verilerinin bulunmadığını fark ediyorum. Başka bilgi kaynaklarını kontrol ediyorum, ama hiçbirinde bu veriler bulunmuyor, çünkü bu toplanmamış.

3. *Oranlar ve standartlaştırma* birbiriyle ilişkili meselelerdir. Suç oranlarını, nüfus artış oranlarını veya işsizlik oranını duymuşsunuzdur. Bazı indeksler ve tek göstergeli ölçümler, oranlar şeklinde ifade edilir. Oranlar, karşılaştırmaları olanaklı hale getirmek için bir maddenin değerinin standartlaştırılmasıyla ilgilidir. Bir indeksteki maddelerin çoğunlukla birleştirilmeden önce standartlaştırılmaları gerekir.

Standartlaştırma, bir payda seçmeyi ve ham bir ölçümü bu paydaya bölmeyi gerektirir. Örneğin, aynı yıl A şehrinde 10 cinayet, B şehrinde 30 cinayet işlenmiştir. İki şehirdeki cinayetleri karşılaştırmak için cinayetlerin ham sayısının şehir nüfusuna göre standartlaştırılması gerekir. Eğer şehirlerin büyüklüğü aynıysa, B şehri daha tehlikelidir. Ama eğer B şehri çok daha büyükse daha güvenli olabilir. Örneğin, eğer A şehrinde 100.000 kişi, B şehrinde 60.000 kişi varsa, o zaman 100.000 kişi başına cinayet oranı A şehrinde 10, B şehrinde 5'tir.

Şema 7.2 Kayıp Veriyle Baş Etme Yolları

1. *Herhangi bir bilginin eksik olduğu tüm örnek olayları eleyn.* Eğer değerlendirilen ülkelerden biri araştırmadan çıkarılırsa, indeks, haklarında bilgi bulunan ülkeler açısından güvenilir olacaktır. Bu eğer öteki ülkelerle ilgili eksik bilgi varsa sorun olur. 50 ülkeyle ilgili bir çalışma, 20 ülkeli bir çalışmaya dönüşebilir. Ayrıca eksik bilgilerin bulunduğu örnek olaylar, bazı açılardan benzer olabilir (örn. hepsi Doğu Avrupa'da ya da Üçüncü Dünya'da olabilir), bu da bulguların genellenebilirliğini kısıtlar.
2. *Verilerin bulunduğu örnek olayların ortalama puanını eksik olanların yerine kullanın.* Öteki ülkelerin ortalama okuryazarlık değerleri, eksik olanların yerine kullanılır. Bu "çözüm" Finlandiya'nın araştırmada kalmasını sağlar ama yanlış bir değer verir. Birkaç maddesi bulunan bir indeks için ya da "ortalama" olmayan bir örnek olayda bu durum, ciddi geçerlilik problemleri yaratır.
3. *Örnek olay hakkındaki nicel olmayan bilgilere dayalı verileri kullanın.* Finlandiya ile ilgili başka bilgiler (örn. 13 ile 18 yaş arası lise öğrencilerinin yüzdesi), okuryazarlık oranı hakkında sağlıklı bir tahminde bulunmak için kullanılır. Bu "çözüm" bu durumda görece kabul edilebilir. Finlandiya'nın okuryazarlık oranını ölçmek kadar iyi değildir ve test edilmemiş bir varsayıma dayanır—okuryazarlık oranının öteki ülkelerin liseye devam etme oranlarından kestirilebileceği varsayımına.
4. *Rastlantısal bir değer kullanın.* Bu kalkınma indeksi örneğinde akıllıca olmaz. Eğer indekste çok fazla sayıda madde bulunsaydı ve örnek olay sayısı çok fazla olsaydı kabul edilebilirdi, ancak durum öyle olsaydı, o zaman örnek olayı elemek büyük olasılıkla, daha güvenilir bir ölçüm üreten daha iyi bir "çözüm" olurdu.
5. *Çoklu veriler atayın.* Gelişmiş istatistiksel yöntemlerden biri bir veri dizisindeki ya da alt-dizilerindeki başka değişkenlerden olası değerler üretmektir. Kayıp değerlerin tekrarlı tahminlerini ve ardından bu tahminlerin harmanlamasını içerir.

Kaynak: Ayrıca bkz. Allison (2001).

Standartlaştırma, farklı birimleri ortak bir payda temelinde karşılaştırmamızı mümkün hale getirir. Standartlaştırma süreci, ya da diğer adıyla *normlaştırma*, ilgili ama farklı özelliklerin etkisini ortadan kaldırarak önemli farklılıkları görünür kılar.

Örneğin, iki sınıf dolusu öğrenci olsun. Sanat sınıfında sigara içen 12 öğrenci, biyoloji sınıfında sigara içen 22 öğrenci bulunuyor. Sigara içenlerin oranını ya da sıklığını, sigara içicilerin sayısını, sınıfların büyüklüğüne göre standartlaştırarak karşılaştırabiliriz. Sanat sınıfında 32, biyoloji sınıfında 143 öğrenci bulunuyor. Zaten bildiğiniz bir standartlaştırma yöntemi, yüzdeler kullanmaktır, burada ölçümler 100 ortak paydasına göre standartlaştırılır. Yüzdelemlerle, sanat sınıfındaki sigara içen öğrencilerin oranının (yüzde 37,5), biyoloji sınıfındakilerin (yüzde 15,4) iki katından fazla olduğunu görmek kolaydır.

Standartlaştırmada kritik bir soru, hangi paydanın kullanılacağına karar vermektir. Yukarıda verilen örneklerde şehrin büyüklüğünü ya da sırf bü-

yüklüğünü payda olarak kullanacağımı nereden biliyordum? Neyi seçeceğim her zaman aşikar değildir; yapının kuramsal tanımına bağlıdır.

Farklı paydalar farklı oranlar üretebilir. Örneğin işsizlik oranı, emek gücü içindeki işsiz insanların sayısı olarak tanımlanabilir. Genel işsizlik oranı şöyledir:

$$\text{İşsizlik oranı} = \text{İşsiz insanların sayısı} / \text{Toplam çalışan insan sayısı}$$

Toplam nüfusu, alt gruplara bölerek nüfusun Beyaz erkekler, Afro-Amerikalı kadınlar, 18-28 yaş arası Afro-Amerikalı erkekler ya da üniversite mezunları gibi alt grupları için oranlar elde edebiliriz. Bu alt grupların oranları, kuramsal tanım veya araştırma problemi açısından daha anlamlı olabilir. Örneğin, işsizliğin bütün bir haneyi veya aileyi etkileyen bir deneyim olduğunu ve paydanın bireyler değil haneler olması gerektiğini düşünüyoruz. O zaman oran şöyle olacaktır:

$$\text{İşsizlik oranı} = \text{Bir işsizinin bulunduğu hanelerin sayısı} / \text{Toplam hane sayısı}$$

Farklı kavramlaştırmalar farklı paydalar ve farklı standartlaştırma biçimlerine işaret eder. Farklı maddeleri bir indekste birleştirirken, maddeleri ortak bir paydaya göre standartlaştırmak en iyisidir (bkz. Örnek Kutusu 7.4 Standartlaştırma ve 2000 Olimpiyatları'nın Gerçek Galipleri).

Örnek Kutusu 7.4 Standartlaştırma ve 2000 Olimpiyatları'nın Gerçek Galipleri

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki spor taraftarları, altın madalyaların çoğunu alarak 2000 Olimpiyatları'nı "kazanmış" olmaktan dolayı coşku duydular, ancak, *standartlaştırmada* başarısız oldukları için bu "galibiyet" bir yanılsamadır. Tabii ki dünyanın üçüncü en büyük nüfusuna sahip en zengin ülkesi, bütün ülkeler arasında bire bir yarışmada başarı sağlar. Gerçekte ne olduğunu anlamak için, nüfus ya da refah ortak paydasına göre standartlaştırma yapılmalıdır. Standartlaştırma, sonuçları, ülkeler eşit nüfusa ve zenginliğe sahip olsalardı ne olacağını göstererek daha doğru bir resim sunar. Tabloda, altın madalyaları 10 milyon insan başına düşen altın madalya sayısını göstermek için nüfus ortak paydasına göre, 10 milyar dolar GSMH (bkz. tablo dipnotları) başına düşen altın madalya sayısını göstermek için de ekonomi ortak paydasına göre standartlaştırıyoruz. Sonuçlar, oransal açıdan en çok altın madalyayı 300 binden az vatandaşı olan (orta büyüklükte bir ABD kentinden küçük) Bahamalar'ın kazandığını göstermektedir. Nüfus büyüklüğü ya da refaha göre ayarlandığında, Amerika Birleşik Devletleri liste başının yakınından bile geçmez; yalnızca devasa büyüklüğü ve refah seviyesi nedeniyle lider gibi görünmektedir. ABD'deki spor taraftarları zirvede oldukları yanılsamasını ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaştırmalı avantajını görmezden gelerek sürdürebilirler. Avrupa Birliği'nin 15 ülkesi, refah seviyesi ve nüfus büyüklüğü açısından ABD'ye yakın tek bir birim gibi kabul edilmektedir, bu şekilde daha iyi bir karşılaştırma yapılabilir (bkz. tablo dipnotları).

SYDNEY 2000 OLİMPİYATLARINDA KAZANDIKLARI ALTIN MADALYA SAYISINA GÖRE İLK ON ÜLKE

Standartlaştırılmamış Sıralama			Standartlaştırılmış Sıralama*			
SIRA	ÜLKE	TOPLAM MADALYA SAYISI	ÜLKE	TOPLAM MADALYA SAYISI	NÜFUS	GSMH
1	ABD	39	Bahamalar	1,4	33,3	20,0
2	Rusya	2	Slovenya	2	10	10
3	Çin	28	Küba	11	9,9	50
4	Avustralya	16	Norveç	4	9,1	2,6
5	Almanya	14	Avustralya	16	8,6	4,1
6	Fransa	13	Macaristan	8	7,9	16,7
7	İtalya	13	Hollanda	12	7,6	3,0
8	Hollanda	12	Estonya	1	7,1	20,0
9	Küba	11	Bulgaristan	5	6,0	41,7
10	İngiltere	11	Litvanya	2	5,4	18,2
	EU15**	80	U15	80	2,1	0,9
			ABD	39	1,4	0,2

*NÜFUS, 10 milyon başına düşen altın madalya sayısı, GSMH 10 milyar dolar başına düşen altın madalya sayısıdır.

** EU15, Avrupa Birliği'nin 15 ülkesidir (Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere). Bunlar tek bir birim olarak kabul edilmiştir.

KAYNAK: *The Economist*, 7 Ekim 2000, s. 52'den uyarlanmıştır. . Telif Hakkı 2000 yılı itibariyle *Economist* Gazete Grubu'na aittir. *Economist* Gazete Grubu'nun izniyle, Telif Hakkı Tespit Merkezi aracılığıyla, ders kitabı formatına uygun şekilde yeniden üretilmiştir.

Ölçekler

Bir bireyin, bir şey hakkında nasıl hissettiğini ya da düşündüğünü ölçmek istediğimiz zaman genellikle ölçekleri kullanırız. Bazıları buna *duyguların sertliği veya gücü* adını verir. Ölçekler, kavramlaştırma ve işlemselleştirme süreçlerinde de yardımcı olur. Örneğin, insanların belirli politikalar hakkındaki (örn. barınma, eğitim ve dış ilişkiler) tutumlarının altında tek bir ideolojik boyutun yattığını düşünüyorsunuz. Ölçeklendirme, insanların belli politikadaki tutumlarının altında tek bir yapının –örneğin, “muhafazakar/liberal ideoloji”– yatıp yatmadığını belirlemenize yardımcı olabilir.

Ölçeklendirme bir değişkenin yoğunluğunu, yönünü, düzeyini veya gücünü ölçer.

Grafiksel derecelendirme ölçekleri, ölçeklendirmenin temel biçimlerinden biridir. İnsanlar bir oranlamayı, bir uçtan diğer uca uzanan bir doğru üzerindeki bir noktayı işaretleyerek gösterirler. Bu ölçek türünü oluşturmak ve kullanmak kolaydır. Bir sürem fikrini taşırlar ve sayılar atfetmek insanların nicelikler şeklinde düşünmesine yardımcı olur. Ölçekler, aynı öznel duyguya sahip insanların grafik ölçekte aynı yerini işaretleyeceklerini varsayar. Şekil

7.7, insanların toplumdaki çeşitli gruplar hakkında (örn. National Organization of Women [Ulusal Kadın Örgütü], Ku Klux Klan, sendikalar ve doktorlar) ne hissettiklerini bulmak için kullanılan bir "duygu termometresi" örneğidir. Siyaset bilimciler, bu ölçüm türünü 1964'ten beri ulusal seçim araştırmalarında adaylar, toplumsal gruplar ve sorunlara yönelik tutumları ölçmek için kullanmaktadırlar.²⁰

Bir sonraki bölümde sosyal bilimlerde en sık kullanılan beş ölçeği ele alacağız: Likert, Thurstone, Bogardus toplumsal mesafe, anlamsal farklılık ve Guttman ölçeği. Her biri görece farklı bir ölçeklendirme mantığının örneğidir.

1. **Likert Ölçeği.** Likert ölçeklerini muhtemelen kullanmışsınızdır. Anketlerde çok sık kullanılırlar. 1930'larda Rensis Likert tarafından bir kişinin tutumunun sıralı-düzey ölçümünü elde etmek üzere geliştirilmiştir.²¹ Likert ölçeklerine *toplamlı-derecelendirme* veya *eklemeli ölçekler* denir, çünkü bir kişinin ölçekteki puanı, o kişinin verdiği yanıtların toplanmasıyla hesaplanır. Likert ölçekleri çoğunlukla insanlardan bir ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmelerini ister. Başka değişiklikler de mümkündür; insanlara bir şeyi onaylayıp onaylamadıkları veya bir şeyin "neredeyse her zaman doğru" olduğuna inanıp inanmadıkları sorulabilir (bkz. Örnek Kutusu Kutu 7.5 Likert Ölçeği Örnekleri)

Bir Likert ölçeği oluşturmak için, "katılıyorum" ve "katılmıyorum" gibi en az iki kategoriye ihtiyacınız vardır. Yalnızca iki seçeneğin kullanılması kaba bir ölçüm üretir ve ayrımları sadece iki kategoriye sıkıştırır. Çoğunlukla dört ile sekiz arası kategori kullanmak daha iyidir. Kategorileri veriler toplandıktan sonra birleştirebilir veya daraltabilirsiniz, ama ayrıntılandırılmamış kategorilerle toplanan veriler, ileride daha belirgin hale getirilemez. Kategori sayısını ölçeğin sonuna "kesinlikle katılıyorum" ve "kısmen katılıyorum," "tamamen katılıyorum" vb. ifadeler ekleyerek artırabilirsiniz. Seçenek sayısını en fazla sekiz ya da dokuzla sınırlı tutarsanız iyi olur. Bundan fazlası anlamlı olmaz ve insanların kafası karışır. Seçeneklerin birbirine denk

Şekil 7.7 "Duygu Termometresi" Grafik Derecelendirme Ölçeği

²⁰ Duygu termometreleri Wilcox vd. (1989) içinde ele alınmaktadır.

²¹ Likert ölçekleriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Anderson vd. (1983:252-255), Converse (1987:72-75), McIver & Carmines (1981:22-38) ve Spector (1992).

olması gerekir (örn. "kesinlikle katılıyorum" ve "katılıyorum" ile "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılmıyorum"). Nunnally (1978:521) şunları söylemiştir:

Ölçek basamaklarının sayısı 2'den 20'ye doğru ilerlerken, güvenilirlikteki artış ilk başta çok hızlıdır. Yaklaşık 7'de düzleşme eğilimi gösterir ve yaklaşık 11 basamaktan sonra, basamak sayısını çoğaltmak, güvenilirliği neredeyse hiç artırmaz.

Pek çok Likert ölçeği maddesini, eğer hepsi aynı yapıyı ölçüyorlarsa, bileşik bir indeks oluşturacak şekilde birleştirebiliriz. Sniderman ve Hagen (1985) tarafından oluşturulan Kadınlar için Fırsat Eşitliği İndeksi ve Özsaygı İndeksini ele alalım (bkz. Örnek Kutusu 7.6 Likert Ölçeğini İndeks Oluşturmada Kullanma Örnekleri). Uzun bir anketin ortasında, ankete katılanlara, kadınların konumuyla ilgili üç tane soru sormuşlardır. Araştırmacılar daha sonra yanıtları puanlamış ve maddeleri 3 ile 15 arasında değişen bir indeks oluşturacak şekilde birleştirmişlerdir. Katılımcılar, özgüvenle ilgili soruları yanıtlamışlardır. Bu maddeleri puanlarken, bir maddenin (soru 2) tersine puanlandığına dikkat edin. Bu tür yön değiştirmelerin nedeni, *tepki seti* sorunundan kaçınmaktır. *Tepki tarzı* veya *tepki önyargısı* olarak da adlandırılan tepki seti, bazı insanların tembellikten veya psikolojik yatkınlıktan dolayı çok sayıda soruyu aynı biçimde (çoğunlukla katılarak) yanıtlama eğilimidir. Örneğin eğer sorular, "kesinlikle katılıyorum" demenin her zaman özgüvene işaret edeceği biçimde kelimelere dökülmüşse, her zaman kesinlikle katılmış olan bir kişinin özgüveni yüksek mi yoksa bu kişi yalnızca sorulara katılma eğilimi mi taşıyor, bilemeyiz. Kişi, belki de bir katılma alışkanlığı ya da eğilimi nedeniyle "kesinlikle katılıyorum" yanıtı veriyordur. İfadeleri, alternatif doğrultularda kelimelere dökeriz, böylece ifadelere her defasında katılan birisinin, tutarsız yanıtlar verdiği ya da çelişkili bir fikre sahip olduğu görünür.

Çoğunlukla, çok sayıda Likert ölçekli tutum göstergesini birleştirerek bir indeks şekline getiririz Ölçek ve indeksler güvenilirliği ve geçerliliği iyileştirebilirler. Bir indeks, birden çok gösterge kullanır ve bu da güvenilirliği iyileştirir. Bir yapının veya fikrin farklı yönlerini ölçen birden çok göstergenin kullanımı içerik geçerliliğini artırır. Son olarak, indeks puanları, bir kişinin fikrinin daha net bir nicel ölçümünü verir. Örneğin, bir kişinin görüşünü, dört kategori ("kesinlikle katılıyorum," "katılıyorum," "katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum") yerine 10 ila 40 arasında bir sayı ile ölçebiliriz.

Önceki örnekte olduğu gibi Likert sorularını puanlamak yerine, -2, -1, +1, +2 değerlerini kullanabiliriz. Bu puanlamanın avantajı, sıfırın tarafsızlığa ya da tam bir belirsizliğe işaret etmesine karşın, yüksek bir negatif değer, yüksek bir pozitif değer tarafından temsil edilen görüşe karşıt bir tutum anlamına gelmesidir.

Yanıt kategorilerine attığımız değerler keyfidir. Sıfır kullanmanın, ölçeğe veya indekse bir oran-düzey ölçümü niteliği kazandırmadığını unutmama-

yn. Likert ölçeği ölçümleri, sıralı-düzey ölçümlerdir, çünkü yanıtlar yalnızca bir derecelendirmeye işaret eder. 1 ve 4 ya da -2 ve +2 arasındaki sayılar yerine 100, 70, 50 ve 5 da aynı işi görürdü. Ayrıca, sırf sayılar atfedildiği için sıralı kategoriler arasındaki aralıkların eşit olduğunu sanma hatasına düşmemeliyiz. Sayılar yalnızca işe yarar oldukları için tercih edilirler. Esas ölçüm yalnızca sıralıdır.²²

Likert ölçeğinin basitliği ve kullanım kolaylığı onun asıl güçlü yanıdır. Çok sayıda değerlendirilmiş maddeyi birleştirdiğimizde, daha kapsamlı çok-göstergeli bir ölçüm elde ederiz. Bu ölçeğin iki zayıf yönü vardır: Birçok ölçek maddesinin farklı bileşimleri aynı genel puanı verebilir ve tepki seti potansiyel bir tehliktir.

Örnek Kutusu 7.5 Likert Ölçeği Örnekleri

ROSENBERG ÖZGÜVEN ÖLÇEĞİ

Genel olarak, kendimi bir zavallı gibi hissederim.

(1) Neredeyse her zaman doğru	(4) Nadiren doğru
(2) Çoğunlukla doğru	(5) Hiçbir zaman doğru değil
(3) Bazen doğru	

ÖĞRENCİ DERS DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Genel olarak, dersteki öğretim kalitesini şöyle değerlendiriyorum:

Mükemmel İyi Ortalama İdare Eder Zayıf

PAZAR ARAŞTIRMASI - GARGARA DERECELENDİRME ÖLÇEĞİ

Marka	Hiç Beğenmedim	Pek Beğenmedim	Kısmen Beğenmedim	Kısmen Beğendim	Epey Beğendim	Çok Beğendim
X	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Y	_____	_____	_____	_____	_____	_____

ÇALIŞMA GRUBU AMİRİ ÖLÇEĞİ

Benim amirim:	Asla	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
Grup üyelerinin kendilerinden ne beklendiğini bilmelerine her zaman izin verir.	1	2	3	4	5
Arkadaş canlısı ve cana yakındır	1	2	3	4	5
Bütün birim üyelerine eşit davranır	1	2	3	4	5

²² Bazı araştırmacılar Likert ölçeklerini aralık-düzey ölçümler olarak kabul ederler ancak bu konuda anlaşmazlık vardır. İstatistiksel olarak, Likert ölçeğinin en az beş yanıt kategorisinin olup olmaması ve her bir kategoriye yaklaşık olarak eşit oranda insanın yanıtlayıp yanıtlanmaması pek fark yaratmaz.

Örnek Kutusu 7.6 Likert Ölçeğini İndeks Oluşturmada Kullanma Örnekleri

Sniderman ve Hagen (1985) kadınlara yönelik fırsat eşitliğiyle ilgili düşünceleri ve özgüveni ölçmek için indeksler oluşturdu. Her iki indekste de ağırlıklandırılmamış bir indeks oluşturmak için puanlar toplandı.

KADINLAR İÇİN FIRSAT EŞİTLİĞİ İNDEKSİ

Sorular

1. Kadınların üst düzey işlerde istihdam edilmeleri için gerekli eğitime sahip olma şansları erkeklerden azdır.

Kesinlikle katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim Yok

2. Çoğu vasıflı kadın iyi işler bulamıyor; aynı vasıflara sahip erkekler daha az sorun yaşıyor.

Kesinlikle katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim Yok

3. Toplumumuz kadınlara ayrımcılık yapıyor.

Kesinlikle katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Fikrim Yok

Puanlama: Bütün sorularda, Kesinlikle katılıyorum:1, Kısmen Katılıyorum:2, Kısmen katılmıyorum: 3, Kesinlikle katılmıyorum: 5, fikrim yok: 3

Olası En Yüksek İndeks Puanı: 15 (katılımcı, kadınların fırsatlarının eşit olduğunu düşünür)

Olası En Düşük İndeks Puanı: 3 (katılımcı, kadınların fırsatlarının eşit olmadığını düşünür)

ÖZGÜVEN İNDEKSİ

Sorular

1. Genel olarak, kendimden memnunuz.	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok
2. Bazen, o kadar iyi olmadığını düşünüyorum.	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok
3. Bazen (başka) erkeklerin benim fikrimi ciddiye almadıklarını düşünüyorum.	Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok

Puanlama: Soru 1 ve 3 için 1= Katılmıyorum, 2= Fikrim Yok, 3= Katılıyorum, Soru 2 için 1= Katılmıyorum, 2= Fikrim Yok, 3= Katılıyorum

Olası En Yüksek İndeks Puanı: 9 (yüksek özgüven)

Olası En Düşük İndeks Puanı: 3 (düşük özgüven)

2. *Thurstone Ölçeği*. Bu ölçek, çok sayıda sıralı boyutu olan bir şeyle uğraştığımız, ancak aslında bütün bilgileri aralık düzeyindeki bir süreç şeklinde birleştiren bir ölçeği tercih edeceğimiz durumlarda kullanılır. Örneğin, bir kuru temizleme şirketi, Hızlı ve Temiz, bizimle iletişime geçiyor. Yeşilbel-de'deki imajın başlıca rakibi olan Dost Temizleme'ninki ile karşılaştırılması-

nu istiyor. Bir kişinin şirkete yönelik tutumunu dört boyuta göre kavramlaştı-
nıyoruz: konumuna, çalışma saatlerine, hizmetine ve maliyetine dönük tutum.
Hızlı ve Temiz'in çalışma saatlerinin ve konumunun daha uygun, ancak mali-
yetlerinin yüksek ve hizmetlerinde nezaketsiz olduğunu görüyoruz. İnsanlar,
Dost Temizleme'nin daha düşük maliyetli ve sunduğu hizmetlerde daha nazik
olduğunu, ancak uygun çalışma saatlerine ve konuma sahip olmadığını düşü-
nüyorlar. Dört boyutunun temel tutumla – kuru temizlemecinin imajı- nasıl
ilişkilendiğini bilmediğimiz sürece, hangi şirketin genel olarak daha olumlu
değerlendirildiğini söyleyemeyiz. 1920'lerin sonunda, Louis Thurstone, bu
gibi durumlardaki sayısal değer tahsisler için ölçeklendirme yöntemleri gelişt-
irmiştir. Bunlara şimdi **Thurstone ölçeği** veya *eşit-görünümlü aralıklar yöntemi*
adı verilmektedir.²³

Thurstone ölçeği karşılaştırmalı yargı yasasını kullanır. Yasa, her bir in-
sanın benzersiz bir yargıda bulunduğu durumlarda, sıralı tutumları karşılaştı-
rtırma sorununa yanıt arar. Herkesin bireysel bir yargıda bulunduğu durum-
larda, bir kişinin başkalarınınkine göre tutumunu demirler veya sabitler. Kar-
şılaştırmalı yargı yasası, hakkında yargıda bulunulan her bir nesne veya kav-
ram için "en sık verilen yanıtı" belirlememizin mümkün olduğunu söyler. Her
ne kadar farklı insanlar, farklı yargılara varsalar da tekil yargılar, tek bir en sık
verilen yanıt çevresinde kümelenirler.

Bireysel yargıların en sık verilen yanıt etrafındaki dağılımı, *normal dağılım*
denen bir istatistiksel kalıba uyar. Yasaya göre, eğer pek çok insan iki nesne-
nin farklı olduğunda uzlaşıyorsa, iki nesne için en sık verilen yanıtlar birbirin-
den uzak olacaktır. Buna karşın, eğer pek çok insan kafa karışıklığı yaşıyorsa
veya aynı fikirde değilse, iki nesne için en sık verilen yanıtlar birbirine daha
yakın olacaktır.

Thurstone ölçeğinde, araştırılan nesneye dair çok sayıda ifade geliştirir
(örn. 100'den fazla), sonra muğlak ifadeleri eleyerek bu sayıyı, daha küçük bir
kümeyle indirmek için (örn. 20) hakemler kullanırız. Her hakem, ifadeleri tem-
mel bir sürem üzerinde derecelendirir (örn. sevilen ve sevilmeyen). Derece-
lendirmeleri irdeler ve iki faktörden hareketle bazı ifadeleri tutarız: (1) hakem-
ler arasında görüş birliği ve (2) ifadenin olası değerler dağılımı içindeki ko-
numu. Nihai ifade kümesi, bu değer dağılımını kapsayan bir ölçektir.

Thurstone ölçeği tüm görüş farklılıklarını kapsayan çok sayıda ifadeyle
işe başlar. Her bir ifadenin net, basit bir cümleden oluşması, bugüne gönder-
me yapması ve olgu olarak yorumlanamıyor olması gerekir. İfadelerin herkes
tarafından onaylanma olasılığı yoktur. Her zaman ve asla gibi kelimelerden
kaçınmak daha iyidir. İfadeleri nasıl yazacağımız hakkında literatür taraması,

²³ McIver & Carmines (1981:16-21), Thurstone ölçeğiyle ilgili eşsiz bir tartışma sunmaktadır.
Ayrıca bkz. Anderson vd. (1983:248-252), Converse (1987:66-77) ve Edwards (1957) içindeki tar-
tışmalar. Burada kullanılan örnek kısmen, Thurstone ölçeği puanlama formülünü açıklayan
Churchill'den (1983:249-254) ödünç alınmıştır.

medya, kişisel deneyimlerimiz ve başkaları bize fikir verebilir. Örneğin, kuru temizleme şirketiyle ilgili ifadeler, daha önce sayılan dört boyutun yanı sıra şunları içerebilir:

- Bence, X Temizlemeciler kıyafetlere çabuk ve zamanında kuru temizleme yapıyor.
- Bana kalırsa, X Temizlemeciler'in dükkanları hep temiz ve cezbedici.
- Bence, X Temizlemeciler lekeleri temizlemede iyi bir iş çıkarmıyor.
- Ben X Temizlemeciler'in kışlık ceketleri temizleme fiyatlarının makul olduğunu düşünüyorum
- Ben X Temizlemeciler'in giysileri temiz ve iyi ütülenmiş şekilde iade ettiğini düşünüyorum
- Bence X Temizlemeciler'in eve teslim hizmeti zayıf.

Daha sonra 50 ile 300 arası hakem belirleriz. Hakemlerin ifadelerdeki nesne ya da kavrama aşına olması gerekir. Her bir hakem bir dizi ifade kartı ve talimatları alır. Her bir kartın üzerinde bir ifade vardır ve hakem her kartı çok sayıda desteden birine yerleştirir. Destelerin sayısı çoğunlukla 7, 9, 11 ya da 13'tür. Desteler, değerlendirilen nesneye veya kavrama ilişkin bir değer dağılımını temsil eder (örn. olumludan tarafsıza, tarafsızdan olumsuz). Her bir hakem diğer hakemlerden bağımsız olarak kartları derecelendirme destelerine yerleştirir.

Hakemler tüm kartları destelere yerleştirdikten sonra, desteleri ve ifadeleri çapraz-sınıflandıran bir şema oluştururuz. Örneğin, 100 ifade ve 11 desteye, 11×100 'lük veya $11 \times 100 = 1.100$ kutuluk bir şemayla sonuçlanır.

Verili bir ifadeyi derecelendiren hakemlerin sayısı, her kutunun içine yazılır. Her ifadenin ortalama derecesini ve hakemlerin uzlaşma veya uzlaşmazlığa düşme seviyesini hesaplamak için (şu anki konuyu aşan) istatistiksel ölçümler kullanılır.

Hakemler arası en yüksek uzlaşma oranına ya da notlandırıcılar arası en yüksek güvenilirliğe sahip ifadelerin yanı sıra, değer dağılımının tümünü temsil eden ifadeleri elimizde tutarız (bkz. Örnek Kutusu 7.7 Thurstone Ölçeği).

Thurstone ölçeğiyle bir tutum ölçeği oluşturabilir veya ifadeleri daha geniş bir tutumsal ifade kümesinden seçebiliriz. Yöntemin dört zayıf yönü vardır:

1. Yalnızca ifadelere katılmayı veya katılmamayı ölçer, katılma ya da katılmama seviyesini ölçmez.
2. Hakemlerin ve diğerlerinin, ifadelerin derecelendirme sisteminde nerede gözükecekleri konusunda uzlaştıklarını varsayar.
3. Zaman alır ve masraflıdır.
4. Pek çok yolla aynı genel puanı elde etmek mümkündür, çünkü ifadelerin farklı bileşenlerine katılmak ya da katılmamak aynı ortalama üretebilir.

Örnek Kutusu 7.7 Thurstone Ölçeği Örneği

Ölçülen Değişken: İdam cezası hakkındaki kanaat

Adım 1: Kişisel deneyimi, popüler ve mesleki literatürü kullanarak ve başkalarını dinleyerek ölüm cezası hakkında 120 ifade geliştirin.

Örnek İfadeler

1. Bence ölüm cezası acımasız ve gereksiz bir cezadır.
2. Ölüm cezası olmasaydı, çok daha fazla sayıda şiddet suçu işlenirdi.
3. Ölüm cezasının yalnızca birkaç aşırı şiddet içeren suç için kullanılması gerektiğini düşünüyorum.
4. Hiç kimsenin cinayet işlemesinin ölüm cezası korkusu sayesinde engellendiğini sanmıyorum.
5. İnsanların akıl hastası bile olsalar cinayet işlemişlerse ölüm cezasından muaf tutulmaları gerektiğini düşünmüyorum.
6. İncil'in ölüm cezasını onayladığına inanıyorum.
7. Benim için sorun ölüm cezasının kendisi değil, ama insanlara elektrik vermenin onları öldürmek için zalim bir yol olduğunu düşünüyorum.

Adım 2: Her bir ifadeyi ayrı bir karta veya not kağıdına yazın ve 120 ifadelik 100 küme oluşturun.

Adım 3: Hakemlik yapmayı kabul eden 100 kişi belirleyin. Her bir hakeme bir ifade kümesi verip onları, 1 = son derece olumsuz ifade ile 11 = son derece olumlu ifade olmak üzere 11 desteden birine yerleştirmeleri isteyin

Adım 4: Hakemler her bir ifadeyi 11 desteden birine yerleştirir (örn. Hakem #1, ifade 1'i deste #2'ye yerleştirir; Hakem #2 aynı ifadeyi deste #1'e yerleştirir; Hakem #3 de onu deste #2'ye yerleştirir, Hakem #4 onu deste #3'e yerleştirir vb.).

Adım 5: Desteleri hakemlerden toplayın ve hakemlerin yanıtlarını özetleyen bir şema oluşturun. Aşağıdaki örnek şemaya bakın.

	OLUMSUZ			TARAFSIZ			OLUMLU					
İFADE	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Toplam
1	23	60	12	5	0	0	0	0	0	0	0	100
	0	0	0	0	2	12	18	41	19	8	0	100
3	2	8	7	13	31	19	12	6	2	0	0	100
4	9	11	62	10		4	0	0	0	0	0	100

Adım 6: Derecelendirme ortalamasını ve hakemlerin uzlaşma oranını hesaplayın. Örneğin, soru 1'in ortalaması 2 civarındadır, yani yüksek bir uzlaşma vardır; soru 3'ün ortalaması 5'e yakındır ve çok daha az uzlaşma vardır.

Adım 7: Ölüm cezasıyla ilgili kanaat ölçeğinde yer alacak son 20 ifadeyi seçin. Hakemlerin üzerinde uzlaşma sergilediği (çoğunun aynı ya da yakın bir desteye yerleştiği) ifadeleri ve olumludan tarafsıza ve olumsuzla farklı kanaatlerin hepsini temsil eden ifadeleri seçin.

Adım 8: 20 ifadelik bir anket hazırlayın ve bir araştırma yaparak insanlara ifadelere katılıp katılmadıklarını sorun.

3. *Bogardus Toplumsal Mesafe Ölçeği*. Toplumsal grupları birbirinden ayıran bir "toplumsal mesafe" ölçeği, *Bogardus toplumsal mesafe ölçeği*dir. Bu

ölçeği, bir grubun üyelerinin hedefe veya "dış gruba" kendilerini ne kadar uzak hissettiklerini belirlemek için kullanılır. 1920'lerde, Emory Bogardus tarafından, farklı etnik grupların birbiriyle iletişime geçmeye ne kadar istekli olduklarını ölçmek için geliştirilmiştir. O tarihten itibaren bir gruptaki insanların başka bir gruba karşı (örn. dini bir azınlık veya bir sapkın grup) ne kadar yakın ya da uzak hissettiklerini anlamak için kullanılmaktadır.²⁴

Ölçeğin mantığı basittir. İnsanlardan bir dizi sıralı ifadeye yanıt vermelerini isteriz. Toplumsal olarak daha mahrem ya da yakın durumları bir uca, en az tehditkar durumları karşıt uca yerleştiririz. Ölçeğin mantığı, başka bir toplumsal gruptan rahatsız olan ve tehdit içermeyen (toplumsal açıdan uzak) birkaç durumu kabul edebilecek bir kişinin, daha tehditkar (toplumsal olarak yakın) durumlar karşısında huzursuzluk ya da inkar davranışı sergileyeceğini varsayar.

Ölçeği pek çok şekilde kullanabiliriz. Örneğin, insanlara bir dizi ifade sunulur: X grubundan insanlar ülkenize giriyor, sizin kasabanızdalar, sizin iş yerinizde çalışıyorlar, sizin mahallenizde yaşıyorlar, sizin yakın arkadaşlarınız oluyorlar ve kız ya da erkek kardeşinizle evleniyorlar. İnsanlara ifadedeki durumdan kendilerini rahatsız edip etmediklerini veya böyle bir temasın kabul edilebilir olup olmadığını sorarız. Kendilerini huzursuz hissettikleri bir duruma ulaşana kadar insanlardan bütün ifadelerle yanıt vermelerini isteriz. Önceden belirlenmiş bir ifade sayısı gerekli değildir; sayı genellikle beş ile dokuz arasında değişir.

Bogardus ölçeğini birbirine uzak insanların bir dış gruptan diğerine nasıl hissettiklerini anlamak için kullanabiliriz (bkz. Örnek Kutusu 7.8 Bogardus Toplumsal Mesafe Ölçeği Örneği). Toplumsal mesafe ölçümünü, bağımsız veya bağımlı bir değişken olarak kullanulabiliriz. Örneğin, bir grupla olan toplumsal mesafenin, insanlarda eğitim gibi başka bazı özelliklere bağlı olarak zirveye çıktığını düşünebiliriz. Hipotezimiz, beyazların Vietnamlılara karşı toplumsal mesafe hislerinin eğitimle olumsuz bir korelasyon içinde olduğu olabilir; yani, en düşük eğitimliler en fazla mesafe hissedenlerdir. Bu örnekte toplumsal mesafe bağımlı değişken, eğitim seviyesi bağımsız değişkendir.

Toplumsal uzaklık ölçeğinin olası iki zayıf yönü vardır. Birincisi, kategorileri belirli bir dış gruba ve toplumsal ortama göre uyarlamamız gerekir. İkincisi, araştırmaya katılan birinin, farklı birçok gruba karşı ne hissettiğini karşılaştırmamız, eğer katılımcı tüm dış gruplar için benzer bir toplumsal mesafe ölçeğini aynı anda tamamlamıyorsa, kolay değildir. Tabii, bir katılımcının ölçeği nasıl tamamladığı ile belli toplumsal durumlardaki gerçek davranışı da farklı olabilir.

²⁴ Toplumsal mesafe ölçeği Converse (1987:62-69) içinde açıklanmaktadır. En bütünlüklü tartışma Bogardus (1959) içinde bulunabilir.

Örnek Kutusu 7.8 Bogardus Toplumsal Mesafe Ölçeği Örneği

Ayers vd. (2009), İngiliz kökenli beyazların Latin kökenlilerden hoşlanmamalarına bakılarak göçmenlik politikaları hakkındaki tutumlarının tahmin edilemeyeceğini görmek için bir toplumsal mesafe ölçeği kullanmışlardır. Kendini İngiliz kökenli olarak tanımlayan ve San Diego şehrinde yaşayan, rastlantısal olarak seçilmiş 549 insanla telefon görüşmeleri gerçekleştirmişlerdir. Toplumsal mesafe şu şekilde ölçülmüştür: Latin kökenli birinin:

- evlilik aracılığıyla ailenizin bir üyesi
- yakın arkadaşınız
- iş ya da okul arkadaşınız
- yan kapı komşunuz
- ya da San Diego Belediye Başkanı olmasını ister miydiniz?

Bütün seçeneklere “hayır” yanıtı veren bir kişinin Latin kökenlilerden kaçınma eğiliminin çok güçlü olduğu düşünülmüştür. Araştırmacılar Latin Kökenlilerden kaçınma davranışının, beş Bogardus toplumsal mesafe ölçeği sorusuyla ölçüldüğü takdirde, kişinin yasal göçmenliğe karşı tutumunu ve özellikle Meksikalı göçmenlere sınırlar getirilmesini destekleyip desteklemediğini kuvvetli bir şekilde öngördüğünü bulgulamışlardır. Araştırmacılar, beyaz İngiliz kökenli katılımcıların, göçmenlikle ilgili benimsedikleri görüşlerinde ırk-etnisite konusundaki hislerinden yararlandıklarını gösteren diğer araştırmaların sonuçlarını teyit etmiştir.

4. *Anlamsal farklılık*. 1950’lerde kişinin bir kavram, nesne veya başka bir kişi hakkında ne hissettiğinin dolaylı ölçümü olarak geliştirilen anlamsal farklılık, insanlar değerlendirmelerini sıfatlar kullanarak ilettikleri için öznel duyguları sıfatlar aracılığıyla ölçer. Çoğu sıfatın karşıt kutupları vardır (örn. *aydınlık/karanlık*, *sert/yumuşak*, *yavaş/hızlı*). Anlamsal farklılık, kişinin duygularını ve değerlendirmelerini sıfatların yan anlamlarına dayanarak dolaylı olarak ölçer.

Anlamsal farklılığı kullanırken katılımcılara, aralarında 7 ile 11 arasında değişen bir çizgi bulunan, karşıt anlamlı sıfat çiftleri listesi veririz. Katılımcılardan sıfatlar arasındaki çizgide kendi değerlendirmelerini ya da duygularını en iyi ifade eden noktayı işaretlemelerini isteriz. Sıfatlar çok çeşitli olabilir ve çok iyi harmanlanmış olmaları gerekir (örn. olumlu maddelerin ya çoğunlukla sağa ya da çoğunlukla sola yerleştirilmiş olmaması gerekir). İngilizcedeki sıfatlar başlıca üç anlam sınıfından birine denk düşerler: değerlendirme (*iyi-kötü*), güç (*kuvvetli-zayıf*) ve etkinlik (*etkin-edilgen*). Bu üç sınıf arasından en önemlisi genellikle değerlendirmedir.

Sonuçları analiz etmek, anlamsal farklılığın en zor kısmıdır. Bunu yapmak için gelişmiş istatistiksel işlemler kullanmamız gerekir.

İşlemlerin sonuçları, bize bir kişinin farklı kavramları nasıl algıladığını veya insanların bir kavram, nesne ya da kişi hakkında ne düşündüklerini söyler. Örneğin, siyasi uzmanlar genç seçmenlerin kendi adaylarının geleneksel, zayıf ve yavaş olduğunu düşündüklerini ve onu iyi ile kötü arasında ortada

bir yerde gördüklerini keşfedebilirler. Yaşça daha büyük seçmenler ise adayın güçlü, hızlı ve iyiye meyilli olduğunu düşünmekte ve onu geleneksel ile modern arasında ortada bir yerde konumlandırmaktadır. Örnek Kutusu 7.9 Anlamsal Farklılık Örneği'nde, bir kişi iki kavramı derecelendirmiştir. Her kavramın yanıt örüntüsü, bu bireyin ne hissettiğini gösterir. Görünüşe göre katılımcı iki kavramı farklı değerlendirmekte ve boşanma fikri hakkında son derece olumsuz hisler beslemektedir.

İstatistiksel tekniklerle sonuçların üç boyutlu grafikleri üretilir.²⁵ Bu üç boyut, üç boyutlu bir "anlamsal uzam" şeklinde grafiklendirilir. Grafikte "iyi" yukarda, "kötü" aşağıda, "etkin" solda, "edilgen" sağda, "güçlü" bakan kişiden uzakta, "zayıf" ise ona yakındır.

Örnek Kutusu 7.9 Anlamsal Farklılık Örneği

Lütfen aşağıdaki her bir sıfat çiftini okuyup ardından hissettiğiniz ilk izlenime en yakın bulduğunuz boşluğu işaretleyin. Doğru ya da yanlış yanıt yoktur.

Boşanma fikri size ne hissettirir?

Kötü	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	İyi
Derin	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	Sığ
Zayıf	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Güçlü
Adil	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	Haksız
Sessiz	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	Gürültülü
Modern	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Geleneksel
Basit	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	Karmaşık
Hızlı	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Yavaş
Kirli	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Temiz

Evlilik fikri size ne hissettirir?

Kötü	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	İyi
Derin	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Sığ
Zayıf	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	Güçlü
Adil	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	_____	Haksız
Sessiz	_____	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	_____	_____	Gürültülü
Modern	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	Geleneksel
Basit	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	_____	_____	Karmaşık
Hızlı	_____	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	Yavaş
Kirli	_____	_____	_____	_____	_____	<u> X </u>	_____	_____	Temiz

5. *Guttman Ölçeği*. *Kümülatif ölçek* olarak da adlandırılan Guttman ölçeği'nin diğerlerinden farkı, bu ölçeği, verileri topladıktan sonra değerlendirmek için kullanıyor olmamızdır. Bu, bir araştırmayı Guttman ölçeği tekniğini aklı-

²⁵ Anlamsal farklılık, Nunnally (1978:535-543) içinde tartışılmaktadır. Ayrıca ölçeklendirilmiş verilerin analizi üzerine bkz. Heise (1965, 1970).

mızda tutarak tasarlamamız gerektiği anlamına gelir. Louis Guttman, bu ölçeği 1940'larda bir göstergeler kümesi arasında yapılandırılmış bir ilişki olup olmadığını belirlemek için geliştirmiştir. Bir konunun birden çok göstergesinin alta yatan tek bir boyuta veya kümülatif yapıya sahip olup olmadığını öğrenmek istemiştir.²⁶

Guttman ölçeğini kullanmaya bir göstergeler ya da maddeler kümesini ölçmekle başlarız. Bunlar anket soruları, oylar veya gözlemlenen özellikler olabilir. Genellikle 3 ile 20 arasındaki göstergelyi, basit bir evet/hayır ya da var/yok yanıtı şeklinde ölçeriz. Sonuçları, Guttman ölçeği şemasına yerleştirdikten sonra, maddeler aralarında hiyerarşik bir ilişki olup olmadığını belirleriz.

Veriler elimizde olduktan sonra, olası bütün yanıt kombinasyonlarını değerlendirebiliriz. Örneğin, üç maddeyi ölçüyoruz: bir kız çocuğunun (1) yaşını, (2) telefon numarasını ve (3) seçilmiş üç yerel siyasi yetkiliyi bilip bilmediğini. Küçük kız yaşını biliyor olabilir, ancak diğer sorulara verecek bir yanıt olmayabilir, her üçünü de bilebilir, ya da sadece yaşını ve telefon numarasını bilebilir. Üç maddenin, hiçbirini bilmemekle hepsini bilmek arasında değişen olası sekiz yanıt kombinasyonu ya da yanıt örüntüsü vardır. Kombinasyonların sayısını hesaplamamızın matematiksel bir formülü vardır (örn. 2 üzeri 3); üç sorudaki bütün evet veya hayır kombinasyonlarının tümünü yazarak sekiz olasılığı görebilirsiniz.

Guttman ölçeğinin *skalogram analizi* olarak bilinen bir uygulaması, verilerin içinde belli bir kalıba sahip hiyerarşik bir ilişkinin mevcut olup olmadığını test etmemize olanak verir. Yanıt örüntülerini ölçeklendirilen maddeler ve hatalar (ya da ölçeklendirilemeyenler) şeklinde bölebiliriz. Çocuğun bildiklerinin ölçeklendirilmiş kalıplarından biri şöyle gözükür: hiçbir maddeyi bilmemek, sadece yaş bilmek, sadece yaş ve telefon numarasını bilmek ve her üçünü de bilmek. Diğer bütün yanıt kombinasyonları (örn. siyasi liderleri tanımak ama yaşını bilmemek) mantıksal olarak olasıdır ancak ölçeklendirilemezler. Hiyerarşik bir ilişki olması için bütün yanıtlar ölçeklendirilebilir kalıplara uymalıdır. Eğer hiyerarşik bir örüntü mevcutsa, maddeler ölçeklendirilebilirler ya da bir Guttman Ölçeği oluşturabilirler. Daha az sayıda daha üst-düzey madde birbiriyle uzlaşır, alt-düzey maddelerin ise hepsi birbiriyle uzlaşabilir, fakat bunun tersi doğru değildir.

İstatistiksel işlemler, maddelerin beklenen hiyerarşik kalıba uyma derecesini gösterirler. Bu işlemler yüzde 0 ile yüzde 100 arasında değişen bir katsayı üretirler. Sıfır puan, hiyerarşik yapısı olmayan rastlantısal bir kalıba, 100 ise bütün yanıtların hiyerarşik kalıba uyduğuna işaret eder. Ölçeklendirilebilirliği ölçen alternatif istatistikler de önerilmiştir.²⁷ (bkz. Örnek Kutusu 7.10 Guttman Ölçeği Örneği)

²⁶ Bkz. Guttman (1950).

²⁷ Ölçeklenebilirliği tespit etmek için geliştirilmiş olan Minimal Marjinal Yeniden Üretilirlik adındaki yöntemle ilgili bir tartışma için bkz. Bailey (1987:349-351). Guttman ölçeği evet/hayır

Örnek Kutusu 7.10 Guttman Ölçeği Örneği

Xie ve Zhou (2012), beyazların, Afro-Amerikalıların bulunduğu, ırksal açıdan karma bir mahallede yaşama tercihlerinin, Guttman ölçeklendirme kalıbına uygun bir şekilde, Afro-Amerikalıların beyazlar karşısındaki karışımına bağlı olarak çeşitlilik gösterdiği hipotezini geliştirmişlerdir. Detroit, Atlanta, Los Angeles ve Boston'un büyükşehir hizmet alanlarındaki yaklaşık 8.900 insanı kapsayan 1990'lara ait anket verilerini incelemişlerdir. Anket, katılımcılara, 14 evden beş resim, yani beş mahalle göstermiştir. Her bir resimde hane halkının ırkını temsil edecek şekilde beyazlarla ya da siyahlarla dolu evler vardır.

Araştırmaya katılan beyazlara, beş varsayımsal mahalleden her birinde yaşamaya ne kadar istekli oldukları sorulmuştur. Her resimdeki siyah insan sayısı birbirinden farklıdır: 0, 1, 3, 5, 8 ve 14. Yani varsayımsal komşuların %0, %7, %21, %36 ve %57'si siyahtır. (tablo dipnotuna bakın, yüzdeler en yaklaşık tam sayıya yuvarlanmıştır). Herhangi bir mahalleye taşınmak isteyen beyaz katılımcıların oranı, beyazların mahalle tercihlerine işaret etmektedir (büyükşehir hizmet alanları için Tablo A'ya bakın).

TABLO A Dört şehirdeki beyazların bir mahalledeki farklı ırksal karışım tercihleri

SİYAHLARIN BİR MAHALLEDEKİ YÜZDESİ	ŞEHİRLERE GÖRE MAHALLEYE TAŞINMAK İSTEYEN BEYAZ KATILIMCILARIN YÜZDESİ*			
	DETROIT	ATLANTA	LOS ANGELES	BOSTON
%0	%96	%96	%95	%94
%7	%87	%88	%94	%92
%21	70	%74	%89	%85
%36	%43	%50	%73	%62
%57	%29	%32	%59	%46

*En yaklaşık tam sayılı yüzdeye yuvarlanmıştır.

Yazarlar, yanıtlar Guttman ölçeğine uyarsa, siyahların yoğun bulunduğu bir mahalleye taşınmak isteyen herhangi bir katılımcının, aynı zamanda daha az bulundukları bir mahalleye de taşınmak isteyecekleri hipotezini ortaya atmışlardır. Bu sıralama düzeni, katılımcıların altı kategoriye bölmüştür. Bu kategorilerden 5'i, siyah komşulara gösterilen hoşgörü çeşitliliğinde hiyerarşik bir Guttman ölçeğine uyarken, son kategori (#6) Guttman ölçeği gerekliliğine (bkz. Tablo B) uymayanlar içindir. Örneğin, kategori 1, 14 mahallede de tek bir siyaha dahi hoşgörü göstermeyen beyazlardır. Kategori 2 sadece tek bir siyah komşuya hoşgörü gösteren fakat iki ya da daha fazla siyah komşu vb. istemeyen beyazları içermektedir. Takip eden dört sütun, dört büyükşehir hizmet alanında, dört kategorideki beyazların yüzdelerini gösterir. En son satır Guttman ölçeğine fazlasıyla uyan verileri gösterir. Kategori 6'da az sayıda beyaz vardır, yaklaşık yüzde 5 oranında. Tablo A'da olduğu gibi, Detroit ve Atlanta'daki beyazlar, Los Angeles ve Boston'dakilere göre siyah komşu fikrine karşı daha hoşgörüsüz görünmektedirler. Kategori 1'in yüzdesinin, Los Angeles ve Boston'a göre Detroit ve Atlanta'da çok daha yüksek olduğunu görürüz.

seçeneklerinden ve çok sayıda maddeden fazlasıyla ilgilidir, ama karmaşıklık hızla yükselir. Guttman ölçeği hakkında daha ayrıntılı bir tartışma Anderson vd. (1983:256-260), Converse (1987:189-195), McIver & Carmine (1981:40-71) ve Nunnally (1978:63-66) içinde bulunabilir. Clogg & Sawyer (1981) Guttman ölçeğine alternatifler sunmuştur.

TABLO B Guttman ölçeği kalıbı ve beyazların dört şehirdeki ikamet tercihleri verileri

GUTTMAN KALIBI	MAHALLEDEKİ SİYAHLARIN YÜZDESİ					ŞEHİRLERE GÖRE KATEGORİLERDEKİ BEYAZLARIN %'Sİ			
	Kategori	%0	%7	%1	%36	%57	DETROIT	ATLANTA	ANGELES BOSTON
1	Y	N	N	N	N	N	%10,5	%9,3	%3,1 %9
2	Y	Y	N	N	N	N	%18,1	%15,0	%6,8 %8,0
3	Y	Y	Y	N	N	N	%26,7	%22,9	%15,2 %22,2
4	Y	Y	Y	Y	N	N	%13,9	%18,2	%14,2 %14,4
5	Y	Y	Y	Y	Y	Y	%26,6	%30,0	%55,9 %44,3
6 Guttman Ölçeğine uygun değildir.							%4,3	%4,4	%4,8 %6,2

Sonuç

Bu bölümde, ölçüm süreçlerini ve ilkelerini öğrendiniz. Ölçümün kilit noktası; fikirleri kavramsal tanımlar şeklinde kavramlaştırma ya da rafine etme ve berraklaştırma ile kavramsal değişkenleri özgül ölçüler şeklinde işlemselleştirme ya da kavramsal tanımları ampirik gerçekliğe bağlayan işlemler geliştirmedir. Bu süreçlere yaklaşım biçimimiz, bir araştırmanın öncelikle nitel mi yoksa nicel mi olduğuna bağlıdır. Nicel bir araştırmada, genellikle daha tüm-dengelimci bir yol izlerken, nitel bir araştırmanın yolu daha tümevarımcıdır. Yine de aynı hedefi paylaşırlar: soyut fikirlerle ampirik veriler arasında belirsizlik içermeyen bir ilişki tesis etme.

Bu bölümde güvenilirlik ve geçerlilik ilkelerini de ele aldık. Güvenilirlik bir ölçümün sağlamlığına gönderme yapar; geçerlilik onun doğruluğuna ya da yapı ve veriler arasındaki uyuma gönderme yapar. Hem nicel hem nitel araştırmalarda, tutarlı ölçümler yapmaya çalışır ve soyut fikirlerle ampirik toplumsal dünya arasında sıkı bir uyum ararız. İlaveten, ölçüm ilkeleri, nicel araştırmalarda indeksler ve ölçekler inşa etmek için kullanılırlar. Bu bölümde, kullanılan başlıca ölçekler de ele alınmıştır.

Temel güvenilirlik ve geçerlilik ilkelerinin ötesinde, artık sağlam ölçümün ilkelerini de biliyoruz. Kavramları açıkça tanımlayın, birden çok gösterge kullanın ve uygun olduğu gibi verileri ağırlıklandırın ve standartlaştırın. Bu ilkeler, bütün araştırma alanları (örn. aile, kriminoloji, eşitsizlik ve ırklar arası ilişkiler) ve bütün araştırma teknikleri için (örn. deneyler ve anketler) geçerlidir.

Belki de, fark etmeye başladığınız üzere, sağlam bir araştırma projesi, araştırmanın her aşamasında iyi bir iş çıkarmayı gerektirir. Araştırma projesinin diğer bütün aşamaları kusursuz bir şekilde yürütülmüş olsa bile, herhangi bir aşamadaki ciddi hatalar ya da üstünkörü yapılan işler sonuçlara geri döndürülemez hasarlar verebilir.

Anahtar Terimler

Ampirik hipotez
Anlamsal farklılık
Aralık ölçüm düzeyi
Aynışimsal geçerlilik
Birbirini dışlayan niteleyiciler
Bogardus toplumsal mesafe ölçeği
Çoklu göstergeler
Eşdeğerlik güvenilirliği
Guttman ölçeği indeksi
İçerik geçerliliği
İndeks
İşlemselleştirme
İşlemsel tanım
Kararlılık güvenilirliği
Kavramsal hipotez
Kavramsal tanım
Kavramlaştırma
Kesintili değişkenler
Kesişimsel geçerlilik
Kestirimsel geçerlilik

Likert ölçeği
Nominal ölçüm düzeyi
Oran ölçüm düzeyi
Ölçekler
Ölçüm değişmezliği
Ölçüm düzeyleri
Ölçüm geçerliliği
Örtüşme kuralları
Sıralı ölçüm düzeyi
Standartlaştırma
Sürekli değişkenler
Tam kapsayıcı niteleyiciler
Tek boyutluluk
Temsil güvenilirliği
Tepki seti
Thurstone ölçeği
Vaka oluşturma
Yakınsak geçerlilik
Yapı geçerliliği
Yüzeysel geçerlilik

Değerlendirme Soruları

1. Ölçümün üç temel parçası nelerdir ve bunlar birbirleriyle nasıl bir bütün oluştururlar?
2. Güvenilirlik ve geçerlik arasındaki fark nedir ve bu ikisi birbirini nasıl tamamlar?
3. Bir ölçümün güvenilirliğini artırmanın yolları nelerdir?
4. Ölçüm düzeyleri birbirlerinden nasıl farklılıklar gösterir?
5. Yakınsak geçerlilik, kapsam geçerliliği ve kesişimsel geçerlilik arasındaki farklar nelerdir? Üçünü ayrı anda sağlayabilir misiniz? Yanıtınızı açıklayın.
6. Birden çok gösterge neden çoğunlukla tek bir göstergeden daha iyidir?
7. Bir ölçeğin mantığıyla indeksin mantığı arasında ne fark vardır?
8. Neden tek boyutluluk ölçeğin önemli özelliklerinden biridir?
9. İndekslerde ağırlıklandırmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
10. Standartlaştırma, karşılaştırmaları nasıl kolaylaştırır?

8. Bölüm

Nitel ve Nicel Örneklem

Örneklem, bütün araştırma türleri için büyük bir problemdir. İlgilendiğimiz her neyse onun her örneğini inceleyemeyiz, incelemek de istememeliyiz. Her bilimsel girişim birkaç örneği inceleyerek, belirli bir türe ait olan her şeyi kapsayacak bir şeyi, araştırmanın bizim deyişimizle “genellenebilir” olan sonuçlarını bulmaya çalışır.

Howard Becker, *Tricks of the Trade* [Mesleğin İncelikleri], s. 67

Öğrenim Amaçları

- 8.1. Örneklemenin nicel ve nitel araştırmalarda nasıl kullanıldığını açıklamak
- 8.2. Temsili örneklemin olasılıklı ve olasılıksız türlerini açıklamak
- 8.3. Temsili olmayan örneklemdeki örneklem türlerini açıklamak

Düşük gelirli anneler üzerine derinlemesine bir inceleme olan *Promises I Can Keep*'te [Tutabileceğim Sözler], Edin ve Kefalas (2005) kapsamlı bir nitel saha araştırması ve nüfus sayımı verilerinin nicel analizi aracılığıyla Philadelphia'nın Pennsylvania bölgesinde düşük gelirli insanların yaşadığı sekiz mahalle tespit ettiler. Araştırmadaki her bir makale üç eleme kriterine uyuyordu: Hanelerin en az yüzde 20'si yoksulluk sınırının altındaydı, bütün hanelerin en az yüzde 20'si tek ebeveynliydi ve her birinde çok sayıda siyah, beyaz ve Hispanik mahalle sakini vardı. Her bir mahallede, Edin ve Kefalas yerel uzmanların (öğretmenler, sosyal hizmet görevlileri, kamuda çalışan hemşireler, din adamları, işletme sahipleri ve toplu konut yetkilileri) yönlendirmeleri aracılığıyla annelerin yarısıyla görüşme ayarlamışlar, yarısıyla da telefon kulübelerine astıkları el ilanlarıyla ya da sokakta insanlarla kişisel temasa geçerek iletişim kurmuşlardır. Bütün annelerin önceki yıl gelirleri, yoksulluk sınırının altında kalmıştır. Edin ve Kefalas; yarısı 25 yaşın altında yarısı da 25 yaşın

üstünde 50 beyaz, 50 Afro-Amerikalı, 50 Porto Riko'lu anneden oluşan bir bileşim elde etmeye çalışmışlardır. Sonunda 162 anneye ulaşmışlardır: 52 beyaz, 63 Afro-Amerikalı ve 47 Porto Riko'lu anneye erişmişlerdir. Annelerin sadece 40'ı 25 yaşın üzerindedir, ancak yaş aralığı 15 ile 65 arasında değişmiştir. Araştırmacılar şöyle demektedirler, "Sonuçta ortaya çıkan örneklem rastlantısal ya da temsili değildir ancak yeterince heterojendir" (238).

Örneklemeye Neden İhtiyaç Duyarız?

8.1. Örneklemenin nicel ve nitel araştırmalarda nasıl kullanıldığını açıklamak

Hepsi olmasa da çoğu ampirik araştırma, bir tür örneklem kullanır. Bazı örnekleri ayrıntılı bir şekilde incelemek için seçer, ardından onlardan öğrendiklerimizi çok daha büyük bir örnek kümesini anlamak için kullanırız. Örnekleme ile ilgili çoğu kitap, örneklemenin nicel araştırmalardaki kullanımına vurgu yapar ve uygulamalı matematikten hareketle sayısal örnekler sunar. Nicel araştırmalarda örnekleme, her şeyden önce **popülasyon** adı verilen daha büyük bir örnek yığınınındaki ilgili özellikleri, neredeyse birebir temsil eden ya da yeniden üreten temsili bir **örneklem** (yani küçük bir seçili örnek ya da birim kümesi), oluşturmak anlamına gelir.

Bazı açılardan, örnekleme, sosyal bilimler için geçmişi 80 yıldan eskiye gitmeyen güncel bir yeniliktir. Popülasyondaki insanların tamamını temsil edecek bir altküme seçme fikri, yirminci yüzyılın başında geliştirilmiştir. 1925'e geldiğinde, bilim camiası artık örnekleme ilkesini kabul etmektedir, ancak istatistikçilerin rastlantısal ya da olasılıklı örneklem kuramını geliştirmesi bir on yıl almıştır. Toplumsal araştırmacıların günümüzün rastlantısal-örneklem yöntemini rafine etmeleri ise bir on yıl daha almış, bu ancak 1940'ların ortasında gerçekleşmiştir (Lusinch, 2017).

Çoğu nicel araştırmada, bir popülasyondaki çok sayıda örneğin, ilgilendiğimiz kategorilerden hangilerine uyduğunu görmek isteriz. Örneklem verilerini ayrıntılı bir şekilde irdeleriz ve örnekleme doğru yapmışsak, örneklemeden popülasyonun tamamına genelleme yapabiliriz. Temsil gücü yüksek örneklem oluşturmak hassas örnekleme prosedürleri gerektirir. Bu örnekleme prosedürleri, olasılıklar matematiğine dayanır ve bu nedenle olasılıklı örnekleme olarak adlandırılırlar. Örneğin, Chicago'daki lise öğrencilerinin tamamından oluşan bir popülasyonda, öğrencilerin kaçırın çeşitli kategorilere (örn. yüksek gelirli aile, tek ebeveynli aile, yasa dışı uyuşturucu kullanıcı, tutuklu çocuk ve müziksel yeteneği olan çocuk) girdiğini araştırabiliriz. Nicel araştırmalarda olasılıklı örneklem kullanırız, çünkü bu örneklem çok etkilidirler. Zamandan ve maliyetten büyük bir tasarruf sağlayarak hatasız sonuçlar verirler. Hakkıyla yürütülmüş bir olasılıklı örnekleme, popülasyonun

tamamı hakkında bilgi toplamak için gereken maliyet ve zamanı binde bir oranında azaltır, buna rağmen neredeyse birebir sonuçlar verirler. Diyelim ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde diyabet teşhisi konulmuş 18 milyon insan hakkında veri toplamak istiyoruz. İyi tasarlanmış 1.800 kişilik bir örneklemeden öğrendiklerimizi alıp 18 milyonun tamamına genelleleyebiliriz. 18 milyon insan hakkında bilgi edinmek için 1.800 insanı incelemek, 18 milyon insanın hepsini incelemekten daha etkilidir.

Olasılıklı örneklemeler son derece hatasız olabilirler. Büyük popülasyonlarda, iyi tasarlanmış, titizlikle yürütülmüş bir olasılıklı örneklemeden elde edilen veriler, genellikle popülasyondaki her örneğe ulaşmaya çalışıldığında olduğu kadar hatasız sonuçlar vermeyebilir, ancak bu sayede elde edilen sonuçlar, en az her örneğe ulaşmaya çalışmakla elde edilecek sonuçlar kadar hatasız olacaktır. Buna rağmen bu durum, çoğu insanın kafasını karıştırır. Aslında, ABD hükümeti, 2000 yılı nüfus sayımını planladığında, toplumsal araştırmacıların ve istatistik eğitimi almış bilim insanlarının hepsi, olasılıklı örneklemenin geleneksel nüfus sayımı yönteminde olduğu gibi her insanı saymaktan daha hatasız veriler üreteceğinde hemfikirdi. 30.000 kişilik hassas bir olasılıklı örneklemin kabul edilen hata oranı çok düşüktür. 300.000.000 insanın her birinin yerini tespit etmeye çalışırsak, yoğun bir çaba sarf etmediğimiz ve devasa miktarlarda zaman ve para harcamadığımız sürece işin içine sistematik hatalar girecektir. Bu arada hükümet, nüfus sayımını geleneksel yolla yapmıştır, ama bunun nedeni bilimsel değil siyasetidir (ABD nüfus sayımı hakkında bkz. Düşünce Kutusu 11.3).

Örnekleme, nitel araştırmalarda farklı ilerler ve genellikle nicel araştırmalardan farklı bir amaç güder. Nitekim *örnekleme* kelimesini kullanmak nitel araştırmada kafa karışıklığı yaratır, çünkü terim, genellikle nicel çalışmalarla birlikte anılmaktadır (bkz. Luker, 2008:101). Nitel araştırmalarda, nadiren bütün bir popülasyonu matematiksel olarak hatasız bir şekilde yeniden üretecek küçük bir örnek kümesi elde etmek amacıyla örnekleme yaparız. Bunun yerine, birkaç örnekte etkin olan ilgili kategorileri tespit etmek üzere bir örneklem oluştururuz.

Nitel örneklemede, örnekleri/birimleri seçer, ardından bunları toplumsal dünyanın boyutlarının/özelliklerinin taşıyıcıları olarak kabul ederiz. Örneklerden/birimlerden oluşan nicel örneklem ise oluşan çok daha büyük bir örnek/birim popülasyonunun "yerine geçer." Nitel örneklemede toplumsal dünyanın parçalarını/özelliklerini seçer, ardından bunları karmaşık bir toplumsal hayattaki kilit boyutların ya da süreçlerin altını çizmek ya da "üzerlerine ışık tutmak" için kullanırız. Nicel örneklem toplumsal dünyadaki meseleler ve ilişkiler hakkında berraklık, içgörü ve idrak sağlar.

Nitel bir araştırmada hedefimiz, bir popülasyonu temsil etmek değil, daha büyük bir süreç, ilişki ya da sosyal bilim ile ilgili bilgilerimizi derinleştir-

mektedir. Nitel bir örneklem, bize bir ortamın ilave özelliklerini ya da durumlarını ortaya çıkarabilecek, geliştirebilecek ya da zenginleştirebilecek bazı boyutlarını sunar. Yeni kuramsal içgörülerin önünü açmak, insanların ya da toplumsal ortamların ayırt edici yönlerini açığa çıkarmak veya karmaşık durumları, olayları ya da ilişkileri daha derinlemesine anlamak için örneklem yaparız. Nitel araştırmada "İncelenecek insanların nasıl seçileceklerini belirleyen temsil edebilirliklerinden ziyade, araştırma konusu açısından önemleridir" (Flick, 1998: 41).

Nitel-nitel ayrımını abartmamamız gerekir. Birkaç durumda, büyük oranda nicel olan bir araştırma, nitel-örnekleme stratejisi kullanabilir, bunun tersi de geçerlidir. Yine de çoğu nicel araştırma, olasılıklı örneklem kullanırken çoğu nitel araştırma, olasılıksız bir yöntemden ve temsili olmayan bir stratejiden yararlanır.

Temsili Bir Örneklem Oluşturmayı Hedeflediğimizde Kullan- dığımız Stratejiler

8.2. Temsili örneklem olasılıklı ve olasılıksız türlerini açıklamak

Kaçınmak istediğimiz olası iki tür örnekleme hatası vardır: Birincisi örneklemede baştan savma ve hatalı davranmak; ikincisi ise araştırmanın amacına uygun olmayan bir örneklem türü seçmektir. İlk hata, bize örneklem oluştururken çok titiz ve hassas olmamız gerektiğini hatırlatır. İkinci hataya düşmemek için, araştırmamızın özgül amacına ve verilerine uyan bir örnekleme stratejisi seçmemiz lazımdır. Örneklem stratejileri iki genel türe ayrılır: örnek popülasyonunu hatasız temsil eden bir örneklem ve diğer bütün örneklem. Nicel araştırmalarda çoğunlukla ilk stratejiyi, nitel araştırmalarda ise ikincisini kullanırız. Bu bölümde, temsili örneklem oluşturma stratejileri ve teknikleri incelenmektedir. Temsili olmayan örneklem türleri bölümün ilerleyen sayfalarında ele alacağız.

Hedefimiz temsili bir örneklem oluşturmaksa, popülasyonda doğrudan inceleyemediğimiz diğer pek çok örneği yakından yansıtan ya da temsil eden örneklem verilerine ulaşmak isteriz. Bunu iki şekilde yapabiliriz. Tercih edilen ve temsili örneklem türleri "altın esası" olarak değerlendirilen yöntem, *olasılıklı örneklemdir*. Bu örneklem, dikkatli bir akıl yürütmeye ve uygulamalı matematiğe dayanır. Olasılıklı bir örnekleme stratejisiyle, matematiksel olarak kestirilebilir hatalar (yani "ıskalama" ihtimallerine dair net ölçümler) içeren hatasız bir temsili örneklem oluşturmaya çalışırız. Bu örnekleme yöntemi karmaşıktır ve pek çok alttüre sahiptir. Bu yöntemi incelemekten önce, temsili bir örneklem oluşturmanın daha basit olan ikinci yoluna, yani olasılıksız bir teknik kullanmaya bakalım. Bu, temsili bir örneklem elde etmek istediğimizde olasılıklı

örneklemenin yerine kullanabileceğimiz, ancak onun kadar hatasız olmayan bir yoldur. Yine de olasılıklı örneklemeye olanaksız, aşırı maliyetli, zaman alıcı ya da kullanışsız olduğunda, kabul edilebilir.

Olasılıksız Örneklemeye Teknikleri

Temsili bir örneklem oluşturmayı hedeflediğimizde ideal olan, olasılıklı örneklemeleri tercih etmemizdir. Bunun daha az zahmetli iki olasılıksız alternatifi de vardır: kolay ulaşılabilir örneklemeye ve kota örneklemeye.

KOLAY ULAŞILABİLİR ÖRNEKLEME. Kolay ulaşılabilir örneklemeye (*rastgele, ulaşılabilir ya da tesadüfi* olarak da adlandırılır) örnekleri seçerken başlıca kriterimiz örneklerin ulaşılması kolay, kullanışlı ya da halihazırda mevcut olmasıdır. Bu örneklem türünün, birkaç keşfedici ön araştırmada ya da temsili bir örneklem oluşturmaktan başka bir şey amaçladığımız takdirde, bazı nitel araştırmalarda kullanılması mantıklı olabilir. Ancak, çoğunlukla temsiliyet gücü çok zayıf örneklemeler üretir, bu nedenle popülasyonu temsil edecek hatasız bir örneklem oluşturmakta *tavsiye edilmez*.

Kolay ulaşılabilirliğe dayalı örneklemeye yaptığımızda, örneklemimiz popülasyonun geneline ait özellikleri ciddi miktarda hatalı temsil eder.¹ Bu yöntem bu kadar kötüyse ve örneklemelerin temsiliyet gücü son derece zayıfsa, herhangi birinin bu yöntemi neden kullandığını merak ediyor olabilirsiniz. Bunun nedeni basittir: Kolay ulaşılabilir örneklemeler basit, ucuz ve hızlı bir şekilde elde edilirler. Bir diğer neden, insanların başarılı bir temsili örneklem nasıl oluşturulacağını bilmemeleri olabilir. Bu tür örneklemelerin bir örneği, televizyon programları tarafından yapılan sokak röportajlarıdır. Televizyon muhabirleri, kamera ve mikrofonlarıyla sokağa çıkar ve görüşmesi kolay birkaç insana sorular sorarlar. Günün ortasında bir televizyon stüdyosunun yakınından geçmekte olan insanlar herkesi temsil etmez. Benzer şekilde, televizyon muhabirleri kendilerine “normal” görünen insanları seçme ve çekici olmayan, engelli, yoksul, yaşlı ya da derdini anlatma sıkıntı çeken insanlardan kaçınma eğilimi sergilerler. Diğer örnekler; okurlarından bir anketi yanıtlayıp kendilerine postayla göstermelerini isteyen bir gazete, kullanıcılarından bir seçeneğe tıklamalarını isteyen bir web sitesi, izleyicilerinden tercihlerini telefonla bildirmelerini isteyen bir televizyon programı olabilir. Bu tür örneklemelerin eğlence değeri olabilir, ancak çok sayıda insandan yanıt alındığında bile popülasyonu temsil etmeyen son derece yanıltıcı verileri bir çırpıda üretirler.

Belki bu tür bir örneklemi temsili olmaktan alıkoyanın ne olduğunu merak ediyorsunuzdur. Bir milyon insanın yaşadığı XYZ şehrindeki herkes hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsunuz, ama bu insanların sadece bazıları belli bir gazeteyi okur, web sitesini ziyaret eder ya da programı izler. Ayrıca, gaze-

¹ Yanlı örneklemelerle ilgili olarak bkz. Stern (1979:77-81).

teyi okuyan, web sitesini ziyaret eden ya da programı açan herkes, araştırdığı-
nız meseleyle aynı şekilde ilgili değildir. Bazı insanlar ankete yanıt verebilirler
ve bunların sayıları da çok olabilir (örn. 50.000), ama bu insanlar kendi kendi-
lerini seçmişlerdir. Kendi-kendilerini seçen insanlardan öğrendiklerimizi, ha-
tasız bir şekilde bütün bir popülasyona genelleyemeyiz. Popülasyondaki çoğu
kişi o gazeteyi okumaz, belli web sitelerini ziyaret etmez ya da belli program-
ları açıp izlemez. Böyle yapmış olsalardı bile, katılma isteğinden ve motivas-
yonundan yoksun olabilirlerdi. Temsili örneklemeler ile ilgili aklımızda tut-
mamız gereken iki temel ilke vardır: (1) kendi kendini seçme temsili olmayan
örneklemeler üretir ve (2) büyük bir örneklem tek başına bir örneklemi temsili
yapmaya yetmez.

KOTA ÖRNEKLEME. Çoğu araştırmada, iyi tasarlanmış bir kota-
örneklem, yarı-temsili bir örneklem oluşturmak için kullanılması kabul edi-
lebilir olan, olasılıksız yöntemlerden biridir.² Kota örneklemde, ilk önce kate-
goriler arası (örn. erkek ve kadın ya da 30 yaş altı, 30-60 yaş arası ve 60 yaş
üstü) çeşitliliği yakalamak için, popülasyonun örneklem dahil edeceğimiz
ilgili kategorilerini tespit ederiz. Daha sonra, her kategoride kaç örneğin yer
alacağını belirleriz – işte bu bizim “kota”ımızdır. Bu nedenle, işin başında ör-
neklemenin farklı kategorilerindeki örnek sayısını sabitleriz.

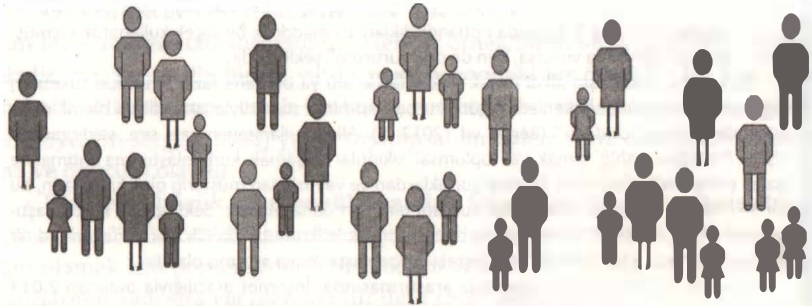
Şimdi XYZ şehri sakinlerinden oluşturacağımız örneklem örneğine geri
dönelim. 30 yaşın altında 25 erkek ve 25 kadın, 30-60 yaş arası 50 erkek ve 50
kadın, 60 yaş üstü 15 erkek ve 15 kadından oluşan 180 kişilik bir örneklem
oluşturuyorsunuz. Bu bir popülasyonun çeşitliliğini yansıtmak için iyi bir
başlangıç noktası olsa da, olası bütün popülasyon niteliklerini yansıtmak zor-
dur (bkz. Şekil 8.1). Yine de kota örneklem, örneklemenin çeşitliliğe sahip olma-
sını sağlar. Buna karşın, kolay ulaşılabilir örneklemde, örneklemdeki herkes
aynı yaşa, aynı cinsiyete ve aynı geçmişe sahip olabilir. Bu bölümün başında
anlatılan *Promises I Can Keep* [Tutabileceğim Sözler] araştırmasında kota ör-
neklem kullanılmıştır (ayrıca bkz. Örnek Kutusu 8.1 Kota Örneklemeler).

Kota örneklem nispeten kolaydır. Benim öğrencilerim kota örneklem
kullanarak lisans öğrencilerine bir anket uyguladılar. Üç kota kategorisi– top-
lumsal cinsiyet, sınıf ve azınlık/çoğunluk grubu statüsü- ve kolay ulaşılabilir
bir seçim yöntemi (yani görüşmeleri yapan öğrenci kütüphanede, sınıflarda ve
kantindeki herkesle iletişime geçmeye çalıştı) kullandık. Her kategori için gö-
rüşülecek insan sayısını önceden belirledik: yüzde 50 erkek ve yüzde 50 kadın;
yüzde 35 birinci sınıf, yüzde 25 ikinci sınıf, yüzde 20 üçüncü sınıf ve yüzde 90
beyaz. Bu oranları üniversitenin resmi öğrenci kayıtlarına bakarak belirledik.
Araştırmada, görüşmeleri yapan öğrenci, olası bir katılımcıya yaklaştı, onun

² Kotalı örneklem Babbie (1998:196), Kalton (1983:91-93) ve Sudman (1976a:191-200) içinde ele
alınmaktadır.

öğrenci olduğunu teyit etti ve toplumsal cinsiyetini, sınıfını ve azınlık/çoğunluk statüsünü doğruladı. Bir kişi kontenjarı dolmamış bir kotaya (örn. ırksal-etnik azınlıktan beş birinci sınıf öğrencisi bulun) uyuyorsa, örnekleme dahil edildi ve görüşmeyi yapan kişi soruları sorma aşamasına geçiş yaptı. Kişi kotaya uymuyorsa, görüşmeyi yapan öğrenci, o kişiye anket sorularını sormadan hızlıca teşekkür etti ve başka bir insana geçti.

Kota örneklemlerin üç zayıf yönü vardır: İlk olarak, popülasyondaki çeşitliliğin tamamını değil, bu çeşitliliğin ancak birkaç boyutunu (örn. toplumsal cinsiyet ve yaş) yakalarlar ve diğer boyutları ihmal ederler (örn. ırk-etnisite, şehirde ikamet edilen bölge, gelir seviyesi). İkinci olarak, her bir kategorideki sabit örnek sayısı, popülasyonun tamamında o kategoriye giren örneklerin oranını doğru temsil etmeyebilir. Belki de, şehir sakinlerinin yüzde yirmisi 60 yaşın üzerindedir, ama kendilerine yüzde 10'luk bir kota ayrılmıştır. Son olarak, her kota kategorisi için kolay ulaşılabilir örneklemeden faydalanırsınız. Örneğin ilk karşılaştığımız 30 yaş altı 25 erkeği örnekleme dahil ederiz – ancak 25'i de biraz önce finansal yatırımlar hakkında bir seminere katılmış yüksek gelirli beyaz avukatlar olabilir. Hiçbir şey bizi, kendilerini seçmemizi isteyen "arkadaş canlısı" insanları örneklemden alıkoyamaz.

Sokaktaki 32 yetişkin ve çocuktan, 10'unu örnekleme seçin.

4 Yetişkin Erkek

4 Yetişkin Kadın

1 Erkek Çocuk

1 Kız Çocuk

Şekil 8.1 Kota Örnekleme

Örnek Kutusu 8.1 Kota Örneklemeler

Alkol kullanımını inceleyen iki çalışma, ki biri Fransa'da diğeri Avusturya'da yapılmıştır, kota örneklemeden faydalanmıştır.

Fransa'daki araştırmacının (Bégue vd., 2012) örnekleminde, 18-74 yaşları arasında 1.033 kadın vardır. Kota örnekleme dört kriterden geçmiştir: (1) yaş, (2) sosyoekonomik statü (SES), (3) kasabanın büyüklüğü, (4) bölge (eyalet ya da şehir gibi idari coğrafi birim). Örnekleme üç yaş grubu kullanılmıştır: (1) 18-28 yaş arası (%32,1), (2) 29-42 yaş arası (%31,0) ve (3) 43-74 yaş arası (%36,9). SES beş grup içermiştir: (1) işçiler ve teknisyenler (%35,1), (2) ara kademe meslekler (%21,4), (3) beyaz yakalılar ve işletme sahipleri (%10,9), (4) profesyonel bir mesleki faaliyette bulunmayanlar (%24,8) ve (5) emekliler (%7,5). Örneklemin kasaba büyüklüğüne ve bölgeye göre nasıl dağıldığı açıkça belirtilmemiştir. Araştırmacılar, katılımcıları bir yaşam tarzı anketi ile ilgili el ilanları dağıtarak ve katılanlara kişi başı 8 pound ödeyerek bulmuşlardır. Katılımcılar anketleri (anketleri tamamlamak yaklaşık 1 saat sürmüştür) kamyonların içinde araştırmacıların temin ettikleri dizüstü bilgisayarları kullanarak doldurmuşlardır.

Araştırmacının temel sorusu, bir kadının alkol tüketiminin, özellikle aşırı içki içmesinin, onun son 24 ay içinde bilhassa darp ve yaralama içeren fiziksel bir saldırganlık deneyimlemesiyle bağlantılı olup olmadığıdır. Sonuçlar kadınların yüzde 21,3'ünün fiziksel saldırı kurbanları olduğunu, yaklaşık yüzde 10,1'inin de iki kere saldırganlaştığını göstermiştir. Saldırganlaşmaların yaklaşık yarısı (%44) darp ve yaralamaya maruz kalmış, yüzde 17'si de bir silah ya da tehlikeli bir nesneyle (örn. bıçak, sopa, biber gazı şişesi ve tabanca) tehdit edilmiş ya da saldırıya uğramıştır. Araştırma saldırganlıkla bağlantılandırılan çeşitli faktörleri değerlendirmiştir: toplumsal sıkıntılar, alkol tüketimi sıklığı, aşırı alkol içme sıklığı, saldırgan kişilik özelliği ve psikolojik kaygı. Araştırmacılar saldırgan kişilik özelliğini, katılımcıların belli ifadelerle ne kadar katıldıklarını 1 ile 5 arasında notlandırdıkları 10 maddelik bir ölçek kullanarak ölçmüşlerdir. Sorular "Biri bana vurursa, ben de ona vururum" şeklindedir.

Sonuçlara göre, "aşırı alkol içmek (tek seferde altı ya da daha fazla birim içki tüketme) diğer alkol tüketimi değişkenlerine göre kurbanlaştırılma statüsüyle istatistiksel olarak daha güvenilir bir ilişki içindedir" (Bégue vd., 2012: 5). Alkol kullanımının yanı sıra, saldırgan bir kişilik özelliğine sahip olmak ve toplumsal sıkıntılar yaşamak kurbanlaştırılma ihtimaline işaret etmektedir. Geçmişte finansal zorluklardan ve yalnızlıktan mustarip olan kadınların, bu tür sıkıntılarının ardından saldırganlık kurbanı olmaları daha olasıdır. Saldırganlık kurbanlaştırılmaya bir tepki olarak benimsenmiş olabilir, ancak istikrarlı bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, alkol tüketimi geçmişteki kurbanlaştırılmayı artırmış olabilir.

Mcketin vd.'nin (2014) Avustralya araştırmasında, İnternet aracılığıyla bulunan 2.013 katılımcı vardır. Katılımcılar, hepsinin 18-30 yaş arasında olduğundan ve geçmişte alkol içtiklerinden emin olmak için bir taramadan geçirilmiştir. Kota örnekleme kategorileri şu şekildedir: (A) geçen yıl ekstazi kullanmıştır, (B) esrar içmiş, fakat ekstazi kullanmamıştır, (C) ne esrar içmiş ne ekstazi kullanmıştır. Üç uyuşturucu/alkol kullanımı kompozisyonunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet de bir kota kategorisidir. Örnekleme 497 ekstazi kullanıcısı (303 kadın, 194 erkek) ve 704 esrar içici (401 kadın, 303 erkek) vardır; sadece alkol tüketenlerin sayısı ise 812'dir (402 erkek, 410 kadın). Araştırmacılar her kota kategorisindeki verileri ağırlıklandırmışlardır, bu şekilde örneklemleri, genel popülasyondaki esrar içicilerinin ve ekstazi kullanıcılarının oranıyla uyumlu hale getirmiştir.

Araştırmacılar, kişinin alkolü tekel bayilerinden mi, yoksa kulüp ve barlardan mı aldığına bağlı olarak alkol ve uyuşturucu kullanımını karşılaştırmıştır. Cumartesi akşam 6'dan pazar sabah 6'ya kadar 12 saatlik bir süre boyunca gerçekleşen alkol tüketimi hakkında ayrıntılı sorular sormuşlar ve katılımcı başına tüketilen alkol miktarını (gram olarak) ölçmüşlerdir. Aşırı alkol içmeyi, geçen cumartesi gecesi 10 gram alkol içeren içkilerden beş ya da daha fazla kez tüketmek şeklinde işlemselleştirmişlerdir.

Araştırmacılar, katılımcıların yüzde 59'unun geçen cumartesi gecesi alkol tükettiğini göstermiştir. Bu gruptan yüzde 46'sı alkolü sadece kulüp ve bar gibi yerlerden almış, yüzde 19'u hem tekel bayiiilerinden hem kulüp ve bar gibi yerlerden, yüzde 23'ü ise sadece tekel bayiiilerinden almıştır. Araştırmacılar alkolü tekel bayiiilerinden ve kulüp ve bar gibi yerlerden alan insanların, farklı türde kimseler olduklarını keşfetmişlerdir. Aşırı alkol içmek açısından, tekel bayiiilerinden alkol alanlara karşı, kulüp ve barlardan alkol alanlar arasında hiçbir farklılık bulunmamıştır, ancak alkolü, hem kulüp ve barlardan hem tekel bayiiilerinden alan katılımcılar, aşırı alkol içme eğilimi en yüksek olanlardır. Bu grup, görünüşe göre kulüp ya da barlara gitmeden önce evde alkol almaya başlamaktadır. Bu grubun uyarıcılar kullanmış olma ihtimali de yüksektir ve alkol kullanım bozukluğu yaşama riski en yüksek olan grup budur. İçkiyi sadece kulüp ve barlardan alanların evli ve çocuklu olma, nispeten daha eğitimsiz olma olasılıkları daha fazla, ekstazi ve kokain kullanma olasılıkları ise daha düşüktür. Görünüşe göre içkiyi evde içmektedirler, çünkü içkinin mallyetlinin bilincindedirler ve çocuk sahibi olmanın pratik ve mali zorunluluklarının farkındadırlar.

Olasılıklı Örneklem Teknikleri

Olasılıklı örneklem, temsili bir örneklem yaratmanın "altın kural"ıdır. Bu yöntemin, öğrenene kadar kolay anlayamayacağınız özel bir kelime dağarcığı vardır, bu nedenle bir sonraki bölümde bu kelime dağarcığının bir kısmını gözden geçireceğiz.

OLASILIKLI ÖRNEKLEMENİN DİLİ. Büyük bir örnek/birim yığının- dan bir örneklem oluşturursunuz. Her bir örnek/birim sizin örneklem birimi- nizdir. Bu, bir analiz birimi ya da popülasyondaki bir örnektir. Bir kişi, aile, mahalle, ülke, kurum, yazılı bir belge, sembolik bir ileti (televizyon reklamı, bir bayrağın sergilenmesi) ya da toplumsal bir eylem (örn. tutuklama, boşan- ma ve öpücük) olabilir.

Elinizdeki büyük yığın **popülasyondur**, fakat bazen bu yığını ifade etmek için *evren* (6. Bölüm'de tanımlanmıştır) kelimesi de kullanılır. Popülasyonu tanımlamak için popülasyonun birimlerini açıkça belirtir, coğrafi ve zamansal sınırlarının yanı sıra var olan her tür ilgili sınırı tanımlarsınız.

ABD nüfusunun tamamı gibi büyük popülasyonlarla yapılan çoğu olası- lıklı araştırmanın çeşitli sınırları vardır. Örneğin bu araştırmalar, 48 eyalette yaşayan 18 yaşından büyük yetişkinleri kapsayacak ve toplu kurumlar altında yaşayan insanları (yani hastane, destekli yaşam tesisi ve bakım evlerindeki, kışlalardaki, hapisane ve nezarethanelerdeki, evsizlere ve kadınlara hizmet veren sığınma evlerindeki, üniversite yatakhanelerindeki insanları) dışarıda bırakacaktır. Alaska, Hawaii ve Porto Riko'daki insanları es geçmek ve toplu kurumlar altında yaşayan insanları dışarıda bırakmak istatistiklerde kaymaya neden olabilir – örneğin, işsizlik oranı hapisanelerdeki milyonlarca insan hesaplamalara dahil edilmiş olsa daha yüksek olurdu (bkz. Western & Pettit, 2005). ABD'deki pek çok araştırma, sadece İngilizce konuşanları kapsar, ancak 2011 itibariyle ABD nüfusunun yüzde 21'i evde İngilizceden farklı bir dil kul-

lanmakta, bu insanların yarısından biraz fazlası (%58) İngilizceyi de “çok iyi” konuşmaktadır (Ryan, 2013).

Olasılıklı bir örneklem oluşturmak için yola bir popülasyonla çıkarız, fakat *popülasyon* soyut bir kavramdır. Popülasyonu, ölçüm sürecindeki kavramlaştırmaya (bkz. 7. Bölüm) benzer bir süreç içinde daha net bir şekilde kavramlaştırmamız ve tanımlamamız gerekir. Örneğin Tampa, Florida’daki bütün insanlar ya da Nevada eyaletindeki bütün üniversite öğrencileri gibi. **Hedef popülasyon**, inceleyeceğimiz birimlerin (örn. 15 Mayıs 2019’da Tampa şehri sınırları içindeki toplu kurumlar altında kapatılmamış, yaşı 18 ve üstü olan insanlar; Ekim 2010’da Nevada eyaletinde lise sonrası iki ya da dört yıllık resmi bir eğitim kurumuna kaydolmuş öğrenciler) özgül bir yığındır. Bazı açılardan hedef popülasyon, ölçüm sürecinin kavramsal bir tanımını yapmaya benzer.

Popülasyonlar sürekli hareket halindedir, bu nedenle zamansal bir sınıra da ihtiyacımız vardır. Örneğin, herhangi bir anda bir şehirdeki insanlar ölümler, gemiye binerler, uçakla havalanırlar ve arabalarıyla şehirden şehre geçerler. Kimleri saymamız gerekir? Belli bir zamanda tatilde olan ancak uzun yıllardır o şehirde yaşayan birini dışarda mı bırakacağız? Popülasyon (örn. 1 Mart 2019, saat 12.01’de Milwaukee, Wisconsin şehir sınırları içinde bulunan 18 yaş üstü insanlar) soyut bir fikirdir. Zihinde mevcuttur, ancak yerini somut bir şekilde saptamak zordur (bkz. Şema 8.1 Popülasyon Örnekleri).

Şema 8.1 Popülasyon Örnekleri

1. 2 Aralık 2008’de Avustralya’da yaşayan, yaşı 16 ve üstü olan ve hapisanelere, akıl hastanelerine ve benzer kurumlara kapatılmamış herkes	4. 1 Kasım ve 25 Kasım 2014 arasında, Doğu Standart Saati’ne* göre sabah 7.00 ve 11.00 arasında yayımlanan bütün televizyon reklamları
2. Temmuz 2020’de Kanada’da Ontario şehrinde aktif olan ve 100 kişiden fazla insan çalıştıran bütün ticari işletmeler	5. 1 Ocak 1960’tan bugüne Amerika Birleşik Devletleri’nde tıp diploması almış ve halihazırda çalışmakta olan bütün doktorlar
3. 1 Ağustos 1988 ve 31 Temmuz 1993 arasında New Jersey eyaletindeki kamu hastanelerine ya da özel hastanelere yapılan bütün kabuller	6. 2019’da Vancouver, British Columbia ya da Seattle, Washington metropoliten alanlarındaki bütün eroin bağımlısı Afro-Amerikan erkekler

Popülasyonumuzu kavramlaştırdıktan sonra, ölçüm sürecindeki işlemsel-
leştirmeye (bkz. 7. Bölüm) benzer şekilde, soyut popülasyon fikrinin işlemsel
bir tanımını yapmamız gerekir. Sözkonusu soyut fikri, popülasyondaki bi-

* ABD’de kullanılan dört standart zaman diliminden biri (ç.n.)

rimlerin tamamına son derece yakın, ampirik olarak somut, özgül bir listeye çeviririz. Bu bizim **örnekleme çerçevesimizdir**.

Pek çok örnekleme çerçevesi türü vardır: telefon rehberleri, vergi kayıtları, sürücü ehliyeti kayıtları vb. Bir popülasyondaki birimleri listelemek basit görünür, fakat genellikle zordur, çünkü çoğu zaman bir popülasyondaki bütün birimlerin hatasız ve güncel bir listesi bulunmaz.

İyi bir örnekleme çerçevesi, hatasız örnekleme için elzemdir. Bir örnekleme çerçevesiyle popülasyonun kavramsal tanımı arasında herhangi bir uyumsuzluk hatalara neden olabilir. Bir değişkenin kuramsal ve işlemsel tanımları arasındaki bir uyumsuzluk nasıl ölçümün geçerliliğini zayıflatıyorsa, soyut popülasyonla örnekleme çerçevesi arasındaki uyumsuzluk da örnekleminizin geçerliliğini zayıflatır. Örnekleme tarihindeki en ünlü vaka da bir örnekleme çerçevesi sorunundan doğmuştur.³ (bkz. Düşünce Kutusu 8.1 Örnekleme Çerçeveleri ve Örnekleminin Tarihi).

Diyelim ki popülasyonumuz, 2018'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Pasifik kıyılarında yaşayan bütün yetişkinlerdir. Eyalet ulaşım bakanlıklarıyla iletişime geçip Kaliforniya, Oregon ve Washington'da sürücü ehliyetine sahip herkesin listesine erişmeye çalışırız. Bazı insanların sürücü ehliyeti olmadığını biliriz, fakat bazı insanlar da ehliyetsiz ve yasadışı bir şekilde araba kullanmakta ya da hiç araba kullanmamaktadır. Ehliyet sahibi insanların listesi, düzenli olarak güncellenmiş olsa bile, insanlar bir eyaletten diğerine geçtikçe hızla güncelliğini yitirir. Bu örnek; sürücü ehliyetleri gibi resmi kayıtları bir örnekleme çerçevesi olarak kullanmadan önce, yetkililerin bu tür kayıtları nasıl oluşturduklarını bilmemiz gerektiğini gösterir. Oregon eyaleti, insanların sürücü ehliyeti almak için bir sosyal güvenlik numarası ibraz etmeleri şart koştuğunda, ehliyet başvurularının sayısı yüzde 10 düşmüştür (2007'de üç ay boyunca 105.000 ehliyet verilmişken, 2008'de aynı üç ay boyunca verilen ehliyet sayısı 93.000 olmuştur). Bu nedenle, binlerce insan resmi kayıtlardan silinip gitmiştir. Gelir vergisi kayıtlarını da deneyebiliriz, ancak herkes vergi ödemez. Bazı insanlar vergi kaçırır ve ödeme yapmaz, bazılarının geliri yoktur ve kayıt altına alınmazlar, bazılarıysa vefat etmiş ya da vergi ödememeye başlamıştır. Yine bazıları, vergilerin vadesi gelmeden önce o bölgeye girmiş ya da o bölgeyi terk etmiştir. Seçmen kütükleri nüfusun yarısı kadar insanı dışarıda bırakır. Amerika Birleşik Devletleri'nde oy verebilecek durumdakilerin ancak yüzde 53'ü ile yüzde 77'i arasındaki insan seçmen kütüklerine kayıtlıdır (Tablo 401, Amerika Birleşik Devletleri'nin İstatistiksel Özeti, 2009). Telefon rehberleri daha beterdur. Çoğu insan telefon rehberinde kayıtlı değildir, bazılarının numaraları listelenmemiştir, bazıları da daha yeni taşınmıştır. Bir-

³ *Literary Digest*'in örnekleme hatası hakkında bir tartışma için bkz. Babbie (1998:192-194), Dillman (1978: 9-10), Frey (1983: 18-19) ve Singleton vd. (1988: 132-133).

kaç istisnaya rağmen (örn. bir üniversiteye kayıtlı bütün öğrenciler) kusursuz doğruluğa sahip bir örnekleme çerçevesi elde etmek zordur. Bir örnekleme çerçevesi hedef popülasyonun dışındakileri içerebilir (örn. taşınmış insanların listeleyen bir telefon rehberi) ya da hedef popülasyonun içindekileri ihmal edebilir (örn. telefonu olmayanlar).

Bir örneklem büyüklüğünün hedef popülasyonun büyüklüğüne oranı **örnekleme oranıdır**. Eğer hedef nüfusta 50.000, örnekleme 150 insan varsa, o zaman örnekleme oranı $150/50.000=0,003$ ya da yüzde 0,3'tür. 500'lük bir hedef popülasyon ve 100'lük bir örnekleme, örnekleme oranı $100/500=0,20$ ya da yüzde 20'dir. Genellikle bir örnekleme çerçevesindeki birimlerin sayısı, hedef popülasyonumuzun büyüklüğünün en doğru ölçümü olarak kabul ederiz.

Küçük özelleşmiş popülasyonlar (örn. bir sınıftaki bütün öğrenciler) istisna olmak üzere, örnekleme yapmamız gerekmediğinde, bir örneklemden elde edilen verileri, daha büyük popülasyondaki özellikler hakkında kestirimde bulunmak için kullanırız. Popülasyonun herhangi bir niteliği (örn. sigara içen şehir sakinlerinin sayısı, 21 yaş üstü bütün kadınların ortalama boyu ve UFO'lara inanan insanların yüzdesi) bir **popülasyon parametresidir**. Bu, popülasyonun gerçek niteliğidir. Büyük popülasyonlarda (örn. bütün bir ülke nüfusu) parametreyi mutlak bir kesinlikle bilemeyiz, bu nedenle parametreyi örneklem verilerini kullanarak kestiririz. Bir popülasyon parametresini kestirmek için kullanılan örneklem bilgileri, **istatistik** olarak adlandırılır (bkz. Şekil 8.2)

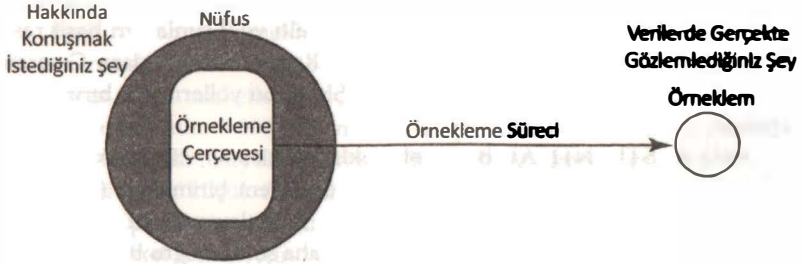
Düşünce Kutusu 8.1 Örnekleme Çerçevesi ve Örneklemenin Tarihi

Örnekleme tarihinin ünlü vakalarından biri kota örneklemenin ve örnekleme çerçevelerinin sınırlarına ışık tutar. ABD'nin büyük dergilerinden *Literary Digest* 1920, 1924, 1928 ve 1932 ABD başkanlık seçimlerinden önce insanlara posta kartları göndermiştir. Dergi örneklemindeki isimleri otomobil ruhsat kayıtlarından ve telefon rehberlerinden almıştır. İnsanlar posta kartlarını kime oy vereceklerini işaretleyerek dergiye geri göndermişlerdir. Dergi, dört seçimin sonucunu doğru tahmin etmiştir. Derginin tahminlerdeki başarısı iyi bilinmektedir. 1936'da dergi örneklemini, yaklaşık 1 milyondan 10 milyona çıkarmıştır. Yaklaşık 2.4 milyon insan kendilerine gönderilen posta kartlarını dergiye geri göndermiştir. Dergi Alf Landoll'un Franklin D. Roosevelt'i büyük bir farkla yeneceği tahmininde bulunmuştur, fakat *Literary Digest* yanılmıştır. George Gallup, seçimin sonucunu yüzde 1 farkla doğru tahmin etmiştir. Gallup titizlikle tasarlanmış bir kota örneklemeden yararlanmıştır, günümüzün rastlantısal örnekleme yöntemlerini değil. Amacı anketlerdeki ve pazar araştırmalarındaki örnekleme süreçlerini daha bilimsel hale getirmektir; önceki anketlere göre daha az hata yapmıştır (LusInchl, 2017).

Derginin tahmininin yanlış olmasının çeşitli nedenleri vardır, ama örnekleme hataları kilit önemdedir. Dergi çok sayıda insanı örnekleme dahil etmiş olsa da örnekleme çerçevesi hedef popülasyonu (yani bütün seçmenleri) doğru temsil etmemektedir. Telefonu ya da otomobili olmayan insanları dışarıda bırakmıştır ki bunlar, 1936'da nüfusun önemli bir kısmını teşkil etmektedirler. Çerçeve popülasyonun yüzde 65'i kadar insanı, özellikle de

seçmen nüfusunun Roosevelt'e oy vermeye eğilim gösteren belli bir kesimini (düşük gelirli) dışarıda bırakmıştır. Dergi, önceki seçimlerdeki tahminlerinde yanılmamıştır, çünkü o seçimlerde yüksek ve düşük gelirli insanlar oy verme davranışlarında farklılık sergilememişlerdir. Ayrıca, Büyük Buhran'dan önceki seçimlerde, daha fazla sayıda düşük gelirli insanın telefon ve otomobil almaya yetecek parası olmuştur.

Literary Digest'in hatasından iki ders çıkarabiliriz: İlk olarak, doğru bir örnekleme çerçevesi çok önemlidir. İkinci olarak, bir örneklemin büyüklüğü, örneklemin popülasyonu ne kadar doğru temsil edip etmediğinden daha mühim değildir. 50.000'lik temsili bir örneklem 10 milyonluk ya da 50 milyonluk temsili olmayan bir örnekleme göre ABD nüfusu hakkında daha doğru tahminler üretebilir.

Şekil 8.2 Bir Örnekleme Mantığı Modeli

RASTLANTISAL ÖRNEKLEME. Uygulamalı matematikte, olasılık kuramı rastlantısal işlemlere dayanır. *Rastlantısal* kelimesinin pek çok anlamı vardır. Gündelik hayatta öngörülemeyen, sıradışı, beklenmedik ya da tesadüfi anlamlarına gelebilir. Matematikte, rastlantısalın belli bir anlamı vardır: herhangi bir kalıbı olmayan bir seçme süreci. Matematikte rastlantısal işlemler, her birimin seçilme şansının eşit olduğu anlamına gelir. Gerçek rastlantısal işlemlerde, pek çok örneğin seçilme olasılığını matematiksel olarak kusursuz bir kesinlikle hesaplayabiliriz.

Rastlantısal örneklemeler popülasyonun tamamını temsil etme olasılığı en yüksek örneklemeleri verirler. Örneklem ve nüfus arasındaki ilişkiyi –yani **örnekleme hatasının** büyüklüğünü– istatistiksel olarak ölçmemizi de mümkün kılarlar. Örnekleme hatası, örneklem verileriyle ideal popülasyon parametresi arasında rastlantısal işlemler nedeniyle gerçekleşen sapmadır.

Rastlantısal örneklemeler, rastlantısal seçim süreçlerine dayanırlar. Örneklemelerde rastlantısal seçim, rastlantısal olmayan seçimlerin yapıldığı örneklemelere göre daha fazla dikkat, zaman ve çaba gerektirir. Formal matematiksel işlem, örnekleme tam olarak kimin seçileceğini belirler ve bu insanı bulmak çok zor olabilir! Örneklemelerde, rastlantısal herhangi biri demek değildir, gelişigüzel ya da tesadüfi demek de değildir. Örneğin telefonla yapılan bir ankette, gerçek rastlantısal örneklemekten yararlanıyorsak, günün farklı zamanla-

nında ya da farklı günlerde bir kişiyi altı ya da yedi kez aramamız ve matematiksel rastlantısal sürecin tespit ettiği o kişiye ulaşmaya çalışmamız gerekir.⁴

Bu bölümde, rastlantısal örneklemenin bütün teknik ve istatistiksel ayrıntıları ele alınmamaktadır. Bunun yerine, olasılıklı örneklemenin mantığının temellerini, iyi ve kötü örneklem arasındaki farkları, nasıl örneklem oluşturulacağını ve toplumsal araştırmada örneklemenin temel ilkelerini gözden geçiriyoruz. Nicel araştırmada kariyer yapmayı planlıyorsanız, olasılığın ve örneklemenin burada alan darlığı nedeniyle ele alamadığımız matematiksel ve istatistiksel artalanına hakim olmanız gerekir.

Rastlantısal Örneklemenin Altı Yolu

Örneklemede rastlantısal işlemleri kullanmanın altı yolu şunlardır: basit rastlantısal, sistematik, tabakalandırılmış, küme, Rastlantısal Numara Çevirme (RNÇ) ve Adrese Dayalı Örneklem (ADÖ). Şimdi bu yolların her birini inceleyebiliriz.

BASİT RASTLANTISAL. Bütün olasılıklı örneklemeler, ilk olarak popülasyonu ve hedef popülasyonu ve onun özgül örneklem birimlerini (örn. Mart 2017’da Prescott, Arizona’daki bütün haneler) tanımlayan **basit rastlantısal örneklem** modeline dayanırlar. Bu yöntemde, daha sonra doğru bir örneklem çerçevesi oluşturup, ardından örneklem çerçevesinden birimler seçmek için gerçek bir rastlantısal işlem (ileride ele alınmaktadır) yararlanılır. Doğru örneklem çerçevesini oluşturmanın yanı sıra bir diğer zorluk, rastlantısal bir işlemle seçilerek örneklenen özgül birimi tespit etmek zorunda olmamızdır. Örneklenen birim bir haneyse, seçilmiş o özgül haneyle temasa geçmek için haneyi tekrar tekrar ziyaret etmemiz ya da beş kere aramamız gerekir.

Bir örneklem çerçevesinden birimler seçmek için, bize çerçevedeki hangi birimlerin seçileceğini söyleyen bir rastlantısal sayılar listesi oluşturmamız gerekir. Örneklenecek ne kadar birim varsa o kadar rastlantısal sayıya ihtiyacımız olacaktır. Rastlantısal sayılar 1 ile (örneklem çerçevesindeki ilk birim) örneklem çerçevemizdeki en yüksek sayı arasında değişmelidir. Örneklem çerçevesi 15.000 haneyi içeriyorsa ve bu hanelerden 150’sini örneklemimize dahil etmek istiyorsak, o zaman 150 rastlantısal sayıdan (yani 1 ile 15.000 arasından gerçek bir rastlantısal işlemle seçilen sayılardan) oluşan bir listeye ihtiyacımız vardır.

Rastlantısal bir sayı listesi elde etmenin başlıca iki yolu vardır. Bu yollar-
dan “modası geçmiş” olanı bir **rastlantısal sayı tablosu** kullanmaktır. Bu tür tablolar pek çok istatistik kitabında mevcuttur ama bugün nadiren kullanılırlar. Sayılar kusursuz bir rastlantısal işlemle üretilmişlerdir, bu nedenle her-

⁴ Temsili bir örneklemede örneklenen katılımcılara ulaşma ısrarının önemi için bkz. Traugott (198). Yanıtsızlığın önemi hakkında ayrıca bkz. Kalton (1983: 63-69).

hangi bir sayının herhangi bir konumda görünme olasılığı eşittir. Günümüzde çoğu insan rastlantısal sayı listeleri üretmek için bilgisayar programlarından faydalanıyor. Bu tür programlara kolayca erişilebilir ve çoğu ücretsizdir.

Örnekleme çerçevesinden seçtiğimiz bir birimi daha sonra örnekleme çerçevesine geri mi koymalı yoksa ayrı bir yerde mi tutmalıyız, diye sorabilirsiniz. Kısıtlamasız rastlantısal örnekleme “yerine koymalı rastlantısal örnekleme” olarak adlandırılır – yani bir birimi örnekleme aldıktan sonra tekrar yerine koyarsınız, bu şekilde o birimin yeniden seçilme şansı olur. Yerine koymasız basit rastlantısal örneklemede, halihazırda örnekleme seçilmiş birimleri “görmezden gelir” ya da es geçersiniz. Sosyal bilimlerde neredeyse tamamen pratik nedenlerden dolayı, rastlantısal örnekleme yerine koymasızdır.

Basit rastlantısal örneklemenin mantığını basit bir örnekle anlayabiliriz: bir kavanozdaki misketlerin örneklemini almak. Diyelim ki bazısı kırmızı bazısı beyaz 5.000 misketle doldurduğum bir kavanozum var. Misket benim örnekleme birimim, 5.000 adet misket ise (hem hedef hem ideal) popülasyonumdur. Örnekleme büyüklüğüm ise 100. Bir örnekleme çerçevesine ihtiyacım yok çünkü zaten küçük fiziksel bir nesneyle uğraşıyorum. Ölçmek istediğim popülasyon parametresi kavanozdaki kırmızı misketlerin yüzdesidir.

100 misketi seçmek için rastlantısal bir işleme ihtiyacım var. Küçük nesnelerde bu kolaydır: Gözlerimi kaparım, kavanozu sallarım ve bir misket seçerim. Bu işlemi 100 kere tekrarlarım. Sonunda misketlerden oluşan rastlantısal bir örneklemin olur. Popülasyondaki kırmızı misketlerin beyaz misketlere oranını tahmin etmek için örneklemindeki kırmızı misketleri sayarım. Bu, 5.000 misketi saymaktan çok daha kolaydır. Örnekleminde 52 beyaz, 48 kırmızı misket mevcuttur.

Bu, popülasyon parametresinin tam olarak yüzde 48 kırmızı misket olduğu anlamına mı gelir? Belki öyle belki de değil; rastlantısal şansa bağlı olarak benim özgül örneklemin yanlış olabilir. İkinci denemede, örnekleminde 49 beyaz, 51 kırmızı misket vardır. İşte şimdi bir sorunum var: Bu örneklemlerin hangisi doğru? Eğer, ayrı popülasyondan alınan farklı örneklemler farklı sonuçlar verebiliyorsa bu, rastlantısal örnekleme işinin neye yaradığını sorabilirsiniz. İşlemi her seferinde 100 misketten oluşan 130 farklı örneklemin elde edene kadar tekrar tekrar yinelerim (sonuçları için bkz. Şema 8.2). Çoğu insana kavanozu boşaltıp 5.000 misketin tamamını saymak daha kolay gelir, fakat ben örnekleme işlemi anlamak istiyorum. Elde ettiğim 130 farklı örneklemin sonuçları daha belirgin bir kalıp ortaya koyarlar. En çok görülen kırmızı-beyaz misket bileşimi 50/50’dir. Bu orana yakın örneklemler, oranın eşit olmadığı örneklemlerden daha sık görülmüştür. Görünüşe göre popülasyon parametresi yüzde 50 beyaz, yüzde 50 kırmızı miskettir.

Şema 8.2 Örneklem Dağılımı Örneği

KIRMIZI	BEYAZ	ÖRNEKLEM SAYISI
42	58	1
43	57	1
45	55	2
46	54	4
47	53	8
48	52	12
49	51	21
5	50	31
51	49	20
52	48	13
53	47	9
54	46	5
55	45	2
57	43	1
Toplam		130

5.000 msketlik bir kavanozdan her seferinde 100 tane kırmızı ve beyaz msket rastlantısal olarak seçilmiş, bu seçim 130 kere tekrarlanmış ve 130 bağımsız rastlantısal örneklem oluşturulmuştur.

ÖRNEKLEM SAYISI

31									*										
30									*										
29									*										
28									*										
27									*										
26									*										
25									*										
24									*										
23									*										
22									*										
21								*	*										
20								*	*	*									
19								*	*	*									
18								*	*	*									
17								*	*	*									
16								*	*	*									
15								*	*	*									
14								*	*	*									
13								*	*	*	*								
12						*		*	*	*	*	*							
11						*	*	*	*	*	*	*							
10						*	*	*	*	*	*	*							
9						*	*	*	*	*	*	*	*						
8					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*					
7					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*				
6					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*				
5					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*			
4					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
3					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
2				*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57			

BİR ÖRNEKLEMDEKİ KIRMIZI MİSKETLERİN SAYISI

Matematiksel ispatlar ve ampirik testler, her zaman Şema 8.2'de bulunan örüntünün görüldüğünü ortaya koyarlar. Çok sayıda farklı örneklemden oluşan küme, benim örnekleme dağılımıdır. Bu, farklı örneklemelerin dağılımıdır. Birbirinden ayrı çok sayıda rastlantısal örneklemden elde edilen farklı örneklem çıktılarının sıklığını gösterir. Örneklem büyüklüğü, 100 değil de 1.000 olursa ve 2 yerine 10 renk misket söz konusuysa, popülasyonda 5.000 yerine 100 misket ya da 10 milyon misket bulunursa ve örnekleme birimleri misketler yerine insanlar, otomobiller ve üniversiteler olursa da bu örüntü görülecektir. Nitekim "çan şeklindeki" örnekleme dağılım örüntüsü, bir popülasyondan her defasında daha fazla sayıda rastlantısal örneklem çıkardığımda giderek belirginleşir.

Örnekleme dağılım örüntüsü bize birbirinden ayrı çok sayıda örnekleme, gerçek popülasyon parametresinin (yani bir önceki örnekteki 50/50 oranının), diğer herhangi bir çıktıdan daha sık görüldüğünü söyler. Bazı örneklemeler popülasyon parametresinden sapabilir, ancak bunlar o kadar sık görülmezler. Şekil 8.2'deki grafikte olduğu gibi çok sayıdaki rastlantısal örneklemin haritasını çıkardığımızda, örneklem dağılımı daima normal ya da çan şeklindeki bir eğriye benzeyecektir. Böyle bir eğri, kuramsal olarak önemlidir ve her tür istatistikte kullanılır. Çan şeklindeki eğrinin altındaki alandan hareketle, bu örnekte olduğu gibi, belli sayıda misket elde etme ihtimallerimizi hızla hesaplayabiliriz. Doğru popülasyon parametresi 50/50 ise, standart istatistiksel şemalar rastlantısal bir örnekleme 50/50, 40/50 ya da başka herhangi bir oran elde etme ihtimalinin ne olduğunu bize söyler.

Matematikteki **merkezi limit teoremi** bize bir örneklem dağılımındaki farklı rastlantısal örneklemelerin sayısı artı sonsuza gittikçe, örneklemelerin ve popülasyon parametresinin örüntüsünün giderek daha kestirilebilir olduğunu söyler. Devasa sayıda rastlantısal örnekleme, örnekleme dağılımı her zaman normal bir eğri oluşturur ve eğrinin orta noktası popülasyon parametresi olur.

Belki de çok sayıda örneklem oluşturacak zamanınız ve enerjiniz olmadığı için yalnızca tek bir örneklem istiyorsunuz. Bu konuda yalnız değilsiniz. Eğer amacımız merkezi limit teoremini doğrulamak değilse, nadiren çok sayıda örneklem oluştururuz. Çoğunlukla tek bir rastlantısal örneklem oluştururuz, ama merkezi limit teoremi bize bir örneklemden popülasyona genelleme yapma fırsatı verir. Teorem çok sayıda örneklem gerektirir, ama belli bir örneklemin popülasyon parametresinden uzak olma olasılığını hesaplamamıza da imkan sağlar. Burada hesaplamaların ayrıntılarına girmeyeceğiz. Esas nokta, rastlantısal örnekleminin, her bir örneklemin popülasyonu kusursuz biçimde temsil etmesini garantilemiyor olmasıdır. Bunun yerine, bu teorem çoğu rastlantısal örneklemin genellikle popülasyona yakın olacağını ima eder. İlaveten, belli bir örneklemin yanlış olma olasılığını tam olarak hesaplayabiliriz. Merkezi limit teoremi, belli bir örneklemin temsili olmama olasılığını

Düşünce Kutusu 8.2 Güven Aralıkları

Güven aralığı basit ve güçlü bir nosyondur, buna ek olarak güven aralığının arkasındaki matematik mantık kusursuzdur ve birtakım hoş formüllere sahiptir. İyi bir matematik temeliniz varsa, bu kavram işinize yarayabilir. Çok sayıda Yunanca sembolün bulunduğu matematik formülleri sizi huzursuz ediyorsa, işte size basit bir formül olan (Yunanca sembollerin asgari sayıda olduğu) basit bir örnek: Aralık, popülasyonun orta noktası ya da istatistiksel ortalaması gibi belli bir özelliğinin ölçümünün (yani popülasyon parametrelerinin) üstünde ya da altında kalan bir değer dağılımını ifade eder. Aralığın üst ve alt limiti vardır. Aşağıdaki örnek, güven aralığını ölçmenin basitleştirilmiş yollarından birini sunar ve örneklem büyüklüğünün ve örneklem türdeşliğinin güven aralığını nasıl etkilediğini gösterir.

Diyeelim ki 12 yaşındaki dokuz çocuktan oluşan bir örneklem oluşturdunuz. Çocukların ağırlığını ölçüyorsunuz ve ortalama ağırlıklarının, yani ortalamanın 16,2 kiloluk bir standart sapmayla (ortalama ve standart sapma 12. Bölüm’de ele alınan istatistiksel ölçümlerdir) 40,5 kilo olduğunu görüyorsunuz. En doğru popülasyon parametresi (12 yaşındaki bütün çocukların ortalama ağırlığı) etrafında bir güven aralığı oluşturmak istiyorsunuz. Popülasyon parametresini Yunanca μ harfiyle sembolize ediyorsunuz.

Basit rastlantısal örneklemeden hareketle, popülasyon parametresinin güven aralığı işte şöyle hesaplanır: Örneklem ortalamasına, yani en yakın μ tahmininize belli bir değer aralığı ekleyip çıkararak μ etrafındaki güven aralığını ölçersiniz.

Örneklem ortalaması etrafındaki güven aralığını hesaplamak için ilk olarak *ortalamanın standart sapması* olarak adlandırılan bir şeyi hesaplarsınız. Buna kısaca *standart hata* diyelim. Bu, sizin örnekleme dağılımındaki değişkenlik ölçümünüzdür. Başka bir Yunanca harfi (σ) kullanarak standart sapmayı standartlaştırıyor ve standart sapmaya altsimgе olarak m harfini ekleyerek, bunun sizin örnekleme dağılımındaki standart sapma hesabınız olduğunu gösteriyorsunuz. Böylelikle, standart hata popülasyondan çekilen olası bütün rastlantısal örneklemelerin dağılımındaki standart sapmadan doğar.

Örnekleme dağılımının standart sapmasını, örnekleminizin standart sapmasını alıp bu standart sapmada ufak tefek ayarlamalar yaparak hesaplıyorsunuz. Bu örneği basitleştirmek için, ayarlamaları boş verip bu standart sapmanın örneklem standart sapmasına eşit olduğunu varsayabilirsiniz. Standart hatayı bulmak için, bu standart sapmayı N harfiyle sembolize edilen örneklem büyüklüğüne göre ayarlarsınız. Bunun formülü şöyledir:

$$\sigma_m = \frac{\sigma}{\sqrt{N}}$$

Örneği daha somutlaştıralım. Örnekte, 12 yaşındaki dokuz çocuğun ağırlığına bakalım. Ortalamanın örnekleme dağılımında 40,5 kilo ortalamasını ve $16,2/3 = 5,4$ kiloluk standart sapmayı kullanıyorsunuz (9’un karekökünün 3 olduğuna dikkat edin). Güven aralığının bir alt bir de üst limiti vardır. Bu limitlerin formülleri de şöyledir:

$$\text{Alt limit } M - Z_{95^\circ}$$

$$\text{Üst limit } M + Z_{95^\circ}$$

‘ye ek olarak, başka iki sembol daha vardır:

Formüldeki M, örnekleminizdeki ortalamaya karşılık gelir.

Z₉₅ yüzde 95'lik bir güven düzeyinde (en tipik düzey) çan şeklindeki ya da normal bir eğrinin altındaki z-değerine (12. Bölüm'de ele alınmaktadır) karşılık gelir. Normal bir eğrinin z-değeri, standart bir sayıdır (yani yüzde 95 güven düzeyinde her zaman aynıdır ve 1,96'dır). Yüzde 95'ten farklı bir güven düzeyi de seçebiliriz, fakat en çok yüzde 95 kullanılır.

Şimdi güven aralığının üst ve alt limitlerini ölçmek için gerekli olan her şey elinizde mevcut. Bu limitleri 40,5 ortalamasına 1,96'lık standart sapmalar ekleyip çıkararak şu şekilde ölçebilirsiniz:

$$\text{Alt limit } 40,5 - (1,96)12 = 16,98$$

$$\text{Üst limit } 40,5 + (1,96)12 = 64,02$$

Bu, popülasyon parametresinin 16,98 ile 64,02 kilo arasında bir yerde olduğundan yüzde 95 emin olabileceğiniz anlamına gelir. Örneklem ortalamasına (sizin örneğinizde 40,5 kilo) bir değer ekleyip çıkararak üst ve alt limitleri belirlediniz. 1,96'yı kullandınız, çünkü yüzde 95 güven düzeyinde kullanacağınız z-değeri budur. Ortalamanın standart hatasını, örneklem büyüklüğünüzden ve örnekleminizin standart sapmasından hareketle 12 olarak hesapladınız.

16 ve 64 kilo arasındaki geniş değer kümesine bakıp bunun fazla olduğunu düşünebilir ve örneklemin neden sadece 9 çocuk içerecek kadar küçük olduğunu sorgulayabilirsiniz.

Örneklem büyüklüğünü arttırmak güven aralığını şöyle etkiler: Diyelim ki dokuz çocukluk bir örneklem yerine, 12 yaşında 900 çocukta oluşan bir örnekleminiz var (şansınız çünkü 900'ün karekökünü hesaplamak kolay: 30). Her şey aynı kaldığı takdirde, 900'lük bir örneklemle σ_m 'iniz $16,2/30 = 0,54$ 'tür. Yeni güven aralığınız şu şekildedir:

$$\text{Alt limit } 40,5 - (1,96)0,54 = 39,4416$$

$$\text{Üst limit } 40,5 + (1,96)0,54 = 41,5584$$

Çok daha büyük bir örneklemle, popülasyondaki ortalama ağırlık parametresinin 39,4416 ve 41,5584 arasında olduğundan yüzde 95 emin olabilirsiniz.

Şimdi de çok türdeş bir örneklemle sahip olmanın güven aralığını nasıl etkilediğine bakalım. Bu sefer standart sapmamız 16,2 kilo yerine 1,62 kilo olsun. Her şey aynı kaldığı takdirde, 1,62'lik bir standart sapmayla σ_m 'iniz $3,6/3 = 1,2$ 'dir.

Güven aralığınız artık şu şekilde hesaplanır:

$$\text{Alt limit } 40,5 - (1,96) (1,2) = 38,148$$

$$\text{Üst limit } 40,5 + (1,96) (1,2) = 42,852$$

Çok türdeş bir örneklemle, popülasyondaki ortalama ağırlık parametresinin 38,148 ile 42,852 arasında olduğundan yüzde 95 emin olabilirsiniz.

Şimdi örneklem büyüklüğü ve standart sapma değişimiyle güven aralıklarının nasıl değiştiklerini özetleyelim.

Örneklem büyüklüğü = 9, standart sapma = 16,2 kilo. Güven aralığı 16,98 ile 64,02 kilo arasındadır.

Örneklem büyüklüğü = 900, standart sapma = 16,2 kilo. Güven aralığı 39,4416 ile 41,5584 kilo arasındadır.

Örneklem büyüklüğü = 9, standart sapma = 1,62 kilo. Güven aralığı 38,148 ile 42,852 kilo arasındadır.

ya da popölasyon parametresinden ne kadar saptığını hesaplama imkanı verir. Örneklem hatasının büyüklüğünü hesaplamamıza imkan verir. Bunu yapmak için bir örneklemde elde edilen bilgileri, örneklem dağılımını hesaplamak için kullanır, ardından bu bilgileri merkezi limit teoremin ve normal eğrinin altındaki bölgenin bilgisiyle birleştiririz. Bu bize çok önemli bir şeyi üretme fırsatı verir: **güven aralıkları**.

Güven aralığı, basit ama güçlü bir nosyondur. Televizyon ya da gazetelerde kamuoyu anketleri açıklanırken, gazetecilerin “hata payı”nın artı ya da eksi yüzde 2 olduğunu söylediklerini duyabilirsiniz. Bu, bir güven aralığı türüdür. Bir popölasyon parametresini tahmin etmek için kullanıldığımız belirli bir noktanın etrafındaki dağılım ya da değer kümesini ifade eder.

Bu tür bir dağılımdan faydalanırız, çünkü rastlantısal işlemlerdeki istatistikler olasılığa dayanırlar. Bir noktayı birebir tahmin etmemize izin vermezler, ama gerçek popölasyon parametresinin belirli bir değer aralığı (yani güven aralığı içinde) içinde yer aldığını yüksek bir güven düzeyiyle (örn. %95) söylememize izin verirler. Örneklem hatası ya da güven aralığı hesapları, bu tartışmanın sınırlarını aşıyor. Yine de örneklem dağılımı, bize örneklem hatası ve güven aralığını söyleyen kilit fikirdir. Yani, “Bu örneklem popölasyon parametresini kusursuz ölçüyor” diyemeyiz, ama “Gerçek popölasyon parametresinin farkının, örneklemimde bulduğumdan yüzde 2’den fazla olmadığından yüzde 95 eminim” diyebiliriz (bkz. Düşünce Kutusu 8.2 Güven Aralıkları).

Misket örneğine geri dönersek, “bir rastlantısal örneklem dayanarak kavanozda tam olarak 2.500 kırmızı misket bulunmaktadır” diyemem, ancak şöyle diyebilirim: “Popölasyon parametresinin 2.450 ile 2.550 arasında olduğundan yüzde 95 eminim.” Örneklem özelliklerini (örn. büyüklüğünü, içindeki varyasyonu) merkezi limit teoremiyle birleştirerek, popölasyon parametresi çevresindeki özgül değer dağılımlarını, belli bir güven düzeyinde tahmin edebilirim.

SİSTEMATİK ÖRNEKLEME. Sistematiik örneklem kestirme bir seçim prosedürünün yer aldığı bir basit rastlantısal örneklem türüdür. Bir rastlantısal sayı listesi kullanmak dışında her şey aynıdır; ilk olarak yarı-rastlantısal bir seçim yöntemi yaratmak için bir örneklem aralığı hesabı yaparız. Örneklem aralığı (yani k herhangi bir sayı olmak üzere $1/k$) bize bir örneklem çerçevesindeki bir birimi çerçevedeki diğer birimleri atlayarak örneklem nasıl seçebileceğimizi söyler.

Örneğin, 900 kişi arasından 300 ismi örneklemek istiyoruz. Rastlantısal bir başlangıç noktasının ardından 900 içindeki her üçüncü ismi seçerek 300 isimlik bir örneklem oluştururuz. Örneklem aralığı bu durumda 3’tür. Örneklem aralıklarını hesaplamak kolaydır. Örneklem büyüklüğüne ve popölasyon

büyüklüğüne (ya da iyi bir tahmin yapabilmek için örnekleme çerçevesine) ihtiyacımız vardır. Örnekleme aralığını, örnekleme oranının tersi gibi düşünebiliriz. 900 isim arasından 300'ünün seçildiği bir örnekleme, örnekleme oranı $300/900=0,333$ yüzde 33,3'tür. Örnekleme aralığı ise $900/300=3$ olur.

Çoğu örnekte, basit bir rastlantısal örneklem ile sistematik bir örneklem eşdeğer sonuçlar verirler. Sistematik örneklemenin rastlantısal örneklemenin yerine kullanılamayacağı önemli durumlardan biri, bir örnekleme birimleri bir tür döngü ya da kalıp şeklinde düzenlendiğinde söz konusu olur. Örneğin, örnekleme çerçevemiz ilk erkekler, ikinci kadınlar olmak üzere evli çiftlerden oluşan bir liste şeklinde düzenlenmiştir (bkz. Tablo 8.1). Böyle bir kalıp, eğer sistematik örneklem kullanılırsa bize temsili olmayan bir örneklem verecektir. Sistematik örneklemimiz temsili olmayabilir ve örneklerin düzeninden dolayı sadece kadınları içerebilir. Örnekleme çerçevemiz çiftler şeklinde düzenlendiğinde, eşit numaralandırılmış örnekleme aralıkları, örnekleme sadece erkeklerin ya da sadece kadınların bulunmasıyla sonuçlanır.

Tablo 8.1 Döngüsel Verilerde Sistematik Örnekleme Sorunları

Örnek	
1	Koca
2a	Karı
3	Koca
4	Kan
5	Koca
6a	Karı
7	Koca
8	Karı
9	Koca
10a	Karı
11	Koca
12	Karı

Rastlantısal başlangıç = 2, Örnekleme aralığı = 4
a= Örnekleme seçilen

Şekil 8.3, basit rastlantısal örnekleme ve sistematik örnekleme bir örnekle aydınlatmaktadır. Her bir örnekleme seçilen isimlerin farklı olduğuna dikkat edin. Örneğin H. Adams her iki örnekleme de görülür, fakat C. Droulard sadece basit rastlantısal örnekleme yer alır. Bunun nedeni iki rastlantısal örneklemin birebir aynı olmasının çok ender görülmesidir.

Örnekleme çerçevesi, 20 erkek ve 20 kadın içermektedir (her bir ismin yanında parantez içinde belirtilen cinsiyetler, eşcinsel evliliklerin olmadığını varsaymaktadır). Basit rastlantısal örnekleme, üç erkek ve yedi kadın girmiş,

sistematiik 6rneklemiie ise beş erkei beş kadını girmiştir. Bu sistematiik 6rneklemenin daha hatasız olduğu anlamına mı gelir? Hayır. Bunu kontrol etmek için, farklı rastlantısal sayılar kullanarak, mesela sondan başlayıp sondaki iki sayının ilk iki rakamını alarak (6rn. 11,921'den 11, ardından 43,232'den 43), yeni bir 6rneklem oluştururuz. Farklı bir rastlantısal başlangıç noktası belirleyip yeni bir sistematiik 6rneklem de oluştururuz. Geçen seferki rastlantısal başlangıç 18 idiye, bu sefer rastlantısal başlangıç noktası olarak 11'i alınız. Ne bulduk? 6rneklemimizde kaç kadın kaç erkek var?⁵

TABAKALANDIRILMIş 6RNEKLEME. Tabakalandırılmış 6rneklemeyi kullandığımızda, ilk 6nce ilave bilgilere dayanarak pop6lasyonu, alt pop6lasyonlara (tabakalara) b6leriz.⁶ Pop6lasyonu tabakalara b6ld6kten sonra, her bir alt pop6lasyondan rastlantısal bir 6rneklem çekeriz. Tabakalandırılmış 6rneklemde, her bir tabakanın g6relili b6y6kl6ė6n6, rastlantısal işlemlerin kontrol6ne bırakmak yerine biz belirleriz. Bu temsiliyeti garanti eder ya da bir 6rneklemdeki farklı tabakaların oranını sabitler. Elbette, tabakalar hakkındaki gerekli bilgiler her zaman ulaşılabilir değildir.

Genellikle, tabakalar hakkındaki bilgiler doğruysa, tabakalandırılmış 6rneklem basit rastlantısal 6rneklemeye kıyasla pop6lasyonu daha iyi temsil eden 6rneklemler 6retilir. Basit bir 6rneklemle, bunun neden b6yle olduğunu açıklayabiliriz. Y6zde 51'i kadın, y6zde 49'u erkek olan bir pop6lasyon hayal edin. Tabakalandırılmış 6rneklemeye kadınlar ve erkekler arasından rastlantısal 6rneklemler oluştururuz, bu şekilde 6rneklemimizde toplumsal cinsiyetlerin birbirine oranı y6zde 51'e 49 olur. Basit rastlantısal 6rneklem kullansaydık, 6rneklemnin pop6lasyondaki gerçek toplumsal cinsiyet oranından uzak olma olasılığı vardı. Dolayısıyla, tabakalandırılmış 6rneklemeye bir pop6lasyonu temsil ederken çok daha az hata yaparız ve 6rneklem hatamız daha d6ř6k olur.

İlgilendiğimiz tabakalar, n6fusun k66k bir y6zdesini oluşturduğunda ve rastlantısal işlemlerin, bu tabakaları şans eseri eş geçme ihtimali bulunduğunda tabakalandırılmış 6rneklemenden faydalanınız. 6rneğin, 6niversite kayıt işlerinden edindiğimiz bilgilerden hareketle 20.000 6niversite 6ėrencisi arasından 200'l6k bir 6rneklem oluşturuyoruz. Kayıtlar; 20.000 6ėrencinin y6zde 2'sinin, yani 400 6ėrencinin, 5 yaşından k66k çocuğu olan boşanmış kadınlar olduğuna işaret ediyor. Araştırmamız açısından bu grubun, 6rneklem dahil edilmesi 6nemli. Temsili bir 6rneklemde, bu 6zellikte d6rt 6ėrenci (200'in %2'si) olmalıydı, fakat basit bir rastlantısal 6rneklemde bu 6ėrencileri kaıra bilirdik.

⁵ Her ikisinde de sadece bir isim g6z6kmektedir. Tabakalandırılmış 6rneklemde altı erkek d6rt kadın vardır; basit rastlantısal 6rneklemde beş erkek beş kadın vardır. (Alt sayı bloğunu tamamlayıp 6st bloğun en sağından başlayın).

⁶ Tabakalandırılmış 6rneklem teknikleri Frankel (1983:37-46), Kalton (1983:19-28), Mendenhall vd. (1971: 53-88), Sudman (1976a: 107-130) ve Williams (1978: 162-175) içinde daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

1. Örneklemme çerçevesindeki her örneğe, bir sayı vererek örnekleri sıralayın. 1'den 40'a kadar sıralanmış 40 isimlik alfabetik bir liste oluşturun.
2. Örneklem büyüklüğüne karar verin. Biz yüzde 25'lik (10 isimlik) iki örneklem oluşturacağız.
3. *Basit rastlantısal örnekleme*de, rastlantısal bir sayı tablosu bulun (bkz. aşağıdaki tablonun sadece bir bölümüdür; tablonun tamamı Ek B'dedir). Rastlantısal sayı tablosunu kullanmadan önce, örneklem için gerekli en yüksek rakam miktarını belirleyin (örn. 40 isim için iki rakam gereklidir; 100 ile 999 arasında üç rakam; 1.000 ile 9.999 arasında dört rakam). Rastlantısal sayı tablosundaki herhangi bir noktadan başlayın (biz sol üstten başlayacağız) ve bir dizi rakam seçin (biz son iki rakamı alacağız). Örneklemme çerçevesinde seçilen rastlantısal sayıya denk düşen sayıyı işaretleyin ve örneğin örneklem dahil edildiğini göstermiş olun. Sayı çok yüksekse (40'tan büyükse), o sayıyı geçin. Aynı sayı bir kereden fazla çıkarsa (örnekte 10 ve 21 iki kere karşımıza çıkmıştır), ikinci seferi es geçin. Örneklemdeki örnek sayısına (bizim örneğimizde 10) ulaşılan kadar işlemi tekrarlayın.
4. *Sistematiik bir örnekleme*de, rastlantısal bir başlangıç noktasıyla yola çıkın. Bunu yapmanın en kolay yolu, rastlantısal sayı tablosundaki bir noktayı, gözleriniz kapalı bir şekilde seçmek, ardından örneklemme çerçevesinde ona en yakın görünen numarayı bulmaktır. Örneklemde 18 sayısı seçilmiştir. Bu rastlantısal sayıyla işe başlayıp, ardından örneklemme aralığını sayarak (bizim örnekleminizde 4) ilk sayıyı bulun. O sayıyı işaretleyin, bir sonraki sayı için tekrar örneklemme aralığını sayın. Listenin sonuna kadar böyle devam edin. Örneklemme aralığını saymaya, listenin başlangıcı listenin sonuna eklenmişçesine (bir döngü gibi) devam edin. Saymayı, listenin sonundan tekrar başlangıcına bağlanana kadar ya da örneklemme aralığı, örneklemme çerçevesinin tamamını eşit iki parçaya bölüyorsa listenin başına kadar sürdürün.

Sayı	İsim (Cinsiyet)	Basit Rastlantısal	Sistematiik	Sayı	İsim (Cinsiyet)	Basit Rastlantısal	Sistematiik
01	Abrams, J. (E)			21	Hielmhaug, N. (E)	Evet*	
02	Adams, H. (K)	Evet	Evet (6)	22	Huang, J. (K)	Evet	Evet (1)
03	Anderson, H. (E)			23	Ivono, V. (K)		
04	Arminond, L. (E)			24	Jaquess, J. (E)		
05	Boorstein, A. (E)			25	Jonhson, A. (K)		
06	Breitsprecher, P. (E)	Evet	Evet (7)	26	Kennedy, M. (K)		Evet (2)
07	Brown, D. (K)			27	Koschoreck, L. (K)		
08	Cattellino, J. (K)			28	Koykkar, J. (E)		
09	Cidoni, S. (E)			29	Kozlowski, C. (K)	Evet	
10	Davis, L. (K)	Evet*	Evet (8)	30	Laurent, J. (E)		Evet (3)
11	Drouillard, C. (E)	Evet		31	Lee, R. (K)		
12	Durette, R. (K)			32	Ling, C. (E)		
13	Elsnau, K. (K)	Evet		33	McKinnon, K. (K)		
14	Falconer, T. (E)		Evet (9)	34	Min, H. (K)	Evet	Evet (4)
15	Fuerstenberg, J. (E)			35	Moini, A. (K)		
16	Fulton, P. (K)			36	Navarre, J. (E)		
17	Gnewuch, S. (K)			37	Oh, J. (E)		
18	Green, C. (E)		Başlangıç, Evet (10)	38	O'Sullivan, C. (E)		Evet (5)
19	Goodwanda, T. (K)	Evet		39	Olson, J. (E)		
20	Harris, B. (E)			40	Ortiz y Garcia, L. (K)		

15010	18590	00102	42210	94174	22099
90122	38221	21529	00013	04734	60457
67256	13887	94119	11077	01061	27779
13761	23390	12947	21280	44506	36457
81994	66611	16997	44457	07621	51949
79180	25992	46178	23992	62108	43232
07984	47169	88094	82752	15318	11921

* İki kez seçilen rastlantısal sayılar

Şekil 8.3 Basit Rastlantısal ve Sistematiik Örneklemeler Nasıl Oluşturulur?

Tabakalandırılmış örneklemleyle, kayıt işlerinden bu özellikteki 400 öğrenciden oluşan bir liste alır ve içlerinden dördünü rastlantısal olarak seçeriz. Bu işlem, örneklemün ilgili tabakalar bakımından popülasyonu temsil ettiğini garantiler (bkz. Şema 8.3 Tabakalandırılmış Örneklem Örneği).

Belli durumlarda bir örneklemdeki tabakanın oranının tabakanın popülasyondaki gerçek oranından farklı olmasını isteriz. Örneğin, popülasyonda yüzde 0,5 oranında Aleut yerlisi vardır, fakat biz bilhassa Aleut yerlilerini incelemek istiyoruz. Aşırı örneklem yaparız, bu şekilde Aleut yerlileri örneklemin yüzde 10'unu oluşturur. Bu tür bir orantısız tabakalandırılmış örneklemleyle, örneklemden elde ettiklerimizi, belli ayarlamalar yapmaksızın, doğrudan popülasyona genelleleyemeyiz.

Bazı durumlarda, bir tabakanın ya da alt kümenin oranının, popülasyondaki gerçek oranından farklı olmasını isteriz. Örneğin Davis ve Smith (1992), 1987 Yılı Genel Sosyal Tarama'nın (11. Bölüm'de açıklanmaktadır) Afro-Amerikalıları aşırı örneklediğini belirtmişlerdir. Rastlantısal bir ABD nüfusu örneklemine 191 siyah girmiştir. Davis ve Smith, Afro-Amerikalılardan aynı bir örneklem oluşturarak bu sayıyı 544'e yükseltmişlerdir. 191 siyah katılımcı rastlantısal örneklemin yaklaşık yüzde 13'üdür. Bu da ABD nüfusu içindeki siyahların oranına kabaca eşittir. 544 siyah ise orantısız örneklemin yüzde 30'unu oluşturur. Örneklemin tamamını kullanmak isteyen araştırmacı, ABD nüfusuna genelleme yapmadan önce, örneklemden Afro-Amerikalıların sayısını azaltacak düzeltmeler yapmalıdır. Orantısız örneklem, daha çok popülasyon altı gruplarla ilgili meselelere odaklanmak isteyen bir araştırmacıya yardımcı olur. Bu örnekte, araştırmacı 191 kişilik örneklem yerine, 544 katılımcılık örneklemini kullanarak Afro-Amerikalılar hakkında daha hatasız genellemeler yapabilir. Daha büyük olan örneklemin Afro-Amerikan nüfusun çeşitliliğini tam olarak yansıtmaması daha olasıdır.

Şema 8.3 Tabakalandırılmış Örneklem Örneği

Konuma Göre Tabakalandırılmış 100 Çalışanlık Varsayımsal Bir Hastane Örnekleme

KONUM	POPÜLASYON		BASİT RASTLANTISAL ÖRNEKLEM	TABAKALANDIRILMIŞ ÖRNEKLEM	POPÜLASYONLA KARŞILAŞTIRILDIĞINDA HATALAR
	N	Yüzde	n	n	
Yöneticiler	15	2,88	1	3	-2
Kadrolu doktorlar	25	4,81	2	5	-3
Stajyer doktorlar	25	4,81	6	5	+1
Kadrolu hemşireler	100	19,23	22	19	+3
Hemşire yardımcıları	100	19,23	21	19	+2
Tıp teknisyenleri	75	14,42	9	14	+5
Hastane hizmetlileri	50	9,62	8	10	-2
Sekreterler	75	14,42	5	14	+1
Bakım görevlileri	30	5,77	3	6	-3
Temizlik grevliileri	25	4,81	3	5	-2
Toplam	520	100	100	100	

15 yöneticiden 3'ü, 25 kadrolu doktordan 5'i vb. rastlantısal olarak seçilmiştir.

NOT: Geleneksel olarak, N nüfus sayısını, n örneklem sayısını temsil eder. Basit rastlantısal örneklem hemşireleri, hemşire yardımcılarını ve tıp teknisyenlerini aşırı temsil etmekte; ama yöneticileri, kadrolu doktorları, bakım görevlilerini ve temizlik görevlilerini daha az temsil etmektedir. Tabakalandırılmış örneklem, işteki her bir konumun hatasız temsilini sağlar.

KÜME ÖRNEKLEME. Küme örneklemeyi iki sorunla ilişkili olarak kullanırız: dağınık bir popülasyonda iyi bir örneklem çerçevesinin mevcut olmaması ve örneklenen bir birime ulaşmanın maliyetinin yüksekliği.⁷ Örneğin, Kuzey Amerika'daki otomobil tamircilerinin tamamını gösteren tek bir liste yoktur. Hatasız bir örneklem çerçevesine sahip olsaydık bile, örneklem dahil edilen tamirciler, coğrafi olarak çeşitli bölgelere dağılmış olacaklarından onlara ulaşmanın maliyeti çok yüksek olurdu. Tek bir örneklem çerçevesi kullanmak yerine, birden çok aşama ve küme içeren bir örneklem deseni kullanırız.

Kümeyi Tanımlamak. Küme nihai örneklem birimlerini içeren, ancak geçici olarak bizzat kendisi, örneklem birimi olarak kabul edilebilen bir birimdir.

⁷ Küme örnekleme Frankel (1983:47-57), Kalton (1983:28-38), Kish (1965), Mendenhall vd. (1971:121-141, 171-183), Sudman (1976a:69-84) ve Williams (1978:144-161) içinde ele alınmaktadır.

Önce kümeleri örnekler, ardından örneklemenin ilk aşamasında seçilen kümelerin içinden ikinci bir örneklem çekeriz. Kümeleri rastlantısal olarak örnekledikten sonra seçilen kümelerin içindeki birimleri de rastlantısal olarak örnekleriz. Örneklem birimlerini seçeceğimiz bir örneklem çerçevesi meydana getirmemiz olanaksız olsa bile, kümeler için iyi bir örneklem çerçevesi oluşturabildiğimiz durumlarda, bu yöntem çok önemli pratik bir avantaj sağlar. Elimizde kümelerin örnekleme olduktan sonra, her bir kümedeki birimler için bir örneklem çerçevesi oluşturmak kolaylaşır. Coğrafi olarak dağınık popülasyonda küme örnekleme kullanmanın ikinci bir avantajı, her bir kümenin içindeki birimlerin fiziksel olarak birbirlerine yakın olmalıdır. Bu şekilde bir birimi tespit edip ona ulaşmanın maliyeti düşer.

Küme örneklemede farklı aşamalarda birden çok örneklem oluştururuz. Üç aşamalı bir örneklemede, 1. aşama büyük kümeleri rastlantısal olarak seçmektir. 2. aşama seçilen her bir büyük küme içindeki küçük kümelerden rastlantısal bir örneklem yapmaktır. Son aşamada ise seçilen küçük kümelerin içindeki birimleri örnekleriz. Örneğin, Mapleville'deki insanları örneklemek istiyoruz. İlk olarak şehirdeki sokakları, ardından sokaklardaki haneleri, onun ardından da hanelerin içindeki bireyleri rastlantısal olarak örnekleriz (bkz. Şema 8.4 ve Örnek Kutusu 8.2 Küme Örneklemesi). Bütün Mapleville sakinlerini içeren eksiksiz bir listeye sahip olmasak bile, şehirdeki sokakların tam listesini bulabiliriz. Rastlantısal bir sokak örnekleme oluşturduktan sonra, seçilen sokaklardaki bütün haneleri sayarak her bir sokak için bir örneklem çerçevesi oluştururuz. Ardından haneleri örnekleme aşamasında rastlantısal bir örneklem oluşturmak için bu hane listesini kullanırız. Son olarak, örneklenen her bir haneden belli bir bireyi seçeriz.

Küme örnekleme, genellikle basit rastlantısal örneklemeye göre daha düşük maliyetlidir, fakat onun kadar hatasız sonuçlar vermez. Küme örnekleminin her bir aşaması örnekleme hatalarını beraberinde getirir, bu nedenle çok aşamalı bir küme örnekleme, tek aşamalı bir rastlantısal örnekleme göre daha fazla örnekleme hatası içerir.⁸

Küme örnekleme kullandığımızda, kümelerin ve kümeler içindeki birimlerin sayısını belirlemeliyiz. Örneğin, Mapleville'deki insanlardan oluşacak 240 kişilik iki aşamalı bir küme örneklemede, rastlantısal olarak 120 küme seçebilir, her birinden de iki birim alırsanız ya da rastlantısal olarak iki küme seçer ve her birinden 120 birim alırsınız. Hangisi daha iyidir? Daha fazla sayıda küme içeren bir desen daha iyidir, çünkü kümelerin içindeki birimler (yani aynı sokakta yaşayan insanlar) benzeşme eğilimi gösterirler (yani aynı sokakta yaşayan insanlar, farklı sokaklarda yaşayanlara göre birbirlerine daha çok

⁸ Bir tartışma için bkz. Frankel (1983:57-62), Kalton (1983:38-47), Sudman (1976a:131-170) ve Williams (1978:239-241).

benzeme eğilimi gösterirler). Az sayıda küme seçilirse, çok sayıda benzer birim alınacak, bu da toplam popülasyonu daha az temsil edecektir. Örneğin, görece zengin insanların yaşadığı iki sokak seçip, her bir sokaktan 120 insanı alabiliriz. Bu 120 farklı sokak içeren ve sokakların her birinden iki kişinin seçildiği bir örnekleme göre daha az temsili olacaktır.

Büyük bir coğrafi bölgeden örneklem seçtiğimizde ve her bir birimi ziyaret etmemiz gerektiğinde, küme örnekleme yol masraflarını önemli ölçüde azaltır. Beklenildiği üzere, kesinlik ve maliyet arasında bir değiş-tokuş vardır. Örneğin, Alan, Ricardo ve Barbara Kuzey Amerika'daki bütün üniversite öğrencileri popülasyonunu temsil eden 1.500 öğrencilik bir örneklemden herkesle tek tek görüşüyor. Alan bütün öğrencileri içeren hatasız bir örnekleme çerçevesi elde ediyor ve basit rastlantısal örneklem kullanıyor. Her seferinde bir ya da iki öğrenciyle görüşmek için 1.000 farklı lokasyona seyahat ediyor. Ricardo, 3.000 üniversitelik bir listeden, üç üniversitelik rastlantısal bir örneklem seçiyor, ardından bu üç üniversiteyi ziyaret edip her birinden 500 öğrenci seçiyor. Barbara 300 üniversitelik rastlantısal bir örneklem oluşturuyor. 300'ünü de ziyaret ediyor ve her birinden 5 öğrenci seçiyor. Yol masrafları lokasyon başına ortalama 250 dolar ise, Alan'ın yol masrafı 250.000 dolar, Ricardo'nun ki 750 dolar, Barbara'nın ki 75.000 dolar olur. Alan'ın örnekleme son derece hatasızdır, fakat Barbara'nın örnekleme, Alan'ın örnekleminin üçte biri maliyetinde olmakla birlikte, bu örneklemin doğruluğu Alan'inkinden çok da farklı değildir. Ricardo'nun örnekleme en maliyetsiz örneklemdir, ancak temsili değildir.

Hane içi örnekleme. Bir haneyi ya da benzer bir birimi (örn. aile ya da mesken) küme örneklemeyle örnekledikten sonra içinden kimi seçeceğimiz sorusuyla karşı karşıya kalırız. Olası bir önyargı kaynağı, telefonu, kapıyı ya da postayı açan ilk kişiyi örneklemede kullanmaktır. Bu kişinin telefona, kapıya ya da postaya bakması eğer rastlantısal bir sürecin sonucuysa, örnekleme dahil edilmesinde sakınca yoktur. Ancak durum nadiren böyledir. Bazı insanların evde olmaması daha muhtemeldir, bazı hanelerde de bir kişinin (örn. erkek eş) diğerine göre telefona ya da kapıya bakması daha muhtemeldir. Araştırmacılar, rastlantısal bir hane seçildikten sonra, o hane içindeki bireyin de rastlantısal olarak seçildiğinden emin olmak için hane içi örneklemeden faydalanırlar.

Bir haneden bir bireyi çeşitli şekillerde rastlantısal olarak seçebiliriz.⁹ En yaygın kullanılan yöntem, hanenin büyüklüğüne ve bileşimine karar verdikten sonra kimi seçeceğinizi (örn. en yaşlı erkek, en genç kadın) açıkça belirten bir seçim tablosu kullanmaktır (bkz. Tablo 8.2). Bu kapıyı ya da telefonu yanıtlayarak ilk kişiyi seçmekten ya da anketörün kendisine dostça yaklaşan ilk kişiyi seçmesinden kaynaklanabilecek herhangi bir önyargıyı ortadan kaldırır.

⁹ Hane içi örnekleme Czaja vd. (1982) ve Groves & Kahn (1979:32-36) içinde ele alınmaktadır.

Şema 8.4 Küme Örneklem Örneği

Hedef: Mapleville sakinlerinden 240 kişilik rastlantısal bir örneklem oluşturun.

1. Adım: Mapleville'de 55 mahalle vardır. Mahallelerden 6'sını rastlantısal olarak seçin.
1 2 3* 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27* 28 29 30
31* 32 33 34 35 36 37 38 39 40* 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54* 55
*= Rastlantısal olarak seçilmiştir.

2. Adım: Seçilen mahalleleri sokaklara bölün. Her bir mahalde 20 sokak vardır. Mahallelerdeki sokaklardan 4'ünü rastlantısal olarak seçin

Mahalle 3 Örneği (1. adımda seçilmiştir):

1 2 3 4* 5 6 7 8 9 10* 11 12 13* 14 15 16 17* 18 19 20

*= Rastlantısal olarak seçilmiştir.

3. Adım: Sokakları hanelere ayırın. Haneleri rastlantısal olarak seçin.

Mahalle 3 Sokak 4 Örneği (2. adımda seçilmiştir):

Sokak 4'teki evler müstakil, dubleks ve dört daireli apartmanlardan oluşmaktadır. Etrafında Oak Street, River Road, River Drive, South Avenue ve Greenview Drive vardır. Sokakta 45 tane hane vardır. Bu 45 haneden 10'unu rastlantısal olarak seçin.

8.7 8.7 1	#1 Oak Street	16	"	31*	"
2	#3 Oak Street	17*	#154 River Road	32*	"
3*	#5 Oak Street	18	#156 River Road	33	"
4	"	19*	#158 River Road	34	#156 Greelew Drive
5	"	20*	"	35*	"
6	"	21	#13 South Avenue	36	"
7	#7 Oak Street	22	"	37	"
8	"	23	#11 South Avenue	38	"
9*	#150 River Road	24	#9 South Avenue	39	#158 Greenview Drive
10*	"	25	#7 South Avenue	40	"
11	"	26	#5 South Avenue	41	"
12	"	27	#3 South Avenue	42	"
13	#152 River Road	28	#1 South Avenue	43	#160 Greenview Drive
14	"	29*	"	44	"
15	"	30	#152 Greenview Drive	45	"

*= Rastlantısal olarak seçilmiştir.

4. adım: Her haneden bir katılımcı seçin.

Küme Örneklem Özeti:

Hane başına rastlantısal olarak seçilen 1 kişi

Sokak başına rastlantısal olarak seçilen 10 hane

Mahalle başına rastlantısal olarak seçilen 4 sokak

Şehirde rastlantısal olarak seçilen 6 mahalle

1 x 10 x 4 x 6 = 240 katılımcı

Örnek Kutusu 8.2 Küme Örneklem

David Kirt ve Andrew Papachristos (2011), hukuk ve hukuki yaptırımla ilgili yerel düşüncelerin, ABD'nin kentsel mahallelerindeki şiddetin düzeyini etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Yazarlar, ABD kentlerindeki cinayet gibi şiddet edimlerinin düzeyinin, yüksek yoksulluk ve işsizlik oranları, düşük standartlı barınma koşulları, kadının tek ebeveyn olarak bulunduğu haneler ve istikrarsız ikamet gibi yapısal nedenlerle uzun yıllardır ilişkilendirilmiş olduğunu not etmişlerdir. Kültürel bir düşünce olan yasal kinikliğin de şiddet düzeylerini açıklayabileceğini öne sürmüşlerdir. İnsanlar hukukun, mahkemelerin, polisin ve hukuki yaptırımların adil olduğuna inanırlarsa, çatışmaları çözmek için polis çağırarak ve hukuki sistemden destek alacaktır. Tam tersine insanlar yüksek derecede yasal kinizm davranışı sergilemektedirler, yani polise güvenmemekte ve ondan korkmakta ve hukuki sistemin adaletsiz ya da yetersiz olduğunu düşünmektedirler; çatışmaları çözerken de, aksine yasal yerine yasal olmayan yöntemlere başvurular (yani yasa dışı çeteler ya da bireysel şiddet edimleri). Araştırmacılar, yasal kinizmi incelemek için, geniş kapsamlı bir araştırma olan ve küme örneklemekten faydalanan Chicago Mahalleleri İnsani Kalkınma Projesi'nin (CMLKP) anket verilerine bakmışlardır. CMLKP, Chicago şehrindeki 865 nüfus sayım alanını 343 türdeş "mahalle kümesi" şeklinde gruplandırmaktadır. Her bir küme benzer sosyo-ekonomik özelliklere, doğal sınırlara (örn. demiryolu hatları ve büyük otoyollar) sahiptir ve eşit büyüklüktedir; her birinde yaklaşık 8.000 kişi yaşar. Araştırmacılar 384 kümeden 80 mahallelik rastlantısal bir örneklem oluşturmuşlardır. Örneklenen bu 80 mahallenin her birindeki sokaklardan rastlantısal bir örneklem meydana getirmişlerdir. Daha sonra, rastlantısal olarak seçilen sokakları taramış ve sokaklardaki bütün meskenleri listelemişlerdir. Yaklaşık 40.000 meskenden oluşan bir liste oluşturmuşlardır. Ardından, mesken örneklemine geçmiş ve görülecek 8.782 bölge sakinini rastlantısal olarak seçmek için insanları taramışlardır. Bu çok aşamalı küme örneklem dört düzlemli vardır: (1) mahalle kümeleri, (2) sokaklar, (3) sokaklardaki meskenler ve (4) meskenlerdeki bireyler. Araştırmacılar yapısal faktörler açısından iyileşme gösteren mahallelerde bile, eğer mahalle sakinleri yüksek ölçüde yasal kinizm sergiliyorlarsa, şiddet düzeyinin de yüksekliğini sürdürdüğünü bulgulamışlardır.

Büyüklükle Orantılı Olasılık. Küme örneklem oluşturmamızın iki yolu vardır. Burada anlatılan yöntem tam da dengeli ya da ağırlıklandırılmamış küme örneklemidir. Bu yöntem dengelidir, çünkü her bir kümenin büyüklüğü (ya da her bir aşamadaki birimlerin sayısı) aynıdır. Kümeleme gruplarında daha sık görülen ise bu grupların farklı büyüklüklerde olmalarıdır. Durum bu olduğunda, örneklemenin her aşamasında olasılığı ayarlamamız gerekir.

Alan, Barbara ve Ricardo ile ilgili yukarıdaki örnek, ağırlıklandırılmamış küme örneklemdeki sorunu aydınlatmaktadır. Barbara, 3.000 üniversitelik bir listeden 300 üniversitelik rastlantısal bir örneklem oluşturmuştur, ancak -eğer her üniversite aynı sayıda öğrenciye sahip değilse- bir hata yapmıştır. Barbara'nın yöntemi her üniversiteye eşit seçilme şansı vermiştir: 300/3.000 oranında yüzde 10'luk bir şans, ancak üniversitelerin öğrenci sayıları farklıdır, bu yüzden her öğrencinin örneklem girme şansı eşit değildir.

Barbara bütün üniversiteleri listelemiş ve bu listeden bir örneklem oluşturmuştur. 40.000 öğrencilik büyük bir üniversite ile 400 öğrencilik küçük bir üniversitenin seçilme şansı eşit olmuştur. Ancak büyük olan üniversiteyi seçer-

se, bu üniversitedeki belli bir öğrencinin seçilme şansı 40.000'de 5'tir (5/40.000=%0,0125). Küçük üniversitedeki bir öğrencinin Barbara'nın örnekleme girme şansı 100 kat fazladır. Büyük üniversiteden bir öğrencinin toplam seçilme olasılığı yüzde 0,125 (10x0,0125) iken, bu oran küçük üniversitenin öğrencisi için yüzde 12,5'tir (10x1,25). Barbara rastlantısal örnekleminin bir ilkesini ihlal etmiştir, o da her birimin örnekleme seçilme şansının eşit olmasıdır.

Tablo 8.2 Hane İçi Örnekleme

Örneklenen hanelerden bireyler seçmek. Seçilen sayı Şema 8.3'te seçilmiş olan hanedir.

SAYI	SOYAD	YETİŞKİNLER (18 YAŞ ÜSTÜ)	SEÇİLEN KATILIMCI
3	Able	1 erkek, 1 kadın	Kadın
9	Bharadwaj	2 kadın	En genç kadın
10	DiPiazza	1 erkek, 2 kadın	En yaşlı kadın
17	Wucivic	2 erkek, 1 kadın	En genç erkek
19	Cseri	2 kadın	En genç kadın
20	Taylor	1 erkek, 3 kadın	En yaşlı ikinci kadın
29	Velu	2 kadın, 2 erkek	En yaşlı erkek
31	Wong	1 erkek, 1 kadın	Kadın
32	Gray	1 erkek	Erkek
35	Mall-Krinke	1 erkek, 2 kadın	En yaşlı kadın

Örnek Seçim Tablosu (Sadece yetişkinler sayılmıştır)

SAYI	KADIN	KİMİN SEÇİLDİĞİ	ERKEKLER	KADINLAR	KİMİN SEÇİLDİĞİ
1	0	Erkek	2	2	En yaşlı erkek
2	0	En yaşlı erkek	2	3	En genç kadın
3	0	En genç erkek	3	2	En yaşlı ikinci erkek
4+	0	En yaşlı ikinci erkek	3	3	En yaşlı ikinci kadın
0	1	Kadın	3	4	En yaşlı üçüncü kadın
0	2	En genç kadın	4	3	En yaşlı ikinci erkek
0	3	En yaşlı ikinci kadın	4	4	En yaşlı üçüncü erkek
0	4+	En yaşlı kadın	4	5+	En genç kadın
1	1	Kadın	5+	4	En yaşlı ikinci erkek
1	2	En yaşlı kadın	5+	5+	En yaşlı dördüncü kadın
1	3	En yaşlı ikinci kadın			
2	1	En genç erkek			
3	1	En yaşlı ikinci erkek			

+ = ya da daha fazla

Barbara **büyüklikle orantılı olasılık** kullanırsa ve doğru örnekleme yaparsa, o zaman nihai her bir örneklem biriminin ya da öğrencinin seçilme şansı eşit olur. Bunu, örneklemenin ilk aşamasında, farklı üniversitelerden öğrencilerin örnekleme girme olasılıklarını ayarlayarak yapar. Daha fazla öğrenciye sahip büyük üniversitelere daha yüksek bir seçilme şansı, küçüklere ise daha küçük bir seçilme şansı vermelidir. Bir üniversitenin seçilme olasılığını, o üniversiteye giden öğrenci popülasyonundaki bütün öğrencilerin sayısına oranlayarak düzenler. Dolayısıyla, 40.000 öğrencilik bir üniversitenin, 400 öğrencilik bir üniversiteye göre örnekleme seçilme şansı 100 kat fazla olur (bkz. Şema 8.5 **Büyüklikle Orantılı Olasılıklı Örnekleme**).

Şema 8.5 **Büyüklikle Orantılı Olasılıklı (BOO) Örnekleme Örneği**

Henry, geniş bir bölgeye yayılmış olan Riverdale şehrindeki insanlarla bir saatlik bireysel görüşmeler yapmak istiyor. Yolda geçireceği zamanı ve yol masraflarını da azaltmak istiyor, bu nedenle küme örnekleme deseni kullanıyor. Son nüfus sayımı şehirde 490.000 kişinin yaşadığını belirlemiştir. Henry ancak 220 kişiyle görüşebilir ya da şehir nüfusunun yaklaşık yüzde 0,05'iyle. İlk önce şehir vergi dairesinden ve itfaiyesinden haritalar alıyor ve şehirdeki sokaklarla ilgili nüfus sayımı verilerini topluyor. Şehirde 2.182 sokak olduğunu öğreniyor. İlk olarak sokakların yüzde 10'unu (yani 218 sokağı) rastlantısal olarak seçebileceğini, bir sokağa gidip oradaki mesken birimlerini sayabileceğini (müstakil ev, apartman vb.) düşünüyor, ancak sokakların büyüklüğü coğrafi ve demografik açıdan birbirine eşit değil. Sokaklardaki nüfus yoğunluğunu inceliyor ve her bir sokaktaki insanların sayısını hesaplıyor, daha sonra aşağıdaki şemada olduğu gibi bir sokağın ortalama büyüklüğünden hareketle beş parçalı bir sınıflandırma geliştiriyor:

<i>Sokak Türü</i>	<i>Küme Sayısı</i>	<i>Sokak Başına Ortalama İnsan Sayısı</i>
Çok yüksek yoğunluklu	20	2.000
Yüksek yoğunluklu	200	800
Orta yoğunluklu	800	300
Düşük yoğunluklu	1.000	50
Yarı kırsal	82	10

Henry'nin şehirdeki sokakları ayarlama yapmaksızın rastlantısal olarak seçmesi, herkeşe eşit bir seçilme şansı tanımayacak. Örneğin, çok yüksek yoğunluklu bir sokakla düşük yoğunluklu 40 sokaktaki insan sayısı birbiriyle aynıdır. Henry Sokak büyüklüğüne göre ayarlamalar yapıyor. Bunu yapmanın en kolay yolu şehirdeki bütün sokakları en küçük kümeden (ya da yarı kırsal sokaklardan) hareketle eşit büyüklükteki birimlere çevirmektir. Örneğin, yüksek yoğunluklu bir sokakta, yarı kırsal bir sokağa göre $2.000/10$ ya da 200 kat daha fazla insan vardır, bu nedenle Henry, böyle bir sokağın seçilme şansısını yarı kırsal bir sokaktan 200 kat fazla olacak şekilde artırıyor. Aslında, Henry her biri 10 kişi içeren (çünkü yarı kırsal sokakların her birindeki ortalama insan sayısı 10'dur) ayarlanmış küme birimleri oluşturuyor ve bu kümeleri örneklemenin ilk aşamasındaki sokakların yerine koyuyor. 162 yarı kırsal sokak değişmeden kalıyor, fakat ayarlamaların ardından Henry çok yüksek yoğunluklu sokaklardan $20 \times 200 = 4.000$ birim, yüksek yoğunluklu sokaklardan $80 \times 200 = 1.600$ birim vb. elde ediyor ve elinde bu türden toplam 49.162 birim oluyor. Henry artık ayarlanmış küme birimlerini kullanarak her bir sokağı numaralandırıyor, yani elinde ne kadar

Şema 8.5 Devamı

sokak varsa o kadar numara oluyor. Örneğin çok yoğunluklu ilk sokağı 1 ile 200 arasında numaralandırıyor ve bu şekilde ilerliyor:

- 1 Çok yüksek yoğunluklu sokak #1
- 2 Çok yüksek yoğunluklu sokak #1
- 3 Çok yüksek yoğunluklu sokak #1

...vb.

- 3.999 Çok yüksek yoğunluklu sokak #20
- 4.000 Çok yüksek yoğunluklu sokak #20
- 4.001 Yüksek yoğunluklu sokak #1
- 4.002 Yüksek yoğunluklu sokak #1

...vb.

- 49.160 Yarı kırsal sokak #160
- 49.161 Yarı kırsal sokak #161
- 49.162 Yarı kırsal sokak #162

Henry hala yaklaşık 220 kişiyle görüşmek ve ayarlanan her bir küme biriminden bir görüşmeci seçmek istiyor. 49.162 tane ayarlanmış küme biriminin 220'sini seçmek için basit rastlantısal örneklem kullanıyor. Artık küme birimlerini tekrar sokaklara çevirebilir. Örneğin Henry rastlantısal olarak 25 ve 184 sayılarını seçerse, her ikisi de çok yüksek yoğunluklu sokak #1'de olacak, yani aynı sokaktan iki kişi seçecektir. Rastlantısal olarak 49.161 sayısını seçerse, yarı kırsal sokak #161'den 1 kişiyi örneklemine alacaktır. Henry artık seçilen her bir sokağa gidiyor, o sokaktaki mesken birimlerini tespit ediyor ve bu birimler arasından rastlantısal bir seçim yapıyor. Elbette, bir mesken birimi seçtikten sonra Henry, hane içi örneklem de kullanabilir.

Özel Durumlar

RASTLANTISAL NUMARA ÇEVİRME (RNÇ). Rastlantısal numara çevirme (RNÇ), halkın geneliyle telefon aracılığıyla görüşülen araştırma projelerinde kullanılan bir örnekleme tekniğidir.¹⁰ Bu yöntemde, örnekleme çerçevesi olarak basılı telefon rehberleri kullanılmaz. Bir telefon rehberini örnekleme çerçevesi olarak kullanarak üç tür insanı es geçersiniz: telefonu olmayanlar, yeni taşınmış olanlar ve numaraları rehberde kayıtlı olmayanlar. Telefonları olmayanlar (örn. yoksullar, eğitimsizler ve kısa süreli misafirler) herhangi bir telefon anketinde de gözden kaçabilirler; ancak gelişmiş sanayi ülkelerindeki insanların yüzde 95'inin bir telefonu vardır. Bazı insanların numaraları rehberde kayıtlı değildir: vergi memurlarından uzak durmak isteyenler, çok zen-

¹⁰ Rastlantısal numara çevirme sorunlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Dillman (1978: 238-242), Frey (1983:69-77), Glasser & Metzger (1972), Groves & Kahn (1979:20-21, 45-63), Kalton (1983:86-90), Waksberg (1978) ve Kviz (1984), telefon rehberlerinin kırsal alanlarda en azından postayla anket taramaları için görece doğru örnekleme çerçeveleri üretebileceğini bildirmiştir. Ayrıca bkz. Keeter (1995).

ginler ve mahremiyetini korumak ve telefon sapıklarından, pazarlamacılar ve telefon şakalarından kaçınmak isteyenler. ABD’deki bazı kentsel bölgelerde, rehberde kayıtlı olmayan numaraların oranı yüzde 50’dir. İlaveten, insanlar ikametlerini değiştirirler, bu nedenle yıllık rehberlerde ilgili bölgeden taşınmış insanların numaraları da vardır, ancak bu rehberler oraya yeni taşınmış olanların numaralarını listelemezler.

RNÇ kullanırsak, telefon numaralarını rastlantısal olarak seçer, bu şekilde telefon rehberi sorunlarından kurtuluruz. Popülasyon telefon numaralarıdır, telefonu olan insanlar değil. RNÇ zor değildir, fakat zaman alır ve aramaları yapan insanı yıldıracaktır.

RNÇ, ABD’de şöyle kullanılır: Telefon numaraları üç bölümden oluşur: üç rakamlı bir alan kodu, üç rakamlı bir santral kodu ve dört rakamlı bir sayı. Örneğin Madison, Wisconsin’in alan kodu 608’dir. Bu alan kodu içinde çok sayıda santral kodu vardır (örn. 221, 993, 767, 455) fakat üç rakamlı olası 999 santral kodunun (1 ile 999 arasındaki) hepsi aktif değildir. Benzer şekilde, bir santraldeki dört rakamlı olası 9.999 sayının hepsi de aktif değildir. Bazı sayılar gelecekteki telefon numaralarına ayrılmıştır, bazılarında hat yoktur ya da eski sahibi taşındığı için hat geçici olarak kesilmiştir. Dolayısıyla, olası bir ABD telefon numarası, aktif bir alan kodu, aktif bir santral kodu ve bu santralin içindeki dört rakamlı bir sayı içerir.

RNÇ’de bir araştırmacı, aktif alan kodunu ve santral kodlarını belirler, ardından dört rakamlı sayılar arasından rastlantısal bir seçim yapar. Sorunlardan biri, araştırmacının bir santralin içindeki aktif olmayan herhangi bir numarayı seçebilecek olmasıdır. Bu, seçilen bazı numaraların hizmet dışı olduğu, hattının kesildiği, kontrollü numara olduğu ya da işyeri numarası olduğu anlamına gelebilir; araştırmacının istediği sadece bazı numaralardır: aktif mesken telefonlarının numaraları. Araştırmacının telefon edene kadar bir numaranın aktif bir mesken telefonuna ait olup olmadığını bilmesi mümkün değildir. Bu, hattı kesik, işyerlerine ait vb. numaralara ulaşmaya çalışırken çok fazla zaman kaybetmek anlamına gelir. Araştırma kurumları çoğunlukla rastlantısal numaraları ve telefonları otomatik aramak için bilgisayarlardan faydalanır. Bu süreci hızlandırır, ancak bir insan aramayı dinlemeli ve numaranın aktif bir meskene ait olup olmadığını kontrol etmelidir. Artan cep telefonu kullanımı da RNÇ’nin zayıf yanlarından biridir, çünkü çoğu RNÇ sistemi karasal hatlarla sınırlıdır. ABD’deki hanelerde cep telefonu sahibi ya da sadece kablosuz telefon kullanan yetişkinlerin oranı 2001’de yüzde 2’ydi, ancak 2015’te geldiğimizde bu oran yüzde 47.4 olmuştur (Couper, 2017).

RNÇ’de örnekleme birimi telefon numarasıdır, kişi ya da hane değildir. Birkaç aile ya da birey aynı telefon numarasını kullanabilir. Bazı durumlarda ise her birinin ayrı bir telefon numarası olabilir. Bu, aktif bir mesken telefonu-

na ulaşıldıktan sonra, ikinci bir örnekleme aşamasının, hane içi örneklemenin, görüşülecek kişiyi seçmek için gerekli olduğu anlamına gelir.

RNÇ'nin sorunlarından biri, birine telefonla ulaşmaktır. Bir araştırmacı, bir telefon numarasını onlarca kez arayıp hiçbir yanıt almayabilir. Yanıt alamamak ankete katılmaya uygun birinin telefonu açmıyor olduğu anlamına mı yoksa numaraların gerçek bir insana ait olmadığı anlamına mı gelir? Kennedy, Keeter ve Dimock (2008) altı aramadan sonra yanıtız kalan RNÇ aramalarının yüzde 47'sinde arananların aslında ankete katılmaya uygun olan insanlar olduğunu bulmuşlardır.

Rastlantısız numara çevirme anketlerine katılım, Kullanıcı ID'si gibi yeni arama-tarama teknolojileri, yaygınlaşan telepazarlama aramaları karşısında yükselen mahremiyet kaygıları, hane dışı telefon numarası sayısındaki büyük artış ve artan cep telefonu sayısı gibi nedenlerden dolayı son on yılda azalmıştır (NOT: Çoğu RNÇ örnekleme sadece karasız numaraları içerir.)

ADRESE DAYALI ÖRNEKLEME (ADÖ). Son birkaç yılda, ABD'li anketçiler, rastlantısız numara çevirmenin başarısındaki azalışın neden olduğu sorunlar karşısında **Adrese Dayalı Örnekleme**'yi (ADÖ) geliştirmişlerdir. Bu yöntem dijitalleştirilmiş bir posta teslim dosyasına dayanır. ADÖ'nün örnekleme birimi, bir mesken ya da hanedir, dolayısıyla bir haneyi tespit ettikten sonra, hane içi örnekleme onu takip eder. ADÖ posta yoluyla gönderilen anketlerde ve web anketine katılım davetlerinde kullanılmaktadır. Çeşitli konum bilgilerini anket verileriyle bağlantılandırma avantajına sahiptir. Couper'in (2017:124) belirttiği gibi, "Rastlantısız numara çevirme nasıl yirminci yüzyılın ikinci yansının parçasıysa Adrese Dayalı Örnekleme de yirmi birinci yüzyıldaki anket dilinin bir parçası haline gelmiştir." ADÖ'yü, ABD'deki yetişkin nüfus açısından RNÇ'yle karşılaştırdıklarında, Link vb. (2008) RNÇ'deki örnekleme çerçevelerinin, nüfusun yüzde 15'ile 19'u kadarını gözden kaçırdığını hesaplamışlardır. ADÖ, RNÇ'ye bazı açılardan üstün olsa da, bu yöntemin RNÇ'ye kıyasla İngilizce konuşan Hispanik olmayan ve eğitilmiş insanları aşırı örnekleme gibi başka zayıf yönleri de vardır.

Örnekleme Büyüklüğüne Karar Vermek

Toplumsal araştırmaya yeni başlayanlar çoğu zaman şunu sorarlar: "Örnekleme ne kadar büyük olmalı?" Bunun en iyi yanıtı şudur: "Duruma bağlı." Araştırma amaçları açısından gerekli popülasyonun özelliklerine, kullanılacak veri türüne, örneklemin hatasızlığına güven düzeyine bağlıdır. Daha önce belirtildiği gibi, büyük bir örnekleme, temsili bir örnekleme demek değildir. Rastlantısız olmayan büyük bir örnekleme ya da zayıf bir örnekleme çerçevesi dikkatli bir rastlantısız örneklemenin yapıldığı ve hatasız bir örnekleme çerçevesinin kullanıldığı daha küçük bir örnekleme göre daha az temsil gücüne sahiptir.

Örneklem büyüklüğü meselesini iki şekilde ele alabiliriz. Bu yollardan biri popülasyon hakkında varsayımlarda bulunmak ve rastlantısal örnekleme süreçleriyle ilişkili istatistiksel denklemler kullanmaktır. Örneklem büyüklüğünün bu şekilde hesaplanması, bu kitabın seviyesini aşan istatistiksel bir tartışmayı gerekli kılar.¹¹ Kabul edilebilir güven düzeyi (ya da hataların sayısı) ve popülasyondaki varyasyon derecesi hakkında varsayımlarda bulunmamız gerekir. Genellikle bir popülasyon ne kadar çeşitlilik gösteriyorsa, istatistiksel analiz o kadar titizlikle yapılır, çok sayıda değişken eş zamanlı olarak irdelenir, örneklemin doğruluğunda daha yüksek bir güven düzeyine ihtiyaç duyulur (bu durum, ciddi sağlık sorunlarında, devasa finansal kayıplarda ya da masum insanların özgürlüğü ya da hapsedilmesinde önemlidir), gerek duyulan örneklem de o kadar büyük olur. Madalyonun öbür yüzü, düşük riskli kararlarda bir ya da birkaç değişken hakkındaki basit veri analizleriyle türdeş popülasyonlardan örneklemelerin, daha küçük olduklarında da aynı ölçüde başarılı olabilmeleridir.

İkinci yol, örneklem büyüklüğünü göz kararı belirlemek, geleneksel ya da geniş kabul gören bir büyüklük seçmektir. Göz kararı hareket ederiz, çünkü istatistiksel hesaplama yönteminin gerektirdiği bilgilere nadiren sahip oluruz. Ayrıca, geniş kabul görmüş kurallar, istatistiksel yönteminkilere yakın örneklem büyüklükleri verir. Bu kurallar, istatistiksel yöntemin gerekliliklerine uyan örneklemeler hakkındaki geçmiş deneyimlere dayanırlar.

Örneklem büyüklüğünün başlıca ilkelerinden biri, popülasyon ne kadar küçükse, popülasyonun tamamıyla aynı sonuçları verme olasılığı yüksek bir örneklem için örnekleme oranının da o kadar büyük olması gerektiğidir. Büyük popülasyonlar eşit oranda başarılı örneklemelerde daha küçük örnekleme oranlarına izin verirler, çünkü popülasyon büyüklüğü arttıkça örneklem büyüklüğünü artırarak elde edebileceğimiz hatasızlık oranı azalır.

Uygulamada, bu küçük popülasyonlarda (500 altı), daha büyük bir örnekleme oranına (yaklaşık %30) ya da 150 kişiye ihtiyacımız varken, büyük popülasyonlarda (150.000 üstü) daha küçük bir örnekleme oranıyla (%1) hatasızlıkta aynı ölçüde başarılı olabileceğimiz veya her şey aynı kaldığı takdirde yaklaşık 1.500'lük örneklemelerin eşit oranda hatasız olabileceği anlamına gelir. 150.000'lik popülasyonun 30 kat daha büyük olduğuna dikkat edin, ancak örneklem sadece 10 kat daha büyüktür. Çok büyük popülasyonlara (10 milyondan büyük) geçtiğimizde, çok küçük örneklem oranlarıyla (%0,025) veya 2.500'lük örneklemelerle hatasızlığa ulaşabiliriz. Popülasyonun büyüklüğü, örnekleme oranı çok küçük olduğu takdirde önemli olmayı bırakır ve yaklaşık 2.500'lük örneklemeler, 10 milyonluk popülasyonlar kadar, 200 milyonluk po-

¹¹ Battaglia vd. (2016), Iannacchione (2011) ve McNabb (2014: 92-94) AFX'yi ele almaktadır.

pülyasyonlar için de etkilidir. Bunlar yaklaşık büyüklüklerdir ve uygulamadaki sınırlılıkların da (örn. maliyet) bu büyüklüklerde bir rolü vardır.

Bununla ilişkili ilkelerden biri, küçük bir örnekleme, örnekleme büyüklüğündeki ufak bir artışın hatasızlıkta büyük bir kazanım sağlamasıdır. Örnekleme büyüklüğündeki eşit artış oranları, büyük örneklemlere kıyasla küçük örneklemlerde hatasızlık oranında daha olumlu bir etki yaratırlar. Örneğin, örnekleme büyüklüğünü 50'den 100'e çıkarmak hataları, yüzde 7,1'den 2,1'e indirir; fakat 1.000'i 2.000'e çıkarmak hatayı ancak yüzde 1,6'dan 1,1'e indirir.¹² (bkz. Tablo 8.3)

Veri analizi planlarımızın gerek duyulan örnekleme büyüklüğünü etkilediğine dikkat edin. Popülyasyondaki çok sayıda küçük alt grubu incelemek istiyorsak, daha büyük bir örnekleme ihtiyacımız vardır. Diyelim ki kentlerde yaşayan, yaş almış siyah kadınları diğer alt gruplarla (yaş almış erkekler, diğer yaş ve ırk gruplarından kadınlar vb.) kıyaslamak istiyoruz. Büyük bir örnekleme ihtiyacımız olacaktır, çünkü ilgili alt grup, örneklemin tamamının küçük bir yüzdesini (örn. %10) oluşturur. Genel kabul gören kurallardan biri, analiz etmek istediğiniz her alt grup için yaklaşık 50 örneğimizin olmasıdır. Örnekleminizin sadece yüzde 10'unu oluşturan bir grubu incelemek istiyorsak, o zaman alt grup analizinde 10 x 50'lik (500 örnek içeren) bir örnekleme ihtiyacımız olacaktır. Örnekleme verilerini toplayana kadar, ilgili alt grubunun örneklemin sadece yüzde 10'unu oluşturup oluşturmadığını nereden bileceğini sorabilirsiniz. Bu haklı bir sorudur. Çoğu zaman diğer çeşitli bilgi kaynaklarını da (örn. geçmiş çalışmalar, bir bölgedeki insanlar ile ilgili resmi istatistikler) kullanıp, ondan sonra bir hesaplama yapar, ardından bu hesaplama hareketle örnekleme büyüklüğümüzün ne kadar olması gerektiğini planlarız.

ÇIKARIMLARDA BULUNMA. Olasılıklı örnekleme yapmamızın nedeni, örneklemden popülyasyon ile ilgili çıkarımlarda bulunabilmektir. Nitekim istatistiksel veri analizinin bir alt dalına *çıkarımsal istatistik* denir (bkz. 12. Bölüm). Örneklemdaki değişkenleri doğrudan gözlemleriz, ancak sadece örnekleme ile ilgilenmeyiz. Bir üniversite yerleşkesindeki toplam 10.000 öğrenciden, 300 öğrencilik bir örnekleme oluşturduysak, 300 öğrencinin kendisinden çok, bu öğrenciler ile ilgili bilgileri kullanarak, 10.000 öğrencilik popülyasyon hakkında çıkarımlar yapmakla ilgileniriz. Dolayısıyla, somut olarak elimizde bulunanla (örneğin verilerinde ölçülen değişkenler) gerçekten ilgilendiğimiz şey (popülyasyon parametreleri) arasında bir boşluk bulunur (bkz. Şekil 8.4).

7.Bölüm'de ölçümün mantığını, soyut yapılarla somut göstergeler arasındaki bir boşluk temelinde nasıl ifade edilebileceğinizi gördünüz. Somut, gözlemlenebilir verilerin ölçümleri, soyut yapıların yaklaşık tahminleridir. Bu

¹² Örnekleme büyüklüğü seçimiyle ilgili teknik bir tartışma için bkz. Grosf & Sardy (1985:181-185), Kalton (1983:82-90), Sudman (1976a:85-105) ve Williams (1978:211-227).

yaklaşık tahminleri, gerçekten ilgilendiğimiz şeyleri (yani yapıları ve nedensel yasaları) öngörmek için kullanırız. Nasıl ki kavramlaştırma ve işlemselleştirme, ölçümdeki boşluğu kapatıyorsa, örnekleme çerçevesinin, örnekleme sürecinin ve çıkarımın kullanımı da örneklemedeki bu boşluğu kapatır.

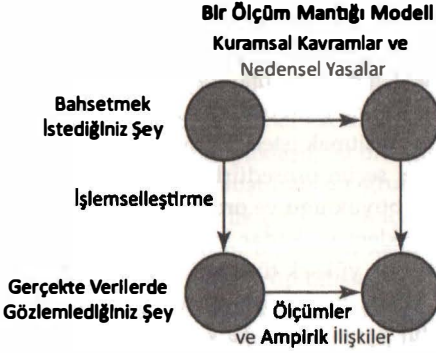
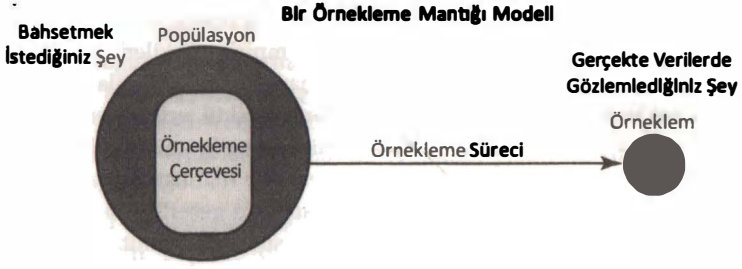
Örneklemlerdeki yapıları ölçerek ve ampirik ilişkileri doğrudan gözlemleyerek örnekleme mantığını ölçüm mantığıyla harmanlarız (bkz. Şekil 8.4). Örneklemlerde ampirik olarak gözlemleyebildiklerimizden popülasyondaki yapılar ve soyut nedensel yasalar hakkında çıkarımlarda bulunur ya da genellemeler yaparız. Benzer şekilde, örnekleme mantığıyla geçerlilikteki ölçüm mantığı birbirini andırır. Ölçümde, yapıların geçerli göstergelerini (yani gözle görülmeyen soyut yapıları doğru temsil eden somut, gözlemlenebilir göstergeler) ararız. Örneklemede, çok az örnekleme hatası olan örneklemler (gözle görülmeyen ve soyut popülasyonları doğru temsil eden somut örnek olay yığınları) ararız. Geçerli bir ölçüm, temsil ettiği yapıdan çok az sapma gösterir. Çok düşük örnekleme hatası olan başarılı bir örneklem, popülasyon parametrelerinden çok az sapma gösteren tahminlere olanak tanır.

Örnekleme hatalarını azaltmak isteriz. Eşit ölçüde başarılı örnekleme çerçeveleri ve titiz rastlantısal seçim prosedürlerinde örnekleme hataları iki faktörden etkilenir: örneklem büyüklüğü ve örneklemdeki çeşitlilik. Diğer her şey eşit olduğu takdirde, örneklem ne kadar büyükse örnekleme hatası o kadar küçüktür. Benzer şekilde, çok yüksek türdeşlik içeren popülasyonların örnekleme hataları daha az olacaktır. Bunu şöyle düşünebiliriz: 1.000 adet kırmızı ve beyaz misketin olduğu bir kavanozdan 10 ya da 50 misket örnekleme/seçme şansımız olsaydı, 50 daha iyi bir seçim olurdu. Benzer şekilde, 10 farklı renkte misket bulunan bir kavanozdaki kırmızı misketlerin sayısını doğru tahmin etme olasılığımız, kavanozda sadece iki renk misket olması durumundan daha düşüktür.

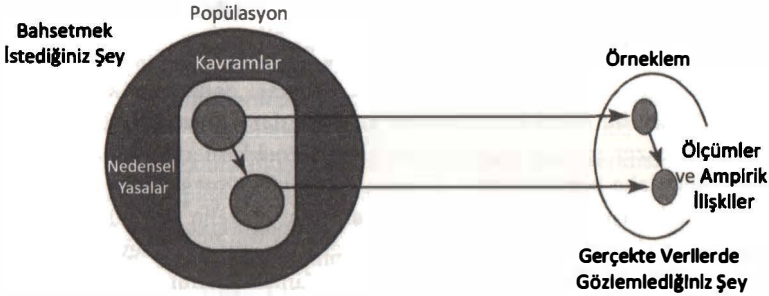
Örnekleme hatası güven aralıklarıyla ilişkilidir. Eğer iki örneklem, birinin daha büyük olması dışında birbiriyle aynıysa, daha büyük olan örneklem daha küçük bir örnekleme hatasına ve daha dar güven aralıklarına sahip olacaktır. Benzer şekilde eğer iki örneklem, örneklemlerin birindeki örneklerin birbirine daha benzer olması dışında, birbiriyle aynıysa, daha türdeş olan örneklem daha küçük bir örnekleme hatasına ve daha dar güven aralıklarına sahip olacaktır. Dar bir güven aralığı, verili bir güven düzeyinde popülasyon parametresini daha kesin tahmin edebileceğimiz anlamına gelir.

İşte size bir örnek: Duvar ustalarının yıllık ortalama gelirini tahmin etmek istiyorsunuz. İki örnekleminiz var. 1. örneklem size yüzde 80'lik bir güven düzeyinde tahmini popülasyon parametresinin \$36.000, bu parametrenin etrafındaki güven aralığının ise \$34.000 ile \$40.000 arasında olduğunu söylüyor, ancak yüzde 95'lik bir güven düzeyi istiyorsunuz. Bu düzeydeki aralık, \$28.000 ile \$48.000 arasındadır. Daha küçük bir örnekleme hatası olan (çünkü

daha büyük ya da daha türdeştir) bir örneklem, yüzde 95'lik bir güven düzeyinde \$34.000 ile \$40.000 aralığını verebilir.

Örneklem ve Ölçüm Mantıklarını Harmanlayan Bir Model

Şekil 8.4 Bir Örneklem ve Ölçüm Mantığı Modeli

Tablo 8.3 Yüzde 99 Güven Düzeyinde Farklı Popülasyonlardan Alınan Rastlantısal Örneklemelerin Örneklem Büyüklüğü

POPÜLASYON BÜYÜKLÜĞÜ	ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ	ÖRNEKLEMİN POPÜLASYONDAKİ YÜZDESİ
200	171	85,5
500	352	70,4
1.000	543	54,3
2.000	745	37,2
5.000	960	19,2
10.000	1.061	10,6
20.000	1.121	5,6
50.000	1.160	2,3
100.000	1.173	1,2

Hedefimiz Temsili Olmayan Bir Örneklem Olduğunda Kullandığımız Stratejiler

8.3. Temsili olmayan örneklemlerdeki örnekleme türlerini açıklamak

Nitel araştırmada, araştırmanın amacı, devasa sayıda örnekten temsili bir örneklem oluşturmayı gerektirmeyebilir. Bunun yerine, çoğu zaman temsili olmayan bir örneklem, bir araştırmanın amaçlarına daha iyi uyar. Temsili olmayan örneklemelerde, örneklem büyüklüğünü önceden belirlemek zorunda değilsinizdir ve örneklemin alındığı daha büyük grup ya da popülasyon hakkındaki bilgileriniz sınırlıdır. Matematiksel kurama dayalı önceden planlanmış bir yaklaşım gerektiren olasılıklı bir örneklemin aksine olasılıksız örneklemede; çoğu zaman örnekler seçilirken örneğin, belli bir içeriğe sahip olup olmaması, onun örnekleme dahil edilip edilmeyeceğini belirler. Tablo 8.4, olasılıksız örneklem çeşitlerini göstermektedir.

Temsili Olmayan Beş Örnekleme Tekniği

Hedef temsili bir örneklem yaratmak dışında bir şey olduğunda, çeşitli olasılıksız örnekleme teknikleri kullanılabilir. Aşağıda bunlardan beşi anlatılmaktadır: Amaçlı, Bağlantı-İzlemeli, Aykırı Durum, Ardışık ve Kuramsal. İlâveten, Bağlantı-İzlemeli Örneklemenin üç alt türü vardır: kartopu, katılımcı güdümlü ve uyumsal.

AMAÇLI YA DA YARGISAL ÖRNEKLEME. Amaçlı örnekleme (aynı zamanda *yargısal örnekleme* olarak da bilinir), özel durumlar için değerli bir örnekleme türüdür. Keşfedici araştırmada ya da saha araştırmasında kullanı-

ır.¹³ Amaçlı örneklemede örnek seçerken, bir uzmanın kanaatinden faydalanır ya da örnekleri belli bir amaca yönelik olarak seçeriz. Hedefimiz temsili bir örneklem oluşturmak ya da "ortalama" ya da "tipik" örneği seçmek olduğunda, kullanımı uygun bir yöntem değildir. Amaçlı örneklemede, seçilen vakalar nadiren popülasyonun tamamını temsil ederler.

Yargısal örnekleme, özellikle bilgilendirici olan özgün vakaları seçmeye uygundur. Örneğin, kültürel temaları bulmak için dergileri inceleyeceğimiz bir araştırmada, içerik analizi kullanmak istiyoruz. İncelemek için belli başlı üç popüler kadın dergisinden faydalanabiliriz, çünkü modayı belirleyenler, bu dergilerdir. Bu bölümün başında bahsedilen *Promises I Can Keep* [Tutabildiğim Sözler] çalışmasında araştırmacılar yargısal örneklemeden faydalanarak sekiz mahalle seçmişlerdir. Yargısal örnekleme, çoğu zaman seks işçileri gibi ulaşılması güç, özel bir popülasyonun üyelerini seçerken kullanırız. Bütün seks işçilerini listelemek ve bu listeden rastlantısal seçim yapmak imkansızdır. Bunun yerine, seks işçisi insanları tespit etmek için, yerel bilgilerden (örn. seks işçilerinin çalıştığı mekanlar, seks işçilerinin ilişkilendirildiği toplumsal gruplar) ve yerel uzmanlardan (ahlak masası polisleri, diğer seks işçileri) yararlanarak araştırma projesine dahil edilecek olası seks işçilerinin yerini belirleriz. Bir araştırmacı, örnekleme belirlemek için pek çok farklı yöntem kullanacaktır, çünkü hedef mümkün olduğunca fazla sayıda örneğe ulaşmaktır.

Yargısal örnekleme belli vaka türlerini tanımlamak için de kullanırız, böylece bu türler hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi oluruz (bkz. Örnek Kutusu 8.3 Amaçlı Örnekleme).

BAĞLANTI-İZLEMELİ ÖRNEKLEME. Çoğu zaman birbiriyle ilişki bir insan ya da kurum ağıyla ilgileniriz.¹⁴ Bu ağ, dünya çapında aynı sorunu inceleyen bilim insanları, orta büyüklükteki bir şehrin seçkinleri, bir mafya ailesinin üyeleri, büyük banka ve şirketlerin yönetim kurullarında oturanlar ya da bir üniversite yerleşkesinde birbiriyle cinsel ilişki yaşayan insanlardan oluşabilir. Buradaki önemli unsur, her bir insanın ya da birimin dolaylı ya da dolaysız bir bağ aracılığıyla birbiriyle ilişkili olmasıdır. Bu, her bir kişinin ağdaki diğer herkesi doğrudan tanıdığı, onunla etkileşime geçtiği ya da ondan etkilendiği anlamına gelmez. Daha çok, bir bütün olarak ele alındığında, dolaysız ve dolaylı ilişkilerle birlikte, çoğu insanların karşılıklı bağlantılardan oluşan bir ağ içine gömülü olduğunu ifade eder.

¹³ Amaçlı örnekleme hakkında daha fazla tartışma için bkz. Babbie (1998:195), Grosf & Sardy (1985: 172-173), ve Singleton vb. (1988: 153-154, 306). Bailey (1987: 94-95) "boyutsal" örnekleme ele alır. Bu da bir amaçlı örneklem türüdür.

¹⁴ Kartopu örnekleme Babbie (1998: 194-196), Bailey (1987: 97) ve Sudman (1976a: 210-211) içinde ele alınmaktadır. Sosyometri ve sosyogram tartışmaları için ayrıca bkz. Bailey (1987: 366-367), Dooley (1984: 86-87), Kidder & Judd (1986: 240-241), Lindzey & Byrne (1968: 452-525) ve Singleton vb. (1988: 372-373). Ağ örnekleme meseleleri Galaskiewics (1985), Granovetter (1976) ve Hoffman-Lange (1987) içinde ele alınmaktadır.

Örneğin Selin ve Temel, birbirlerini doğrudan tanımamaktadır, ama Suzan* ikisinin de yakın arkadaşıdır, dolayısıyla Selin ve Temel arasında dolaylı bir ilişki vardır. Üçü de aynı arkadaşlık ağının parçalarıdır. Araştırmacılar böyle bir ağı bir sosyogram, yani düz çizgilerle birbirine bağlanmış dairelerden oluşan bir grafik kullanarak ifade ederler. Daireler, her bir kişiyi ya da örneği temsil eder, çizgiler ise arkadaşlık ilişkilerini ya da diğer bağlantıları (bkz. Şekil 8.5).

Örnek Kutusu 8.3 Amaçlı Örnekleme

İtalya ve Japonya gibi bazı ülkelerde, 30'lu yaşlardaki evlenmemiş yetişkinler genellikle ebeveynleriyle birlikte yaşarlar. Aslında 25-35 yaş arası İtalyan erkeklerinin yarısından çoğu hala annesiyle yaşamaktadır. Japonya'da 30-34 yaş arası evlenmemiş erkeklerin yüzde 60'ı, evlenmemiş kadınların ise yüzde 70'i evde ebeveynleriyle kalmaktadır. Hatta, bu durumu betimleyen "parazit bekar" diye bir tabir bile vardır, ancak diğer ülkelerde, özellikle İskandinav'da, 16 yaşındaki ergenler bile ebeveynlerinden ayrı yaşarlar.

Katherine Newman (2008) bu tür ilişkilerin ilgili insanlar için ne anlama geldiğini keşfetmek istemiş ve karşılaştırmalı, nitel bir yaklaşım benimsemiştir. Hem "ertelenmiş kalkış" hem "hızlandırılmış bağımsızlık" ile ilgili öznel kültürel özerklik ve bağımsızlık fikirlerini ortaya çıkarmak istemiştir. Üç "ertelenmiş kalkış" ülkesi, İspanya, İtalya ve Japonya'dan ve iki "hızlandırılmış bağımsızlık ülkesi" Danimarka ve İsveç'ten bir araştırma ekibi oluşturmuştur. Ülke başına 49-52 kadar görüşmeci bulmak için amaçlı ya da yargısal örneklemeden yararlanmış, toplam 250 görüşme yapmıştır. Nitel görüşmeler, bazıları ebeveynleriyle, bazıları da ebeveynlerinden ayrı yaşayan 22 yaş üstü evlenmemiş yetişkinlerle ve evlenmemiş yetişkin çocukları olan ebeveynleriyle yapılmıştır. Görüşmeler hem kentsel hem kırsal yerleşimlerden hem de her ülkenin farklı coğrafi bölgelerinden insanları içermiştir. Örneklem mümkünse aynı ailelerdeki ebeveynleri ve yetişkin çocukları, aynı aileden bir ebeveyn ve çocukla görüşülemediğinde ise farklı ailelerden ebeveynleri ve yetişkin çocukları içermektedir. Newman (s.651) şöyle demektedir: "Bu örneklemelerin belli herhangi bir biçimde temsili olduklarını iddia edemeyiz." Görüşmeler aynı ana dili konuşan görüşmecilerle evlerde ve kafelerde yapılmıştır. Newman "ertelenmiş kalkış" ülkelerindeki ebeveynlerin neredeyse birbirleriyle tamamen aynı şekilde "yaşamlarındaki açık davranışsal değişimlerle damgalanan bir önce (çocukluk) ve sonra (yetişkinlik)" deneyimlediklerini görmüştür (s. 652). Bu belirgin sınır; evliliği, tam zamanlı istihdamı ve çocuk büyütme içerir. Günümüzün genç yetişkinleri için, yetişkinliğe erişmeye damgasını vuran gidecek büyüyen bir bireysel sorumluluk duygusundan ve bağımsız kararlar verebilmekten çok dışa dönük davranışsal değişimlerdir. Bu, hala anne babanın evinde yaşamaya devam ederken gerçekleşmektedir. Hem evlenmemiş yetişkinler hem ebeveynler, aynı evde kalmanın genellikle ekonomik bir zorunluluk olduğunu ve yeni ebeveyn-çocuk ilişkileri oluşturmayı gerektirdiğini kabul etmişlerdir. "Hızlandırılmış bağımsızlık" ülkelerinde bütün harcamaların hükümet yardımlarınca karşılandığı, evden uzaktaki bir liseye ya da üniversiteye gitme sık görülmektedir. Evlenmemiş yetişkinler için ekonomik zorunluluğun olmaması ve anne-babanın evinden erken yaşta ayrılmak daha içsel, öznel bir özerklik ve daha fazla duygusal kopuş anlamına gelmektedir. "Hızlandırılmış bağımsızlık" yetişkinlerinden bazıları ailelerine nispeten daha uzak hissettiklerini söylemişlerdir ve aile ilişkilerinin diğer ülkelerde daha güçlü olduğuna inanmaktadırlar (bkz. 13. Bölüm)

* Dilde akıcılık sağlamak ve okumayı kolaylaştırmak amacıyla, orijinal metindeki varsayımsal İngilizce isimler yerine Türkçe isimler kullanılmıştır (ç.n.).

geçmeden, çok sayıda insan tespit edilmiş olur. Örneklemdeki herkes doğru-
dan ya da dolaylı olarak başlangıçtaki gençlerle ilişkilidir ve pek çok insan
ayrı kişinin adını vermiş olabilir. Süreç bir noktada durur, çünkü ya artık hiç
yeni isim verilmemektedir (bu kapalı bir ağa işaret eder) ya da ağ o kadar
büyüktür ki inceleyebileceklerimizin sınırına gelmişizdir. Örneklem, ağdaki
en az bir kişi tarafından yakın bir arkadaş olarak ismi verilmiş kişileri içermek-
tedir.

Tablo 8.4 Olasılıksız Örneklem Türleri

ÖRNEKLEM TÜRÜ	İLKESİ
Temsili bir örneklem hedefleyenler	
Kolay ulaşılabilir	Kolay ulaşılabilen her tür örneği al.
Kota	Popülasyonun çeşitliliğini yansıtacak ve önce- den belirlenmiş çok sayıdaki kategoriden her birini temsil eden belli sayıda örneği rastgele seç.
Temsil Örneklem Dışındakiler	
Amaçlı	Beli kriterlere uyan olası bütün örnekleri çeşitli yöntemler kullanarak al.
Bağlantı-İzlemeli	Bir ya da birkaç örneğin bağlantısını kullana- rak örnekleri seç, daha sonra bu örneklerin bağlantılarını da kullan ve böyle devam et. Bu örneklem yönteminin üç alt türü; kartopu, katılımcı güdümlü ve uyumsal örneklemidir.
Aykırı Durum	Hakim kalıptan ciddi ölçüde farklılaşan örnek- leri seç (amaçsal örneklemenin özel bir türü- dür).
Ardışık	İlave hiçbir bilgi ya da yeni özellik kalmayana kadar bütün örnekleri seç (genellikle diğer örneklem yöntemleriyle kullanılır).
Kuramsal	Belli bir ortam/konu hakkında kuramsal açı- dan önemli boyutlara yardımcı olacak örnekle- ri seç.

Katılımcı-Güdümlü Örnekleme. **Katılımcı-güdümlü örneklem** (KDÖ), kar-
topu örneklemeye benzer bir bağlantı-izlemeli örneklem türüdür. 1990'larda
"saklı popülasyonları" örneklemek üzere başlatılmıştır (aşağıda ele alınmak-
tadır). KDÖ, çok küçük bir amaçlı örneklemle yola çıkar. Örneklem; başlangıç-
taki her bir katılımcı, belli bir özelliğe sahip bir dizi ilave katılımcıyla iletişime
geçtikçe, bu kişileri araştırmaya dahil ettikçe ve yönlendirdikçe büyür. Genel-
likle, ilk katılımcıya başka katılımcılar bulmakta başarılı olursa bir teşvik (örn.
para ödülü) verilir; yönlendirilen yeni katılımcı da bir teşvik alır. Bu ilk yön-
lendirilmiş katılımcı kümesinden daha sonra temas ve araştırmaya davet süre-

cini yineleyerek ilave yeni katılımcılar bulmaları istenir. Araştırmacılar bağlantı kümelerinin sayısını artırarak, her küme başına sabit bir bağlantı sayısı kullanarak ve birbirini takip eden her katılımcı kümesinin özelliklerini not ederek KDÖ'nün, olasılıklı bir örnekleme yaklaşımlanabileceğini öne sürmüşlerdir. Olasılıkları ölçmek için gereken istatistikler, bu kitabın teknik sınırlarını aşmaktadır (Gille & Handcock, 201).

Uyumsal Örnekleme ve Gizli Popölasyonlar. Genel popölasyonu ya da gözle görülebilir ve erişilebilir bir insan yığını örneklemenin aksine, gizli popölasyonları (yani mahrem ya da gizli saklı işlerle meşgul insanları) örnekleme, sapkın ya da damgalanmış davranış (örn. cinsel şiddet mağdurları, yasa dışı uyuşturucu kullanıcıları) araştırmalarında önemli bir meseledir. AIDS araştırmacıları ya da yasadışı uyuşturucu kullanıcıları ile ilgili araştırmalar modifiye edilmiş Kartopu ya da KDÖ yöntemlerinin nasıl kullanılabileceği hakkında bilgi verir (bkz. Örnek Kutusu 8.4 Gizli Popölasyonlar). Uyumsal örnekleme, örnekleme ilkelerinin, nitel ve nicel teknikleri harmanlayan, olasılıklı ve olasılıksız örnekleme fikirlerini bir araya getiren yaratıcı bir örneğidir.

Uyumsal örnekleme önceki gözlemlere dayanan seçim sürecinde ayarlama yapar.¹⁵ Örneğin, yasa dışı uyuşturucu kullananları bizi kartopu örneklemede ya da KDÖ'de olduğu gibi diğer uyuşturucu kullanıcılarına yönlendirmelerini isteriz. Ancak, uyumsal örneklemede izlediğimiz bağlantılarda araştırma konumuza dayanan ağ aracılığıyla ayarlamalar yaparız. Bir coğrafi bölge belirleyebilir, onu rastlantısal bölümlere ayırabilir, ardından her bir bölgede ilk katılımcıları RNÇ veya ilan asma gibi stratejiler aracılığıyla seçebiliriz. İlk hedeflenen gizli popölasyon kümesini tespit ettikten sonra, diğer katılımcıları bulmakta KDÖ yöntemiyle bu kümeden faydalanabiliriz.

Aykırı Durum Örneklemesi

Aykırı durum örneklemesini (*uç olay örnekleme* olarak da adlandırılır) hakim kalıptan, anaakımdan ya da öteki örnek olayların ağır basan özelliklerinden farklılık gösteren örnek olaylar ararken kullanırız. Amaçlı örneklemeye benzer şekilde, belli özellikleri olan örnek olayları belirlemek için farklı teknikler kullanırız. Amaç, bütünü temsil etmeyen, alışılmadık, farklı veya özgün bir örnek olay yığını tespit etmektir. Örnek olayları alışılmadık oldukları için seçeriz. Genel kalıbın dışındaki örnek olayları değerlendirerek ya da olayların ana akışı dışındakileri araştırmaya dahil ederek bazen toplumsal hayat hakkında daha fazla şey öğrenebiliriz.

Örneğin, liseyi bırakan öğrencileri incelemek istiyoruz. Diyelim ki önceki araştırmalar okulu bırakanların büyük çoğunluğunun düşük gelirli, tek ebe-

¹⁵ Uyumsal örnekleme hakkında bkz. Martsofi vd. (2006), Thompson & Geber (1996), Thompson (2002) ve Thompson & Collins (2002).

veyimli ailelerden geldiklerini ve ırksal azınlıktan olduklarını öne sürmüştür. Aile ortamında, anne-baba ve/veya kardeşler düşük eğitilidir, kendileri de okuldan ayrılmışlardır. Bunlara ek olarak, okulu bırakanlar çoğunlukla yasadışı davranışlarda bulunurlar. Okulu bırakanlar arasında ırksal çoğunluğa mensup, suç sabıkası bulunmayan ve istikrarlı, iki ebeveynli, üst-orta gelirli ailelerden gelen öğrencileri ararız. Okulu bırakanlar arasında atipik olanlara bakarak okulu bırakmanın nedenleri hakkında daha fazla şey öğrenebiliriz.

Ardışık Örnekleme

Ardışık örnekleme, amaçlı örneklemeye benzer. Amaçlı örneklemeyi mümkün olduğunca çok sayıda ilgili örnek olay bulmaya çalışırken kullanırız. Ardışık örnekleme bundan farklıdır, çünkü yeni bilgi miktarı tükenene ya da belli bir örnek olay çeşitliliğine ulaşana kadar örnek olay toplamayı sürdürürüz. Temel ilke, bir doyma noktasına ulaşana kadar örnek olay toplamaktır. Ekonomik terimlerle ifade edecek olursak, ek örnek olaylarda marjinal fayda ya da artan fayda hız kesene ya da belirgin biçimde düşene kadar bilgi toplanır. Bu, toplanan örnek olayları sürekli gözden geçirmemizi gerektirir. Örneğin, 10 ya da daha fazla yıldır eşi olmadan yaşayan, 70 yaş üstü, 60 dul insan tespit ediyor ve bu insanlarla derinlemesine görüşme yapmayı planlıyoruz. Amaçlarınıza bağlı olarak; yaşam deneyimleri, toplumsal artalanları ve dünya görüşleri ilk 60 duldan pek farklılık göstermeyen 20 ilave dul bulmak gereksiz olabilir.

Kuramsal Örnekleme

Kuramsal örneklemede, örneklediğimiz şey (örn. insanlar, durumlar, olaylar ve zaman dilimleri.), temellendirilmiş kuramdan gelir. Genişleyen bir kuramsal merak, örnek olayların seçimine yön verir. Araştırmacı, örnek olayları örneklemin sağlayabileceği yeni içgörülere dayalı olarak seçer. Örneğin bir saha araştırmacısı, hafta içi günlerde bir alanı ve bir grup insanı gözlemliyor olabilir. Kuramsal olarak, araştırmacı, insanların başka zamanlarda aynı şekilde davranıp davranmadığını ya da alanın bazı yönlerinin değişip değişmediğini sorgulayabilir. O zaman, daha bütünlüklü bir resim elde etmek için ve önemli koşulların aynı olup olmadığını öğrenmek için öteki zaman dilimlerini de (örn. geceleri ve hafta sonlarını) örnekleyebilir.

Sonuç

Bu bölüm olasılıklı ve olasılıksız örneklemeyi ele aldı (bkz. Özet Kutusu 8.1 Örnekleme Çeşitleri). Kilit noktalardan biri, bir örnekleme stratejisinin belli bir araştırmanın amacına uymasının gerekli olmasıdır. Genellikle, temsili bir ör-

nekleme yapmak için olasılıklı örneklem, tercih edilir; bu, veri analizinde istatistiksel testler kullanmaya imkan verir. Basit rastlantısal örneklemenin yanı sıra, bölümde diğer olasılıklı örneklemelere de değinilmiştir: sistematik, tabakalandırılmış, RNÇ ve küme örnekleme. Bu kitapta rastlantısal örneklemenin temelindeki matematik mantık ya da istatistiksel kuram işlenmiyorsa da, örnekleme hatası, merkezi limit teoremi ve örneklem büyüklüğü tartışmaları, hedefimiz temsili bir örneklem oluşturmak olduğunda, olasılıklı örneklemenin en hatasız örnekleme yöntemini sağladığına işaret etmiştir.

Bölümde çeşitli olasılıksız örneklem türleri de ele alınmıştır: kolay ulaşılabilir, aykırı durum, kota, ardışık, kartopu ve kuramsal. Kolay ulaşılabilir istisna olmak üzere, bu türlerin en uyduğu çalışmalar, amacın popülasyonu yüksek oranda temsil eden bir örneklem oluşturmaktan başka bir şey olduğu araştırmalardır.

Bir sonraki bölüme geçmeden önce, bütün toplumsal araştırmaların temel ilkelerinden birini, tekrar dile getirmek faydalı olabilir. Araştırma sürecinin aşamalarını parçalara ayırmayın; aksine, aşamalar arasındaki karşılıklı bağlantıları nasıl göreceğinizi öğrenin. Araştırma deseni, ölçüm, örnekleme ve özgül araştırma teknikleri birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdır. Ne yazık ki, bilgileri bir kitapta sunuyor olmanın getirdiği kısıtlılıklar bu aşamaları birbirinden ayrı bölümlerde ele almayı gerektirmektedir. Uygulamada araştırmayı tasarlar ve ölçümler geliştirirken, veri toplamaya kafa yormamız gerekir. Benzer şekilde, örnekleme meseleleri araştırma desenini, ölçümü ve veri toplama stratejilerini etkiler. Gelecek bölümlerde göreceğiniz gibi, iyi bir toplumsal araştırma, birbirinden farklı çeşitli aşamalarda eş zamanlı olarak kaliteyi denetlemeye bağlıdır: araştırma deseni, kavramlaştırma, ölçüm, örnekleme, veri toplama ve işleme. Herhangi bir aşamada ciddi hatalar yapmak, bütün bir araştırma projesini mahvedebilir.

Özet Kutusu 8.1 Örneklem Türleri

Olasılıksız Örneklem Türleri

ÖRNEKLEM TÜRÜ	İLKESİ
Uyumsal	Bağlantı-izlemeli örneklem türüdür. İlk birkaç örneği bilginizi ya da amaçlı örneklemeyi kullanarak seçin, ardından başlangıçtaki örnekler ile ilgili bilgileri geliştirip, bağlantı-izlemeli bir örneklemden yararlanarak örnek sayınızı arttırın.
Kolay ulaşılabilir	Kolay ulaşılabilen her tür örneği al.
Aykırı durum	Hakim kalıptan ciddi ölçüde farklılaşan örnekleri seç (amaçsal örneklemenin özel bir türüdür).
Bağlantı-izlemeli	Örnekleri bir ya da birkaç örneğin yönlendirmelerini kullanarak seç, ardından bu örneklerin de yönlendirmelerini kullan ve böyle devam et.
Amaçlı	Beli kriterlere uyan olası bütün örnekleri çeşitli yöntemler kullanarak al.
Kota	Popülasyonun çeşitliliğini yansıtacak ve önceden belirlenmiş çok sayıdaki kategoriden her birini temsil eden belli sayıda örneği rastgele seç.
Katılımcı güdümlü	Bağlantı-izlemeli örneklem türüdür. Kolay ulaşılabilir ya da amaçlı bir örneklemle yola çıkarak birkaç örnek seçin. İlk katılımcılar kriterlere uyan diğer katılımcıları bulsun/yönlendirsin.
Ardışık	İlave hiçbir bilgi ya da yeni özellik kalmayana kadar bütün örnekleri seç (genellikle diğer örneklem yöntemleriyle kullanılır).
Karopu	Bağlantı-izlemeli örneklem türüdür. Kolay ulaşılabilir ya da amaçlı bir örneklemle yola çıkarak birkaç örnek seçin, ardından ilk katılımcılardan bir ağ içinde birbiriyle ilişkili diğer katılımcıları belirlemelerini isteyin.
Kuramsal	Belli bir ortam/konu hakkında kuramsal açıdan önemli boyutlara yardımcı olacak örnekleri seç.

Olasılıklı Örneklemenin Altı Türü

ÖRNEKLEM TÜRÜ	İLKESİ
Adrese dayalı örneklem	Bir posta veritabanından faydalanarak olası bütün adresleri içeren bir örneklem çerçevesi oluşturun, görüşülecek adresleri rastlantısal olarak seçin.
Küme	Büyük küme birimlerinden oluşan bir örneklem çerçevesi oluşturun, küme birimlerini rastlantısal olarak seçin, seçilen her bir küme birimindeki örneklerin örneklem çerçevesini oluşturun, ardından bu örnekler arasından rastlantısal bir seçim yapın ve bu şekilde ilerleyin.
Rastlantısal Numara Çevire	Olası bütün telefon numaralarından oluşan bir örneklem çerçevesi oluşturun, aranacak telefon numaralarını rastlantısal olarak seçin (telefon anketleri için özel olarak tasarlanmıştır).
Basit rastlantısal	Bütün örnekleri içeren bir örneklem çerçevesi oluşturun ve tamamen rastlantısal bir işlemle (örn. rastlantısal sayı tablosu ya da bilgisayar programı) yararlanarak örnekler seçin
Tabakalandırılmış	Çeşitli örnek kategorilerinin her biri için bir örneklem çerçevesi oluşturun, her bir kategoriden rastlantısal bir örneklem meydana getirin, ardından, farklı örneklemeleri birleştirin.
Sistematik	Bir örneklem çerçevesi oluşturun, örneklem aralığını 1/k formülüyle hesaplayın, rastlantısal bir başlangıç noktası seçin, ardından her 1/k örneğini örneklem alın.

Anahtar Terimler

Adrese dayalı örnekleme
Amaçlı örnekleme
Ardışık örnekleme
Aykırı durum örnekleme
Bağlantı-izlemeli örnekleme
Basit rastlantısal örnekleme
Büyüklikle orantılı olasılık
Gizli popülasyonlar
Güven aralıkları
Hedef popülasyon
İstatistik
Kartopu örnekleme
Katılımcı güdümlü örnekleme
Kolay ulaşılabilir örnekleme
Kota örnekleme
Kuramsal örnekleme
Küme örnekleme

Merkezi limit teoremi
Örnekleme
Örnekleme aralığı
Örnekleme birimi
Örnekleme çerçevesi
Örnekleme dağılımı
Örnekleme hatası
Örnekleme oranı
Parametre
Popülasyon
Rastlantısal örnekleme
Rastlantısal numara çevirme (RNÇ)
Rastlantısal sayı tablosu
Sistematiik örnekleme
Tabakalandırılmış örnekleme
Uyumsal örnekleme

Değerlendirme Soruları

1. Amaçlı örnekleme ne zaman kullanılır?
2. Kartopu örnekleme tekniğı ne zaman uygundur?
3. Örnekleme çerçevesi nedir ve neden önemlidir?
4. Popülasyonda pek çok grup olduğunda ve araştırmacı her bir grubun örnekleme yer aldığından emin olmak istediğinde hangi örnekleme yöntemi en iyisidir?
5. Araştırmacılar örnekleme oranından örnekleme aralığını nasıl elde ederler?
6. Bir araştırmacı ne zaman büyüklikle orantılı olasılık kullanmayı düşünmelidir?
7. Rastlantısal numara çevirmede popülasyon nedir? Bu örnekleme türü, örnekleme çerçevesi sorunlarının önüne geçer mi? Açıklayın.
8. Araştırmacılar ne büyüklükte bir örneklem kullanacaklarına nasıl karar verirler?
9. Örnekleme mantığı ve ölçüm mantığı birbiriyle nasıl ilişkilidir?
10. Rastlantısal numara çevirme ne zaman kullanılır ve avantajları ve dezavantajları nelerdir?

TOPLUMSAL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

NİCEL VE NİTEL YAKLAŞIMLAR

W. Lawrence Neuman'ın, ilk kez 2006'da yayınlanan ve dünyanın pek çok ülke-sinde sosyal bilimlerle ilgilenen akademisyenlerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve araştırmacıların başucu kaynaklarından biri haline dönüşen *Social Research Methods* kitabının son baskısının elinizdeki çevirisi, Türkiye'de sosyal bilimlerin çatallı yollarında ilerleyen araştırmacılar ve araştırmaya yeni başlayan öğrenciler için mütevazı bir kılavuz olma amacını taşıyor. Kitapta nitel ve nicel toplumsal araştırma yöntemleri, farklı bilimsel paradigmaların ontolojik, epistemolojik ve metodolojik öngörülleri dikkate alınarak, bir araştırmanın ilk aşamasından son aşamasına bütün ayrıntılarıyla ve zengin örneklerle işleniyor.

Takım ISBN

Cilt-1 ISBN

www.siyasalkitabevi.com

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx. Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com